

ZALOŽBA
Z R C

Triglav 240

MATIJA ZORN
PETER MIKŠA
IRENA LAČEN BENEDIČIČ
MATEJ OGRIN
ANA MARIJA KUNSTELJ

TRIGLAV 240

TRIGLAV 240

Uredili:

Matija Zorn

Peter Mikša

Irena Lačen Benedičič

Matej Ogrin

Ana Marija Kunstelj

Ljubljana 2018

TRIGLAV 240

Matija Zorn, Peter Mikša, Irena Lačen Benedičič, Matej Ogrin, Ana Marija Kunstelj

© 2018, ZRC SAZU Geografski inštitut Antona Melika

Uredniki: Matija Zorn, Peter Mikša, Irena Lačen Benedičič, Matej Ogrin, Ana Marija Kunstelj

Recenzenti: Dejan Cigale, Matjaž Geršič, Ana Marija Kunstelj, Irena Lačen Benedičič, Boštjan Laharnar,

Peter Mikša, Miha Mlinar, Matej Ogrin, Matija Zorn

Jezikovni pregled: Katja Žvan

Izdajatelj: ZRC SAZU Geografski inštitut Antona Melika

Za izdajatelja: Drago Perko

Soizdajatelj: Gornjesavski muzej Jesenice

Za soizdajatelja: Irena Lačen Benedičič

Založnik: Založba ZRC

Za založnika: Oto Luthar

Glavni urednik: Aleš Pogačnik

Oblikovanje naslovnice: Aleksander Kelnerič, s. p., Ptuj

Računalniški prelom: SYNCOMP d. o. o.

Tisk: Medium d. o. o.

Naklada: 300 izvodov

Prva izdaja, prvi natis. / Prva e-izdaja.

Ljubljana 2018

Prednja stran naslovnice:

Triglav in Triglavski ledenik na upodobitvi Marka Pernharta (Vrh Triglava, po 1849, 60×90 cm, olje na platnu, hrani Narodni muzej Slovenije; fotograf: Tomaž Lauko).

Zadnja stran naslovnice:

Aljažev stolp na vrhu Triglava (zgoraj; fotograf: Bojan Erhartič) ter panorama Triglava in okolice (spodaj; fotograf: Lojze Peterle).

Knjiga je prosto dostopna tudi v elektronski obliki (pdf), ISBN 978-961-05-0084-1

COBISS.SI ID=294823680: <https://zalozba.zrc-sazu.si/p/1514>

<https://doi.org/10.3986/9789610500841>

Izid publikacije so podprli Zavarovalnica Triglav, d. d., Planinsko društvo Ljubljana-Matica, Rafael, gradbena dejavnost, d. o. o. in OMEGA Consult, d. o. o.

CIP – Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

913(234.323.6Triglav)(082)

796.52(234.323.6Triglav)(082)

TRIGLAV 240 / uredili Matija Zorn ... [et al.]. – 1. izd., 1. natis. –
Ljubljana : Založba ZRC, 2018

ISBN 978-961-05-0083-4

1. Zorn, Matija

294823424

VSEBINA

<i>Matija Zorn</i> Uvodnik: Triglav 240	11
<i>Peter Mikša</i> Kako je Triglav pristal v grbu Republike Slovenije	15
<i>Ljudmila Bokal</i> Ime Triglav kot enota slovenskega leksikalnega sistema	29
<i>Marija Ogrin</i> Najstarejše postojanke v Vzhodnih Julijskih Alpah	39
<i>Primož Gašperič, Matija Zorn</i> Gorski relief na starih zemljevidih slovenskega ozemlja	49
<i>Irena Lačen Benedičič, Saša Mesec</i> Prva vpisna knjiga Aljaževega stolpa	67
<i>Marija Mojca Peternel</i> Aljažev stolp – zgodba z naslovnice leta 1895?	77
<i>Alenka Župančič</i> Po sledih arhivskih dokumentov na Triglav: ob 111-letnici vzpona	85
<i>Miha Pavšek, Matija Zorn, Matej Gabrovec</i> Triglavski ledenik – sedem desetletij rednih opazovanj in meritev	95
<i>Mauro Hrvatin, Matija Zorn</i> Recentne spremembe rečnih pretokov in pretočnih režimov v Julijskih Alpah	107
<i>Jure Tičar, Matej Lipar, Matija Zorn</i> Triglavsko podzemlje	131
<i>Manca Volk Bahun, Matija Zorn, Miha Pavšek</i> Snežni plazovi v Triglavskem pogorju	147
<i>Peter Mikša, Matej Ogrin, Kristina Glojek</i> Gorska identiteta Slovencev	157
<i>Peter Skoberne</i> Predlog Albina Belarja za zavarovanje Doline Triglavskih jezer (1908)	167
<i>Janez Mlinar</i> V senci gora. Oblikovanje Zgornjesavske doline kot turistične destinacije	179
<i>Irena Mrak, Majda Odar, Anže Krek, Miha Marolt, Kristjan Breznik</i> Značilnosti pristopov na najvišjo goro v Sloveniji (Triglav, 2864 m)	187

<i>Dušan Škodič</i> Določitev meje na Triglavu in vojašnica Morbegna	205
<i>Miran Hladnik</i> Triglavske partizanske plošče	213
<i>Mitja Velikonja</i> Narava kot politika: motiv Triglava v grafitih in street artu	225
<i>Dušan Petrovič, Anita Anželak, Tilen Urbančič, Dejan Grigillo</i> Primerjava makete Triglava ob Bohinjskem jezeru z dejansko obliko gore	237
<i>France Malešič</i> Pravi začetek reševanja v slovenskih gorah: reševanje Antona Korošca 6. julija 1822 s Triglava	245
<i>Maja Vehar</i> Zaobljuba pred Bogom in Triglavom: postavitve koč in kapelice na Kredarici ter primer poroke kot izražanja pripadnosti slovenstvu	261
<i>Nataša Mrak, Anita Zupanc</i> Triglav – moj dom?	269
<i>Mitja Šorn, Janez Duhovnik, Tadej Debevec</i> Gorsko vodništvo v Triglavskem pogorju – od nekdaj do danes	279
<i>Herman Berčič</i> Triglav z vidika športnega turizma	285
<i>Peter Mikša, Nejc Pozvek</i> Triglavska severna stena in prvi vzponi	291
<i>France Malešič</i> Kdor išče, ta najde: imena, izrazi, dejanja in dogajanja	301
<i>Jože Mihelič</i> Triglav in legenda o Zlatorogu	319
<i>Janez Bizjak</i> Triglav, sveta gora med mitom in resničnostjo	327
<i>Alojz Budkovič</i> Bohinjska podružnica TK Skala	337
<i>Blaž Jereb, Tadej Debevec, Stojan Burnik</i> Planinstvo na Fakulteti za šport – od Golovca do Triglava	345
<i>Marko Slapnik</i> Interpretacija gorske narave v Kamniško-Savinjskih Alpah z ozirom na Triglav kot simbol slovenstva	351

**Posvečeno 240. obletnici prvega
dokumentiranega vzpona na Triglav**

UVODNIK: TRIGLAV 240

»Tisti **26. avgust** leta 1778 je bil lep in topel poletni dan, prav tak, kot so navadno dnevi poznega poletja. Doline globoko spodaj so bile ovite v poletno soparico, tako da so se razločno črtali le bregovi jezer in rek, ki so s svojimi, zaradi valov svetlikajočimi se gladinami, izstopali iz zelenja okolice.

Bil je dan kot vsi drugi. In vendar ne povsem enak. Nekaj se je zgodilo tistega dne, nekaj tako pomembnega, da se nam še danes, dvesto [240, opomba avtorja] let kasneje, zdi vredno spominjati se tistega dne...« (Košir 1979/80, 464).

V literaturi beremo, sicer »s pridržki nekaterih« (Strojin 1980, 391), tudi na primer Jakoba Aljaža (180-letnica 1958, 612), da so omenjenega dne kot prvi dokumentirano stopili na vrh Triglava štirje Bohinjci (slika 1): **Štefan Rožič** (1732–1802), kmet in lovec iz Savice, **Matevž Kos** (1744–1798), rudar iz Jereke, **Luka Korošec** (1747–1827), kmet in rudar s Koprivnika in **Lovrenc Willomitzer** (okoli 1747–1801), ranocelnik iz Stare Fužine (Lovšin, Hribar in Poročnik 1979, 46–53; Košir 1979/80, 465; Mikša 2013, 401). Najstarejša znana navedba o tem dogodku je bila objavljena tri leta po vzponu v drugem zvezku Oriktografije Kranjske Baltazarja Hacqueta (1781). Podrobnejši opis vzpona pa je nastal šele 43 let po osvojitvi vrha. Franc Ksaver Richter (1821; prevod po Lovšin, Hribar in Poročnik 1979, 56; prevod je tudi v: Kugy 1973, 48–49; Richter 1977, 507 in deloma Debelakova-Držaj 1947, 219–220) je na podlagi danes izgubljenih rokopisov Žige Zoisa, ki je z razpisano nagrado za prvopristopnike spodbudil osvojitve vrha, zapisal:

»24. avgusta 1778 so se vzpeli do planinske kočice v Belem polju [Velem polju, opomba avtorja]. 25. avgusta so preiskali tri dele gore in našli najudobnejšo pot navzgor, imenovano Zeleni plaz [Triglavski ledenik,

MATIJA ZORN

Slika 1: Spomenik v Ribčevem Lazu ob Bohinjskem jezeru, posvečen štirim prvopristopnikom na Triglav in s pogledom nanj. Spomenik so postavili ob dvestoletnici prvega vzpona in nanj zapisali: »Dne 26. 8. 1778 so se štirje srčni možje iz Bohinja Luka Korošec, Matevž Kos, Štefan Rožič in Lovrenc Willomitzer prvi, dokler svet stoji povzpeli na vrh Velikega Triglava«.

opomba avtorja]. Naslednjega dne, 26. avgusta so takoj, ko se je zdanilo, šli z Belega polja na levo proti zahodu, nato skoraj diagonalno v smeri jugozahod-severovzhod in po petih urah hoda prišli do omenjenega Zelenega plazu. ... Od Zelenega plazu so prišli hribolazci vzdolž grebena gorskega hrbta Kredarice v vzpenjajoči se zahodni smeri prav do zadnjega vrha Triglava v nekaj več kot uri. Pot je bila mestoma le še dva čevlja [malo več kot pol metra, opomba avtorja] široka in je obstajala iz razkosanih skal. Pod zadnjim vrhom so Willomitzerjevi spremljevalci začeli oklevati. Do vrha so računali še $\frac{3}{4}$ ure. Vendar so se opogumili in splezali po severnem robu grebena do najvišje točke Triglava. Vreme je bilo naklonjeno, jasno, brez vetra in mraz znosen. Willomitzerju se je zdel prostor na vrhu velik, da bi moglo na njem stati kakih petdeset ljudi, sledov, da bi bil kdo pred njim na vrhu, ni bilo. Družba se je zadržala na vrhu kaki dve uri in vklesala v dve skali imena ...«. Kako živo si lahko danes predstavljamo »petdeset« in več ljudi na vrhu v jasnih avgustovskih dneh (slika 2). Glede opisane smeri vzpona je Debelakova-Držaj (1947, 220) zapisala: »To se sklada s terenom, če greš z Velega polja proti Spodnji Ledini, nato počez na Konjsko planino, prečiš pod Triglavskim Voglom na Vratca pod Kredarico in greš z njih na Zeleni sneg ...«.

S pričujočo knjigo ne želimo »pogrevati« razprave ali so bili pred 240 leti na vrhu trije (kot piše Hacquet; Lovšin, Hribar in Poročnik 1979, 53) ali štirje (kot piše Richter), o kateri lahko na primer beremo ob 180- (180-letnica 1958, 610–611) in 200-letnici vzpona (na primer Strojini 1980). O tem vprašanju tudi podrobneje ne govori nobeno izmed poglavij v knjigi; v enem je zgolj na kratko opisan zaplet s postavitvijo kipa v Bohinju štirim (slika 1) in ne trem prvopristopnikom. Želimo samo lahko, da se bodo nekoč, nekje našli omenjeni Zoisovi rokopisi in bo zgodovinopisje lahko »zaprl« tudi to »triglavsko poglavje«.

Slika 2: V jasnih avgustovskih dneh je danes na Triglavu kot v »mravljšču«.

S knjigo, ki je pred vami, želimo doprinesti k »*triglavski bibliografiji*« (glej Lovšin, Hribar in Poročnik 1979, 419–438) in samo želimo si lahko, da bodo zanamci knjigo postavljali ob bok drugim knjigam s Triglavom v naslovu, kot so na primer V Triglavu in njegovi soseščini (Lovšin 1944), Pet stoletij Triglava (Kugy 1973), Triglav gora in simbol (Lovšin, Hribar in Poročnik 1979), Triglav, gora naših gora (Strojin 1980), Nazaj v planinski raj – Alpska kultura slovenstva in mitologija Triglava (2005) ali Triglav in Jakob Aljaž (2017).

Ob sorodni knjigi, ki je izšla pred štirimi desetletji, je urednik zapisal (Strojin 1980, 385): »*Knjiga, ki se vam predstavlja ob dvestoletnici prvega vzpona na Triglav niti po izboru snovi niti po avtorjih še zdaleč ne izčrpa vseh razsežnosti, ki jih ima ta gora v slovenski zgodovini in v življenju ljudi, ki so imeli kdaj v življenju kaj pomembnega opraviti z njo ...*«. Te besede smo si sposodili, ker isto drži tudi za pričujočo knjigo. Triglav je navdihoval, navdihuje ter bo navdihoval pisce različnih besedil in prav obletnice so priložnost, da tovrstna besedila združimo v skupno monografijo. V tokratni smo zbrali 31 prispevkov 46 različnih avtorjev, ki se v največji meri dotikajo področij zgodovine in geografije, pa tudi etnologije, arheologije, športa in drugih. Nekateri prispevki so vezani neposredno na Triglav, drugi obravnavajo širše Triglavsko pogorje, tretji celotne Julijske Alpe, četrti pa sežejo tudi prek teh meja. Nekateri prispevki so bolj znanstveni, drugi bolj poljudni, vsem pa je skupno, da so tako ali drugače povezani s našo najvišjo goro, nacionalnim simbolom, ki se nas vsakega dotakne na svoj način. Dotaknila se je tudi pesnika Franca Saleškega Finžgarja (1950, 5–6), ki je konec 19. stoletja, v času, ko so bile planinske kočé okoli Triglava zgolj »*nemška last*« in slovenstvo v »*naših*« gorah ni bilo samoumevno (Mikša 2014), zapisal:

*Triglav! Kako hitijo naglo dnevi,
kako nam z dnevi urno čas poteka,
ki rodu rane celi, nove seka,
nihče ne ve že zjutraj, kaj bo drevi!*

*Triglav! I tebi čas zadaja rane;
globoke brazde ti na čelo kleše,
po njih nevihta s snegom mrzlim pleše
in točo seje na grebene sklane.*

*Triglav! A ti ne strašiš se viharja;
kar vseč so strele ti in brazgotine.
Ponosen viher kažeš nam spomine:
»Ob mene, glej, vihar zaman udarja!«*

*Triglav! Kot ti, tak rod ob tebi biva:
krivica, bol mu guba moško lice;
pogosto trnje, redko mu cvetice
v življenju trosi sreča goljufiva.*

*A rod vzravnan prenaša bolečine
in grenko čašo zla kot mož okuša,
nikdar v obupu mu ne klone duša,
ko trdno ve, da vse na svetu mine.*

*O rodu tem naj struna mi zapoje,
o rodu, ki srce mu bije zlato,
a lice trdo kaže in robato:
srce, Triglav, in lice kakor tvoje.*

Pa naj se nas Triglav čim večkrat dotakne, da mu bomo ob naslednji obletnici prvega dokumentiranega vzpona nanj lahko posvetili novo obsežno monografijo.

Viri in literatura

- 180-letnica prvega vzpona na Triglav, 1958. Planinski vestnik 58-11.
- Debelakova-Držaj, M. M. 1947: Kronika Triglava. Gore in ljudje 2 (Planinski vestnik 47), 9-10.
- Finžgar, F. S. 1950: Triglav: planinska idila. Celje.
- Hacquet, B. 1781: Oryctographia Carniolica oder physikalische Beschreibung des Herzogthums Krain, Istrien und zum Theil der benachbarten Länder, Zvezek 2. Leipzig.
- Košir, M. 1979/80: Razsvetljenska ideja in odkrivanje Triglava (napisano ob dvestoletnici prvega vzpona na Triglav). Jeklo in ljudje, Jeseniški zbornik 4. Jesenice.
- Kugy, J. 1973: Pet stoletij Triglava. Maribor.
- Lovšin, E., Hribar, S., Potočnik, M. 1979: Triglav gora in simbol. Ljubljana.
- Mikša, P. 2013: Prvi raziskovalci slovenskih gora in prvi dokumentirani pristopi nanje. Zgodovinski časopis 67, 3-4.
- Mikša, P. 2014: Čigavi bodo Triglav in druge slovenske gore: spor med Slovenci in Nemci v planinstvu. Planinski vestnik 114-5.
- Mikša, P. 2017: Triglav in Jakob Aljaž. Ljubljana.
- Richter, F. K. 1821: Die Wochein. Illyrisches Blatt (11. 5. 1821).
- Richter, P. 1977: Triglav in Bohinj. Planinski vestnik 77-8.
- Strojin, T. (ur.) 1980: Triglav, gora naših gora. Maribor.
- Šaver, B. 2005: Nazaj v planinski raj – Alpska kultura slovenstva in mitologija Triglava. Ljubljana.

*dr. Matija Zorn,
glavni urednik*

KAKO JE TRIGLAV PRISTAL V GRBU REPUBLIKE SLOVENIJE

dr. Peter Mikša

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, Aškerčeva cesta 2, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija

peter.miksa@ff.uni-lj.si

IZVLEČEK

Kako je Triglav pristal v grbu Republike Slovenije

Gora Triglav, najvišji vrh Julijskih Alp in Slovenije, je za Slovence prvovrsten narodni simbol. Kot simbol Slovencev ga je prvič leta 1934 upodobil arhitekt Jože Plečnik. Med okupacijo v času druge svetovne vojne je Triglav postal simbol Osvobodilne fronte. Prvič je bil dokumentiran na listkih, ki so jih 28. oktobra 1941 po ljubljanskih ulicah trosili pripadniki OF. Leta 1947 je Triglav uradno postal republiški državni simbol v novi slovenski ustavi v tedanji FLR Jugoslaviji (pozneje SFRJ), ko je bil upodobljen v grbu. Tako je ostalo do osamosvojitve Slovenije. Leta 1991 je bil kot glavni sestavni del uvrščen v novi grb Republike Slovenije in z grbom v zastavo Republike Slovenije.

KLJUČNE BESEDE

Osvobodilna fronta, grb, simbol, Slovenija, Triglav

ABSTRACT

How Triglav ended up on the coat of arms of the Republic of Slovenia

Mount Triglav, the highest peak in the Julian Alps and Slovenia, is a first-rate national symbol for Slovenians. It was first depicted as a symbol of Slovenians by architect Jože Plečnik in 1934. At the time of occupation during World War II, Triglav became the symbol of the Liberation Front. It was documented for the first time on leaflets scattered by members of the Liberation Front on 28 October 1941 on the streets of Ljubljana. In 1947, Triglav officially became the republic's national symbol in the new Slovenian constitution in the then Federal People's Republic of Yugoslavia (the later Socialist Federal Republic of Yugoslavia), by being depicted on its coat of arms. It stayed that way until Slovenia's attainment of independence. In 1991, it was incorporated into the new coat of arms of the Republic of Slovenia as its main component, and through the coat of arms into the flag of the Republic of Slovenia.

KEY WORDS

Liberation Front, coat of arms, symbol, Slovenia, Triglav

1 Uvod

Grb, zastava in himna Republike Slovenije označujejo pripadnost Republik Sloveniji. So njeni državni simboli. Uporabo grba, zastave in himne določa in ureja Zakon o grbu, zastavi in himni Republike Slovenije ter o slovenski narodni zastavi, ki je pri določitih pri grbu še konkretnjši, saj ta simbol po svoji naravi ne dopušča toliko poljubnosti pri svoji rabi kot zastava. To je razumljivo, saj je uporaba grba vezana predvsem na pečate in dokumente ter uradne oznake državnih ustanov, s katerimi se navzven predstavlja država (Uradni ... 1994, 3715).

Grb Slovenije ima obliko ščita. V sredini ščita je na modri podlagi lik Triglava v beli barvi, pod njim sta dve valoviti modri črti, ki ponazarjata morje in reke, nad njim pa so v obliki navzdol obrnjenega trikotnika razporejene tri zlate šestokrake zvezde. Ščit je ob straneh rdeče obrobljen (medmrežje 1). Zastava Slovenije je belo-modro-rdeča slovenska narodna zastava z grbom Slovenije. Razmerje med širino in dolžino zastave je ena proti dve. Barve zastave gredo po vrstnem redu: bela, modra, rdeča. Vsaka barva zavzema po širini tretjino prostora zastave. Grb je v levem gornjem delu zastave tako, da sega z eno polovico v belo polje, z drugo pa v modro (medmrežje 1). Nove državne simbole so v sklopu Ustavnega amandmaja k ustavi Republike Slovenije (točka 2, Amandma C) objavili v Uradnem listu Republike Slovenije 25. junija 1991. Nova slovenska zastava (slika 1) z grbom je prvič javno zaplapolala naslednji večer na Trgu republike v Ljubljani, ko je nasproti skupščine potekala državna slovesnost. Ob javni predstavitvi državnega simbola so tisti, ki so dogajanje spremljali prek televizijskih zaslonov, gledali tudi posnetke trobojnice na Triglavu, najvišjem vrhu nove države, kamor jo je ponesla skupina gorskih reševalcev. Na trobojnici še ni bilo znaka Triglava, ker so bili ti posnetki narejeni že 12. junija in skupščina do tedaj še ni sprejela novega državnega grba (Čokl 2015).

Kot lahko razberemo iz zgoraj napisanega, je gora Triglav element kar dveh najpomembnejših slovenskih državnih simbolov. Zakaj se je najvišji slovenski vrh uveljavil kot najpomembnejši simbol slovenstva? Kako to, da je slovenska skupščina ob razglasitvi Deklaracije o neodvisnosti Slovenije in sprejetju Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Slovenije 25. junija 1991 za državno zastavo zapisala v ustavne zakone belo-modro-rdečo trobojnico, dopolnjeno z grbom v podobi ščita, na katerem je upodobljen lik Triglava (Uradni list Republike Slovenije 1/1991)?

2 Od gore do simbola

Umestitev Triglava na prestol simbolov slovenstva ima razloge v preteklih zgodovinskih dejanjih in dogodkih, ki so to goro Slovencev tako močno približali. Predvsem v času krepitve slovenske narodne zavesti v 19. stoletju je simbolno prilaščanje gorske pokrajine in alpske kulture pridobilo eno osrednjih mest v izoblikovanju Slovencev v »boju« z nemško-avstrijsko zavestjo. Prizadevanja za narodnostno samostojnost Slovencev so se takrat prenesla iz mest, časopisov, taborov in čitalnic tudi v gore (Mikša, Ogrin in Glojek 2017, 19–23). To je najbolj pripomoglo, da smo se Slovenci prvič poistovetili z gorami – zlasti s Triglavom. Lik Triglava se je izvil iz bajk in se polagoma utrdil v naši zavesti. »Vzpon« Triglava iz gore v simbol se je začel z Jakobom Aljažem, ko je leta 1895 kupil vrh Triglava, da bi ga zavaroval pred nemškim prodiranjem (Mikša 2015, 112), nato je med okupacijo Slovenije postal znak Osvobodilne fronte in simbol odpora proti okupatorju ter takoj po vojni končno simbol v slovenskem republiškem grbu (Mikša 2017, 48). V njem so bili upodobljeni trije elementi: Jadransko morje, Triglav in peterokraka zvezda (Grb ... 1989, 378–379).

S prihodom renesanse in predvsem razsvetljenstva so slovenske alpske pokrajine, tako kot ostala območja Alp, postale prostor raziskav geologije, rastlinstva in živalstva ter naravoslovja nasploh. Nosilci znanstvenega raziskovanja v naših gorah so bili tuji raziskovalci, ki so živeli na Slovenskem in so k raziskovanju spodbudili tudi nekatere domače raziskovalce (Mikša 2013; Mikša in Zorn 2016, 110–118). S pojavom industrijske družbe se je v mestih pojavil tudi prosti čas, ki so ga ljudje izkoriščali na raz-

Slika 1: Zastava Republike Slovenije z grbom.

lične načine. Rojevati sta se začela gorski turizem in šport (planinstvo, alpinizem), skupaj z njima pa v slovenskih gorah tudi narodni boj med Nemci in Slovenci prek primata pri osvajanju gora, nadelavi stez, gradnji koč, lahko bi tudi rekli pri markiranju oziroma obvladovanju prostora (Mikša in Ajlec 2011, 26–43). Kljub izraziti začetni nemški prevladi je tok zgodovine obrnil narodni boj v korist Slovencev in identiteta Slovencev kot gorskega naroda, ki se je začela oblikovati že prej, se je skozenj le še utrdila.

Ključno vlogo v tem obdobju je imelo Slovensko planinsko društvo (SPD) – predhodnik današnje Planinske zveze Slovenije, ustanovljeno leta 1893 v Ljubljani z namenom in geslom »*ohranimo slovensko lice slovenskim goram*« (Mikša in Ajlec 2011, 32–37). Torej z narodnoobrambnim namenom. Konec 19. stoletja je slovenska planinska organizacija že štela več kot 1300 članov (v letu ustanovitve le nekaj več kot 200) in postavila več kot deset koč, uredila in označila številne poti ter izdajala društveno glasilo Planinski vestnik. Na Triglavu je že stal Aljažev stolp, najvišja slovenska markacija, ki ga je leta 1895 tja postavil dovški župnik Jakob Aljaž, član Slovenskega planinskega društva (Mikša in Ajlec 2011, 32–42; Mikša 2017, 35–37). Pomenljivo je dejstvo, da duhovnik in planinec Jakob Aljaž svojega stolpa ni politično ali versko obeležil: na njem ne najdemo niti strankarskih simbolov niti katoliškega križa. S postavitvijo stolpa na vrhu je Aljaž dobesedno otel Triglav nemštvu. Onemogočil je njihove načrte in proglasil vrh za vseslovensko goro, za uradni simbol slovenstva in hkrati poudaril zbiranje vseh Slovencev okrog nje, ne glede na deželne meje, ki so takrat trgale slovensko narodnostno ozemlje.

Slovenci so takšne zmage na narodnih frontah doživljali zelo srčno, dvigale so jim samozavest. Predvsem postavitve stolpa je bila tisto dejanje, ki je v javnosti v naslednjih letih najbolj odmevalo in nakazovalo zmago Slovencev nad Nemci. Slovenci so prek Aljaža, njegovega nakupa vrha in gradenj slovenskih koč čutili, kot da svojo zemljo trgajo iz nemških rok nazaj v slovenske. Slovenske gore so se prav skozi ta narodni boj na prelomu v 20. stoletje trdno usidrle v narodno identiteto in postale viden simbol razpoznavanja in reprezentativnosti na ravni številnih posameznikov, kar se kaže v množičnosti pošiljanja razglednic z motivom slovenskih gora ter napisom Planinski pozdrav ali kar z motivom naše najvišje gore ter napisom Pozdrav s Triglava in s podobo Aljaževega stolpa (Mikša, Ogrin in Glojek 2017, 23).

3 Triglav na slikah, v pesnitvah ...

Upodobitvam Triglava lahko sledimo že od začetka 18. stoletja. Leta 1701 je župnik Matija Ločnikar narisal panoramo Triglavskega pogorja z imenom »Veliki Triglau«, štirideset let pozneje, leta 1744, je izšlo delo Janeza Dizme Florjančiča, zemljevid kranjskega ozemlja z naslovom *Mons Terglau Carniolae*

altissimus, leta 1776 pa je Franz X. Baraga narisal po Hacquetovi predlogi prvo podobo Triglava in Velega polja ter jo objavil leta 1778 (Mikša in Ajlec 2011, 14). V 19. in začetku 20. stoletja so gorsko pokrajino in tudi Triglav slikovno upodabljali zgodnji planinski krajinarji, na primer Anton Karinger in Marko Pernhart, kasneje tudi Ladislav Benesch, Valentin Hodnik, impresionisti Ivan Grohar, Rihard Jakopič, Matija Jama in drugi. Slikar in ilustrator Maksim Gaspari je leta 1904 v okviru svojega propagandnega delovanja, usmerjenega v bujenje narodne zavesti, izdelal razglednico »Iz naroda za narod«, na kateri je slovensko ozemlje upodobil s tremi ključnimi prostorskimi identifikatorji: Triglavom, Ljubljanskim gradom in Jadranskim morjem (Kučan 1998, 106).

Triglav je bil v tem času tudi povezovalno sredstvo s slovenstvom v pesniških in prozaičnih delih. Že France Prešeren je v Uvodu h Krstu pri Savici (napisano leta 1835) Slovence postavil pod okrilje »kranjskega sivega poglavarja« in posredno (ali pa zavedno?) začrtal oblikovanje simbola, na katerega se bo kasneje najmočneje navezovala nacionalna (prostorska) identiteta (Kučan 1998, 79). Pesnik Oton Župančič je v svoji pesnitvi Duma, napisani v letih 1904–1908, domovino označil s Triglavom in Karavankami kot poglavitnima toponimoma: »Kje, domovina, si? Ali na poljih teh? Še pod Triglavom, okrog Karavank?« (Župančič 1908, 109). Nagrobnik njegovim trem literarnim sopotnikom iz slovenske moderne (Cankar, Kette, Murn), ki ga je leta 1924 v Ljubljani zasnoval arhitekt Dušan Grabrijan v Plečnikovi šoli, postavljen pa je bil leta 1925, je v vrhnjem delu oblikovan tako, da simbolično ponazarja Triglav (medmrežje 2).

4 Triglav v heraldiki

Kot heraldični znak ga prvič srečamo že leta 1887, ko se pojavi na žigu župnije Bohinjska Srednja vas (slika 2; Arhiv ... 1887). Leta 1919 je Triglav prvič upodobljen na prvih slovenskih znamkah – znamenitem verigarju iz leta 1919. Osnutke zanje je naredil slikar Ivan Vavpotič in Triglav upodobil med nogami sužnja, ki trga okove (Štampfl 1989, 388).

Slika 2: Žig župnije Bohinjska Srednja vas, odtisnjen leta 1887. Kot heraldični znak na tem žigu prvič srečamo podobo Triglava.

Kot simbol Slovencev ga je prvič leta 1934 upodobil arhitekt Jože Plečnik v načrtu za tako imenovano Šverljugovo Marijino znamenje pred župnijsko cerkvijo na Bledu (znamenje je prvotno stalo pod Šverljugovo vilo, današnja vilo Epos; slika 3). Umestil ga je na kamniti plašč kipa Marije oziroma Materne Božje. Na perutih dvoglavega kraljevega orla je upodobil tri grbe tedanjih jugoslovanskih narodov (srbskega, slovenskega in hrvaškega), pri čemer je slovenski grb oblikoval kot Triglav, nad katerim sveti šesterokraka zvezda grofov Celjskih (Mikša 2017, 47). Plečnik ga je kot slovenski simbol uporabil tudi na ljubljanski Narodni in univerzitetni knjižnici nad vhodnimi vrati. Ko ji je bil leta 1945 priznan tudi pravni status slovenske nacionalne knjižnice in je postala Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, so do leta 1948 nad vhod namestili nov napis in na balkonsko balustrado slovenski grb. Tega je pod Plečnikovim nadzorstvom po vsej verjetnosti risal Peter Trpin (Rapoša 1997).

Vendar pa to niso bile edine upodobitve Triglava. Najbolj poznana je: trije stožci, katerih srednji je višji, stranska pa sta enaka. Tako je bil tudi opisan Triglav v prvi slovenski ustavi leta 1947, v kateri je opis slovenskega grba. Stilizacija izhaja iz časa druge svetovne vojne, ko ga je takoj po okupaciji Slovenije prevzela odporiška stran. Postal je simbol Osvobodilne fronte slovenskega naroda (OF): v njenem ilegalnem tisku, na letakih in plakatih, denarju in na obveznicah posojila svobode, v imenih njenih podskupin in glasil, na štampiljkah, v obliki vojaške kape *triglavke* in tako dalje.

Podobo Triglava, znak Osvobodilne fronte slovenskega naroda, srečamo ob razmahu narodnoosvobodilnega boja v zadnji tretjini leta 1941. Izmislila sta si jo arhitekta Marjan Tepina in Edo Ravnikar in jo predlagala na neki seji matičnega odbora Osvobodilne fronte arhitektov. Za ta znak sta se odločila zato, ker ga je bilo mogoče hitro in enostavno narisati (Kos 1983, 7). In zakaj ravno Triglav? Ker je »bodril in navduševal, povezoval gozdove in domove, hribe in doline, vlival upanje v zaporih in koncentracijskih taboriščih, tolažil ponižane in razžaljene, navdihoval borce« (Potočnik 1968, 246). V kontekstu

PETER MIKŠA

Slika 3: Leta 1934 je arhitekt Jože Plečnik na Šverljugovem znamenju Triglav prvič upodobil kot simbol Slovencev: pod podobo dvoglavega kraljevega orla so upodobljeni trije grbi tedanjih jugoslovanskih narodov (srbski, slovenski in hrvaški), pri čemer naj bi Plečnik tedaj prvič uporabil Triglav za upodobitev slovenskega grba, nad katerim je narisal šesterokrako zvezdo grofov Celjskih.

upora so si radi v spomin obudili skoraj sto let staro pesem Martina Semrajca, nepozabno odo Triglavu (Potočnik 1968, 246):

»V gorensko oziram se skalnato stran,
 Triglava bliše se verhovi,
 Prot jasnemu nebu kupi velikan,
 Kaj delajo gleda sinovi.
 On vidil je zgodbo Slovenje otrok,
 Je slišal njih petje in vrisk in njih jok.
 Vse je vihar razdjal,
 Narod je zmirej stal,
 Gledal nad Triglavam neba obok.«

5 Iz simbola v grb

Lik Triglava je prvič dokumentiran na trosilnem listku, kakršne so pripadniki OF trosili po ljubljanskih ulicah 28. oktobra 1941, na predvečer praznovanja 29. oktobra (Kos 1983, 7). V poročilu o praznovanju 29. oktobra, objavljenem v Slovenskem poročevalcu, informativnem vestniku Osvobodilne fronte, piše, da je v Ljubljani »na zidovih mrgolelo znakov Osvobodilne fronte«, vendar ne omenja posebej lika Triglava (Slovenski ... 1941a, 4).

Novembra je bil znak Triglava kot simbol Osvobodilne fronte že splošno uveljavljen. Pojavil se je tudi na novi naslovnici Slovenskega poročevalca, prvič 8. novembra 1941 (slika 4; Slovenski ... 1941b, 1). V komunikirju Izvršnega odbora Osvobodilne fronte v Slovenskem poročevalcu 5. decembra 1941 piše, da so bile za praznik 1. decembra 1941, ko je Osvobodilna fronta uspešno izvedla že drugo plebiscitarno manifestacijo svojih pripadnikov, ljubljanske ulice posute s slovenskimi zastavicami, z zidov pa so »blestelci znaki Osvobodilne fronte – Triglav s črkami OF« (Slovenski ... 1941b, 1).

Vsi ti prvi znaki Osvobodilne fronte (slika 5) so imeli poleg stožcev Triglava napisani še črki OF – kratico, ki sta jo v prvih številkah Slovenskega poročevalca uvedla njegova sodelavca Albert Zornada in Mitja Ribičič (Kos 1983, 8). Kratico OF so sprva pisali na razna mesta, končno pa se je ustalila med stožci (Kos 1983, 8). Proti koncu vojne pa je črki OF zamenjala (rdeča) zvezda. Najlažje je procesu zamenjave z zvezdo slediti na naslovnica Slovenskega poročevalca. Zabeležba črk O in F nad Triglavom se od leta 1942 zmanjšuje, vedno pogosteje jo zamenjuje zvezda. Velikokrat se pojavlja zgolj Triglav, brez črk in brez zvezde. Zadnjič lahko znak OF nad Triglavom v Slovenskem poročevalcu zasledimo na naslovnici, izdani 9. maja 1945 (Slovenski ... 1945).

Po sprejemu odloka o priključitvi Slovenskega primorja združeni Sloveniji in Jugoslaviji sredi septembra 1943 in po zasedanju zbora odposlancev slovenskega naroda v začetku oktobra istega leta v Kočevju

Slika 4: Triglav na naslovni strani Slovenskega poročevalca.

Slika 5: Triglav kot znak Osvobodilne fronte.

Slika 6: Triglav upodobljen na partizanskem denarju, na obveznici 5 % posojila svobode za 5000 lir iz leta 1942 (osnutek je naredil Edo Ravnikar) (Kos 1977).

so po zamisli Franceta Bevka, podpredsednika Narodnoosvobodilnega sveta za Primorsko Slovenijo in tajnika istega sveta Aleša Beblerja vnesli v znak nov del: valovite črte v vznožju lika Triglava, simbol slovenskega morja. Prve risbe dopolnjenega znaka je izdelal akademski slikar Božidar Jakac (Kos 1983, 9). Njegov osnutek za poštno znamko, ki ga je datiral 16. oktobra 1943, ima že vse dotlej razvite dele prihodnjega državnega grba: lik Triglava, morja, zvezdo in še kratico OF, ki pa je kmalu odpadla. Bolj kot znak na tem osnutku je znan znak Osvobodilne fronte na Jakčevih osnutkih obveznice triodstotnega posojila narodne osvoboditve, ki jih je konec oktobra 1943 izdal izvršni odbor Osvobodilne fronte.

Stilizirani simbolni vlogi Triglava lahko sledimo na partizanskih plačilnih sredstvih (sliki 6 in 7) – obveznicah, priznanicah, potrdilih in bonih, tako tistih, ki jih je izdajal gospodarsko-finančni odbor OF, kot kasneje tistih, ki jih je izdajal Denarni zavod Slovenije pri predsedstvu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta. Denarni zavod Slovenije je bil ustanovljen 12. marca 1944 in je bil osrednji slovenski partizanski finančni zavod. Urejal je denarni promet in gospodarske razmere na osvobojenem ozemlju. Opravljal je vse funkcije osrednje emisijske in kreditne banke. Izdajal je bankovce, plačilne bone v »lirah«. To je bil prvi slovenski denar in tudi prva izdaja denarja v okupirani Evropi (Kos 1977, 12).

Na partizanskem denarju lahko leta 1944 zasledimo novo stopnjo razvoja grba. Osnutke za plačilne bone, ki so jih izdali konec septembra 1944, je izdelal arhitekt Branko Simčič (slika 7). Na bonih je narisal Triglav z valovitimi črtami v vznožju. Po sprejetju odloka o priključitvi Slovenskega primorja k Jugoslaviji septembra 1943 so na vznožje Triglava vrisali valovnice, ki ponazarjajo naše morje, saj so se zavedali, da ga bo Slovenija po koncu vojne imela. Triglav je obdan z nekakšnim vencem žarkov, ki nad najvišjim stožcem oklepajo peterokrako zvezdo. Kratice OF ni več (Kos 1977, 101, 105; Simčič 1969, 433).

Simčič je kombinacijo Triglava in morja po osvoboditvi dopolnil še z lipovimi vejicami. Najprej je morje narisal s petimi valovitimi črtami, a naj bi mu Marjan Brecelj rekel: »Teh valov je preveč, ker bomo imeli morja bolj malo!« (Simčič 1969, 432) Zato je dve črti izbrisal »tako, da so sedaj v grbu samo tri« (Simčič 1969, 432).

V letu 1944 je Simčič iskal še drugačne upodobitve grba. Poskusil se je opreti na staro tradicijo grbov. Triglav z morjem je postavil na temen ščit, nad njim je postavil peterokrako zvezdo, ščit sam pa obdal z lipovima vejicama in trakom. Podoba grba na ščitu pa se ni uveljavila, četudi so jo veliko upo-

Slika 7: Triglav upodobljen na partizanskem denarju, na slovenskem plačilnem bonu za 5 lir iz leta 1944 (1. serija, osnutek je naredil Branko Simčič) (Kos 1977).

rabljali, pač pa sta lipovi vejici in trak, ki ju povezuje, prišli v kasnejšo podobo grba (Kos 1983, 10–11). Simčič je marca 1944 izdelal naslovnico pisemskega papirja in osnutek za žig predsedstva Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta. Na njima je upodobil grb s Triglavom in morjem. Obdana sta z vencem žitnih klasov, povezanih s trakom, ki zgoraj oklepajo peterokrako zvezdo. To je že podoba republiškega grba, ki je ob ustavni uzakonitvi dobila samo še lipovi vejici. Venec žitnih klasov okoli srednjega dela grba je gotovo posnet po grbu Sovjetske zveze in po znaku, ki so ga jugoslovanski komunisti uporabljali v dvajsetih letih (Kos 1983, 11).

6 Republiški grb

Na svoji prvi seji 26. aprila 1945 je predsedstvo Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta sprejelo osnutek grba. Odločitev predsedstva Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta 26. aprila 1945 je bila prva uradna odločitev o podobi prihodnjega republiškega grba (Kos 1983, 11). Videz grba lahko zasledimo na fotografijah dvorane v Ajdovščini (slika 9), v kateri so 5. maja 1945 razglasili slovensko narodno vlado, in dvorane v Ljubljani, v kateri je bilo 9. in 10. septembra 1946 drugo zasedanje Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta. Tam so prav take podobe grbov, kot jih je izrisal Simčič (iz primerjave fotografij iz fototeke Muzeja novejšje zgodovine Slovenije).

Vprašanje končne podobe grba se je postavilo šele ob pripravah osnutka ustave Ljudske republike Slovenije, to je po drugem zasedanju Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta. Sprožilo ga je predsedstvo narodne vlade Slovenije. Iz dopisa organizacijskega sekretarja predsedstva Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta Josipa Globevnika z dne 19. oktobra 1946 izvemo, da je predsedstvo poklicalo nekaj arhitektov in profesorjev, naj napravijo osnutke republiškega grba. Svoje osnutke so predložili arhitekti

HRANI MUZEJ NOVEJŠE ZGODOVINE SLOVENIJE

Slika 8: Triglav v slovenskem grbu na prvem zasedanju Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta v Črnomlju leta 1944.

HRANI MUZEJ NOVEJŠE ZGODOVINE SLOVENIJE

Slika 9: Triglav v slovenskem grbu na 5. maja 1945 v Ajdovščini na ustanovitvi prve slovenske vlade.

HRANI MUZEJ NOVEJŠE ZGODOVINE SLOVENIJE

Slika 10: Triglav v slovenskem grbu na 1. kongresu Osvobodilne fronte Slovenije, 15. in 16. julija 1945 v Ljubljani.

Boris Kobe, Edo Ravnikar, Branko Simčič, akademski slikar Anton Gojmir Kos in inženir Herman Hus (Kos 1983, 11–12). Predloženi osnutki se po vsebinski zasnovi niso bistveno razlikovali, niso pa si bili podobni po likovni izvedbi. Pregledali so jih predsednik predsedstva Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta Josip Vidmar, predsednik narodne vlade Miha Marinko in podpredsednik vlade Marjan Breclj, soglasno pa so se odločili za osnutek arhitekta Branka Simčiča. Simčičev osnutek je predsedstvo poslalo v dveh izvodih predsedstvu narodne vlade, ki je enega poslalo v Beograd, kjer so hoteli uskladiti podobe republiških grbov (Kos 1983, 12). Slovenski osnutek v Beogradu pa očitno ni doživel nobene spremembe, saj je bil 15. decembra 1946 objavljen v dnevnem časopisju v bistvu nespremenjeni Simčičev osnutek (Slovenski ... 1946).

V javni razpravi o osnutku ustave je bilo danih več pripomb in predlogov za dopolnitev republiškega grba. Pripombe so se nanašale na določitev barv posameznih delov grba, na napis na traku, na obogatitev grba z lipovimi vejicami, kakor tudi na sam opis grba. Ustavodajni odbor ustavodajne skupščine je te predloge sproti obravnaval (Kos 1983, 12). Na svoji drugi seji 2. januarja 1947 se je ustavodajni odbor odločil, da v osnutek ustave ne bo vnesel določil o barvah grba. Na tej seji je njegov član Marjan Breclj sporočil, da bo vlada pripravila »predlog novega osnutka grba, ki vsebuje v povezavi s trakom lipovo cvetje kot znak slovanstva, s čimer bi odpadla vsaka potreba, vstaviti v trak kak datum, za kar so bile izražene želje« (Kos 1983, 12). Na svoji osmi seji 8. januarja 1947 je ustavodajni odbor sprejel končno besedilo tretjega člena osnutka ustave, ki govori o republiškem grbu (Ustava ... 1947, člen 3, 4). Predlagala sta ga Marjan Breclj in Anton Ingolič, zadnji stavek opisa grba pa sta že na tretji seji predlagala Anton Ingolič in Anton Melik. Imenovani člen je določal: »Državni grb Ljudske republike Slovenije je polje, obdano z žitnim klasjem. Klasje je spodaj povezano s trakom in prepleteno z lipovimi listi. Med vrhovoma klasja je peterokraka zvezda. V spodnjem delu polja so na dnu tri valovite črte, predstavljajoče morje. Nad njimi se dvigajo trije stožci, katerih srednji je višji, stranska pa sta enaka; stožci predstavljajo Triglav« (Kos 1983, 13). To besedilo je bilo kot tretji člen ustave Ljudske republike sprejeto na zadnji

HRANI MUZEJ NOVEŠE ZGODOVINE SLOVENIJE

Slika 11: Triglav v slovenskem grbu na zasedanje ustavodajne skupščine leta 1946.

seji Ustavodajne skupščine 16. januarja 1947. V slavnostni izdaji ustave iz leta 1947 je grb naslikan z zlato barvo in rdečo obrobo, zvezda pa je rdeča in ima zlato obrobo. V drugih publikacijah se uporabljajo različne variacije (Grb ... 1989, 378–379). Ta grb se v podrobnostih razlikuje od zadnjega objavljenega osnutka. Triglav je nekoliko višji, klasi so polni in z osinami segajo prav do zvezde, tudi lipovi listi so razporejeni bolj dognano. To upodobitev grba moramo šteti za izvirno. Slovenski grb je opisan tudi v ustavi Federativne ljudske Republike Jugoslavije iz leta 1948: »*Državni grb Ljudske Republike Slovenije je polje, obdano z žitnim klasjem. Klasje je spodaj povezano s trakom in prepleteno z lipovimi listi. Med vrhovoma klasja je peterokraka zvezda. V spodnjem polju so na dnu tri valovite črte, predstavljajoče morje. Nad njimi se dvigajo trije stožci, katerih srednji je višji, stranska pa sta enaka; stožci predstavljajo Triglav*« (Ustava ... 1948, člen 3, 172).

Opis grba v ustavi iz leta 1963 je doživel le stilistične spremembe, v nespremenjeni obliki je bil vključen tudi v ustavo iz leta 1974. Tam je opisan tako: »*Grb Socialistične republike Slovenije je polje, obdano z žitnim klasjem. Klasje je spodaj povezano s trakom in prepleteno z lipovimi listi. Med vrhovoma klasja je peterokraka zvezda. V spodnjem delu polja so na dnu tri valovite črte, ki predstavljajo morje. Nad njimi se dvigajo trije stožci, ki predstavljajo Triglav; srednji stožec je višji, stranska dva pa sta enaka*« (Ustava ... 1974, člen 8, 37).

7 Državni grb

V procesu osamosvajanja Slovenije od Jugoslavije je bilo vsebinsko zastavljeno in načrtovano, da nova država Slovenija dobi grb in zastavo. V Osnutku ustave Republike Slovenije leta 1990 (Poročevalec ... 1990) o grbu in zastavi še ni govora. Skupščina Republike Slovenije je 8. aprila 1991 v dnevnem časopisju (Skupščina ... 1991, 2) objavila javni natečaj za oblikovanje grba Republike Slovenije, prispele predloge pa je pristojna komisija ocenjevala 23. in 27. maja 1991 (medmrežje 3). Razdeljeni v tri skupine so izmed 87 prejetih predlogov izbrali štiri finalna natečajna dela. Nagrade niso podelili, so pa odkupili dela avtorjev Branka Vovka, Marka Pogačnika, Bojana Haberla in Daneta Petka. Na koncu je bil izbran predlog akademskega kiparja Marka Pogačnika. Grb Republike Slovenije ima obliko ščita, v sredini katerega je na modri podlagi silhueta Triglava v beli barvi, pod njim sta dve modri črti, ki predstavljata slovensko morje in reke, nad njim pa so v obliki navzdol obrnjenega trikotnika razporejene tri zlate zvezde, s katerimi je ohranjen spomin na zlato barvo v zgodovinski zastavi dežele Kranjske. Spekter treh barv slovenske tribarvnice zaključuje rdeča barva, ki deluje kot obroba ščita na levi in desni strani (medmrežje 3). Uradni zapis v ustavi iz leta 1991 pa se glasi: »*Grb Slovenije ima obliko ščita. V sredini ščita je na modri podlagi lik Triglava v beli barvi, pod njim sta dve valoviti modri črti, ki ponazarjata morje in reke, nad njim pa so v obliki navzdol obrnjenega trikotnika razporejene tri zlate šesterokrake zvezde. Ščit je ob stranicah rdeče obrobljen. Grb se oblikuje po določenem geometrijskem in barvnem pravilu. Zastava Slovenije je belo-modro-rdeča slovenska narodna zastava z grbom Slovenije. Razmerje med širino in dolžino zastave je ena proti dve. Barve zastave gredo po vrstnem redu: bela, modra, rdeča. Vsaka barva zavzema po širini tretjino prostora zastave. Grb je v levem zgornjem delu zastave tako, da sega z eno polovico v belo polje, z drugo pa v modro*« (Ustava ... 1991, člen 6, 5–6).

8 Sklep

V pregledu razvoja slovenskega grba smo spremljali pot Triglava, najvišje slovenske gore, v dva najpomembnejša državna simbola – grb in zastavo. Kako je Triglav z eno, preprosto potezo petkrat zalomljene črte v podobo Triglava postal simbol upora in nato obdan s klasjem in lipovimi listi ter z morjem pod nogami pristal v uradnem republiškem grbu. K razvoju tega znaka je veliko pripomogel partizanski tisk. Znak se je prvič pojavil v časopisu Slovenski poročevalec, glasilo Osvobodilne fronte. Znak so nato

Slika 12: Avtor članka ob republiškem grbu, ki je visel v ljudski skupščini Ljudske republike Slovenije. Skupščina se je do zgraditve stavbe današnjega Državnega zbora Republike Slovenije (zgrajena leta 1959, Ljudska skupščina Republike Slovenije je v njej prvič zasedala 19. februarja 1959) sestajala tudi v stavbi Kazine, tam se danes tudi nahaja grb.

prevzele vse ilegalne tiskarne in tiskarne na osvobojenem ozemlju. A razvoju znaka Osvobodilne fronte s Triglavom lahko najbolj sledimo na partizanskih plačilnih sredstvih. Povojni slovenski grb je bil derivat jugoslovanskega socialističnega grba, ki je izhajal iz sovjetskih grbov. Vseboval je attribute komunistične paradigme (žitno klasje, peterokraka rdeča zvezda), pa tudi nacionalne attribute, kot so lipovi listi, Triglav in morski valovi. Današnji slovenski grb je rezultat javnega natečaja in združuje uveljavljene nacionalne simbole. Med njimi Triglav, ki je tako z grbom prišel tudi na potni list in na vse državne dokumente.

9 Viri in literatura

Arhiv Republike Slovenije, SI AS 16 deželno predsedstvo za kranjsko, škatla 4, konvolut 6, mapa z napisom 2986p, 1887.

Čokl, K. J. 2015: Kako je Triglav postal simbol Slovenije. Medmrežje: <http://radioprvi.rtvlo.si/2015/05/slovinci-in-simbolika-triglava/> (28. 2. 2018).

Grb Socialistične Republike Slovenije. Enciklopedija Slovenije 3. Ljubljana, 1989.

Kos, J. 1983: Grb Socialistične republike Slovenije. Arhivi 6, 1-2.

Kos, P. 1977: Slovenska partizanska plačilna sredstva. Ljubljana.

Kučan, A. 1998: Krajina kot nacionalni simbol. Ljubljana.

Medmrežje 1 http://www.vlada.si/o_sloveniji/politichni_sistem/drzavni_simboli/ (28. 3. 2018).

Medmrežje 2 <http://ar-tour.com/guides/park-miru-zale/slovenska-moderna.aspx> (28. 3. 2018).

Medmrežje 3 http://www.grboslovje.si/novice/article_2011_12_20_0005.php (28. 3. 2018).

Mikša, P. 2013: Prvi raziskovalci slovenskih gora in prvi dokumentirani pristopi nanje. Zgodovinski časopis 67, 3-4.

Mikša, P. 2015: »Da je Triglav ostal v slovenskih rokah, je največ moja zasluga«: Jakob Aljaž in njegovo planinsko delovanje v Triglavskem pogorju. Zgodovinski časopis 69, 1-2.

Mikša, P. 2017: Triglav in Jakob Aljaž. Ljubljana.

Mikša P., Ajlec K. 2011: Slovensko planinstvo. Ljubljana.

- Mikša, P., Ogrin, M., Glojek, K. 2017: Od kod gorska identiteta Slovencev? Geografski obzornik 64, 3-4.
- Mikša, P., Zorn, M. 2016: Začetki raziskovanja slovenskih Alp. Geografski vestnik 88-2. DOI: <https://doi.org/10.3986/GV88206>
- Poročevalec Skupščine Republike Slovenije in Skupščine SFR Jugoslavije za delegacije in delegate 17-17 (19. 10. 1990).
- Potočnik, M. 1968: Srečanja z gorami. Ljubljana.
- Rapoša, K. 1997: Prenova vhodnih vrat Plečnikove palače Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani. Ljubljana.
- Simčič, B. 1969: Kako smo risali partizanski denar. Borec 20-5.
- Skupščina Republike Slovenije, 6100 Ljubljana, Šubičeva 4 razpisuje javni natečaj za oblikovanje grba in idejnih aplikacij grba Republike Slovenije. Delo 33-81 (8. 4. 1991).
- Slovenski poročevalec 2-23 (1. 11. 1941a).
- Slovenski poročevalec 2-28 (5. 12. 1941b).
- Slovenski poročevalec 6-1a (9. 5. 1945).
- Slovenski poročevalec 7-294 (15. 12. 1946), priloga: Osnutek ustave Ljudske Republike Slovenije.
- Štampfl, J. 1989: Triglav potuje s pošto po svetu: na znamkah, dopisnicah in žigih upodobljena gora. Planinski vestnik 89-9.
- Uradni list Republike Slovenije 1/1991. Ljubljana.
- Uradni list Republike Slovenije 67-2392/1994. Ljubljana.
- Ustava FLRJ in ustave ljudskih republik. Zbirka zakonov FLRJ 22. Beograd, 1948.
- Ustava Ljudske Republike Slovenije, člen 3. Ljubljana, 1947.
- Ustava Republike Slovenije in Ustavni zakon za izvedbo ustave Republike Slovenije. Celje, 1991.
- Ustava Socialistične republike Slovenije, člen 8. Ljubljana, 1974.
- Župančič, O. 1908: Samogovori. Ljubljana.

IME TRIGLAV KOT ENOTA SLOVENSKEGA LEKSIKALNEGA SISTEMA

Ljudmila Bokal

Srednja vas 19a, SI-1355 Polhov Gradec, Slovenija
milka.bokal@gmail.com

IZVLEČEK

Ime Triglav kot enota slovenskega leksikalnega sistema

V članku je zemljepisno lastno ime Triglav, katerega ožja določitev je oronim, razčlenjen kot enota slovenskega leksikalnega sistema. Pregledu v jezikovnih priročnikih sledi obravnava besednih zvez, ki sodijo še na druga področja zemljepisnih imen (poimenovanje ulic, cest, objektov). Ime Triglav se pojavlja v stvarnih lastnih imenih (naslovi knjig, časopisov, neumetnostnih besedil, filmov, skladb, slik, arhitekturnih stvaritev, prireditvev, športnih in kulturnih društev, delniških družb). Lastnoimenski del je dopolnjen z obravnavo izpeljank s korenem triglav- med občnimi imeni. Najdemo jih v splošnem jeziku in v terminologijah, v botaniki, arahnologiji, geologiji. Taka besedotvorna (sintagmatska) raznoterost besedne družine kaže na močno uzaveščenost imena v skupnosti, ki jo z jezikom opisuje.

KLJUČNE BESEDE

Triglav, triglavski, leksikalni sistem, slovenski pravopis, stvarna imena, zemljepisna imena, oronim, ime

ABSTRACT

Triglav as a unit of Slovenian lexical system

In this article, the geographical name Triglav, more narrowly defined as an oronym, is analysed as a unit of the Slovenian lexical system. A review of language handbooks is followed by a discussion of phrases categorised under other categories of geographical names (names of streets, roads and buildings). The name Triglav appears in proper names (titles of books, newspapers, non-literary texts, films, compositions, architectural creations, events, sport and cultural societies, and public limited companies). The section on proper names is complemented by a discussion of derivatives with the root triglav- among common nouns. They can be found in everyday language and in terminologies, in botany, arachnology and geology. The word formation (syntagma) diversity of this word family indicates a strong awareness of this name within the community that uses language to describe it.

KEY WORDS

Mount Triglav, lexical system, Slovenian Orthography, proper names, geographical names, oronym

1 Uvod

Leksikalni sistem je razmeroma stabilna celota besednih enot, ki jih je mogoče razčlenjevati po različnih merilih. Ožje slovnične zadevajo njihove oblikoslovne, sintagmatske in skladenjske posebnosti; poleg tega jih je mogoče presojati tudi s širšega slovničnega stališča, ki vključuje pravopis in besedotvorje. Zunaj slovničnih meril ostaja razčlenjevanje s stališča pomenskosti oziroma pomenskih sestavin, slovaropisje pa to obravnava kot temeljno. Take presoje bo v tem sestavku deležno tudi ime Triglav. Z onomastičnega stališča je to lastno ime, v okviru teh sodi v podmnožico zemljepisnih imen. Še natančnejša določitev je **oronim**, ki ga Geografski terminološki slovar opredeli z definicijo: *lastno ime gore, hriba, planote, gorovja, gričevja* (Kladnik, Lovrenčak in Orožen Adamič 2005, 268). Ker v jezikoslovju z izrazi toponim, hidronim, eksonim oblikuje pojmovno skupino, bo ta izraz uporabljen tudi v tem sestavku. Ime Triglav bomo potemtakem obravnavali kot enoto slovenskega leksikalnega sistema. Članek bo imel poudarek na sinhronem izhodišču. Imenu Triglav bomo sledili z zapisi v slovenskih slovarjih (etimološki slovar, slovenski pravopisi, Slovar slovenskega knjižnega jezika, dalje SSKJ). Poleg oronima bomo segli še na druga poimenovalna področja zemljepisnih imen (poimenovanje ulic, cest, samostojnih zgradb). Ime Triglav se pojavlja na širokem področju stvarnih lastnih imen (naslovi knjig, organizacij, kulturnih, izseljenskih, športnih društev, ustanov idr.). V občnoimenskem delu leksikalnega sistema bomo obravnavali izpeljanke iz korena triglav-, ki se pojavljajo v splošnem jeziku in v terminologijah. Sledile bodo nekatere pogoste proste besedne zveze, nastale z metaforično pomenotvorno sestavino, s katerimi se opredeljuje Slovenija kot taka.

2 Ime Triglav v slovenskih slovarjih

Podlaga sestavku naj bo pojasnilo o izvoru in prvih zapisih imena Triglav. Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen Marka Snoja v geselskem članku **Triglav** navaja letnice in inačice zapisov v starih virih: 1612 *Terglau*, 1664 *Terglou*, *Terglau*, 1778–89 *Terglou*, *Terklou*. Tu izvemo, da ime »lahko razumemo dobesečno, saj je gora z dobršnega dela Gorenjske videti, kot da ima tri glave, tri vrhove. Lahko pa števnik tu pomeni ,več, mnogo, pri čemer bi gor.(sko) ime prvotno označevalo celotno triglavsko pogorje /.../ (Snoj 2009, 439). V Bezlajevem Etimološkem slovarju slovenskega jezika je pojasnjen vir zgoraj omenjenih starih zapisov in letnic. To je članek Jožeta Rusa Triglav (Bezljaj 2005, 224), iz katerega povzemamo, da se prvi dve letnici nanašata na meje bovškega zemljiškega gospostva, v katerih je omenjen Triglav, avtor zadnjega zapisa pa je Baltazar Hacquet. Jože Rus trdi, da »sme tudi leto 1073 veljati za skrajni datum, ko se triglavska gora omenja, ne sicer s pravim imenom, a vendar že tako jasno in določno, da je izključen vsak dvom« (Rus 1926, 82–88). Gre za lovske pravice briksenškega škofa na območju z določeno mejo. Navedbe v etimoloških slovarjih, da »i/I/me pomorjanskega božanstva *Trigelawus* z našim gor. im. verjetno nima neposredne zveze« (Snoj 2009, 439), je mogoče razumeti, da uradna etimologija po do sedaj dosegljivih podatkih jezikovno ne vzporeja nastanka imena na mitološki podlagi (po slovanskem božanstvu Triglav), čeprav je v literaturi o oronimu Triglav to pogosto.

Prvi pravopis, v katerem je omenjeno ime Triglav, je Slovenski pravopis Antona Breznika iz leta 1920. Kljub temu da je med iztočnicami oronim **Grintovec** z množinskim zgledom Grintovci, v slovarskem delu iztočnice Triglav ni. Pač pa to ime najdemo med zgledi v pravilih. V poglavju O rabi velikih in malih črk pri točki 15 za zgled navaja ime *Triglav* in pridevnik *triglavski*: »Pridevniki, narejeni iz lastnih imen, ki niso osebna imena, se pišejo z malo začetnico, n. pr. Kamnik: kamniški /.../, Triglav: triglavske rože /.../« (Breznik 1920, 8).

Breznik-Ramovšev Slovenski pravopis iz leta 1935 je že določnejši. Ime se je premaknilo tudi v iztočnice: **Triglav**, -a m.; triglávski, -a, -o; triglávské róže; Triglávsko pogórze (Breznik in Ramovš 1938, 206). Navedbe so z naglasi, z več pridevniškimi zvezami je opazna jezikovna uveljavitev opisane pojma.

Slovenski pravopis iz leta 1950 je besedno družino z iztočnico Triglav enako pravorečno določil. Iztočnica ima naglasno dvojnico, sicer pa je prikaz besedne družine tak: **Triglāv** in Tríglav -áva m, triglávski -a -o: ~e rože, ~e koče, Triglávsko pogorje, Triglávška jezera; triglavàn -ána m *član društva Triglav*; film Tríglav filma Tríglav itd. (Ramovš 1950, 821). Na prvem mestu je oblika z naglasom na drugem zlogu. Ta naglas se je iz pravopisa umaknil leta 2001, ko je bil normiran samo naglas na prvem zlogu: **Triglav** -ava.

Slovenski pravopis 1962 je besedno družino razširil; dodanih je več iz korena triglav- izpeljanih samostalnikov: **Triglāv** in Tríglav -áva m [gora]: ~ film, triglávski -a -o: ~e rože, Triglavška jezera; triglavàn -ána m *član društva Triglav*, triglávár -ja m: star ~; triglávka -e ž 1. *planika*, 2. *čepica*; triglavánka -e ž [emblem] (Slovenski pravopis 1962, 907). Opazna je pomenska kategorija oseb in primerov iz predmetnega in rastlinskega sveta.

Slovenski pravopis 2001 je opustil pomensko razčlenitev v gnezdu iz leta 1962 in izraze osamosvojil v iztočnicah. Pomenski opis pri oronimu je v primerjavi s predhodnim pravopisom natančnejši: **Tríglav1** -a m zem. i. /.../ [gora v Julijskih Alpah]. Kot ponazarjalni zgled je navedena predložna zveza: na ~u. Kot rečeno, naj bi bil v zborni izreki v veljavi samo naglas na prvem zlogu: *Tríglav* -a. S tako normo naj bi se sklanjatveni vzorec ustalil na nepremičnem naglasnem tipu. Kot homonimna iztočnica je prvič sprejeto neko stvarno ime: **Tríglav²** -a m, stvar. i. /.../ [slovenska zavarovalnica; društvo]. Pomenski opis v pokončnicah je izkazan z dvema splošnima pomenskima uvrstitvama. Upoštevano je tudi mitološko ime, ki ima za razliko od oronima in stvarnega imena naglas samo na drugem delu zloženke: **Triglāv** -áva m, oseb. i. /.../ [slovanski bog]. Kot samostojni iztočnici sta upoštevani dve zemljepisni imeni, ponavljajoča se **Tríglavška jézera** in **Tríglavski národni párk**. Prvo ponazarja predložna raba: pri ~ih ~ih, druga pa je brez spremljajočega ponazarjalnega zgleda (Slovenski pravopis 2001, 1588). V Slovenskem pravopisu 2001 je torej opazna onomastična specializacija imena Triglav.

Pri občnih imenih *triglavàn* in *triglávka* je prikaz povzet po SSKJ, ki je opis občnih imen s korenom triglav- iz pravopisa 1962 delno nadgradil. Besedna družina je v SSKJ opisana s tremi iztočnicami v naslednjih geselskih sestavkih: **triglavàn** tudi triglavàn -ána m /.../ 1. *član, pristaš društva, kluba Triglav* /.../ 2. *ekspr. kdor se vzpne na Triglav*: /.../. Na novo je sprejeta ženska oblika *triglavánka* s sklicujočo razlago: **triglavánka** -e ž /.../ *ženska oblika od triglavan* /.../. Izraz *triglávka* je od nadpomenske uvrstitve v Slovenskem pravopisu 1962 (čepica) nazorneje razložen, v pomenu planika pa se enači s pravopisom: **triglávka** in triglávka -e ž /.../ 1. *med narodnoosvobodilnim bojem do 1944 podolgovata partizanska kapa s tremi vrhovi, brez ščitka*: /.../ 2. *nar. planika*: /.../ (Slovar ... 1994, 1424). Pomen emblem iz Slovenskega pravopisa 1962 je opuščen. Pravorečna natančnost se izkazuje z naglasno dvojnico.

Z naglasno dvojnico je v SSKJ prikazan tudi izpeljani pridevnik (**tríglavski** in triglávski), ki se izkazuje s terminološkimi besednimi zvezami. Po umestitvi takoj za iztočnico naj bi zvezo *severna triglavška stena* jemali kot prosto (Slovar ... 1994, 1424), a novejši zapisi ne glede na SSKJ potrjujejo zapise z veliko, kar pomeni individualizacijo pojma in s tem prehod na lastnoimensko področje. Ob pisavi z malo v SSKJ se tej s pravopisno neustaljenostjo pridružita še zvezi *Tríglavski ledenik* in *Tríglavsko pogorje*. Zadnja je že v pravopisih 1935 (Breznik in Ramovš 1938, 206) in 1950 (Ramovš 1950, 821) pisana z veliko. Pisava z veliko pomeni poglobljeno uzaveščanje, da so ti zemljepisni pojmi enkratna, točno določena naravna danost. Primerjaj: »*Podajte se v najmogočnejšo, najvišjo in najširšo slovensko steno Severno triglavsko steno, ki je tako mogočna, da se imenuje kar Stena z veliko začetnico*« (medmrežje 1); »*Na severni strani leži ostanek Triglavskega ledenika*« (medmrežje 2).

Glede onaglasitve pridevnika **tríglavski** oba sodobna jezikovna priručnika (SSKJ in SP 2001) ni sta popolnoma usklajena. SSKJ dopušča variantnost izgovora, Slovenski pravopis 2001 pa ne. Celoten geselski sestavek je v SSKJ tak: **tríglavski** in triglávski -a -o prid. /.../ *nanašajoč se na goro Triglav*: severna triglavška stena / triglavski ledenik; triglavsko pogorje ♦ bot. triglavška neboglasnica *blazinasta visokogorska rastlina s svetlo modrimi kratkopecljati cveti, Eritrichium nanum*; triglavška roža *blazinasta visokogorska rastlina z deljenimi dlakavimi listi in navadno rožnatimi cveti, Potentilla nitida*; zool. triglavski matija *pajkovec z zelo dolgimi nogami in majhnim telesom, ki živi v triglavskem pogorju, Ischyropsalis*

triglavensis (Slovar ... 1994, 1424). Termini iz botanike in arahnologije pomenijo vrsto in so kot taki pravopisno ustaljeni.

Ob robu zadevni pregled dopolnimo z Besediščem slovenskega jezika, v katerem so zbrane besede, ki niso bile sprejete v SSKJ. Tu najdemo izraze **triglavánski** -a -o prid., **triglávar** -ja m S, **triglávec** -vca P, **trigláviti** -im nedov., **triglavofil** -a m (Šircelj - Žnidaršič 1998, 870). Izraz **triglávar** ima oznako S, kar pomeni, da ga najdemo v slovenskem pravopisu (1962), **triglavec** pa P, kar napeljuje, da je izraz iz Pleteršnikovega slovarja. Pogled vanj to potrdi, pomen pa se z virom iz Zbranih spisov Frana Levstika razkrije kot triglavo bitje in v naši obravnavi ne pride v poštev (Pleteršnik 1974, 690). Pomenske informacije Besedišče ne daje, bolj ali manj si lahko pomagamo le z analogijami po drugih besedah, kljub temu pa kaže na določeno dopolnitev občnoimenskih izrazov s korenem *triglav-*.

Pregled izrazov s korenem Triglav v slovenskih slovarjih končajmo s pregledom po terminoloških slovarjih. V Planinskem terminološkem slovarju je besedna zveza **triglavski prijatelji** -ih -ev m mn. s časovnim pojasnilom, da je to bila v 70. letih 19. stol. *skupina gornikov iz Bohinja, ki je spodbujala obiskovanje gora, nadelavo poti in gradnjo zavetišč* (Mlač s sodelavci 2002, 236). Besedna zveza se obravnava kot stalna in je termin le z omenjeno časovno določitvijo, sicer bi lahko nastopala kot prosta.

3 Ime Triglav v imenih ulic, cest, voda, poslopij

Kot je iz zgoraj omenjenih navedb imena Triglav v slovarjih razvidno, je izhodišče geselskih sestavkov oronim, ime gore. V pridevniških zvezah z različnimi samostalniškimi jedri pa se kot zemljepisno ime pojavlja tudi v drugih podmnožicah teh imen. Gre za ponavljajoča se poimenovanja zemeljske površine, ki so individualizirana danost le v določenem ožjem krajevnem okolju. Glede na natančnost obdelave jim bomo sledili po členih v Slovenskem pravopisu 2001. Pogosto je jedro tovrstnih pridevniških zvez ulica, cesta (člen 62). Besedno zvezo *Triglavska ulica* najdemo v Ljubljani (medmrežje 3), Kranju (medmrežje 4), Idriji (medmrežje 5), Radomljah (medmrežje 6), Domžalah (medmrežje 7), Žireh (medmrežje 8), v Miklavžu na Dravskem polju (medmrežje 9), Kopru (medmrežje 10). Ulico s tem imenom najdemo celo v Karlovcu (medmrežje 11) in Šibeniku (medmrežje 12) na Hrvaškem ter v Beogradu (medmrežje 13) in Nišu (medmrežje 14) v Srbiji. Z besedno zvezo *Triglavska cesta* so poimenovani deli zemeljske površine za promet z vozili v Bohinjski Bistrici (medmrežje 15), na Bledu (medmrežje 16), v Radovljici (medmrežje 17), v Mojstrani (medmrežje 18). V členu 64 so med zemljepisna imena prištete »tekoče vode /.../, slapovi, jezera /.../«. Primer iz našega konteksta: *Triglavska Bistrica, Triglavska jezera*. Zadnji zglede ima v besedni zvezi *Koča pri Triglavskih jezerih* vlogo desnega prilastka. Člen 65 med zemljepisna imena vključuje »vzpetine, doline, nižine /.../«. Za ponazarjalni zglede vzpetine je navedeno ime *Triglav*. Dodajamo *Dolino Triglavskih jezer*, kjer je hidronim *Triglavska jezera* tudi tu v vlogi desnega prilastka, in *Triglavski narodni park* (kot območje). Sem bi prišteli tudi *Triglavsko severno steno* in *Triglavski ledenik*. V 68. členu razdelka Zemljepisna imena so mednje prišteta poslopja in drugi samostojni objekti. V našem kontekstu v ta razdelek uvrščamo imena hotelov in vil, ki jih najdemo v več krajih po Sloveniji, ter drugih samostojnih zgradb: *Hotel Triglav Bled* (medmrežje 19), *Hotel Triglav Dobrna* (medmrežje 20), *Triglavski dom na Kredarici*, *Dom Triglavska roža v Trenti* (medmrežje 21).

Ob robu obravnave imena Triglav kot lastno ime naj bo omenjen še poseben imenoslovni postopek. Po Triglavu v Julijskih Alpah se v nestrokovni rabi z določujočim pridevnikom, ki izhodiščno ime specificira, imenujejo vrhovi v drugih območjih Slovenije. Identifikacija sicer ni enoumna, zato zveze omenjamo samo z jezikovnega poimenovalnega postopka. Gre za metaforični postopek – prenos po podobnosti z izhodiščnega zemljepisnega imena na drugo zemljepisno ime, v našem primeru z oronima na oronim. Obravnavamo tri zveze: *štajerski Triglav*, *zasavski Triglav*, *vzhodni Triglav*. Sobesedila, ki potrjujejo rabo. *Štajerski Triglav*: »Še vedno si niso enotni, kaj je štajerski Triglav – ali Boč ali Donačka gora« (Štajerski Triglav 2008). *Zasavski Triglav*: »Kum je s svojimi 1220 višinskimi metri najvišji vrh Za-

savskega hribovja. Nekateri ga imenujejo tudi Zasavski Triglav, saj daleč okrog ni višjega vrha« (Vinšek 2010). Vzhodni Triglav: »Donačko goro imenujejo Vzhodni Triglav. Če se proti njej pripeljemo z zahodne smeri, ima skorajda obliko piramide /.../« (Justin 2016).

4 Ime Triglav v stvarnih imenih

Drugo področje lastnih imen, na katerega navezujemo pojavljanje imena Triglav, so stvarna lastna imena. Ponovno izhajanje iz posameznih členov Slovenskega pravopisa 2001 utemeljujemo z natančno opredelitvijo posameznih podmnožic. Ime se pojavlja na prvem ali neprvem mestu. Člen 80 uvršča med stvarna naslove knjig. Primer iz našega konteksta: Janez Mencinger, *Moja hoja na Triglav*; Evgen Lovšin, Stanko Hribar, Miha Potočnik, *Triglav – gora in simbol*. Člen 81 navaja naslove časopisov in drugih glasil. Primer iz našega konteksta: *Triglav*, s podnaslovom *Časnik za domovinske interese* (medmrežje 22), *Triglav* (glasilo Slovencev v Avstraliji) (medmrežje 23), *Svet pod Triglavom* (glasilo Javnega zavoda Triglavski narodni park) (medmrežje 24). Člen 83: Imena, naslovi umetnostnih in neumetnostnih besedil; primer iz našega konteksta: pesnitev Frana Saleškega Finžgarja *Triglav*; *Odmev s Triglava*, naslov narodno-zabavne skladbe bratov Avsenik (medmrežje 25). Člen 84: Naslovi filmov; primer iz našega konteksta: *Triglavske strmine*. Člen 85: Naslovi skladb; primer iz našega konteksta: *Oj, Triglav, moj dom*; *Po jezeru bliz Triglava*. Člen 86: Naslovi slik; primer iz našega konteksta: Anton Karinger – *Triglav iz Bohinja* (medmrežje 26). Člen 87: Imena arhitekturnih stvaritev; primer iz našega konteksta: *Triglavska dvorana* v Hotelu Kompas Bled (medmrežje 27); *Dvorana Triglav* v Bohinj ECO Hotelu (medmrežje 28). Člen 88: Imena prireditelj, festivalov; primer iz našega konteksta: *Triglavski smuk* (kot prireditelj in ne kot trasa turne smuke) (medmrežje 29); pohod *Sto žensk na Triglav* (medmrežje 30), stalna razstava *Raj pod Triglavom* v Infocentru Triglavska roža Bled (medmrežje 31). Člen 91: Imena vojaških organizacij in njihovih enot; primer iz našega konteksta: *Triglavska divizija* (medmrežje 32). Čeprav s pomenskimi sestavinami ne sodi popolnoma v ta sklop, naj bo tu navedena tudi vojaška *ladja Triglav* (medmrežje 33). Člen 92: Imena skladov; primer iz našega konteksta: *Triglav skladi* (medmrežje 34). Člen 93: Imena društev, družb; primer iz našega konteksta: *Društvo pohodniki Triglav*, *Nova Gorica* (medmrežje 35), *Slovensko planinsko društvo Triglav* (Švica) (medmrežje 36), *Društvo Slovencev Kredarica – Novi Sad* (Srbija) (Ajduković 2016). Člen 94: Imena umetnostnih, športnih in podobnih skupin; primer iz našega konteksta: *Moški pevski zbor Triglav Lesce – Bled* (medmrežje 37), *Nogometni klub Triglav Kranj* (medmrežje 38). Člen 96: Imena delovnih organizacij, podjetij in delniških družb; primeri iz našega konteksta: *Zavarovalnica Triglav, d. d.* (medmrežje 39); *Triglav Avtoservis, d. o. o.* (medmrežje 40); *Radio Triglav* (medmrežje 41). Člen 97: Imena zavodov in ustanov; primer iz našega konteksta: *Javni zavod Triglavski narodni park* (medmrežje 42).

5 Občna imena s korenem triglav-

Obravnava imena Triglav se razširja na občnoimenski del leksikalnega sistema. Kot je že bilo navedeno v tukajšnjem razdelku o imenu Triglav v slovenskih slovarjih, koren *triglav-*, ki je pravzaprav zloženka s števnikom v prvem delu (lahko pa bi jo obravnavali kot »okamnelo« konverzijo, ki je prešla med »navadne« samostalnike), motivira iztočnice **triglavàn**, **triglavánka**, **triglavka** (iz SSKJ). Kot pomensko nedefinirane izraze s pridržkom velja to tudi za **triglavánski**, **triglavár**, **triglavíti**, **triglavóvil** iz Besedišča. Prehodu v občno ime pri pomenu oseba kot ‚nosilec lastnosti‘ (*triglavàn*, *triglavár*) botruje besedotvorni postopek izpeljave s pripono *-an* in *-ar*. Tudi pri samostalniku *triglavka*, ki ga po besedotvornih pomenih opredelimo kot pomen ‚nosilnik (stvar, predmet) lastnosti‘, ki jo imenuje podstava, je pripona *-ka* regularna. Sicer izraz **triglavka** s časovnim pojasnilom med narodnoosvobodilnim bojem do 1944 gre jemati kot izraz, ki se je umaknil iz jedrnega dela slovenskega leksikalnega sistema.

Izraz **triglavofil** je pomensko razviden (analogije bibliofil, rusofil), s stališča besedotvorja pa gre za zloženko s sestavinama *triglav-* in *-fil*, ki ju veže vezni samoglasnik *-o-*.

Pri zgornji besedotvorni obdelavi smo obravnavali izraze, ki so pisani z malo začetnico. S tem smo jim v leksikalnem sistemu dali drugačen status, kot ga ima ime Triglav kot lastno ime. Uvrstili smo jih med občna imena. Zunanje znamenje občnih imen je mala začetnica, ki dokazuje vrstno in ne individualno umestitev določenega pojma v leksikalni sistem. Prehajanju iz lastnega v občno ime, imenovanem apelativizacija (poobčnoimenjenje), botruje zlasti pogosta raba. Ada Vidovič Muha jo utemeljuje z ugotovitvijo, »da je za nosilca lastnega imena /.../ značilna presežnost določene lastnosti /.../, ki jo /.../ realno okolje začinja prepoznati že prek lastnega imena nosilca /.../, amêrika ,bogastvo, izobilje'/.../« (Vidovič Muha 2000, 78). Kot bomo videli v naslednjem primeru, pa je prehod med občna imena lahko motiviran tudi z močno čustveno, pravzaprav simbolno zaznamovanostjo izraza.

6 Poobčnoimenjenje imena Triglav

Pri imenu Triglav je tovrsten prehod med občna imena zaznaven pri poimenovanju prvega slovenskega avtomobila. V časopisu Delo je bilo 28. januarja 2018 o tem v praksi neuresničenem projektu objavljeno naslednje besedilo: »Znameniti inženir Stanko Bloudek je leta 1933 svoje podjetje pridružil delniški družbi Avtomontaža in postal njen glavni razvojniki. Naslednje leto so se dogovorili za poskus proizvodnje avtomobilov. /.../ Takratni časnik Slovenski narod je objavil navdušujočo reportažo s poskusne vožnje; kako je triglav udoben, hiter (čez 100 km/h) in skromen (6,5 l/100 km!). /.../ Triglav naj bi stal okrog 35.000 dinarjev, dobro tretjino manj kot uvoženi DKW« (Krbavčič 2018). Pri izrazu *triglav* v tem primeru ne gre za neko poudarjeno osebno lastnost, ki se navezuje na lastno ime, pač pa za močno ekspresivnost, ki gre v smer pozitivnega sprejemanja, ponosa na naravno danost, ki ga to ime izzove. Podrobnejša raziskava o takih imenih bi ugotovila številčnosti le-teh v slovenskem leksikalnem sistemu.

Občno ime *triglav* se v pomenu ‚avtomobil‘ uvrsti med avtomobilsko izrazje. Z njim prehajamo na področje terminologije, strokovnega izrazja, ki ima izhodišče v oronimu Triglav.

7 Termini s korenem triglav-

Na zemeljsko površino kot tako se neposredno navezuje botanika. Kot je bilo navedeno pri pregledu imena *Triglav* v slovenskih slovarjih, so v SSKJ upoštevani trije termini iz botanike: *triglavska neboglásnica* in *triglavska roža* pri iztočnici **triglavski**. Tema dvema že predhodno navedenima definicijama dodajmo še slovaropisno razlago termina **dímek**, ki je po SSKJ *travniška ali gorska rastlina z rumenimi cveti v koških, Crepis*. Kot zgled je naveden termin *triglavski dímek*. V že omenjenem kontekstu čustvenega odziva in simbolnega sprejemanja imena Triglav naj bo ob robu omenjena folklorna sestavina termina *triglavska roža*. SSKJ ima namreč ob iztočnici **mogôta** v podpomenu sprejeto zvezo *roža mogota* z razlago: po ljudskem verovanju *zdravilna rastlina, ki ima nenavadno, skrivnostno moč*. Slovenski etnolog in raziskovalec ljudskega izročila Milko Matičetov je rožo *mogoto* identificiral kot triglavsko rožo, kar nas približuje pravljici o Zlatorogu (Mlakar 2015, 43). Pričakovano je, da tovrstne termine najdemo še v zoologiji in geologiji. Zastopnik prvega je termin iz arahnologije **triglavski matija**. V Geološkem terminološkem slovarju najdemo še termin **triglavski apnênc** /.../ ki je *cordevolijski drobnozrnat masivni apnenec na Triglavu, Rjavini, Kanjavcu, na Tičarici in Zelnarici* (Pavšič 2006, 285). Tvorjenost s pridevniškim obrazilom *-ski* iz zemljepisnih imen se uvršča med besedotvorne pomene, ki so pomensko predvidljivi, gre za pomen povezanosti, kar se v naših primerih nazorno povezuje z obravnavanim oronimom.

Na koncu naj bosta omenjeni še dve pogosti prosti besedni zvezi, nastali po metafori: *nebesa pod Triglavom* in *raj pod Triglavom*. Obe metafori izhajata iz krščanske terminologije in se nanašata na Slovenijo kot tako. Prvo splošno znano je zapisal Ivan Cankar v Kurentu, druga pa ni avtorizirana.

8 O dojemaju narave

Človeško dojemanje zunanjega sveta je več ali manj neugotovljivo dejstvo. Vablljivo bi bilo raziskati, kako narodi v svojem kolektivnem doživljanju obravnavajo svoje ekstremne naravne danosti in ali so pri tem vključene samo »vzpetine«, kot jih jezikovno imenuje Slovenski pravopis (2001). Poglobljeno dojemanje naravnih danosti ni nekaj nenavadnega, saj je tovrstni pojem kodificiran tudi v geografski terminologiji. V Geografskem terminološkem slovarju je namreč iztočnica **doživljajska privlačnost pokrajine**. Definicija je taka: **geogr. turizma značilnost pokrajine, da z razgibanostjo, naravnimi in/ali kulturnimi znamenitostmi vpliva na čutna doživetja turistov** (Kladnik, Lovrenčak in Orožen Adamič 2005, 80). Za slovensko okolje je tako območje nedvomno Triglav in njegova okolica.

9 Sklep

Ime Triglav kot enota slovenskega leksikalnega sistema članek obravnava s stališča lastnih in občnih imen. Z izpeljankami se pojavlja v več skupinah zemljepisnih imen. Kot oronim, hidronim, toponim (v imenih ulic, cest, samostojnih stavb), po njem so z določujočim pridevnikom v nestrokovni rabi imenovani nekateri izhodiščnemu imenu podobni hribovi. Močna uzaveščenost izraza je podlaga, da ime najdemo tako rekoč v vseh podmnožicah stvarnih imen (naslovi knjig, pesnitev, časopisov, naslovov umetnostnih in neumetnostnih besedil, filmov, slik, arhitekturnih del, prireditvev, vojaških enot, skladov, izseljenskih, kulturnih in športnih društev). Na tem lastnoimenskem področju leksikalnega sistema je ime stabilno in produktivno. Prav tako ga lahko ocenimo tudi v terminoloških zvezah, manj pa v splošnih občnoimenskih pomenih. Kot zemljepisno ime z močno ekspresivno zaznamovanostjo ga lahko obravnavamo kot redkost v slovenskem leksikalnem sistemu, saj je ekspresivna zaznamovanost značilna za občna imena. Podlaga vsem zgoraj navedenim jezikovnim dejstvom je velika uzaveščenost obravnavanega imena v slovenski kolektivni zavesti, s čimer prehaja v simbolno ime.

10 Viri in literatura

- Ajdković, E. 2016: 20 let Društva Slovencev Kredarica. Medmrežje: https://www.rodnagruda.si/slovenska_drustva/2016120810532772/ (8. 3. 2018).
- Bezlaj, F. 2005: Etimološki slovar slovenskega jezika, 4. knjiga. Ljubljana.
- Breznik, A. 1920: Slovenski pravopis. Ljubljana.
- Breznik, A., Ramovš, F. 1938: Slovenski pravopis. Ljubljana.
- Justin, J. 2016: Vzhodni Triglav. Medmrežje: <http://www.gorenjskiglas.si/article/20161116/C/161119862/1170/vzhodni-triglav> (7. 3. 2018).
- Kladnik, D., Lovrenčak, F., Orožen Adamič, M. (ur.) 2005: Geografski terminološki slovar. Ljubljana.
- Krbavčič, A. 2018: Naše sanje in more so bile dvotaktne. Medmrežje: <https://www.delo.si/prosti-cas/na-kolesih/nase-sanje-in-more-so-bile-dvotaktne.html> (8. 3. 2018).
- Medmrežje 1: <http://www.kofler-sport.si/gorsko-vodnistvo/gorsko-vodnistvo-po-skalnih-smereh/> (3. 3. 2018).
- Medmrežje 2: <https://sl.wikipedia.org/wiki/Triglav> (3. 3. 2018).
- Medmrežje 3: <http://brunata.si/si/kontaktirajte-brunato/brunata-v-sloveniji/> (3. 3. 2018).

- Medmrežje 4: <https://www.itis.si/ulica/KRANJ/Triglavska-ulica> (3. 3. 2018).
- Medmrežje 5: <https://www.itis.si/ulica/IDRIJA/Triglavska-ulica> (3. 3. 2018).
- Medmrežje 6: <https://www.itis.si/ulica/RADOMLJE/Triglavska-ulica> (4. 3. 2018).
- Medmrežje 7: <https://www.itis.si/ulica/DOM%C5%BDALE/Triglavska-ulica> (4. 3. 2018).
- Medmrežje 8: <https://www.itis.si/ulica/%C5%BDIRI/Triglavska-ulica> (4. 3. 2018).
- Medmrežje 9: <https://www.itis.si/ulica/MIKLAV%C5%BD%20NA%20DRAVSKEM%20POLJU/Triglavska-ulica> (5. 3. 2018).
- Medmrežje 10: http://www.koper.si/index.php?page=razpisi&item=2002323&tree_root=104&id=21682 (5. 3. 2018).
- Medmrežje 11: Avtokarta Hrvatske. <http://www.auto-karta-hrvatske.com/karlovac/triglavska-ulica/> (23. 2. 2018).
- Medmrežje 12: Avtokarta Hrvatske. <http://www.auto-karta-hrvatske.com/sibenik/triglavska-ulica/> (23. 2. 2018).
- Medmrežje 13: <https://www.planplus.rs/palilula/ulica/triglavska/12821> (23. 2. 2018).
- Medmrežje 14: <http://nis.mapa.in.rs/ulice/triglavska> (23. 2. 2018).
- Medmrežje 15: <https://www.itis.si/ulica/BOHINJSKA%20BISTRICA/Triglavska-cesta> (23. 2. 2018).
- Medmrežje 16: <https://www.itis.si/ulica/BLAD/Triglavska-cesta> (23. 2. 2018).
- Medmrežje 17: <https://www.itis.si/ulica/RADOVLJICA/Triglavska-cesta> (23. 2. 2018).
- Medmrežje 18: <https://www.itis.si/ulica/MOJSTRANA/Triglavska-cesta> (23. 2. 2018).
- Medmrežje 19: <https://www.hoteltriglavbled.si/> (21. 2. 2018).
- Medmrežje 20: https://www.itis.si/hotel-gostilna-triglav-dobrna_hoteli?7155337 (21. 2. 2018).
- Medmrežje 21: <http://www.zpm-novagorica.si/dom-triglavska-roza/> (21. 2. 2018).
- Medmrežje 22: [https://sl.wikipedia.org/wiki/Triglav_\(%C4%8Dasnik\)](https://sl.wikipedia.org/wiki/Triglav_(%C4%8Dasnik)) (7. 3. 2018).
- Medmrežje 23: http://www.glasslovenije.com.au/old_pages/klub-triglav.htm, Klub Triglav – Sydney (19. 2. 2018).
- Medmrežje 24: <https://www.tnp.si/sl/javni-zavod/obvestila/nova-stevilka-casopisa-svet-pod-triglavom/> (19. 2. 2018).
- Medmrežje 25: <https://www.youtube.com/watch?v=IYk-vLGeWRQ> (19. 2. 2018).
- Medmrežje 26: <http://www.ng-slo.si/si/stalna-zbirka/1820-1870/triglav-iz-bohinja-anton-karinger?workId=1718> (21. 2. 2018).
- Medmrežje 27: <http://www.bled.si/si/kongresi/nacrtovanje-dogodkov/hotel-kompas> (21. 2. 2018).
- Medmrežje 28: <https://www.bohinj-eco-hotel.si/sl/mice/triglav-hall.html> (21. 2. 2018).
- Medmrežje 29: <https://www.kamra.si/album-slovenije/item/triglavski-smuk.html> (21. 2. 2018).
- Medmrežje 30: <http://old.slovenskenovice.si/tags/sto-zensk-na-triglav-1> (21. 2. 2018).
- Medmrežje 31: <https://www.tnp.si/sl/obiscite/o-parku/info-mesta/infocenter-triglavska-roza-na-bledu/> (21. 2. 2018).
- Medmrežje 32: https://sl.wikipedia.org/wiki/Triglavska_divizija (21. 2. 2018).
- Medmrežje 33: https://sl.wikipedia.org/wiki/Patroljna_ladja_Triglav (21. 2. 2018).
- Medmrežje 34: <http://www.triglavskladi.si/> (21. 2. 2018).
- Medmrežje 35: <http://www.bizi.si/DRUSTVO-POHODNIKI-TRIGLAV-NOVA-GORICA/> (21. 2. 2018).
- Medmrežje 36: <http://www.gore-ljudje.net/splet/30351/> (8. 3. 2018).
- Medmrežje 37: <http://www.bled.si/si/dogodki/2017/06/25/1924-Letni-koncert-moskega-pevskega-zbora-Triglav-Lesce-Bled> (8. 3. 2018).
- Medmrežje 38: <https://www.nktriglav.si/> (19. 2. 2018).
- Medmrežje 39: <https://www.triglav.si/poslovalnice/lj> (19. 2. 2018).
- Medmrežje 40: <http://www.triglav-avtoservis.si/> (19. 2. 2018).
- Medmrežje 41: <http://www.radiotriglav.si/> (19. 2. 2018).
- Medmrežje 42: <https://www.tnp.si/sl/javni-zavod/> (19. 2. 2018).

- Mlač, A., Marjeta, H., Klinar, S., Leskošek, B., Pollak, B., Savenc, F., Šegula, P., Vengust, A., Zupet, S. B. 2002: Planinski terminološki slovar. Ljubljana.
- Mlakar, V. 2015: Čudodelna moč bajeslovnih rastlin v slovenskem izročilu. Triglavska roža. Gea 25-2.
- Pavšič, J. (ur.) 2006: Geološki terminološki slovar. Ljubljana.
- Pleteršnik, M. 1974: Slovensko nemški slovar. Ljubljana.
- Ramovš, F. 1950: Slovenski pravopis. Ljubljana.
- Rus, J. 1926: Triglav, Historijsko-geografske črtice. Geografski vestnik 2.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana, 1994.
- Slovenski pravopis. Ljubljana, 1950.
- Slovenski pravopis. Ljubljana, 1962.
- Slovenski pravopis. Ljubljana, 2001.
- Snoj, M. 2009: Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen. Ljubljana.
- Šircelj - Žnidaršič, I. (ur.) 1998: Besedišče slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki. A-Ž: po gradivu za slovar sodobnega knjižnega jezika zbrane besede, ki niso bile sprejete v Slovar slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana.
- Štajerski Triglav, 2008. Medmrežje: <https://www.dnevnik.si/314128> (23. 2. 2018).
- Toporišič, J. 1976: Slovenska slovnica. Maribor.
- Vidovič Muha, A. 2000: Slovensko leksikalno pomenoslovje: govorica slovarja. Ljubljana.
- Vinšek, K. 2010: Zasavski Triglav. Medmrežje: http://www.ringaraja.net/clanek/zasavski-triglav_3547.html (7. 3. 2018).

NAJSTAREJŠE POSTOJANKE V VZHODNIH JULIJSKIH ALPAH

Marija Ogrin

ArheoAlpe, zavod za kulturo, izobraževanje in turizem Bohinj, Grajska ulica 33, SI – 4264 Bohinjska Bistrica, Slovenija

mija.ogrin1@gmail.com

IZVLEČEK

Najstarejše postojanke v Vzhodnih Julijskih Alpah

Z arheološkimi raziskavami v Julijskih Alpah se odkrivajo številne visokogorske občasne postojanke od kamene dobe do srednjega veka. Območja Jelovice, Pokljuke, Triglavskega pogorja, Komne in Spodnjih bohinjskih gora so bila gospodarsko zaledje najstarejših vasi v dolini. Iz bronaste dobe so znane postojanke na Komni in Voglu, kamor so zahajali lovci ali morda prvi iskalci rud. Naravna travnata območja so bila primerna za pašo živine že v rimskem času, območja z železovo rudo pa za rudarjenje.

KLJUČNE BESEDE

arheološka najdišča, visokogorske postojanke, bronasta doba, rimska doba, zgodnji srednji vek, Bohinj, Vzhodne Julijske Alpe

ABSTRACT

The earliest archaeological sites in the Eastern Julian Alps

Recent archaeological research in the Julian Alps has revealed numerous temporary high-altitude sites dating from the Stone Age to the Middle Ages. They show that the Jelovica and Pokljuka plateaus, the Triglav mountains, Komna plateau and the ridge of the Lower Bohinj mountains (Spodnje Bohinjske gore) served as the economic hinterland for the earliest low-lying villages. Bronze Age sites include the Komna mountain karst plateau and the Vogel alpine pasture, which were visited by hunters and possibly also the first ore-seekers. These naturally grassy areas were suitable for grazing livestock as early as in the Roman period, and also offered rich iron ore deposits for mining.

KEY WORDS

archaeological sites, high-altitude sites, Bronze Age, Roman period, Early Middle Ages, Bohinj, Eastern Julian Alps

1 Uvod

Vzhodne Julijske Alpe segajo od Zgornjega Posočja vse do savske ravni pri Bledu. V tem delu Julijskih Alp sta tudi obravnavani območji Bohinj in Blejski kot (Perko in Orožen Adamič 1998, 34–54).

Bohinj je alpska kotlina, ki obsega del Jelovice, Spodnje bohinjske gore, Triglavsko pogorje ter del planot Komne in Pokljuke. Dolina se deli na jezersko kotlino na območju Bohinjskega jezera ter na Zgornjo in Spodnjo dolino, ki ju loči pregrada Šavnice in Rudnice. Proti vzhodu se dolina nadaljuje v Nomenjsko kotlino, ki se v Soteski zoži. Od tod se nadaljuje Blejski kot, ki se z Bohinjem stika na Jelovici in Pokljuki. Na severu se razprostira do Mežakle in Karavank, na vzhodu pa je omejen s Savo Dolinko. Središče pokrajine je Blejsko jezero.

Bohinj je bil obljuden že v bronasti dobi pred tri tisoč leti, vendar je stalna poselitev znana od železne dobe. Ob iztekajočem se 7. stoletju pr. Kr. postane železarsko zaledje prebivalcev svetolucijske kulturne skupine iz Posočja, z osrednjo naselbino na Mostu na Soči (Sv. Lucija). Območje Bohinja je bilo bogato s kakovostno železovo rudo – bobovcem, medtem ko tako kvalitetne rude v Posočju ni.

Prve znane naselbine so bile na Ajdovskem gradu, Gradišču nad Lepencami in Dunaju pri Jereki. Najdbe iz grobov na Bitnjah, Lepencah in Žlanu (Gabrovec 1966, 243–249; 1974, 287–318) kažejo na to, da je bila najintenzivnejša poselitev v 6. in 5. stoletju pr. Kr. Naselbini Ajdovski gradec in Dunaj pri Jereki sta obljudeni tudi v mlajši železni dobi, rimskem obdobju in poznoantičnem času. Prostor ob obali Bohinjskega jezera pri cerkvi Sv. Janeza Krstnika je bil obljuden že v železni dobi, od 1. do 4. stoletja pa je bilo na tem mestu svetišče, ki v 5. stoletju zamre (Josipovič, Gaspari in Mišek 2012, 389–396, Ogrin 2015). Mogoče so bili darovani tudi novci iz 4. stoletja, ki so bili odkriti v Ajdovski jami pri Jereki, ali rudarsko orodje z Ajdovske luknje v Soteski (Valič 1987, 265–271). Postopno priseljevanje Slovanov doseže tudi Bohinj, ko začnejo od 8. stoletja dalje pokopavati na Podonjcah in Žalah pri Srednji vasi (Šmid 1908, 17–26).

Bohinj je bil od železne dobe povezan s Posočjem, kar dokazujejo številna arheološka najdišča z enakimi materialnimi ostalinami (Mlinar in Turk 2016, 9–12). Preko Spodnjih bohinjskih gora so vodile stare tovrne poti čez gorske prelaze Suha, Globoko in Bača (Rajšp in Serše 2001, sekcija 153, A1, 94). Pot proti Bledu je verjetno potekala preko Gorjuš in šele v 16. stoletju je postala pot skozi Sotesko boljše prehodna.

V Blejskem kotu je najstarejše arheološko najdišče v spodmolu Poljšiška cerkev pri Gorjah, ki so ga obiskovali paleolitski lovci (Turk 1999, 47). Območje Bleda je poseljeno od bronaste dobe dalje, na kar kažejo zakladne najdbe na obali jezera in grobišče na Žalah (Gabrovec 1960, 3–10). V železni dobi se poselitev zgosti (Gabrovec 1960, 3–16). O veliki razsežnosti zgodneslovanke poselitve Blejskega kota (Knific 2004, 93–117; Pleterski 2008; 2010) pričajo številna grobišča na območju Blejskega gradu, Žalah pri Zasipu, Mlinem, Otoku, Dlescu pri Bodeščah in Spodnjih Gorjah.

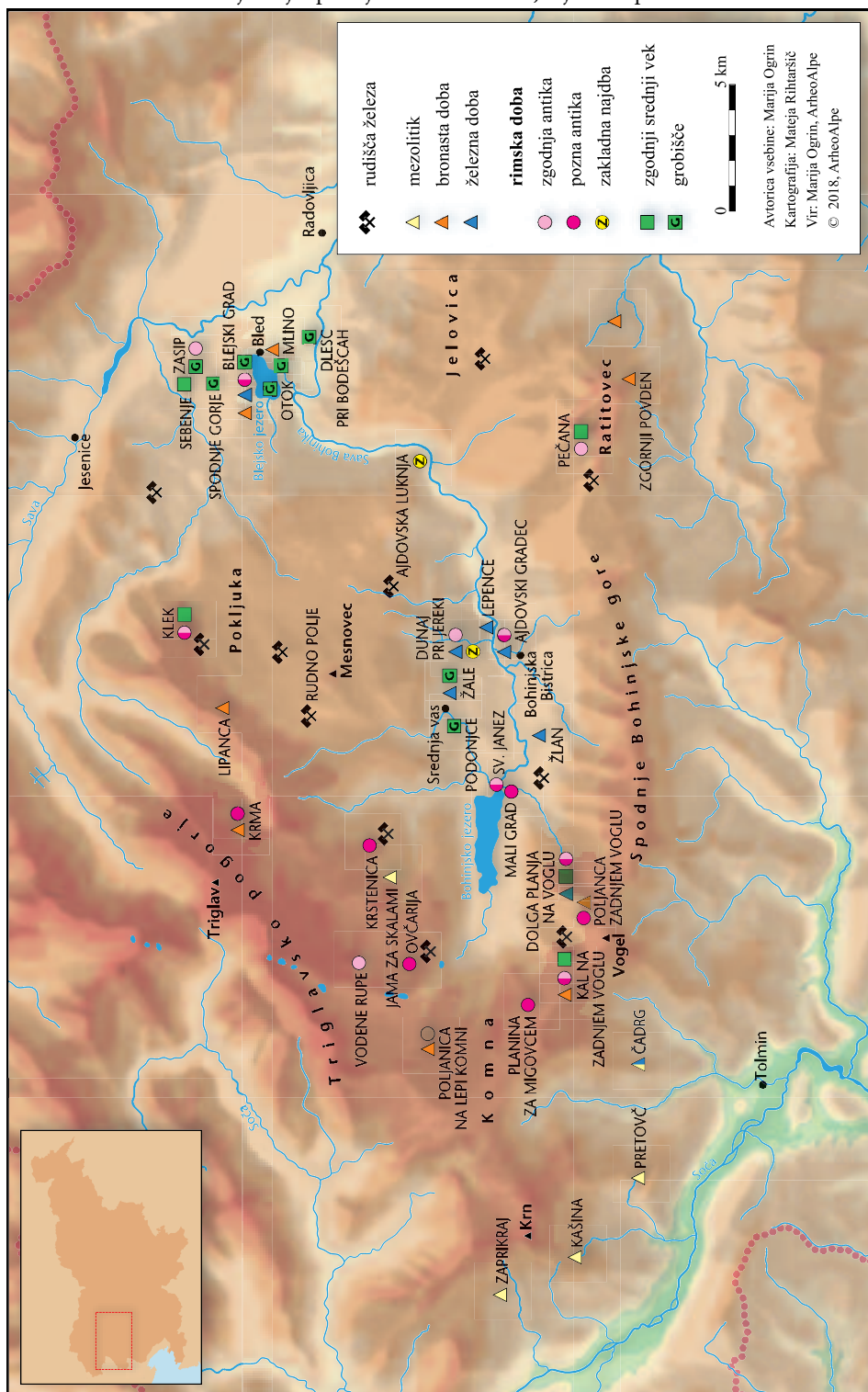
Z novejšimi visokogorskimi arheološkimi raziskavami se kaže, da so imele naselbine v dolini svoje gospodarsko zaledje v visokogorskem svetu Julijskih Alp, ki jih obdaja.

2 Metode dela

Iz visokogorskega sveta so bile na območju Vzhodnih Julijskih Alp pred letom 1995 znane le posamične arheološke najdbe: bronasto bodalo in odlomki lončenine s planine Lipanca (Šribar 1955, 321–345; Gabrovec 1975, 167) ter odbitek iz kurišča v jami Za skalami pri planini Laz (Turk in Šercelj 1988, 13). V devetdesetih letih prejšnjega stoletja se je na pobudo Toneta Cevca osnovala skupina ljubiteljev arheologije in gora, ki je z leti prerasla v strokovno ekipo za visokogorsko arheologijo v Sloveniji. Z novimi metodami sistematičnih arheoloških raziskav se od leta 1996 vrstijo novi dokazi o prisotnosti človeka v slovenskem visokogorju (Horvat 2006, 13).

Slika 1: Karta arheoloških najdišč Bohinja in Blejskega kota. ►

Najstarejše postojanke v Vzhodnih Julijskih Alpah

Za odkrivanje novih visokogorskih arheoloških najdišč se je izoblikovala nova terenska metoda dela. Prva faza je prepoznavanje potencialne arheološke točke glede na lego, dostopnost, vegetacijo in bližino vode. Po odkritju potencialne točke kot arheološkega najdišča sledi natančnejši topografski pregled najdišča s kartiranjem in testnimi sondami. Cilj topografskega pregleda je čim bolj natančna kronološka opredelitev in omejitev najdišča, temu lahko sledijo arheološka izkopavanja.

Na območju Vzhodnih Julijskih Alp smo s sistematičnimi arheološkimi raziskavami začeli v letu 2001. Sprva smo na potencialnih arheoloških najdiščih (številne so odkrili Janez Bizjak, Miran Bremšak, France Stele in Pavel Jamnik) izvajali topografske preglede z izkopom testnih sond. Med prvimi odkritimi visokogorskimi arheološkimi najdišči je planina Klek na Pokljuki (Ogrin 2006, 103). V Triglavskem pogorju, na planotah Komna in Jelovica ter v Spodnjih bohinjskih gorah so bila nato odkrita nova arheološka najdišča od rimske dobe do visokega srednjega veka.

Visokogorska arheološka najdišča praviloma ležijo po več ur hoje od planinskih koč ali prevoznih cest. Kljub svoji odmaknjenosti so nekatera najdišča ogrožena zaradi širitve smučišč ali intenzivnega planšarstva.

V letih od 2005 do 2017 smo izvedli arheološka izkopavanja na planinah Pečana, Klek, Vogel, Poljanica, Kal, Dolga Planja in Poljanica na Lepi Komni. Arheološka izkopavanja v visokogorju so zahtevnejša zaradi logistike na terenu, zato so izvedljiva samo z dobro ekipo.

3 Časovni oris obljudenosti Vzhodnih Julijskih Alp od mezolitika do srednjega veka

3.1 Kamena doba

Na obravnavanem območju poznamo prve kamnite artefakte, ki jih je pustil človek v gorah, iz obdobja mezolitika. Takrat, pred deset tisoč leti, nastopi konec zadnje ledene dobe. Ljudje so se preživljali z nabiralništvom in lovom, zavetrje pa so iskali v jamah ali spodmolih, kot je Jama za skalami pri planini v Lazu (Turk in Šercelj 1988, 13). Na podlagi številnih mezolitskih najdišč na Tolminskem: Čadrg – Laze, Kašina, Pretovč in Zaprikraj (Mlinar in Turk 2016, 30–35) smemo sklepati, da je bil prostor Vzhodnih Julijskih Alp obljuden. V naslednjih časovnih obdobjih, od mlajše kamene dobe – neolitika do bakrene dobe, ko so bile v dolini že prve stalne naselbine, obljudenost gora zamre.

3.2 Prehodno obdobje in bronasta doba

Čeprav je bil jugovzhodnoalpski prostor na prehodu med bakreno in bronasto dobo (ob koncu 3. tisočletja pr. Kr.) in v starejši bronasti dobi (na prelomu iz 3. v 2. tisočletje) sorazmerno slabo poseljen, je visokogorski svet obljuden. Večji razmah poselitve v osrednji Sloveniji je zaznati šele od srednje in mlajše bronaste dobe dalje (14. do 9. stoletje pr. Kr.).

Na planoti Lepe Komne je opuščena planina Poljanica. Na jugovzhodnem delu skledaste kotanje smo odkrili in deloma raziskali postojanko. V zemeljskih plasteh smo našli več kot sto kamnitih artefaktov. Za seboj so jih pustili po vsej verjetnosti lovci, ki so se tod zadrževali daljše časovno obdobje. Med kamnitimi artefakti so bila najdena kamnita jedra, od katerih so odbijali kline in jih z retuširanjem oblikovali. Uporabljali so razna orodja, kot so strgala in praskala, najdeni pa sta bili tudi dve pušični osti. Služili sta kot konici za ost pri uporabi loka. Morda so se tod zadrževali lovci, ki so lovili gamse. V plasti oglja so bile namreč najdene kosti iz družine rogarjev – parkljarjev (analizo je opravil B. Toškan, neobjavljeno), vendar zaradi slabe ohranjenosti zanesljivejše razlikovanje med ovco, kozo in gamsom ni mogoče. Najdeno oglje je les bora, smreke in macesna (antrakotomske analize oglja je opravila M. Culiberg, neobjavljeno), zato domnevamo, da so bila občasna bivališča lahko tudi utrjena s kame-njem in lesom, ki je bil na voljo.

V izkopnih poljih smo našli tudi odlomke posod, ki so jih rabili za kuhanje ali shranjevanje hrane. Nekatere so bile okrašene z razčlenjenim rebrom in vbodi, ohranil pa se je tudi širok ročaj posode. Na podlagi oblik in okrasa najdenih posod lahko postojanko časovno opredelimo v prehodno obdobje med bakreno in bronasto dobo (29. in 26. stoletje pr. Kr.) ter v mlajšo bronasto dobo (10. do 8. stoletje pr. Kr.), kar tudi potrjujejo opravljene radiokarbonske analize oglja.

Z raziskavami smo prišli do pomembnih materialnih dokazov o obljudenosti Komne v bronasti dobi, v isto časovno obdobje sodijo tudi postojanke na planini Zadnji Vogel: Kal in Poljanica (slika 2).

3.3 Železna doba

Ob koncu 9. in začetku 8. stoletja pr. Kr. se je na jugovzhodnem alpskem prostoru razširil postopek pridobivanja železa in s tem tudi uporaba. Železo je omogočalo izdelavo kakovostnega orodja in orožja, zato je v naslednjih stoletjih postalo eno najpomembnejših gospodarskih surovin.

Zaradi bogatih nahajališč železove rude se je Bohinj razvil v pomembno rudarsko in železarsko območje že v železni dobi. Čeprav so znane številne naselbine in grobišča na Bledu, v Bohinju in Posočju, pa je do sedaj iz visokogorskega sveta znanih nekaj posameznih najdb in grobišče na Čadrgu na Tolminskem (Mlinar in Turk 2016, 36–44).

Severno od grebena, ki poteka med Visokim Orlovim robom pod Šijo in Kratkim plazom na smučišču Vogel, je travnata dolina Dolga Planja. Pri arheoloških raziskavah smo našli železen nož in bronasto zaponko – fibulo (slika 3). Bronasta zaponka ima ohranjen okrašen gumb na loku in del noge, kamor se je zatikala igla za spenjanje. Po obliki jo uvrščamo v X. vrsto certoških fibul (po Teržanovi); značilne so bile za vzhodnoalpsko nošo v 5. in 4. stoletju pr. Kr. (Teržan 1975, 311). Take oblike zaponk so bile odkrite še v grobovih na Lepencah (Gabrovec 1974, T. IX:11) in onstran Spodnjih bohinjskih gora, v grobovih v Čadrgu (Mlinar in Turk 2016, 42).

Slika 2: Arheološko najdišče Poljanca na Zadnjem Voglu.

Slika 3: Bronasta zaponka iz 4. stoletja pr. Kr. z Vogla (hrani Gorenjski muzej).

3.4 Rimska doba

Z ustanovitvijo rimske kolonije leta 181 pr. Kr. v Akvileji, današnjem Ogleju, je prišlo staroselsko prebivalstvo v stik z Rimljani. V naslednjih stoletjih sta postala območje Bohinja in del Gorenjske sestavni del rimskega imperija. Sprva je bilo pod vplivnim območjem Noriškega kraljestva, nato pa leta 15. pr. Kr. vključeno v X. regijo rimske države. Rimska država je za svoje potrebe rabila veliko železa, zato so bila območja z železovo rudo še toliko bolj pomembna.

Na severnem obrobju Pokljuke je planina Klek, kjer so obsežna območja rudnih jam. Najstarejše sledi poselitve so na severnem delu planine, na Sedlu. Na tem delu planine sta bili najdeni dve rimski bronasti zaponki iz 1. oz. 2. stoletja (Riha 1979, 72–73). Najpogostejše najdbe, ki jih lahko dobro časovno opredelimo, so prav bronaste zaponke. Rabili so jih za spenjanje oblek, po svoji obliki pa so odražale tudi kulturno pripadnost. Tudi na Dolgi Planji smo našli profilirano zaponko z dvema gumboma na loku (tip Almgren 236c), ki je značilna za jugovzhodni alpski prostor v 1. stoletju (Garbsch 1965, 26–43). Sorodne zaponke, ki so jih nosili v 1. in 2. stoletju, tako moški kot ženske, smo našli še na Poljanici na Komni, Kalu na Voglu, Pečani ter Vodenih Rupah skupaj z rimskim zvoncem.

3.5 Pozna antika in zgodnji srednji vek

Po propadu rimskega imperija v 5. stoletju se začnejo obdobje nemirnih časov. V 7. stoletju se začnejo postopoma priseljevati Slovani. Stik staroselskega prebivalstva s prišleki se kaže tudi na visokogorskih postojankah.

Na Dolgi Planji na planini Vogel so bili izkopani poznoantični temelji koč (slika 4), ki se kažejo kot v razmeroma neurejeno linijo položeni kamni. Po opustitvi stavbe v 9. ali 10. stoletju so se ti kamni še bolj razmaknili. Notranja širina koč je bila 2,8 metra, dolžina do 4 metre in debelina temeljev od 0,6 do 0,8 metra. Konstrukcija lesene koč je bila postavljena na te temelje, ki so primerljivi z odkritimi temelji v Kalu na Planini Zadnji Vogel (Ogrin 2006, 102).

Med najštevilnejše materialne ostaline človeka na arheoloških najdiščih prav gotovo sodijo odlomki keramičnih posod. Na Dolgi Planji so bili med odlomki najdeni tudi deli loncev. Lonce so rabili za kuhanje ali shranjevanje hrane. Posode pa so krasili tudi z okrasom valovnice in metličnja, ki sta priljubljena dekorativna elementa jugovzhodnoalpskega prostora v 5. ali 6. stoletju (Modrijan 2011, 197–200).

Odlomke keramičnih posod z okrasom valovnice smo našli tudi na planini Pečana pod Ratitovcem in planini Klek (slika 5). Na Kleku sta znani dve postojanki. Prva je na južnem delu planine in je bila obljudena v poznoantičnem obdobju. Iz tega časa sta najdeni keramika z okrasom valovnice in bronasta zaponka iz konca 5. in začetka 6. stoletja (Ogrin 2006, 104). Druga postojanka, Na sedlu, je bila

RAFKO URANKAR

Slika 4: Raziskani temelji kočē na Dolgi Planji.

MARIJA OGRIN

Slika 5: Okrašena ostenja posod z valovnico in rebri na posodah s planine Klek (hrani Gorenjski muzej).

obljudena od rimskega časa in vsaj do zgodnjega srednjega veka. V plasteh je bila skupaj z odlomki keramičnih posod najdena tudi železova ruda – bobovec, ki so jo očitno na tem mestu hranili oziroma deponirali. Zanimivi so tudi okraši loncev s plastičnim rebrom in vbodi v kombinaciji z valovnico. Tako okrašeni lonci so bili najdeni tudi na Krstenici (Lavrenčič 2015, 52) in naselbini na Pristavi pod Blejskim gradom; uporabljali so jih v času od 9. do 10. stoletja (Pleterski 2008, tabela 25).

Kot kažejo najdbe, so poznoantične in zgodnesrednjeveške postojanke povezane z rudarstvom in oglarstvom. To potrjujejo tudi paleoekološke raziskave, ki kažejo na to, da se je današnje zaraščanje gozda na Kleku začelo po letu 1000 po Kr., planota Pokljuka pa je bilo gospodarsko pomembno območje vse od bronaste dobe do danes (Andrič 2011, 385–386).

4 Sklep

Človekovo prisotnost na območju Vzhodnih Julijskih Alp zasledimo že v mezolitiku, v času bronaste dobe pa so v visokogorski svet ljudje zahajali že pogosteje. Občasne postojanke na Spodnjih bohinjskih gorah in Komni to potrjujejo. Sočasnih stalnih naselbin v dolini zaenkrat ne poznamo, kar je lahko posledica nezadostne raziskanosti ali pa obsežnejše transhumance alpskega prostora. V času železne dobe je območje dokaj gosto poseljeno, vendar se ljudje v visokogorju niso zadrževali dlje časa. Poti so imeli speljane preko gorskih prelazov čez Spodnje bohinjske gore, ob katerih so znane prve zanesljive železnodobne najdbe.

Razmere se bistveno spremenijo v rimskem času, ko se število arheoloških najdišč poveča. Obsežna travnata območja nad gozdno mejo, ki jih ni bilo treba predhodno izsekavati, so bila vse bolj primerna za pašo živine. Obljudene postanejo posamezne planine na Pokljuki, Komni, Spodnjih bohinjskih gorah in Jelovici. Ker so bila območja bogata z železovo rudo, so bila primerna za rudarjenja. Rudarski postojanki sta bili na Kleku in Voglu, kjer so rudarili verjetno od rimskega ali poznoantičnega časa dalje. Od takrat je obljudena tudi večina visokogorskih planin, ki sežejo vse tja pod vznožje Triglava.

5 Viri in literatura

- Andrič, M., Jaecks Vidic, N., Ogrin, M., Horvat, J. 2011: Paleoekološki podatki o človekovem vplivu ob gozdni meji na planini Klek v Julijskih Alpah. *Arheološki vestnik* 62-1.
- Gabrovec, S. 1960: Prazgodovinski Bled. Dela 1. razreda SAZU 12. Ljubljana.
- Gabrovec, S. 1966: Latensko obdobje na Gorenjskem. *Arheološki vestnik* 17.
- Gabrovec, S. 1974: Halštatske nekropole v Bohinju. *Arheološki vestnik* 25.
- Gabrovec, S. 1975: Lipanca. *Arheološka najdišča Slovenije*. Ljubljana.
- Garbsch, J. 1965: Die norisch-pannonische Frauentracht im 1. und 2. Jahrhundert. *Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte* 11.
- Horvat, J. 2006: Arheološke raziskave v slovenskem visokogorju. Človek v Alpah: Desetletje (1996–2006) raziskav o navzočnosti človeka v slovenskih Alpah. Ljubljana.
- Josipovič, D., Gaspari, A., Miškec, A. 2012: Arheološko najdišče pri cerkvi Janeza Krstnika v Bohinju. *Potopljena preteklost: arheologija vodnih okolij in raziskave podvodne arheologije v Sloveniji: zbornik ob 128-letnici Dežmanovih raziskav Ljubljance na Vrhniki (1884–2012)*. Radovljica.
- Knific, T. 2004: Arheološki sledovi blejskih prebivalcev iz pozne antike in zgodnjega srednjega veka. *Bled tisoč let: Blejski zbornik 2004*. Radovljica.
- Lavrenčič, L. 2015: Arheološki sledovi na planini Krstenica v Bohinju. *Diplomsko delo, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta Univerza v Ljubljani*. Ljubljana.
- Mlinar, M., Turk, M. 2016: Prapoti skoz praproti: arheološka topografija dolin Tolminke in Zadlaščice. *Katalog razstave*. Tolmin.

- Modrijan, Z. 2011: Keramika. Poznoantična utrjena naselbina Tonovcov grad pri Kobaridu. Late Antique fortified settlement Tonovcov grad near Kobarid. Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 24. Ljubljana.
- Ogrin, M. 2006: Arheološke raziskave v Julijskih Alpah. Bohinj in Blejski kot. Človek v Alpah: Desetletje (1996–2006) raziskav o navzočnosti človeka v slovenskih Alpah. Ljubljana.
- Ogrin, M. 2015: Sv. Janez Krstnik – starodavno svetišče ob Bohinjskem jezeru. Zloženska razstave, Gorenjski muzej. Kranj.
- Perko, D., Orožen Adamič, M. (ur). 1998: Slovenija – pokrajine in ljudje. Ljubljana.
- Pletherski, A. 2008: Zgodnjerednjeveška naselbina na blejski Pristavi: najdbe. Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 14. Ljubljana.
- Pletherski, A. 2010: Zgodnjerednjeveška naselbina na blejski Pristavi: tafonomija, predmeti in čas. Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 19. Ljubljana.
- Rajšp, V., Serše, A. 2001: Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787, Opisi 4. zvezek, Karte 4. zvezek. Ljubljana.
- Riha, E. 1979: Die römischen Fibeln aus Augst und Kaiseraugst. Forschungen in Augst 3. Augst.
- Šmid, W. 1908: Altslovenische Gräber Krains. Das Gräberfeld in Wocheiner Mitterdorf. Carniola 1.
- Šribar, V. 1955: Najdiščno poročilo o sondah na Lipanci. Geografski zbornik 3.
- Teržan, B. 1975: Certoška fibula. Arheološki vestnik 25.
- Turk, I., Šercelj A. 1988: Najstarejši dokazani obisk Ratitovca. Loški razgledi 35. Škofja Loka.
- Turk, I. 1999: Slovensko ozemlje na robu dogajanj. Zakladi tisočletij. Zgodovina Slovenije od neandertalcev do Slovanov. Ljubljana.
- Valič, A. 1987: Pregled ledin in arheoloških najdišč. Bohinjski zbornik. Radovljica.

GORSKI RELIEF NA STARIH ZEMLJEVIDIH SLOVENSKEGA OZEMLJA

dr. Primož Gašperič, dr. Matija Zorn

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Geografski inštitut Antona Melika, Novi trg 2, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija

primoz.gasperic@zrc-sazu.si, matija.zorn@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

Gorski relief na starih zemljevidih slovenskega ozemlja

Prispevek osvetljuje upodobitve gorskega reliefa na današnjem ozemlju Slovenije od 16. stoletja dalje. Med 16. in 18. stoletjem so relief prikazovali posplošeno. Prevladoval je stiliziran način prikaza reliefa s preprostimi in poenostavljenimi znaki, ki so najpogosteje podobni krtinam. Kmalu so vzpetinam dodali sence, kar je ustvarilo trirazsežnostni vtis. Proti koncu 18. stoletja je stiliziran način prikaza reliefa zamenjal bolj plastičen prikaz v obliki črtkanja, ki je prevladoval še v 19. stoletju. Gre za kratke črtice, ki z debelino in dolžino izražajo naklon, z lego in razporeditvijo pa nakazujejo oblike površja. V drugi polovici 19. stoletja, predvsem pa v 20. stoletju, ga je zamenjal geometrijski način prikaza reliefa z višinskimi črtami. Na sodobnih zemljevidih se uporablja kombinacija različnih načinov prikaza, prevladujejo pa višinske črte, kote in sence.

KLJUČNE BESEDE

zgodovinska kartografija, zgodovinski pregledi, zemljevidi, gorski svet, Triglavsko pogorje, Julijske Alpe

ABSTRACT

Mountain relief on old maps of Slovenian territory

The article highlights the cartographic presentations of the mountain relief of Slovenia's present-day territory from the 16th century onwards. During the 16th and 18th centuries, presentations of relief are generalized. The dominant is a stylized way of presenting the relief with simple and simplified signs, which are most commonly similar to molehills. Soon the shadows were added to the molehills, which created a three-dimensional impression. Towards the end of the 18th century, the stylized way of presenting the relief was replaced by a more plastic display in the form of hachures, which prevailed in the 19th century. Hachures are short lines that, with thickness and length express the inclination of the surface, and with their position and placement indicate the shape of the surface. These were in the second half of the 19th century, and above all in the 20th century, replaced by a geometric way of presenting the relief with contour lines. In modern maps, a combination of different ways of presenting the relief is used, predominantly contour lines, spot heights and shading.

KEY WORDS

historical cartography, historical reviews, maps, mountains, Triglav mountain range, Julian Alps

1 Uvod

Pri izdelovanju zemljevidov se srečujemo z izzivom, kako trirazsežno površje v naravi prikazati v obliki dvorazsežnostnega prikaza na zemljevidu. Kartografi se s tem ukvarjajo od samega začetka kartografije (Gašperič 2015). V prispevku izpostavljam prikaze oblikovanosti površja oziroma reliefa. Ti se po Perku (2001, 35) delijo v štiri skupine: stiliziran, plastični ali prostorski, geometrijski in kombinirani način prikaza. V prispevku so na primeru prikazov gorskega sveta slovenskega ozemlja, predvsem osrednjega dela Julijskih Alp okoli Triglava, predstavljene tovrstne upodobitve od 16. stoletja dalje.

2 Metode prikaza reliefa

2.1 Stiliziran način prikaza

Med 16. in 18. stoletjem so relief upodabljali posplošeno in razmeroma enotno. Uporabljali so stilizirane znake, ki so spominjali na vzpetine – krtine, polkrogi, trikotniki, gosenice in podobno. Težava tovrstnega prikaza je slabša predstava o oblikovanosti, razčlenjenosti in velikosti reliefnih oblik. Znački se spreminjajo glede na avtorja zemljevida oziroma posamezno kartografsko delo (Tyner 1992, 169). Stilizirani znaki so narisani eden poleg drugega ali eden na drugem, kar je na zemljevidu ustvarjalo »mrtve prostore«. Še v novem veku se na desni (na zemljevidih, ki so orientirani proti severu na vzhodni) strani znakov pojavijo sence (Peterca in sodelavci 1974, 29).

Namen senčenja je bil ustvariti trirazsežnostni vtis oblikovanosti površja. Ni povsem jasno, zakaj so vzpetine pogostejše senčene na desni strani. Nekateri vidijo vzrok v tem, da je večina ljudi, torej tudi graverjev, desničarjev in da je svetloba pri njihovem vrezovanju slike v ploščo prihajala z leve strani (Delano-Smith 2007, 547–550). Stiliziran način prikaza reliefa je prevladoval do 18. stoletja, ko ga je postopoma zamenjal prikaz v obliki črtkanja.

2.2 Plastični ali prostorski način prikaza

Plastični ali prostorski način prikaza reliefa pri uporabniku veča vtis plastičnosti oziroma trirazsežne oblikovanosti površja (Perko 2001, 44–52). Pri tem si pomagamo z uporabo barv, barvnih odtenkov, črtic in pikic.

Med pomembnejše plastične načine prikaza štejemo prikaze reliefa s črticami. Gre za kratke črtice, imenovane tudi reliefne črtke (Kladnik in sodelavci 2005, 340), ki z debelino in dolžino izražajo naklon, z lego in razporeditvijo pa nakazujejo reliefne oblike. Prvi je takšen prikaz reliefa uporabil slikar in kartograf Johannes Andreas Rauh v začetku 17. stoletja (Witt 1979, 193; Wilhelmy in Hüttermann 1996, 106, 372) za prikaz območja Wangen in Lindau v Nemčiji. Sprva so gorovja ponazarjali s tankimi navpičnimi črticami (nemško *Bergstrichzeichnung*), ki so jih risali ročno s čopičem ali peresom, brez točno določenih pravil prikaza. Tak način prikaza reliefa je konec 17. stoletja predvsem pri vojaških zemljevidih velikega in srednjega merila začel nadomeščati tehniko krtin (Kretschmer 1986a, 82–83). Leta 1799 je črtkanje kot način prikaza reliefa znanstveno utemeljil saški major Johan Georg Lehmann (Perko 2001, 48).

Poleg črtic se lahko za prikaz reliefa uporabljajo tudi pikice oziroma različno veliki krogi. Prvič jih je leta 1898 uporabil nemški geograf in kartograf Max Eckert-Greifendorff (1868–1938) v šolskem atlasu (Peterca in sodelavci 1974, 47). Zaradi zamudnega risanja se tak način prikaza ni uveljavil.

Zato pa so se za prikazovanje vzpetega sveta bolj uveljavile barve – v obliki višinskih plasti. Posamezna višinska plast je pobarvana s svojo barvo, ki je običajno del vnaprej dogovorjene barvne lestvice. Leta 1808 je nemški geograf Johann August Zeune (1778–1853) izdelal zemljevid sveta, ki je prvi zem-

ljevid, na katerem so višinske plasti prikazane v barvah. Uporaba višinskih plasti je primerna predvsem za zemljevide manjšega merila, uveljavila pa se je proti koncu 18. stoletja, ko je Nemeč Alois Senefelder razvil kamnotisk ali litografijo (Ristow 1986, 451).

2.3 Geometrijski način prikaza

Pri geometrijskem načinu prikaza reliefa najpogosteje uporabljamo višinske črte, imenovane tudi plastnice ali izohipse. To so »črte na zemljevidu, ki povezujejo točke z enako nadmorsko višino« (Kladnik, Lovrenčak in Orožen Adamič 2005, 153). Leta 1749 je francoski vojaški inženir Louis Millet du Mureau prvi predlagal, da bi se kopno prikazovalo z višinskimi črtami (Konvitz 1987, 96; Wilhelmy in Hüttermann 1996, 117). Pred tem so bile izolinije (»črte na zemljevidu, ki povezujejo kraje z enakim pojavom, vrednostjo ali intenzivnostjo«; Kladnik, Lovrenčak in Orožen Adamič 2005, 153) nekajkrat uporabljene za prikaz podvodnega sveta. Kot prvi naj bi jih v kartografiji že leta 1584 uporabil nizozemski zemljemerec Pieter Bruynsz (Wilhelmy 1996, 117, Thrower 1996, 101). Z izobatami (»črte na zemljevidu, ki povezuje enake globine voda«; Kladnik, Lovrenčak in Orožen Adamič 2005, 152) je prikazal globino reke Spaarne na Nizozemskem (French 1999, 201; Perko 2001, 42). Pomembni premiki za uveljavitev tovrstnega načina prikaza so se začeli sredi 18. stoletja v Franciji. Leta 1777 je francoski inženir Jean Baptiste Meusnier predlagal, da točke enakih višin med seboj povežejo s krivuljami (Wallis in Robinson 1987, 222). Leta 1791 je francoski geograf Jean Louis Dupain-Triel izdal zemljevid Francije (Lovrić 1988, 195), ki je prvi večji zemljevid manjšega merila z višinskimi črtami. Širšo uporabo so doživeli v drugi polovici 19. stoletja, ko so nove merilne naprave in tehnike omogočale hitrejšo določanje višin večjega števila točk (Perko 2001, 42).

Prednosti tovrstnega prikaza so v možnosti določanja nadmorske višine vseh točk, ugotavljanju višinskih razlik, določanju in ugotavljanju smeri naklona, prerezih in vidljivosti, dobri predstavi o razsežnosti in razporeditvi reliefnih oblik ter grafičnem neobremenjevanju zemljevida. Slabosti višinskih črt so predvsem v slabšem ustvarjanju vtisa trirazsežnosti reliefa, nepreglednosti na zelo razgibanem reliefu ter nezmožnosti prikaza reliefnih oblik med višinskima črtama (Perko 2001, 42).

Med geometrijske načine prikaza sodi tudi prikazovanje reliefa s kotami (»točke na Zemljinem površju, zlasti na vrhu vzpetine, z določeno nadmorsko višino«; Kladnik Lovrenčak in Orožen Adamič 2005, 185). Od začetka 18. stoletja se pojavlja predvsem pri vojaških zemljevidih (Kretschmer 1986b, 248–255).

2.4 Kombinirani način prikaza

Kombinirani način prikaza je nastal kot posledica želje po čim bolj popolnem prikazu oblikovanosti površja. Gre za združitev dobrih lastnosti posameznih načinov prikaza tako, da se ozemlje prikaže čim bolj nazorno. Na zemljevidih večjih meril so v 19. stoletju kombinirali višinske črte in točke ter črtice (na primer Specialni zemljevid Avstro-Ogrske monarhije v merilu 1 : 75.000, slika 12), na novejših pa višinske črte in točke ter sence (na primer zemljevidi Julijske Alpe založbe Sidarta v merilu 1 : 50.000; Julijske Alpe 2011). Za gorska območja, kjer je zelo velik naklon ali pa gre za previsne stene, je na sodobnih zemljevidih uveljavljena posebna metoda črtkanja pravokotno na pobočje (slika 16). Tudi na sodobnih zemljevidih srednjega merila prevladujejo omenjeni načini prikaza (na primer Državna pregledna karta Republike Slovenije v merilu 1 : 250.000; Državna ... 2008). Na sodobnih zemljevidih malega merila so najpogostejše višinske točke in sence (na primer Pregledna karta Republike Slovenije v merilu 1 : 1.000.000; Pregledna ... 2002), na starejših zemljevidih malega ali srednjega merila pa krtine in sence (slika 3).

3 Izbrani zemljevidi med šestnajstim in devetnajstim stoletjem

3.1 Šestnajsto in sedemnajsto stoletje

Ozemlje današnje Slovenije se je do približno 18. stoletja prikazovalo pretežno kot neizpostavljen del večje politične tvorbe. To je pomenilo prikaze majhnega merila. Prvi znani samostojni prikaz vojvodine Kranjske je zemljevid *Ducatus Carniolae et Histriae una cum Marcha Windorum* (Vojvodina Kranjska in Istra s Slovensko marko) Dunajčana Wolfganga Laziusa iz leta 1561. Kot zgodovinarju so mu zemljevidi služili za ilustrirano podobo dežel, kartografska točnost pa je nekoliko zanemarjena. Posledica je navidezno lep zemljevid s številnimi napakami (na primer naselja in reke so pogosto na napačnem mestu, gorovja so upodobljena le približno). Zemljevid je kljub vsemu pomemben vir krajevnih imen za ozemlje današnje Slovenije v 16. stoletju (Gašperič 2007, 267). Pomemben je tudi zato, ker je imel močan vpliv na tuje kartografe, ki so po njem, poleg podrobnih podatkov, prevzeli tudi številne napake. Iz istega stoletja izpostavljamo tudi zemljevid *Forum Iulium, Karstia, Carniola, Histria et Windorum Marchia* (Furlanija, Kras, Kranjska, Istra in Slovenska marka) flamskega kartografa Gerarda Kremerja Mercatorja, ki je bil podlaga številnim priredbam tistega časa (slika 1). Ker je podatke za naše kraje posredno povzel tudi od Laziusa, se napakam ni bilo mogoče izogniti. Vzpetine so prikazane s krtinami, gozdovi s skupinami dreves, naselja pa so že označena s krožci.

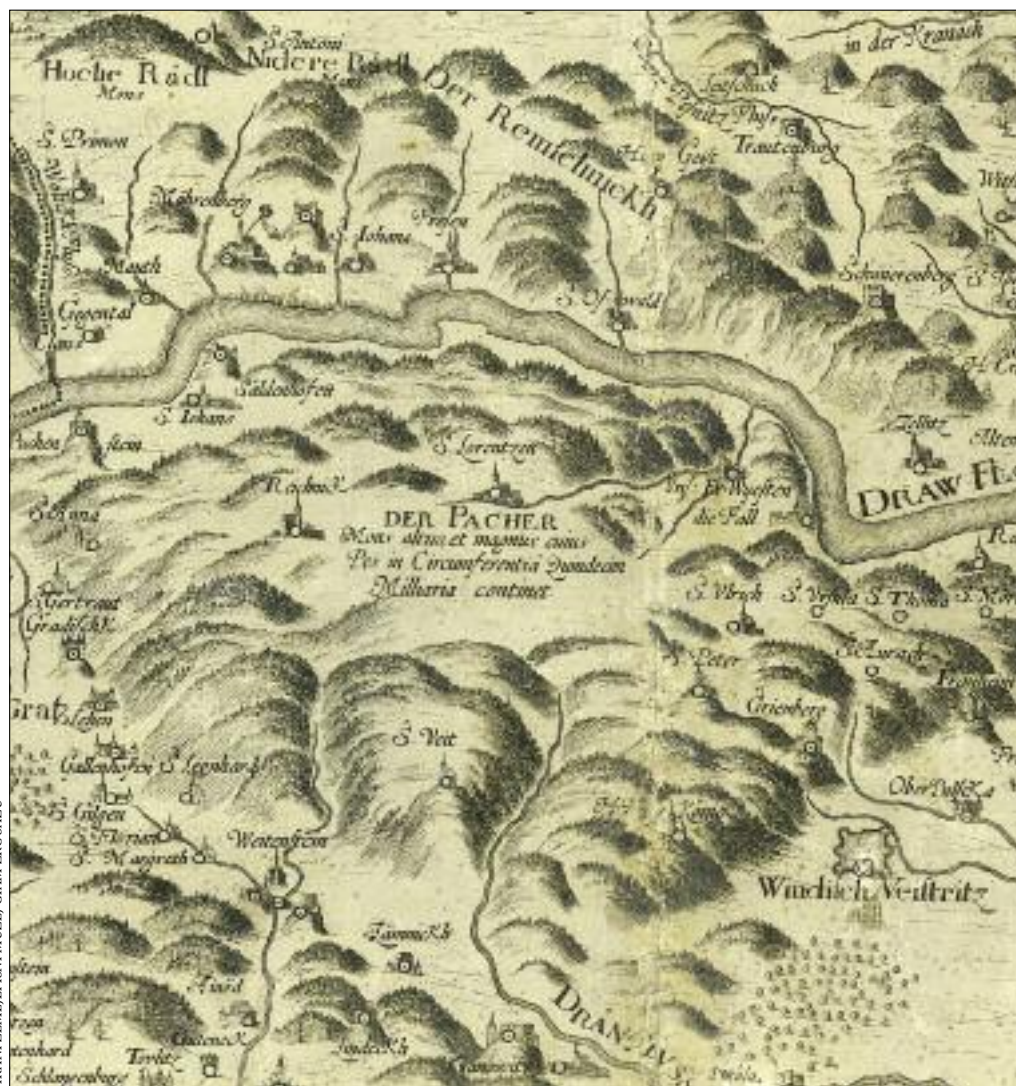
Ob koncu 17. stoletja so nastala prva podrobnejša kartografska in zgodovinska dela, ki predstavijo ozemlje današnje Slovenije. Leta 1678 je bil natisnjen zemljevid *Styriae Ducatus Fertillissimi Nova Geographica Descriptio* (Novi geografski opis najplodovitejše vojvodine Štajerske) kartografa in duhovnika Geoga Matthäusa Vischerja. Zemljevid prikazuje Štajersko, le izjemoma pa so označeni tudi kraji zunaj njenih meja. Kakovostno je označena rečna mreža in jezera, vzpetine so prikazane s hribčki in

Slika 1: Izrez iz zemljevida Furlanija, Kras, Kranjska, Istra in Slovenska marka flamskega kartografa Gerarda Kremerja Mercatorja iz leta 1589 (Mercator 1589). Relief je prikazan s senčenimi in rahlo obarvanimi krtinami.

senčenjem, glavna odlika zemljevida pa je njegovo merilo, ki je okvirno med 1 : 160.000 in 1 : 170.000 (slika 2). Zemljevid še ne podaja verodostojne podobe pokrajine, vendar je zaradi posameznih izpopolnjenih elementov zelo pomemben za napredek takratne kartografije. Močan vizualni vtis dajejo zemljevidu bogate ilustracije in besedila, ki zapolnjujejo prazen prostor.

V tem obdobju ne moremo mimo Janeza Vajkarda Valvasorja in njegovega dela Čast in slava vojvodine Kranjske, ki je izšlo leta 1689 (Valvasor 2009). Poleg podatkovnega, znanstvenega in umetniškega pomena vsebuje tudi nekaj zemljevidov. Najpomembnejši je zemljevid Kranjske, Krasa, Istre in Slovenske marke. Gorovja so upodobljena z osenčenimi krtinami, njihova lega je nenatančna, relativno dobro pa je upodobljena rečna mreža.

FRANI ZEMLJEPIŠNI MUZEJI GIAM ZRC SAZU

Slika 2: Izrez iz zemljevida Novi geografski opis najplodovitejše vojvodine Štajerske duhovnika Georga Matthäusa Vischerja iz leta 1678. Relief je prikazan s »poraščenimi«
senčenimi krtinami.

3.2 Osemnajsto stoletje

V 18. stoletju je kartografska stroka močno napredovala. Vzroke za to lahko iščemo v politični, upravni ali vojaški želji oziroma kar nujni po natančnih izmerah in prikazih ozemelj. To je čas izumov različnih pripomočkov za merjenje in določanje lege ter težnje po izmenjavi znanj in poenotenju merskih sistemov. Druga polovica stoletja je tudi čas začetkov triangulacijskih metod za izmero površja, ki so močno povečale natančnost zemljevidov.

V letih 1714–1724 je nastal zemljevid *Tabula Ducatus Carnioliae, Vindorum Marchiae et Histriae* (Zemljevid vojvodine Kranjske, Slovenske marke in Istre; slika 3) Nürnberžana Johanna Baptista Homanna. Zaradi lepo predstavljenega in poenostavljenega prikaza ozemlja od Dalmacije do avstrijske Koroške ter dodane vedute Ljubljane in zemljevida Cerkniškega jezera je zemljevid doživel številne ponatise.

V 18. stoletju sta kartografijo slovenskega ozemlja zaznamovali še dve deli. Leta 1744 je izšel zemljevid *Ducatus Carnioliae tabula chorographica* (Horografski zemljevid vojvodine Kranjske; slika 4) duhovnika Janeza Dizme Florjančiča. Gre za skoraj 2 m² velik zemljevid v okvirnem merilu 1 : 100.000, ki predstavlja najpopolnejši zemljevid Kranjske do tedaj. Odlikuje ga izredna plastičnost prikazanega reliefa; hribovja so narisana s krtinami, visokogorje pa z bolj koničastimi vzpetinami in senčenjem.

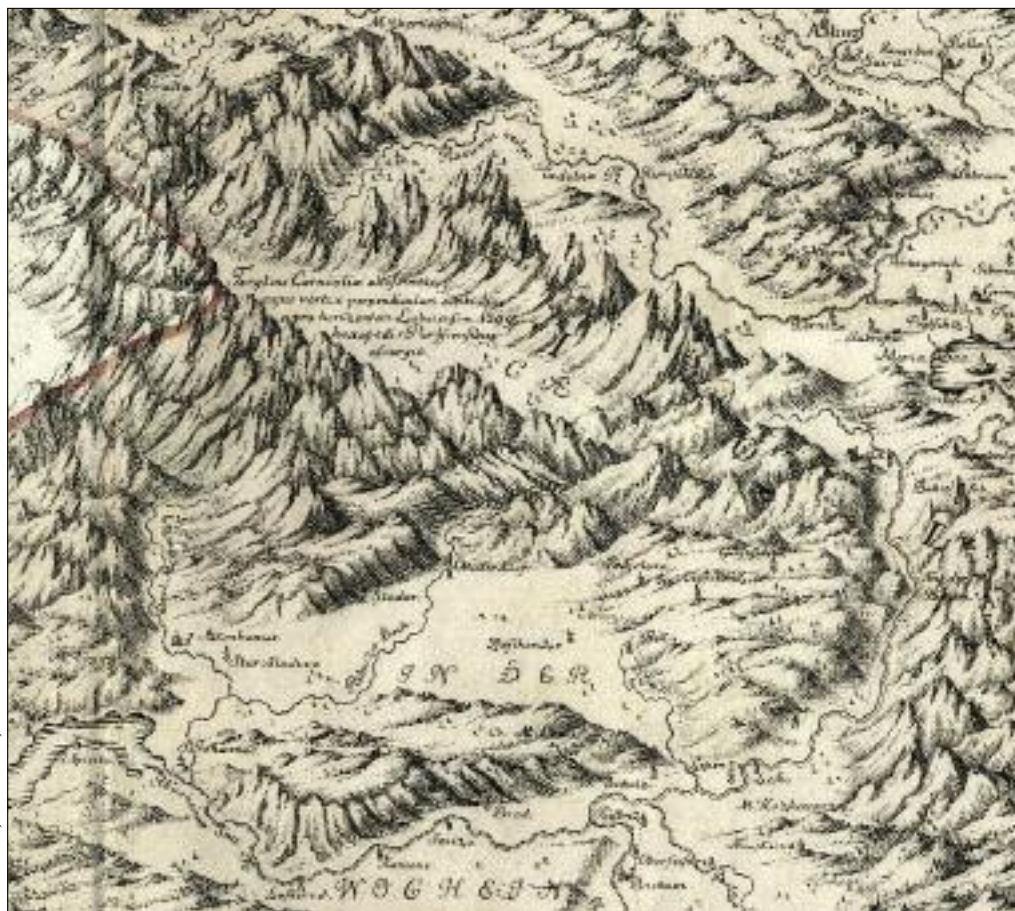
V letih 1784–1787 je v okviru prve vojaške izmere Habsburške monarhije za slovensko ozemlje nastal tako imenovani jožefinski vojaški zemljevid (Zorn 2007; Štular 2010) v merilu 1 : 28.800 (slika 5).

Slika 3: Izrez iz Zemljevida vojvodine Kranjske, Slovenske marke in Istre nemškega kartografa Johanna Baptista Homanna iz začetka 18. stoletja (Homann 1714–1724). Relief je prikazan s senčenimi krtinami.

Konec 18. stoletja je veljal za najpodrobnejši in najkakovostnejši kartografski izdelek, ki pa je bil hkrati strogo varovana vojaška skrivnost. Posamezni listi imajo nazoren, z metodo črtkanja prikazan relief. Preglednost in nazornost so dosegli z natančnim risanjem in z uporabo različnih barv. Prikazi so relativno natančni za nižinska območja, čeprav so lahko napake tudi več sto metrov, prikazi gorskega sveta pa so povsem nenatančni (Zorn 2007, 134–135).

V 18. stoletju ne moremo mimo Baltazarja Hacqueta in njegovega dela *Oryctographia Carniolica oder Physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrien und zum Theil der benachbarten Länder* (Oriktografija Kranjske ali fizikalni zemljepis vojvodine Kranjske, Istre in dela sosednjih dežel), ki je izšel v štirih delih med letoma 1778 in 1789. V prvem zvezku je objavljen tudi zemljevid z naslovom *Mappa Litho: Hydrographica Nationis Slavicae* (Litološko-hidrografski zemljevid slovanskih narodov). Zemljevid je narejen v približnem merilu 1 : 420.000, je podolgovate oblike in prikazuje območje med porečjema Save in Drave. Slovenske Alpe so upodobljene s senčenjem v obliki vzpetin, nižji vzpeti svet pa s tako imenovanimi gosenicami (slika 6). Porečji obeh rek in večji kraji so vrisani pravilno, posebnost pa so označena rudna nahajališča. Krajevna imena niso zapisana v nemškem ali italijanskem jeziku, temveč so pretežno navedena slovenska ali dvojezična imena.

Slika 4: Izrez iz Horografskega zemljevida vojvodine Kranjske duhovnika Janeza Dizme Florjančiča iz leta 1744 (Florjančič 1744). Relief je prikazan s senčenimi krtinami.

Med letoma 1789 in 1797 so izhajali zemljevidi, ki so bili vključeni v *Atlas von Innerösterreich – Die Provinz Inner-Oesterreich* (Atlas notranjeavstrijskih dežel) kartografa Josepha Karla Kindermanna. Atlas prikazuje Štajersko, Koroško, Kranjsko, Goriško in Gradiško oziroma Avstrijsko primorje. Sestavlja ga enajst zemljevidov srednjega merila ter pregledni zemljevid notranjeavstrijskih dežel. Zemljevidi zelo plastično prikazujejo relief (slika 7), označene so različne vrste naselij ter jezikovna meja med Slovenci in Nemci na Koroškem ter Štajerskem (Korošec 1978, 143; Wawrik in Zeilinger 1989, 102–104).

Slika 5: Izrez iz jožefinskega vojaškega zemljevida iz druge polovice 18. stoletja (Rajšp in Serše 1998). Relief je prikazan s črticami.

Slika 6: Izrez iz Litološko-hidrografskega zemljevida slovanskih narodov naravoslovca Baltazarja Hacqueta iz leta 1778 (Hacquet 1778). Relief je prikazan s senčenimi krtinami in črticami.

Slika 7: Izrez iz lista Kindermannovega Atlasa notranjeavstrijskih dežel iz leta 1797 (Kindermann 1797). Relief je prikazan s črticami.

3.3 Devetnajsto stoletje

V 19. stoletju so za kartografijo značilni veliki kvalitativni preskoki. Zgovoren je podatek, da je bila pred letom 1807 v Zahodni Evropi izmerjena višina zgolj okrog šestdesetim vzpetinam (Robinson in sodelavci 1995, 528).

S kartografskim razvojem ter željo po natančnih zemljevidih so postale nepogrešljive trigonometrične metode, za prikaz reliefa pa namesto krtin oziroma preprostih hribočkov povsem prevladajo plastični prikazi s črtkanjem. Pojavijo se zemljevidi v slovenščini, na primer *Zemljovid slovenske dežele in pokrajin* (slika 8) pravnika in kartografa Petra Kozlerja iz leta 1852. Zemljevid je v merilu 1 : 576.000 in kot prvi prikazuje slovensko etnično ozemlje s slovenskimi krajevnimi imeni.

Leta 1831 je Georg Ludvig von Ritter izdal zemljevid (slika 9) *Neuste Specialkarte von Krain nach der dermaligen Eintheilung in Bezirke* (Najnovejši specialni zemljevid Kranjske) v približnem merilu 1 : 270.000 (Dörflinger in Neunteufl 1986, 423). Zaradi kakovostnega kartografskega prikaza in berljivosti je lep primer zemljevida na prehodu v moderno kartografijo srede 19. stoletja (Korošec 1978, 186).

Leta 1832 je izšel zemljevid *Karte vom Herzogthume Krain* (Zemljevid vojvodine Kranjske; slika 10) vojaškega kartografa Gottfrieda Loschana (Dörflinger in Neunteufl 1986, 423) v približnem merilu 1 : 300.000. Njegovo izdelavo je naročila Kmetijska družba za Kranjsko in predstavlja prvi zemljevid, ki je nastal dosledno na podlagi tedanjih generalštabnih deželnih zemljevidov (Korošec 1978, 186). Je kakovostno izdelan, zaradi črno-bele barve in splošne vsebine pa tudi zelo berljiv. Uporablja zgolj nemško poimenovanje krajev.

Med letoma 1844 in 1846 je izšlo 16 listov *Special-Karte des Herzogthums Krain* (Specialni zemljevid vojvodine Kranjske; slika 11) avtorja Henrika Karla Freyerja. Zemljevid v merilu 1 : 113.500 vsebuje mnogo slovenskih krajevnih imen, približno polovica pa jih ima dodano tudi nemško različico. Označena so nahajališča rudnin in rudarski objekti, ki so pojasnjeni v posebni legendi. Zemljevid predstavlja prvi slovenski stenski zemljevid, a z nemškim naslovom in legendo.

HRANI ZEMLJEPIŠNI MUZEJ GJAM ZRCSAZU

Slika 8: Izrez iz *Zemljovida Slovenske dežele in pokrajin* Petra Kozlerja iz leta 1853 (Kozler 1853). Relief je prikazan s črticami.

HRANI NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA V LJUBLJANI

Slika 9: Izrez iz Najnovejšega specialnega zemljevida Kranjske Georga Ludviga von Ritterja iz leta 1831 (Ritter 1831). Relief je prikazan s senčenjem.

Slika 10: Izrez iz Zemljevida vojvodine Kranjske vojaškega kartografa Gottfrieda Loschana iz leta 1832 (Loschan 1832). Relief je prikazan s črticami.

Slika 11: Izrez iz Specialnega zemljevida vojvodine Kranjske botanika Henrika Karla Freyerja, ki je nastajal med letoma 1844 in 1846 (Freyer 1846). Relief je prikazan s senčenjem.

Slika 12: Izrez iz dveh listov Specialnega zemljevida Avstro-Ogrske monarhije iz let 1891 in 1897 (Specialkarte... 1891 in 1897). Relief je prikazan s črticami in višinskimi črtami.

Od sedemdesetih let 19. stoletja je izhajal *Specialkarte der Österreichisch-Ungarischen Monarchie* (Specialni zemljevid Avstro-Ogrske monarhije v merilu 1 : 75.000; za posamezne liste se je uveljavil tudi izraz »specialke«; slika 12). Izdelal jih je Vojnogeografski inštitut na Dunaju, služile pa so vojaškemu in civilnemu namenu ter bile podlaga za mnoge kasnejše topografske in tematske zemljevide, tudi planinske. Relief je prikazan zelo podrobno in kakovostno, s črtkanjem po Lehmannovi metodi ter tudi že s plastnicami, ki so v 20. stoletju skupaj z barvami prevzele primat za prikaz reliefa. V istem obdobju so v Avstro-Ogrski nastajali tudi zemljevidi večjih meril (slika 13).

4 Planinski zemljevidi

Planinska kartografska tradicija se je v vzhodnih Alpah začela po ustanovitvi prvih planinskih društev v šestdesetih letih 19. stoletja. Avstrijsko planinsko društvo (ÖAV) je na primer že leta 1865, le tri

Slika 13: Izrez iz topografskega zemljevida v merilu 1 : 25.000 iz leta 1877 (list 5452-1). Relief je prikazan s senčenjem, črticami in višinskimi črtami.

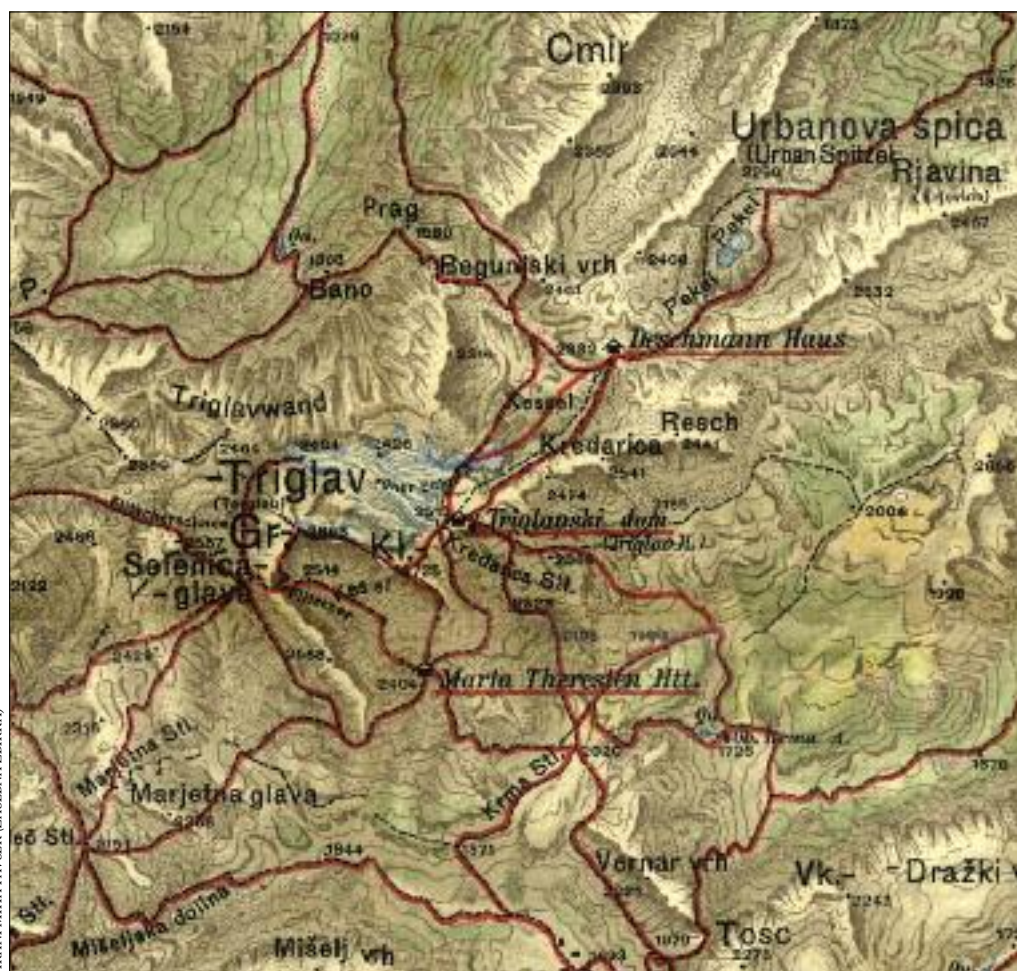

leta po ustanovitvi, izdalo zemljevid *Specialkarte der Umgebung des Ankogels* (Specialni zemljevid okolice Ankogla) v merilu 1 : 72.000, leto kasneje pa še *Karte der Großvenediger-Gruppe* (Zemljevid Großvenedigerja in okolice) v merilu 1 : 84.000. Še pred ustanovitvijo društva je leta 1860 izšel zemljevid *Karte der Glocknergruppe* (Zemljevid Velikega Kleka in okolice) v merilu 1 : 100.000. Kot vir je tem zemljevidom služila druga (franciscejska) vojaška izmera Habsburške monarhije v merilu 1 : 28.800 iz prve polovice 19. stoletja (Gašperič in Zorn 2011, 8).

Obdobje planinske kartografije Avstrijskega oziroma pozneje (od 1873) Nemško-Avstrijskega planinskega društva (DÖAV) lahko do prve svetovne vojne v grobem razdelimo na tri obdobja: zgodnje obdobje (1865–1891), obdobje reliefnih zemljevidov (1892–1899) in »klasično« obdobje (1900–prva svetovna vojna).

Kot vir so zemljevidom služile vojaške izmere Habsburške monarhije. Planinska kartografija DÖAV obsega tudi obsežne lastne geodetske izmere (Gašperič in Zorn 2011, 8).

V zgodnjem obdobju ločimo tri razvojne faze. V prvi fazi (do 1874) še ni standardnega merila, pač pa se pojavljajo merila 1 : 72.000, 1 : 84.000, 1 : 66.000 ali 1 : 100.000. Deloma so zemljevidi še brez plastnic,

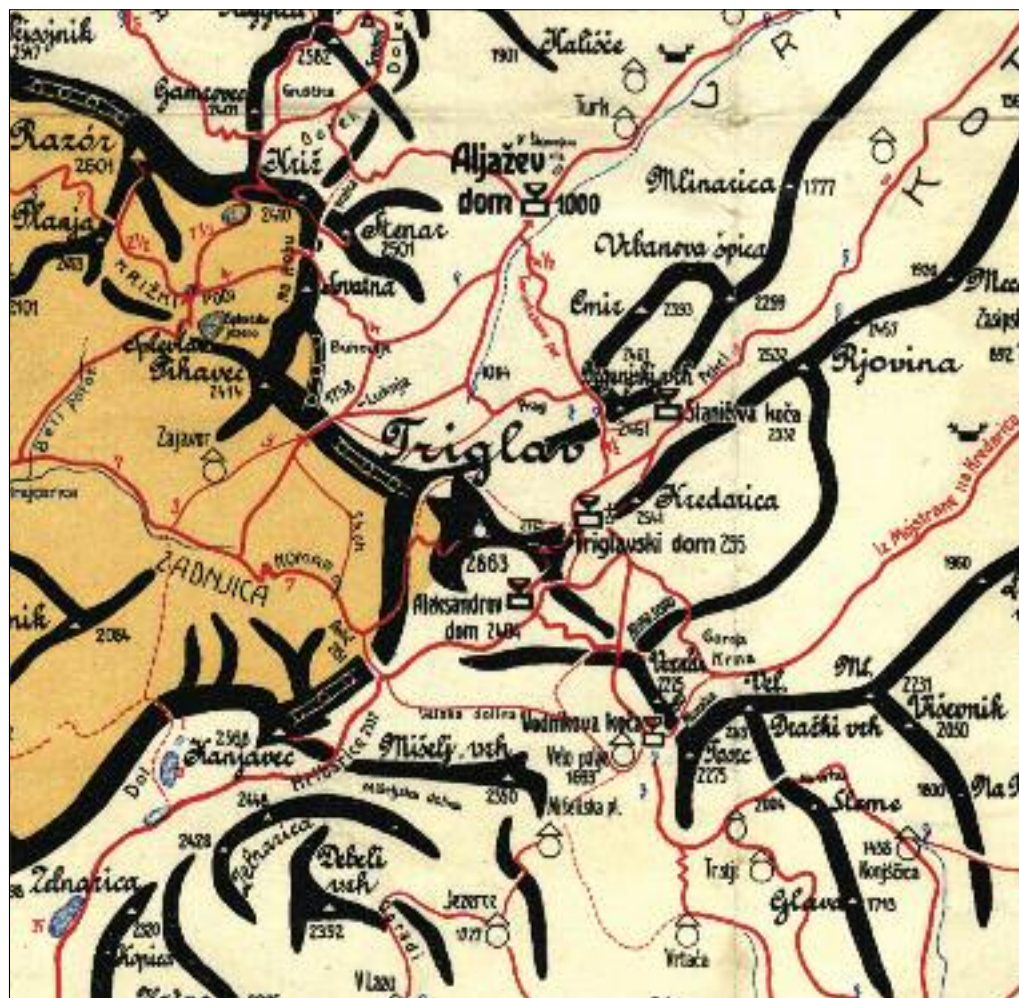
HIRANI MIHA PAVŠEK (ZASEBNA ZBRIRKA)

Slika 14: Izrez iz planinskega zemljevida Julijske Alpe in Karavanke Nemško-Avstrijskega planinskega društva iz leta 1910 (*Julische ... 1910*). Relief je prikazan s senčenjem, črtami in višinskimi črtami.

če pa se pojavljajo, so najbolj pogoste na 500 čevljev (300 m). Za poudarjanje reliefa se začne uporabljati črtkanje po Lehmannovi metodi. Za drugo fazo štejemo kratko obdobje (1874–1878), ko je nastajal *Spezialkarte der Ostalpen* (Specialni zemljevid Vzhodnih Alp), s katerim se do konca stoletja zakorenini merilo 1 : 50.000. Plastnice se pojavljajo na 100 m, za poudarjanje reliefa pa popolnoma prevlada črtkanje po Lehmannovi metodi. Za tretjo fazo (do 1891) so značilni enobarvni gravirani zemljevidi v merilu 1 : 50.000 in ekvidistanco 100 m (Gašperič in Zorn 2011, 8–9).

Za drugo obdobje (obdobje reliefnih zemljevidov) je značilno, da je pod vplivom švicarske planinske kartografije konec prikazovanja reliefa s črtkanjem, ki ga nadomesti senčenje. Merilo je še vedno 1 : 50.000, plastnice pa so pretežno na 50 m (Gašperič in Zorn 2011, 8–9).

Za obdobje »klasične« planinske kartografije DÖAV je do prve svetovne vojne značilno, da plastnice z ekvidistanco 20 m pretežno nadomestijo senčenje za prikaz reliefa (slika 14). Od tega obdobja postane standardno merilo za planinske zemljevide 1 : 25.000 (Gašperič in Zorn 2011, 9).

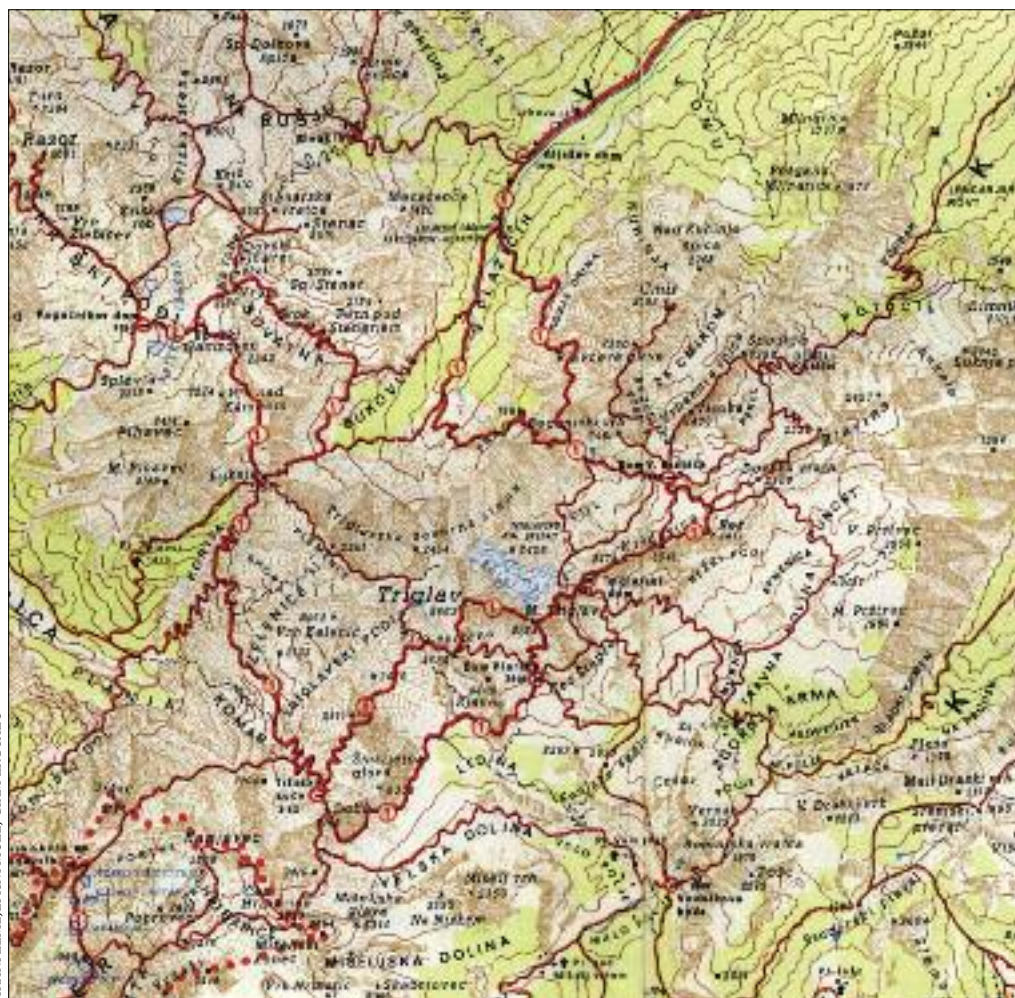
Slika 15: Izrez iz planinskega zemljevida Julijske Alpe Alojzija Knafelca iz leta 1923 (Knafelc 1923). Relief je prikazan z glavnimi grebeni.

Razvoj planinske kartografije DÖAV se seveda ne zaključí s prvo svetovno vojno; ta nastopi približno sredi njenega »klasičnega« obdobja, se pa s koncem delovanja DÖAV pri nas sklene skupna, sicer nemška, Avstro-Ogrska planinska kartografija (Gašperič in Zorn 2011, 9).

Še pred prvo svetovno vojno (leta 1910) smo tudi Slovenci dobili prvi slovenski planinski zemljevid *Julijske Alpe*, ki ga je izdelal Alojzij Knafelc. S tem se začne večdesetletna tradicija slovenskih grebenskih zemljevidov (slika 15), za izdelavo katerih sta poleg Knafelca (med drugim je v tridesetih letih 20. stoletja izdelal tudi zemljevida *Karavanke* in *Zasavje*) pomembna najmanj še Ivan Selan (izdeloval je predvsem zemljevide Slovenije in Jugoslavije ter turistične zemljevide) in Vlasto Kopač (med drugim je izdelal zemljevide *Vršič in okolica* (1949), *Julijske Alpe* (1952), *Karavanke, Kamniške Alpe in soseščina* (1954)).

Grebenški zemljevidi so kartografsko in po natančnosti močno zaostajali za zemljevidi, ki jih je še v času Avstro-Ogrske izdeloval DÖAV, še bolj pa so zaostajali za svojimi sodobniki v Alpah. Za obdobje med obema vojnoma lahko razlog iščemo v dejstvu, da je takrat slovenska planinska kartografija

HRANI ZEMLJEPISENI MUZEJI GIAM ZRC SAZU

Slika 16: Izrez iz planinskega zemljevida *Julijske Alpe* – vzhodni del iz leta 1969 (*Julijske Alpe* 1969). Relief je prikazan s senčenjem, črticami in višinskimi črtami.

slonela na plečih nekaj zanesenjakov, v ostalih vzhodnih Alpah pa so imeli že prek pol stoletja institucionalizirano planinsko kartografijo. Za čas po drugi svetovni vojni pa je razlog v tem, da je bila civilna kartografija omejena. Topografske zemljevide, večinoma nedostopne javnosti, je izdeloval Vojnogeografski inštitut iz Beograda. Civilna kartografija se je v Sloveniji počasi razvila v šestdesetih letih preteklega stoletja. Leta 1969 je Inštitut za geodezijo in fotogrametrijo iz Ljubljane izdelal prvi »moderni« planinski zemljevid *Julijske Alpe* (slika 16), ob omejitvah, da je lahko merilo največ 1 : 50.000, ekvidistanca najmanj 50 m, označena pa tudi ni smela biti določena infrastruktura, kraške jame in podobno. Do leta 1993 so bili planinski zemljevidi redki topografski zemljevidi večjih meril, ki so bili dostopni javnosti, kar je močno pripomoglo k njihovi popularnosti v tistem obdobju.

5 Sklep

Oblikovanost površja ali relief je sestavni del vseh topografskih (tudi planinskih) zemljevidov, saj gre za enega temeljnih kartografskih elementov. V obdobju od 16. do 18. stoletja je prevladoval stiliziran način prikaza reliefa s preprostimi znaki, podobnimi krtinam, tudi v kombinaciji s senčenjem. V 18. stoletju tovrsten prikaz reliefa zamenja prikaz s črtkanjem, ki prevladuje tudi še v prvi polovici 19. stoletja. Od druge polovice 19. stoletja se za prikaz reliefa vse bolj uveljavljajo višinske črte. Danes prevladujejo različni kombinirani prikazi, kjer se prepletajo višinske črte, črtice, senčenje in kote.

Zahvala: Raziskava je bila izvedena v okviru raziskovalnega programa »Geografija Slovenije« (P6-0101), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

6 Viri in literatura

- Delano-Smith, C. 2007: Signs on printed topographical maps, ca. 1470–ca. 1640. *The History of Cartography 3: Cartography in the European Renaissance*. Chicago, London.
- Dörflinger, J., Neunteufl, W. 1986: *Krain. Lexikon zur Geschichte der Kartographie*, Band 1: A-L: Von den Anfängen bis zum Ersten Weltkrieg. Wien.
- Državna pregledna karta Republike Slovenije 1 : 250.000. Geodetska uprava Republike Slovenije. Ljubljana, 2008.
- Florjančič, J. D. 1744: *Ducatus Carnioliae tabula chorographica*, v približnem merilu 1 : 100.000. Ljubljana.
- French, J. 1999: Bruynsz, Pieter. *Tooley's Dictionary of Mapmakers (A-D)*. Riverside.
- Freyer, H. K. 1846: *Special-Karte des Herzogthums Krain*, 1 : 113.500. Wien.
- Gašperič, P. 2007: Kartografske upodobitve Slovenije skozi čas. *Acta geographica Slovenica* 47-2. DOI: <https://doi.org/10.3986/AGS47205>
- Gašperič, P. 2015: Najstarejša kartografija – razvoj do antike. *Geografski vestnik* 87-2.
- Gašperič, P., Zorn, M. 2011: Vzpeti svet na starih zemljevidih ozemlja Slovenije: zgodovinski oris slovenske planinske kartografije. *Planinski vestnik* 111-12.
- Hacquet, B. 1778: *Mappa Litho Hydrographica Nationis Slavicae Ad occidentem Solem. Sitae*, v priližnem merilu 1 : 390.000. *Oryctographia Carniolica, oder Physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrien, und zum Theil der benachbarten Länder*, Zvezek 1. Leipzig.
- Homann, J. B. 1714–1724: *Tabula Ducatus Carniolia, Vindorum Marchia et Histria ex mente Illustr. mi quondam L.B. Valvasorii*, v priližnem merilu 1 : 510.000. Noriberge.
- Julijske Alpe – vzhodni del*, 1 : 50.000. Ljubljana, 1969.
- Julijske Alpe – Vzhodni in zahodni del, Triglavski narodni park*, 1 : 50.000. Ljubljana, 2011.
- Julische Alpen (östlicher Teil) und Karawanken (westlicher Teil)*, 1 : 50.000. Wien, 1910.

- Kindermann, J. K. 1797: Oberkrain oder der laybacher Kreis, v približnem merilu 1 : 260.000. Atlas von Innerösterreich – Die Provinz Inner-Oesterreich. Graetz.
- Kladnik, D., Lovrenčak, F., Orožen Adamič, M. (ur.) 2005: Geografski terminološki slovar. Ljubljana.
- Knafelc, A. 1923: Julijske Alpe. Ljubljana.
- Konvitz, J. W. 1987: Cartography in France: 1660–1848. Chicago, London.
- Kopač, V. 1949: Vršič in okolica, v približnem merilu 1 : 75.000.
- Kopač, V. 1952: Julijske Alpe, 1 : 75.000. Ljubljana.
- Kopač, V. 1954: Karavanke, Kamniške Alpe in soseščina, 1 : 75.000. Ljubljana.
- Korošec, B. 1978: Naš prostor v času in projekciji. Ljubljana.
- Kozler, P. 1853: Zemljovid Slovenske dežele in pokrajin, 1 : 576.000. Dunaj.
- Kretschmer, I. 1986a: Bergstrichzeichnung. Lexikon zur Geschichte der Kartographie: Von den Anfängen bis zum ersten Weltkrieg, Band 1: A–L. Wien.
- Kretschmer, I. 1986b: Geländedarstellung. Lexikon zur Geschichte der Kartographie: Von den Anfängen bis zum ersten Weltkrieg, Band 1: A–L. Wien.
- Loschan, G. 1832: Karte vom Herzogthume Krain, v približnem merilu 1 : 300.000. Wien.
- Lovrić, P. 1988: Opća kartografija. Zagreb.
- Mercator, G. 1589: Forum Iulium, Karstia, Carniola, Histria et Windorum Marchia, v približnem merilu 1 : 640.000.
- Perko, D. 2001: Analiza površja Slovenije s stometrskim digitalnim modelom reliefa. Geografija Slovenije 3. Ljubljana.
- Peterca, M., Radošević, N., Milisavljević, S., Racetin, F. 1974: Kartografija. Beograd.
- Pregledna karta Republike Slovenije 1 : 1.000.000. Ljubljana, 2002.
- Rajšp, V., Serše, A. (ur.) 1998: Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787, Zvezek 4, list 134. Ljubljana.
- Ristow, W. W. 1986: Lithographie. Lexikon zur Geschichte der Kartographie: Von den Anfängen bis zum ersten Weltkrieg, Band 1: A–L. Wien.
- Ritter von, G. L. 1831: Neueste Specialkarte von Krain nach der dermaligen Eintheilung in Bezirke, v približnem merilu 1 : 270.000. Laibach.
- Robinson, A. H., Morrison, J. L., Muehrcke, P. C., Kimerling, A. J., Guptill, S. C. 1995: Elements of Cartography. New York.
- Specialkarte der Österreichisch-Ungarischen Monarchie im Masse 1 : 75.000, list Flitsch, Zone 20, Col. IX. in list Radmannsdorf, Zone 20, Col. X. Wien, 1891 in 1897.
- Štular, B. 2010: Jožefinski vojaški zemljevid kot vir za preučevanje preteklih pokrajin. Geografski vestnik 82-1.
- Thrower, N. J. W. 1996: Maps & civilization. Cartography in Culture and Society. Chicago, London.
- Tyner, J. 1992: Introduction to Thematic Cartography. New Jersey.
- Valvasor, J. V. 2009: Čast in slava vojvodine Kranjske. Ljubljana.
- Wallis, H. M., Robinson, A. H. 1987: Cartographical Innovations. An International Handbook of Mapping Terms to 1900. Tring, Herts.
- Wawrik, F., Zeilinger, E. (ur.) 1989: Austria picta: Österreich auf alten Karten und Ansichten. Graz.
- Wilhelmy, H., Hüttermann, A. 1996: Kartographie in Stichworten. Kiel.
- Witt, W. 1979: Lexikon der Kartographie. Wien.
- Zorn, M. 2007: Jožefinski vojaški zemljevid kot geografski vir. Geografski vestnik 79-2.

PRVA VPISNA KNJIGA ALJAŽEVEGA STOLPA

Irena Lačen Benedičič, Saša Mesec

Gornjesavski muzej Jesenice, enota Slovenski planinski muzej, Triglavska cesta 49, SI – 4281 Mojstrana, Slovenija

irena.benedicic@gmj.si, sasa.mesec@planinskimuzej.si

IZVLEČEK

Prva vpisna knjiga Aljaževega stolpa

Prispevek se osredotoča na prve vpisne knjige Aljaževega stolpa, od katerih jih sedem hrani Slovenski planinski muzej v Mojstrani. Po pregledu digitalizirane oblike najstarejših knjig smo podrobneje analizirali vpise iz leta 1895, raziskali pa smo tudi značilnosti vpisov in obiska med letoma 1895 in 1905. Vpisi poleg različnega krajevnega in statusnega izvora obiskovalcev, vremena, poti in vtisov razkrivajo predvsem priznanje tedanjih vpisanih župniku Jakobu Aljažu za postavitev stolpa. Obisk Triglava je skozi leta naraščal. Obisk ob koncih tedna ni bil izrazito povečan, pozimi pa se glede na odsotnost vpisne knjige sploh ni pričakoval. Vpisne knjige so se izkazale kot pomemben zgodovinski vir za spoznavanje osebnosti, razvoja planinstva ter njegovega kulturnodediščinskega pomena.

KLJUČNE BESEDE

Triglav, Aljažev stolp, vpisna knjiga, 1895, Slovenski planinski muzej

ABSTRACT

Early Visitors' Book of the Aljaž Tower

The article focuses on the first visitors' books of the Aljaž Tower, 7 of which are kept by the Slovenian Alpine Museum in Mojstrana. Taking a closer look at the oldest books which have now been digitized, we analysed in detail the entries from 1895, and also studied the characteristics of entries and visits between 1895 and 1905. Apart from the information the books give on the geographical origin and status of visitors, notes on the weather, route and impressions, they also reveal an endorsement and appreciation of Jakob Aljaž's efforts in erecting the tower. Visits to the top of Triglav increased over the years; though there were not necessarily more visitors at weekends, and, as shown by the mention that the books were removed in October, visitors were not expected in winter. The visitors' books proved to be an important historical source for learning about the people, the development of mountaineering and its significance in terms of both culture and heritage.

KEY WORDS

Mount Triglav, Aljaž Tower, visitors' book, 1895, Slovenian Alpine Museum

1 Uvod

Vpisne knjige so danes med planinci znane kot knjige na vrhovih in v planinskih postojankah, kamor se vpišejo najnujnejši podatki o smeri posameznika ali skupine planincev. V nekdanjih časih, ko so prvoprstopniki v odkrivanju gora premagovali nevednost in strah, pa so z vpisi zaznamovali svoja velika dejanja poguma (na vrhu so postavili možica iz kamnov, pod kamnom pustili listek s svojimi imeni ipd.). Prvoprstopniki na Triglav so v skalo vklesali svoje inicialke, ki so služile kot dokaz, saj je bila za prvi pristop razpisana nagrada (Ceklin, 1967; Giacomelli, 1990). Že v začetku organiziranega planinstva so planinska društva kočje in vrhove oskrbela z vpisnimi knjigami. V Slovenskem planinskem muzeju, ki je odprt od avgusta 2010, hranimo 98 vpisnih knjig. Inventariziranih jih je 35, ostale pa so shranjene med arhivskim gradivom. Med inventariziranimi je sedem vpisnih knjig Aljaževega stolpa, ki smo jih leta 2017 digitalizirali (v prispevku ob viru slike navajamo številko digitalizirane strani). Prispevek razkrija nekaj zanimivosti iz prve vpisne knjige Aljaževega stolpa, v kateri smo podrobneje preučili leto 1895. Dovški župnik Jakob Aljaž je knjigo takole pospremil (Vpisna knjiga Aljaževega stolpa 1895–1905..., 4): »Pozdravljeni popotnik! Blagoslovi vpisati svoje ime in kak stavek v to knjigo! Ta stolpič sem postavil 7. 8. 1895 v skupno dobro. Jakob Aljaž. Župnik na Dovjah.

Salve viator! Nomen tuum et sententiam quandam, si placet, in hunc librum inscribere digneris.

Hanc turriculam cum panorama consilio et sumptibus meis atque in fundo meo erexi in bonum commune.

Jacobus Aljaž, parochus in Dovje (Langenfeld)«.

2 Prva vpisna knjiga Aljaževega stolpa

Leta 1895 je Jakob Aljaž, župnik na Dovjem, najprej odkupil vrh Triglava in nato na vrhu postavil slaba dva metra visok in v premeru dober meter širok jekleni stolp. Stolpa se je nemudoma prijelo ime Aljažev stolp (Mikša 2015, 112). Prva vpisna knjiga Aljaževega stolpa, ki jo je namestil vanj, vsebuje poleg Aljaževega pozdravnega nagovora vpise obiskovalcev od 10. avgusta 1895 do 17. septembra 1905. Ima trde platnice temnorjave barve, na naslovnici pa vglobljeno tiskan napis »TRIGLAV PRO MEMORIA ALJAŽ 1895«. Gre za del gradiva, ki ga je Planinska zveza Slovenije zbrala za planinski muzej, ga dala v hrambo Mestnemu muzeju Ljubljana in ga v letu 1999 podarila Triglavski muzejski zbirki za bodoči muzej. Ta knjiga je bila v zbirko predana kasneje, novembra 2005.

Obiskovalci Aljaževega stolpa so v knjigo na prazne liste (brez predvidenih vpisnih polj) z različnimi pisali največkrat zapisali svoje ime in priimek, poklic oziroma status (npr. abiturient), kraj bivanja (nekateri celo s hišno številko), pripisali vremenske razmere ali smer pohoda, članstvo v planinskih organizacijah (običajno *Deutscher und Österreichischer Alpenverein* z navedbo sekcije ali Slovensko planinsko društvo) in osebne vtise.

3 Leto 1895 v prvi vpisni knjigi

V letu 1895 (od 10. avgusta do 21. oktobra) je bil ob pregledu digitalizirane verzije vpisne knjige najden 201 vpis (po podatkih iz Planinskega vestnika iz leta 1895 je bilo vpisov 223). V tem letu je bilo na vrhu Triglava 13 žensk. Največ vpisov je bilo avgusta (129), skoraj polovico manj pa v septembru.

Zanimivi so dnevi: največ vpisov je ob ponedeljkih (45), sledijo nedelja (44 ali 22 %), sobota (34), torek (24), sreda (21), četrtek (18), ob petkih pa le 15 vpisov (7 %).

Prvi dan se je vpisalo osem obiskovalcev. Prvih šestnajst vpisov je v nemškem jeziku, med njimi pa že prve tri ženske, »*strallende Damenn*«, verjetno sestre.

Glede na zapis imena oziroma jezikovni zapis krajev, od koder so bili obiskovalci, ugotavljamo, da je več kot polovica zapisov v nemškem jeziku (120), le 64 jih je v slovenskem, nekaj je italijanskih, dva

angleška in dva latinska (bogoslavca). Poudariti pa je treba, da nemški zapis imena pri Slovencih lahko odraža »izobraženost« podpisnika. Predpostavljamo lahko, da je pri mlajših način zapisovanja tak, kot so se ga naučili v šolah, medtem ko je pri preprostih domačinih (največkrat Bohinjci in Mojstrančani) zapis izključno v domačem jeziku. Trije domačini iz Koprivnika, Podjelja in Jereke so pripisali tudi hišne številke in domača hišna imena (vulgo): »grošov, kočnarjov in pokokarjov smo bili tukej na triglavu« (Vpisna knjiga Aljaževega stolpa 1895–1905..., 11).

Vpisani so bili iz današnjega Vroclava (Breslau), Dunaja, Regensburga, Mancheima, Frankfurta, Innsbrucka, Gradca, Münchna, Stuttgarta, Bolzana, Pilsna, Trsta, Essna, med oddaljenimi kraji sta tudi Liverpool in Mala Ostrana. Navedeni kraji v bližnji in daljni okolici Triglava so Mojstrana, Dovje, Koprivnik, Jereka, Podjelje, Bohinjska Bistrica, Stara Fužina, Nomenj, Jesenice, Radovljica, Bled, Tržič (Neumarkt), Trenta, Soča (Fiume), Železniki, pa še Kranj, Kamnik, Ljubljana Celje, Brnca (zapis v slovenščini) in Pula.

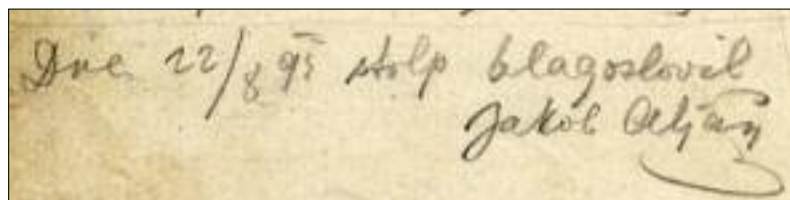
Med poklici ali statusi so: akademik, doktor medicine, doktor filozofije (2), advokat oziroma pravnik (2), profesor (2), učitelj (4), abiturient – maturant (5), dijak (2), gimnazijec (2), študent oziroma študent filozofije (4), bogoslovec, diakon, župnik (2). Po enkrat so pripisani nazivi grof, vitez, baron ter poklici direktor železnic, kemik, ekonom, mag. farmacije, lovec, gozdar, vodnik, mizar, delavec. Navedeni zapisi pričajo, da je vzpon na Triglav privlačil akademike pa tudi tiste, ki so sodelovali pri odprtju Vodnikove kočice 19. avgusta (Otvoritev Vodnikove kočice..., 119–121), blagoslovu stolpa (22. avgusta) ... V pripisanih besedilih je omenjenih nekaj vodnikov (Jekler, Škantar, Šmerc, Urbec, Hlebajner, Rabič).

Navdušenec nad turistikjo se je opredelil kot turist – slovenščina je v sedemdesetih letih 19. stoletja namreč poleg besede popotnik uporabljala še besedo turist, uporabniki pa so jo pojasnjevali z »gorohodec« ali »hribohodec«, kar je pomenilo posebno vrsto popotnika (Dolenc 1996). Kot turist je bil opredeljen tudi sam Jakob Aljaž (»Slava prvemu turistu Aljažu«; Vpisna knjiga Aljaževega stolpa 1895–1905 ..., 17).

Obiskovalci očaka so prispevek Jakoba Aljaža občudovali in že v tistem času dovškega župnika prepoznali kot »pospeševatelja turistikje«. Vpisani se »v njej s hvaležnim srcem spominjajo te izvirne in zelo potrebne stavbe vrhu Triglava in priznavajo velikanske zasluge Aljaževe za turistikjo« (Društvene ... 1895, 170).

Mnogi vpisi so zahvale Aljažu za postavitev stolpa:

- »Sprejmite tudi od nas podpisancev najtoplejše zahvale prečastiti gospod župnik za uresničenje te prekrasne ideje člani slovenskega planinskega društva« (A. in pipar B. Kajzelj, Korenčan idr.; Vpisna knjiga Aljaževega stolpa 1895–1905 ..., 8).
- »Koliko praktične vrednosti je ta stolp na vršacu Triglavu, sem imel danes najlepšo priliko opazovati. Veter silen, topl. 1 °C. Zato prisrčna hvala velečastitemu g. župniku. Fr. Kocbek, Slo. Pl. dr.« (Vpisna knjiga Aljaževega stolpa 1895–1905 ..., 9).
- Andre Gassner, tržiški industrialec, solastnik predilnice Gassner & Glanz, je zapisal: »mit Dank gegen den Herr Pfarrer Aljaž, der für die Besteiger des Triglavs, so herrlich Türsorgegestraffen, mit Führer Joh. Rabič ...« (Vpisna knjiga Aljaževega stolpa 1895–1905 ..., 11).
- Vladimir Šuklje, oče arhitekta Gizele Šuklje, želi: »Živi naj vrli mož župnik Aljaž iz Dovjega Vam Bog še mnogo dobrih let, zdravo in srečno živet podeli!« (Vpisna knjiga Aljaževega stolpa 1895–1905 ..., 12).

HRANI GORNJEŠAJSKI
MUZEJ/JESENICE, ENOTA
SLOVENSKEGA PLANINSKEGA
MUZEJA, MOJSTRANA

Slika 1: Vpis Jakoba Aljaža ob blagoslovitvi stolpa 22. avgusta 1895 (Vpisna knjiga Aljaževega stolpa 1895–1905..., 12).

- Ivan Brence se 31. 8. 1895 zahvaljuje: »Bog živi čast gospoda župnika še mnoga leta, ki so napravili na verhuncu mogočniga Triglava tako pripravno zavetno hišico /ali stolp/«. Jos. Demšar iz Železnikov istega dne piše: »Tudi jaz želim častitimu gospodu župniku ravno tako kakor več drugih g. Hribolazcev pred mano« (Vpisna knjiga Aljaževega stolpa 1895–1905 ..., 17).

Skupinski obiski vrha Triglava so bili vezani na dogodke ali obiske skupine članov organizacije, na primer »Club partie der Oster Touristen Club« (Vpisna knjiga Aljaževega stolpa 1895–1905 ..., 20).

V ponedeljek, 19. avgusta, so na primer stolp obiskali »ob priliki blagoslavljanja Vodnikove koče«. Vpisov je bilo kar 31. O tem priča tudi Planinski vestnik, ki navaja, da je bilo hribolazcev, ki so tega dne 19. ob dveh ponoči odkorakali mimo Marije Terezije koče proti Triglavu, 34, »med njimi tudi ena gospodična« (Otvoritev ... 1985, 20), o kateri smo iz vpisne knjige izvedeli, da je bila učiteljica Schuller iz Bohinjske Bistrice (Vpisna knjiga Aljaževega stolpa 1895–1905..., 10). Poleg nje so tega dne med drugimi vpisani še zgoraj omenjeni Kocbek, »prvi tržičani navzoči«, med akademiki pa tudi Boris Zarnik (kasneje slovensko-hrvaški biolog), Ivan Kunšič (tedaj abiturient, kasneje slavist), Josip Plemelj (»Stud. Phil«, kasneje matematik), Stanko Bevk (»Stud. Phil«, kasneje biolog) in drugi.

22. avgusta je Matej Hubad (skladatelj, pianist) iz Ljubljane zapisal: »Ob krasnem vremenu – pri blagoslavljenji Aljaževega stolpa in Vodnikove spominske plošče navzoč« (Vpisna knjiga Aljaževega stolpa 1895–1905..., 12).

V letu 1895 so Aljažev stolp obiskale tudi druge zgodovinsko znane osebe: Fritz Pregl (zdravnik in kemik, nobelovec), Albin Belar (seizmolog, idejni oče Triglavskega narodnega parka), Hugo Roblek (farmacevt, po njem imenovan dom na Begunjščici), Karlo Seunik in Josip Hauptman (med ustanovitelji SPD), Gustav Pirc (avtor prve fotografije Triglava, kmetijski strokovnjak), Lergetporer z ženo (fotograf) in drugi.

Leto 1895 se v vpisni knjigi zaključuje z vpisom Tomaža Koširja - Kobarja: »Delavec na krmi je šel po te bukve na vrh Triglava 21. 10. 95 in jih potem v soboto prinesel na Dovje« (Vpisna knjiga Aljaževega stolpa 1895–1905..., 26). To dejstvo nakazuje, da obiski Aljaževega stolpa pozimi niso bili pričakovani.

4 Statistika obiska v prvi vpisni knjigi

Prva vpisna knjiga Aljaževega stolpa odraža stanje enajstih let od 1895 do 1905 (slika 2). Opazimo, da se je število obiskovalcev od leta 1896, ko je bilo vpisov najmanj (161 – že prvo leto pa je vpisan 201 obiskovalec), do leta 1905, ko je bilo vpisov največ (527), potrojilo (slika 2).

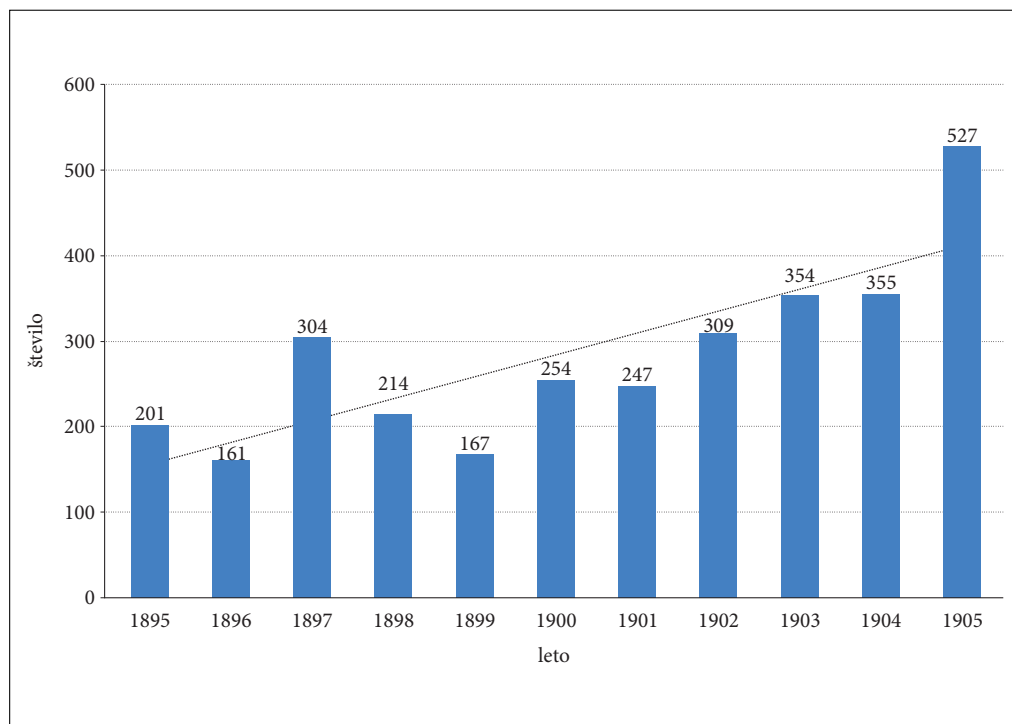
Zanimivo je, da se je »sezona« obiskovanja Triglava pet let začela že junija, leta 1904 pa celo v maju. A največje število obiskovalcev beležimo v avgustu, ki tudi sicer velja za najprimernejši čas obiska Triglava: leta 1897 je 221 vpisov, leta 1905 pa kar 369. V teh letih se je (dokumentirani) obisk vedno zaključil najkasneje v oktobru.

In katerega dne v tednu je bil vrh Triglava najbolj oziroma najmanj obiskan? V zabeleženih 11 letih je bil kar 5 let ponedeljek najbolj in dve leti drugi najbolj obiskan dan. Sledila je nedelja. Najmanjši delež obiskovalcev v dnevu si je leta 1903 prislužil četrtek, ko so ga obiskali le trije odstotki vseh planincev v letu.

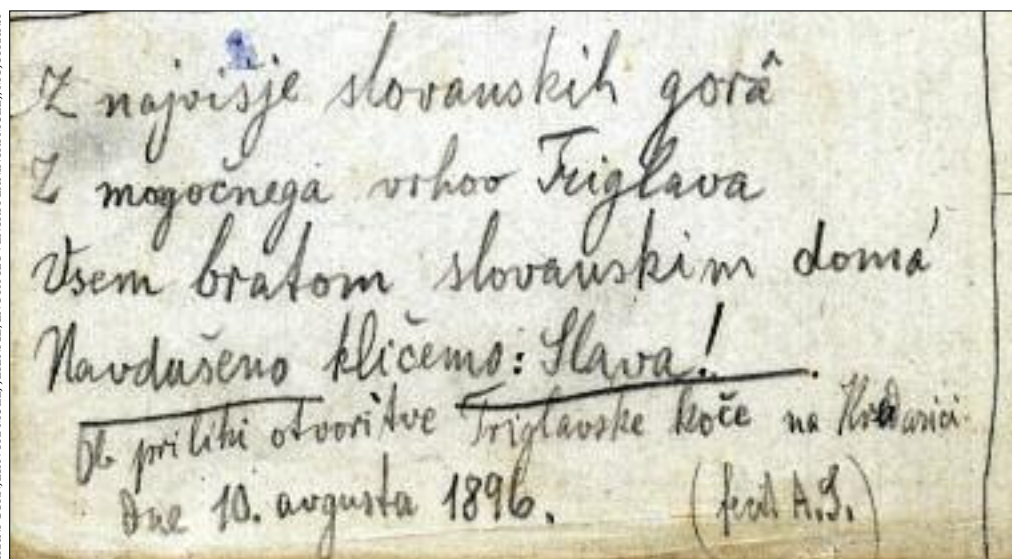
5 Dokazovanje

Očak je že od nekdaj privlačil planince, da so vzpon nanj poistovetili z dokazovanjem svojih zmogljivosti, s takim ali drugačnim presežkom. V tedanjih časih so bile ravno vpisne knjige pravo mesto za izlivanje močnih čustev.

Na strani 23 zasledimo, da je bil 24. septembra 1895 Aljaž »letos že tretjič na Triglavu«, tokrat najbrž v družbi radovljiškega župnika Janeza Novaka.

Slika 2: Število vpisanih obiskovalcev v prvi vpisni knjigi Aljaževega stolpa med letoma 1895 in 1905.

Slika 3: Vpis ob otvoritvi Triglavske kočice na Kredarici (Vpisna knjiga Aljaževega stolpa 1895–1905..., 33).

In tu je jest Franciška
 Staro. 6
 sem belagrisno poročil in
 so tu v avstrijski hrati tukaj
 poročila sem prišla gon ma
 ta misli stolp kvata Rogu
 se bi se navede prišla tuha
 20/2 1901. Bujica Bogom.
 Triglava hvala je vas planinske
 Slovenske in staro in novo
 stare sem nepremagaj umojah
 Kralj gornski kralj vohad
 Te namobis spominis slavitich
 Aljažov stolp
 vrb Triglav, 2888

HRANI GORNJEVAJSKI MUZEJ/JESENICE, ENOTA
 SLOVENSKEGA PLANINSKEGA MUZEJA, MOJSTRANA

Slika 6: Vpis Frančiške Stare v verzih (Vpisna knjiga Aljaževega stolpa 1895–1905 ..., 135).

5. Septembra 1900
 Fiat lux! - Heil im Lichte!
 - Arnold Sandoz -
 med. Student
 aus Paris
 bei Rikli's Naturheilanstalt
 in Veldat
 Ich habe hier haben ein
 wunderschöne Luchluftbad geden-
 nen gegessen so und so
 ! Heil im Lichte!
 Dankbar à Arnold Rikli!
 Was ist Heilts feilich! (Lumen)
 Höher doch steht die Luft
 Am höchsten - das Teicht!
 A. Rikli

HRANI GORNJEVAJSKI MUZEJ/JESENICE, ENOTA
 SLOVENSKEGA PLANINSKEGA MUZEJA, MOJSTRANA

Slika 7: Vpis sledilcev Arnolda Riklija (Vpisna knjiga Aljaževega stolpa 1895–1905 ..., 126).

6 Kasnejše vpisne knjige

Preostalih šest vpisnih knjig Aljaževega stolpa, ki jih hranimo v Slovenskem planinskem muzeju (1934, 1937, 1938, 1938–1939, 1943–1945 in 1950), je bilo leta 2005 najdenih v depoju Triglavske muzejske zbirke. Prevzel oz. prinesel jih je oskrbnik Avgust Delavec. Pri knjigi iz let 1943–45 gre bolj za liste, naknadno vložene med platnice z napisom »Podpisna mapa« in z žigom tajništva Železarne Jesenice.

Danes večino vpisnih knjig hranijo planinska društva, ki oskrbujejo planinske postojanke in vrhove. Aljažev stolp z vpisnimi knjigami v času pisanja prispevka oskrbuje Planinsko društvo Ljubljana Matica, točnejših podatkov o hranjenih letnikih nismo prejeli.

7 Sklep

Prispevek priča o tem, da so bile vpisne knjige v prvih obdobjih organiziranega planinstva predmet spoštovanja in so zato še danes pomembne priče kulturnega prizadevanja, ki ga predstavlja planinstvo (slika 8). Sodobne vpisne knjige so v veliki meri standardizirane, namenjene obiskovalcem vrhov in planinskih postojank. Vlogo vpisa zaradi lažjega iskanja pogrešanih ali ponesrečenih planincev in zaradi statističnega spremljanja obiska prevzema tudi beleženje vzponov s pomočjo aplikacij na digitalnih prenosnih napravah. Pomembno pomanjkljivost opazimo v tem, da vsaka od razpoložljivih aplikacij ne omogoča vpisa na vseh vrhovih in postojankah, kar bo v prihodnosti pomenilo razpršenost zapisov in še več izzivov pri ohranjanju podatkov.

Tine Orel je že leta 1954 zapisal, da je vpisnih knjig pri nas ohranjenih malo, »saj Slovenci gotovo ne spadamo med srečne narode, ki bi svojo zgodovinsko idilo idilično in idealno ohranili v za to urejenih ustanovah. Kar imamo, je rešeno iz goreče hiše, po katastrofah, ujmah in stiskah, ki spremljajo našo zgodovinsko pot na zemlji, ki jo Cankar imenuje »nebesa pod Triglavom«, Prešeren pa »podoba raja«« (Orel 1954).

Slika 8: »Rešena« vpisna knjiga, 1. oktober 2016.

Vpisne knjige so zagotovo zanimiv zgodovinski vir, kar poudarja tudi pričujoči prispevek. Pisana beseda ostane (*Littera scripta manet*). S to mislijo se vpisujemo v planinske vpisne knjige, jih hranimo in znanjem puščajmo sledi.

8 Vir in literatura

- Ceklin, F. 1967: Štirje srčni možje. Planinski vestnik 67-11.
- Dolenc, E. 1996: Turizem v slovenskih hribih in gorah. Razvoj turizma v Sloveniji: zbornik referatov, 28. zborovanje slovenskih zgodovinarjev. Bled.
- Društvene vesti, 1895. Planinski vestnik 1-11.
- Giacomelli, H. 1990: Vpisne knjige, žigi in še kaj. Planinski vestnik 90, 7-8.
- Mikša, P. 2015: »Da je Triglav ostal v slovenskih rokah, je največ moja zasluga«: Jakob Aljaž in njegovo planinsko delovanje v Triglavskem pogorju. Zgodovinski časopis 69, 1-2.
- Mikša, P., Vehar, M. 2016: Kredar'ca: ob 120-letnici postavitve prve koče pod Triglavom. Ljubljana.
- Orel, T. 1954: Beležka ob vpisni knjigi iz leta 1862, eni najstarejših planinskih vpisnih knjig. Planinski vestnik 54-10.
- Otvoritev Vodnikove koče, 1895. Planinski vestnik 1-8.
- Vpisna knjiga Aljaževega stolpa 1895–1905. Inventarna številka: P-1641. Gornjesavski muzej Jesenice, enota Slovenski planinski muzej. Mojstrana.

ALJAŽEV STOLP – ZGODBA Z NASLOVNICE LETA 1895?

dr. Marija Mojca Peternel

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva cesta 2, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
mojca.peternel@guest.arnes.si

IZVLEČEK

Aljažev stolp – zgodba z naslovnice leta 1895?

Prispevek poskuša odgovoriti na vprašanje, v kolikšni meri je postavitve Aljaževega stolpa na vrhu Triglava odmevala v takratnem tisku in ali je šlo pri tem res morda celo za zgodbo z naslovnice. Merilo pri ugotavljanju pomembnosti dogodka v tistem času je bilo, kako izčrpno se je o tem pisalo in nenazadnje tudi kje v časopisu je bila novica objavljena. Postavitve stolpa smo v prispevku poskušali umestiti v širši kontekst, saj vemo, da so časopisi ogledalo časa, v katerem izhajajo. In ker se je Aljažovo dejanje zgodilo ravno v obdobju ostrih nacionalnih nasprotij na Slovenskem, nas je zanimalo, ali je ob objavi novice morda bilo moč med vrsticami razbrati še kaj več ali je šlo le za stvarno poročanje o dogodku.

V središču raziskave so bili predvsem časopisi iz leta 1895 iz današnjega osrednjega slovenskega prostora, pa tudi tisti z Obale in Štajerskega. Na podlagi njihovih odzivov je bilo mogoče sklepati tudi na to, kako široko je bilo na ozemlju s slovenskim prebivalstvom znano Aljažovo dejanje.

KLJUČNE BESEDE

slovenska zgodovina, časopisi 19. stoletja, Aljažev stolp, Triglav

ABSTRACT

Aljaž Tower – front-page story of the year 1895?

The purpose of this article is to find out how important was the news of the opening of Aljaž Tower for the newspaper that year. We tried to find out if this news announcement hide something more, perhaps a national signs of the Slovenehood. We analysed the Slovenian and German newspapers that year and tried to establish if this news was perhaps front-page story of the year.

All published news about this event were positive, but the news wasn't front page story of the summer 1895. They were just a respectful news about a tower on the summit of Mount Triglav.

KEY WORDS

Slovenians history, newspaper of 19.century, Aljaž Tower, Mount Triglav

1 Uvod

Časopisi so zrcalo časa, v katerem izhajajo, in so odličen vir za raziskovanje odmevnosti in odnosa do posameznih pojavov in dogajanj v družbi tako v širšem kot lokalnem okviru. Že bežno listanje časopisov poletja 1895 raziskovalcu pove, da sodobna oznaka za »čas kislih kumaric« avgustu tistega leta še zdaleč ne pritiče. V vseh pregledanih časopisih tistega obdobja je opaziti obširno poročanje nacionalnega značaja, je pa seveda res, da se poročanje razlikuje glede na njihovo usmeritev in izhodišče ter ciljno publiko.

Ce za primer vzamemo oba osrednja časopisa, je bilo poročanje najvplivnejšega in najdlje izhajajočega nemškega časopisa na slovenskih tleh *Laibacher Zeitung* (1778–1914) po pričakovanju drugačno kot pisanje *Novic* (1843–1902), ki so bile prvotno namenjene v pomoč kmetom in obrtnikom, a so kmalu našle pot tudi do leposlovja, konservativne politike, kulture in dopisov iz raznih krajev.

Kljub raznolikosti poročanja pa v njih vendarle najdemo tudi nekaj skupnih novic. Tako so vsi poročali o pomembnejših (političnih) dogodkih v monarhiji, še zlasti o rojstnem dnevu cesarja, zanimala so jih različna dogajanja po svetu, ki so nemalokdaj presejala evropski okvir. V njih so natisnjene številne za sodobnega bralca precej nenavadne novice o lokalnem dogajanju, pogosto so poročali o nesrečah (tudi gorskih), zanimala so jih dejavnosti in zborovanja različnih društev (bralna društva, Ciril-Metodovo društvo).

Ideja o postavitvi stolpa na vrhu Triglava je v Aljažu tlela nekaj časa. V zimi 1894/95 je načrt zanj narisal kar sam, in sicer s kredo na tla v sobi dovškega župnišča, kamor se je vselil 12 let prej, ter določil dimenzije in obliko. Aprila je za en goldinar kupil špico, skupno 16 kvadratnih metrov zemljišča Velikega Triglava, in se lotil izdelave stolpa. Stolp je bil sestavljen 7. avgusta v petih urah, slavnostno odprtje in blagoslovitev stolpa pa sta bila 22. avgusta (Mikša 2015, 116–118).

V nadaljevanju bomo raziskali, kakšen je bil odziv na ta avgustovska dogajanja v časopisih zlasti osrednjega dela današnjega slovenskega ozemlja, z obalnega območja bomo brali *Edinost* (1876–1928), s Štajerskega pa nas bosta zanimala celjski časopis *Domovina* (1891–1908) in mariborski *Slovenski gospodar* (1867–1941).

Ker se v časopisih zrcali celotno družbeno-politično dogajanje, za lažje razumevanje razlogov za (ne)objavo novice o Aljaževem dejanju najprej na kratko o širšem dogajanju tistega leta. Leto 1895 vsekakor ni bilo mirno leto, saj je dežele s slovenskim prebivalstvom pretresala cela paleta dogodkov, začeni samo z velikonočno nedeljo aprila, ko je Ljubljano prizadel rušilni potres (Stanek 1935, 30–39).

V letu velikega ljubljanskega potresa, kot ga nekateri imenujejo, je ozemlje s slovenskim prebivalstvom tudi politično precej treslo. Nacionalni vidik bomo v nadaljevanju le omenili, saj je Aljažev postavitev stolpa na najvišji vrh osvetljevala tudi ta luč in je za pravilno umestitev tega dejanja zagotovo tudi potrebna. Tistega leta so bile na Kranjskem razpisane deželnozbornske volitve, ki so pokazale, da katoliški narodnjaki povsem obvladujejo podeželje, »izmed 25 poslancev, na katere so lahko računali Slovenci, se jih je k liberalcem prištevalo le še 9« (Grdina 2010, 27).

Govorilo se je tudi, da se je katoliški tabor pričel pogajati z Nemci za usklajen nastop. Poleti je prišlo do sporazumov med slovenskimi liberalci in nemško stranko o medsebojnem podpiranju in sodelovanju ter o priznavanju zastopstva Nemcem, med drugim tudi v kmetijski družbi in v trgovsko-obrtni zbornici. V tem sodelovanju med slovenskimi liberalci in Nemci je pri takratnih vodilnih možeh (na primer dr. Tavčar) kmalu začela prevladovati svetovnonazorska in ne nacionalna pripadnost, kar pomeni, da se »zahodni polovici habsburške monarhije ne da vladati ne germansko ne slovansko, ampak le liberalno« (Grdina 2010, 30). Leto 1895 je bilo zaznamovano s precej zaostrenimi nacionalnimi nasprotovanji, ki so spravo in začasno približevanje pričela doživljati šele ob koncu leta 1897 in v začetku leta 1898 (Grdina 2010, 30).

V luči omenjenega dogajanja je zato lažje razumeti pomen Aljaževih besed in omembo slovenskega, kot je zapisal v župnijsko kroniko: »Da je Triglav ostal v slovenskih rokah, je največ moja zasluga« (Mikša 2015, 112). Časopisi kot glasniki posameznih struj in orientacij so še kako dober pokazatelj odnosa do tega dejanja.

o Slovenskem planinskem društvu, ki bo 19., torej čez pet dni, odprlo Vodnikovo kočo ali, kot se je zapisalo neznanemu avtorju, »tretjo slovensko planinsko kočo, katero je stavila radovljiška podružnica po gospodu Josipu Ravhekarju, občinskemu tajniku iz Bob. Bistrice, kateri je tudi načrt sam izdelal« (Slovenec, 14. 8. 1895, nepaginirano). Novico je prav tako z navdušenjem dva dni pozneje objavil osrednji *Laibacher Zeitung* (Laibacher Zeitung, 16. 8. 1895, 1610) in konec meseca tudi celjska *Domovina* (Domovina, 25. 8. 1895, nepaginirano). Kratkemu opisu koč, ki so jo izdelali iz »mecesnovega lesa ter je opravljena z vsem potrebnim orodjem v sobi in kuhinji« (Slovenec, 14. 8. 1895, nepaginirano), je sledil še opis lokacije: »Na zgornjem koncu Velega polja pod Triglavom blizu 2000 m nad morjem vzrastla je ta koč. Velo polje, zadnja planina proti Triglavu, je kakor nalašč vstvarjeno za planinsko koč, kajti dobre pitne vode je v bližini v obilni meri, tam imajo tudi pastirji svojo živino in koč in radi postrežejo z dobrim planirskim mlekom. Ta koč ne bode služila le onim hribolazcem, kateri bodo lazili na Triglav in druge vrhove, ali pa prehajali čez sedla v druge doline; ta koč služila bode tudi onim, kateri bodo hoteli na tej krasni planini več dni prebiti, da se nasrkajo svežega zraka, nadvijajo krasnega razgleda in spočijejo od mestnega truda« (Slovenec, 14. 8. 1895, nepaginirano).

Celjski časopis *Domovina* je ostal zvest programu, objavljenem v svoji prvi številki, in sicer da bo bralcem prinašal »celjske, spodnje-štajerske in slovenske novosti sploh; poročal o dogodkih v Avstriji in po širnem svetu na kratko; gojil bode pravo avstrijsko domoljubje, priporočal verno, krščansko življenje in poudarjal v zvezi s temi načeli slovensko zavednost in rodoljubje, rabo slovenskega jezika na slovenskih tleh v šoli, cerkvi, uradu, v javnem in zasebnem življenji, poučeval z mirno besedo o političnih dogodljajih in skušal slovenskemu ljudstvu brez stanovskega razločka pripomoči k večjemu izobraženju, k boljšemu duševnemu in gmotnemu blagostanju« (Domovina, 2. 5. 1891, 1, naslovnica). Časopis, ki je izhajal prvo in tretjo soboto v mesecu, je tako v prvi septembrski številki pisal o odprtju Vodnikove koč: »[Na Triglavu, op. a.] je bilo 19. avgusta 45 oseb, katere so se bile udeležile slovenske odkritja Vodnikove koč za prenočevanje hribolazcev na Velem polji pod Triglavom. Vse osebe so se povrnile srečno domov in hvalijo krasoto razgleda vrh Triglava« (Domovina, 5. 9. 25, nepaginirano).

V novici, objavljeni v *Slovincu*, lahko preberemo, da je neznan avtor v nadaljevanju omenil še postavitev Aljaževega stolpa oziroma razglednika, katerega opis se zdi še posebej slikovit in zato v celoti vreden navedbe: »Pa ta koč ni edina novost ob Triglavu, kajti kakor je bilo že omenjeno, postavil je prečastiti gospod Jakob Aljaž, župnik na Dovjem, kateri je za povzdigo slovenske turisticke že mnogo storil, na najvišji vrh Triglava železno koč (razglednik). Ta razglednik je velike važnosti radi tega, ker omogoči tudi v najhujšem vetru bivanje vrh Triglava, kar sedaj v takem vremenu ni bilo mogoče. Razglednik je okrogel, 2 metra visok in meri povprek 1 meter 25 cm, ima vrata, vznotraj klop. Skozi 4 zgornja okna ogleduješ stoji in skozi 4 spodnja oknja pa sedeč krasen in veličasten razgled, čegar panorama je v tem razgledniku na razpolago, kakor tudi nekaj odeje in 2 posodi za čaj kuhati. Trdno je v skalo z vijaki pritrjen in razun tega še z bakrenimi žicami pritrjen v okolo. V njem ima 6 oseb prostora« (Slovenec, 14. 8. 1895, nepaginirano). Časopis je kljub politični orientaciji (ali pa prav zato) namenil lepo število besed Aljaževemu dejanju na Triglavu. Kot bomo videli v nadaljevanju, je bil od vseh analiziranih časopisov še najbolj izčrpen.

Domoljub, Slovenskemu ljudstvu v poduk in zabavo (1888–1944), ki je leta 1895 še izhajal kot priloga *Slovincu*, je bil slovenski poljudni časopis. Štirinajstega avgusta je v zadnji tretjini rubrike *Kaj je novega po Slovenskem?* o postavitvi Aljaževega stolpa objavil še nekaj neobjavljenih podrobnosti. Tako izvemo, da je 6. avgusta odšel gospod A. Belec iz »Vida [gre za Šentvid nad Ljubljano, op. a.] z dvema delavcema na Dovje, od koder se je podal v spremstvu č. g. župnika Aljaša na Triglav, da tam postavi stolp /.../. Zvečer so prenočili v Dežmanovi koči in v sredo so odrinili na delo. V sredo popolden je že stal stolp na očaku slovenskih gora« (Domoljub, 14. 8. 1895, nepaginirano).

Politični časopis *Slovenski narod* (1868–1940), prvi slovenski dnevnik in vodilno slovensko liberalno glasilo pred prvo svetovno vojno (Amon 2004, 181), je že 8. avgusta v rubriki *Dopisi* med številnimi novicami poročal o najvišji stavbi na Slovenskem: »Včeraj opoldne se je srečno postavil na vrhu Triglava železni razgledni stolp, ki ga je dal izdelati g. župnik Aljaž« (Slovenski narod, 8. 8. 1895, nepaginirano).

Celjski časopis *Domovina* je 13 dni po postavitvi stolpa poročal o že omenjenem odprtju planinske kočice na Velem polju na višini 2000 m, ki je »prikladno izdelana iz mecesnovnega lesa in je opravljena z vsem potrebnim v sobi in v kuhinji. Na gornjem koncu Velega polja pod Triglavom, blizu 2000 m nad morjem stoji ta kočica. Velo polje, ta krasna zadnja planina proti Triglavu je kakor nalašč vstvarjena za planinsko kočico« (Domovina, 25. 8. 1895, nepaginirano). O postavitvi stolpa na vrhu Triglava sicer ne poroča, omenja pa brošuro, ki jo je ob 100-letnici vzpona Valentina Vodnika na vrh Triglava izdalo Slovensko planinsko društvo: »V tem ponatisku iz Plan. Vestnika nahaja se na čelu navdušen slavospev na Vodnika kot pesnika in hribolazca, nato pa spis: »Valentin Vodnik kot turist in turistiški pisatelj« iz izkušnega peresa predsednika Slov. plan. društva g. prof. Fr. Orožna. Tako se je znova poveličal spomin nepozabnega Vodnika« (Domovina, 5. 9. 1895, nepaginirano).

Drugi časopis s Štajerske, mariborski *Slovenski gospodar*, konservativni časopis, ki je leta 1895 izhajal s podnaslovom *List ljudstvu in zabavo*, je bralcem prav tako prinesel novico 15. avgusta, in sicer v rubriki *Razni stvari*: »Najvišja stavba na Slovenskem. Dne 7. avgusta so postavili na vrhu Triglava železni razgledni stolp, ki ga je dal izdelati č. gosp. župnik Aljaž« (Slovenski gospodar, 15. 8. 1895, 291).

Katoliški časopis *Zgodnja Danica* (1848–1902) v nobeni od treh avgustovskih številkih v rubriki *Ogledi po Slovenskem in dopisi bralcem* ni prinesel novice o Aljaževem dejanju. To se zdi čudno, saj gre za katoliški časopis, glavni akter pri postavitvi stolpa pa je bil prav duhovnik, zato smo objavo pričakovali. Postavlja se vprašanje, če gre morda za nenaklonjenost katoliškega tabora do dovškega župnika?

Politični časopis *Edinost*, ki je pričel izhajati januarja 1876 s podnaslovom *Glasiló slovenskega političnega društva tržaške okolice*, je kljub programu, v katerem je med drugim branil svobodoljubnost »do tiste meje, do katere sega pravica in poštenje« (Edinost, 8. 1. 1876, naslovnica), želel buditi slovensko rodoljubje, »učil, dramil in jačil pristo naše ljudstvo« (Edinost, 8. 1. 1876, naslovnica), le občasno segal čez meje svojega zaledja. V avgustovskih številkah iz leta 1895 so se novice o lokalnem dogajanju dotikale predvsem bližnje okolice, občasno je segal do Goriškega in Ljubljane, zelo poredko pa na Kranjsko. Časopis je želel v prvi vrsti prikazovati situacijo Slovencev, živečih v Trstu ter na širšem območju Primorske in Istre, se zavzemal za rabo slovenskega jezika v javnem življenju, vzgajal slovensko rodoljubje in širil narodno zavest na ožjem območju. Očitno so bila dogajanja v triglavskem visokogorju previsoko in novice o njih v avgustu (še) niso segle do morskih nižin.

Goriški časopis *Soča* (1871–1915), glasilo istoimenskega političnega društva v Gorici, v nobeni izmed rubrik *Raznoterosti, Domače in razne novice, Ostala Slovenija* ni poročal o dogajanju z vrha Triglava.

Pregled novic, objavljenih v slovenskih časopisih, sodobnega raziskovalca pripelje do nekaj zaključkov. Vsi časopisi, ki so novice objavili, so bili do tega dogodka pozitivni in stvarni. Čutiti je naklonjenost do glavnega akterja, dovškega župnika Jakoba Aljaža. Dejstvo pa je, da je največ lepih besed samemu dogodku (a ne akterju) namenil časopis *Slovenec*, kar bi morda lahko kazalo tudi na nacionalni podton in navijanje za slovensko stvar. Še zlasti, če vemo, da je šlo za vodilni časnik slovenskega katolicizma. Izven osrednjega slovenskega prostora je bilo to dejanje znano še na celjskem, ni pa seglo do bralcev tržaškega časopisa *Edinost*, morda tudi zato, ker hribovski svet obalnemu pač ni bil zanimiv.

3 Pregled novic o postavitvi Aljaževega stolpa v *Laibacher Zeitung*

Osrednji in hkrati uradni (vladni) časopis, ljubljanski *Laibacher Zeitung* (slika 2), je bil precej ažuren, saj je 8. avgusta v rubriki *Local-und Provinzial-Nachrichten* v zadnji tretjini med novicami o vremenskih nepravilnostih z naklonjenostjo objavil tudi novico o postavitvi stolpa: »Gestern mittag wurde auf der Spitze des Triglav die Aussichtswarte, welche der hochw. Pfarrer Herr Aljaz erbauen ließ, glücklich aufgestellt« (Laibacher Zeitung, 8. 8. 1895, 1562).

Ljubljančanka se je na Triglav ozrla tudi nekaj dni pozneje, in sicer 20. avgusta z novico o postavitvi plošče v spomin vzpona slovenskega pesnika Valentina Vodnika: »Vodniks Gedenktafel auf dem Triglav. Die hochwürdigen Herren Pfarrer Aljaz aus Lengensfeld und Kaplan Mahan aus Assling haben

zur Erinnerung daran, dass am 20. August 1795 der slovenische Dichter Valentin Vodnik den Triglav bestiegen, auf dem hohen Triglav eine marmorne Gedenktafel errichtet« (Laibacher Zeitung, 20. 8. 1895, 189, 1636). Novice iz Triglavskega pogorja v časopisu niso bile redke, saj so že dan pozneje bralci lahko prebrali ne tako kratko poročilo v zvezi z dokončanjem razširitve Dežmanove koč, današnje Staničeve koč, ki stoji na planoti pod Begunjskim vrhom in Visoko Vrbanovo špico, Rjavino in Ržjo in je uro hoda oddaljena do Triglavskega doma na Kredarici. Dela so potekala pod okriljem kranjske sekcije Nemško-avstrijskega alpinističnega društva: »Aus dem Triglav-Gebiete. Die Erweiterung der Deschmann – Hütte auf dem Triglav geht ihrer Vollendung entgegen. Der Anbau, ein solides Blockhaus aus Lärchenholz an der Westseite des alten Stein« baues. wurde unter der bewährten Leitung des bekannten Mojstraner Jägers Gregor Rabič sehr solid ausgeführt. Er enthält ebenerdig einen vertäfelten Schlafraum mit acht vollständig neuen Betten, die bereits der Benützung übergeben wurden und allgemeinen Beifall finden. Der Ausschuss der Section «Krain» hat am 18. d. M. eine Collaudierung der Hütte vorgenommen und alle zur Vollendung noch nothwendigen Anordnungen getroffen. Der Abend des 17. d. M. versammelte neun Touristen in der Deschmann-Hütte. Den letzten, die um 9 Uhr eintrafen, beleuchtete den Weg ein Freudenfeuer, das zur Vorfeier des Allerhöchsten Geburtstages auf der «Urbanova «Spica» nächst der Hütte abgebrannt wurde. Früh am herrlichen Morgen des 13. wurde die Triglavs Hütte von den Besuchern der Deschmann«Hütte erstiegen; andere Partien folgten bis zum Nachmittage, und die Zahl der Gipfelbesteiger dürfte an diesem Tage 20 überstiegen haben. Wie sehr der Besuch des Triglav-Gebietes, Dank der regen Thätigkeit der Section Krain» des deutschen und österreichischen Alpenvereines, zunimmt, beweist am besten der Umstand, dass die Zahl der Besucher der Deschmann – Hütte am 17. d. M. bereits 100 überstieg« (Laibacher Zeitung, 21. 8. 1895, 190, 1643).

Slika 2: Laibacher Zeitung (8. avgust 1895).

To je bila tudi zadnja avgustovska novica iz Triglavskega pogorja v *Laibacher Zeitung*. Tako kot slovenski časopisi je tudi *Ljubljanačanka* z naklonjenostjo poročala o postavitvi stolpa na vrhu Triglava. Iz ostalih novic, ki so se nanašale na Triglav in njegovo okolico, lahko ugotovimo, da je bil odnos nemškega časopisa do dovškega župnika Jakoba Aljaža pozitiven. Dejstvo pa je, da novice o tem dogodku niti v *Ljubljanačanki* niti v vseh ostalih analiziranih slovenskih časopisih ni bilo zaslediti na naslovnici.

Na kratko se ozrimo še na nekatere druge nemške časopise po monarhiji, ki so bili bolj »gorsko« usmerjeni. Listanje tovrstnih časopisov nam pove, da so bili v njih Julijci prezrti. Tak vtis dajeta innsbruški *Alpenfreund* (1890–1945) iz leta 1895 in graški *Zeitschrift des deutschen und österreichischen Alpenvereines*, časopis z dolgoletno tradicijo, ki izhaja z manjšimi prekinitvami od leta 1865. V obravnavanem času je izhajal letno in prav 1895 je njegovo urednikovanje prevzel Heinrich Heß, avstrijski alpinist, vodnik, avtor publikacije po naravnem parku pri kraju Weng z naslovom *Special-Führer durch das Gesäuse und durch die Ennsthaler Gebirge zwischen Admont und Eisenerz* (Heß, 1884). Prav Heß je avtor prispevka z zgovornim naslovom *Wandertage in Steiner Alpe*, ki ga je posvetil hribom vzhodno od Julijcev. Članek je bil podprt s slikovnim gradivom kamniških vrhov Ojstrice, Planjave, Brane, Grintovca in Skute (Heß 1896, 320, 329, 337).

4 Sklep

Analiza avgustovskega tiska leta 1895 je pokazala zanimivo sliko o dejanju dovškega župnika Jakoba Aljaža. Iz vseh slovenskih časopisov osrednjega slovenskega prostora bi lahko sestavili celotno zgodbo, ki se je začela že nekaj dni pred 7. avgustom. Pri poročanju in objavi novic so se časopisi razlikovali: pri nekaterih je bila v ospredju aktualnost, drugi so težili k izčrpnemu poročanju. Kljub temu lahko opazimo nekaj skupnih značilnosti. Vsi časopisi, ki so novico o postavitvi stolpa na vrhu Triglava objavili, so se nanjo odzvali precej naklonjeno. A ni šlo za zgodbo z naslovnice, saj je bila novica objavljena »le« med ostalimi lokalnimi novicami in še to ne na prvem mestu.

Vsi časopisi, brez izjeme, so bili ob poročanju izrazito naklonjeni Jakobu Aljažu, tudi nemški *Lai-bacher Zeitung*, ki ga je v tistem mesecu prav tako z naklonjenostjo omenil še nekajkrat. Zanimivo, da je bila novica objavljena tudi v izrazito politično orientiranih časopisih, kar daje slutiti, da so njihovi uredniki v tem dejanju videli tudi nekaj več. Torej ne le železni stolp, ampak tudi simbol in dejanje slovenstva, pri čemer še zdaleč ne gre za odkrito izražanje tega prepričanja. Kljub izrazitemu nacionalističnemu ozadju to ni bilo nikjer tako predstavljeno, ampak gre zgolj za spoštljivo poročanje v smislu planinskega turizma.

Novica je segla precej široko na ozemlje s slovenskim prebivalstvom, le bralci tržaškega časopisa *Edinost* o tem v avgustu niso bili obveščeni.

Glede na zgoraj zapisana dejstva lahko našo analizo zaključimo z ugotovitvijo, da postavitve stolpa na vrhu Triglava v širšem avstrijskem prostoru ni odmevala.

5 Viri in literatura

- Amon, S. 2004: Obdobja razvoja slovenskega novinarstva. Poti slovenskega novinarstva – danes in jutri. Ljubljana.
- Grdina, I. 2010: Ivan Hribar, »jedini resnični radikalec slovenski«: poskus gesla v biografskem leksikonu. Hribarjev zbornik. Ljubljana.
- Heß, H. 1884: Special-Führer durch das Gesäuse und durch die Ennsthaler Gebirge zwischen Admont und Eisenerz. Wien.
- Heß, H. 1896: Wandertage in Steiner Alpe. Zeitschrift des deutschen und österreichischen Alpenvereins 27.
- Mikša, P. 2015: »Da je Triglav ostal v slovenskih rokah, je največ moja zasluga«: Jakob Aljaž in njegovo planinsko delovanje v Triglavskem pogorju. Zgodovinski časopis 69, 1-2.
- Slovenec – političen list za slovenski narod (1873–1945): Kratek pregled zgodovine ob 140-letnici začetka njegovega izhajanja. Ljubljana, 2014.
- Stanek, L. 1935: Ljubljanski potres leta 1895. Kronika slovenskih mest 2-1.

PO SLEDEH ARHIVSKIH DOKUMENTOV NA TRIGLAV: OB 111-LETNICI VZPONA

dr. Alenka Župančič

*Ulica Ane Zihherlove 2, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
alenska.dunja@gmail.com*

IZVLEČEK

Po sledih arhivskih dokumentov na Triglav: ob 111-letnici vzpona

Avtorica s pomočjo arhivskih dokumentov deloma rekonstruira vzpon skupine tržaških in ljubljanskih planincev na Triglav leta 1907. Med njimi je bilo nekaj znanih oseb.

KLJUČNE BESEDE

Triglav 1907, Marija Kessler, Milan Pajk, Ivan Cankar

ABSTRACT

Ascending Triglav on the tracks of archive documents (at the 111th anniversary of the ascent)

Following some archival documents the authoress partly reconstructs the ascent of mount Triglav (2864 m) by a group of mountaineers from Trieste and Ljubljana in 1907. There were a few well-known people among the participants.

KEY WORDS

Triglav 1907, Marija Kessler, Milan Pajk, Ivan Cankar

1 Uvod

Med družinskimi fotografijami sem naletela na stare planinske fotografije. Prepoznala sem prababico in babico. Le kdo so preostali pohodniki? Po katerih poteh so hodili? Je možno to ugotoviti po več kot sto letih? Ali so kje še kakšni dokumenti o tem vzponu? Iskanje in končno – da, dokumente hranita Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani in Slovenski planinski muzej v Mojstrani.

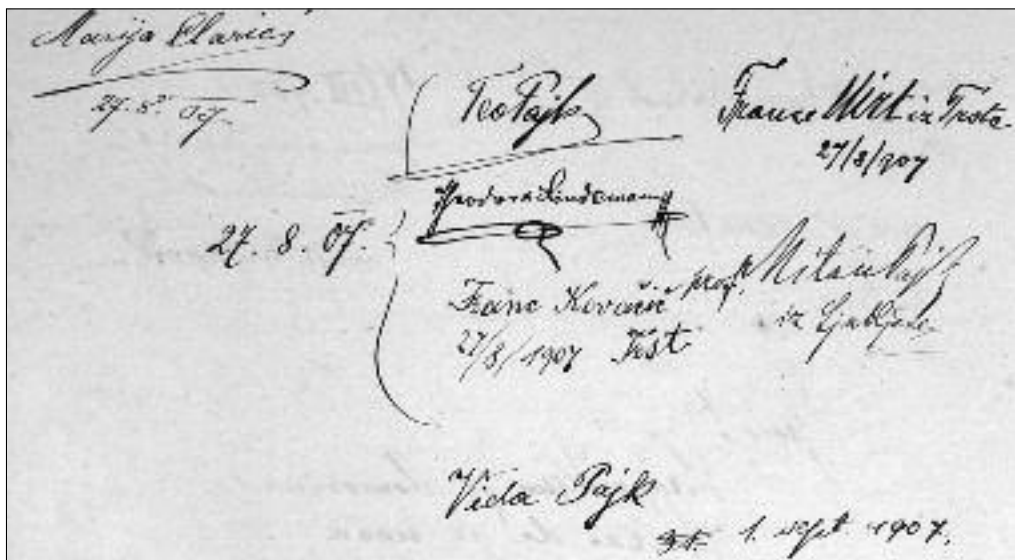
2 Spominska knjiga (1907–1942) Marije Kessler

Spominsko knjigo je Marija Kessler (Kesslerjeva vpisna knjiga ...; izraz Kesslerjeva vpisna knjiga je sicer napačen, saj gre za spominsko knjigo Marije Kessler; Mahnič 1976, 326), rojena Trenc (1860, Draškovec – 1939, Ljubljana), imela v vili na Bledu. Med obiskovalci so bili literati, likovniki, glasbeniki, učitelji. Vpisi v knjigi so kaj različni: le podpis, kratak vtis o Bledu ali pohvala gostiteljici, pesniki so napisali verze, slikarja sta narisala avtokarikaturi, glasbeniki so zapisali po nekaj taktov. Kesslerjeve, Marijo Kessler in njene štiri hčerke, so obisk(ov)ali tudi planinci: planinski in humoristični pisatelj Janko Mlakar; jeseniški železar, gorski reševalec, plezalec Joža Čop; svetovno znani Julius Kugy; še domača planinca: udeleženec balkanskih vojn, borec za severno mejo, skalaš Miha Čop, zet Marije Kessler in njen vnuk plezalec, himalajec, patofiziolog Andrej O. Župančič.

Najstarejši dokument o obravnavanem vzponu na Triglav leta 1907 je v spominski knjigi Marije Kessler. Vpise petih moških združuje zaviti oklepaj in kaže na datum 27. 8. 07.; verjetno je bil to dan njihovega prihoda na Bled (slika 1).

Ob podpisu so nekateri dodali datum in kraj bivanja: Teo Pajk; Theodor Lindemann; Franc Kovarič, 27/8/1907, Trst; France Mirt iz Trsta, 27/8/1907; prof. Milan Pajk iz Ljubljane. Nekaj dni za njimi, 1. septembra 1907, se je v knjigo podpisala Vida Pajk.

Profesor zemljepisa in zgodovine Milan Pajk (1876–1913) je spisal slovenski učbenik za zemljepise na srednjih šolah. Sodeloval je pri Matici Slovenski, Izvestjih muzejskega društva, Carnioli in Planinskem vestniku (Profesor ... 1913, 4). Profesor je bil znan po tem, da je vodil dijake na izlete na

Slika 1: Vpisi v spominski knjigi Marije Kessler na Bledu, 27. 8. 1907.

Ljubljansko barje, na Kras in v Alpe (Dr. J. Š. 1913, 391–392). Vida Pajk, rojena Levec, je bila profesorjeva žena.

O Teu (Theodorju) Pajku, Milanovem mlajšem bratu, za katerega je verjetno skrbel po materini smrti (Danksagung 1901, 1075), ni veliko znanega. Le v Planinskem vestniku je notica (Društvene novice 1910), da je uradnik trgovinsko obrtne banke Teo Pajk iz Ljubljane novi član Osrednjega Društva [Slovenskega Planinskega Društva].

Tržačan France Mirt, trgovec in slikar samouk, se je rodil v Kobaridu 1867. Udeležil se je druge slovenske umetniške razstave, kjer je razstavil le eno sliko, portret očeta (Lampe 1902, 694–695). Je podpisani v spominski knjigi slikar France Mirt? Fotografij Mirta in njegovih avtoportretov, ki bi jih lahko primerjala s podobo na slikah 4 in 5, ni na medmrežju. Podatkov o tem, kje so shranjena Mirtova dela, nimajo niti v Narodni galeriji niti v Kobariškem muzeju. Med vpisi v spominski knjigi Marije Kessler iz leta 1936 je tudi skica pogleda na Bled iz njihove vile s podpisom Fr. Mirth. Tako je precejšnja verjetnost, da gre za slikarja Franceta Mirta.

Theodor Lindemann plemeniti (rojen 1892) iz Cerknega je obiskoval osemletno državno realno gimnazijo v Trstu, ki jo je končal leta 1911 (medmrežje 2). Podatkov o Francu Kovačiču, ki bi jih lahko z njim povezala, na spletu nisem našla.

3 Fotografije iz leta 1907

Štiri ohranjene obledele fotografije pričajo, da so z Bleda odšli v Triglavsko pogorje (sliki 2 in 3). Skupini pohodnikov sta se pridružili Ljubljančanki, blejska gostiteljica gospa Marija Kessler in njena hči, šestnajstletna učiteljčnica oziroma, kot je zabeležil Mirt, gospica Ani.

Fotografiji pohodnikov in pohodnic na snežišču in pri planšariji sta nedatirani, za lokacijo snežišča je na hrbtni strani fotografije napisano Na Triglavu. Ne razjasnita vprašanja smeri vzpona in spusta.

Slika 2: Na snežišču, Triglavsko pogorje, avgust 1907. Spredaj, z leve: Milan Pajk, Marija Kessler, France Mirt, Ani Kessler.

Podatki, ki jih iz njiju razberemo, se tičejo predvsem pohodniške opreme. Pri hoji so si pomagali z debelimi in dolgimi gorjačami. In obleka? Moški v suknjičih, telovnikih, belih srajcah, s kravatami in klobuki. Le mladi Franc Kovačič je imel pod suknjičem mornarsko majico in je bil brez kravate. Gospa in gospica sta planinarili v dolgih krilih, pokriti sta bili s klobučkoma.

Edina dobro dokumentirana fotografija, sicer ožje nelocirana, je bila posneta pod gozdno mejo. Nalepljena je na karton, z napisom ob robu: »V spomin izleta na Triglav dne 30 Augusta 1907. Fran Mirth« (slika 4).

In ne le to, na robu kartona so osebe oštevilčene, na hrbti strani so zapisana njihova imena, priimki in kraji, od koder prihajajo. S temi podatki je bila možna tudi njihova identifikacija na preostalih fotografijah.

Na fotografiji je peterica, ki se je bila vpisala v spominsko knjigo Marije Kessler. Nekaj podatkov je novih: Teo Pajk je bil iz Ljubljane, Teo [Theodor] Lindemann iz Trsta. Zapis imen še ni bil ustaljen: France, Fran(c) Mirt(h). Tržačani so bili kar trije, na Bled so se lahko že pripeljali po Bohinjski železniški progi, ki je bila, ob prisotnosti prestolonaslednika Franca Ferdinanda, slavnostno odprta leto predtem.

Nedatirana fotografija pri Aljaževem stolpu je vsaj krajevno zelo dobro določena (slika 5).

Je tudi potrditev, da je skupina dosegla vrh očaka. Obrnjeni so proti soncu, ki je še nizko na vzhodu. Po drži obeh Kesslerjevih se zdi, da je bilo na vrhu mrzlo.

Fotograf ni znan, v poštev prideta profesor Pajk in predvsem France Mirt, ki je eno od fotografij datiral in opremil z imeni udeležencev izleta. Nedvomni vodja skupine je bil profesor zemljepisa Milan Pajk. Da je Pajk večkrat vodil v hribe, posredno potrjuje pismo Otona Župančiča Mariji Kessler leta 1911, da bodo s Triglavom opravili kar sami, če Pajk ne kani iti še enkrat (Župančič 1989, 311–312).

Slika 3: Pri planšariji, Triglavsko pogorje, avgust 1907. Z leve, spredaj: Franc Kovačič, Teo Pajk, France Mirt, morda Theodor Lindemann, Marija Kessler, Milan Pajk, Ani Kessler.

4 Spominska knjiga »Triglav«, vpisna knjiga Aljaževega stolpa (1906–1908)

Kje so se hribolazci povzpeli na Triglav in kod so se spustili v dolino? Vpisne knjige iz planinskih koč in vrhov na morebitnih poteh Bled–Triglav za leto 1907 iz blejske in bohinjske strani ter iz doline Vrat niso ohranjene. Spominska knjiga »Triglav« iz Aljaževega stolpa (1906–1908) je izjema.

Na vrh Triglava se je sedmerica odpravila pred sončnim vzhodom in ob 6. uri zjutraj 30. avgusta 1907 osvojila vrh. Tistega dne se je prva vpisala v spominsko knjigo »Triglav«.

Mlada člana odprave sta zapisala nekaj novih podatkov: Lindemann je v nemščini napisal, da je gimnazijec iz Trsta (*stud. gym. aus Triest*), Kovačič, da je iz tržaškega predmestja Greta št. 262. Na fotografiji pri Aljaževem stolpu so tudi osebe, ki se niso vpisale. Vpisal pa se je Arthur Wolpert iz Badna (Karlsruhe), višji gradbeni svetovalec in tehnični inšpektor železnic, član direkcije Hessen-Pruske železniške družbe (medmrežje 1). Ga je zanimala Bohinjska proga ali morda sloviti solkanski kamniti železniški most?

V vpisno knjigo na vrhu Triglava nihče ni zapisal niti smeri vzpona niti smeri predvidenega sestopa. Zdelo se je, da ti podatki ne bodo nikoli znani. Toda nekaj se jih je še skrivalo v zapuščini Ivana Cankarja.

Slika 4: »V spomin izleta na Triglav dne 30 Avgusta 1907, Fran Mirth« (1. Teo Pajk, 2. Franc Mirt, 3. Teo[dor] Lindemann, 4. Marija Kessler, 5. Franc Kovačič, 6. Ani Kessler, 7. Milan Pajk).

ZASEBNI ARHIV

Slika 5: Pri Aljaževem stolpu, ob 6. uri 30. 8. 1907. Spredaj: Franc Mirth; stojijo: tretji z leve Milan Pajk, Marija Kessler, Ani Kessler; najvišje sta: levo Theodor Lindemann, desno Teo Pajk.

HRANI GORNJEVSKI MUZEJ/JESENICE, ENOTA SLOVENSKE PLANINSKE MUZEI, MOJSTRANA

Slika 6: Spominska knjiga »Triglav« (1906–1908) ter vpisi pohodnikov 30. 8. 1907 v vpisno knjigo Aljaževega stolpa (1906–1908).

5 Razglednica Marije Kessler, poslana Ivanu Cankarju na Dunaj

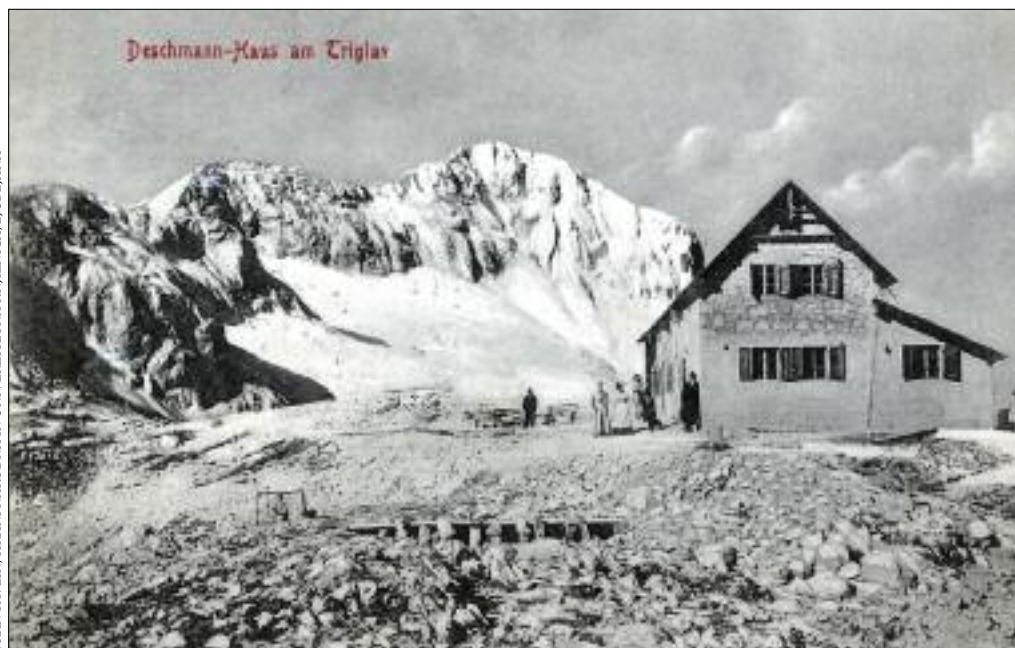
Pisatelj Ivanu Cankarju so Kesslerjeve osebno spoznale spomladi leta 1907. Z izletov so mu vsa leta pošiljale razglednice, nekatere so ohranjene. Prav razglednica, ki jo je Marija Kessler poslala pisatelju Ivanu Cankarju na cesarski Dunaj (slika 7), razjasni kod so se pohodniki in pohodnici najverjetneje povzpeli na Triglav (Korespondenca Marija Kessler 1997).

Na fotografiji priznanega jeseniškega fotografa Frana Pavlina je, s Triglavom v ozadju, *Deschmann-Haus am Triglav*, Dežmanova koča (sedaj Staničev dom).

Koča je bila poimenovana po Karlu Deschmannu, načelniku nemškega planinskega društva, nekoč Slovincu Dragotinu Dežmanu. Znane so Dežmanove ozemeljske težnje, izražene ob otvoritvi koč, naj Triglav varuje nemško zemljo. Domnevam, da so se ji pohodniki zaradi narodnostnih trenj izognili in so prespali na Kredarici. Tako na razglednici ni žiga Dežmanove koč. Žigi Aljaževega doma v Vratih, Triglavske koč na Kredarici in Aljaževega stolpa na hrbtni strani razglednice pričajo vsaj o delu prehojene poti, predvidevam, da o vzponu. Sklepam, da se je skupina z Bleda odpeljala po Bohinjski progi do Jesenic in po Gorenjski progi do Mojstrane, ki je bila izhodišče vzpona.

O planinskem podvigu je Ivanu Cankarju v nemščini poročala Marija Kessler (slika 8): »Prisrčne pozdrave iz objema gora. Pomislite, mi smo tu! Zakaj že tako dolgo nič ne pišete? Pridete na Bled? Pozdrave g. Zupančiču. Naj pride! Marija Kessler« (Cankar 1975, 474). Vzklík Kesslerjeve »Pomislite, mi smo tu!« ne meri le na njihov podvig in gorske lepote, temveč je nedvomno odsev trenj med narodom.

Med sopodpisniki pozdravov Cankarju so bili Milan in Teo Pajk, Fr[ance]. Mirt, Ani [Kessler] in A[rthur]. Wolpert. Za Wolperta ne vemo, ali se je pridružil skupini na delu poti ali se je le podpisal. Mlada Tržačana Franc Kovačič in Theodor Lindemann nista podpisana. Poštni žig na razglednici je: Veldes [Bled], 2. 9. 07. Iz datuma ne moremo sklepati, kdaj so se vrnili. Morda so pošto oddali v koči ali so jo pozabljeno oddali na Bledu drugega septembra. Ne smemo pozabiti, da je na Bled že prvega septembra prišla profesorjeva soproga Vida Pajk.

FRAN PAVLIN, HRANI NARODNA IN UNIVERZITETNA KNIŽNICA, LJUBLJANA

Slika 7: Razglednica Triglava z Dežmanovo kočo poslana Ivanu Cankarju, 2. 9. 1907.

Le kdo bi si mislil, da je Ivan Cankar skrbno hranil razglednice z izletov, ki so mu jih pisale Kesslerjeve in njihovi obiskovalci, na primer iz Vintgarja (Korespondenca Ada Kristan 1908) in Črne prsti (Korespondenca Mici Kessler 1909). Morda jih je hranil tudi zato, ker je bila ponekod podpisana Mici Kessler, neuslišana ljubezen. In prav zadnjo razglednico z motivom Luknje z izleta na Triglav je Cankar prejel štiri mesece pred smrtjo. »Prelepe pozdrave od Mice«. »Bog Te poživi, Janez!« pa je dodal Miha Čop, pozneje Micin soprog (Korespondenca Mici Kessler 1918).

6 Spomin spomina

Nekajkrat mi je Ani, udeleženka izleta na Triglav, omenila najbližjo pot s Pokljuke do vile na Bledu: Pokljuka–Slamniki–Rčitno–desno v dolino med Pasico in Osojnico ali čez Kuhovnico proti železniški postaji Bled. Morda je to tudi pot, ki so jo prehodili pohodniki leta 1907 ob povratku s Triglava in se je je, takrat šestnajstletnica, še dolgo spominjala.

7 Sklep

Podatki posameznih dokumentov se dopolnjujejo. V spominski knjigi Marije Kessler sta to najstarejši datum 27. avgust 1907, povezan z izletom, in Bled kot izhodišče izleta. Za nameravani izlet v Triglavsko pogorje ni namiga.

Na treh fotografijah gledamo podobe neznanih pohodnikov in grobo lahko ocenimo njihovo starost. Izluščimo podatke o njihovi opremi. S pomočjo dobro determinirane fotografije podobe identificiramo.

V spominski knjigi »Triglav« so zapisani natančnejši podatki o tržaških mladeničih ter o Nemcu Wolpertu.

Slika 8: Pozdravi Marije Kessler Ivanu Cankarju, 2. 9. 1907.

Pomembni podatki o smeri, najverjetneje vzpona, so le na razglednici, poslani Ivanu Cankarju.

Iz dokumentov ne izvemo ničesar o trajanju izleta v obdobju 27. avgusta do 2. septembra 1907 in o izbrani smeri povratka.

8 Viri in literatura

- Cankar, I. 1975: Zbrano delo, zvezek 29. Ljubljana.
- Danksagung. Laibacher Zeitung 120-123 (31. 5. 1901).
- Dr. J. Š. [Janko Šlebinger] 1913: Nekrolog, prof. Milan Pajk. Ljubljanski zvon 33-7.
- Društvene novice, Novi člani, 1910. Planinski vestnik 16-7.
- Kesslerjeva vpisna knjiga, mapa IX. Razno, Zapuščina Otona Župančiča, Ms 5/85. Rokopisna zbirka, Narodna in univerzitetna knjižnica. Ljubljana.
- Korespondenca Ada Kristan, 20. 8. 1908, Zapuščina Ivana Cankarja, Ms 819. Rokopisna zbirka, Narodna in univerzitetna knjižnica. Ljubljana.
- Korespondenca Marija Kessler, 2. 9. 1907, Zapuščina Ivana Cankarja, Ms 819. Rokopisna zbirka, Narodna in univerzitetna knjižnica. Ljubljana.
- Korespondenca Mici Kessler, 1909, Zapuščina Ivana Cankarja, Ms 819. Rokopisna zbirka, Narodna in univerzitetna knjižnica. Ljubljana.
- Korespondenca Mici Kessler, avgust 1918, Zapuščina Ivana Cankarja, Ms 1152, B/16. Rokopisna zbirka, Narodna in univerzitetna knjižnica. Ljubljana.
- Lampe, E. 1902: Druga slovenska umetniška razstava. Dom in svet 15-11.
- Mahnič, J. 1976: Cankar, Župančič, Kesslerjeve in Bled. Planinski vestnik 76-7.
- Medmrežje 1: <https://arcinsys.hessen.de/arcinsys/detailAction?detailid=v4831639> (26. 1. 2018).
- Medmrežje 2: <http://www.uni-klu.ac.at/elechner/schulmuseum/schulchroniken/gtriest1910.PDF> (31. 1. 2018).
- Profesor Milan Pajk umrl. Slovenec 41-137 (18. 6. 1913).
- Spominska knjiga »Triglav«, Vpisna knjiga Aljaževega stolpa 1906–1908, inventarna številka 841, AŠ 3D/3. Gornjesavski muzej Jesenice, enota Slovenski planinski muzej. Mojstrana.
- Župančič, O. 1989: Zbrano delo, zvezek 11. Ljubljana.

TRIGLAVSKI LEDENIK – SEDEM DESETLETIJ REDNIH OPAZOVANJ IN MERITEV

mag. Miha Pavšek, dr. Matija Zorn, dr. Matej Gabrovec

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Geografski inštitut Antona Melika,
Novi trg 2, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija

miha.pavsek@zrc-sazu.si, matija.zorn@zrc-sazu.si, matej@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

Triglavski ledenik – sedem desetletij rednih opazovanj in meritev

Leta 2016 je minilo sedem desetletij od začetka rednih meritev Triglavskega ledenika. Njegovo krčenje je v Sloveniji eden redkih neposrednih dokazov za podnebne spremembe. Zaradi stalnega zmanjševanja njegove površine in prostornine smo morebiti ena zadnjih generacij, ki ta ostanek ledenika lahko opazuje v živo. V živo pa so ga pred 240 leti opazovali tudi prvopristopniki na Triglav, kot poročajo nekateri viri. Ledenik se je od sredine 19. stoletja do danes skrčil iz približno 40 ha na manj kot hektar.

KLJUČNE BESEDE

podnebne spremembe, ledenik, kolebanje ledenika, naravna dediščina, kulturna dediščina, Triglav

ABSTRACT

The Triglav Glacier – seven decades of regular observations and measurements

In 2016 we celebrated the 70th anniversary of the first official measurements of the Triglav Glacier. Shrinking of the glacier in Slovenia is one of rare proofs of climatic changes, thus we are probably one of the last generations, who are able to observe this remnant of once proper glacier. The glacier was observed also 240 year ago by the first mountaineers who reached the top of Mount Triglav as reported in some sources. From the mid-19th century, the glacier has shrunk from about 40 ha to less than a hectare.

KEY WORDS

climate changes, glacier, glacier fluctuation, natural heritage, cultural heritage, Mount Triglav

1 Uvod

Sodelavci Geografskega inštituta Antona Melika ZRC SAZU že več kot sedem desetletij opazujemo Triglavski ledenik, natančneje vse od leta 1946, ko je meril nekaj več kot 14 ha. Današnja manj kot hektar (0,7 ha ob koncu talilne sezone 2017) velika snežno-ledeniška krpa je dvajsetkrat manjša od tiste ob začetku meritev. Izmerjena površina predstavlja površino ledu in snega na ledeniku oziroma ob njem. Površina samega ledu je bila leta 2013 že manjša od 0,4 ha (Gabrovec in sodelavci 2013; 2014).

Če je v preteklosti ledenik kolebal, pa se v zadnjih desetletjih predvsem krči in tanjša oziroma umika. Zdaj ledenik nima več vseh ledeniških značilnosti, saj na njem na primer ni ledeniških razpok in se ne premika. Zato lahko o ledeniku govorimo le še zaradi njegove preteklosti, ko je nedvomno še imel vse temeljne značilnosti alpskih ledenikov (sliki 1 in 2).

HRANI NARODNA IN UNIVERZITETNA KNJIŽNICA, LJUBLJANA

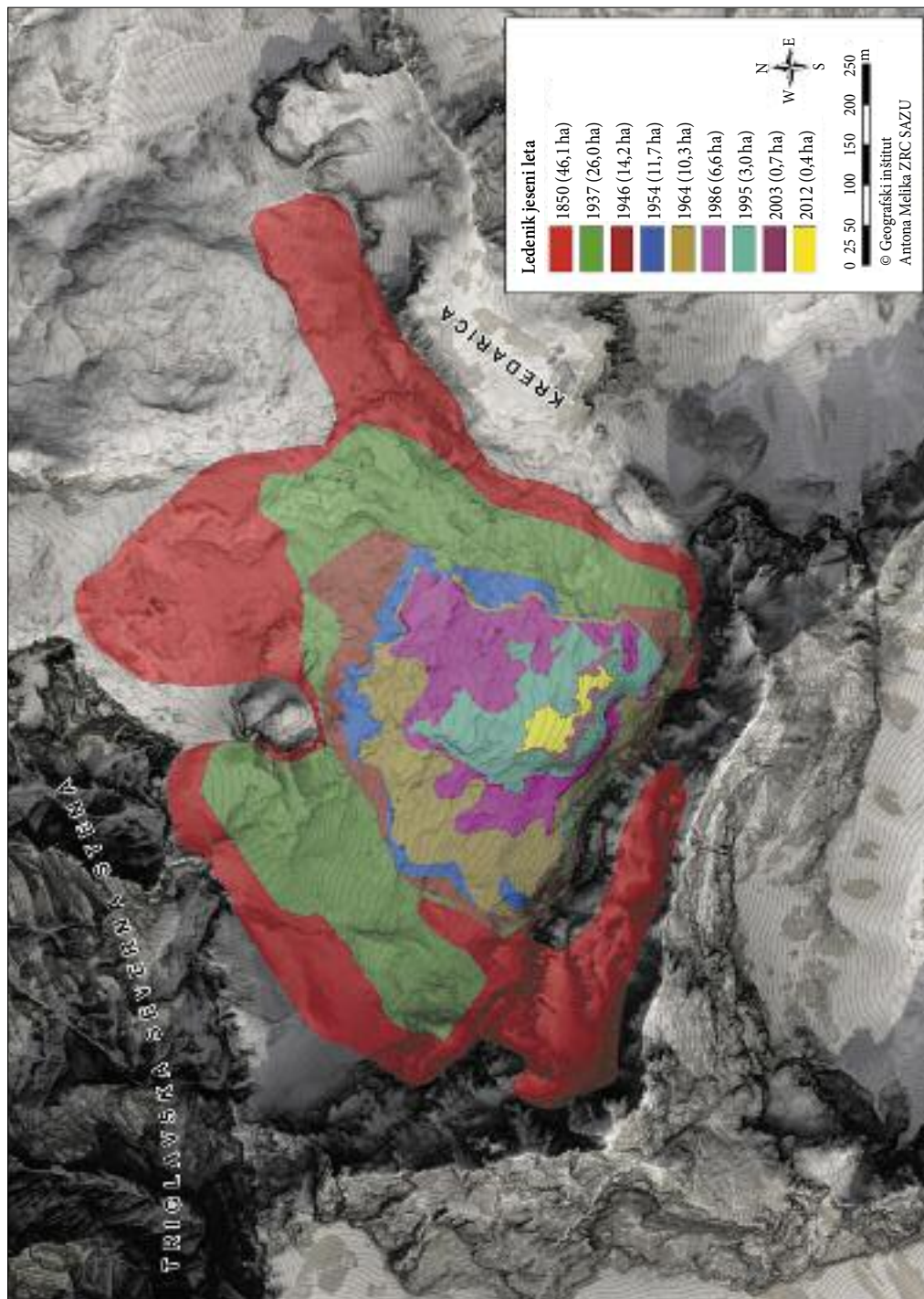

JAKA ORTAR

Slika 1: Triglavski ledenik ob koncu 19. stoletja (zgoraj), ko je meril okrog 40 ha in leta 2012 (spodaj), ko je bil s površino manjšo od hektarja iz Begunjskega vrha še komaj viden.

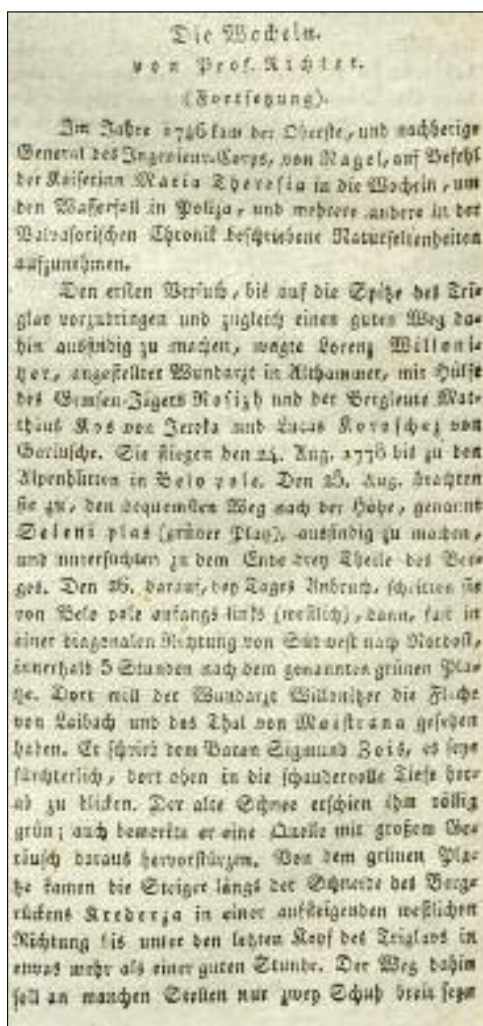
Slika 2: Krčenje Triglavskega ledenika od sredine 19. stoletja. ►

Triglavski ledenik danes uvrščamo med majhne ledenike, *glacierete* oziroma ostanke nekdanjih pravih, večjih ledenikov. Glaciereti so praviloma manjši od 25 ha in na njihovi površini ni več znakov premikanja, ledene gmote pa morajo vztrajati vsaj dve zaporedni ledeniški leti. Po obliki so lahko zelo različni, praviloma pa ležijo v izrazito osenčenih legah, kjer je prisoten dotok dodatnih količin snega zaradi vetra in snežnih plazov (Cogley s sodelavci 2011, 46). Pred poldrugim desetletjem je kazalo na njegovo popolno izginotje, zadnje meritve pa kažejo, da se je ta trend prehodno upočasnili.

Površino ledenika lahko zadnja leta primerjamo z velikostjo nogometnega igrišča oziroma zelenice. »Zelena« pa je prisotna tudi v prvi pisni omembi Triglavskega ledenika – Franc Ksaver Richter ga je leta 1821, ob opisu prvopristopnikov na Triglav 43 let prej, imenoval »Seleni plas (grüner Platz)« (Zeleni plaz; slika 3). Kasneje se na nekaterih zemljevidih pojavlja ime »Zeleni sneg«. Barva je povezana s firnovim ledom, prehodno obliko ledu med preobrazbo starega, uležanega snega ali firna v ledeniški led, ki lomi svetlobo z značilnimi, blede zelenkastimi barvnimi odtenki.

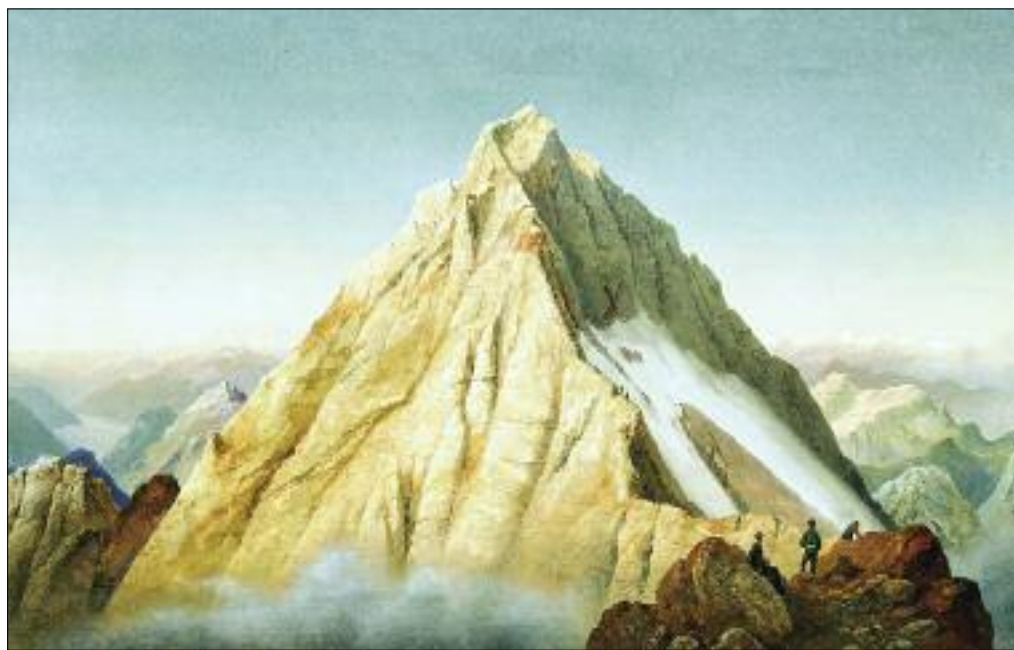
Slika 3: Zapozneno poročilo o prvem pristopu na Triglav z omembo Triglavskega ledenika je na podlagi Zoisovega »bohinjskega rokopisa« iz leta 1778 Franc Ksaver Richter (1783–1856) objavil 43 let pozneje. Poročilo je objavil v časniku Illyrisches Blatt (11. 5. 1821) pod naslovom »Die Wochein« (Bohinj). Richter piše (prevod po Kugy 1973, 48): »25. avgusta so poiskali najboljšo pot do nekega kraja, ki mu pravijo Zeleni plaz, ter pregledali tri strani gore. Nato so 26. tistega meseca o prvem svitu krenili z Velega polja naprej po levi strani, zahodno, nato skoraj diagonalno od jugozahoda proti severovzhodu in v petih urah dospeli do omenjenega Zelenega plazu... Stari sneg se mu je [Lovrencu Willomitzerju, opomba avtorjev] videl čisto zelen. Opazil je tudi neki izvir, ki je z glasnim šumom tekel iz snega. Z Zelenega plazu so prišli vzdolž gorskega hrbta Kredarice, vzpenjajoč se v zahodni smeri, pod zadnjo glavo Triglava v dobri uri...«.

2 Ledenik v pisnih, slikovnih in kartografskih virih pred začetkom meritev leta 1946

O kolebanju ledenika v starejših obdobjih lahko sklepamo na podlagi starih morenskih nasipov, podnebnih podatkov in dognanj raziskovalcev v drugih alpskih deželah, ki so spremljali gibanja ledenikov že v 19. stoletju. Pomembni viri za raziskovanje mlajših obdobjev so likovna dela (olja (slika 4), risbe in skice), fotografije (slika 1 zgoraj), razglednice in zemljevidi (Triglav Čekada, Zorn in Colucci 2014). Več tovrstnega gradiva iz obdobja pred začetkom rednih meritev hranijo v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani, Slovenskem planinskem muzeju v Mojstrani, Gorenjskem muzeju v Kranju, Narodnem muzeju v Ljubljani, na Geografskem inštitutu Antona Melika ZRC SAZU ter v zasebnih zbirkah. Pri slikovnem gradivu je pomembno predvsem, da kaže Triglav s severne strani, stanje ledenika ob koncu talilne dobe (avgusta ali septembra, ko je najbolj razkrit) in da je možna dovolj dobra časovna opredelitev. Iz starejših topografskih zemljevidov je razvidno, da je Triglavski ledenik v sredini 19. stoletja meril približno 40 ha, v obdobju med prvo in drugo svetovno vojno pa 27 ha (Gabrovec in sodelavci 2014).

3 Meritve in opazovanja ledenika

Prve izmere v letih po drugi svetovni vojni so bile preproste – uporaba merskega traku in kompasa, s katerima so merili umikanje ledenika od merilnih točk na njegovem robu. S polaganjem modro obarvanih kamnov na ledenik poleti 1980, so skušali oceniti hitrost premikanja posameznih delov ledenika (Gams 1994, 116). Prve geodetske tahimetrične meritve so izvedli leta 1952, naslednje pa šele več kot

TOMAŽ LAUKO

Slika 4: Tako je videl vršni greben Triglava in Triglavski ledenik slikar Marko Pernhart, ki je prvi upodobil tudi panoramo z njegovega vrha (Vrh Triglava, po 1849, 60 × 90 cm, olje na platnu, hrani Narodni muzej Slovenije).

štiri desetletja kasneje leta 1995. Od leta 1999 so bile meritve pogostejše in sistematične, od 2007 pa vsakoletne (slika 5). Leta 2012 smo izvedli tudi aerolasersko (lidarsko) snemanje (Gabrovec in sodelavci 2014). Debelina ledu je bila leta 1999 prvič izmerjena s pomočjo georadarskih meritev, ki smo jih ponovili leta 2000 (Gabrovec in Verbič 2002) in leta 2013 (Del Gobbo in sodelavci 2016). Leta 2001 so bile v okolici ledenika izvedene prve meritve oslonilnih točk z globalnim navigacijskim satelitskim sistemom (Gabrovec in sodelavci 2014). V letih 2011 in 2017 smo pobirali vzorce ledu za geokemične analize.

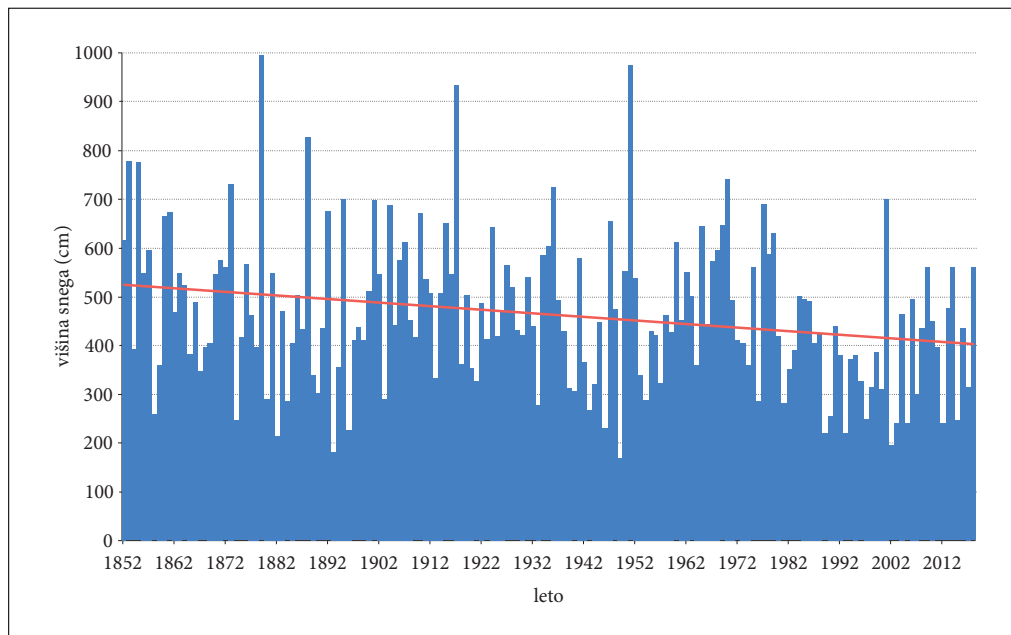
4 Vremenske in podnebne razmere na ledeniku

Spremembe Triglavskega ledenika so v tesni povezavi z visokogorskimi vremenskimi razmerami, zato je še toliko bolj pomembno, da je leta 1954 oziroma osem let po začetku sistematskih meritev ledenika začela v bližnjem Triglavskem domu na Kredarici delovati meteorološka postaja (Cegnar 2014). Ta leži na nadmorski višini 2514 m, kar sovpada z nadmorsko višino zgornjega roba ledenika. Od leta 1976 vremenski opazovalci na postaji redno spremljajo tudi stanje ledenika in ga fotografsko dokumentirajo (Triglav Čekada in Gabrovec 2013). Z razvojem tehnologije se je v zadnjem času zmanjšal pomen vremenskih postaj v gorah za pripravo vremenskih napovedi, povečal pa njihov pomen za spremljanje podnebnih razmer v visokogorskih pokrajinah, kjer so njihove posledice najprej in najbolj opazne. Merilno mesto je oddaljeno od ledenika vsega nekaj sto metrov, zato so podatki s postaje neposredno uporabni za analize vplivov podnebnih razmer na ledenik. V okviru projekta BOBER (Roškar 2015) so konec poletja 2015 odprli prenovljeno postajo in razširili nabor meritev. Od oktobra 2005 sestavljajo opazovalno posadko na postaji sodelavec Agencije Republike Slovenije za okolje in pripadnik Slovenske vojske.

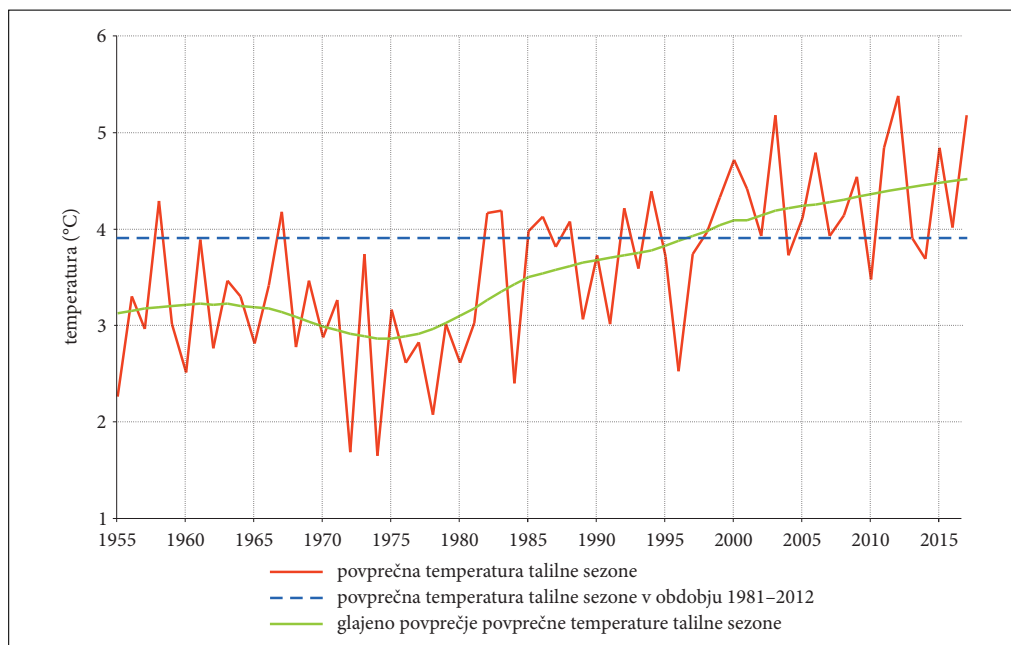
Podnebje našega gorskega sveta se je v zadnjih desetletjih opazno spremenilo (Bertalanč in Vertačnik 2017). Povprečna letna temperatura zraka na Kredarici kaže trend naraščanja, še posebej v meteorološkem

Slika 5: Redne meritve Triglavskega ledenika potekajo v zadnjem desetletju najpogosteje s tahimetrično izmero; kot leta 2014. Figurant s prizmo, levo v ozadju, se giblje po obodu ledenika.

Slika 6: Rekonstrukcija največje sezonske višine snežne odeje na robu Triglavskega ledenika za obdobje zima 1852/1853–zima 2017/2018 s trendno črto (Gabrovec in sodelavci 2014, 83).

Slika 7: Povprečna temperatura talilne sezone (maj–oktober) na Kredarici med letoma 1955 in 2017 (Gabrovec in sodelavci 2014, 85).

poletju. Dvig temperatur opazamo v vseh letnih časih: pomladi in poletja so se od druge polovice 19. stoletja do danes ogrela za okoli 2 °C, jeseni za več kot stopinjo, naraščajoč pa je tudi trend zimskih temperatur. Spremenljivost padavin je še večja, zato je podnebna predvidljivost območja Triglavskega ledenika precej manjša kot pri nižje ležečih območjih. Vse večja je količina jesenskih padavin. Podatki o sončnem obsevanju kažejo naraščanje osončenosti pozimi in spomladi, jeseni pa je opazen trend zmanjševanja, kar se ujema s porastom padavin. Za ohranitev ledenika so zelo pomembne snežne padavine konec jeseni in v začetku zime. Vse nižja je tudi največja sezonska skupna višina snežne odeje (slika 6), ki jo namerijo praviloma sredi aprila. Snežna odeja v okolici merilnega mesta pri koči najpogosteje izgine v drugi polovici junija, okrog ledenika tudi do nekaj tednov pozneje, včasih pa sploh ne skopni. Območje trajnega ledu in snega se na podnebne spremembe odziva hitro in zelo opazno. Razvrstitev povprečnih temperatur talilne dobe (maj–oktober) v letih obratovanja meteorološke postaje na Kredarici pokaže (slika 7), da je na prvih enajstih mestih kar deset let po letu 2000, pri čemer si deli zadnja doba (2017) drugo do tretje mesto skupaj s talilno dobo v času meritev do sedaj najbolj vročega poletja 2003; najtoplejša je bila leta 2012 (Gabrovec s sodelavci 2014, 85).

5 Kolebanje ledenika

»Življenje« Triglavskega ledenika lahko v splošnem razdelimo v tri faze, pri zadnji, to je čas rednih meritev in opazovanj od leta 1946 dalje, pa ločimo štiri obdobja (Gabrovec s sodelavci 2014). **Prvo fazo** predstavlja mala ledena doba med 14. in 19. stoletjem. Nižje temperature v tem času so bile glavni razlog za nastanek ledenika. V tem času je površina Triglavskega ledenika presegala 40 ha. **Druga faza** zajema prvo polovico 20. stoletja, ko se je ledenik postopoma krčil. Spreminjanju ledenika v tem obdobju, to je pred začetkom sistematičnih meritev leta 1946, je bilo doslej namenjeno le malo pozornosti. Za to fazo ni na voljo strokovnih opisov ledenika, njegove številne omembe pa lahko sledimo v planinski literaturi. Ohranjeno je številno fotografsko gradivo, še posebej razglednice, ki pa jih je dostikrat težko datirati, saj so bile enake v prodaji več let ali celo desetletij.

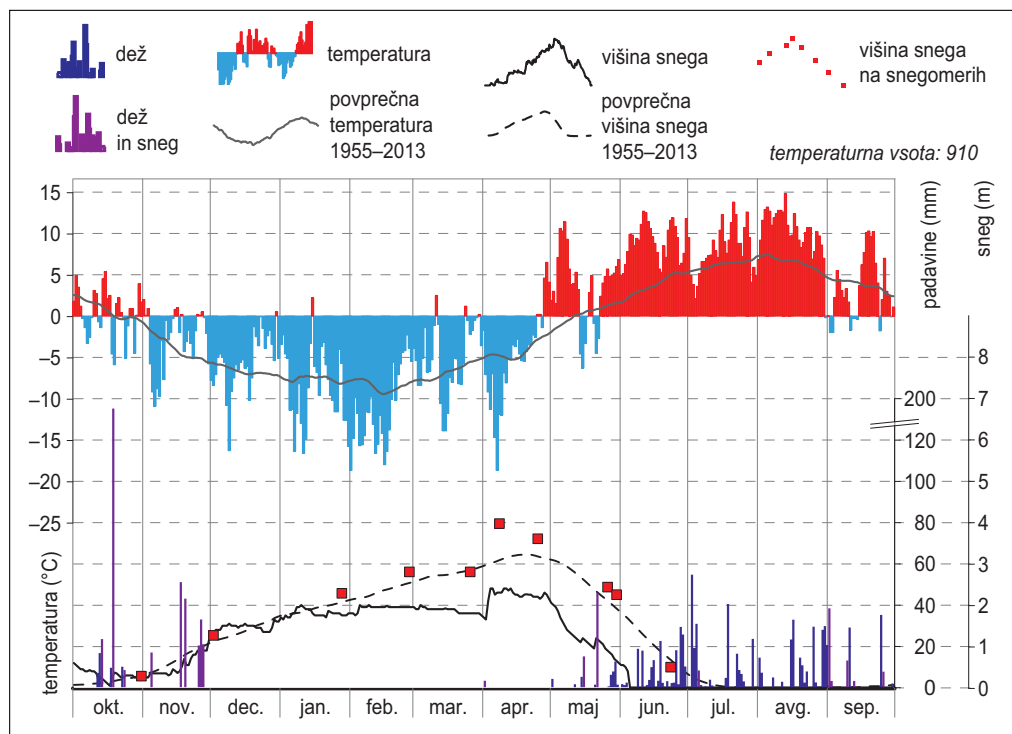
Čas meritev ledenika od leta 1946 do danes označujemo kot **tretjo fazo**, ki ni homogena, saj ločimo dve obdobji hitrega umikanja in dve obdobji stagnacije ledenika; slednji sta povezani predvsem z večjimi količinami padavin v redilni dobi. Štiri značilna obdobja so:

- **1. obdobje** (1946–1964): Zaznamovalo ga je krčenje in tanjšanje ledenika iz 14 na 10 ha. Zaradi tanjšanja ledenika so se izpod ledu začele pojavljati grbine, prečni prerez ledenika pa je postajal čedalje bolj vbočen.
- **2. obdobje** (1965–1982): Zaznamovala ga je stagnacija krčenja ledenika. V večini let je ledenik tudi ob koncu talilne dobe prekrival sneg, še zlasti je bilo to značilno za njegov spodnji del. Nadpovprečna količina snega je bila še posebej značilna za drugo polovico sedemdesetih let, leta 1979 so ga s snegomerom izmerili celo več kot 8 m (Gabrovec s sodelavci 2014, 228). V teh letih so ob koncu talilne dobe sklenjena snežišča segala vse do morenskih nasipov nad Triglavsko severno steno. Posledica kopičenja snega na ledeniku se je pokazala tudi v njegovem prečnem prerezu, ki je ponovno postajal vse bolj konveksen.
- **3. obdobje** (1983–2003): Zaznamoval ga je najhitrejši umik ledenika. V tem času dejansko ni šlo le za krčenje ledenika, temveč tudi za njegov razpad. Zaradi pospešenega tanjšanja se je sredi ledenika pojavljalo vse več skalnih grbin, ki so ga postopoma razkosale na več delov, odrezani deli ledenika pa so se postopoma stali ali pa jih je prekril grušč. Po vročem poletju leta 2003 (slika 8) je tako ledenik meril le še 0,7 ha.
- **4. obdobje** (2004–2017): V zadnjem obdobju se je krčenje ledenika ponovno upočasnilo, sneg pa se na ledeniku v večini let ni stalil ali pa se je led izpod snega pokazal šele v avgustu. Ledenik ni bil po letu 2003 nikoli povsem razgaljen, temveč ga je prekrival firn in/ali sneg predhodnih zim. Zato se je led umaknil le na zgornjem robu, površina ledenika (brez snega, ki ga prekriva) pa se je z 0,7 zmanjšala na 0,4 ha.

6 Z ledenikom povezane najdbe, dejavnosti in zanimivosti ter njihov pomen za kulturno dediščino

V zadnjih dveh desetletjih smo sodelavci Geografskega inštituta Antona Melika ZRC SAZU na, ob in pod Triglavskim ledenikom našli več zanimivih najdb (slika 9). Nekatere med njimi so povezane z rednimi meritvami in opazovanji ledenika. V večini primerov gre za predmete etnološke kulturne dediščine. Najdbe so posledica dejstva, da je na širšem vplivnem območju ledenika v zadnjem stoletju, še posebej pa po drugi svetovni vojni, zelo poraslo število obiskovalcev. Triglavski dom na Kredarici v dobri sezoni obišče – ta je v veliki meri povezana z lepim vremenom, posebej ob vikendih – okoli 40.000 planincev, število nočitev v takšni sezoni pa je med 10.000 in 12.000 (Hacler 2016). Seveda pa so najdbe povezane tudi s hitrim krčenjem ledenika in minimumom njegove površine v prvi dekadi 21. stoletja. Večino etnoloških in v posameznih primerih tudi širše zanimivih predmetov kulturne dediščine smo našli leta 2003 in v naslednjih letih, ko je bila površina ledenika najmanjša do sedaj. Nekaj pa so v posameznih letih tega stoletja k najdbam prispevala tudi natančnejša opazovanja in meritve ledenika ter okoliškega površja. V takih primerih je ekipa raziskovalcev številčnejša, meritve in opazovanja pa trajajo dlje časa.

Med bolj zanimivimi najdbami sta sprehajalna palica (slika 10) in klobuk. Do najdbe je prišlo konec poletja 2003. Našli smo ju med lociranjem starih oznak za meritve ledenika na nadmorski višini 2550 metrov. Ležala sta med gruščem, odloženem na skalni polici zahodno nad ledenikom nekaj metrov vsaksebi. Klobuk iz filca velikosti 36 × 25 cm je bil sestavni del moškega kmečkega delovnega oblčila

Slika 8: Vremenske razmere na Kredarici v ledeniškem letu 2002/2003 v primerjavi z dolgoletnim povprečjem. Talilna sezona leta 2003 je bila, skupaj z lanskoletno (2017), druga najtoplejša doslej (Gabrovec s sodelavci 2014, 2016).

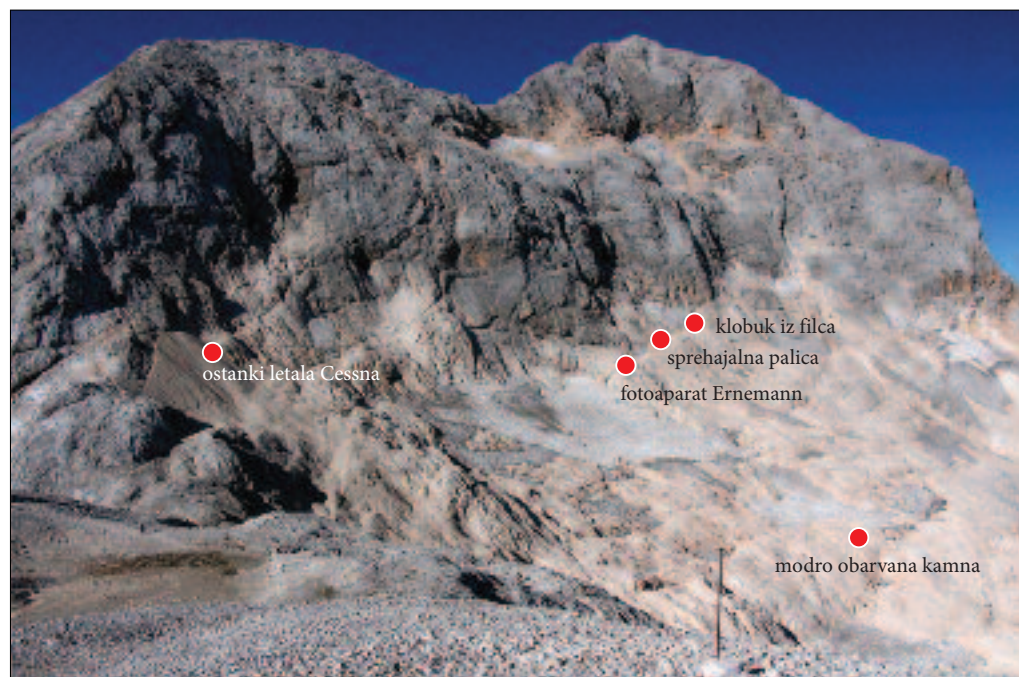
v Zgornjesavski dolini in Bohinju v prvih desetletjih 20. stoletja oziroma med obema svetovnjima vojnama. Sprehajalna palica meri v višino 90 cm, njena iztegnjena dolžina pa je 103 cm. Na spodnjem delu je kovinska konica, ročaj pa je bil nekdanj oblečen v usnje. Pod njim so iz žebličkov izdelani ornamenti in začetnice A. P. (F?) ter datum 26. oktober 1924.

Ostanke starega fotoaparata nemške (Dresden) izdelave Ernemann z objektivom Carl Zeiss Jena smo našli ob preučevanju geomorfoloških značilnosti okolice Triglava 16. septembra 2005. Ohišje in iskalo aparata sta bila blizu vsaksebi, zato smo hitro ugotovili, da gre za sestavna dela istega aparata. Najverjetneje ga je izgubil planinec med potjo prek triglavskega grebena in mu je padel prek ostenja v krajno zev. Na podlagi serijske številke objektivna smo s pomočjo fotografskega mojstra Antona Demšarja datirali leto izdelave (1918). Gre za tiste čase eno najmanjših kompaktnih kamer, ki je bila zato še posebej primerna za fotografiranje v visokogorju.

Nekaj let kasneje, sredi septembra 2011, smo našli delavsko čelado rumene barve; na notranji strani je zapisan priimek (vzdevek?) lastnika. Ocenili smo, da je stara 20–30 let; morda je pripadala enemu od delavcev (markacistov), ki so sodelovali pri več obnovah bližnjega Triglavskega doma in okoliških poti ali pa jo je uporabil kdo od planincev namesto ustrezne alpinistične čelade za vzpon na vrh Triglava.

Na območju Triglavskega ledenika so tudi ostanki športnega letala. Med slabim vremenom maja 1989 je v ostenje Malega Triglava nad ledenikom trčilo športno letalo iz Nemčije, v katerem so preminuli vsi štirje potniki, člani bavarske družine (Malešič 2005, 365). Nekaj ostankov tega letala smo našli že ob meritvah desetletje kasneje na grušču pod ostenjem Malega Triglava. To pa ni bila edina letalska nesreča nad ledenikom. Junija 1944 je iz Celovca z letalom pobegnil 21-letni letalec. Ko je letel nad Kredarico se je zaletel v steno Malega Triglava. Zrušil se je na Triglavski ledenik in se smrtno ponesrečil (Malešič 2005, 179).

Morda še bolj kot ti dve tragični nesreči je znana smučarska nesreča Toneta Pogačnika aprila 1946 s srečnim koncem. Pred tradicionalnim Triglavskim turnim smukom so preusmerili smučarje na ogre-

Slika 9: Lokacije najdišč nekaterih zanimivih predmetov na območju Triglavskega ledenika.

vanje na območje Triglavskega ledenika (Slana 2007); eden od njih je v megli zgrešil pravo smer in padel čez rob Triglavske severne stene skoraj 90 metrov globoko. Na srečo se je započil v snežni jezik med skalnimi stebri v zgornjem delu Slovenske grape in preživel padeč brez omembe vrednih posledic, saj je bil sneg že zmehčan. Naj omenimo, da si je bilo v začetku sedemdesetih let 20. stoletja moč v Triglavskem domu na Kredarici ob priložnosti promocije smuči domačega izdelovalca te izposoditi in smučati na območju Triglavskega ledenika, kjer so za krajši čas postavili majhno prenosno žičnico. 6. avgusta 1976 je časnik Delo (Kovač 2007, 166) poročal o dvodnevni smučarski tekmi, ki jo je na Triglavskem ledeniku organiziral smučarski klub iz Radovljice. Novica o razpletu tekme je prišla do bralcev s pomočjo poštnih golobov, ki so si jih novinarji sposodili pri enem izmed gorenjskih rejcev.

Nekatere od teh najdb kot tudi vso dokumentacijo o meritvah hranimo na Geografskem inštitutu Antona Melika ZRC SAZU oziroma v Zemljepisnem muzeju, ki deluje v njegovem sestavu. Klobuk iz filca smo konec leta 2016 predali v hrambo Slovenskemu planinskemu muzeju v Mojstrani.

Omenjene najdbe in zanimivosti kažejo, da Triglavski ledenik ni zgolj objekt preučevanja posledic podnebnih sprememb, temveč je pomemben tudi za etnološko kulturno dediščino ter ne nazadnje z večjim delom zgodovine vzponov in raziskav, povezanih z najvišjim slovenskim vrhom.

7 Sklep

Posledice podnebnih sprememb so opazne šele skozi več človeških generacij. Krčenje in izginjanje ledenikov je ena redkih posledic, ki jo zaradi velike intenzivnosti dogajanja lahko spremljamo z lastnimi očmi. Čeprav so ledeniki večinoma daleč stran od oči javnosti, v primeru Triglavskega ledenika temu ni tako, saj leži pod vrhom naše najvišje gore. Ta pa je v zadnjem stoletju deležna vse večjega obiska.

Dejstvo, da leži Triglavski ledenik v primerjavi z drugimi »tik pred domačim pragom« in pod najvišjim vrhom države, je predvsem v prid pri dokumentiranju in ovrednotenju posledic podnebnih sprememb, ki so med najbolj opaznimi prav v goratih pokrajinah. Ledenik je eden redkih neposrednih kazalcev teh posledic na območju jugovzhodnih Alp.

MARKO ZAPLATI

Slika 10: Skoraj meter dolga sprehajalna palica je gotovo ena izmed bolj zanimivih najdb, saj ima iz žebličkov vgravirana kar dva podatka – datum in začetnici; oba podatka še čakata na razkritje »svoje zgodbe« (hrani Zemljepisni muzej Geografskega inštituta Antona Melika ZRC SAZU).

8 Viri in literatura

- Bertalančič, R., Vertačnik, G. 2017: Značilnosti podnebja v Sloveniji. Podnebna spremenljivost Slovenije v obdobju 1961–2011, 3. Ljubljana.
- Cegnar, T. 2014: 60 let meteorološke postaje na Kredarici. Naše okolje 21-8.
- Cogley, J. G., Hock, R., Rasmussen, L. A., Arendt, A. A., Bauder, A., Braithwaite, R. J., Jansson, P., Kaser, G., Möller, M., Nicholson, L. Zemp, M. 2011: Glossary of Glacier Mass Balance and Related Terms. IHP-VII Technical Documents in Hydrology 86. Paris. Medmrežje: <http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001925/192525e.pdf> (14. 2. 2018).
- Del Gobbo, C., Colucci, R. R., Forte, E., Triglav Čekada, M., Zorn, M. 2016: The Triglav glacier (South-Eastern Alps, Slovenia): volume estimation, internal characterization and 2000–2013 temporal evolution by means of ground penetrating radar measurements. *Pure and Applied Geophysics* 173-8. DOI: <https://doi.org/10.1007/s00024-016-1348-2>
- Gabrovec, M., Hrvatinić, M., Komac, B., Ortarić, J., Pavšek, M., Topole, M., Triglav Čekada, M., Zorn, M. 2014: Triglavski ledenik. *Geografija Slovenije* 30. Ljubljana.
- Gabrovec, M., Ortarić, J., Pavšek, M., Zorn, M., Triglav Čekada, M. 2013: The Triglav Glacier between the years 1999 and 2012. *Acta geographica Slovenica* 53-2. DOI: <https://doi.org/10.3986/AGS53202>
- Gabrovec, M., Verbič, T. 2002: Georadarske meritve na Triglavskem ledeniku. *Geografski vestnik* 74-1.
- Gams, I., 1994: Spremembe na Triglavskem ledeniku 1955–94 v luči klimatskih pokazateljev. *Geografski zbornik* 34.
- Hacler, T. 2016: Koča na Kredarici planincem že 120 let nudi prenočišče in zatočišče. Medmrežje: <http://www.rtv slo.si/tureavanture/novice/koca-na-kredarici-planincem-ze-120-let-nudi-prenocisce-in-zatocisce/400021/> (15. 3. 2018).
- Kovač, M. 2007: Napeto na večnem snegu. *National Geographic Slovenija* 2-6.
- Kugy, J. 1973: Pet stoletij Triglava. Maribor.
- Malešič, F. 2005: Spomin in opomin gora: kronika smrtnih nesreč v slovenskih gorah. Radovljica.
- Richter, F. K. 1821: Wochein. *Illyrisches Blatt* (11. 5. 1821).
- Roškar, J. 2015: BOBER – Nadgradnja sistema za spremljanje in analiziranje stanja vodnega okolja v Sloveniji. *Vetrnica* 8.
- Slana, N. 2007: Spomini – v Planici 2007. *Revija Šport mladih*.
- Triglav Čekada, M., Gabrovec, M. 2013: Documentation of Triglav glacier, Slovenia, using non-metric Triglav panoramic images, *Annals of Glaciology* 54-62. DOI: <https://doi.org/10.3189/2013AoG62A095>
- Triglav Čekada, M., Zorn, M., Colucci, R. R. 2014: Površina Kaninskih in Triglavskega ledenika od leta 1893, določena na podlagi arhivskih posnetkov ter aerolaserskih podatkov. *Geodetski vestnik* 58-2. DOI: <https://doi.org/10.15292/geodetski-vestnik.2014.02.274-313>

RECENTNE SPREMEMBE REČNIH PRETOKOV IN PRETOČNIH REŽIMOV V JULIJSKIH ALPAH

dr. Mauro Hrvatin, dr. Matija Zorn

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Geografski inštitut Antona Melika,
Novi trg 2, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
mauro@zrc-sazu.si, matija.zorn@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

Recentne spremembe rečnih pretokov in pretočnih režimov v Julijskih Alpah

V prispevku obravnavamo trende letnih pretokov rek, ki imajo povirja v slovenskem delu Julijskih Alp. Obravnavane so reke: Sava Dolinka, Radovna, Sava Bohinjka, Mostnica, Sava, Soča, Koritnica, Učja, Tolminka in Bača. Pretoki so v največji meri posledica podnebnega dogajanja, zato spremembe trendov pretokov povezujemo s podnebnimi spremembami. Te se kažejo v manjši letni količini padavin ter rasti povprečne letne temperature. Ne smemo pa pri spremenljivosti vodnih razmer pozabiti na človeka, ki lahko s spremembami rabe tal močno vpliva na površinski odtok padavin. Rezultati kažejo, da povprečni srednji letni pretoki na vseh obravnavanih rekah padajo, pri večini rek pa padajo tudi absolutni minimalni in absolutni maksimalni pretoki. Poleg tega beležimo padec letne količine vode v rekah, kot tudi spremembe v pretočnih režimih. V nekaterih primerih nekdanji primarni spomladanski pretočni višek nadomešča prej sekundarni jesenski višek.

KLJUČNE BESEDE

geografija voda, podnebna geografija, podnebne spremembe, hidrološke spremembe, pretočni režimi, spremembe rabe tal, Julijske Alpe

ABSTRACT

Recent changes in river discharges and discharge regimes in the Julian Alps

This article discusses the annual discharge of rivers that have their catchment areas in the Julian Alps. They include the Sava Dolinka, Radovna, Sava Bohinjka, Mostnica, Sava, Soča, Koritnica, Učja, Tolminka and Bača rivers. Their discharges are largely the result of climate developments, which is why changes in discharge trends are associated with climate change. This change is shown in lower annual precipitation and the increase in annual temperature. However, with regard to the variability of water conditions, human-induced land-use changes should not be ignored because they can have a strong impact on the surface runoff of precipitation. The findings show that average mean annual discharges are falling on all rivers, and that absolute minimum and maximum discharges are also falling on the majority of rivers. In addition, in some cases changes have also been recorded in discharge regimes: the spring (primary) and fall (secondary) discharge maximums are becoming increasingly similar, and the winter (primary) and summer (secondary) discharge minimums are becoming increasingly distinct.

KEY WORDS

hydrogeography, climate geography, climate change, hydrological changes, discharge regimes, land use changes, Julian Alps

1 Uvod

V zadnjih letih je bilo objavljenih več člankov, ki obravnavajo spreminjanje trendov pretokov slovenskih rek v zahodnem in severnem delu države v povezavi s podnebnimi spremembami. Tako za zahodno predalpsko hribovje (Hrvatin in Zorn 2017a) kot za alpski svet (Hrvatin in Zorn 2017b) je bilo ugotovljeno naraščanje povprečne letne temperature, zmanjševanje skupne letne višine padavin in upadanje srednjih letnih pretokov.

V tem prispevku obravnavamo trende letnih pretokov rek v povezavi z izbranimi podnebnimi spremenljivkami in rabo tal, ki imajo povirja v Julijskih Alpah. Obravnavane so reke: Sava Dolinka, Radovna, Sava Bohinjka, Mostnica, Sava, Soča, Koritnica, Učja, Tolminka in Bača (slika 1). Območje v grobem sovпада z mezoregijo Julijske Alpe (Perko 1998, 30). Območje je razčlenjeno z globokimi ledeniško preoblikovanimi dolinami, na obrobjih pa ležijo izrazite zakrasele in gozdnate planote Pokljuka, Mežaka in Jelovica. Območje zavzema približno 8 % slovenskega ozemlja, s povprečno nadmorsko višino prek 1100 m in povprečnim naklonom 25,5° (Kunaver 1998, 54). Podnebje je pretežno gorsko (Ogrin 1996, 47). Skupna značilnost gorskega podnebja je, da so povprečne temperature v najhladnejšem mesecu pod $-3\text{ }^{\circ}\text{C}$ in da so v najtoplejšem mesecu nad $10\text{ }^{\circ}\text{C}$. Takšne razmere vladajo do nadmorske višine okoli 2000 m, do koder seže tudi zgornja drevesna meja. Gorski svet v zahodni Sloveniji ima submediteranski padavinski režim z letnimi padavinami med 1600 in 3000 mm (Ogrin 1996, 52). Med kamninami prevladuje apnenec, ki pokriva približno dve tretjini območja, gozdnatost pa je skoraj 70 % (Kunaver 1998, 56).

2 Metode

Za ugotavljanje trenda spreminjanja izbranih hidroloških in podnebnih spremenljivk (preglednica 1) v obdobju od 1961 do 2010 smo na izbranih vodomernih, temperaturnih in padavinskih postajah (preglednici 2 in 3; slika 1) uporabili Mann-Kendallov test ter Theil-Senovo cenilko, krajše imenovano tudi Senov naklon. Mann-Kendallov test je neparametričen test za ugotavljanje monotonega trenda. Ni občutljiv na podatkovne osamelce in temelji na testni statistiki. Pozitivna vrednost testne statistike označuje naraščajoč trend, negativna vrednost testne statistike pa kaže na padajoč trend. Senov naklon je najpogosteje uporabljani neparametrični test za ugotavljanje linearnega časovnega trenda (Kraner Šumenjak in Šuštar 2011). V primerjavi z linearno regresijo je Senov naklon bistveno bolj natančen pri asimetrično porazdeljenih podatkih in pri normalno porazdeljenih podatkih daje povsem primerljive rezultate metodi najmanjših kvadratov (Kovačič 2016, 10; Kovačič, Kolega in Brečko Grubar 2016, 24).

Pri izračunih vrednosti Mann-Kendallovega testa in Senovega naklona smo si pomagali s prosto dostopnim programskim orodjem MAKESENS (*Mann-Kendall test for trend and Sen's slope estimates*) 1.0 (medmrežje 1; Salmi in ostali 2002).

V preglednicah hidroloških in podnebnih spremenljivk so poleg vrednosti Mann-Kendallovega testa in Senovega naklona predstavljene še vrednosti ravni zaupanja, (začetnega) trendnega stanja leta 1961, (končnega) trendnega stanja leta 2010 ter absolutne in relativne trendne razlike.

Raven zaupanja je v statistiki verjetnost, da izračunani interval zaupanja vključuje vrednost ocenjevanega parametra. Višja raven zaupanja v našem primeru pomeni večjo verjetnost, da ugotovljeni trend naraščanja ali upadanja izbrane spremenljivke dejansko obstaja.

Začetno trendno stanje leta 1961 je vrednost izbrane spremenljivke za leto 1961, ki smo jo odčitali na trendni premici, končno trendno stanje leta 2010 pa je vrednost izbrane spremenljivke za leto 2010, ki smo jo prav tako odčitali na trendni premici. Absolutna trendna razlika je razlika med končnim in začetnim trendnim stanjem, relativna trendna razlika pa je razlika med končnim in začetnim trendnim stanjem, izražena v odstotkih.

Trendno vrednost za izbrano leto lahko izračunamo po enačbi:
 trendna vrednost za leto x = Senov naklon * (trendno leto x – začetno trendno leto) + začetna trendna vrednost.

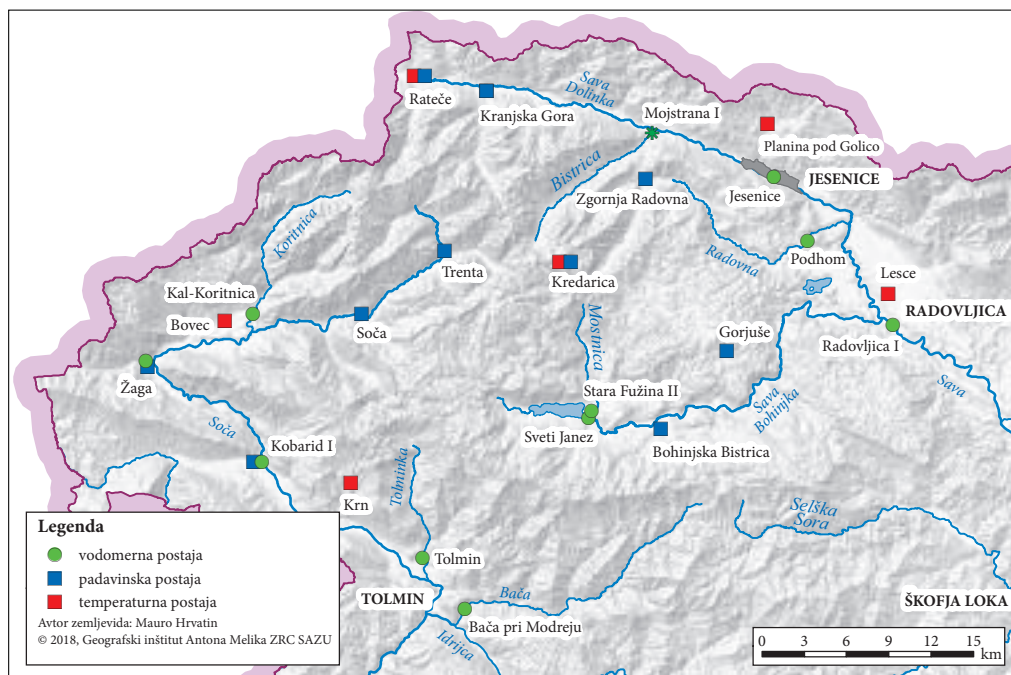
Preglednica 1: Obravnavane hidrološke in podnebne spremenljivke.

hidrološke spremenljivke	absolutni minimalni pretok povprečni srednji pretok absolutni maksimalni pretok
podnebne spremenljivke	povprečna letna temperatura količina letnih padavin dnevi s padavinami nad 0,1 mm dnevi s snežno odejo

3 Podatki

3.1 Hidrološke spremenljivke

Podatke o hidroloških spremenljivkah smo pridobili na Agenciji Republike Slovenije za okolje (Arhiv hidroloških ... 2017). V analizo smo vključili deset postaj iz Julijskih Alp oziroma njihovega obrobja (preglednica 2; slika 1). Uporabili smo podatke s postaj z več desetletnim nizom meritev. Posebej smo obravnavali rečico Bistrico, za katero je na voljo krajši in časovno drugačen niz podatkov (poglavje 5).

Slika 1: Lokacije vodomernih, temperaturnih in padavinskih postaj, ki so obravnavane v analizi.

Preglednica 2: Obravnavane vodomerne postaje s časovnimi nizi meritev.

vodomerna postaja	vodotok	občina	nadmorska višina (m)	časovni niz	število letnih meritev
Jesenice	Sava Dolinka	Jesenice	566	1961–2010	50
Podhom	Radovna	Gorje	566	1961–2010	50
Sveti Janez	Sava Bohinjka	Bohinj	525	1961–2010	50
Stara Fužina II	Mostnica	Bohinj	527	1961–2006	46
Radovljica I	Sava	Radovljica	408	1961–2010	50
Kobarid I	Soča	Kobarid	195	1961–2010	50
Kal - Koritnica	Koritnica	Bovec	405	1961–2010	49
Žaga	Učja	Bovec	342	1961–2010	50
Tolmin	Tolminka	Tolmin	168	1961–2010	45
Bača pri Modreju	Bača	Tolmin	164	1961–2010	50

3.2 Podnebne spremenljivke

Podatke o podnebnih spremenljivkah smo pridobili na Agenciji Republike Slovenije za okolje (Arhiv meteoroloških ... 2017). V analizo smo vključili šest temperaturnih in deset padavinskih postaj iz Julijskih Alp oziroma njihovega obrobja (preglednica 3; slika 1). Uporabili smo podatke s postaj z več desetletnim nizom meritev.

Preglednica 3: Obravnavane vremenske postaje s časovnimi nizi meritev (* časovni niz meritev dni s snežno odejo).

	vremenska postaja	občina	nadmorska višina (m)	časovni niz	število letnih meritev
temperaturna postaja	Rateče	Kranjska Gora	864	1961–2010	50
	Kredarica	Kranjska Gora	2513	1961–2010	50
	Planina pod Golico	Jesenice	947	1961–2010	50
	Lesce	Radovljica	515	1961–2010	50
	Bovec	Bovec	450	1961–2010	50
	Krn	Kobarid	910	1961–2010	50
padavinska postaja	Rateče	Kranjska Gora	864	1961–2010	50
	Kranjska Gora	Kranjska Gora	812	1961–2010	50
	Kredarica	Kranjska Gora	2513	1961–2010	50
	Žgornja Radovna	Kranjska Gora	750	1961–2010	50
	Gorjuše	Bohinj	940	1961–2010	47, 43*
	Bohinjska Bistrica	Bohinj	507	1961–2010	49
	Trenta	Bovec	640	1961–2010	49
	Soča	Bovec	487	1961–2010	50
	Žaga	Bovec	353	1961–2010	50
	Kobarid	Kobarid	263	1961–2010	50

4 Rezultati

4.1 Hidrološke spremenljivke

V okviru hidroloških spremenljivk smo obravnavali (preglednica 1): (1) trende absolutnih minimalnih letnih pretokov, (2) trende povprečnih srednjih letnih pretokov in (3) trende absolutnih maksimalnih letnih pretokov.

4.1.1 Absolutni minimalni letni pretoki

Trendi absolutnih minimalnih letnih pretokov v obdobju od 1961 do 2010 so pri osmih vodotokih od desetih izrazito padajoči (preglednica 4, slika 2). Trendna razlika je skromna in zanemarljiva le na Savi Bohinjki (vodomerna postaja (v. p.) Sveti Janez) in Soči (v. p. Kobarid I), pri vseh ostalih rekah pa presega vsaj 15 %.

Raven zaupanja je zelo spremenljiva. Na šestih vodotokih (Radovna, Sava Bohinjka, Mostnica, Soča, Koritnica in Tolminka) ne presega 90 %, na Savi pri v. p. Radovljica I je 95 %, pri preostalih treh vodotokih (Sava Dolinka, Učja in Bača) pa dosega vsaj 99,0 %.

Z izjemo Save Bohinjke so se absolutni minimalni pretoki v obravnavanem obdobju (1961–2010) zmanjšali za 0,10 do 2,15 m³/s oziroma za 100 do 2150 l/s. V relativnem smislu beležijo Radovna, Mostnica, Sava in Koritnica upad od 15 do 25 %, pri Savi Dolinki, Učji, Tolminki in Bači pa upad celo koleba med 34 in 40 %. V absolutnem smislu beleži največji upad Sava pri Radovljici, kjer je pretok upadel za 2,15 m³/s, relativna razlika pa je največja na Učji pri Žagi, ki beleži upad absolutnega minimalnega pretoka za 40,5 %.

4.1.2 Povprečni srednji letni pretoki

Trendi povprečnih srednjih letnih pretokov v obdobju od 1961 do 2010 so na vseh desetih vodotokih oziroma vodomernih postajah padajoči (preglednica 5, slika 3). Raven zaupanja je spremenljiva. Pri Mostnici dosega 99 %, pri Savi Dolinki, Savi Bohinjki in Bači je 95 %, v vseh preostalih primerih (Radovna, Sava, Soča, Koritnica, Učja in Tolminka) pa je le 90 % ali celo nižja.

Srednji letni pretoki so se v obravnavanem obdobju zmanjšali za 0,36 do 6,79 m³/s. V relativnem smislu beleži večina vodotokov upad od 15 do 30 %, manj kot 10 % le Tolminka. Absolutna trendna razlika povprečnih srednjih pretokov v obdobju od 1961 do 2010 je največja na Savi pri Radovljici, kjer je pretok upadel za 6,79 m³/s, največjo relativno trendno razliko pa beleži Mostnica pri Stari Fužini, kjer je pretok upadel za 30 %.

4.1.3 Absolutni maksimalni letni pretoki

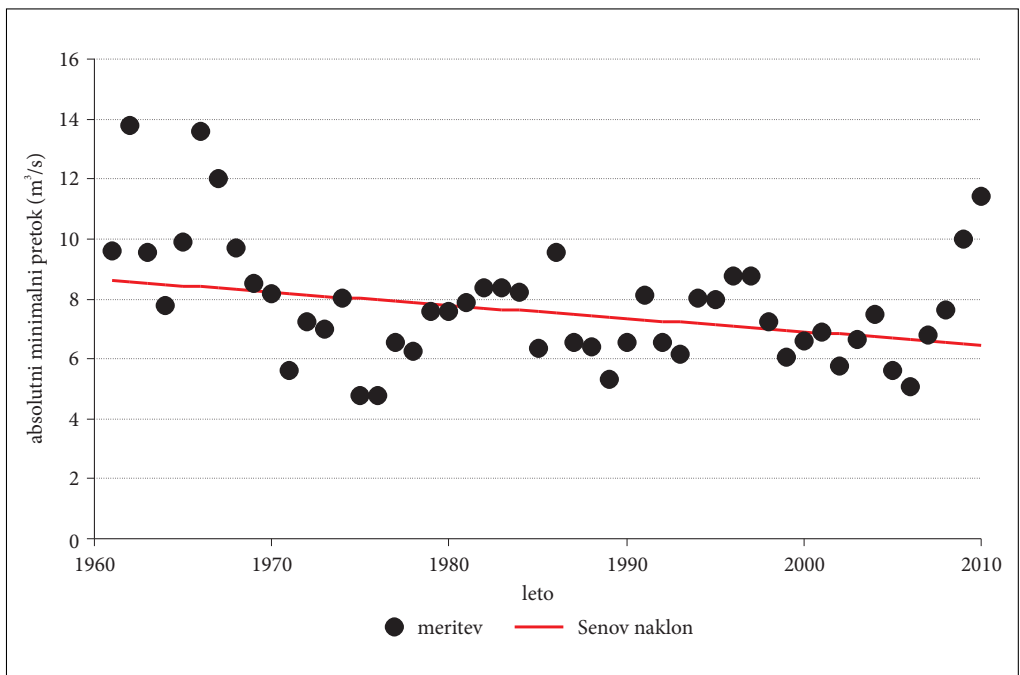
Trendi absolutnih maksimalnih letnih pretokov v obdobju od 1961 do 2010 so na sedmih vodotokih padajoči (Radovna, Sava Bohinjka, Mostnica (slika 4), Sava, Koritnica, Učja in Bača), na preostalih treh pa je trend naraščajoč (Sava Dolinka, Soča in Tolminka; preglednica 6). Raven zaupanja je nizka, saj na devetih obravnavanih vodotokih oziroma vodomernih postajah ne dosega niti 90 odstotkov. Izjema je le Mostnica pri Stari Fužini z 99-odstotno ravniyo zaupanja.

Absolutni maksimalni letni pretoki so se v obravnavanem obdobju 1961–2010 najbolj zmanjšali na Mostnici pri Stari Fužini, in sicer za 53,63 m³/s oziroma 62,5 %, ter na Bači pri Bači pri Modreju za 43,53 m³/s oziroma 27,0 %. Nekoliko nižji delež trendnega upada beležita Radovna pri Podhому (–13,02 m³/s oziroma –17,0 %) in Sava Bohinjka pri v. p. Sveti Janez (–17,71 m³/s oziroma –16,7 %).

Manj kot 10 % relativnega upada absolutnih maksimalnih letnih pretokov beležijo Učja pri Žagi (–11,53 m³/s oziroma –9,9 %), Sava pri Radovljici (–41,12 m³/s oziroma –9,0 %) in Koritnica pri Kalu - Koritnici (–2,81 m³/s oziroma –4,3 %), manj kot 5 % relativnega naraščanja pa Tolminka pri Tolminu (2,45 m³/s oziroma 3,2 %). Absolutni maksimalni letni pretoki so se najbolj povečali na Soči pri Kobaridu za 85,76 m³/s oziroma 21,3 % in na Savi Dolinki pri Jesenicah za 7,05 m³/s oziroma 9,8 %.

Preglednica 4: Trendi absolutnih minimalnih letnih pretokov v obdobju od 1961 do 2010.

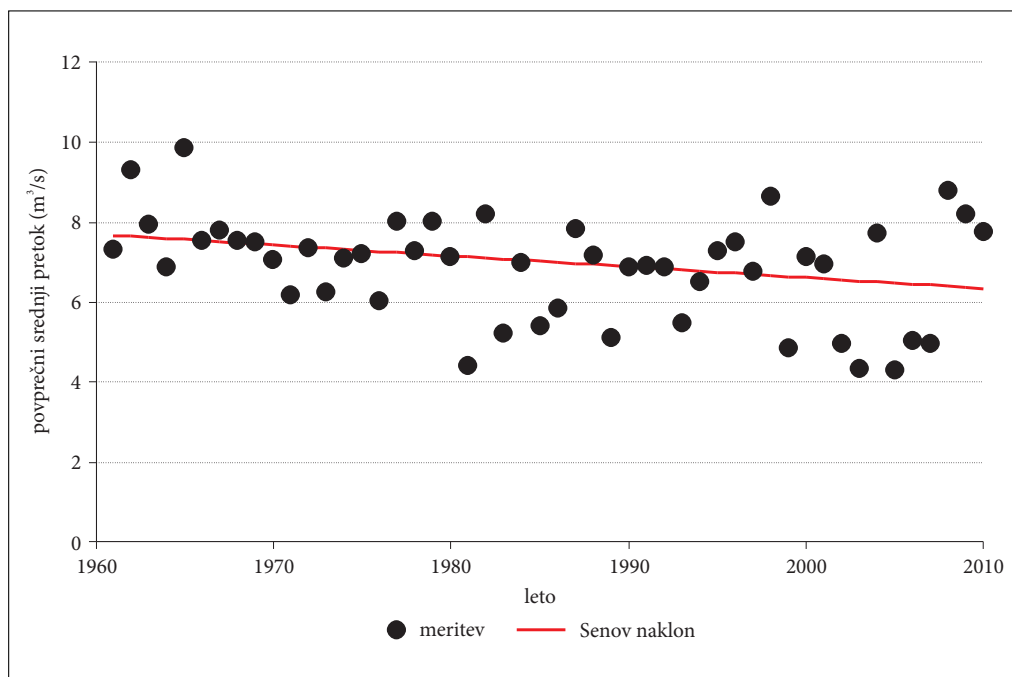
vodomerna postaja	vodotok	Mann-Kendallov test	raven zaupanja	Senov naklon	trendno stanje 1961	trendno stanje 2010	trendna razlika 1961–2010	trendna razlika 1961–2010
		Z	%	Q	m ³ /s	m ³ /s	m ³ /s	%
Jesenice	Sava Dolinka	-3,60	99,9	-0,036	4,65	2,89	-1,76	-37,84
Podhom	Radovna	-1,26	pod 90,0	-0,005	1,72	1,46	-0,26	-15,08
Sveti Janez	Sava Bohinjka	0,05	pod 90,0	0,000	0,81	0,81	0,00	-0,49
Stara Fužina II	Mostnica	-0,90	pod 90,0	-0,002	0,43	0,33	-0,10	-23,14
Radovljica I (slika 2)	Sava	-2,18	95,0	-0,044	8,62	6,47	-2,15	-24,92
Kobarid I	Soča	-0,15	pod 90,0	-0,002	7,81	7,70	-0,11	-1,42
Kal - Koritnica	Koritnica	-1,63	pod 90,0	-0,009	2,33	1,90	-0,43	-18,49
Žaga	Učja	-3,13	99,0	-0,006	0,74	0,44	-0,30	-40,48
Tolmin	Tolminka	-1,84	90,0	-0,011	1,48	0,94	-0,54	-36,64
Bača pri Modreju	Bača	-2,64	99,0	-0,011	1,53	1,01	-0,52	-34,00

Slika 2: Trend absolutnih minimalnih letnih pretokov Save pri vodomerni postaji Radovljica I v obdobju od 1961 do 2010.

Preglednica 5: Trendi povprečnih srednjih letnih pretokov v obdobju od 1961 do 2010.

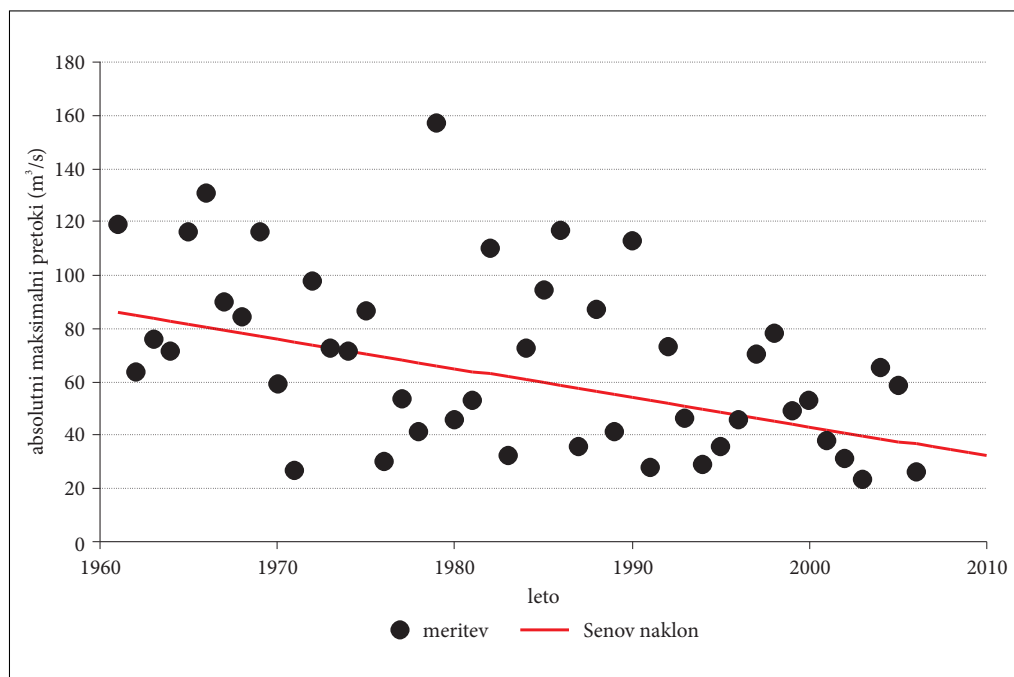
vodomerna postaja	vodotok	Mann-Kendallov test	raven zaupanja	Senov naklon	trendno stanje 1961	trendno stanje 2010	trendna razlika 1961–2010	trendna razlika 1961–2010
		Z	%	Q	m ³ /s	m ³ /s	m ³ /s	%
Jesenice	Sava Dolinka	-2,07	95,0	-0,051	11,78	9,29	-2,49	-21,14
Podhom	Radovna	-1,84	90,0	-0,028	8,71	7,35	-1,36	-15,58
Sveti Janez	Sava Bohinjka	-2,05	95,0	-0,033	8,90	7,26	-1,64	-18,44
Stara Fužina II	Mostnica	-3,02	99,0	-0,023	3,70	2,59	-1,11	-29,99
Radovljica I	Sava	-1,56	pod 90,0	-0,139	46,85	40,06	-6,79	-14,50
Kobarid I	Soča	-1,24	pod 90,0	-0,088	34,67	30,34	-4,33	-12,50
Kal - Koritnica	Koritnica	-1,76	90,0	-0,026	7,74	6,47	-1,27	-16,38
Žaga	Učja	-1,00	pod 90,0	-0,007	3,55	3,19	-0,36	-10,15
Tolmin	Tolminka	-0,80	pod 90,0	-0,008	7,77	7,38	-0,39	-5,00
Bača pri Modreju (slika 3)	Bača	-2,27	95,0	-0,027	7,67	6,34	-1,33	-17,38

Slika 3: Trend povprečnih srednjih letnih pretokov Bače pri vodomerni postaji Bača pri Modreju v obdobju od 1961 do 2010.

Preglednica 6: Trendi absolutnih maksimalnih letnih pretokov v obdobju od 1961 do 2010.

vodomerna postaja	vodotok	Mann-Kendallov test	raven zaupanja	Senov naklon	trendno stanje 1961	trendno stanje 2010	trendna razlika 1961–2010	trendna razlika 1961–2010
		Z	%	Q	m ³ /s	m ³ /s	m ³ /s	%
Jesenice	Sava Dolinka	0,38	pod 90,0	0,144	71,79	78,84	7,05	9,81
Podhom	Radovna	-1,24	pod 90,0	-0,266	76,57	63,55	-13,02	-17,01
Sveti Janez	Sava Bohinjka	-0,95	pod 90,0	-0,361	106,03	88,32	-17,71	-16,70
Stara Fužina II (slika 4)	Mostnica	-3,16	99,0	-1,095	85,88	32,25	-53,63	-62,45
Radovljica I	Sava	-0,60	pod 90,0	-0,839	457,21	416,09	-41,12	-8,99
Kobarid I	Soča	1,56	pod 90,0	1,750	403,63	489,38	85,76	21,25
Kal - Koritnica	Koritnica	-0,17	pod 90,0	-0,057	65,43	62,62	-2,81	-4,30
Žaga	Učja	-0,63	pod 90,0	-0,235	116,13	104,60	-11,53	-9,93
Tolmin	Tolminka	0,13	pod 90,0	0,050	76,65	79,10	2,45	3,20
Bača pri Modreju	Bača	-1,55	pod 90,0	-0,888	161,55	118,02	-43,53	-26,95

Slika 4: Trend absolutnih maksimalnih letnih pretokov Mostnice pri vodomerni postaji Stara Fužina II v obdobju od 1961 do 2010.

4.2 Podnebne spremenljivke

V okviru podnebnih spremenljivk smo obravnavali (preglednica 1): (1) trende povprečne letne temperature zraka, (2) trende letne količine padavin, (3) trende letnega števila dni s padavinami nad 0,1 mm in (4) trende letnega števila dni s snežno odejo.

4.2.1 Povprečna letna temperatura zraka

Trendi povprečne letne temperature zraka v obdobju od 1961 do 2010 so na vseh šestih obravnavanih temperaturnih postajah podobni in kažejo na izrazito naraščanje (preglednica 7, slika 5). Značilna je izredno visoka raven zaupanja, ki je na vseh temperaturnih postajah 99,9 %.

V obravnavanem obdobju 1961–2010 je temperatura na izbranih temperaturnih postajah v povprečju letno narasla od 0,030 do 0,036 °C, kar pomeni, da so se v zadnjega pol stoletja na omenjenih postajah temperature zvišale za 1,45–1,76 °C. Absolutna temperaturna razlika je najmanjša na postaji Krn, kjer je temperatura narasla za 1,45 °C, in največja na postaji v Ratečah, kjer je temperatura narasla za 1,76 °C.

4.2.2 Letna količina padavin

V nasprotju s temperaturnimi trendi, ki kažejo naraščanje, so trendi letne količine padavin v obdobju od 1961 do 2010 na osmih od desetih obravnavanih padavinskih postajah padajoči (preglednica 8, slika 6). Raven zaupanja je večinoma zelo skromna, saj kar na sedmih postajah ne presega 90 %. Le na postajah Zgornja Radovna, Gorjuše in Trenta dosega 95 %.

V obravnavanem obdobju 1961–2010 je količina letnih padavin na šestih postajah (Rateče, Zgornja Radovna, Gorjuše, Bohinjska Bistrica, Trenta in Kobarid) v povprečju letno upadla od 4 do 9 mm, kar pomeni, da se je v zadnjega pol stoletja na omenjenih postajah količina padavin znižala za 185–440 mm oziroma za 10–20 %. Absolutna razlika količine padavin je največja na Gorjušah, kjer je količina padavin upadla za 439,1 mm oziroma 20,2 %. Nižji upad letne količine padavin beležita postaji Kranjska Gora (–102,6 mm oziroma –6,1 %) in Žaga (–79,7 mm oziroma –2,7 %).

Naraščajoči trend letne količine padavin v obdobju 1961–2010 imata postaji Soča (+242,11 mm) in Kredarica (+193,12 mm). Pri obeh postajah se je v petdesetih letih količina padavin povečala za približno 10%. Ob tem je treba pripomniti, da količina izmerjenih padavin na Kredarici ni povsem zanesljiva. Njen padavinski niz ni homogen, čeprav se meteorološka postaja ni premaknila. Vzrok, zakaj se je količina padavin na Kredarici povečala, za enkrat še ni pojasnjen (Pristov, Pristov in Zupančič 1998, 30).

4.2.3 Letno število dni s padavinami nad 0,1 mm

Letno število dni s padavinami nad 0,1 mm je v obdobju od 1961 do 2010 na šestih padavinskih postajah naraslo, na treh upadlo, na postaji v Žagi pa je ostalo nespremenjeno (preglednica 9, slika 7). Raven zaupanja je močno spremenljiva: na šestih postajah ne dosega niti 90 %, na postajah Kranjska Gora in Bohinjska Bistrica dosega 95 %, na postajah Gorjuše in Trenta pa je 99,9 %.

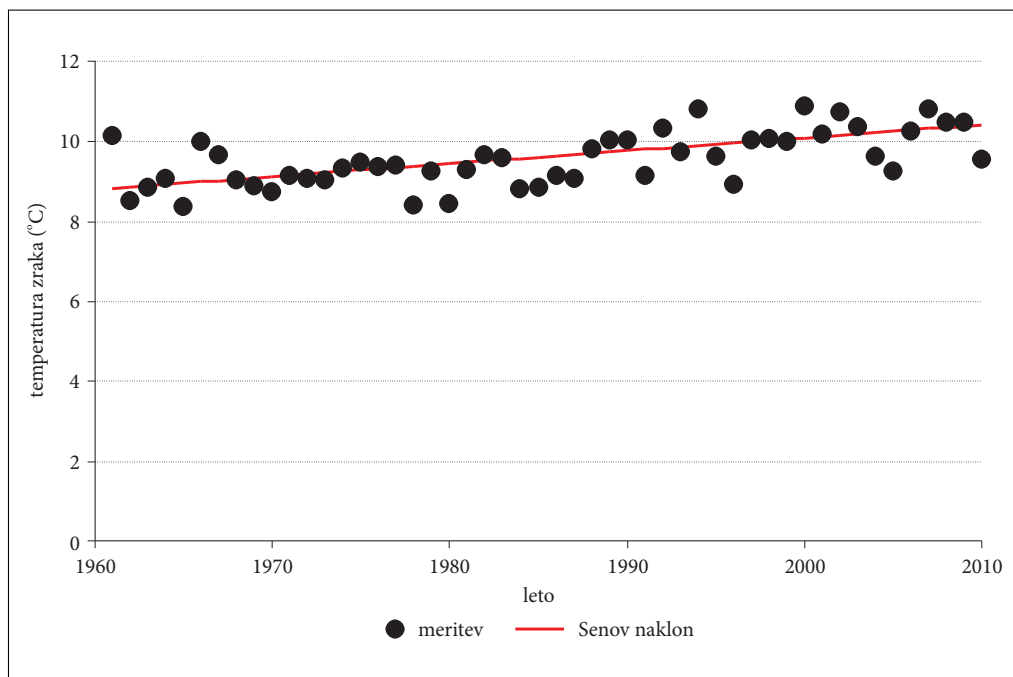
Pri sedmih padavinskih postajah (Rateče, Kranjska Gora, Kredarica, Zgornja Radovna, Soča, Žaga in Kobarid) so negativna ali pozitivna trendna odstopanja manjša in ne dosegajo 10%. Izrazitejše upadanje letnega števila dni s padavinami nad 0,1 mm ne beleži nobena padavinska postaja, naraščanje pa je največje na postajah Gorjuše (41,2 dni oziroma 34,3 %), Trenta (32,0 dni oziroma 24,9 %) in Bohinjska Bistrica (19,8 dni oziroma 16,7 %).

4.2.4 Število dni s snežno odejo

Število dni s snežno odejo se je v obravnavanem obdobju 1961–2010 na devetih padavinskih postajah od desetih močno zmanjšalo (preglednica 10, slika 8). Edina izjema je visokogorska padavinska postaja na Kredarici, ki beleži celo rahlo naraščanje snežnih dni. Raven zaupanja je spremenljiva: na šestih postajah (Rateče, Kredarica, Gorjuše, Bohinjska Bistrica, Žaga in Kobarid) ne presega 90 %, na postajah Zgornja Radovna in Soča je 95 %, na postajah Kranjska Gora in Trenta pa 99 %.

Preglednica 7: Trendi povprečnih letnih temperatur v obdobju od 1961 do 2010. Trendna razlika v % je izračunana glede na absolutno (Kelvinovo) temperaturno lestvico.

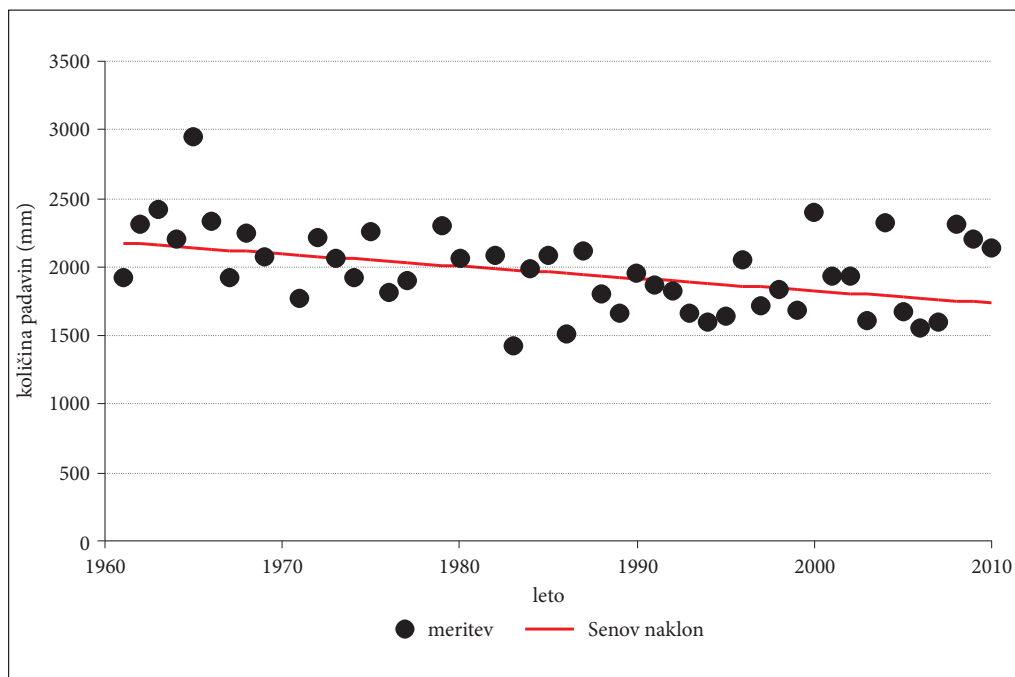
temperaturna postaja	Mann-Kendallov test	raven zaupanja	Senov naklon	trendno stanje 1961	trendno stanje 2010	trendna razlika 1961–2010	trendna razlika 1961–2010
	Z	%	Q	°C	°C	°C	%
Rateče	4,98	99,9	0,036	5,34	7,10	1,76	0,63
Kredarica	4,09	99,9	0,031	-2,17	-0,63	1,54	0,57
Planina pod Golico	4,43	99,9	0,030	5,65	7,13	1,48	0,53
Lesce	4,79	99,9	0,034	7,53	9,20	1,67	0,60
Bovec (slika 5)	4,63	99,9	0,032	8,83	10,42	1,59	0,56
Krn	4,53	99,9	0,030	7,24	8,69	1,45	0,52

Slika 5: Trend povprečnih letnih temperatur na temperaturni postaji Bovec v obdobju od 1961 do 2010.

Preglednica 8: Trendi količine letnih padavin v obdobju od 1961 do 2010.

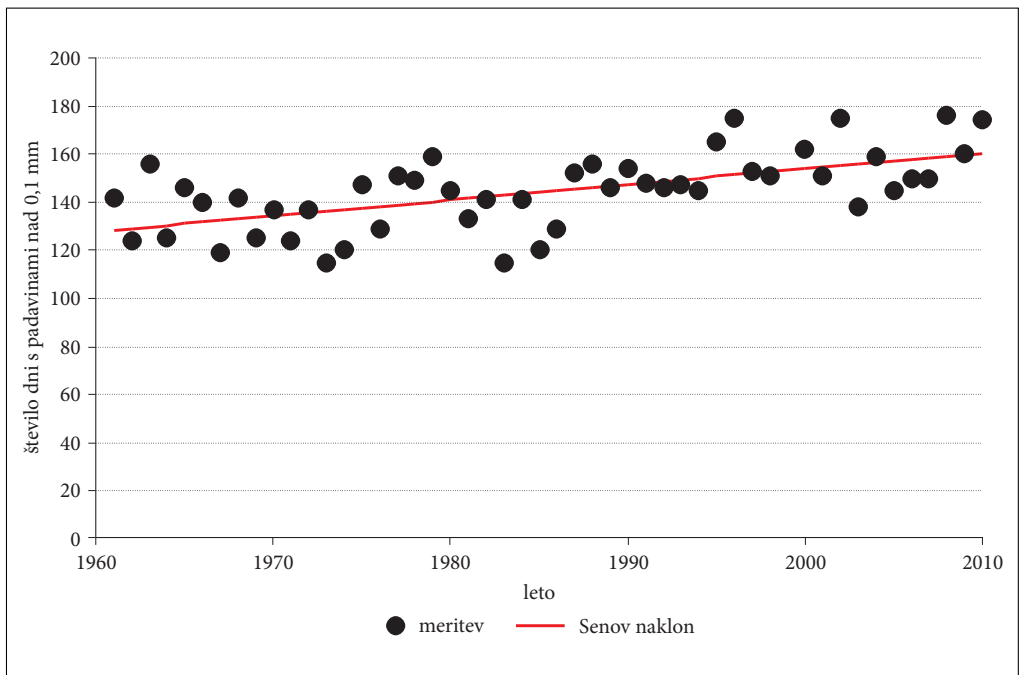
padavinska postaja	Mann-Kendallov test	raven zaupanja	Senov naklon	trendno stanje 1961	trendno stanje 2010	trendna razlika 1961–2010	trendna razlika 1961–2010
	Z	%	Q	mm	mm	mm	%
Rateče	-1,90	90,0	-3,808	1613,03	1426,47	-186,56	-11,57
Kranjska Gora	-1,04	pod 90,0	-2,095	1695,14	1592,50	-102,64	-6,06
Kredarica	1,39	pod 90,0	3,941	1937,87	2130,99	193,12	9,97
Zgornja Radovna	-2,34	95,0	-7,283	1987,82	1630,98	-356,84	-17,95
Gorjuše (slika 6)	-2,55	95,0	-8,961	2175,73	1736,65	-439,08	-20,18
Bohinjska Bistrica	-1,37	pod 90,0	-5,873	2201,11	1913,32	-287,79	-13,07
Trenta	-2,13	95,0	-8,291	2328,60	1922,35	-406,25	-17,45
Soča	0,97	pod 90,0	4,941	2299,70	2541,81	242,11	10,53
Žaga	-0,30	pod 90,0	-1,626	3011,47	2931,80	-79,67	-2,65
Kobarid	-1,67	90,0	-7,556	2809,09	2438,87	-370,22	-13,18

Slika 6: Trend letne količine padavin na padavinski postaji Gorjuše v obdobju od 1961 do 2010.

Preglednica 9: Trendi števila dni s padavinami na leto v obdobju od 1961 do 2010.

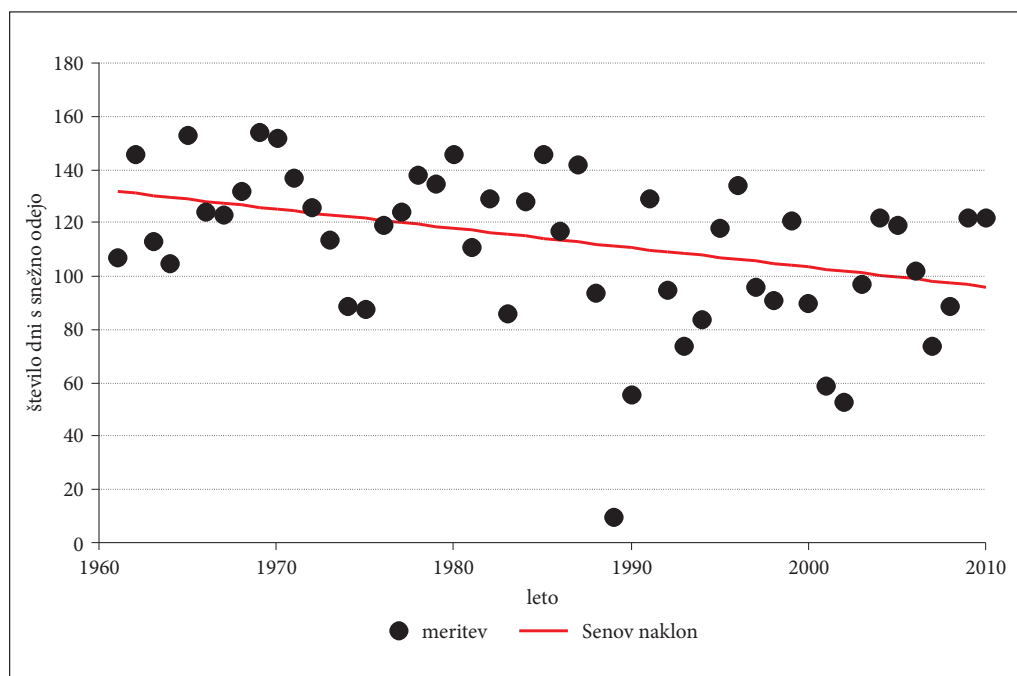
padavinska postaja	Mann-Kendallov test	raven zaupanja	Senov naklon	trendno stanje 1961	trendno stanje 2010	trendna razlika 1961–2010	trendna razlika 1961–2010
	Z	%	Q	število dni	število dni	število dni	%
Rateče	0,53	pod 90,0	0,061	145,67	148,64	2,97	2,04
Kranjska Gora	-2,06	95,0	-0,273	148,55	135,18	-13,37	-9,00
Kredarica	0,85	pod 90,0	0,179	168,88	177,63	8,76	5,18
Zgornja Radovna	-1,12	pod 90,0	-0,091	146,14	141,68	-4,46	-3,05
Gorjuše	4,61	99,9	0,840	120,12	161,28	41,16	34,27
Bohinjska Bistrica	2,36	95,0	0,403	118,00	137,75	19,75	16,74
Trenta (slika 7)	4,29	99,9	0,653	128,40	160,42	32,02	24,94
Soča	-1,47	pod 90,0	-0,167	142,83	134,67	-8,16	-5,72
Žaga	0,12	pod 90,0	0,000	140,00	140,00	0,00	0,00
Kobarid	0,59	pod 90,0	0,083	137,17	141,25	4,08	2,98

Slika 7: Trend števila dni s padavinami na leto na padavinski postaji Trenta v obdobju od 1961 do 2010.

Preglednica 10: Trendi števila dni s snežno odejo na leto v obdobju od 1961 do 2010.

padavinska postaja	Mann-Kendallov test	raven zaupanja	Senov naklon	trendno stanje 1961	trendno stanje 2010	trendna razlika 1961–2010	trendna razlika 1961–2010
	Z	%	Q	število dni	število dni	število dni	%
Rateče	-1,92	90,0	-0,474	143,05	119,84	-23,21	-16,23
Kranjska Gora (slika 8)	-2,82	99,0	-0,727	131,95	96,32	-35,63	-27,01
Kredarica	0,66	pod 90,0	0,118	261,85	267,62	5,77	2,20
Zgornja Radovna	-2,37	95,0	-0,652	141,20	109,24	-31,96	-22,63
Gorjuše	-1,12	pod 90,0	-0,333	134,33	118,00	-16,33	-12,16
Bohinjska Bistrica	-1,52	pod 90,0	-0,603	99,31	69,78	-29,53	-29,74
Trenta	-2,68	99,0	-0,872	108,06	65,32	-42,74	-39,55
Soča	-2,26	95,0	-0,677	91,19	58,00	-33,19	-36,40
Žaga	-1,35	pod 90,0	-0,364	49,14	31,32	-17,82	-36,26
Kobarid	-1,22	pod 90,0	-0,258	36,21	23,56	-12,65	-34,93

Slika 8: Trend števila dni s snežno odejo na leto na padavinski postaji Kranjska Gora v obdobju od 1961 do 2010.

V obravnavanem petdesetletnem obdobju se je število dni s snežno odejo na devetih padavinskih postajah s padajočim trendom zmanjšalo za 13 do 43 dni oziroma za 12 do 40 %. Za več kot dvajset dni letno se je obdobje s snežno odejo skrajšalo na postajah Rateče in Bohinjska Bistrica, za več kot trideset dni na postajah Kranjska Gora, Zgornja Radovna in Soča ter za več kot štirideset dni na postaji Trenta.

Na Kredarici, ki je edina padavinska postaja s pozitivnim trendom, se je število dni s snežno odejo v obdobju 1961–2010 povečalo za 6 oziroma za 2,2 %. Kot smo omenili že pri letni količini padavin, moramo biti pri obravnavi padavinskih podatkov s Kredarice zaradi nehomogenosti niza in posledično manjše zanesljivosti dodatno previdni.

4.3 Pretočni režimi

Dolgoročne spremembe temperatur in padavin ne vplivajo samo na vodne količine povprečnih ter absolutnih minimalnih in maksimalnih pretokov temveč pomembno vplivajo tudi na spreminjanje pretočnih režimov (Hrvatin 1998; Frantar 2005; Frantar in Hrvatin 2005; Hrvatin in Zorn 2017b). Med obravnavanimi podnebnimi kazalniki se zdijo še posebej pomembne spremembe v številu dni s snežno odejo, ki močno prizadenejo vse pretočne režime z izrazito snežno komponento. V Julijskih Alpah je seveda snežna komponenta pomembna pri prav vseh vodotokih.

Ob razvrščanju pretočnih režimov na temelju podatkovnega niza od 1961 do 1990 (Hrvatin 1998, 86) so se Sava Dolinka, Radovna, Sava Bohinjka, Mostnica, Sava pri Radovljici, Soča pri Kobaridu, Koritnica in Tolminka uvrstile med reke z alpskim visokogorskim snežno-dežnim režimom. Glavni pretočni višek je nastopil maja ali junija, drugotni višek pa novembra. Glavni nižek je bil februarja ali januarja, drugotni pa avgusta.

Zaradi nižje lege porečja se je Učja uvrstila med reke z alpskim sredogorskim snežno-dežnim režimom. Od skupine rek z alpskim visokogorskim snežno-dežnim režimom se je razlikovala po zgodnejšem (aprilskem) pretočnem višku ter po izenačenosti poletnega (julij, avgust) in zimskega (februar) nižka (Hrvatin 1998, 86).

Pri rečici Bači se je odmaknjenost od alpskega visokogorja odražala do te mere, da se je uvrstila med vodotoke z dinarskim dežno-snežnim režimom. Spomladanski (aprilski) in jesenski (novembrski) pretočni višek sta bila povsem izenačena, poletni (avgustovski) nižek pa je bil bistveno bolj izrazit od zimskega (februarskega). Februarski pretoki so bili celo blizu letnega povprečja, medtem ko so julijski, avgustovski in septembrski pretoki močno zaostajali za povprečjem (Hrvatin 1998, 85).

Primerjava pretočnih režimov na temelju podatkovnega niza od 1961 do 1990 s pretočnimi režimi na temelju podatkovnega niza od 1981 do 2010 je pokazala predvsem naslednje razlike (preglednica 11, slika 9):

- spomladanski (glavni) in jesenski (drugotni) pretočni višek postajata vse bolj izenačena,
- zimski (glavni) in poletni (drugotni) pretočni nižek postajata bolj izrazita,
- decembrske vode močno naraščajo in so blizu letnega povprečja ali ga celo presegajo ter kažejo na »zamujanje« zime.

Intenziteto sprememb mesečnih pretočnih količnikov posameznih rek med tridesetletnima obdobjema 1961–1990 in 1981–2010 smo ugotavljali tudi s Pearsonovim koeficientom korelacije (preglednica 11). Rezultati kažejo, da je stopnja povezanosti med obema nizoma pri Savi Dolinki, Mostnici, Savi in Učji visoka (koeficienti od 0,87 do 0,89), pri Radovni, Savi Bohinjki, Soči, Koritnici, Tolminki in Bači pa zelo visoka (koeficienti od 0,90 do 0,95). Najnižje vrednosti Pearsonovih koeficientov korelacije smo ugotovili pri mesečnih pretočnih količnikih Save Dolinke, Mostnice in Učje (povsod 0,87), najvišje pa pri Koritnici in Tolminki (0,95). Ob tem je treba pripomniti, da smo petdesetletno obdobje od 1961 do 2010 razdelili na dva tridesetletna hidrološka niza (1961–1990 in 1981–2010), kar pomeni, da je tretjina podatkov (za obdobje 1981–1990) pri obeh nizih popolnoma enaka.

Da spremembe pretočnih režimov niso tako neznatne, kot bi lahko sklepali na temelju visokih vrednosti Pearsonovih koeficientov korelacije, je na primer razvidno iz sprememb pretočnega režima Save

Preglednica 11: Mesečni pretočni količniki v obdobju 1961–1990 in 1981–2010 ter stopnja povezanosti med obema nizoma na podlagi Pearsonovega koeficienta korelacije (modra odtenka – glavni in drugotni nižek, rdeča odtenka – glavni in drugotni višek).

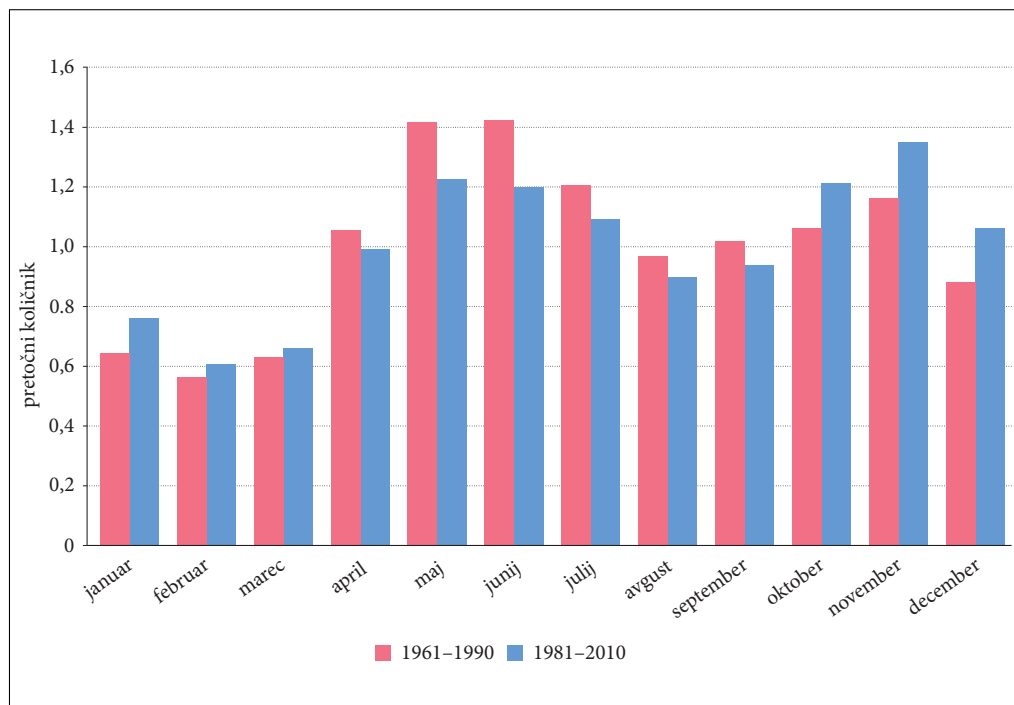
vodomer postaja	vodotok	niz	jan.	feb.	mar.	apr.	maj	jun.	jul.	avg.	sep.	okt.	nov.	dec.	Pearsonov koeficient korelacije
Jesenice (slika 9)	Sava Dolinka	1961–1990	0,64	0,56	0,63	1,05	1,42	1,43	1,21	0,97	1,02	1,06	1,16	0,88	0,87
		1981–2010	0,76	0,60	0,66	0,99	1,22	1,20	1,09	0,90	0,94	1,21	1,35	1,06	
Podhom	Radovna	1961–1990	0,51	0,44	0,60	1,35	1,80	1,42	1,01	0,81	1,03	1,11	1,18	0,74	0,90
		1981–2010	0,56	0,38	0,62	1,33	1,47	1,19	0,96	0,75	1,00	1,39	1,39	0,95	
Sveti Janez	Sava Bohinjka	1961–1990	0,39	0,30	0,40	1,09	2,27	1,85	1,02	0,78	1,09	1,03	1,20	0,58	0,94
		1981–2010	0,42	0,24	0,44	1,07	2,04	1,50	0,93	0,67	1,14	1,43	1,37	0,77	
Stara Fužina II	Mostnica	1961–1990	0,54	0,48	0,75	1,50	1,80	1,32	0,77	0,73	1,00	1,04	1,38	0,69	0,87
		1981–2010	0,55	0,32	0,71	1,41	1,45	1,16	0,84	0,72	1,09	1,53	1,36	0,84	
Radovljica I	Sava	1961–1990	0,60	0,55	0,71	1,30	1,66	1,37	0,98	0,80	0,96	1,08	1,20	0,80	0,89
		1981–2010	0,64	0,48	0,71	1,23	1,44	1,15	0,90	0,73	0,99	1,33	1,39	1,01	
Kobarid I	Soča	1961–1990	0,58	0,52	0,66	1,20	1,69	1,48	0,98	0,75	0,99	1,10	1,28	0,79	0,90
		1981–2010	0,63	0,44	0,61	1,13	1,53	1,23	0,91	0,65	1,02	1,41	1,44	1,01	
Kal - Koritnica	Koritnica	1961–1990	0,62	0,59	0,66	1,07	1,80	1,79	1,25	0,87	0,83	0,84	0,90	0,80	0,95
		1981–2010	0,73	0,66	0,69	0,96	1,61	1,51	1,14	0,82	0,83	1,02	1,15	0,89	
Žaga	Učja	1961–1990	0,71	0,65	0,96	1,54	1,47	1,04	0,64	0,63	0,91	1,07	1,48	0,89	0,87
		1981–2010	0,79	0,52	0,88	1,37	1,30	0,89	0,60	0,53	0,91	1,44	1,57	1,20	
Tolmin	Tolminka	1961–1990	0,58	0,52	0,66	1,14	1,84	1,60	0,89	0,64	0,90	1,13	1,33	0,77	0,95
		1981–2010	0,61	0,47	0,64	1,09	1,71	1,35	0,80	0,60	1,05	1,29	1,50	0,89	
Bača pri Modreju	Bača	1961–1990	1,02	0,95	1,08	1,40	1,15	0,98	0,62	0,52	0,72	1,01	1,40	1,15	0,90
		1981–2010	1,03	0,79	0,98	1,25	1,05	0,89	0,65	0,50	0,78	1,24	1,46	1,37	

Dolinke med obdobjema 1961–1990 in 1981–2010 (slika 9). Dežni novembrski višek je že presegel visoke vode v maju in juniju, ki so predvsem posledica taljenja snega v visokogorju. Zimski nižek ostaja še naprej bistveno bolj izrazit od poletnega, čeprav januarski, februarski in marčevski pretoki postopoma naraščajo, julijski, avgustovski in septembrski pa postopoma upadajo.

Razlike mesečnih pretočnih količnikov med tridesetletnima obdobjema 1961–1990 in 1981–2010 (preglednica 12) so v veliki meri enotne pri vseh obravnavanih vodotokih Julijskih Alp. Kažejo na postopno zmanjševanje spomladanskih in poletnih pretokov ter na naraščanje jesenskih pretokov. Pri zimskih pretokih niso opazne večje spremembe. Največje upadanje pretokov se pojavlja maja in junija, največje naraščanje pa med oktobrom in decembrom. Ob večji pozнопomladanski evapotranspiraciji je pomemben vzrok za tovrstno dogajanje postopno naraščanje temperature ter posledično tanjša in bolj kratkotrajna snežna odeja. V preteklosti je pomemben delež jesenskih padavin padel v obliki snega, ki je na vodotokih povzročal tako imenovan snežni zadržek ali snežno retinenco, debelejša snežna odeja pa se je v višjih legah talila vse do pozne pomladi in zgodnjega poletja.

4.4 Raba tal

Med dejavnike, ki jih je treba upoštevati pri hidrološki analizi izbrane pokrajine, spada tudi raba tal (Bat in Uhan 2004, 126). Ta je v zadnjih desetletjih podvržena hitrim in obsežnim spremembam. V slovenskem alpskem svetu so bile razmere leta 1953 podobne tistim iz začetka 20. stoletja, leta 1979 pa je zemljiški kataster zaznal že močno upadanje deleža njiv, travnikov in pašnikov (Petek 2005, 113, 116). Do leta 1999 se je delež njiv, travnikov in pašnikov dodatno zmanjšal, vendar manj kot v predhodnem primerjalnem obdobju (Petek 2005, 119).

Slika 9: Sprememba pretočnega režima Save Dolinke na vodomerni postaji Jesenice med obdobjema 1961–1990 in 1981–2010.

Zaradi neažurnega obnavljanja podatkov v zemljiškem katastru smo za leto 2017 uporabili podatke iz evidence dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč na GIS portalu Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (Grafični ... 2017). Velika razlika v deležu gozda med letoma 1999 in 2017 zato ni zgolj posledica sprememb v rabi tal, temveč je hkrati tudi posledica spremenjene oziroma izboljšane metodologije zajemanja podatkov.

Med množico sprememb različnih zemljiških kategorij posebej izstopajo spremembe deleža gozdnih zemljišč (preglednica 13). Kmalu po drugi svetovni vojni je gozd pokrival le slabo polovico površja slovenskega alpskega sveta, danes pa njegov delež že presega sedemdeset odstotkov površja (Hrvat in Zorn 2017b, 30). V Julijskih Alpah zavzema gozd več kot sedem desetih površja v savskem delu, v soškem delu pa bo kmalu dosegel mejo dveh tretjin.

Delež gozdnih zemljišč je zelo pomemben tudi s hidrološkega vidika, saj lahko drevesa s prestrežanjem padavin in transpiracijo bistveno zmanjšajo količino vode, ki doseže podtalnico ali površinske

Preglednica 12: Spremembe mesečnih pretočnih količnikov med obdobjema 1961–1990 in 1981–2010 (modri odtenki kažejo na zmanjševanje količnikov, rdeči pa na naraščanje).

	jan.	feb.	mar.	apr.	maj	jun.	jul.	avg.	sep.	okt.	nov.	dec.
Sava Dolinka – Jesenice	0,12	0,04	0,03	-0,06	-0,20	-0,23	-0,11	-0,07	-0,08	0,15	0,19	0,18
Radovna – Podhom	0,04	-0,05	0,01	-0,02	-0,33	-0,23	-0,05	-0,06	-0,02	0,29	0,21	0,22
Sava Bohinjka – Sveti Janez	0,02	-0,06	0,04	-0,02	-0,24	-0,35	-0,09	-0,11	0,05	0,41	0,17	0,19
Mostnica – Stara Fužina II	0,02	-0,16	-0,04	-0,09	-0,35	-0,15	0,07	-0,01	0,10	0,49	-0,03	0,15
Sava – Radovljica I	0,05	-0,07	0,00	-0,06	-0,22	-0,23	-0,08	-0,07	0,03	0,25	0,19	0,20
Soča – Kobarid I	0,05	-0,08	-0,04	-0,07	-0,16	-0,25	-0,07	-0,11	0,04	0,32	0,15	0,23
Koritnica – Kal – Koritnica	0,11	0,07	0,03	-0,10	-0,19	-0,28	-0,11	-0,05	0,00	0,18	0,25	0,09
Učja – Žaga	0,08	-0,13	-0,08	-0,16	-0,18	-0,15	-0,04	-0,10	0,00	0,37	0,10	0,30
Tolminka – Tolmin	0,03	-0,05	-0,02	-0,05	-0,13	-0,25	-0,08	-0,04	0,14	0,16	0,17	0,12
Bača – Bača pri Modreju	0,00	-0,16	-0,10	-0,15	-0,10	-0,09	0,03	-0,01	0,07	0,23	0,06	0,22

Preglednica 13: Spreminjanje deleža gozda v Julijskih Alpah v obdobju od 1827 do 2017 (* po zemljiškem katastru, ** po evidenci dejanske rabe kmetijskih in gozdnih zemljišč; Grafični ... 2017).

Julijske Alpe	1827* %	1900* %	1953* %	1979* %	1999* %	2017** %
Soške Julijske Alpe	31,4	28,9	28,7	34,4	39,8	65,2
Savske Julijske Alpe	48,5	49,0	51,1	54,5	57,0	71,6

vodotoke. Iglaste vrste dreves prestrezajo od 20 do 40 %, listnate pa od 20 do 25 % padavin (Šraj 2009, 100). Prestrezanje, oziroma zadrževanje in izhlapevanje vode iz drevesnih krošenj, lahko zadrži od 6 do 93 % padavin, v vegetacijski dobi pa je v gozdnatih pokrajinah treba upoštevati še vpliv transpiracije, zaradi katere se letne izgube padavinske vode gibljejo od 200 do 300 mm (Smolej 1988, 198).

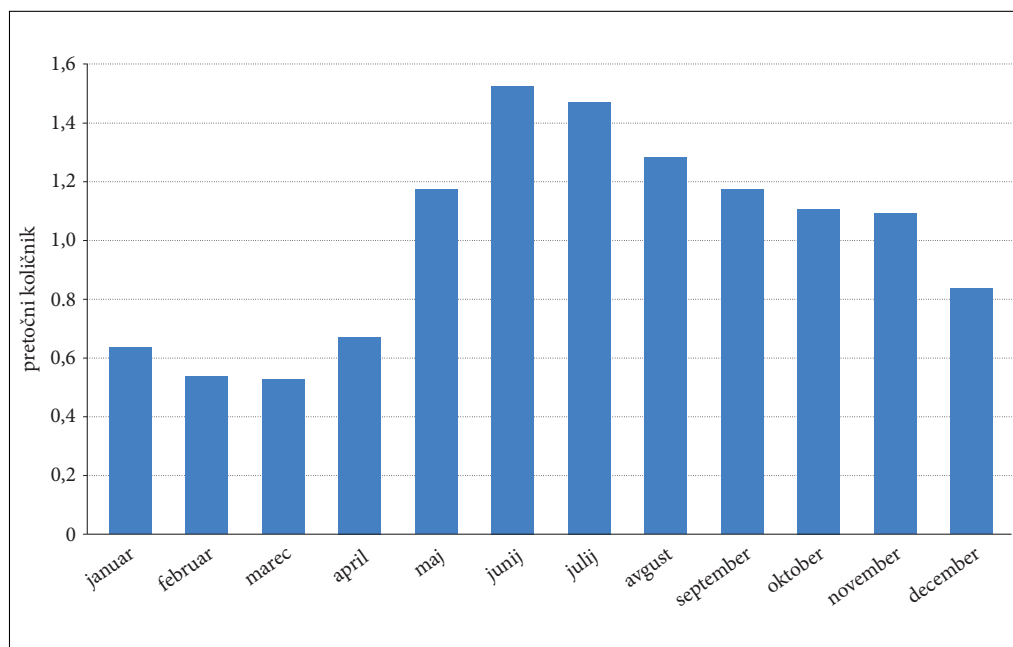
5 Vodne razmere na Bistrici

Med vsemi vodotoki Julijskih Alp je s Triglavom najbolj povezana rečica Bistrica, ki teče po dolini Vrat. Povezanost je tako močna, da se pred njenim imenom večkrat pojavlja pridevnik triglavska in je celotno ime zapisano kot Triglavska Bistrica. Sodelavci Triglavskega narodnega parka so na primer leta 2006 vzdolž njenega toka dopolnili in prenovili naravoslovno učno pot in jo poimenovali Pot Triglavske Bistrice.

Rečica izvira ob vznožju severne stene Triglava na nadmorski višini približno 1190 m. Po nekaj sto metrih površinskega toka običajno ponikne pod debele plasti drobirja in se spet pojavi na površju v bližini Aljaževega doma. V rečico se zlasti z leve oziroma zahodne strani izliva več hudournikov in potokov, na primer Suhi in Rdeči potok ter Veliki in Mali Črlovec. Najbolj imeniten pritok je potok Peričnik, ki se k Bistrici spušča tudi v dveh slikovitih slapovih. Bistrica doseže Zgornjesavsko dolino pri Mojstrani in se na vzhodnem robu naselja na nadmorski višini 639 m izliva v Savo Dolinko.

Skupaj z občasno suhim odsekom v zatrepu doline Vrat je Bistrica dolga 13,1 km, njeno porečje pa meri 47,4 km². Od izvira do sotočja se spusti za približno 550 m, njen strmec pa je 42,1 %. To pomeni, da se na vsakem kilometru svojega toka spusti v povprečju za dobrih 42 m.

Rečico Bistrico obravnavamo posebej zaradi tega, ker je njen niz hidroloških meritev trajal zgolj od leta 1953 do 1989 in ni primerljiv z nizi hidroloških meritev na preostalih obravnavanih vodotokih (večinoma 1961–2010). Trendi njenih povprečnih srednjih letnih pretokov ter trendi absolutnih

Slika 10: Pretočni režim Bistrice na vodomerni postaji Mojstrana v obdobju 1953–1989.

minimalnih in maksimalnih letnih pretokov so padajoči. Raven zaupanja je najvišja pri absolutnih minimalnih letnih pretokih in sicer 99,0 %, pri povprečnih srednjih letnih pretokih je 95 %, pri absolutnih maksimalnih letnih pretokih pa je najnižja in ne dosega 90 %.

V obdobju od 1953 do 1989 so se absolutni minimalni letni pretoki Bistrice zmanjšali z 1,53 na 0,88 m³/s oziroma za 42,5 %, povprečni srednji letni pretoki so upadli s 3,68 na 2,26 m³/s oziroma za 38,6 %, absolutni maksimalni letni pretoki pa so se zmanjšali z 12,09 na 7,44 m³/s oziroma za 38,5 %. Zelo zanimiva bi bila raziskava, ki bi ocenila vpliv krčenja Triglavskega ledenika na upadanje pretokov Bistrice. Povezavo med odtočno vodo s Triglavskega ledenika in izvirov Bistrice so krasoslovci s sledenjem ugotovili že na začetku šestdesetih let 20. stoletja (Gams 1964).

Pretočni režim Bistrice (slika 10) se močno razlikuje od pretočnih režimov preostalih vodotokov, ki smo jih obravnavali v tej razpravi. Ima en sam višek, ki se pojavlja šele junija, torej na prehodu iz pomladi v poletje, in en sam nizek v marcu, ko zima prehaja v pomlad. Tovrstne razmere so značilne za alpski snežni režim in se pojavljajo pri rekah, ki imajo svoja povirja v visokogorskem alpskem svetu, kjer prevladuje gorsko podnebje (Hrvatini 1998, 86). V obdobju med 1961 in 1990 je imela skoraj identičen pretočni režim reka Drava na vodomerni postaji Borl v bližini Ptuja (Hrvatini 1998, 77).

6 Hidrološki režim in podnebne spremembe

Številne raziskave kažejo, da podnebne spremembe vplivajo na hidrološki režim (na primer Arnell in Gosling 2013, 351; Kohler, Wehrli in Jurek 2014).

Od sredine 19. stoletja, ko se je končala »mala ledena doba«, so se temperature v Evropi in širše zviševale. V 20. stoletju se je globalna temperatura zvišala za $0,74 \pm 0,18$ °C (1906–2005; Trenberth in ostali 2007). V Alpah so se temperature od poznega 19. stoletja do konca 20. stoletja zvišale dvakrat toliko, kot je bil povprečni dvig temperatur na severni polobli, in sicer se je poprečna letna temperatura zvišala za okrog 2 °C (Gobiet in ostali 2014, 1140). Po naših podatkih se je temperatura v Julijskih Alpah v zadnjega pol stoletja zvišala za več kot 1,5 °C. Še posebej je bilo zviševanje temperatur v Alpah izrazito od leta 1980, ko se je temperatura zviševala za okrog 0,5 °C na desetletje (Gobiet in ostali 2014, 1140). Ob tem je bilo zviševanje minimalnih temperatur hitrejše kot zviševanje maksimalnih temperatur. V Švicarskih Alpah so se temperature med letoma 1959 in 2008 poleti zviševale za 0,46 °C na desetletje, pozimi pa za 0,40 °C na desetletje (Rangwala in Miller 2012, 533). Napovedi za 21. stoletje kažejo, da se bodo do sredine stoletja temperature v Alpah zvišale za 1,5 °C (0,25 °C/desetletje), do konca stoletja pa za 3,3 °C (0,36 °C/desetletje v drugi polovici stoletja) (Gobiet in ostali 2014, 1140). V celotni Sloveniji se je povprečna temperatura zraka v drugi polovici 20. stoletja (1956–2005) statistično značilno povečala za $1,4 \pm 0,6$ °C. Projekcije za 21. stoletje pa kažejo dvig temperature zraka v hladni polovici leta za približno 3 °C (razpon od 1,5 do 7 °C) in v topli polovici leta za 3,5 °C (razpon od 1,5 do 8 °C) (Kajfež-Bogataj 2006, 171–172). Povprečna temperatura zraka je v Sloveniji v obdobju 1961–2011 naraščala s trendom okoli 0,34 °C na desetletje (Dolinar 2013) oziroma med 0,33 in 0,36 °C na desetletje (Vertačnik in Bertalič 2017, 29).

Nasprotno pa so pri padavinah opazni trendi, ki nakazujejo manjše količine padavin. Za severozahodno Slovenijo so v obdobju 1951–2007 zabeležili upad padavin za 3–6 % na desetletje (De Luis in ostali 2014). Upad se je razen v dveh primerih pokazal tudi pri naših izračunih. Napovedi za Alpe v 21. stoletju kažejo, da se bodo do sredine stoletja poletne padavine zmanjšale za 4,1 %, zimske padavine pa povečale za 3,6 %, do konca stoletja pa naj bi se poletne padavine zmanjšale za kar 20,4 %, zimske pa povečale za 10,4 % (Gobiet in ostali 2014, 1140).

V Sloveniji se količina padavin spreminja tudi sezonsko. »Jeseni se količina padavin veča skoraj po vsej državi z izjemo manjših predelov na jugovzhodu države in na Koroškem. Pozimi smo zaznali dvojnost: v zahodni Sloveniji ter na Koroškem in Pohorju se količina zmanjšuje, v vzhodni polovici pa sprememba ni. Spomladi je opaziti dokaj enoten trend zmanjševanja padavin po vsej državi razen v vzhodni Štajerski,

Prekmurju in Goričkem. Poleti je po vsej državi padavin manj, izjema so višji predeli Alp, kjer ni opaziti sprememb. Padavinski režim se spreminja, jesenski višek postaja bolj izrazit, medtem ko se v ostalih mesecih količina padavin zmanjšuje, kar odločujoče vpliva tudi na količine pretokov v rekah« (Kobold, Dolinar in Frantar 2012, 10).

Niso pa zgolj spremembe temperatur in padavin tiste, ki vplivajo na hidrološki režim. Spremembe temperatur vplivajo na izhlapevanje, ki naj bi se v 21. stoletju zaradi nekaj stopinj višjih temperatur povečalo za več kot 200 mm/leto (Goler in ostali 2016, 624). Pri spreminjanju hidrološkega režima pa ne smemo pozabiti na neposredne človeške vplive: spremembe rabe tal (omenili smo vpliv gozda), regulacijske posege, gradnjo pregrad, urbanizacijo ali namakanje (Uлага 2002, 111; Bormann 2010, 261; Zampieri in ostali 2015, 222; Šraj, Menih in Bezjak 2016), pa tudi na dolžino merilnih nizov (Bezjak, Brilly in Šraj 2016).

V Alpah in drugod v visokogorju ima na hidrološki režim velik vpliv snežna odeja oziroma taljenje snega in ledenikov (Gabrovec in ostali 2014). Podobno kot mi, so statistično značilen upad v številu dni s snežno odejo na zahodnem robu Alpsko-Dinarske pregrade zabeležili v obdobju 1971–2000 (Kobold, Dolinar in Frantar 2012, 10–11). Poleg vpliva na hidrološki režim, je upad lahko problematičen tudi z vidika zimskega turizma, predvsem za več kot trideset dni manjše število dni s snežno odejo v Kranjski Gori (prim. Urbanc in Pipan 2011). Topogledno so zaskrbljujoče projekcije za 21. stoletje, ki kažejo na »drastično zmanjšanje« snežne odeje pod 1500 oziroma 2000 m nadmorske višine oziroma na dvig snežne meje od 300 do 600 m (Gobiet in ostali 2014, 1138, 1147).

V Julijskih Alpah ugotavljamo, da se letni pretoki zmanjšujejo, nasprotno pa v Švici v splošnem ugotavljajo povečanje letnih pretokov, predvsem na račun večjega odtoka pozimi, spomladi in jeseni. Zimsko povečanje povezujejo s spremembo snežnih padavin v dežne zaradi višjih temperatur. Prav tako višje spomladanske pretoke povezujejo z višjimi temperaturami in posledično zgodnejšim taljenjem snega (Birsan in ostali 2005, 326). V Avstriji podobno napovedujejo višje pretoke pozimi, kot posledico zgodnejšega taljenja snega, v toplejšem delu leta pa posledično nižje pretoke poleti (Goler in ostali 2016, 621). Na splošno ugotavljajo, da so bile zimske temperature v Alpah po letu 1960 nad povprečjem za 20. stoletje (Casty in ostali 2005, 1859). V severni Italiji se zimski pretoki zmanjšujejo pod 1800 m nadmorske višine, višje pa se povečujejo; spomladanski in poletni pretoki se zmanjšujejo (Bocchiola 2014, 51). Večina italijanskih alpskih rek kaže nižje letne pretoke (povprečno $-0,149 \text{ l/s s km}^2/\text{leto}$ oziroma približno $-13,4 \text{ l/s s km}^2$ v 90 letih) (Bocchiola 2014, 61), a je zmanjšanje v povprečju manjše kot v Julijskih Alpah.

Nekatere projekcije kažejo, da se bodo pretoki v Slovenji v prihodnje še zmanjševali – ob dvigu temperature za $+1^\circ\text{C}$ ter hkratnemu padcu padavin za desetino naj bi se pretoki v Posavju zmanjšali za slabo četrtnino, v Posočju pa za dobro šestino, ob dvigu temperatur za $+2,5^\circ\text{C}$ pa naj bi se pretoki v Posavju zmanjšali za tretjino, v Posočju pa za slabo četrtnino (Kobold 2007, 105).

7 Sklep

Poglavitna spoznanja o spremembah izbranih hidroloških in podnebnih spremenljivk v obdobju med letoma 1961 in 2010 v veliki meri sovpadajo s predstavljenimi trendi drugih avtorjev (na primer Uлага 2002; Uhan 2007; Frantar, Kobold in Uлага 2008; Uлага, Kobold in Frantar 2008a; 2008b; Kobold, Dolinar in Frantar 2012; Makor 2016) in jih lahko strnemo takole:

- Trendi absolutnih minimalnih letnih pretokov v obdobju od 1961 do 2010 so pri osmih vodotokih od desetih izrazito padajoči. Trendna razlika je skromna le na Savi Bohinjki in Soči, na vseh preostalih vodotokih pa presega vsaj 15%. Absolutni minimalni pretoki so se zmanjšali za 0,10 do $2,15 \text{ m}^3/\text{s}$, v relativnem smislu pa beleži večina vodotokov upad od 15 do 40%.
- Trendi povprečnih srednjih letnih pretokov v obdobju od 1961 do 2010 so na vseh desetih vodotokih padajoči. Pretoki so se zmanjšali za 0,36 do $6,79 \text{ m}^3/\text{s}$, v relativnem smislu pa beleži večina vodotokov upad od 15 do 30%, manj kot 10% le Tolminka.

- Trendi absolutnih maksimalnih letnih pretokov v obdobju od 1961 do 2010 so na sedmih vodotokih padajoči, na treh rekah pa je trend naraščajoč. Med rekami z negativnim trendom so se pretoki najbolj zmanjšali na Mostnici (-63 %) in Bači (-27 %), med rekami s pozitivnim trendom pa so se pretoki najbolj povečali na Soči (21 %) in Savi Dolinki (10 %).
- Povprečna letna temperatura zraka je v obdobju od 1961 do 2010 na vseh šestih obravnavanih temperaturnih postajah v povprečju letno narasla od 0,030 do 0,036 °C. Temperaturna razlika je najmanjša na postaji Krn, kjer je temperatura v petih desetletjih narasla za 1,45 °C, in največja na postaji v Račeah, kjer je temperatura narasla za 1,76 °C.
- Letna količina padavin se je v obdobju od 1961 do 2010 na osmih od desetih padavinskih postaj zmanjšala. Na šestih postajah z največjim upadanjem se je količina padavin v povprečju letno zmanjšala od 4 do 9 mm, kar pomeni, da se je v zadnjega pol stoletja na omenjenih postajah količina padavin zmanjšala za 185–440 mm oziroma za 10–20 %. Naraščajoči trend letne količine padavin imata postaji Soča (+242 mm) in Kredarica (+193 mm). Pri obeh se je v petdesetih letih količina padavin povečala za približno 10 %.
- Letno število dni s padavinami nad 0,1 mm je v obdobju od 1961 do 2010 na šestih padavinskih postajah naraslo in na treh upadlo, na postaji v Žagi pa je ostalo nespremenjeno. Pri sedmih padavinskih postajah so negativna ali pozitivna trendna odstopanja manjša in ne dosegajo 10 %. Izrazitejšega upadanja ne beleži nobena padavinska postaja, naraščanje pa je največje na postajah Gorjuše (34,3 %), Trenta (24,9 %) in Bohinjska Bistrica (16,7 %).
- Število dni s snežno odejo se je v obravnavanem obdobju 1961–2010 na devetih padavinskih postajah od desetih zmanjšalo za 13 do 43 dni oziroma za 12 do 40 %. Edina izjema je visokogorska padavinska postaja na Kredarici, ki glede na razpoložljive podatke beleži celo rahlo naraščanje snežnih dni. Za več kot trideset dni letno se je obdobje s snežno odejo skrajšalo na postajah Kranjska Gora, Zgoranja Radovna in Soča ter za več kot štirideset dni na postaji Trenta.
- Primerjava pretočnih režimov na temelju podatkovnega niza od 1981 do 2010 s pretočnimi režimi na temelju podatkovnega niza od 1961 do 1990 kaže, da postajata spomladanski (glavni) in jesenski (drugotni) pretočni višek vse bolj izenačena, da postajata zimski (glavni) in poletni (drugotni) pretočni nižek vse bolj izrazita in da posebej močno naraščajo decembrske vode, kar kaže na »zamujanje« zime.
- Več kot dve tretjini Julijskih Alp prekriva gozd, ki s prestrezanjem padavin in transpiracijo bistveno zmanjšuje količino vode, ki doseže podtalnico in površinske vodotoke.

Zahvala: Raziskava je bila izvedena v okviru temeljnega raziskovalnega projekta »Prožnost alpskih pokrajin z vidika naravnih nesreč« (J6-6853) in raziskovalnega programa »Geografija Slovenije« (P6-0101), ki ju financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

8 Viri in literature

- Arhiv hidroloških podatkov. Agencija Republike Slovenije za okolje. Ljubljana, 2017. Medmrežje: <http://vode.arso.gov.si/hidarhiv/>; http://www.arso.gov.si/vode/podatki/arhiv/hidroloski_arhiv.html (21. 4. 2017).
- Arhiv meteoroloških podatkov. Agencija Republike Slovenije za okolje. Ljubljana, 2017. Medmrežje: <http://meteo.arso.gov.si/> (21. 4. 2017).
- Arnell, N. W., Gosling, S. N. 2013: The impacts of climate change on river flow regimes at the global scale. *Journal of Hydrology* 486. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jhydrol.2013.02.010>
- Bat, M., Uhan, J. 2004: Vode. Narava Slovenije. Ljubljana.
- Bezjak, N., Brilly, M., Šraj, M. 2016: Flood frequency analyses, statistical trends and seasonality analyses of discharge data: a case study of the Litija station on the Sava River. *Journal of Flood Risk Management* 9-2. DOI: <https://doi.org/10.1111/jfr3.12118>

- Birsan, M.-V., Molnar, P., Burlando, P., Pfaundler, M. 2005: Streamflow trends in Switzerland. *Journal of Hydrology* 314. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jhydrol.2005.06.008>
- Bocchiola, D. 2014: Long term (1921–2011) hydrological regime of Alpine catchments in Northern Italy. *Advances in Water Resources* 70. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.advwatres.2014.04.017>
- Bormann, H. 2010: Runoff regime changes in German rivers due to climate change. *Erdkunde* 64-3. DOI: <https://doi.org/10.3112/erdkunde.2010.03.04>
- Casty, C., Wanner, H., Luterbacher, J., Esper, J., Böhm, R. 2005: Temperature and precipitation variability in the European Alps since 1500. *International Journal of Climatology* 25-14. DOI: <https://doi.org/10.1002/joc.1216>
- De Luis, M., Čufar, K., Saz, M. A., Longares, L. A., Ceglar, A., Kajfež-Bogataj, L. 2014: Trends in seasonal precipitation and temperature in Slovenia during 1951–2007. *Regional Environmental Change* 14-5. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10113-012-0365-7>
- Dolinar, M. (ur.) 2013: Podnebna spremenljivost Slovenije: Glavne značilnosti gibanja temperature zraka v obdobju 1961–2011. Ljubljana.
- Frantar, P. 2005: Pretočni režimi slovenskih rek in njihova spremenljivost. Ujma 19.
- Frantar, P., Hrvatin, M. 2005: Pretočni režimi v Sloveniji med letoma 1971 in 2000. *Geografski vestnik* 77-2.
- Frantar, P., Kobold, M., Ulaga, F. 2008: Trend pretokov. *Vodna bilanca Slovenije 1971–2000*. Ljubljana.
- Gabrovec, M., Hrvatin, M., Komac, B., Ortar, J., Pavšek, M., Topole, M., Triglav Čekada, M., Zorn, M. 2014: Triglavski ledenik. *Geografija Slovenije* 30. Ljubljana.
- Gams, I. 1964: Poročilo o barvanju v Dimnicah in Triglavskem breznu v letu 1964. *Acta carsologica* 4.
- Gobiet, A., Kotlarski, S., Beniston, M., Heinrich, G., Rajczak, J., Stoffel, M. 2014: 21st century climate change in the European Alps—A review. *Science of the Total Environment* 493. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2013.07.050>
- Goler, R. A., Frey, S., Formayer, H., Holzmann, H. 2016: Influence of climate change on river discharge in Austria. *Meteorologische Zeitschrift* 25-5. DOI: <https://doi.org/10.1127/metz/2016/0562>
- Grafični podatki RABA za celo Slovenijo. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. Ljubljana, 2017. Medmrežje: <http://rkg.gov.si/GERK/> (21. 2. 2017).
- Hrvatin, M. 1998: Pretočni režimi v Sloveniji. *Geografski zbornik* 38.
- Hrvatin, M., Zorn, M. 2017a: Trendi temperatur in padavin ter trendi pretokov rek v Idrijskem hribovju. *Geografski vestnik* 89-1. DOI: <https://doi.org/10.3986/GV89101>
- Hrvatin, M., Zorn, M. 2017b: Trendi pretokov rek v slovenskih Alpah med letoma 1961 in 2010. *Geografski vestnik* 89-1. DOI: <https://doi.org/10.3986/GV89201>
- Kajfež-Bogataj, L. 2006: Podnebne spremembe in nacionalna varnost. Ujma 20.
- Kobold, M. 2007: Vpliv podnebnih sprememb na pretoke slovenskih rek. 18. Mišičev vodarski dan. Maribor.
- Kobold, M., Dolinar, M., Frantar, P. 2012: Spremembe vodnega režima zaradi podnebnih sprememb in drugih antropogenih vplivov. 1. kongres o vodah Slovenije. Ljubljana.
- Kohler, T., Wehrli, A., Jurek, M. (ur.) 2014: *Mountains and Climate Change: A Global Concern*. Bern.
- Kovačič, G. 2016: Trendi pretokov rek jadranskega povodja v Sloveniji brez Posočja. *Geografski vestnik* 88-2. DOI: <https://doi.org/10.3986/GV88201>
- Kovačič, G., Kolega, N., Brečko Grubar, V. 2016: Vpliv podnebnih sprememb na količine vode in poplave morja v slovenski Istri. *Geografski vestnik* 88-1. DOI: <https://doi.org/10.3986/GV88101>
- Kraner Šumenjak, T., Šuštar, V. 2011: Parametrični in neparametrični pristopi za odkrivanje trenda v časovnih vrstah. *Acta agriculturae Slovenica* 97-3.
- Kunaver, J. 1998: *Julijske Alpe. Slovenija pokrajine in ljudje*. Ljubljana.
- Makor, S. 2016: Trendi spreminjanja pretokov rek v Slovenij. Diplomsko delo, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Medmrežje 1: <http://en.ilmatietaanlaitos.fi/makesens> (24. 7. 2017).

- Ogrin, D. 1996: Podnebni tipi v Sloveniji. *Geografski vestnik* 68.
- Perko, D. 1998: The regionalization of Slovenia. *Geografski zbornik* 38.
- Petek, F. 2005: Spremembe rabe tal v slovenskem alpskem svetu. *Geografija Slovenije* 11. Ljubljana.
- Pristov, J., Pristov, N., Zupančič, B. 1998: Klima v Triglavskem narodnem parku. Bled.
- Salmi, T., Määttä, A., Anttila, P., Ruoho-Airola, T., Amnell, T. 2002: Detecting trends of annual values of atmospheric pollutants by the Mann-Kendall test and Sen's slope estimates – the Excel template application MAKESENS. *Publications on Air Quality No. 31*. Helsinki.
- Smolej, I. 1988: Gozdna hidrologija. Ljubljana.
- Šraj, M. 2009: Prestrežene padavine: meritve in analiza. *Geografski vestnik* 81-1.
- Šraj, M., Menih, M., Bezjak, N. 2016: Climate variability impact assessment on the flood risk in Slovenia. *Physical Geography* 37-1. DOI: <https://doi.org/10.1080/02723646.2016.1155389>
- Trenberth, K. E., Jones, P. D., Ambenje, P., Bojariu, R., Easterling, D., Klein Tank, A. Parker, D. Rahimzadeh, F., Renwick, J. A., Rusticucci, M., Soden, B., Zhai, P. 2007: Observations: Surface and atmospheric climate change. *Climate Change 2007: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge. Medmrežje: https://www.ipcc.ch/publications_and_data/ar4/wg1/en/ch3s3-es.html (24. 7. 2017).
- Uhan, J. 2007: Trendi velikih in malih pretokov rek v Slovenji. *Ujma* 21.
- Uлага, F. 2002: Trendi spreminjanja pretokov slovenskih rek. *Dela* 18.
- Uлага, F., Kobold, M., Frantar, P. 2008a: Trends of river discharges in Slovenia. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science* 4-1. DOI: <https://doi.org/10.1088/1755-1307/4/1/012030>
- Uлага, F., Kobold, M., Frantar, P. 2008b: Analiza časovnih sprememb vodnih količin slovenskih rek. 19. Mišičev vodarski dan. Maribor.
- Urbanc, M., Pipan, P. (ur.) 2011: *Climalptour: podnebne spremembe in njihov vpliv na turizem v Alpah*. Ljubljana.
- Vertačnik, G., Bertalič, R. 2017: Značilnosti podnebja v Sloveniji. *Podnebna spremenljivost Slovenije v obdobju 1961–2011*, 3. Ljubljana.
- Zampieri, M., Scoccimarro, E., Gualdi, S., Navarra, A. 2015: Observed shift towards earlier spring discharge in the main Alpine rivers. *Science of the Total Environment* 503-504. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2014.06.036>

TRIGLAVSKO PODZEMLJE

Jure Tičar, dr. Matej Lipar, dr. Matija Zorn

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Geografski inštitut Antona Melika, Novi trg 2, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija

jure.ticar@zrc-sazu.si, matej.lipar@zrc-sazu.si, matija.zorn@zrc-sazu.si

Erika Kozamernik

Gozdarski inštitut Slovenije, Večna pot 2, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija

erika.kozamernik@gozdis.si

IZVLEČEK

Triglavsko podzemlje

Na visokogorskih kraških podih se odpirajo številni vhodi v brezna in jame. Med najbolj zakraselimi so Kaninski in Rombonski podi, kjer so jamarji odkrili kar osem brezen, globljih od 1000 m. Na Triglavskih podih, ki jih je še konec 19. stoletja v celoti prekrival Triglavski ledenik, se danes med gruščem odpirajo številni vhodi v brezna in jame. Rezultat jamarskih raziskav sredi preteklega stoletja so odkrita štiri brezna, med katerimi sta najgloblji Triglavsko brezno (274 m) in Brezno 2 pri Totalizatorju (200 m). Z raziskavami leta 2017 je bilo odkritih več kot 40 novih brezen, 16 jih je bilo tudi podrobneje dokumentiranih. V nekaterih breznih je prisoten stalen led. Raziskave »podzemnih ledenikov« omogočajo ugotavljanje podnebnih sprememb v podzemlju ter primerjave s tovrstnimi spremembami na površju.

KLJUČNE BESEDE

visokogorski kras, kraški podi, brezna, poledenitev, Triglav

ABSTRACT

The underground world of Triglav Plateau

High karst plateaus are characterised by a great number of cave and pit entrances. Kanin Plateau and Rombon Plateau are among the most karstified high karst plateaus in Slovenia, where cavers have discovered eight caves reaching deeper than 1000 m. Triglav Plateau, which was still covered by Triglav Glacier in the 19th century, now reveals numerous entrances to caves and pits. The explorations in the middle of the 20th century led to the discovery of four individual pits, among which Triglav Pit (274 m) and Pit 2 at Totalizator (200 m) are the deepest. With explorations in 2017, more than 40 new pits were discovered and 16 of them comprehensively explored and surveyed. Cave ice is present in some pits, and the exploration of these 'underground glaciers' enables the determination of climate change in the underground and comparison with climate changes on the surface.

KEY WORDS

alpine karst, high karst plateaus, pits, glaciation, Mount Triglav

1 Uvod

V Sloveniji zavzema kras skoraj 43 % ozemlja. Delimo ga na: visoki dinarski kras, nizki dinarski kras, predalpski in alpski kras (Mihevc 1998, 91). Slednji je prisoten predvsem v Julijskih in Kamniško-Savinjskih Alpah ter mestoma v Karavankah. Debeli skladi mezozojskih kamnin, aktivna tektonika, velika količina padavin, zmrzalno preprevanje, korozija in izrazit vertikalni odtok vode so v alpskem svetu predpogoj za nastanek brezen in jam (Gams 2004; Stepišnik 2011).

Največ brezen in jam se je v alpskem krasu razvilo oziroma je bilo raziskanih na visokogorskih kraških planotah. Te so bile poleg zakrasevanja podvržene tudi poledenitvi (Ferk s sodelavci 2017). Površje nad gozdno mejo je zato poleg zakraselosti tudi močno ledeniško preoblikovano, kar se kaže v prisotnosti mazen, laštev in kamnitih miz v kombinaciji s kotlički, kontami, škrapljami, žlebiči in škvavicami. Med raznovrstnimi skalnimi oblikami pa se odpirajo številni vhodi v kraška brezna.

Prve jamarske raziskave na visokogorskih kraških planotah so bile opravljene že v petdesetih letih preteklega stoletja, do danes pa je bilo v slovenskem visokogorju raziskanih več kot tisoč jam (Gams 2004; Kataster jam JZS 2018). Največja gostota raziskanih brezen je na območju Kaninskih in Rombonskih podov, Kriških podov, Komne, Dleskovške planote ter Malih in Velikih podov pod Skuto. Z novjšimi intenzivnimi raziskavami je bilo na teh planotah raziskanih kar osem brezen, globljih od 1000 m. Glede na globino raziskanih rovov si sledijo: Čehi 2 (–1505 m), Renejevo brezno (–1322 m), Sistem Mala Boka – BC4 (–1319 m), Črnlesko brezno (sistem) (–1247 m), Vandima (–1182 m), Sistem Molička Peč (–1132 m), Macola (–1002 m) in P4 (–1002 m) (Kataster jam JZS 2018).

V najširšem smislu se Triglavski podi raztezajo severovzhodno od Triglava v smeri Begunjskega vrha, Vrbanove špice in Rjavine ter proti jugozahodu v smeri Glave v Zaplanji, Doliča in Šmarjetne glave (Kunaver 1961, 112; Državna ... 1995). V prispevku smo se omejili na njihov osrednji del, to je na območje med Triglavom, Malim Triglavom, Kredarico, Kotlom in Triglavsko severno steno, ki se razteza na nadmorski višini med 2200 in 2500 m (slika 1). Triglavsko pogorje gradijo 1200 m debeli skladi zgornjetriasnih dachsteinskih plastovitih apnencev, na katere je odložen zgornjetriasni masivni cordevolski apnenec debeline 450 m. Starejši masivni apnenci so narinjeni na mlajše dachsteinske apnence kot del Slatenskega nariva (Jurovšek 1987a; Jurovšek 1987b) oziroma Triglavskega pokrova (Ramovš 2000).

Na območju Triglavskih podov so vidni številni sledovi ledeniškega delovanja (na primer obrušeno površje) in zakrasevanja (kotlički in brezna) (Kunaver 1961; Šifrer 1963). Relief intenzivno preoblikujejo tudi erozijsko-denudacijski procesi, predvsem skalni odlomi in podori (Triglav Čekada in Zorn 2014). Med akumulacijskimi oblikami melišča niso izrazita, na območju pa so številni ledeniški nasipi, tako je večji del območja prekrit z gruščem. Na območju imamo preplet destruktivsko-denudacijskega in akumulacijskega reliefa, periglacialnega, ledeniškega in kraškega reliefa (Gabrovec s sodelavci 2014).

MIHA PAVŠEK, 2017

Slika 1: Del Triglavskih podov, ki je obravnavan v prispevku. Levo je Triglavski dom na Kredarici.

Na območju Kredarice je po podatkih Agencije Republike Slovenije za okolje v obdobju 1981–2010 letno padlo nekaj manj kot 2040 mm padavin, povprečna letna temperatura pa je bila $-1,0^{\circ}\text{C}$. Največ padavin pade med novembrom in aprilom, večinoma kot sneg, višina snežne odeje pa lahko preseže sedem metrov (Vrhovec in Velkavrh 2001). Večji del leta se voda na območju zadržuje v obliki snežne odeje, ki se ob ugodnih vremenskih pogojih preobraža v firn in ledeniški led. Triglavski ledenik se je v obdobju rednih opazovanj močno zmanjšal. Konec 19. stoletja je meril okoli 40 ha, v zadnjem desetletju pa meri manj kot 1 ha. Ker je proces taljenja ledenika v zadnjem obdobju intenziven, se ob taljenju snega in ledu na površju pojavljajo majhne količine stoječe vode in ledeniški iztoki (Gabrovec s sodelavci 2014). Vsa voda na površju zaradi zakraselosti ponika v razpoke in brezna ter odtoka v smeri izvirov Bistrice v dolini Vrat, kar je bilo potrjeno s sledilnim poskusom. Ker je izvir Bistrice na nadmorski višini okoli 1180 m, osrednji del obravnavanega območja pa na približno 2400 m, je v kraškem masivu okoli 1250 m potenciala za zakrasevanje in nastanek globokih brezen (Gams 1966).

2 Pregled jamarskih raziskav okoli Triglava

Jame na Triglavskih podih so najintenzivneje preučevali v šestdesetih letih preteklega stoletja. Območje so raziskovala različna jamarska društva. Izpostaviti velja sodelovanje slovenskih in angleških jamarjev. To poteka še danes pri raziskavah Sistema Migovec (katastrska številka 6001) na Tolminskem, ki je s 37.162 m najdaljša jama v Sloveniji (Kataster jam JZS 2018).

Raziskave na Triglavskih podih so se začele leta 1955, ko so se člani Društva za raziskovanje jam (DZRJ) Slovenije in *Westminster Speleological Group* iz Londona prvič podali v Triglavsko brezno. Leta 1960 je Jamarski klub Železničar organiziral raziskave v okolici Šmarjetne glave in Doliča, kjer so raziskali 45 jam, a so le v Andrejevi jami (katastrska številka 2235) dosegli globino 40 m. Leta 1961 sta DZRJ Ljubljana in Akademski turistični klub Wrocław raziskala Ivačičevo jamo (katastrska številka 2399), leta 1962 je DZRJ Slovenije raziskal Brezno 1 pri totalizatorju (katastrska številka 2477), leta 1964 pa DZRJ Ljubljana in *Chelsea Speleological Society* Brezno 2 pri Totalizatorju (katastrska številka 2772; pri zadnjih dveh opozarjamo na zapis besede »T(t)totalizator« – pri zapisu smo se držali imen, kot so registrirana v Katastru jam Jamarske zveze Slovenije). Leta 1969 je manjše brezno Snežna konta pri Velem polju (katastrska številka 3862) raziskal Jamarski klub Ljubljana Matica. Poleti 1994 je akademsko društvo *University of Bristol Speleological Society* raziskalo 12 jam med Doličem in Glavo v Zaplanji, v jami D-10 (katastrska številka 6878) so se spustili do globine 70 m. Leta 2002 je DRZJ Luka Čeč Postojna na grebenu Rjavine registriral 30 m globoko Brezno na Rjavini (katastrska številka 7993) (Kataster jam JZS 2018).

Zadnje raziskave leta 2017 so bile omejene na osrednji del Triglavskih podov med Triglavom, Malim Triglavom, Kredarico, Kotlom ter Triglavsko severno steno (slika 1).

Pretekle raziskave so poleg speleoloških obsegale tudi podnebne (preglednica 1) in kemijske raziskave (preglednica 2).

2.1 Triglavsko brezno

Triglavsko brezno (katastrska številka 1558) je bilo v preteklosti znano tudi kot Brezno pod Glavo na Triglavu. Globoko je 274 m, dolžina vseh rovov pa je 402 m. To je največji znani jamski objekt v širšem območju polmera več kot 5 km (Kataster jam JZS 2018). Glavni vhod leži na nadmorski višini 2394 m, sicer pa se ob južnem vznožju Glave odpirajo štirje vhodi. Trije vertikalni, ki so se razkrili po umiku ledenika, so na stiku kraških podov in Glave, glavni (horizontalni) vhod pa se odpira pod stopnjo zahodno od njih (Gams 1957; 1961).

Brezno je sestavljeno iz navpičnih brezen, ki se v globini okoli 15 m združijo: proti zahodu v prehod v »Štranski vhodni rov«, na drugi strani pa se ob različnih snežnih razmerah nadaljujejo v globino

Preglednica 1: Rezultati podnebnih raziskav v jamah na Triglavskih podih.

katastrska številka	ime jame	del jame	čas meritve	temperatura zraka	temperatura snega	relativna vlaga	vir
1558	Triglavsko brezno	Zvezni rov	12.-14. 9. 1956	0,2° C			Gams 1961
		Kamrica	13. 9. 1961	-0,2° C			Kataster jam JZS 2018
		Gigantsko brezno	13. 9. 1961	0,2° C			Kataster jam JZS 2018
		Kamrica	22. 9. 1961 (14:00)		0,5° C	nad 90 %	Gams 1961
		Kamrica	22. 9. 1961 (21:00)		0,5° C	nad 90 %	Gams 1961
		Kamrica	23. 9. 1961 (7:00)	-0,6° do 0,5° C	0,5° C	nad 90 %	Gams 1961
		Kamrica	23. 9. 1961 (14:02)	-0,6° do 0,5° C	0,4° C	nad 90 %	Gams 1961
		Kamrica	23. 9. 1961 (21:00)	-0,5° do 0,5° C	0,4° C	nad 90 %	Gams 1961
		Kamrica	24. 9. 1961 (7:04)	-0,7° do 0,5° C	0,1° C	nad 95 %	Gams 1961
		Kamrica	24. 9. 1961 (14:00)	-0,5° do 0,5° C	0,1° C	nad 95 %	Gams 1961
		Kamrica	24. 9. 1961 (21:00)	-0,5° do 0,5° C	0,1° C	nad 95 %	Gams 1961
		Kamrica	25. 9. 1961 (7:00)	-0,5° do 0,5° C	0,8° C	nad 80 %	Gams 1961
		Kamrica	25. 9. 1961 (21:00)	-0,5° do 0,5° C	0,8° C	nad 90 %	Gams 1961
		Tobogan	1. 10. 1961	0,2° C			Gams 1961
		Gigantsko brezno	1. 10. 1961	0,4° C			Gams 1961
		Tobogan	2. 8. 1962	0,6° C			Gams 1962
		Nad Toboganom	29. 9. 1962 (12:00)	0,8° C			Gams 1962
		Ledena dvorana	29. 9. 1962 (13:00)	0,6° C			Gams 1962
		Gigantsko brezno	5. 11. 1994 (11:00)	1,5° C			Aljancič in Papler 1995
		Stranski vhodni rov	5. 11. 1994 (11:00)	3,0° C			Aljancič in Papler 1995
2399	Ivačičeva jama	Snežena dvorana	30. 9. 1962	0,1° C			Gams 1962
2477	Brezno 1 pri totalizatorju	Vhodni del	30. 9. 1962	0,3° C			Gams 1962
		Dno	30. 9. 1962	3,3° C			Gams 1962

Preglednica 2: Rezultati kemijskih raziskav v jamah na Triglavskih podih.

katastrska številka	ime jame	del jame	čas meritev	temperatura vode	pH	karbonatna trdota	kalcijeva trdota	magnezijeve trdota	celokupna trdota (mg/l; *°N)	O ₂ (mg/l)	SO ₄ (mg/l)	Fe	prevodnost	vir
1558	Triglavsko brezno	Vtok v brezno	1961	0,2°-0,3°C	5,7				89,5		8,7	0,02	128×10 ⁻⁶	Gams 1961
		Zvezni rov	1961	0,2°C	5,9				144,7					Gams 1961
	/	Izvir Bistrice	1961	3,3°C	6,5				273,6-307,7		32,7	0,56	168×10 ⁻⁶	Gams 1961
		Izvir Bistrice	1961						43					Gams 1961
		Stranski vhodni rov	2.8.1962	0,2°C		2,15°N	2,15°N	0,15°N	2,3*		14,3			Gams 1962
	Ivačičeva jama	/	2.8.1962	0,2°C		3,9°N	3,8°N							Gams 1962

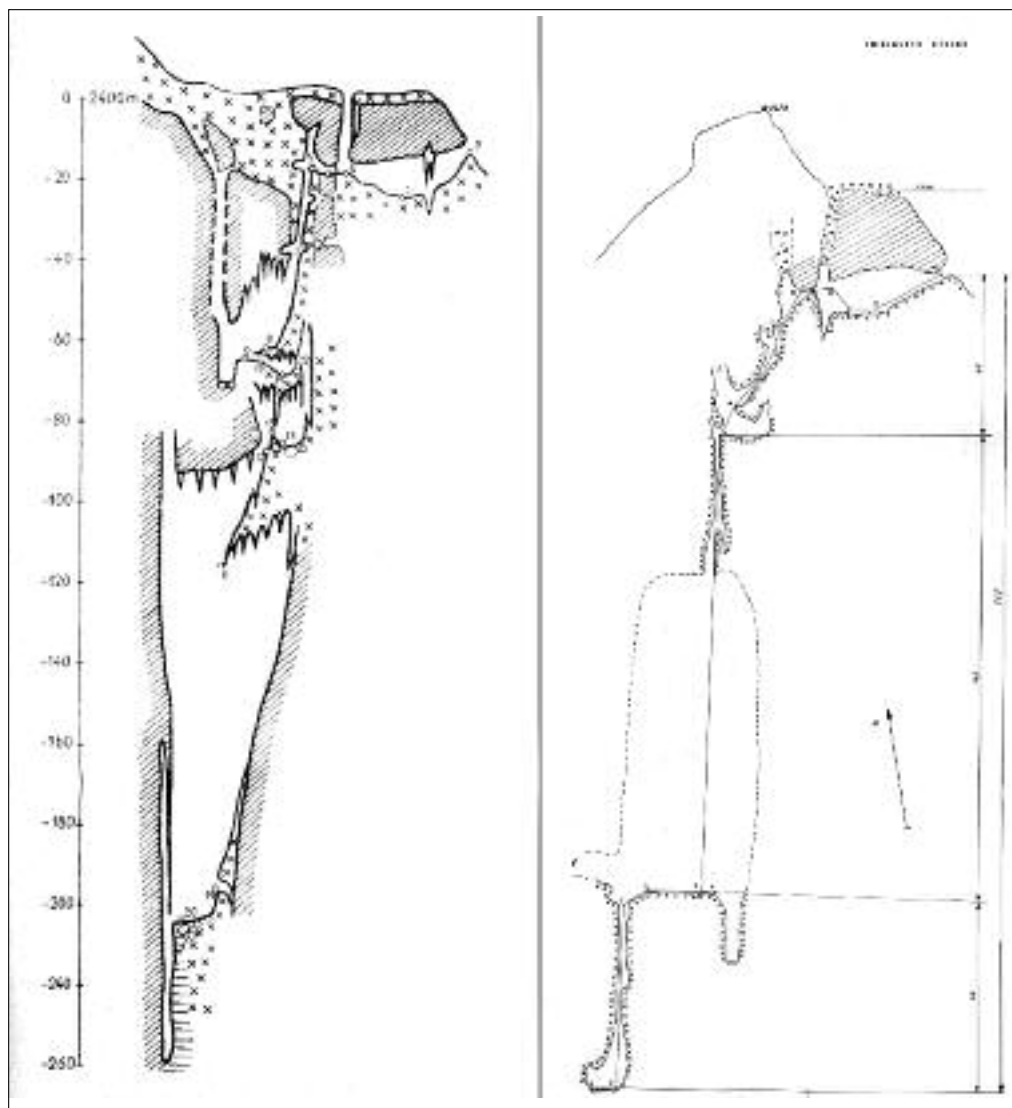
v smeri »Tobogana«. Stranski vhodni rov je mestoma širok več kot 10 m, odvisno od akumulacije snega in ledu pa dosega višino do 10 m. V ozkem ledenem prehodu »Tobogan«, ki se je že večkrat izkazal za neprehodnega, se na globini okoli 40 m spustimo v »Ledeno dvorano«. Večji del dvorane prekriva led, široka je 10 krat 20 m in visoka do 40 m, v dnu ima občasno odprt prehod (»Zvezni rov«) v 20 m globoko brezno, ki nas pripelje do vrha »Gigantskega brezna« (Gams 1961). To je na dnu široko do 60 m in visoko 110 m. V vzhodnem delu dna »Gigantskega brezna« se odpira 20 m globoko brezno, v zahodnem delu dvorane pa se odpira 60 m globoko »Stransko brezno«, nad katerim je ozek prehod v neznano nadaljevanje jame (slika 3; Kataster jam JZS 2018).

Raziskave Triglavskega brezna so se pričele 9. avgusta 1955, ko je Ivan Gams (takrat član DZRJ Slovenije) po opazovanju ledenika in brezna k raziskovanju povabil osem angleških jamarjev iz društva

Slika 2: Nekaj utrinkov iz jamarških raziskav v Triglavsko brezno: 1) Peter Habič in Ivan Gams ob prvem pristopu na odpravi 1961, 2)–4) odprava leta 1977 pod vodstvom Davorina Preisingerja, 5)–6) odprava poljskih jamarjev leta 1969 (Kataster jam JZS 2018).

Westminster Speleological Group iz Londona (Gams 1961). Po navedbah Willis (1956) so dosegli »Tobogan« do globine okoli 25 m. Leta 1956 je Ivan Gams organiziral prvo večjo slovensko odpravo, v okviru katere so dosegli »Ledeno dvorano« na globini okoli 90 m, vendar se zaradi nevarnosti padajočih ledenih sveč dalje niso spustili (Gams 1961). Naslednjega leta so se v jamo zopet odpravili člani *Westminster Speleological Group* iz Londona, ki so prek »Zveznega rova« dosegli vrh »Gigantskega brezna«. Leta 1958 so slovenski jamarji dosegli dno »Ledene dvorane«, a je bil prehod v »Zvezni rov« zaprt (Kunaver 1959). Leta 1959 so člani Akademskega turističnega kluba Wroclav v »Kamrici« na globini 30 m opravljali hidro-kemijske in meteorološke meritve (Pulina 1960), slovenski jamarji pa so dosegli »Gigantsko brezno«.

Slika 3: Obstoječa načrta Triglavskega brezna: (levo) iz leta 1961 avtorjev Rada Gospodariča in Ivana Gamsa ter (desno) iz leta 1977 avtorjev Davorina Preisingerja in Tomaža Koželja (Kataster jam JZS 2018).

Leta 1961 je DZRJ Slovenije pod vodstvom Ivana Gamsa (slika 2-1) organiziral večjo odpravo, poimenovano »Operacija dno«, ki je dosegla dno »Gigantskega brezna« oziroma »Stranskega brezna« na globini 255 m (Gams 1961; Triler 1961). Leta 1964 je v sodelovanju z jamarji *Chelsea Speleological Society* iz Londona opravil sledenje vode s Triglavskega ledenika, ki je odtekala v Triglavsko brezno, in potrdil povezavo z Bistrico v dolini Vrat (Gams 1966). Leta 1969 se je v Triglavsko brezno podala odprava *Harcerski Klub Tatarnicki Katowice* iz Poljske (slika 2-5 in 2-6), ki je dosegla globino okoli 265 m, s potrjenim nadaljevanjem »Stranskega brezna« vsaj do globine 280 m. Kranjski in ljubljanski jamarji pod vodstvom Davorina Preisingerja so leta 1977 organizirali veliko odpravo (slika 2-2, 2-3 in 2-4) in dosegli dno brezna na globini 274 m. Brezno so ponovno izmerili in izdelali načrt (slika 3 – desno), snemalna ekipa pod vodstvom Rada Smerduja pa je posnela več videoposnetkov in diapozitivov (Košnjek 1977; Koželj 1978; Preisinger 1978; Kataster jam JZS 2018). Leta 1983 so člani DZRJ Ljubljana dosegli dno »Gigantskega brezna«, leta 1993 pa so se člani JD Logatec spustili zgolj do »Zveznega rova«. Leta 1994 so se v brezno odpravili člani DZRJ Kranj, ki so dosegli »Gigantsko brezno«, v katerem pa je bilo akumuliranega več kot 48 m ledu, zato so dosegli zgolj globino okoli 210 m (Aljančič in Papler 1995). Raziskave Triglavskega brezna so bile obnovljene leta 2015, ko sta sodelovala DZRJ Simon Robič Domžale in Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU (slika 4); jamarji so dosegli dno »Gigantskega brezna« in v stranskem kaminu na dnu odkrili nadaljevanje. Raziskave jam na Triglavskih podih so se pod okriljem Geografskega inštituta Antona Melika ZRC SAZU in Jamarskega kluba Brežice nadaljevale avgusta 2017. V Triglavskem breznu so se raziskave zaključile že v »Stranskem vhodnem rovu«, saj je bil prehod v globlje dele zatrpan s snegom in ledom.

2.2 Ivačičeva jama

Ivačičeva jama (katastrska številka 2399) je 130 m dolga in 18 m globoka ledena jama. Glavni vhod se odpira v manjšem ostenju tik pod Triglavskim domom na Kredarici na nadmorski višini 2457 m.

Slika 4: Obuditev jamarskih raziskav v Triglavskem breznu leta 2015: 1) ledeni slap na vrhu »Gigantskega brezna«, 2) prehod skozi led v »Toboganu« in 3) novoodkrita nadaljevanje brezna.

Jama ima dva vhoda, in sicer zgornjega (4 krat 3,5 m) in spodnjega (2 krat 1 m). Zgornji vhod vodi v »Podorno dvorano« (20 krat 25 m), ki je visoka okoli 12 m, od tod po gruščnatih tleh do dvorane »Ledeno jezero« (30 krat 30 m), kjer se strop zniža na višino okoli 4 m. S severne strani se v dvorano spušča večji podorni stožec. Proti jugovzhodu sledi prehod v »Ledeni slap«, ki se spusti okoli 15 m do »Snežene dvorane« (30 krat 10 m), visoke do 14 m. Na vzhodni strani se odpira prehod v ozek rov, dolg okoli 20 m. Na vrhu snežišča »Snežene dvorane« je spodnji vhod v jamo.

Brezno so prvič raziskali člani DZRJ Ljubljana in Akademskega turističnega kluba Wrocław 8. oktobra 1961 (Gams 1962; Kataster jam JZS 2018).

2.3 Brezno 1 pri totalizatorju

Brezno 1 pri totalizatorju (katastrska številka 2477) je uradno globoko 18 m, dolžina vseh rogov pa je 24 m. Vendar pa so bili podatki z načrta napačno interpretirani. Globina jame je v resnici 20 m, dolžina vseh rogov pa 40 m. Vhod se odpira na manjšem grebenu okoli 220 m vzhodno od vrha Glave. Leži na nadmorski višini 2363 m. Meri 6 krat 4 m in vodi v 18 m globoko brezno, ki je na dnu prekrito z gruščem in snegom. V smeri proti jugovzhodu se sprva skoraj 4 m širok in 6 m visok rov rahlo spusti, nato pa se v skupni dolžini okoli 22 m oži. Po podatkih meteorologov je brezno odprto vso zimo, kar je verjetno posledica »prepiha« v jami.

Brezno so prvič raziskali člani DZRJ Slovenije 30. septembra 1962 (Kataster jam JZS 2018).

2.4 Brezno 2 pri Totalizatorju

Brezno 2 pri Totalizatorju (katastrska številka 2477) je globoko 200 m, prav toliko pa je tudi dolgo. Vhod se odpira 200 m zahodno od Triglavskega doma na Kredarici pod potjo proti Domu Valentina Staniča in leži na nadmorski višini 2446 m.

Vhod dimenzij 1 krat 2 m vodi v 200 m globoko brezno. Na globini 12 m je manjša polica, prekrita z gruščem, nato pa se do globine 50 m zvonasto razširja do večjega snežišča. Pod njim se brezno zopet razširi na 5 krat 8 m in se spusti okoli 100 m do ožjega prehoda (3 krat 2 m), pod katerim je 50 m globoko brezno. To se na dnu prevesi v poševen rov, ki vodi v dvorano. Brezno je od globine 50 m dalje povsem prekrito z ledom in snegom.

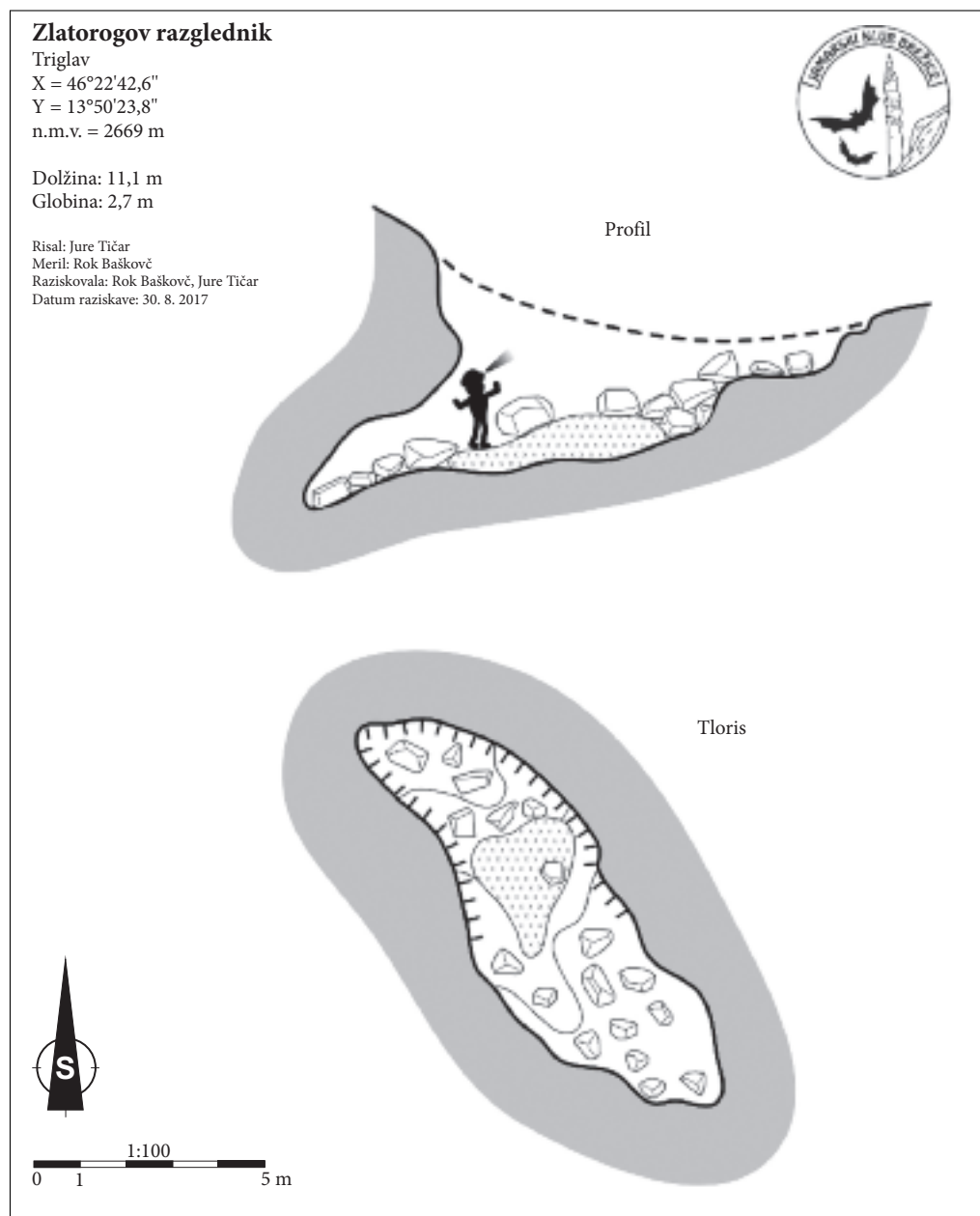
Brezno so prvič raziskali člani DZRJ Ljubljana in *Chelsea Speleological Society* 1. avgusta 1964. Takrat so potekale tudi raziskave Triglavskega brezna. V letih 1968 in 1971 so člani Jamarskega kluba Ljubljana Matica brezno ponovno raziskali, izmerili in izdelali načrt (Kataster jam JZS 2018). Brezno 2 pri Totalizatorju in Brezno 1 pri totalizatorju sta dobili ime po dežemeru, ki je bil v preteklosti postavljen v neposredni bližini. Kot smo že omenili, sta zaradi nedoslednosti pri registraciji imeni ohranili veliko oziroma malo začetnico pri poimenovanju dežemera.

3 Raziskave Triglavskih podov leta 2017

Leta 2017 je Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU v okviru rednih letnih meritev Triglavskega ledenika (Gabrovec s sodelavci 2014) in v sodelovanju z Jamarskim klubom Brežice izvedel evidentiranje kraških jam in brezen na širšem območju okoli ledenika.

Jamarske raziskave so potekale v dveh sklopih. Med 16. in 18. avgustom 2017 je bil izveden terenski pregled na območju Triglavskih podov z namenom pregledati že registrirane vhode v brezna in jame ter evidentirati potencialne vhode v nova brezna. Med Triglavskim domom na Kredarici, Triglavskim ledenikom in neposredno okolico Glave je bilo odkritih 19 potencialnih brezen. Lociran je bil vhod v Brezno 2 pri Totalizatorju in pregledan prehod v nadaljevanje Triglavskega brezna, ki pa je bilo zaprto z ledom. Ob vzponu na Triglav je bil odkrit tudi vhod v jamo Zlatorogov razglednik (slika 5).

V nadaljevanju je bil opravljen še terenski pregled območja med Triglavskim domom na Kredarici, Glavo in Breznom 1 pri totalizatorju, pri čemer je bilo odkritih več kot 20 potencialnih brez. Na prvem terenskem ogledu je bilo tako skupaj evidentiranih več kot 40 potencialnih brez.

Slika 5: Načrt najvišje ležeče znane jame v Sloveniji (2669 m), ki je bila odkrita med raziskavami v okolici Triglava leta 2017.

Preglednica 3: Registrirane in novoodkritje jame v osrednjem delu Triglavskih podov (vir: Kataster jam JZS 2018; / katastrska številka v času pisanja članka še ni bila dodeljena).

katastrska številka	ime jame	tip jame 1 (Habič s sodelavci 1973; Kataster jam JZS 2018)	tip jame 2 (Kranjc 1976)	dolžina	globina	leto odkritja	prisotnost ledu
1	1558 Triglavsko brezno	brezno s stalnim ledom	veliko brezno	402	274	1955	da
2	2399 Ivaččeva jama	jama s stalnim ledom	jama nastala na križišču razpok	130	18	1961	da
3	2477 Brezno 1 pri totalizatorju	jama s snegom	jama – razširjena razpoka	24	18	1962	da
4	2772 Brezno 2 pri Totalizatorju	brezno s stalnim ledom	veliko brezno	200	200	1964	da
5	/ TP1	brezno s stalnim ledom	paralelno – stopnjasto brezno	25	21	2017	da
6	/ TP2	jama z breznom in etažami, poševna jama	jama – razširjena razpoka	14	9	2017	ne
7	/ TP3	brezno s stalnim ledom	brezno nastalo na križišču razpok	31	20	2017	da
8	/ TP5	brezno s stalnim ledom	vodnjak – enostavno vodnjakasto brezno	10	10	2017	da
9	/ TP6	brezno s stalnim ledom	brezno – razširjena razpoka	10	10	2017	da
10	/ TP7	brezno s stalnim ledom	paralelno – stopnjasto brezno	22	16	2017	da
11	/ TP8	brezno s stalnim ledom	brezno nastalo na križišču razpok	10	4	2017	da
12	/ TP9	brezno s stalnim ledom	brezno nastalo na križišču razpok	16	8	2017	da
13	/ TP10	brezno s stalnim ledom	vodnjak – enostavno vodnjakasto brezno	11	10	2017	da
14	/ TP15	brezno s stalnim ledom	brezno nastalo na križišču razpok	34	12	2017	da
15	/ TP17	brezno s stalnim ledom	brezno nastalo na križišču razpok	13	8	2017	da
16	/ TP18	brezno s stalnim ledom	vodnjak – enostavno vodnjakasto brezno	13	12	2017	da
17	/ TP19	brezno s stalnim ledom	brezno nastalo na križišču razpok	15	9	2017	da
18	/ TP20	brezno	brezno – razširjena razpoka	17	8	2017	ne
19	/ TP23	brezno	brezno nastalo na križišču razpok	10	10	2017	ne
20	/ Zlatorogov razglednik	jama s stalnim ledom	jama nastala na križišču razpok	11	3	2017	da

V drugem sklopu so med 28. in 30. avgustom 2017 potekale raziskave izbranih brezen. Prvi dan je bilo raziskanih pet novih brezen med Glavo in Triglavskim domom, opravljen je bil ponoven pregled Triglavskega brezna in odvzeti vzorci ledu iz »Stranskega vhodnega rova« za izotopske analize kisika ($\delta^{18}\text{O}$) in vodika (δD). 29. avgusta je bilo raziskanih devet brezen jugovzhodno, vzhodno in severovzhodno od Glave, evidentiranih pa tudi več novih potencialnih brezen. 30. avgusta je bil izmerjen Zlatorogov razglednik (slika 5). Isti dan so se raziskave usmerile tudi v brezno TP15 in razpoko ob Triglavskem breznu.

Na Triglavskih podih je bilo avgusta 2017 odkritih prek 40 novih potencialnih brezen, raziskanih in izmerjenih pa je bilo 16 (preglednica 1; slika 6). Skupna dolžina vseh raziskanih brezen je 262 m, njihova skupna globina pa 170 m. Skupna dolžina vseh raziskanih brezen na Triglavskih podih je 1018 m, njihova globina pa 680 m (preglednica 1). V povprečju so novoodkrita brezna dolga nekaj več kot 16 m in globoka okoli 11 m. Najgloblje brezno, TP1, je globoko 21 m, najdaljše pa je TP15 s 34 m dolžine. Glede na uveljavljeno tipologijo jam, ki jo uporablja Kataster jam Jamarske zveze Slovenije in je povzeta po delu Habiča in sodelavcev (1973), so na Triglavskih podih: brezna s stalnim ledom (14), jami s stalnim ledom (2), brezni (2), jama s snegom (1), jama z breznom in etažami, poševna jama (1). V delu Tipi kraških votlin v Triglavskem pogorju je Kranjc (1976) tipologijo jam prilagodil visokogorskim razmeram. Po tej tipologiji so na Triglavskih podih: brezna nastala na križišču razpok (7), vodnjaki – enostavna vodnjakasta brezna (3), brezni – razširjeni razpoki (2), jami – razširjeni razpoki (2), jami nastali na križišču razpok (2), paralelni – stopnjasti brezni (2) in veliki brezni (2). Na podlagi tipologije brezen po Kranjcu (1976) je razvidno, da je večji del oblikovanosti jam strukturno pogojen z lokalnimi prelomi.

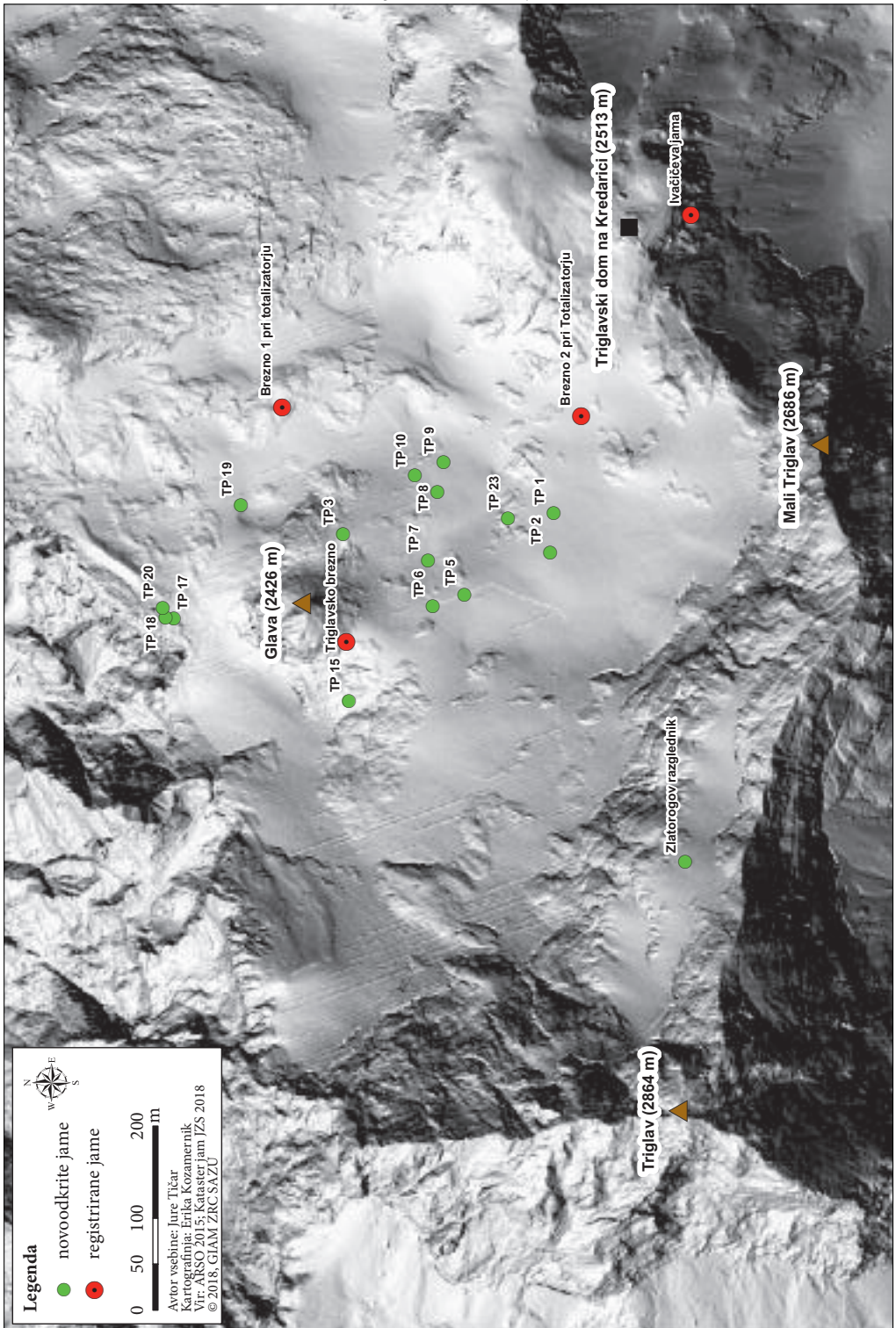
Slika 6: Brezna na območju Triglavskih podov. ►

Slika 7: Brezno TP3 na vzhodnem vznožju Glave je zaradi dimenzij vhoda najbolj markantno brezno na Triglavskih podih.

Triglavsko podzemlje

Iz morfologije površja je pogosto razviden tudi nekdanji odtok ledeniške vode v raziskana brezna. V skoraj vseh se pojavljata led in sneg, ki v večini primerov preprečujeta prehod v nadaljevanje brezen. V nekaterih breznih je prisoten »prepih«, kar kaže na njihovo nadaljevanje. Dna brezen so posuta z gruščem ali manjšimi odlomi. Ker so v preteklosti na Triglavskem ledeniku potekale različne dejavnosti, kot na primer smučanje (Gabrovec s sodelavci 2014), obenem pa čez Triglavske pode vodijo planinske poti (Triglav ... 2016) in izhodi iz alpinističnih smeri v Triglavski severni steni (Mihelič in Zaman 2012), so nekatera brezna (na primer TP15) onesnažena z manjšimi kosovnimi odpadki.

Pri raziskavah brezen se je pokazalo, da je nevarnost padajočega kamenja izjemna, saj so Triglavski podi prepreženi z gruščnatimi in morenskimi nanosi (slika 7). Zaradi prevlade zmrzalnega preperevanja je razpokanost kamnine ob prelomih velika, kar še dodatno otežuje izdelavo sidrišč za spuščanje.

Novoodkrita brezna na Triglavskih podih (oznaka TP; preglednica 3) so poimenovana po vrstnem redu odkritja.

Med raziskavami je bila dokumentirana tudi najvišje ležeča znana jama Zlatorogov razglednik. Leži na nadmorski višini 2669 m (slika 5), kar je več kot 100 m višje od Brezna v južnem robu Razorja (katastrska številka 3243) na nadmorski višini 2550 m (Kataster jam JZS 2018). Vhod v jamo se odpira na severni strani grebena med Malim Triglavom in Triglavom. Ime je dobila po razgledu na Triglavske pode in po prvem slovenskem celovečernem filmu V kraljestvu Zlatoroga, ki je bil posnet na tem območju.

Gradivo o novo raziskanih kraških votlinah na Triglavskih podih je bilo predano Katastru jam Jamarske zveze Slovenije, ki bo izvedel registracijo in jim dodelil ustrezne katastrske številke.

4 Sklep

Triglavski podi so visokogorska kraška planota, podvržena zakrasevanju in poledenitvi, kar se kaže v kombinaciji kraških (brezna, kotličji) in ledeniških (morene, obrušeno površje) reliefnih oblik. Jamske raziskave na Triglavskih podih so se začele v petdesetih letih preteklega stoletja, ko so člani DZRJ Slovenije in *Westminster Speleological Group* iz Londona prvič raziskali Triglavsko brezno. Sledile so številne raziskave tako slovenskih kot tudi angleških in poljskih jamarjev, največ pozornosti je bilo namenjene ravno Triglavskemu breznu s 274 metri globine. Raziskave na osrednjem delu Triglavskih podov leta 2017 so znatno povečale število odkritih in raziskanih jam. V skoraj vseh novoodkritih jamah je prisoten led. Kranjc (1976, 268–269) je pred štirimi desetletji zapisal: »Kako je z letnim spreminjanjem količine snega oziroma v teh votlinah vemo zelo malo, saj so jamarji večino teh jam obiskali le enkrat, /.../ pri nekaterih posameznih, ki so bile večkrat obiskane, [pa se je, opomba avtorjev] pokazalo, da se količina ledu lahko iz leta v leto spreminja.« To nazorno kažejo tudi jamarski zapisniki o obisku Triglavskega brezna.

Potencial za odkrivanje novih jam je na Triglavskih podih velik. Jamarski izziv bo zagotovo najti nadaljevanja v najglobljih breznih, preučevalcem površinskih ledenikov pa naj bo izziv preučevanje »podzemnih ledenikov«, ki bodo gotovo preživeli Triglavski ledenik.

Zahvala: Avtorji prispevka se zahvaljujemo Katastru jam Jamarske zveze Slovenije, ki nam je omogočil pregled arhivskega gradiva ter Jamarskemu klubu Brežice in njegovemu članu Roku Baškovču za pomoč pri jamarskih raziskavah na Triglavskih podih. Zahvaljujemo se tudi Slovenski vojski za helikopterski prevoz raziskovalne opreme. Raziskave so bile delno financirane v okviru raziskovalnega programa »Geografija Slovenije« (P6-0101), ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije. Članek posvečamo Juretu Likarju, ki je v času raziskav preminul na Triglavskih podih in nas opomnil na našo minljivost.

5 Viri in literatura

- Aljančič, G., Papler, D. 1995: Ponovno v Triglavskem breznu. Naše jame 37.
- Državna topografska karta Republike Slovenije 1 : 25.000, list Ukanc 67. Geodetska uprava Republike Slovenije. Ljubljana. 1995.
- Ferk, M., Gabrovec, M., Komac, B., Zorn, M., Stepišnik, U. 2017: Pleistocene glaciation in Mediterranean Slovenia. Geological Society, London, Special Publications 433. DOI: <https://doi.org/10.1144/SP433.2>
- Gabrovec, M., Hrvatina, M., Komac, B., Ortari, J., Pavšek, M., Topole, M., Triglav Čekada, M., Zorn, M. 2014: Triglavski ledenik. Geografija Slovenije 30. Ljubljana.
- Gams, I. 1957: Deset let opazovanja triglavskega ledenika in začetek opazovanja brezna ob njem. Planinski vestnik 13.
- Gams, I. 1961: Triglavsko brezno. Naše jame 3.
- Gams, I. 1962: Ivačičeva ledena jama pod Kredarico. Planinski vestnik 62.
- Gams, I. 1966: Poročilo o barvanjih v Dimnicah in v Triglavskem breznu v letu 1964. Acta carsologica 4.
- Gams, I. 2004: Kras v Sloveniji v prostoru in času. Ljubljana.
- Habič, P., Kranjc, A., Gospodarič, R. 1973: Osnovna speleološka karta Slovenije. Naše jame 15.
- Jurovšek, B. 1987a: Osnovna geološka karta SFRJ 1 : 100.000, list Beljak. Zvezni geološki zavod. Beograd.
- Jurovšek, B. 1987b: Osnovna geološka karta SFRJ 1 : 100.000, tolmač lista Beljak. Zvezni geološki zavod. Beograd.
- Kataster jam JZS. Jamarska zveza Slovenije. Ljubljana, 2018.
- Košnjek, J. 1977. V ledenem oklepu Triglavskega brezna. Glas 30.
- Koželj, T. 1978: Triglavsko brezno 1977. Planinski vestnik 78.
- Kranjc, A. 1976: Tipi kraških votlin v Triglavskem pogorju. Acta carsologica 7.
- Kunaver, J. 1961: Visokogorski kras vzhodnih Julijskih in Kamniških Alp. Geografski vestnik 33.
- Kunaver, P. 1959: Triglavski ledenik in njegova skrivnost – brezno. Planinski vestnik 59-9.
- Mihelič, T., Zaman, R. 2012: Slovenske stene: izbor najlepših plezalnih vzponov. Radovljica.
- Mihevc, A. 1998: Kraško površje. Geografski atlas Slovenije. Ljubljana.
- Preisinger, D. 1978: Triglavsko brezno. Naše jame 19.
- Pulina, M. 1960: Wrocławska wyprawa speleologiczna w kras wysokogorski Alp Julijskich. Czasopismo geograficzne 31.
- Ramovš, A. 2000: O Zlatenski plošči sensu Kossmat, 1913, Slatenskem pokrovu sensu Buser, 1986, Slatenskem narivu sensu Jurkovšek, 1987 in Triglavskem pokrovu sensu Ramovš, 1985. Geologija 43-1. DOI: <https://doi.org/10.5474/geologija.2000.010>
- Stepišnik, U. 2011: Fizična geografija krasa. Ljubljana.
- Šifrer, M. 1963: Nova geomorfološka dognanja na Triglavu, Triglavski ledenik v letih 1954–1962. Geografski zbornik 8.
- Triglav 1 : 25.000. Planinska zveza Slovenije. Ljubljana, 2016.
- Triglav Čekada, M., Zorn, M. 2014: Ugotavljanje intenzivnosti geomorfnih procesov s pomočjo cikličnega aerofotografiranja Slovenije. Geografski vestnik 86-2. DOI: <https://doi.org/10.3986/GV86206>
- Triler, A. 1961: Triglavsko brezno: Slovenski jamarji pod Triglavskim ledenikom. Panorama 3.
- Vrhovec, T., Velkavrh, A. 2001: Največja debelina snežne odeje na Kredarici. Geografski vestnik 73-2.
- Willis, D. 1956: Caves of Slovenia. The London Caver 2.

SNEŽNI PLAZOVI V TRIGLAVSKEM POGORJU

Manca Volk Bahun, dr. Matija Zorn, mag. Miha Pavšek

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Geografski inštitut Antona Melika, Novi trg 2, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija

manca.volk@zrc-sazu.si, matija.zorn@zrc-sazu.si, miha.pavsek@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

Snežni plazovi v Triglavskem pogorju

Snežni plazovi so v slovenskih gorah pogost pojav in to velja tudi za Triglavsko pogorje, kjer je zaradi nadmorske višine, količine padavin, oblikovanosti površja oziroma visokogorskega okolja njihova gostota velika. V Julijskih Alpah pomenijo nevarnost na skoraj desetini površja, zaradi njihovega vsakoletnega pojavljanja pa v pokrajini nastajajo značilne sledi (plaznice, poškodovano rastje). Pogosto ne povzročijo večje škode, kljub temu pa ogrožajo planinske postojanke, stavbe na planinah, komunikacije in infrastrukturo. Med drugimi je bil kmalu po odprtju »žrtev« plazu Aljažev dom v Vratih. Plazovi so večkrat poškodovali Kočo na Doliču in pastirsko kočo na planini Zgornja Krma.

KLJUČNE BESEDE

geografija, naravne nesreče, snežni plazovi, statistika plazovnih dogodkov, Triglav, Julijske Alpe

ABSTRACT

Avalanches in the Triglav mountain range

Avalanches appear frequently in Slovene mountains, and this also applies to Mount Triglav and its surroundings. The density of avalanches is due to altitude, precipitation and relief relatively high. In the Julian Alps almost 10% of the area is prone to avalanches. Due to their frequent appearance their effects (e.g., damaged vegetation) are common in alpine areas. On normal occasions they do not cause significant damage, however, they threaten mountain huts, communications and infrastructure. Among others, avalanche destroyed Aljažev dom mountain hut in Vrata Valley soon after the opening. Avalanches on several occasions also damaged the Dolič mountain hut, and the shepherd's cottage on the Zgornja Krma mountain pasture.

KEY WORDS

geography, natural hazards, avalanches, avalanche events statistics, Mount Triglav, Julian Alps

1 Uvod

Julijske Alpe, predvsem njihov zahodni del, zaznamujejo vrhovi, ki se brez večjih planot in stopenj strmo spuščajo v dna dolin (Gams 1955). Zaradi lege in orografskega učinka prejmejo Julijske Alpe zajetne količine padavin, precejšen del jih pade v hladnejšem delu leta (Alpe 2018). Bližina Sredozemlja vpliva na izrazitejšo otoplitve v zimskem obdobju, posledica kombinacije vseh teh dejavnikov pa je pojavljanje snežnih plazov (Gams 1955).

Tudi na območju Triglava, Vrat, Kota in Krme ter Velske doline in Kanjavca je prisotna nevarnost zaradi snežnih plazov (Pavšek 1992). Stalne poselitve na tem območju ni, a plazovi ogrožajo nekatere planinske postojanke in pastirske staje, predvsem pa obiskovalce v snežni sezoni (november–april/maj). Ti niso vedno pripravljene na zahtevnost zimskih razmer v gorah, pogosto so tudi slabo opremljeni ali pa precenjujejo svoje sposobnosti.

Že v petdesetih letih preteklega stoletja so sodelavci Geografskega inštituta Antona Melika ZRC SAZU popisali snežne plazove na tem območju in spremljali njihovo pojavljanje (Gams 1955), z delom pa so nadaljevali tudi ob vzpostavitvi katastra snežnih plazov (Pavšek 2002). Kataster (Bernot s sodelavci 1994) so sprva urejali na Hidrometeorološkem zavodu Republike Slovenije, pozneje pa ga je v upravljanje prevzelo Podjetje za urejanje hudournikov (Pavšek 2002). V šestdesetih in na začetku sedemdesetih let 20. stoletja je plazove na območju Triglava za potrebe projekta »Triglavске žičnice« popisoval Ciril Praček (Praček 1962). Kljub temu pa številna območja v Triglavskem pogorju v katastru (še) niso bila zajeta (slika 1). Snežni plazovi so na tem območju največji obseg dosegli v dveh zaporednih snežnih sezonah, in sicer 1950/51 in 1951/52.

2 Snežni plazovi v Triglavskem pogorju

Snežni plazovi so, tako kot drugod v visokogorju, tudi v okolici Triglava pogost pojav. O pestri plazovni aktivnosti v preteklosti pričajo številni s snegom dolgo v poletje zasuti žlebovi, na pobočjih ukrivljeno ali podrti drevje, pa tudi številna ledinska imena, na primer: Plaziči (pod Triglavsko severno steno), Suhi plaz (pod Škrlatico), Med plazmi (krnica pod Dovškim Križem), Dolgi plazi (Krma). Vedenje o nevarnostih snežnih plazov je v preteklosti obstajalo, zato so se jim pri gradnji lovskih, pastirskih in planinskih koč skušali izogniti (Pavšek 2002).

Ob ugodnih snežnih in vremenskih razmerah se številni snežni plazovi prožijo v dolinah Krme, Kota in Vrat ter v okolici Triglava in Kredarice.

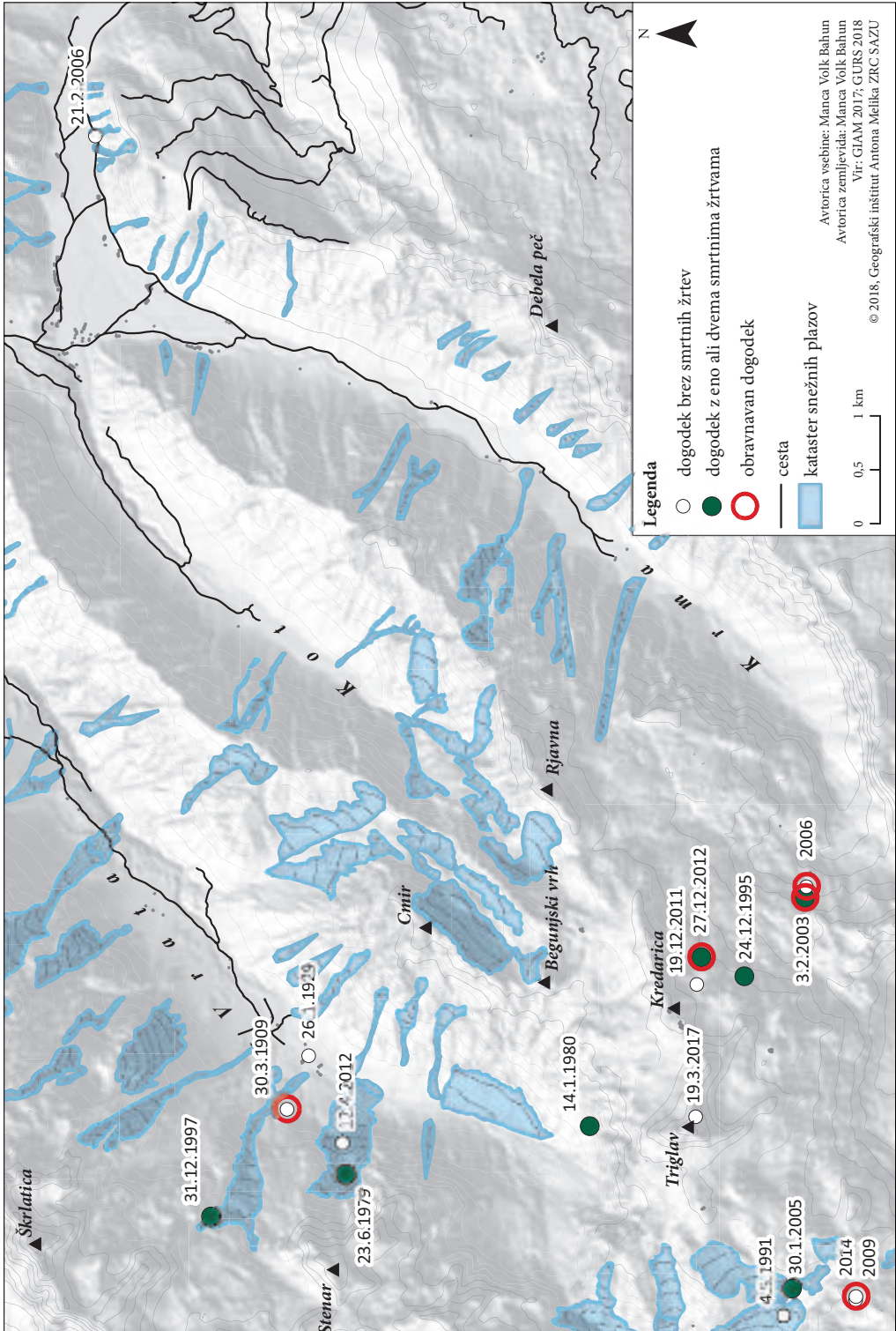
V dolino Krme se vsakoletno prožijo plazovi z obeh strani, tako z ostenij Draških vrhov kot tudi s pobočij Rjavine, zaradi česar se je tu gozdna meja pomaknila niže. V zgornjem delu doline se občasno plazovine z obeh strani tudi združijo (Gams 1955). Več plazov najdemo tudi višje nad planino Zgornja Krma in proti Kredarici.

V dolini Kot so plazovi značilni predvsem za območje nad gozdno mejo in v zgornjem delu doline (Gams 1955), čeprav manjše plazove najdemo tudi nižje.

Tudi dolina Vrat je močno prepredena s številnimi žlebovi, po katerih se vsako leto prožijo snežni plazovi. Tako so tu značilni plazovi s Črne gore, s pobočij nad Peričnikom, izpod Slemena po žlebu Črlovca, izpod Dovškega križa in Brinove glave, plaz z Dovka, ki pride čez Galerije, in plazovi s Škrlatice, Stenarja in Cmira. Na območju Severne triglavске stene se sneg sproti obletava, zato se večji plazovi na tem območju ne pojavljajo (Gams 1955); izjema so večje grape (zlasti velik (plazovni) vršaj je vsako pomlad pod Jugovo grapo). Pogosto plazenje močno vpliva tudi na rastje. Na območju Bukovja pod Stenarjem tako najdemo primerke plazovnih bukev, ki so jim plazovi ukrivili spodnje dele debel. Tovrstni

Slika 1: Kataster snežnih plazov (december 2017) in zabeleženi plazovni dogodki na območju Triglava od leta 1900 do danes. ►

Snežni plazovi v Triglavskem pogorju

gozdovi imajo sicer varovalno vlogo, saj do neke mere zaustavljajo plazovino in preprečujejo nadaljnje plazenje.

Tudi na Triglavski ledenik se vsako leto prožijo številni manjši plazovi z Malega Triglava in Triglava, ki s snegom prekrivajo ledenik in tako skrbijo za ohranjanje oziroma upočasnjevanje taljenja ledenika (Gabrovec s sodelavci 2014). O plazovni aktivnosti na tem območju priča tudi staro ime Zeleni plaz, ki so ga ob opisu prvega vzpona na Triglav leta 1778 omenili že prvopristopniki (Richter 1821). Danes snežne plazove na Triglavskem ledeniku spremljamo tudi s pomočjo kamere Triglavski ledenik (2018), ki deluje vse od aprila 2013 (slika 2).

Na zahodni strani Triglava so znani predvsem plazovi nad Doličem (večji zlasti s Kanjavca) in pod Šmarjetno glavo, številne plaziče pa najdemo tudi na pobočjih na obeh straneh Velske doline.

3 Plazovne nesreče v Triglavskem pogorju

Ožje območje Triglava in bližnjih ledeniških dolin ni stalno poseljeno, pastirske, lovske in planinske kočje pa so večinoma odmaknjene s poti snežnih plazov. Kljub temu so bili v preteklosti zabeleženi številni dogodki, ko so plazovi poškodovali tako stavbe kot tudi ljudi, ki so se zadrževali na tem območju.

Ena izmed prvih zabeleženih nesreč je »doletela« Aljažev dom v Vratih. Novo planinsko kočjo so odprli 9. junija 1896, leta 1904 pa so jo še nadgradili (Mikša 2017). 30. marca 1909 je »stoletni« plaz izpod Rušja in Bukovja porušil dom, ki je stal med današnjim domom in Šlajmerjevim domom (Tominšek 1909). Nesreča je mlado Slovensko planinsko društvo izjemno prizadela (Tominšek 1909), še

Slika 2: Plazovi na Triglavskem ledeniku, kot jih je zabeležila kamera Triglavski ledenik 17. 5. 2015.

posebej, ker na tem mestu plazu niso pričakovali. Niti najstarejši domačini namreč plazu na tem mestu niso pomnili (Malešič 2005). Sneg in številni plazovi so predhodno zapolnili grape, zato je imel »usodni« plaz mokrega snega prosto pot, da je dosegel in porušil dom (Malešič 2005). Kljub nesreči so se člani Slovenskega planinskega društva odločili, da postavijo novega. Jakob Aljaž je že naslednje leto izbral mesto, kupil les in najel delavce, ki so začeli graditi dom, ki stoji še danes (Mikša 2017). Zaradi zaraščanja omenjeni plaz že dolgo ni imel podobnega obsega, nekoliko bližje (300 m od Šlajmerjevega doma) je prišel konec aprila 2001, ko je bilo na Kredarici 7 m snega (Vrhovec in Velkavrh 2001). Aprila 2013 se je ogromen plaz s Stenarja ustavil zgolj dobrih 200 m od doma, kar priča o tem, da kljub zaraščanju pobočij nevarnost plazov tudi za dna dolin ostaja (slika 3).

Usoda je bila nekoliko prizanesljivejša do pastirske kočice na planini Zgornja Krma (Prgarca). V zimi 2005/06 je plaz s pobočij Kurice, Cesarja in Arnove glave zdrsnil v Travno dolino. Na svoji poti je oplazil tudi novo zgrajeno pastirsko kočico in celotno kočico premaknil za dobra 2 metra (Štular 2006).

Precej bolj je bila nekaj let kasneje poškodovana Koča na Doliču, ki je že od svoje postavitve plazovno ogrožena. Prvo planinsko kočico so na Doliču zgradili Italijani leta 1930, vendar jo je v hudi zimi leta 1951 porušil plaz. Novo kočico so leta 1953 postavili nekoliko višje, leta 1973 so jo dogradili in prenovili. Februarja 2009 je plaz s Kanjavca porušil del kočice in zimsko sobo, ostali del pa močno poškodoval in premaknil iz prvotne lege (Pavšek 2010). Plazovina pršnega plazu, predvsem pa njegov piš, sta kočico prepolovila, sneg pa je zapolnil tudi notranjost prostorov. Ker je kočica pozimi zaprta, se je za nesrečo izvedelo šele kasneje, zato točen datum dogodka ni znan. Kočico so člani Planinskega društva Gorje obnovili.

V snežni sezoni 2013/14 je nov plaz izpod Kanjavca kočico vnovič poškodoval (slika 4). Pršni plaz in piš sta poškodovala južni vogal hiše, fasado, žlebove in fotovoltaične celice ter iz lege potisnila kletno

MANCA VOLK BAHUN

Slika 3: Snežni plaz s Stenarja leta 2013.

MANCA VOLK BAHUN

Slika 4: Razdejanje, ki ga je v Koči na Doliču povzročil snežni plaz v zimi 2013/14.

MANCA VOLK BAHUN

Slika 5: Stara (levo) in predlagana nova lokacija (črn okvirček) Koče na Doliču.

in pritlično okno, ki sta bila povsem uničena. Plazovina je deloma zapolnila tudi notranjost prostorov. Kočo so tudi po drugem plazu obnovili. Že plaz leta 2009 je spodbudil idejo o iskanju nove bližnje lokacije in morebitni nadomestni gradnji na varnejšem mestu (slika 5) (Pavšek in Volk Bahun 2014).

Plazovi okrog Triglava so ogrožali in poškodovali tudi obiskovalce gora. Po znanih podatkih je na območju Triglava in v njegovi neposredni bližini zaradi plazov umrlo devet ljudi (Malešič 2005). V zadnjem obdobju sta v javnosti najbolj odmevali dve nesreči.

Prva se je zgodila 3. februarja 2003 zvečer, ko je plaz pod Kurico zajel tri gorske reševalce Gorske reševalne službe Mojstrana. Reševalci so iz Krme hiteli na pomoč madžarskima planincema, ki sta zaradi poškodbe bivakirala na Konjskem prevalu. Zaradi noči in slabšega vremena so se odločili, da se reševanja lotijo tudi na klasični način. Nad pastirsko kočo v Zgornji Krmi jih je zajel kložast plaz in odnesel tri reševalce. Dva sta se s pomočjo kolegov uspela rešiti sama, za tretjega pa je bila, kljub hitremu posredovanju ostalih, nesreča usodna (Šubic 2003; Malešič 2005).

Druga nesreča se je zgodila nekoliko višje v Žlebu pod Kredarico 27. decembra 2012. Planinka se je na smučeh zgodaj zjutraj sama s psom podala iz Krme proti Kredarici. Na poti je na jugovzhodnem pobočju pod Vrhom snežne konte sprožila prvi manjši kložast plaz, vendar je kljub temu nadaljevala. Nekoliko višje je ob vznožju Žleba pod Vrhom Snežne konte (približno na višini 2170 m) pot nadaljevala peš. Na višini 2210 m jo je zajel kložast plaz, ki jo je odnesel dobrih 50 višinskih metrov nižje. Napoka plazu je bila na višini 2300 m, vendar zaradi močnega vetra ni bilo mogoče ugotoviti, ali je plaz sprožila sama ali se je sprožil spontano. Pes, ki je bil ob nesreči v nahrbtniku, ni bil poškodovan (Ortar 2014).

Podobna nesreča se je zgodila tudi nekaj ur kasneje dobrih 150 metrov višje, kjer je smučar sprožil srednje velik kložast plaz. Plaz je smučarja zajel in zasul do pasu, vendar se je uspel rešiti sam in je nato odsmučal v dolino (Ortar 2014).

4 Plazovna ogroženost

Čeprav je lavinski kataster začel nastajati že v petdesetih letih prejšnjega stoletja (Pavšek 2002), pa lahko na sliki 1 vidimo, da na obravnavanem območju še zdaleč ni popoln.

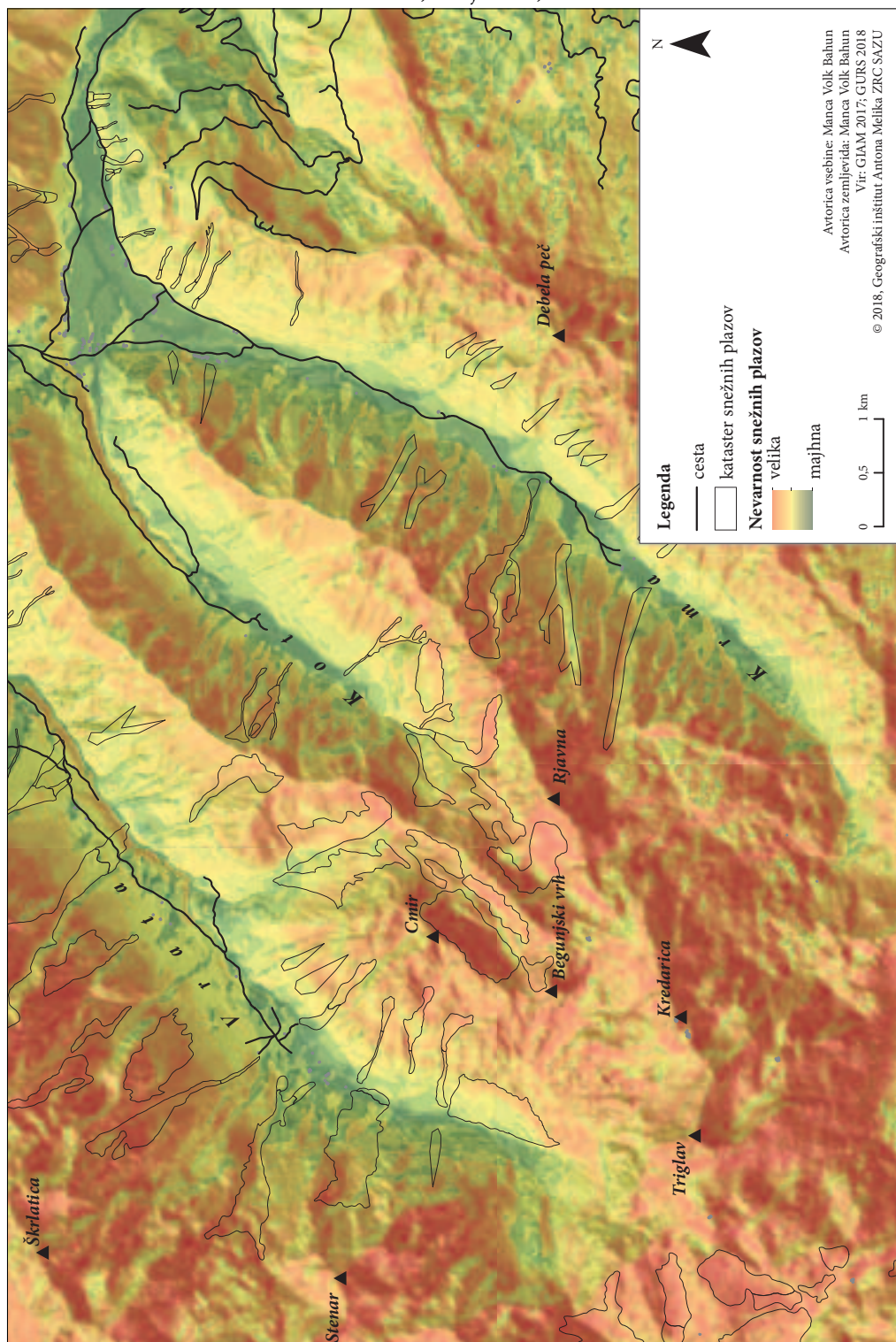
Z razvojem novih tehnologij in védenja o naravnih pojavih so razvili številne metode preučevanja in analize plazovne (lavinske) nevarnosti (Pavšek in sodelavci 2013; Volk Bahun 2017). Tako so za prikazovanje nevarnosti razvili številne modele, ki na podlagi različnih vplivnih dejavnikov izračunajo stopnjo nevarnosti na določenem območju. Tovrstni modeli so »poenostavitev« naravnih procesov, zato od njih ne moremo pričakovati, da bodo povsem simulirali naravo (Volk Bahun 2017). Predstavljajo pa lahko pomoč in dopolnilo pri ocenjevanju dejanske nevarnosti in ogroženosti nekega območja.

Tudi za območje Triglavskega pogorja smo izdelali preprost model nevarnosti. Uporabili smo podatke o nadmorski višini, naklonu, ekspoziciji in rabi tal. Pri izračunu smo uporabili metodo ponderiranja. To je metoda, pri kateri s pomočjo ekspertne ocene izbranim vplivnim dejavnikom določimo uteži in nato na podlagi različno obteženih dejavnikov izdelamo skupen model (Volk 2011; Volk Bahun 2017). Glavni izziv metode je subjektivno določanje »uteži« (Zorn in Komac 2004; Ciglič in sodelavci 2010).

Že na sliki 1, kjer so prikazani kataster snežnih plazov in nekdanji plazovni dogodki, vidimo, da nekateri znani snežni plazovi niso vneseni v kataster snežnih plazov. Popis je bil namreč omejen zgolj na snežne plazove, ki ogrožajo stavbe ter prometno in komunikacijsko infrastrukturo. Po drugi strani pa nam slika 6, ki prikazuje model nevarnosti proženja snežnih plazov, kaže, da je potencialnih plazišč še mnogo. Takšna so predvsem prisojna pobočja med Triglavom in Rjavino.

Slika 6: Zemljevid nevarnosti proženja snežnih plazov. ► str. 154

5 Sklep

Visoki vrhovi, globoke doline, strma gola pobočja in večje količine padavin so »ugodno« okolje za proženje snežnih plazov. V visokogorju Triglavskega pogorja so njihove poti večinoma utečene in ne povzročajo večje škode. Na svojih poteh v dna dolin pa so precej bolj nepredvidljivi. Snežni plazovi občasno prizadenejo posamezne stavbe, vendar so tovrstni dogodki redki. Ker so planinske kočje v zimskem času zaprte, ljudje v kočah niso ogroženi. Kljub temu pa bi Kočo na Doliču kazalo prestaviti in na ta način zmanjšati njeno ogroženost zaradi snežnih plazov ter s tem omogočiti tudi njeno morebitno obravnavanje v snežni sezoni.

V zimskem času so zaprte ali neprevozne tudi ceste v dolinah, tako da plazovi ne ovirajo prometa. Vedno bolj pa so ogroženi obiskovalci gora, kar lahko razberemo tudi iz naraščajočega števila gorskih nesreč (Statistika nesreč 2018).

Že pri opisih plazovnih dogodkov lahko opazimo razliko med snežnimi plazovi, ki ogrožajo stavbe in infrastrukturo, ter tistimi, ki ogrožajo obiskovalce gora. Plazovni dogodki, ko so plazovi razdejali planinske in pastirske domove, so bili v večini primerov posledica pršnih plazov s spremljajočim udarnim valom pred gibajočo se plazovino in plazovi mokrega snega. Predvsem pršni plazovi so izjemno hitri in lahko – zvrtničeni v zraku oziroma gibajoči se kot oblak – preskakujejo ovire, mokri plazovi pa so uničujoči predvsem zaradi izjemne teže velikih količin mokrega in težkega snega, ki uničuje vse pred seboj. Pri dogodkih, v katerih so bili vpleteni ljudje, pa je šlo večinoma za kložaste plazove. Žrtev je običajno sama povzročila pokanje klože, ki se je odtrgala od pobočja in jo zajela.

Zahvala: Raziskava je bila izvedena v okviru temeljnega raziskovalnega projekta »Prožnost alpskih pokrajin z vidika naravnih nesreč« (J6-6853) in raziskovalnega programa »Geografija Slovenije« (P6-0101), ki ju financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

6 Viri in literatura

- Alpe. Medmrežje: <http://www.arso.gov.si/soer/alpe.html> (25. 1. 2018).
- Bernot, F., Horvat, A., Pavšek, M., Šegula, P., Valič, M., Mulej, F. 1994: Ogroženost Slovenije s snežnimi plazovi. Elaborat, Podjetje za urejanje hudournikov. Ljubljana.
- Ciglič, R., Zorn, M., Komac, B. 2010: Ugotavljanje plazovitosti z metodo odločitvenih dreves. Geografski informacijski sistemi v Sloveniji 2009–2010. Ljubljana.
- Gabrovec, M., Hrvatina, M., Komac, B., Ortar, J., Pavšek, M., Topole, M., Triglav Čekada, M., Zorn, M. 2014: Triglavski ledenik. Geografija Slovenije 30. Ljubljana.
- Gams, I. 1955: Snežni plazovi v Sloveniji. Geografski zbornik 3.
- Kamera Triglavski ledenik. Medmrežje: <http://ktl.zrc-sazu.si/> (5. 2. 2018).
- Malešič, F. 2005: Spomin in opomin gora: kronika smrtnih nesreč v slovenskih gorah. Radovljica.
- Mikša, P. 2017: Triglav in Jakob Aljaž. Ljubljana.
- Ortar, J. 2014: Kredarica (Žleb), Julijske Alpe, 27. Decembar 2012. Snežna sezona 2012/2013 v Sloveniji. Ljubljana.
- Pavšek, M. 1992: Ogroženost Triglavskih dolin Kot in Vrata zaradi naravnih nesreč. Ujma 6.
- Pavšek, M. 2002: Snežni plazovi v Sloveniji. Geografija Slovenije 6. Ljubljana.
- Pavšek, M. 2010: Analiza rušilnih snežnih plazov spomladi 2009 na območju Koče na Doliču in smernice za preventivo. Ujma 24.
- Pavšek, M., Komac, B., Volk Bahun, M., Ortar, J., Zorn, M., Ciglič, R., Ferk, M. 2013: Zemljevidi nevarnosti za snežne plazove na Gorenjskem. Gorenjska v obdobju globalizacije. Bled.
- Pavšek, M., Volk Bahun, M. 2014: Tudi letošnja zima ni prizanesla Doliču. Medmrežje: <http://www.gore-ljudje.net/novosti/106861/> (25. 1. 2018).

- Praček, C. 1962: Visokogorski centri za smučanje. *Planinski vestnik* 62-4
- Statistika nesreč, 2018. Medmrežje: https://www.grzs.si/statistika_nesrec.php (26. 1. 2018).
- Richter, F. K. 1821: Wochein. *Illyrisches Blatt* (11. 5. 1821).
- Štular, T. 2006: Plaz tudi prek pastirske koč. Medmrežje: <http://www.gore-ljudje.net/novosti/5805/> (25. 1. 2018).
- Šubic, M. 2003: Triglav odločal o življenju in smrti. *Dnevnik* (5. 2. 2003). Medmrežje: <https://www.dnevnik.si/42736> (25. 1. 2018).
- Tominšek, F. 1909: Morituri – resurrecturi! *Planinski vestnik* 15-6.
- Volk Bahun, M. 2017: Modeliranje in prikazovanje nevarnosti zaradi snežnih plazov. Trajnostni razvoj mest in naravne nesreče, *Naravne nesreče* 4. Ljubljana.
- Volk, M. 2011: Lavinski kataster in zemljevidi nevarnosti zaradi snežnih plazov s poudarkom na primerih z območja osrednjih Karavank. Neodgovorna odgovornost, *Naravne nesreče* 2. Ljubljana.
- Vrhovec, T., Velkavrh, A. 2001: Največja debelina snežne odeje na Kredarici. *Geografski vestnik* 73-2.
- Zorn, M., Komac, B. 2004: Deterministično modeliranje ogroženosti zaradi zemeljskih plazov in skalnih podorov. *Acta geographica Slovenica* 44-2. DOI: <https://doi.org/10.3986/AGS44203>

GORSKA IDENTITETA SLOVENCEV

dr. Peter Mikša

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, Aškerčeva cesta 2, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija

peter.miksa@ff.uni-lj.si

dr. Matej Ogrin, Kristina Glojek

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, Aškerčeva cesta 2, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija

matej.ogrin@ff.uni-lj.si, kristina.glojek@ff.uni-lj.si

IZVLEČEK

Gorska identiteta Slovencev

Slovenci smo skozi stoletja do gora razvili svojstven odnos, ki se je utrdil od 19. stoletja dalje, zato so se gore usidrale v narodno identiteto. Z gorami povezane vsebine so Slovenci vpeli v številna področja narodovega delovanja, Triglav pa postavili kot nacionalni simbol. Prispevek govori o genezi tega procesa in ugotavlja, da je poleg naravnogeografske osnove ključen narodov pozitiven odnos do gora, gorništvu in drugih aktivnosti, povezanih z gorami.

KLJUČNE BESEDE

gorski svet, gorska identiteta, zgodovina gora, Alpe, Slovenija

ABSTRACT

Mountain identity of Slovenes

Slovenes over centuries have developed a unique relationship with mountains, and this has been further strengthened from the 19th century on, such that mountains have become firmly rooted in Slovenian national identity. Slovenes have embedded content relating to mountains in many fields of national endeavour, and chosen Mt. Triglav as their national symbol. This article describes the genesis of this process, and finds that in addition to the physical geographical basis for it, the nation's positive attitude towards mountains, mountaineering, and other mountain-related activities is a crucial factor.

KEY WORDS

mountains, mountain identity, history of mountains, Alps, Slovenia

1 Uvod

Prvega planinskega društva v Evropi niso ustanovili v Alpah, pač pa je bil Alpski klub (*Alpine Club*) ustanovljen v Londonu leta 1857. Čeprav so bili ustanovni člani Angleži, so bili vsi dejavni v Alpah, zato ne čudi, da ga nekateri štejejo tudi kot prvo tovrstno društvo v Alpah. Prvo planinsko društvo v Alpah, in sicer avstrijsko, je bilo ustanovljeno leta 1862. Že naslednje leto sta mu sledili švicarsko in italijansko, leta 1869 nemško, ki je danes najštevilčnejše na svetu, leta pa 1874 francosko in tako naprej (Mikša in Ajlec 2015).

Prvi poskus, da bi ustanovili slovensko planinsko društvo, je prineslo leto 1872. V Srednji vasi v Bohinju je tamkajšnje planinsko društvo v nastajanju, imenovano Gorsko društvo Triglavski prijatelji, poslalo kranjskemu deželnemu predsedstvu v potrditev društvena pravila. Zapisali so jih v slovenskem jeziku, društveno ime v podnaslovu pa je bilo nemško: *Triglav Alpenverein in der Wochein* (Strojin s sodelavci 1980). Zaradi pomanjkljivosti jih je komisija zavrnila, možnost pritožbe ni bila izkoriščena in ideje o ustanovitvi slovenskega planinskega društva so za dvajset let zamrle (Lovšin 1944).

Leta 1874 se je v Ljubljani zbrala večinoma nemška družba ljubiteljev gora in ustanovila Kranjsko sekcijo Nemško-avstrijskega planinskega društva (*Deutscher und Österreichischer Alpenverein »Section Krain« in Laibach* 1901). Na Slovenskem so bili tako Nemci prvi s svojim planinskim društvom. Sekcije Nemško-avstrijskega planinskega društva so začele z gradnjami poti in koč, glavino svojih prizadevanj pa so posvetile Triglavu in okolici (Mikša in Ajlec 2015). Šlo je seveda za markiranje prostora kot nemškega. Pri tem jim je pomagala še ena nemška planinska organizacija – avstrijski Turistovski klub. Da so si Nemci lastili slovenske gore, jasno kaže govor nemškutarja Karla Deschmanna, ki je ob otvoritvi *Deschmannhütte* (današnje Staničeve koč, op. a.) pod Triglavom leta 1887 dejal: »In ti, visoki Triglav, pazi na nas nemške sinove in s svojo glavo varuj našo nemško zemljo.« Ob isti priložnosti je zastopnik Nemško-avstrijskega planinskega društva iz Berlina imenoval Triglav za »nemškega kralja Julijskih Alp« (Tuma 1910).

Prvo slovensko planinsko društvo je bilo ustanovljeno leta 1893 v Ljubljani. V vrtnem salonu hotela Malič, ki je stal na mestu današnje Name, je 27. februarja potekal ustanovni občni zbor Slovenskega

ALEŠ ZDESAR

Slika 1: Triglav, najvišja gora Slovenije, je zelo zaznamovala narodno identiteto Slovencev.

planinskega društva (SPD), ki je napovedalo boj za slovenske gore. V nekaj letih so ustanovili številne podružnice, tudi v Trstu, Pragi in Pazinu (Mikša in Ajlec 2015).

Z gradnjo koč, uporabo slovenskih imen vrhov, nadelavo poti in označevanjem le-teh s slovenskimi napisi in smerokazi, posebno v okolici Triglava, so slovenski planinci želeli čim prej onemogočiti Nemce pri njihovem prisvajanju slovenskega gorskega sveta. Nemci so za slovenske kočice uporabljali izraz *Trutzhütte* – kljubovalne kočice –, medtem ko so svoje imenovali *Schutzhütte* – kočice za zavetje (Mikša 2017).

2 Triglav – rojstvo simbola

V času ustanavljanja in prvih let delovanja SPD je imel pomembno vlogo tudi dovški župnik Jakob Aljaž (slika 2-levo), zaveden Slovenec in rodoljub. Ob prihodu na Dovje leta 1889 je hitro ugotovil, da ritem družbenega življenja v kraju teče v nemščini. Nemščina in nemški kolonialni duh sta bila močno prisotna tudi pri odkrivanju Triglavskega pogorja.

Aljaž se je lotil nenavadnega projekta. Od občine Dovje je leta 1895 odkupil parcelo na vrhu Velikega Triglava v površini 16 m² in dal postaviti stolp (slika 2-desno), izdelan iz debele pocinkane pločevine in železnih stebrov. Slavnostno so ga odprli 22. avgusta 1895. V boju za gore pa sta Aljaževa dediščina tudi dve planinski koči. Leta 1896 je dal postaviti Triglavsko kočico na Kredarici in Aljažev dom v Vratih (Mikša 2015).

Nacionalni boj je spodbudil gradnjo koč, ki sicer nikoli ne bi bile zgrajene v tolikšnem številu. SPD je imelo v oskrbi kar 37 koč (Tuma 1914) in številne urejene poti do njih. Te so v naslednjih letih (in desetletjih) poskrbele, da se je planinska dejavnost na Slovenskem le še bolj razcvetela, saj je do začetka druge svetovne vojne v slovenskih gorah delovalo kar 69 planinskih postojank (Mikša 2017).

HRANI GORNJEŠAVSKI MUZEJI JESENICE, ENOTA SLOVENSKEGA PLANINSKEGA MUZEJA, MOJSTRANA

Slika 2: Jakob Aljaž (levo) je leta 1895 na vrhu Triglava postavil stolp (desno), ki se ga je takoj oprijelo ime Aljažev stolp.

3 Gore oblikujejo nacionalno identiteto

Slovenske gore so se skozi nacionalni boj trdno usidrale v narodno identiteto in postale viden simbol razpoznavanja, kar se kaže tudi v množičnosti pošiljanja razglednic z motivom slovenskih gora (slika 3). Slovenci so prek Aljaža, njegovega nakupa vrha in gradenj slovenskih koč pod Triglavom čutili, kot da svojo zemljo trgajo iz nemških rok in jo jemljejo nazaj v slovenske. Osnova za to, da je Triglav upravičeno simbol slovenstva, je bila oblikovana.

Triglav kot simbol Slovencev je prvič upodobil arhitekt Jože Plečnik v načrtu za tako imenovano Šverljugovo Marijino znamenje pred farno cerkvijo sv. Martina na Bledu. Triglav je uporabil za upodobitev slovenskega grba, nad katerim je narisal šestokrako zvezdo grofov Celjskih. V času druge svetovne vojne se že konec leta 1941 Triglav pojavi kot simbol Osvobodilne fronte, narisala sta ga arhitekta Marjan Tepina in Edo Ravnikar. Leta 1947 se je Triglav v obliki grba uradno pojavil kot državni simbol v novi slovenski ustavi. Tam je prek vseh novih jugoslovanskih in slovenskih ustav ostal do osamosvojitve Slovenije – leta 1991 je bil kot glavni sestavni del uvrščen v novi grb Republike Slovenije, prek grba pa tudi v zastavo Republike Slovenije (Mikša 2017). Lik Triglava, ki je našel mesto v nacionalni zastavi, je edinstven primer v Evropi, v svetu pa najdemo gore tudi v zastavah nekaterih držav Latinske Amerike (Bolivija, Kostarika, Ekvador, Salvador, Nikaragva).

Tako kot drugi alpski narodi smo tudi Slovenci v gorah skovali velik del narodove mitologije. Gorsko mitologijo smo uspešno prenesli v slovenski kulturni prostor, v katerem se ohranja in krepi ter ga hkrati zaznamuje. Omenimo le »večne« Vandotove Kekčeve ukane, pravljico o Zlatorogu; Kralja Matjaža, ki

HRANI GORNJEJESAVSKI MUZEJ JESENICE, ENOTA SLOVENSKE PLANINSKE MUZEJE, MOJSTRANA

Slika 3: Slovenske gore so se skozi nacionalni boj na začetku 20. stoletja trdno usidrale v slovensko narodno identiteto ter postale viden simbol prepoznavanja in predstavnosti na ravni številnih posameznikov. To se kaže tudi v množičnosti pošiljanja razglednic z motivi in »Pozdravi s (slovenskih) planin« oziroma »Pozdrav s Triglava«.

smo ga postavili v Peco, Bogatin pa je dobil ime po zakladih v njem. Tudi prvi celovečerni film z naslovom V kraljestvu Zlatoroga (slika 5) smo posneli v naših gorah. Izmed vseh strokovnih revij, ki izhajajo v Sloveniji, ima ravno Planinski vestnik sloves najstarejše še izhajajoče revije, saj izhaja že vse od leta 1895.

O gorah Slovenci radi pišemo. Od leposlovja, poglobljene literature, povesti in mitoloških zgodb, otroških, družinskih, pohodnih, turnosmučarskih in alpinističnih vodnikov do knjig, v katerih prevladujejo estetske fotografije gora v različnih letnih časih ali fotografije iz zraka. In še bi lahko naštevali. Če se za trenutek pomudimo pri alpinizmu kot športni zvrsti, ugotovimo, da tudi med športno literaturo najdemo največ knjig o alpinizmu in podvigih, povezanih z njim. Pa bi, glede na uspehe nekaterih športov v preteklosti in danes, lahko bilo tudi drugače. Ne moremo niti mimo narodno-zabavne glasbe (Ansambel bratov Avsenik in številni drugi), ki se je rodila v slovenskem alpskem svetu in postala zaščitni znak alpske folklore po celem svetu. V dejavnosti, povezane z gorami, sodi tudi alpsko smučanje, in čeprav izvorno nordijska disciplina, v gorsko-smučarski kontekst uvrščamo tudi smučarske skoke s Planico. V zadnjih desetletjih pa nase vse bolj opozarjajo tudi drugi smučarski športi. Uspehi, ki jih prinašajo športi na snegu in v gorah, imajo v slovenskem medijskem prostoru posebno mesto. Tako je med najbolj gledanimi športnimi prenosi v Sloveniji tudi vsakoletna planiška tekma v poletih.

Zanimiva povezava športa in slovenstva s Triglavom se je lepo pokazala poleti 2010 v času svetovnega prvenstva v nogometu. Slovenski nogometaši so igrali v dresih s konturami Triglava na prsih, navijači so na veliko nazdravljali z zelenimi pločevinkami Zlatoroga, na televiziji pa je med reklamnimi odmori takrat največji mobilni operater nacionalne občutke še krepil z dečkom, ki je oblečen v reprezentančni dres pel Kekčevo pesem. Seveda ne moremo niti mimo alpinizma in z njim povezanih uspehov, ki so

HRANI GORNJEŠKAVSKI MUZEJ JESENICE. ENOTA SLOVENSKEGA PLANINSKEGA MUZEJA, MOJSTRANA

Slika 4: Rapalska meja je potekala tudi preko Triglava. Aljažev stolp je stal le dobra dva metra in pol znotraj tedanje Kraljevine SHS oziroma Kraljevine Jugoslavije (na fotografiji je lepo viden mejni kamen). Pogosto je bil tarča »incidentov barvanja« v nacionalne barve Italije in Jugoslavije.

Slovence v 70. letih preteklega stoletja povzdignili med alpinistično najpomembnejše narode na svetu. Dosežke je prepoznala tudi svetovna stroka, doma pa so dosegli veliko odmevnost. Taki so na primer: vzpon po še danes verjetno najtežji prvenstveni smeri na najvišji vrh sveta leta 1979, vzponi Tomaža Humarja, smučarski spust Dava Karničarja z Everesta, ne nazadnje pa dejstvo, da smo Slovenci doslej prejeli sedem zlatih cepinov (to je najuglednejše mednarodno priznanje v alpinizmu). Marko Prezeli je prejel kar štiri (Državna odlikovanja za ... 2016).

4 Geografske značilnosti Slovenije kot gorate države

Vidimo torej, da se Slovenci v gorah počutimo domače. Na prepoznavnost gorske pokrajine vpliva skupek naravno- in družbenogeografskih sestavin prostora, a gotovo je, da brez gora in vzpetega površja ni možen razvoj gorske identitete. Ni pa nujno, da ljudstva gorskih pokrajin gore prepoznajo kot pomemben del njihove identitete, ki bi jo vključevala v izročilo vseh vrst.

Če pogledamo višinsko razčlenjenost prostora, lahko ugotovimo, da leži Slovenija razmeroma nizko. Več kot polovica ozemlja države je pod 500 m nadmorske višine, le 11 % ga je nad 1000 m, nad 1500 m imamo v Sloveniji komaj še 2,5 % ozemlja, nad 2000 m (že pravo visokogorje) pa manj kot pol odstotka. Podatki, ki smo jih pridobili iz analize nadmorskih višin digitalnega modela reliefa 100 krat 100 m (2000) države, povedo, da je povprečna nadmorska višina Slovenije 557 m. Po podatkih Univerze v Portlandu (List ... 2017) je povprečna nadmorska višina Slovenije 492 m in upoštevaje ta podatek je med 163 državami po povprečni nadmorski višini Slovenija na 69. mestu. Po podatkih v Malem atlasu Slovenije (Kladnik s sodelavci 1995) je leta 1991 kar 88,7 odstotkov prebivalcev živel pod 500 m nadmorske višine in le 0,3 odstotka nad 1000 m, nad 1330 m pa stalne poselitve praktično ni. Čeprav so ti podatki stari že skoraj 30 let, se slika poselitve gorskega sveta v teh višinskih pasovih do danes ni bistveno spremenila.

Slika 5: Snemanje filma *V kraljestvu Zlatoroga*, prvega slovenskega nemega, črno-belega celovečernega filma, je potekalo na Triglavu in v njegovi bližnji okolici.

Vidimo torej, da tako po višinski »nadstropnosti« kot tudi po razpršenosti prebivalstva Slovenija ne spada med pretirano visoke države niti med države z omembe vredno poselitvijo na višji nadmorski višini. A k zaznavi prostora veliko prispeva njegova izoblikovanost, ki je v Sloveniji zagotovo pretežno hribovita in gorata. Čeprav razmeroma nizke, so slovenske Alpe strme in prepadne. Ostrorobe, pristrene in strme podobe slovenskega gorskega sveta nekoliko zbledijo v predalpskih pokrajinah, kjer se zmanjšajo nadmorske višine in tudi relativne višinske razlike.

A za oblikovan odnos do gora je pomembno tudi subjektivno dožemanje prostora, lahko bi ga poimenovali pozitiven odnos do gora, ki jih prepoznamo kot pomembne. V alpskem svetu Slovenci razvijamo z Alpami povezane dejavnosti, kot so alpinizem, alpsko smučanje, planinstvo, alpska oziroma gorska paša, prepoznavamo hidroenergetski potencial, izvajamo gorski oziroma alpski turizem in govorimo o alpskih turističnih središčih.

5 Sklep

Slovenski narod se je ohranil na jugovzhodnem delu alpskega loka, kjer si je v minulih stoletjih oblikoval življenjski prostor, ga nadgradil v politično tvorbo nekdanje Jugoslavije in nato v samostojno državo. Čeprav gorska območja večinoma veljajo za zatočišča ljudstev, manjših etničnih skupin in narodov pred pritiski večjih, smo Slovenci v drugi polovici 19. stoletja doživljali vse večji pritisk nemških krogov na gorska območja, ki so bila še neosvojena območja evropskih Alp. Šlo je za markiranje prostora. Kljub izraziti začetni prevladi Nemcev je tok zgodovine obrnil nacionalni boj v korist Slovencev. Identiteta Slovencev kot gorskega naroda, ki se je začela oblikovati že prej, se je skozenj še utrdila. Tako smo iz Avstro-Ogrske v slovansko državo vstopili z že oblikovano identiteto, pri kateri so imele pomembno vlogo gore in Triglav kot simbol slovenstva, kar se je odražalo na primer na kulturnem in športnem področju. Oznake z gorami povezanega naroda se Slovenci nismo otresli niti po 2. svetovni vojni v tedanji

ALES ZDEŠAR

Slika 6: Nad 1500 imamo v Sloveniji komaj 2,5 % ozemlja, nad 2000 m, kar je že pravo visokogorje, pa manj kot 0,5 % tal. Kljub temu je gorska pokrajina za Slovence pomemben zavedni in nezavedni del narodove identitete.

Jugoslaviji. Čeprav so tudi nekatere druge republike nekdanje jugoslovanske države zavzemale gorska območja (na primer Črna gora ter Bosna in Hercegovina), se je gorska identiteta izrazito uveljavljala le pri Slovencih. Z gorami povezane aktivnosti so nam krepile identiteto in prepoznavnost tudi širše. Omeniti velja množičen pojav planinstva, raznovrstno planinsko in gorniško literaturo, razcvet alpskega smučanja in alpinizma ter kontinuiteto Triglava kot prepoznavnega simbola Slovencev. V tej vlogi smo se Slovenci kar dobro znašli in z njo živimo tudi v samostojni državi. Zanimivo pri vsem je, da je alpskega visokogorja v Sloveniji zelo malo. Še manj goratosti najdemo pri razporeditvi poselitve po višinskih pasovih. Le 0,3 % prebivalcev živi nad nadmorsko višino 1000 m (Kladnik s sodelavci 1995). H gorski identiteti sta očitno precej bolj kot sama goratost Slovenije pripomogla pozitiven odnos do gorskih območij in razvoj številnih aktivnosti narodovega delovanja, ki v zavedni in nezavedni del narodove identitete vključujejo gorskost oziroma alpskost.

HIRANI GORNJEŠAVSKI MUZEJ JESENICE, ENOTA SLOVENSKEGA PLANINSKEGA MUZEJA, MOJSTRANA

Slika 7: Razvitje zastave na vrhu Triglava ob razglasitvi neodvisnosti Slovenije 25. junija 1991. Posnetek je nastal 12. junija 1991 (fotografiral Joco Žnidaršič, snemala RTV Slovenija), posnetke pa so predvajali 25. junija zvečer, ko je Slovenija razglasila samostojnost. Posnetki na državni proslavi so se za zmeraj usedli v spomin in v kolektivno zavest Slovencev, Triglav pa je dokončno postal nezamenljiv in glavni simbol slovenstva.

6 Viri in literatura

Državna odlikovanja za dosežke slovenskih alpinistov, plezalcev in planincev. Medmrežje: <http://www.friko.si/friko-info/drzavna-odlikovanja-za-dosezke-slovenskih-alpinistov-plezalcev-planincev> (11. 8. 2017).
Kladnik, D., Orožen Adamič, M., Perko, D. (ur.) 1995: Mali atlas Slovenije. Ljubljana.
List of countries by average elevation. Medmrežje: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_average_elevation (6. 8. 2017).

- Lovšin, E. 1944: V Triglavu in v njegovi soseščini, planinske študije in doživetja. Ljubljana.
- Mikša, P., Ajlec, K. 2015: Slovensko planinstvo. Ljubljana.
- Mikša, P. 2017: Triglav in Jakob Aljaž. Ljubljana.
- Strojin, T. (ur.) 1980: Triglav, gora naših gora. Maribor.
- Tuma, H. 1910: Po severni steni Triglava. Planinski vestnik 16-9.
- Tuma, H. 1914: Nekaj statistike o planinskih društvih. Planinski vestnik 20-5.

PREDLOG ALBINA BELARJA ZA ZAVAROVANJE DOLINE TRIGLAVSKIH JEZER (1908)

dr. Peter Skoberne

*Ministrstvo za okolje in prostor, Dunajska cesta 48, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
peter.skoberne@gov.si*

IZVLEČEK

Predlog Albina Belarja za zavarovanje Doline Triglavskih jezer (1908)

Dolina Triglavskih jezer je bila v zavesti zgodnjih obiskovalcev Julijskih Alp vse od 18. stoletja tesno povezana s Triglavom. Seizmolog in naravoslovec Albin Belar (1864–1939) je v Katalogu naravnih spomenikov Kranjske (1906) izpostavil tudi naravoslovne vrednosti Doline Triglavskih jezer ter utemeljil potrebnost zavarovanja. Leta 1908, pred 110 leti, je pripravil predlog za zavarovanje doline. Prispevek predstavlja po doslej znanih virih okoliščine tega predloga, odprta vprašanja, kakor tudi njegov pomen pri nastajanju Triglavskega narodnega parka.

KLJUČNE BESEDE

Triglavski narodni park, zgodovina, varstvo narave, Albin Belar, Dolina Triglavskih jezer, Julijske Alpe

ABSTRACT

Albin Belar's proposal for protection of the Triglav Lakes Valley (1908)

From 18th century on the Triglav Lakes Valley was tightly connected to the Triglav Summit by perception of naturalists. Seismologist and naturalist Albin Belar (1864-1939) pointed out in the Catalogue of natural monuments of Carniola (1906) natural assets of the Triglav Lakes Valley and stressed the needs of its protection. In 1908, before 110 years, he proposed the protection of the valley. On the basis of known resources, the contribution presents the background of this proposal, as well some open questions and its meaning for the later designation of the Triglav National Park.

KEY WORDS

Triglav National Park, history, nature conservation, Albin Belar, Triglav Lakes Valley, Julian Alps

1 Uvod

V drugi polovici 18. stoletja se je Triglav utrdil v zavesti naravoslovcev, ki so objavili svoja opazovanja in raziskovanja. Med njimi izstopa Balthasar Hacquet. Želel je izmeriti najvišji vrh Julijskih Alp, kot sad raziskovanja Triglavskega pogorja leta 1777 pa je po Triglavu poimenoval štiri rastline (Hacquet 1782, 11–13, 15): *Gentiana terglouensis*, *Leontodon terglouensis* (sedaj veljavno ime: *Crepis terglouensis*), *Myosotis terglouensis* (sedaj veljavno ime: *Eritrichium nanum*) in *Potentilla terglouensis* (sedaj veljavno ime: *Potentilla nitida*). Čas prvega znanega pristopa na vrh Triglava se torej ujema z oživiljenim zanimanjem za raziskovanje narave v času razsvetljenstva. Raziskovalcem so v gore kmalu sledili tudi meščani, bodisi posamezniki, ki so želeli osvajati vrhove, ali člani planinskih društev, ustanovljenih v 19. stoletju. Pomemben mejnik za razvoj planinstva v Triglavskem pogorju je bilo leto 1880, ko je Avstrijski turistični klub zgradil pri Dvojnem jezeru planinsko kočo, kar je omogočilo bistveno udobnejši in bolj množičen obisk tega območja.

Zanimivo je, kako se je mitski naboj Triglava, z naraščajočim zanimanjem za svet nad Komarčo, podprt verjetno tudi z zgodbo o Zlatorogu (Deschmann 1868), širil na Dolino Triglavskih jezer. To nam ponazarja razvoj poimenovanja tako Doline Triglavskih jezer kot tudi zavarovanega območja.

Visokogorsko dolino, ki so jo krasila jezera, so domačini imenovali preprosto Jezera. Z večanjem števila planincev, ki so širili glas o lepotah gorske doline, so se začela pojavljati tudi nova imena: Sedmera jezera, Sedmera, Dolina sedmerih jezer, Dolina Sedmih jezer, postopoma se je pri nekaterih vrinilo še ime Triglava – Triglavska sedmera jezera, Dolina sedmerih Triglavskih jezer. V zadnjem času se je uveljavilo poimenovanje Dolina Triglavskih jezer (slika 1).

Ko je bil leta 1924 z zakupno pogodbo na območju doline vzpostavljen varstveni režim, območje ni imelo posebnega imena, ampak je v 11. členu kot splošen pojem uporabljen izraz naradni varstveni park (Anon. 1924; Peterlin 1984, 342). Hafner (1925, 62) je območje imenoval Alpski varstveni park v dolini Sedmih jezer, Šivic (1951, 342) pa Alpski naravni park ob Triglavskih jezerih.

GREGOR SKOBERNE

Slika 1: Dolina Triglavskih jezer, ki jo je Albin Belar leta 1908 predlagal za zavarovano območje.

Leta 1896, leto dni po katastrofalnem ljubljanskem potresu, je začel poučevati kemijo in naravoslovje na ljubljanski realki, kjer je leta 1897 ustanovil prvo potresno postajo v habsburški monarhiji (slika 2). Znan je bil po izdelovanju naprav za merjenje potresov in postal priznan strokovnjak na področju seizmologije, ki je bila njegova življenjska poklicna usmeritev.

Poleg seizmologije se je Belar ukvarjal tudi z drugimi področji naravoslovja: kemijo, mineralogijo, geologijo, pa tudi s tehniko, zlasti z izdelavo radijskih sprejemnikov, kar kaže na njegovo široko naravoslovno razgledanost.

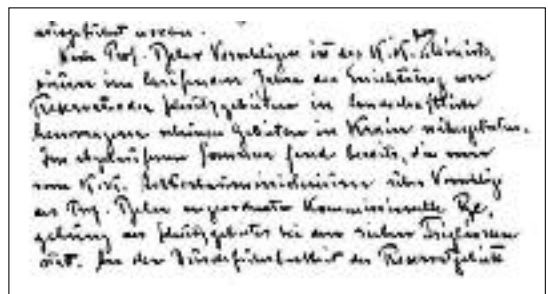
Splet okoliščin je privedel do sicer kratke, a zanimive in daljnosežne Belarjeve naravovarstvene epizode (Skoberne 2011): ministrstvo za uk in bogočastje je leta 1903 poslalo vsem deželnim vladam okrožnico (Anon. 1903, 381), s katero so želeli spodbuditi zbiranje podatkov o naravnih spomenikih avstrijskega cesarstva. Iz delovodnika Kranjske deželne vlade v Ljubljani (Arhiv Slovenije, fond 33) je razvidno, da je posredovala okrožnico vsem glavarstvom in društvom (Muzejsko društvo za Kranjsko, Nemško-avstrijsko planinsko društvo, Slovensko planinsko društvo) in jih zaprosila za odziv. Radovljiško okrožno

PETER SKOBERNE

Slika 3: Spominsko znamenje pred Belarjevo vilo v Podhomu.

Slika 4: Del Belarjevega rokopisnega poročila o zunaj službenih dejavnostih (Belar 1908), kjer omenja tudi svoja prizadevanja na področju varstva narave. Ker je zapis nastal leta 1908, ga imamo lahko za dokaj zanesljiv vir za dogodke med 1903 in 1908. Reproducirano po objavi in Vidrih in Mihelič 2010, 125.

glavarstvo je za pomoč pri pripravi odgovora zaprosilo Albina Belarja, ki ga je ob sodelovanju profesorja botanike Alfonza Paulina (1853–1842) in gospodarstvenika Antona Ritterja von Schöppla (1858–1936) še istega leta dokončal (Belar 1907; 1908).

Priprava tega gradiva je zbudila Belarjevo zanimanje, da se je na lastno pobudo, prav tako ob pomoči Paulina in Schöppla, lotil temeljitejšega popisa naravnih spomenikov za vso Kranjsko in ga leta 1906 posredoval deželni vladi, ki ga je poslala na Dunaj. Čeprav tega dokumenta še nismo odkrili, so glavne vsebine povzete v izvlečku, objavljenem v časopisu *Wiener Zeitung* (Belar 1907). Mihelič dvomi, ali je bil katalog napisan leta 1905 ali 1906 (Vidrih in Mihelič 2010, 87). Iz Belarjevega zapisa o zunanji službeni dejavnosti (Belar 1908) je razvidno, da je bilo to leta 1906: »*Obsežen rokopis je prof. Belar pred dvema letoma poslal c. kr. pokrajinski vladi, ta pa ga je posredoval vložiču c. kr. Ministrstva za kulturo in poduk*«. Do dvoma je prišlo zaradi napačnega prevoda iz tega vira (Vidrih in Mihelič 2010, 124), da je Belar predložil deželni vladi rokopis »dve leti za tem«. Na te štiri strani rokopisa se je skliceval Vladimir Ribarič, ki je hranil ostanke Belarjeve službene zapuščine (Ribarič 1989, 58), Renato Vidrih in Jože Mihelič pa sta objavila faksimile tega rokopisa v monografiji o Belarju (slika 4; Vidrih in Mihelič 2010, 125).

V katalogu je Belar predlagal tudi ustanovitev zavarovanih območij (rezervacij), in sicer: območje Ljubljanskega barja, Doline Sedmerih Triglavskih jezer, Snežnika na Notranjskem, Gorjancev in Krakovskega gozda (Belar 1907). Vendar Belar ni ostal le pri pobudah, ampak je za Dolino Triglavskih jezer naredil še korak naprej. Predlog natančnejše obravnavam v poglavju 3. Po zelo obetavnih začetkih je zaradi nerešenih vprašanj glede paše vse zastalo, potem pa je izbruhnila prva svetovna vojna.

Po letu 1908 ni več moč zaslediti Belarjeve dejavnosti na področju varstva narave.

3 Belarjeva pobuda o zavarovanju Doline Triglavskih jezer in njegov predlog za zavarovanje

Belar je torej v Katalogu naravnih spomenikov Kranjske leta 1906 poleg pregleda seznama naravnih spomenikov navedel tudi nekaj pobud za zavarovana območja narave, med njimi tudi Doline Triglavskih jezer. V objavljenem povzetku (Belar 1907) sledi utemeljitvi naravoslovne pomembnosti Doline Triglavskih jezer zamisel o zavarovanem območju: »*Najprimernejše varovano območje bi bila okolica Dvojnega jezera pri Alpenvereinovi koči (nekdanja kočja nadvojvode Ferdinanda). Tam bi se zlahka zavarovalo nekaj sto hektarov zemljišča, ker je območje nedonosno in je last Cesarsko-kraljevega verskega zaklada. Torej bi bilo nujno priporočiti, da se pri Sedmerih jezerih ustanovi zavarovano območje, kjer bo izključen vsak poseg, da bi tako rešili za potomce poslednje ostanke izjemnega visokogorskega pragozda prastarih macesnovih sestojev*«. Torej poleg utemeljitve vrednosti tudi praktično napotilo, da bi bilo zaradi državnega lastništva in gospodarsko manj zanimivega območja zavarovanje tudi izvedljivo. Iz zapisanega sta razvidna tudi namen zavarovanja in varstveni režim.

Albin Belar se je v zamahu navdušenja leta 1908 lotil še izvedbe pobude za zavarovanje osrednjega dela Doline Triglavskih jezer. O tem pišejo enotno malodane vsi viri, ki obravnavajo zgodovino nastanka Triglavskega narodnega parka. Predstavimo nekaj ključnih zgodnejših navedb, saj se poznejše zgolj opirajo na te posredne citate:

Najstarejša navedba, ki velja za temeljno, je objavljena v Spomenici Odseka za varstvo prirode in prirodnih spomenikov (Bevk 1920): »*Pred leti je predlagal prof. Albin Belar, podpiran po Nemškem Planiškem Društvu, to ozemlje za alpski park osrednji vladi na Dunaju*«.

Poglejmo nekaj najbolj značilnih povezav na te dogodke:

- »*Že pred 50 leti, leta 1908, je dal prof. Belar prvo pobudo za ustanovitev takega naravnega parka v Dolini sedmerih jezer*« (Piskernik 1959, 6);
- »*Ko je leta 1908 profesor Albin Belar predlagal ustanovitev narodnega parka v Dolini Triglavskih jezer, pač nihče ni slutil...*« (Piskernik 1962, 9);

- »Ko so v drugi polovici 19. stoletja začele Amerika in kmalu za njo tudi druge celine in države reševati večje pokrajinske komplekse – tako imenovane nacionalne (narodne) parke – za znanstvena raziskovanja in človekov oddih, se je leta 1908 že tudi v Sloveniji oglasila misel o ustanovitvi takega parka. Seizmolog Albin Belar, profesor na ljubljanski realki, ki je prvi opozoril na osnovanje takih parkov in tudi obrazložil njihov pomen, je predlagal vladi na Dunaju, naj razglasi Dolino sedmerih jezer v Triglavskem pogorju za naš narodni park« (Piskernik 1964, 63–64);
- »Vemo tudi za čas tega »spočetja«: avgusta 1908 je Albin Belar prvič predlagal ustanovitev naravovarstvenega parka nad Komarčo in tako postal duhovni oče našega edinega narodnega parka« (Peterlin 1984, 340).
V navedbah se pojavljajo različice dejanskega Belarjevega dejanja: Belar je dal prvo pobudo, predlagal ustanovitev, predlagal ob podpori nemškega planinskega društva vladi na Dunaju, Belar je predlagal zavarovanje vladi na Dunaju ...

Kakšen je torej bil Belarjev predlog? Komu ga je dejansko posredoval? Še vedno manjka nekaj ključnih dokumentov, a je po posrednih virih vendarle mogoče rekonstruirati glavni potek teh aktivnosti.

Belar je v svojem popisu zunaj službenih dejavnosti (Belar 1908, 2–3) takole opisal dogajanja: »Po predlogih prof. Belarja je c. kr. Ministrstvo za kmetijstvo v tekočem letu storilo korak naprej k ustanavljanju rezervatov ali zavarovanih območjih na izjemno lepih območjih Kranjske. V preteklem poletju je c. kr. Ministrstvo za kmetijstvo odredilo na predlog prof. Belarja komisijski ogled predvidenega zavarovanega območja pri Sedmih triglavskih jezerih. Glede izvedljivosti ustanovitve rezervatnih območij ni nobenega dvoma, da se bodo v naslednjem poletju na c. kr. Versko-zakladnih območjih pojavila zavarovana območja (prva v Avstriji). Hkrati bosta prof. Paulin in Belar uredila alpske vrtove v znanstvene in raziskovalne namene, vrtove, ki bodo namenjeni izboljševanju alpskih trat«.

Nekatere podrobnosti je dodatno osvetlil Šivic, »živa priča od Belarjeve pobude do leta 1954« (Peterlin 2006, 49) v prispevku o zgodovini Triglavskega narodnega parka (Šivic 1951, 339): »Na pobudo prof. Albina Belarja v Ljubljani je razpisalo Državno gozdno oskrbništvu v Radovljici, ki je upravljalo poleg državnih gozdov tudi posestva in gozdove biv. Kranjskega verskega zaklada (K. V. Z.) obravnavo zaradi premostrivanja pogojev, pod katerimi bi se mogel ustanoviti »naravni varstveni park nad Komarčo« na ozemlju K. V. Z. K obravnavi, ki je bila sredi meseca avgusta 1908, sta bila pritegnjena podružnica Avstr. nem. planinskega društva v Ljubljani, ki je imela planinsko kočo pri petem triglavskem jezeru, in tedanji okrajni glavar v Radovljici. Okrajni gozdarski referent ni bil povabljen.

Zastopniki povabljenih ustanov so si ogledali ozemlje od sedmega jezera navzgor, teren okoli Bele skale in prostore planine Lopučnice. Prof. Belar je predlagal, da naj se prepove sekanje lesa, paša, lov, nabiranje cvetja in sploh vsega rastlinstva. Glede sekanja lesa je načelnik imenovanega planinskega društva opozoril, da bi se morala dopustiti dobava lesa za popravila planinske kočice in (potrebni) drv za kurjavo ...«.

Šivic je torej zgodovino zavarovanega območja začel z omembo Belarjeve pobude in tudi korektno navedel dejstva, mnogo točneje, kot je bilo sklicevanje v Spomenici, čeprav je sodeloval pri pripravi njenega besedila. Ne smemo pozabiti, da je bilo leta 1920 pogumno dejanje uradno omenjati osebo, ki je veljala za odkritega podpornika avstrijske monarhije.

Tretji vir je zapis c. kr. upravitelja gozdov in posesti Hanuscha v kroniki Gozdne uprave Bohinjska Bistrica (slika 5) (cerkveni sklad) za leto 1908 v rubriki Preostali pomembni dogodki. Kopijo tega dela kronike hrani bohinjski gozdar Ivan Veber, prevod Slavka Budkoviča je objavil Mihelič (Vidrih in Mihelič 2010, 96). Hanusch je takole zapisal dogodek v kroniko: »Prof. A. Belar in Laibach hat auf Grund der seitens des Unterrichtsministeriums eingeleiteten auf den Schutz von Naturdenkmälern hinziehenden Aktion ein Gesuch an die k. k. Forst-direktion in Görz gestellt um Schaffung eines Naturschutzgebietes auf den fondsh. Triglaugiebiete und gleichzeitig pachtweise Überlassung eines Teiles desselben zur Errichtung eines alpinen Versuchsgartens gebeten. Das Ackerbauministeriums hat mit Erlass vom 9. 5. 1908 Zl: 12865 obigen Ansuchen folgegegeben und eine kommissionelle Begehung obigen Gebietes angeordnet, welche in der Zeit vom 15.-17. 8. 1908 stattfand. Hierbei wurde das Siebenseengebiet als das günstigste befunden und gleichzeitig die näheren Bedingungen und einige auf möglichsten Naturschutz im Seengebiet abzielende Vorschläge protokolarisch festgelegt«.

Besedilo se v prevodu glasi takole: »Profesor A. Belar iz Ljubljane je na podlagi s strani Ministrstva za prosveto podvzete akcije za varstvo naravnih spomenikov vložil na c. kr. gozdno direkcijo v Gorici prošnjo za ustanovitev zavarovanega območja narave na zemljišču verskega zaklada na območju Triglava in obenem zaprosil za prepustitev v najem dela tega zemljišča za ureditev poizkusnega alpskega vrta. Ministrstvo za poljedelstvo je z odredbo z dne 9. 5. 1908 št. 12865 gornji prošnji ugodilo in odredilo komisijski obhod tega območja, ki je bil 15. do 17. 8. 1908. Pri tem se je našlo območje Sedmerih jezer kot najbolj primerno, istočasno so s protokolom določili natančnejše pogoje in nekatere predloge, ki so se nanašali na možno zavarovanje na Jezerskem območju«.

Zanimivo je, da se dodatne podrobnosti o Belarjevih varstvenih prizadevanjih pojavijo še enkrat, skoraj petdeset let kasneje, in sicer v dolgotrajnem in zapletenem postopku obnove zavarovanja Doline Triglavskih jezer po drugi svetovni vojni. Dopis z 8. julija 1957 je Angela Piskernik nasloвила zelo verjetno na Miha Potočnika (na kopiji je napisano samo »Spoštovani tov. doktor«), republiškega poslanca in predsednika komisije za pripravo končnega osnutka odločbe o zavarovanju Bohinjske kotline in Doline Triglavskih jezer (Piskernik 1962, 16). V dopisu opozarja na potreben popravek meje na Mostnici in Suhi, hkrati pa tudi prilaga seznam narodnih parkov v Jugoslaviji, utemeljitve, da Bohinjci nikoli niso imeli pašne pravice pri Dvojnem jezeru ter opazko o Belarjevem predlogu (Piskernik 1957b; slika 6): »Belarjeva vloga od 1908 nima nič posebnega. Ker so se po svetu okoli 1900 začeli ustanavljati narodni parki, je tudi njemu prišla srečna misel, da bo tudi Dolino 7 jezer izvzel iz gospodarskega izkoriščanja in jo za podvig turizma spremenil v Triglavski naravni park s približno površino 1000 ha. Zahteval je:

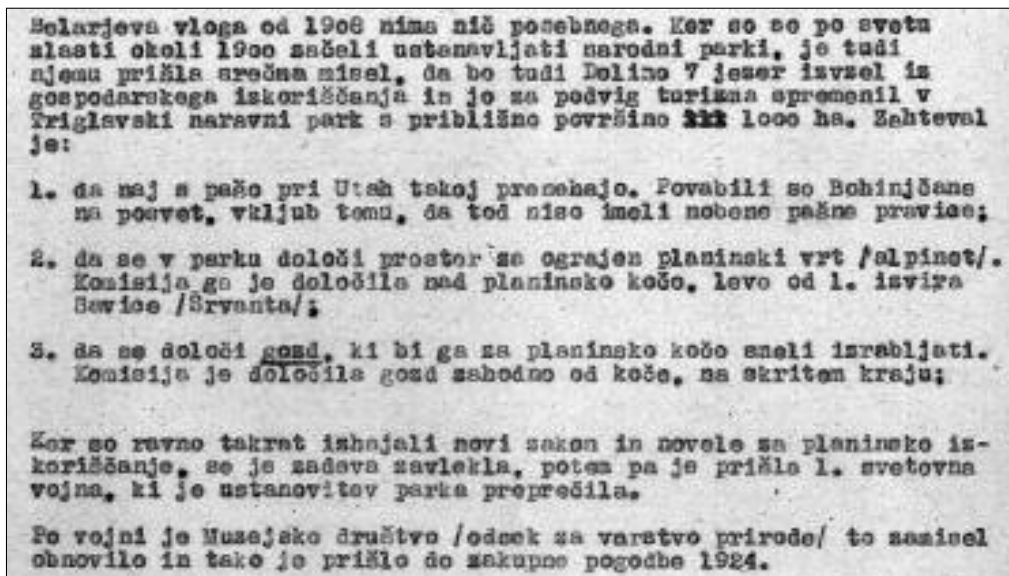
1. da naj s pašo pri Utah takoj prenehajo. Povabili so Bohinjčane na posvet, vključ temu, da tod niso imeli nobene pašne pravice;
2. da se v parku določi prostor za ograjen planinski vrt /alpinet/. Komisija ga je določila nad planinsko kočo, levo od 1. izvira Savice /Šrvanta/;
3. da se določi gozd, ki bi ga za planinsko kočo smeli izrabljati. Komisija je določila gozd zahodno od koč, na skritem kraju«.

HRANI IVAN WEBER, BOHINJSKA BISTRICA

Slika 5: Zapis c. kr. upravitelja gozdov in posesti Hanuscha v kroniki Gozdne uprave Bohinjska Bistrica (cerkveni sklad) za leto 1908 navaja dejstva komisijskega ogleda območja Triglavskih jezer za preverjanje možnosti za zavarovanje. Pobudnik je bil Albin Belar. Tu je tudi citirana odločitev Ministrstva za kmetijstvo, s katerim je bila v bistvu potrjena Belarjeva pobuda.

Slika 6: Komentar Angele Piskernik o Belarjevem predlogu v dopisu Mihi Potočniku (Piskernik 1957b), iz katerega je razvidno, da je Piskernikova poznala Belarjeva prizadevanja posredno preko Šivica, niso pa bila več aktualna pri postopkih za obnovo zavarovanja po drugi svetovni vojni.

Po tej navedbi lahko sklepamo, da je Angela Piskernik poznala podrobnosti Belarjevega predloga, ne vemo pa, ali te informacije temeljijo na originalnih dokumentih ali iz pričevanja Antona Šivica, ki je očitno dobro poznal dogodke poletja 1908. Poleg tega je tesno sodeloval pri pripravah za zavarovanje vse do leta 1953, ko se je dokončno upokojil (Piskernik 1962, 14). Opombo, da je Belar predlagal zavarovanje za turizem, je skoraj gotovo dodala Angela Piskernik. V tistem času Belarjevi predlogi niso imeli več nobene dodane vrednosti za postopek obnove zavarovanja, kvečjemu potrditev, da osnovni problemi odnosa med Bohinjci in predlagatelji zavarovanega območja še vedno niso bili razrešeni.

Če povzamemo sedaj znana dejstva, potem so Belarjeva prizadevanja za ohranitev Doline Triglavskih jezer potekala nekako takole:

- 1906: pobuda za zavarovanje v Katalogu naravnih spomenikov Kranjske;
- 1908: vloga na gozdno direkcijo v Gorici za ustanovitev zavarovanega območja ter prošnja za najem zemljišča na tem območju za poskusni alpski vrst;
- 1908 (maj): pozitiven odgovor Ministrstva za poljedelstvo;
- 1908 (avgust): komisijski ogled območja in določitev podrobnosti ter pogojev.

Belar je bil še leta 1908 prepričan, da se bo že v naslednjem letu uresničila zamisel o prvem zavarovanem območju narave v Avstriji (Belar 1908, 3), vendar se to ni zgodilo.

Šivic je zapisal, da o komisijskem ogledu niso napravili zapisnika, ker je bil ogled bolj informativnega značaja (Šivic 1951, 339), kar se sicer ne ujema z zapisom Hanuscha (1908) v kroniki Gozdne uprave Bohinjska Bistrica, ki je navedel, da je komisija na ogledu podrobnosti določila s protokolom. Šivic je omenil, da je gozdni oskrbnik »udeležencem pri obravnavi dal zagotovilo, da bo o stvari poročal svojemu nadrejenemu Drž. gozdnemu ravnateljstvu v Gorici«.

Zelo verjetna je Šivičeva razlaga, da se Belarjeva zamisel ni uresničila zaradi maja 1909 sprejetega zakona o varstvu planin in o pospeševanju planinskega gospodarstva, saj je bil v nasprotju s predvideno prepovedjo paše na visokogorskih planinah. Leta 1914 pa je izbruhnila prva svetovna vojna in prekinila vse možnosti za pogajanja.

4 Sledovi Belarjevega predloga po prvi svetovni vojni

Prva svetovna vojna je torej prekinila nadaljnja prizadevanja za zavarovanje Doline Triglavskih jezer. Po vojni narodnostni boj ni bil več potreben, zamere med obema taboroma pa so ostale. Že ko je bil Belar konec leta 1908 imenovan za deželnega šolskega nadzornika, so se v slovenskem tisku vrstili članki zelo žaljive in poniževalne vsebine: »*duševna ničla, duševno brezpomembni človek, ki si je znal s tisto potresno opazovalnico pridobiti nekaj glasu, nemškutar, vzlic svoji domišljavosti nesposoben, da še preprostega poročila ne zna sestaviti ...*« (Anon. 1908).

Belarja in s tem tudi njegovo delo je ves čas spremljala senca nemškutarstva. Zato ne preseneča, da so ga leta 1919 prisilno upokojili in mu zaplenili vso seizmografsko opremo (Vidrih in Mihelič 2010, 41). Umaknil se je v Podhom pri Bledu (slika 3), kjer je v družinski vili uredil zasebno potresno opazovalnico. Konec leta 1930 se je zaradi boleznih preselil v Polom na Kočevskem, kjer je leta 1939 umrl.

Po prvi svetovni vojni so člani Muzejskega društva za Slovenijo na občnem zboru leta 1919 sprejeli pobudo Ferdinanda Seidla, da se imenuje posebna skupina, ki bo pripravila program varstva narave (Peterlin 1992, 77) v novi državi. Tako je bil ustanovljen Odsek za varstvo prirode in prirodnih spomenikov (Odsek), ki je leta 1920 posredoval pokrajinski Vladi za Slovenijo Spomenico (Bevk 1920), v kateri so bile opredeljene in utemeljene ključne zahteve za varstvo narave v Sloveniji. Med zahtevami je bil tudi predlog za ustanovitev zavarovanih območij, med njimi pa navedena tudi »*Dolina Sedmih jezer pod Triglavom*«.

Glede na to, da je bila v obrazložitvi omenjena Belarjeva pobuda, je razumljivo, da so vsaj nekateri člani Odseka vedeli za Belarjeva prizadevanja. Med njimi je gotovo bil zlasti Anton Šivic (Šivic 1951, 339), ki je ves čas spremljal dogajanje na tem področju. Glede na to, da je Šivic navedel podrobnosti dela komisjskega oglada v avgustu 1908, ki niso objavljene drugje, lahko sklepamo, da je bil o tem dogajanju dobro poučen.

Ker ni bilo zakonodaje na področju varstva narave, je bila torej edina možnost za vzpostavitev varstvenega režima v Dolini Triglavskih jezer pogodba z lastnikom, to je Kranjskim verskim skladom, skratka nadaljevanje Belarjevega poskusa izvedbe pogodbenega varstva. Na seji Odseka 12. maja 1922 je Anton Šivic predstavil načrt pogodbe glede varstvenega parka v Triglavskem pogorju. Člani Odseka so načrt potrdili (Arhiv Slovenije, AS 619/II/3/2).

Podobno, kot se je prvega oglada zaradi kočice pri Triglavskih jezerih udeležil predstavnik Nemško-avstrijskega planinskega društva, so člani Odseka povabili k sodelovanju planince, tokrat Slovensko planinsko društvo. Razlog je bil obakrat isti: kočica pri Dvojnem jezeru. Tajnik Odseka, Bulovec, je na seji Odseka 22. junija 1922 poročal, da »*je predsednik Slov. plan. društva dr. Tominšek pogodbo glede varstvenega parka v Triglavskem pogorju predložil odboru v odobritev ter zagotavlja ugodno pritrđitev.*«

Slika 7: Del zapisnika seje odbora Odseka za varstvo prirode in prirodnih spomenikov 2. oktobra 1923, na kateri so prebrali Belarjevo poročilo o prizadevanjih za ustanovitev varstvenega parka v Dolini Triglavskih jezer (Arhiv Slovenije, AS619/II/3/2).

To se je tudi zgodilo, kar je poročal gozdarski dvorni svetnik Rustja na seji Odseka 16. novembra 1922 (Arhiv Slovenije, AS 619/II/3/2).

V zapisniku seje odseka z 20. septembra 1923 naletimo na zanimivo navedbo, »da prof. Belar še ni odgovoril na zaprosilo o svoječasno zamišljenem varstvenem parku in dunajski vladi oddanem tozadevnem poročilu« (Arhiv Slovenije, AS 619/II/3/2). Očitno so odborniki zmogli premostiti zamere in vzpostavili stik z Belarjem, ki je takrat živel v Podhomu.

Belar je naposled vendarle poslal poročilo Odseku. Predsednik Kos je na seji Oodbora 2. oktobra 1923 prebral Belarjevo poročilo, nato so sprejeli sklep: »... ter se na predlog člana Šivica sklene, da pravilnik priobči slov. plan. društvu in isto zainteresira za našo namero«. To je pa tudi vse, kar je v zapisniku (slika 7) povezanega z Belarjevim poročilom (Arhiv Slovenije, AS 619/II/3/2). Zanimivo je, da so nekatere podrobnosti, ki so bile dorečene ob komisijemskem ogledu leta 1908 (Hanusch 1908), opredeljene v zakupni pogodbi, kot sta na primer izjema za rabo drv in lesa za planinsko postojanko (5. člen) ter v 6. in 7. členu opredeljena možnost za vzpostavitev »planinskega vrta« (Anon. 1924).

5 Sklep

Albin Belar se je ukvarjal predvsem s seizmologijo in na tem področju postal vrhunski strokovnjak. Bil pa je tudi naravoslovec po srcu, s širokim pogledom na naravo in najbrž tudi dober poznavalec Kranjske. Neposredno je aktivno deloval na področju varstva narave samo pet let (1903–1908), a v tem obdobju izpeljal dva pomembna dosežka: popis naravnih spomenikov Kranjske (prvi v avstrijski monarhiji) in predlog za ustanovitev zavarovanega območja narave v Dolini Triglavskih jezer.

Čeprav je bil Belar zaradi pripadnosti nemškemu kulturnemu krogu po prvi svetovni odrinjen iz javnega življenja in je bilo njegovo delo ožigosano z nemškutarstvom, sta imela oba njegova dosežka na področju varstva narave pomemben odmev. Prvi v Spomenici (1920), prvem programu varstva narave v Sloveniji, drugi pa pri ustanovitvi zavarovanega območja v Dolini Triglavskih jezer, zametku Triglavskega narodnega parka.

Peterlin (1984, 340) se je spraševal, ali je bila zamisel o ustanovitvi zavarovanega območja preblisk trenutka, izbira popasene Lopučnice in Jezerske doline za zavarovanje pa je morda sovpadala z nemškim lastništvom koč pri Dvojnem jezeru? Vedenje, ki ga imamo o Katalogu kranjskih naravnih spomenikov iz posrednega vira (Belar 1907) ne dopušča dvoma, da je šlo za sistematično delo in zavestno dejanje. Izbira zavarovanega območja pa je temeljila na dveh predpostavkah: naravoslovni izjemnosti doline in realni možnosti vzpostaviti zavarovano območje na gospodarsko nepomembnem zemljišču, ki je v državni lasti.

Belarjev predlog je ves čas spremljala senca narodnostne motivacije, torej, da bi s tem dejanjem utrdil vpliv nemštva v tem delu gora. Neposredno tega ni mogoče potrditi, saj je Belar svoj predlog utemeljeval izključno z naravoslovnimi dejstvi, posredno pa bi zavarovanje gotovo bilo v prid Kranjski sekciji Nemško-avstrijskega planinskega društva (DÖAV), ki je upravljala s kočo pri Dvojnem jezeru. V času ostre narodnostne polarizacije, tudi na področju gornišstva (Mikša 2011), je zato vsako dejanje nasprotni strani spremljala dobršna mera nezaupanja.

Morda je bil tudi zaradi sumničenja precenjen vpliv DÖAV, saj je mogoče razumeti v več posrednih virih, da je Belarjev predlog posredoval DÖAV vladi na Dunaj. Tega doslej odkriti dokumenti ne potrjujejo, ampak zgolj to, da je bil predstavnik društva tudi na komisijemskem ogledu avgusta 1908, kjer je zagovarjal interese nemotenega delovanja koč v morebitnem zavarovanem območju. Vlada na Dunaju pa je soglašala k predlogu za zavarovanje ob komisijski preveritvi dejanskih možnosti.

6 Viri in literatura

- Anon. 1903: Schutz der Naturdenkmalen! Mitteilungen des Gesellschaft für Salzburger Landeskunde 43.
- Anon. 1908: Nemški deželni šolski nadzornik. Slovenski narod (29. 12. 1908).
- Anon. 1924: Zakupna pogodba. Zavod za spomeniško varstvo LRS. Arhiv Zavoda RS za varstvo kulturne dediščine, Arhiv Angele Piskernik, mapa 27.
- Anon. 1926a: Bilanca letošnje planinske sezone. Slovenski narod 59-292.
- Anon. 1926b: Triglavski narodni park. Tedenske slike, priloga Domovini (4. 6. 1926).
- Anon. 1929: Delo naše univerze. Slovenec 57-186.
- Anon. 1935: Francoski zaščitniki v našem narodnem parku. Jutro 16-205.
- Arhiv Slovenije, AS 619/II/3/2. Ljubljana.
- Belar, A. 1907: Die Naturdenkmalpflege in Österreich mit besonderer Berücksichtigung des Landes Krain. Wiener Zeitung 131.
- Belar, A. 1908: Bericht über die ausserdienstliche Thätigkeit des Prof. A. Belar. Laibach.
- Bevk, S. 1920: Spomenica Odseka za varstvo prirode in prirodnih spomenikov. Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo 1, 1-4.
- Deschmann, K. 1868: Beiträge zur Landeskunde Krains II. – Der Triglavgletscher und die Spured einstiger Gletscher in Oberkrain (Schluss). Laibacher Zeitung 43.
- Hacquet, B. 1782: Plantae Alpinae Carniolicae. Viennae.
- Hafner, M. 1925: Alpski varstveni park v Dolini sedmih jezer. Geografski vestnik 1.
- Hanusch, H. 1908: Sonstige wichtige Begebenheiten. Kronika Gozdne uprave Bohinjska Bistrica (cerkveni sklad). Bohinjska Bistrica.
- Jesenko, F. 1926: Kraljestvo Zlatoroga. Jutro 7-122.
- Mikša, P. 2011: Narodnostni boji v planinstvu na Slovenskem do 1. svetovne vojne. Zgodovina za vse 18-2.
- Peterlin, S. 1984: 60 let zakupne pogodbe o »Alpskem varstvenem parku«. Planinski vestnik 84-8.
- Peterlin, S. 1992: Ferdinand Seidl – pobudnik Spomenice o varstvu narave 1920. Dolenjski zbornik. Novo mesto.
- Peterlin, S. 2006: Anton Šivic in Angela Piskernik v obdobju med alpskim varstvenim parkom in prvim Triglavskim narodnim parkom. Snovalci Triglavskega narodnega parka, Ljudje pred svojim časom: Zbornik posveta ob 25-letnici TNP 1981. Bled.
- Piskernik, A. 1957a: Zapisnik o posvetovanju glede zaščite Slovenskega alpskega parka. Zavod za spomeniško varstvo LRS, Arhiv Zavoda RS za varstvo kulturne dediščine, Arhiv Angele Piskernik, mapa 27, 1 list.
- Piskernik, A. 1957b: Dopis Angele Piskernik. Zavod za spomeniško varstvo LRS, Arhiv Zavoda RS za varstvo kulturne dediščine, Arhiv Angele Piskernik, mapa 27, 6 listov.
- Piskernik, A. 1959: Triglavski narodni park. Varstvo spomenikov 7.
- Piskernik, A. 1962: Zgodovina prizadevanj za ustanovitev Triglavskega narodnega parka. Varstvo narave 1.
- Piskernik, A. 1964: Iz zgodovine slovenskega varstva narave. Varstvo narave 2-3.
- Potočnik, M. 1974: Povojna prizadevanja za razglasitev današnjega (in jutrišnjega) Triglavskega narodnega parka. Proteus 36, 9-10.
- Ribarič, V. 1989: Albin Belar (1864–1939) in začetki slovenske seizmologije. Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike 10.
- Skoberne, P. 2011. Prispevek k poznavanju vloge Albina Belarja na področju varstva narave na Slovenskem. Annales, Series historia naturalis 21-1.
- Šivic, A. 1951: O alpskem naravnem parku pri Triglavskih jezerih. Proteus 13, 9-10.
- Vidrih, R, Mihelič, J. 2010: Albin Belar: pozabljen slovenski naravoslovec. Radovljica.

V SENCI GORA. OBLIKOVANJE ZGORNJESAVSKE DOLINE KOT TURISTIČNE DESTINACIJE

dr. Janez Mlinar

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, Aškerčeva cesta 2, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija

janez.mlinar@ff.uni-lj.si

IZVLEČEK

V senci gora. Oblikovanje Zgornjesavske doline kot turistične destinacije

Zgornjesavska dolina se je v zadnjih sto petdesetih letih spremenila iz pretežno agrarnega območja v izrazito turistično destinacijo. Proces spreminjanja je bil postopen. Pogojen je bil z nekaterimi družbenimi spremembami, ki jim lahko sledimo od konca 18. stoletja. Izstopata zlasti spremenjeno dojemanje narave in nastanek širšega družbenega sloja meščanstva. Dokončen razmah turizma je omogočila izgradnja železniške infrastrukture.

KLJUČNE BESEDE

zgodovina turizma, Zgornjesavska dolina, Triglav

ABSTRACT

In the shadow of the mountains. Formation of the Upper Sava Valley as a tourist destination

In the last hundred and fifty years, the Upper Sava Valley has changed from a predominantly agrarian area to a distinctly tourist destination. The process of changing was gradual. It has been determined by some social changes that can be followed from the end of the 18th century. In particular, the changed perceptions of nature and the emergence of a wider social class of the bourgeoisie stand out. The definitive development of tourism has enabled by the construction of railway infrastructure.

KEY WORDS

history of tourisms, Upper Sava Valley, Mount Triglav

1 Uvod

Turizem danes predstavlja eno najpomembnejših gospodarskih panog v Zgornjesavski dolini, ki posredno ali neposredno reže kruh znatnemu delu prebivalstva. Zaradi njega in njegovega širokega vpliva je dolina v zadnjem stoletju in pol doživela preobrazbo, ki je dodobra spremenila njeno družbeno in gospodarsko podobo. Iz družbe, ki se je večinoma preživljala s kmetijstvom in deloma z industrijo, je postala družba s prevladujočo storitveno dejavnostjo. Namen pričujoče razprave je osvetliti začetke tega procesa in opozoriti na nekatere dejavnike, ki so bili predpogoj, da je do takih sprememb sploh prišlo.

2 Spremenjeno dojemanja narave

Zgornjesavska dolina se je v zavesti širše javnosti začela pojavljati relativno pozno in je delila uso-do celotne dežele Kranjske. Še sredi 17. stoletja je Martin Zeiller v Merianovi *Topographia Germaniae* v uvodu k svojemu geografskemu in zgodovinskemu opisu dežele Kranjske potarnal, da je pri zbiranju podatkov za svoje pisanje naletel na velike težave, saj o deželi ni ničesar napisanega (Merian in Zeiller 1656, 111). Deželo Kranjsko je na zemljevid Evrope postavil šele Valvasor s svojo Slavo vojvodine Kranjske in jo tako umestil v geografske predstave tedanje inteligence.

Toda če je z Valvasorjem Kranjska uspešno zapolnila omenjeno praznino, je bila Zgornjesavska dolina še vedno odrinjena na rob zavedanja. Valvasor se je doline, ki sta jo po njegovem dojemanju sestavljala jeseniški, *Asslinger Boden*, in kranjskogorski del, *Cronauer Grund*, dotaknil zgolj obrobno. Po njegovih besedah naj bi bila dolina ozka, pogreznjena med Snežno gorovje, in v zimskih mesecih brez sonca. Čeprav je priznaval, da ne manjka različnih ravnin in dolin, ki se zlivajo vanjo, je bil mnenja, da bi njihovo opisovanje pri bralcu zbudilo več nejevolje kot apetita in želje (Valvasor 1689, II 135). Med vodami omenja zgolj reko *Moisterno*, Bistrice (Valvasor 1689, II 156), med gorskimi vrhovi pa se mu zdi vreden opisa zgolj *Crainberg*, vršac pri Kranjski Gori. Skozi goro naj bi vodila luknja, skozi katero se je, sicer po vseh štirih, lahko prišlo v Bovec (Valvasor 1689, II 141). Očitno je polihistor imel v mislih današnji Prisank.

Skromni opisi v Slavi vojvodine Kranjske so odraz duha in intelektualnih potreb tedanje elite. Valvasorja zanima narava zgolj kot objektivna danost. Pri njenem opisovanju se ne izgublja v množici besed, kamor se je tako rad zatekal baročni čas. Ne prepušča se čustvom in sanjarjenju. V naravi vidi zgolj predmet, ki ga je vredno opisati z vsemi njegovimi posebnostmi in nenavadnostmi. Valvasor svojega pisateljskega poslanstva ne vidi v občudovanju, ampak v razlaganju.

Razsvetljenci, ki so se na Kranjskem zbirali zlasti okrog Žige Zoisa, so tak utilitaren odnos do narave samo še potencirali. Njihova dejavnost je bila usmerjena v opazovanje, zbiranje, preučevanje in klasificiranje. Narava je postala učiteljica. V ospredje njihovega interesa stopijo naravoslovne vede, zlasti botanika, geologija in montanistika. Tovrstna usmerjenost Zoisa in njegovega kroga verjetno ni naključna, saj je bila njegova gospodarska dejavnost vezana zlasti na fužinarstvo in z njim povezano pridobivanje železove rude (Valencič, Faninger in Gspan-Prašelj 2013). Ne preseneča torej, da so omenjene vede predstavljale tudi težišče njegove bogate knjižnice, ki je po vsej verjetnosti nastajala kot priprava za naravoslovno in geografsko odkrivanje Alp med Julijci in Großglocknerjem (Mišković 2014, 15).

Toda konec 18. in v začetku 19. stoletja je že moč zaslutiti novo čutenje, ki je pripeljalo do drugačnega odnosa do narave in s tem tudi do gora. Obdobje, ki je v literarni zgodovini dobilo oznako romantika, je bilo napolnjeno s hrepenenjem po neizmerljivem in z iskanjem presežnega. Do tedaj neopažena lepota divje narave je bila kot rojena za čas, ko je togo formo klasicizma in hladnost racionalizma izpodrivala potreba po čutenju in pristnem doživljanju božjega stvarstva.

Izraze spremenjenega dojemanja gora najdemo že pri Valentinu Staniču, ki ga lahko sicer še vedno uvrščamo v krog razsvetljencev (Koblar in Gspan 2013). Septembra 1808 se je skupaj z vodnikom

Kosom povzpel na Triglav in svoj podvig natančno popisal. V besedilu, ki bi ga lahko brez večjih težav uvrstili v vrst gorskih vodnikov, je vrsta aluzij na lepoto in veličastnost narave. Slap Savica je Staniča pustil brez besed. »Bil sem povsem očaran nad edinstvenim razgledom, ki ga nisem mogel prav opisati z besedami, le užival sem lahko v njem« (Stanič 2012, 6). Greben med vrhovoma Triglava mu je pogнал strah v kosti, saj z njega »zevajo grozljivi skoraj navpični prepadi.« In ko je dosegel vrh, se mu je zdelo pomembno deliti svoje občutke z bralcem: »O človek, kako majhen si, kako šibak si – ampak kako velik je tvoj duh! – V prah se spremene tvoje kosti, v prst te skalne gmote – toda tvoja duša ostane večna!« (Stanič 2012, 10). Staniča na vrh Triglava ni vodil znanstveni interes, tako značilen za čas razsvetljenstva, ampak predvsem želja po pustolovščini, združena s čudenjem nad veličastnostjo narave. Da je duh začel izpodrivati razum tudi v gorah, nam nakazujejo besede Ivana Dežmana, kaplana v Srednji vasi. Ko se mu je avgusta 1809 v drugem poskusu le uspelo povzpeti na Triglav, je na vrhu v steklenici pustil listek s kratkim vznesenim sporočilom v nemškem in slovenskem jeziku: »Sem bil tako korashen, to pismize naj tukej ostane, nekar ga un ne usemi, narvezhi moje veselje je na gorah« (Costa 1848, 212; Mikša 2013, 397; 2017, 18). Podobno navdušenje nad naravo izkazujejo tudi poročila o vzponih na najvišji vrh Julijskih Alp, ki jih je sredi 19. stoletja zbral in objavil Heinrich Costa (Costa 1848, 191–228).

3 Zgodnje oblike medijske pojavnosti

Toda entuziazem prvih obiskovalcev Julijskih Alp je bil omejen na ozek krog zanesenjakov. Naravne lepote, ki jih je skrivala Zgornjesavska dolina, so pot do širše publike našle šele s poročili, ki so v tiskani obliki izšla v tridesetih in štiridesetih letih 19. stoletja. Angleška javnost je Zgornjesavsko dolino odkrivala preko potovanj Humphryja Davyja, eminentnega angleškega naravoslovca in predsednika Britanske kraljeve družbe. Njegov spremljevalec Johan James Tobin je v dnevnik, ki je bil kasneje kot *Journal of a Tour Made in the Years 1828–1829* objavljen tudi v tiskani obliki, vestno beležil njun itinerar in dogodivščine, ki sta jih doživela na poti po Evropi (Tobin 1832; Šumrada 1984, 291–296, 394–397). Konec maja 1828, nato pa še avgusta istega leta, sta iz Ljubljane odpotovala proti Zgornjesavski dolini in si ogledala Zelence, Belopeška jezera in Rabeljsko jezero. Tamar z izvirom Nadiže je Tobin obiskal sam, z vodnikom pa se je – kot se je sam izrazil – skozi čudovito in romantično sotesko Pišnice povzpел do Vršiča ter se nato spustil do izvira Soče v Trenti (Šumrada 1984, 394–397).

Verjetno je bila prav po zaslugi Tobinovih in Davyjevih dnevniških zapiskov pot od Beljaka preko Korenskega sedla ter naprej skozi Zgornjesavsko dolino in Gorenjsko proti Ljubljani uvrščena že v prvo izdajo znamenitega Murrayjevega turističnega vodnika *A Handbook for Travellers in Southern Germany*, ki je že takoj po izidu doživel izredno priljubljenost. Takoj na začetku opisa Murray opozarja popotnika, da je dolina reke Save sicer slabo raziskana, toda bogata s številnimi lepimi razgledi, pri tem pa navede obsežen in navdušujoč citat iz Davyjevega dnevnika. Kot izhodišče za ogled lepot doline predlaga Podkoren, kot možne cilje pa izpostavi Zelence, Belopeška jezera, »a most romantic« dolino Pišnice in mogočni Triglav (Murray 1837, 300). S podobnim navdušenjem sta nekaj desetletij kasneje v svojem vodniku po Alpah dolino opisovala tudi Gilbert in Churchill. Ko sta se povzpela na enega izmed vrhov v Karavankah, ju je pogled na dolino z zahajajočim soncem nad Višarjami tako prevzel, da sta navdušeno ugotavljala: »Yes, it is the loveliest valley in Europe« (Gilbert, Churchill 1864, 264).

Angleškemu Murrayjevemu vodniku je hitro sledila izdaja nemškega, ki ga je založil Karl Baedeker. Leta je 1842 izdal svoj prvi priročnik za potujoče po Nemčiji in avstrijskem cesarstvu, ki je v naslednjih letih doživel vrsto predelav in pod naslovom *Handbuch für Reisende in Deutschland und dem Oesterreichischen Kaiserstaat* postal pojem in merilo kakovosti za popotniško literaturo. Vsebinsko se Baedekerjev vodnik bistveno ne razlikuje od Murrayjevega. Popotniku predlaga podobne zanimivosti, le njegov stil je bolj hladno realističen, brez pretiranih superlativov in čustvenih izlivov (Baedeker 1855, 233).

Kranjsko javnost je z lepotami Zgornjesavske doline prvi seznanjal Heinrich Costa. Leta 1848 je izdal Spomine na potovanja po Kranjskem, *Reiseerinnerungen aus Krain*, ki jih je zasnoval z namenom, da bi »zapolnili že dolgo trajno željo po delu, ki bi izobraženemu popotniku lahko služilo kot vodnik po čudes polni, vendar premalo poznani in čaščeni deželi Kranjski« (Costa 1848, V–VI). V opisih dotedanjih vzponov na Triglav sta svoje mesto našla tudi dolina Vrat in slap Peričnik (Costa 1848, 191–228). Širši odmev pa so zagotovo dosegli zapisi o dolini, ki se od sredine 19. stoletja pričnejo vse pogosteje pojavljati v obeh osrednjih kranjskih časnikih tistega časa, v slovenskih Bleiweisovih Kmetijskih in rokodelskih novicah ter nemškem *Laibacher Zeitung*.

Februarja 1856 je tako Josip Levičnik, tedanji učitelj v Železnikih, predvsem pa strasten popotnik, v več nadaljevanjih v Novicah objavil potopis, v katerem je opisal svojo pot od Ljubljane do Bele Peči. Svoje navdušenje je pokazal že nad Mojstrano, zlasti pa nad Peričnikom: »Karkoli človeško oko naravsko lepega imenovati zamore, je dano temu kraju in po pravici se šteti more med bisere domovine. S serčnim vabilom, naj bi tudi ta slap mnogo naše šolske mladine obiskovalo, jemljemo slovo od njega« (Levičnik 1856a, 82). Navdušen je bil tudi nad Kranjsko Goro: »Kranjska Gora in vsa njena okolica se nam razodene, bi rekel, v nepopisljivi lepoti. Kakor mejnik milolepega in divjokrasnega je postavljena vas ob iztoku velike in male Pišence«. Očaran nad njeno lepoto je zapis zaokrožil s spodbudno mislijo: »Po mojem mnenju se sme okolica kranjsko-gorska v oziru lepote med naj lepše kraje naše domovine šteti« (Levičnik 1856b, 95).

Toda kljub slikovitim opisom narave se zdi, da so v šestdesetih letih 19. stoletja dolino še vedno bolj kot turisti zaznamovali romarji, ki so potovali proti Sv. Višarjam, tedaj še vedno glavnemu romarskemu svetišču na Kranjskem (Knez 1995; Dolinar 1996; Knez 2002). Številke so zelo velike: ob slovesnem praznovanju petstoletnice svetišča leta 1860 so v Bleiweisovih Novicah število romarjev ocenili na 50.000 in zagotovo je kakšen goldinar ostal tudi v dolini. Konec koncev govori o radodarnosti romarjev in (ne)spretnosti kranjskogorskega župnika že vizitacijsko poročilo škofa Buchheima iz 1661 (Černe 1992, 37; Mlinar 2009, 131; Mlinar 2014, 12).

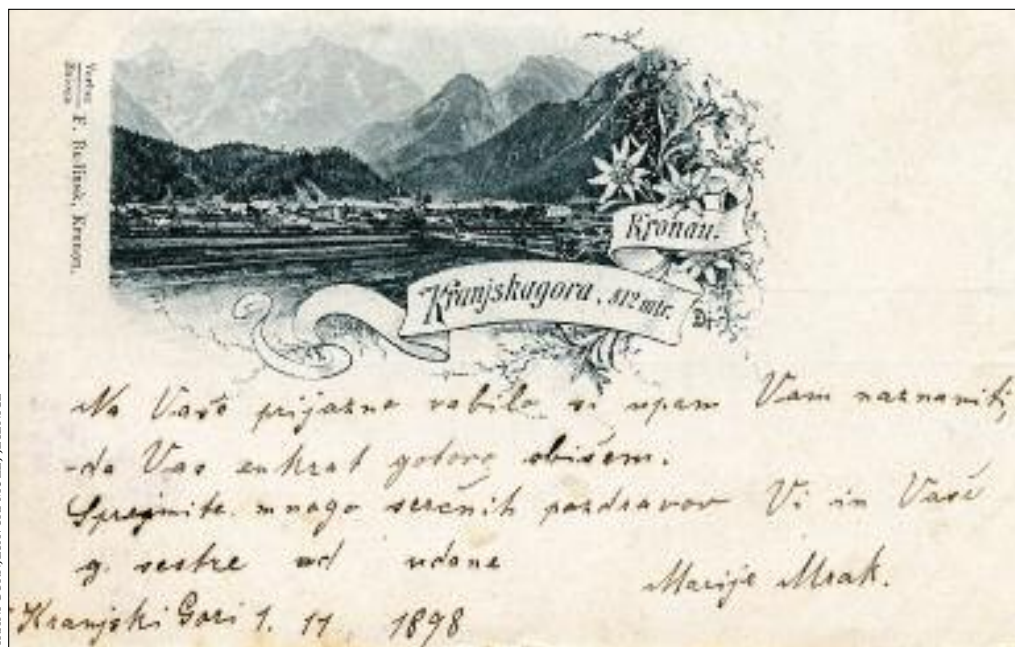
Slika 1: Dolina Pišnice na razglednici iz konca 19. stoletja.

4 Družbeni in infrastrukturni predpogoji za razvoj turizma

Za pojav turizma v današnjem pomenu besede sta poleg odprtosti širše javnosti za dojemanje naravnih lepot morala biti izpolnjena vsaj še dva predpogoja. Prvi je bil nastanek dovolj širokega kroga posameznikov, ki so jim prihodki in življenjski slog omogočali obiskovanje in bivanje v tujih krajih. Kronanim glavam in premožnejšemu plemstvu, ki se je v drugi polovici 19. stoletja klicu Nazaj k naravi odzvalo tako, da so vse bolj pogosto za krajši ali daljši čas zapuščali stalna bivališča, je hitro sledilo tudi meščanstvo. In če se je elita navduševala zlasti nad toplicami, kot so Ischl, Karlovy Vary ali Rogaška Slatina (Studen 1996, 99–100), so bile glede na njihove finančne možnosti alpske doline idealna destinacija za hitrorastoči družbeni sloj meščanstva. V drugi polovici 19. stoletja se je med njimi vse bolj uveljavljala tipična meščanska oblika počitnic, ki so jo sami radi poimenovali »sommerfrische«, poletna svežina. Za meščane je poletna svežina pomenila umik iz pregretega mesta na podeželje, kjer so vroče poletne mesece pogosto preživeli v skromnih razmerah. Zanje so bile počitnice nasproten svet običajnemu delovnemu okolju, zato jih je bilo treba preživeti v naravi, na podeželju, daleč od poletni vročega, zatohlega in nezdravega mesta, proč od napornega vsakdanjika v poklicni in javni sferi – preživeti jih je bilo treba preprosto in zdravo (Studen 1996, 101).

Trend preživljanja poletne svežine izven mesta je močno vplival tudi na turizem v Zgornjesavski dolini, zlasti v Kranjski Gori. Z naravo, možnostjo kratkotrajnih sprehodov in celodnevni pohajkovanj, s pogledi na divja in razbrzdana pobočja Prisanka, Razorja in drugih dvatisočakov je Kranjska Gora predstavljala idealno destinacijo za tovrstno obliko počitnikovanja. *Laibacher Zeitung* je ob prelomu stoletja redno poročal o številu gostov v Kranjski Gori in čeprav se z današnje perspektive zdi njihovo število relativno majhno – okrog 100 gostov letno – je toliko zanimivejša dolžina njihovega bivanja. Običajno so v kraju ostali pet, šest ali celo več tednov (Mlinar 2014, 28).

Drugi predpogoj za intenzivnejši razvoj turizma je bila izgradnja primerne prometne infrastrukture, ki bi omogočala hiter in relativno poceni transport ljudi iz mesta stalnega bivališča do zelene počitniške

Slika 2: Razglednica iz konca 19. stoletja.

destinacije. Z vzpostavitev železniške proge med Ljubljano in Trbižem leta 1870, ki jo je vlak zmožgal v petih urah in pol, je bil izpolnjen tudi ta predpogoj (Koželj 1995, 41–44; Mlinar 2014, 19–20).

Javnost je hitro spoznala prednosti vzpostavljene železniške povezave. V časniku *Tagblatt* so že maja 1871 zapisali, da »se jim na srečo ni potrebno ukvarjati o smiselnosti in rentabilnosti posameznih železniških povezav, njihovem vojaškem pomenu ter podobnimi suhoparnimi zadevami, ampak se lahko posvetijo vprašanju, če nova železnica pelje skozi mikavno pokrajino in jih vabi s čudovitimi in zanimivimi kraji ter jim jih udobno približa«. Z zadovoljstvom so nadaljevali, »da cela vrsta krajev ob novi železnici vabi s številnimi izleti, na katerih lahko brez pravega truda, poceni in v kratkem času obiščemo lepe in priljubljene gorenjske kraje« (Mlinar 2014, 20). Podobno so tri leta kasneje v Bleiweisovih Novicah navdušeno zapisali, da »ni torej čuda, da zdaj, ko je potovanje skoro otročja igrača, drči po svetu cele trume ljudi, ki so prej doma za pečko sedeli in si o težavah in nevarnostih potovanja rajši dali pripovedovati ali so sami brali, nego bi bili kaj takega sami skusili« (Mlinar 2014, 20).

Ob prelomu stoletja je turizem v Zgornjesavski dolini kljub začetnim nespretnostim in pomanjkljivostim dokončno dobil zagon (Mlinar 2014, 22). Še nekaj let predtem zgolj izražena želja po hitrejšem zagonu turizma na Kranjskem se je hitro začela uresničevati (Murnik 1891, 508). V dolini je bila postopoma dograjena turistična infrastruktura. Gostilnam, ki so ponujale tudi prenočišča, so se v začetku 20. stoletja pridružili prvi hoteli. V Kranjski Gori sta 1902 zakonca Černe preuredila svojo gostilno v Hotel Razor, do prve svetovne vojne pa sta se mu pridružila še Hotel Slavec in Hotel Balkan (Mlinar 2014, 35–37). V Mojstrani so poleg stare Šmerceve gostilne pred vojno delovale še gostilna Peričnik, gostilna Košir in gostilna na Vatišu, med 1898 in 1908 pa je bil postopoma dograjen tudi hotel Triglav (Voga 2007, 25). Ob infrastrukturi se je pospešeno izoblikovala tudi organizacijska struktura. Leta 1904 je bilo ustanovljeno Tujsko-prometno društvo v Kranjski Gori (Černe 1992, 98–100; Mlinar 2014, 41–43), tri leta za njim pa še v Mojstrani (Voga 2007, 75).

5 Sklep

V začetku 20. stoletja je turizem dokončno dobil domovinsko pravico v Dolini. Dejavnost, ki je za svojo uveljavitev potrebovala spremenjen odnos do narave, dovolj številen sloj konzumentov in dovolj razvito prometno infrastrukturo, je postopoma postala zaščitni znak doline in sestavni del bivanja v njej. Gospodarsko pasivno območje se je pospešeno spreminjalo v dinamično gospodarstvo, ki je vplivalo na globoke družbene, demografske in kulturne spremembe v 20. stoletju.

6 Viri in literatura

- Baedeker, K. 1855: Handbuch für Reisende in Deutschland und dem Oesterreichischen Kaiserstaat. Coblenz.
- Costa, H. 1848: Reiseerinnerungen aus Krain. Laibach.
- Černe, V. 1992: Borovška vas. Monografija o Kranjski Gori. Kranjska Gora.
- Dolinar, F. M. 1996: Romanja kot oblika verskega turizma. Razvoj turizma v Sloveniji. Ljubljana.
- Gilbert, J., Churchill, G. C. 1864: The Dolomite Mountains. Excursions through Tyrol, Carinthia, Carniola, & Friuli in 1861, 1862, & 1863. London.
- Knez, D. 1995: Romanja Slovencev v času gotike. Gotika v Sloveniji. Ljubljana.
- Knez, D. 2002: Romanje na Višarje. Prizorišče človeškega življenja in smrti: podobe iz 17. stoletja na Slovenskem. Ljubljana.
- Koblar, F., Gspan, A. 2013: Stanič, Valentin (1774–1847). Slovenska biografija. Medmrežje: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi602064/#slovenski-biografski-leksikon> (6. 5. 2018).
- Koželj, J. 1995: 125 let gorenjske proge. Jeseniški zbornik 7.

- Levičnik, J. 1856a: Ogled po kranjskem Gorenjskem. Pot od Ljubljane do Belepeči (Weissenfels). Kmetijske in rokodelske novice 14-21 (12. 3. 1856).
- Levičnik, J. 1856b: Ogled po kranjskem Gorenjskem. Pot od Ljubljane do Belepeči (Weissenfels). Kmetijske in rokodelske novice 14-24 (22. 3. 1856).
- Merian, M., Zeiller, M. 1656: *Topographia Provinciarum Austriacarum Austriae Styriae, Carinthiae, Carniolae, Tyrolis etc. Das ist: Beschreibung Vnd Abbildung der fürnembsten Stätt Vnd Plätze in den Osterreichischen Landen Vnder vnd Ober Osterreich, Steyer, Kärndten, Crain Vnd Tyrol. Franckfurt am Mayn.*
- Mikša, P. 2013: Prvi raziskovalci slovenskih gora in prvi dokumentirani pristopi nanje. *Zgodovinski časopis* 67, 3-4.
- Mikša, P. 2017: Triglav in Jakob Aljaž. Ljubljana.
- Miškovič, V. 2014: Razsvetljenje v kraljestvu zlatoroga: odkrivanje Alp in zgodnji alpinizem na Kranjskem. Ljubljana.
- Mlinar, J. 2009: Razvoj turizma v Kranjski Gori. V zlatih črkah v zgodovini: Razprave v spomin Olgi Janša – Zorn. Ljubljana.
- Mlinar, J. 2014: Od romarja do sodobnega turista. *Kratka zgodovina turizma v Kranjski Gori*. Jesenice.
- Murnik, J. 1891: *Industrie, Handel und Verkehr. Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild. Kärnten und Krain. Wien.*
- Murray, J. 1837: *A handbook for travellers in southern Germany; being a guide to Bavaria, Austria, Tyrol, Salzburg, Styria etc, The Austrian and Bavarian Alps, and the Danube from Ulm to the Black Sea. London.*
- Stanič, V. 2012: Moje popotovanje na Triglav na Gorenjskem, ki sem ga začel 18. septembra 1808. *Planinski vestnik* 117-8.
- Studen, A. 1996: Iz avanturizma v turizem. *Razvoj turizma v Sloveniji*. Ljubljana.
- Šumrada, J. 1984: Angleška popotnika v slovenskem alpskem svetu. *Planinski vestnik* 84-9.
- Tobin, J. J. 1832: *Journal of a Tour Made in the Years 1828–1829 through Styria, Carniola, and Italy whilst accompanying the late Sir Humphry Davy. London.*
- Valenčič, V., Faninger, E., Gspan-Prašelj, N. 2013: Zois plemeniti Edelstein, Žiga (1747–1819). *Slovenska biografija*. Medmrežje: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi872726/#slovenski-biografski-leksikon> (11. april 2018).
- Valvasor, J. W. 1689: *Die Ehre dess Hertzogthums Crain. Nürnberg.*
- Voga, F. 2007: Mojstrana, njen nastanek, razvoj in turizem. *Mojstrana*.

ZNAČILNOSTI PRISTOPOV NA NAJVIŠJO GORO V SLOVENIJI (TRIGLAV, 2864 M)

dr. Irena Mrak

Visoka šola za varstvo okolja, Trg mladosti 7, SI – 3320 Velenje, Slovenija
irena.mrak@siol.net

Majda Odar, Anže Krek, Miha Marolt

Javni zavod Triglavski narodni park, Ljubljanska cesta 27, SI – 4260 Bled, Slovenija
majda.odar@tnp.gov.si, anze.krek@tnp.gov.si, miha.marolt@tnp.gov.si

dr. Kristijan Breznik

Visoka šola za varstvo okolja, Trg mladosti 7, SI – 3320 Velenje, Slovenija
kristijan.breznik@mfdps.si

IZVLEČEK

Značilnosti pristopov na najvišjo goro v Sloveniji (Triglav, 2864 m)

Triglav (2864 m), najvišja gora v Republiki Slovenji, se sooča z vse bolj množičnim obiskom. Prvi zabeležen vzpon na goro sega v leto 1778. Dobrih sto let kasneje, leta 1895, ko je bil na vrhu postavljen Aljažev stolp, je zabeleženih 223 vzponov, kmalu po prvi svetovni vojni že več kot 4000. V 80. letih 20. stoletja je bilo število vzponov ocenjeno na 15.000 do 20.000 na leto. Dejanskega števila vzponov danes žal ne poznamo, dejstvo pa je, da se število pristopov vsako leto povečuje. Množičnost vpliva na osebno izkušnjo doživetja vrha, prav tako pa je vse bolj vprašljiva varnost gornikov. Triglav bo tudi v prihodnje privabljal številne gornike. V prispevku predstavljamo v raziskavi pridobljene ključne značilnosti vzponov na Triglav in predlagamo ukrepe za zagotavljanje ugodnega stanja okolja v Triglavskem narodnem parku nasploh pa tudi za prijetno in varno izkušnjo ob vzponu na Triglav in sestopu z njega. V tej smeri bo nujno sistematično spremljanje obiska, ki bo podlaga za izvajanje ukrepov in za uvajanje novih.

KLJUČNE BESEDE

značilnosti vzponov, spremljanje obiska, Triglavski narodni park, Triglav, Slovenija

ABSTRACT

Characteristics of ascents to the highest mountain in Slovenia (Mount Triglav, 2864 m)

The highest mountain in Slovenia Triglav (2864 m) is facing increasing numbers of ascents every year. First recorded ascent was in 1778. More than hundred years later, in 1895, when Aljaž tower was set at its summit, the number of ascents was already 223 and then after the World War 1 more than 4000 ascents were recorded. In the eighties of the 20th century, the number of ascents was estimated between 15000–20000. Today the exact numbers are not known but the number of ascents is increasing annually. Increased mountaineering impacts the nice experience at the summit and also arises the question of safety. Mount Triglav will always be attractive for mountaineers therefore in this paper the key results from the survey on the characteristics of ascent to Triglav are presented. Based on major finding the measures for future management to assure good environmental conditions overall in Triglav National Park are suggested together with measures focusing on the sustainable positive experience and safety while ascending the peak. The systematic visitation monitoring will need to be the base for implementation of measures and for definition of new ones.

KEY WORDS

characteristics of ascents, visitation monitoring, Triglav National park, Mount Triglav, Slovenia

1 Uvod

Najvišja gora Slovenije leži v osrednjem delu Triglavskega narodnega parka (TNP). Tako Triglav kot tudi območje TNP se tako kot večina zavarovanih območij v Alpah v zadnjih letih sooča z vse večjim obiskom. V alpskem prostoru (in tudi sicer v zavarovanih območjih po svetu) spremljanje obiska do nedavnega ni bilo deležno posebne pozornosti. Več raziskav je bilo namenjenih spremljanju stanja rastlinskih in živalskih vrst (Arnberger s sodelavci 2003). Zaradi vedno večjega obiska je spremljanje in usmerjanje obiska v zavarovanih območjih ključnega pomena za zagotavljanje ugodnega stanja naravnega okolja, hkrati pa tudi za zagotavljanje dobrih življenjskih razmer za lokalno prebivalstvo.

Naraščanje obiska na območju TNP predstavlja izziv ne le Javnemu zavodu Triglavski narodni park (JZ TNP), pač pa tudi drugim deležnikom, predvsem Gorski reševalni zvezi Slovenije (GRZS), upravljavcem planinskih postojank in planinskih poti, ki delujejo v okviru Planinske zveze Slovenije, upravljavcem prometne infrastrukture, lastnikom zemljišč in drugim. Spremljanje obiska je nujno potrebno predvsem zaradi dolgoročnega ohranjanja kakovostnih naravnih razmer, h kateremu lahko ključno pripomore učinkovito usmerjanje obiska. Prav zadnje bo zaradi velike priljubljenosti vzpona na Triglav tako med Slovenci kot tudi med tujci v prihodnje nujno. Raziskava o obisku TNP v letu 2016 je pokazala, kakšne so značilnosti in pričakovanja obiskovalcev našega edinega narodnega parka. Izdelan je bil nabor razpoložljivih sistematično beleženih podatkov, ki so povezani z obiskovanjem parka. V raziskavi smo ugotovili, katere podatke bi bilo treba zbirati, oblikovali pa smo tudi ukrepe za usmerjanje obiska v parku. V tej raziskavi je bila že posebej obravnavana problematika vedno številnejših vzponov na Triglav. Z raziskavo v letu 2018 pa smo se osredotočili na značilnosti vzponov na Triglav, z namenom bodočega uspešnega reševanja te specifične problematike.

2 Kratek pregled literature

Z vidika raznolikosti aktivnosti v slovenskem visokogorju, torej tudi na območju TNP, je bilo ugotovljeno, da sta zgodovinsko prisotni dejavnosti v visokogorju hoja v najširšem smislu in plezanje v naravnih stenah s sprotnim nameščanjem varovanja. V zadnjih desetletjih se hitro razvijajo tudi druge aktivnosti (Mrak 2014).

Zanimivi so podatki o številu pristopov na Triglav. Leta 1895 je bilo zabeleženih 223 pristopov, leta 1922 že 4000, v devetdesetih letih 20. stoletja pa je bilo število pristopov ocenjeno na 15.000 do 20.000 na leto (Dolenc 1996). Podatkov o številu obiskovalcev TNP zaenkrat ni, saj se obisk sistematično ne beleži. Konec osemdesetih let 20. stoletja je uprava JZ TNP število obiskovalcev ocenila na dva milijona letno, po osamosvojitvi Slovenije pa se obisk opazno povečuje (Šolar 2009).

Leta 2007 je bila izvedena anketna raziskava med državljani Slovenije iz vseh statističnih regij, ki razmeroma redno zahajajo v gore (Mrak 2009). Ugotovljeno je bilo, da se številne dejavnosti odvijajo v gorskih območjih preko celega leta, zaradi njihove narave in načina izvajanja pa gre za specifične oblike okoljskih pritiskov in učinkov. Glede na to, da je različnih oblik rekreacije v visokogorju vedno več in je obisk vedno večji, saj so naša visokogorska območja dobro poznana tudi tujim obiskovalcem, je pri načrtovanju razvoja turizma in rekreacije nujno potrebno dosežati dinamično ravnovesje, pri čemer mora biti varovanje okolja prioriteto.

Ista raziskava tudi ugotavlja, da večina vprašanih obišče osrednje območje TNP enkrat do petkrat na leto, pomemben pa je tudi delež tistih, ki ga obiščejo več kot desetkrat (31,9 %). Zanimivo je, da kljub vpetosti Triglava v narodno identiteto ta gora ni bila glavni razlog za obisk TNP, ampak so bili to drugi vrhovi. Vseeno pa je razlog za obisk TNP pri več kot četrtini anketirancev (26,1 %) ravno vzpon na Triglav, vzpon na vse druge vrhove skupaj pa je razlog za obisk za dobro polovico (51,4 %) anketiranih. Vprašani so navajali, da se običajno zadržujejo v gorah en dan ali pa nekaj ur, kar je predvsem posledica zelo dobre dostopnosti naših gor. Pri obisku gora v TNP je iz odgovorov razvidno, da so se gorniki

tam zadržali večinoma dva dneva (25,8 % vprašanih), 6,8 % jih je v parku ostalo tudi več dni. Dobrih 15 % vprašanih je na območju TNP prenočevalo nekajkrat na leto, večina pa enkrat na leto (32,7 %) (Mrak 2009). V raziskavi o značilnostih obiskovanja biosfernega območja Julijske Alpe, opravljeni v letu 2016 (Mrak s sodelavci 2017), je 52,7 % vprašanih odgovorilo, da bodo v TNP ostali en dan, 21,4 % vprašanih je odgovorilo, da v TNP prespijo enkrat na leto, 34,6 % pa večkrat na leto.

TNP, še posebej Triglav, predstavlja v Sloveniji posebno vrednoto in je močno prisoten v narodni zavesti prebivalstva. Izvajanje ukrepov za zagotavljanje ugodnega stanja okolja in prijetne izkušnje ob vzponu na goro je prav zato med obiskovalci bolje sprejeto, saj se zavedajo pomena ohranjanja izjemnih naravnih vrednot na območju parka. Pomemben je tudi geografski položaj TNP, saj predstavlja eno redkih visokogorskih območij v Evropi, ki ga je obšla gradnja visokogorskih smučišč, za kar ima delne zasluge dokaj zgodnja ustanovitev zavarovanega območja, deloma pa naravne razmere, ki so za klasična smučišča manj primerne. V primeru nadaljevanja sedanjih podnebnih sprememb v smeri zviševanja povprečnih letnih temperatur lahko pričakujemo predvsem še večji obisk (umik v hladnejša območja v poletni vročini), na kar se je treba predhodno pripraviti (Mrak 2014).

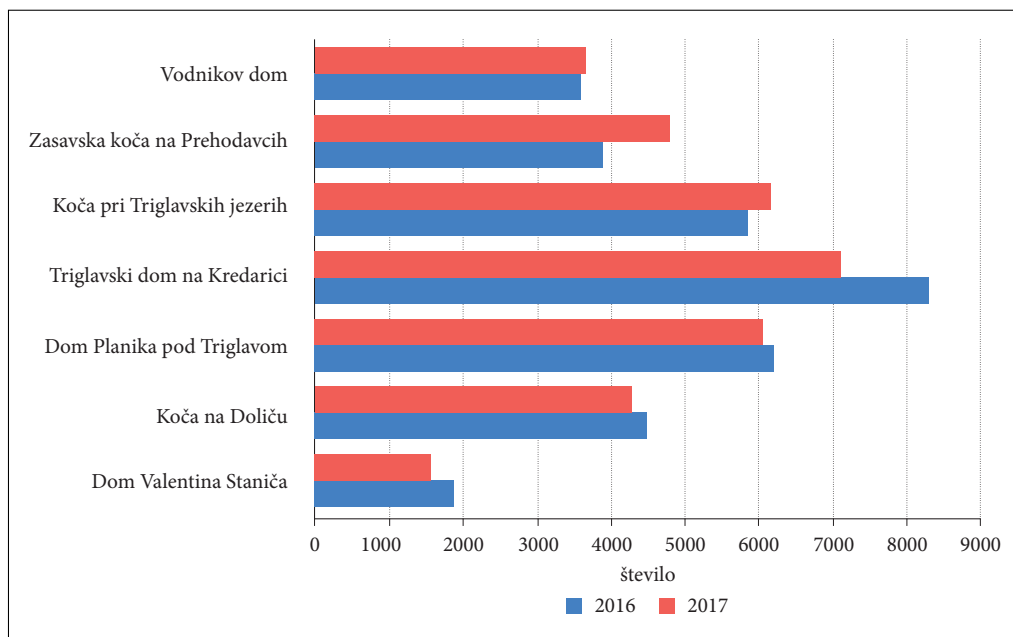
3 Metodologija in potek dela

Metodologija raziskave o značilnostih vzponov na Triglav v letu 2018 temelji na preteklih izkušnjah in rezultatih prvega sistematičnega zbiranja in interpretacije podatkov o obiskovanju Triglavskega narodnega parka, ki je potekalo v letu 2016 (Mrak s sodelavci 2017). Osrednja aktivnost je bila izvedba anketiranja po vnaprej pripravljenem vprašalniku. Glavni namen anketiranja je bil pridobiti informacije o navadah gornikov in značilnostih njihovih vzponov na Triglav. Anketiranje je potekalo preko spletnega vprašalnika v februarju 2018. Med uporabnike smo ga razširili s pomočjo elektronske poštne baze JZ TNP, na voljo pa je bil tudi na spletni strani JZ TNP (www.tnp.si). Vprašalnik je bil namenjen splošni javnosti in ga je izpolnilo 773 oseb. Za potrebe interpretacije rezultatov ankete smo pridobili in analizirali še relevantne statistične podatke, povezane z obiskom TNP (število nočitev v planinskih postojankah in število posredovanj GRZS na ožjem območju Triglava). Podatke o nočitvah smo zbrali pri planinskih društvih, podatke o posredovanjih gorske reševalne službe v obdobju od 2013–2017 pa je posredovala GRZS.

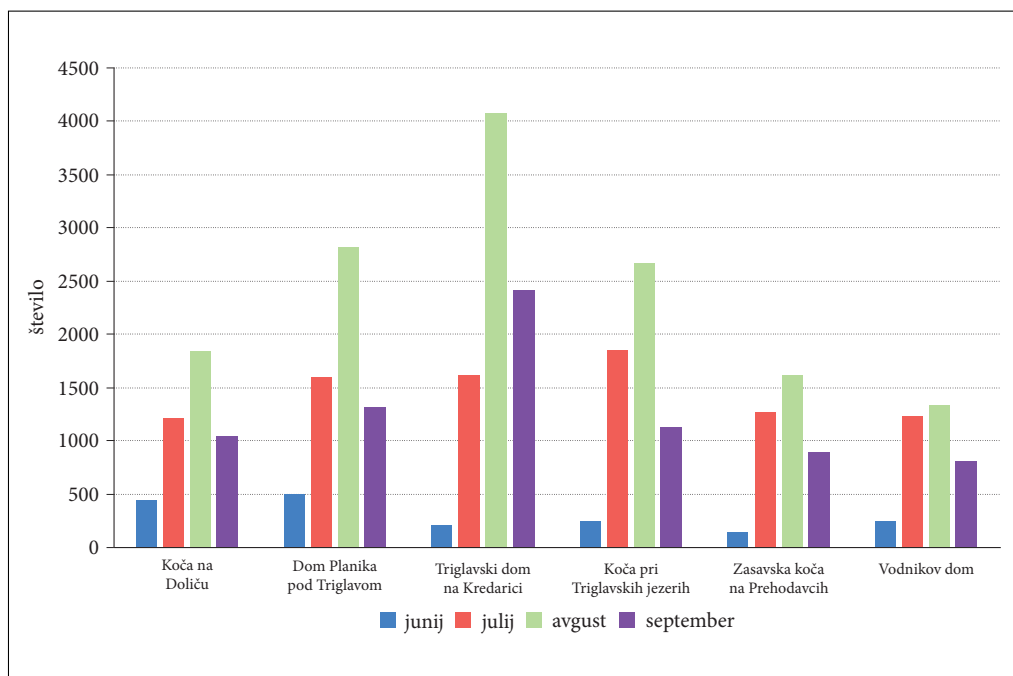
4 Pregled podatkov o nočitvah v planinskih postojankah na območju Triglava v obdobju 1. 6.–30. 9. leta 2016 in 2017

Podatke o številu nočitev v planinskih postojankah v bližini Triglava smo pridobili za leti 2016 in 2017 za obdobje 1. 6.–30. 9. (sliki 1 in 4), posredovala pa so jih planinska društva: PD Ljubljana-Matica, PD Gorje, PD Srednja vas v Bohinju, PD Javornik – Koroška Bela in PD Radeče. To je obdobje leta, ko večina postojank obratuje. Sedem postojank je v letu 2017 skupaj ustvarilo 33.740 nočitev, v letu 2016 je istih sedem postojank skupaj ustvarilo 34.314 nočitev. Največ nočitev v letu 2017 je bilo v Triglavskem domu na Kredarici, in sicer 7135 (21 %), sledita Koča pri Triglavskih jezerih 6177 (18 %) in Dom Planika pod Triglavom 6078 (18 %). V letu 2016 je bilo prav tako največ nočitev v Triglavskem domu na Kredarici, in sicer 8306 (24 %).

Različni pristopi zbiranja teh podatkov in nedostopnost podatkov določenih deležnikov sicer ne omogočajo optimalnega pregleda celotnega območja. Pričakujemo, da bo zbiranje podatkov optimizirano in poenoteno od poletne sezone 2018 dalje, saj je bil s 1. decembrom 2017 uveden Register nočitev in aplikacija *eTurizem* (medmrežje 1). Zaradi neposredne bližine Triglava lahko predpostavimo, da so povečini vsi obiskovalci planinskih postojank, ki so v njih prenočili, tudi potencialni obiskovalci Triglava. Mesečni podatki kažejo, da je največ nočitev avgusta (sliki 2 in 3).

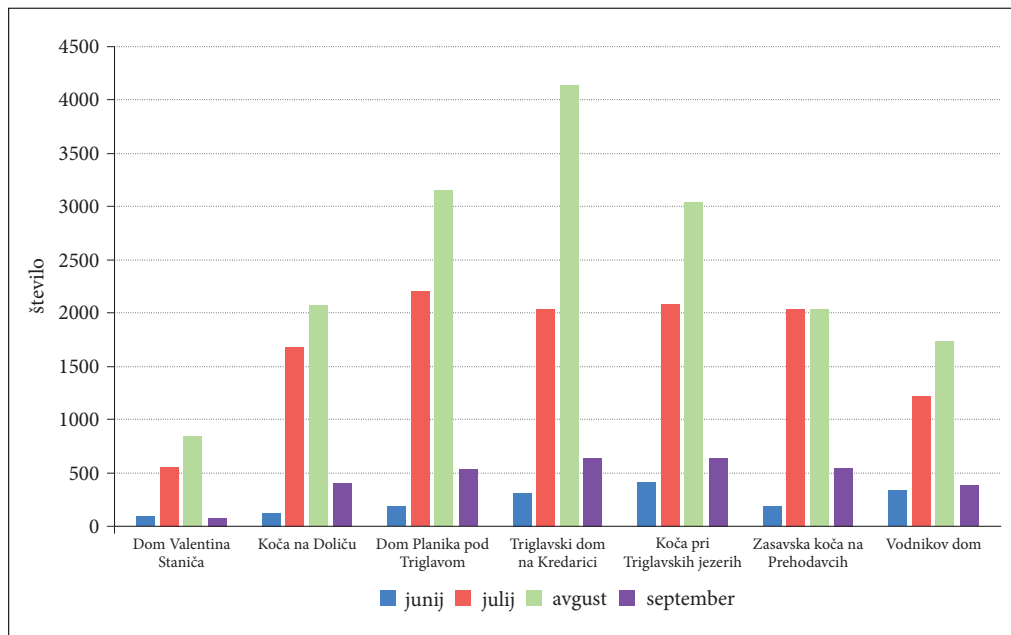

Slika 1: Število nočitev v planinskih postojankah na območju Triglava v obdobju 1. 6.–30. 9. leta 2016 in 2017.

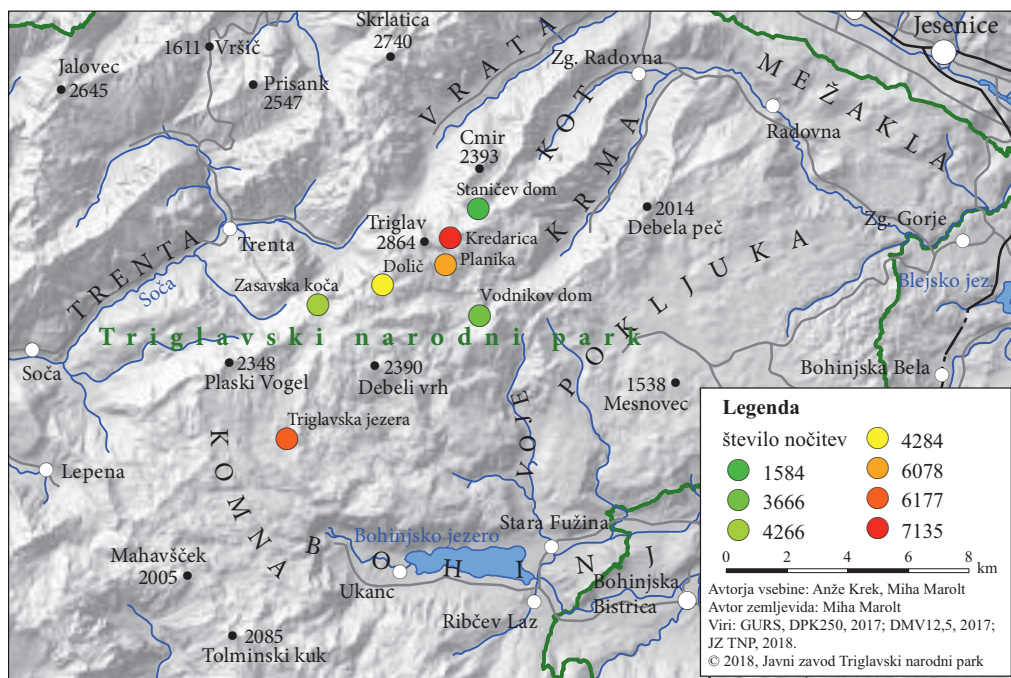

Slika 2: Število nočitev v planinskih postojankah na ožjem območju Triglava po mesecih v sezoni 2016.

Značilnosti pristopov na najvišjo goro v Sloveniji (Triglav, 2864 m)

Slika 3: Število nočitev v planinskih postojankah na ožjem območju Triglava po mesecih v sezoni 2017.

Slika 4: Prostorski prikaz števila nočitev po planinskih postojankah v letu 2017.

5 Posredovanja Gorske reševalne službe na območju Triglavskega narodnega parka

Gorska reševalna služba (GRS) sistematično beleži posredovanja svojih reševalnih enot. Podatki za obdobje 2013–2017 za območje Triglavskega narodnega parka kažejo (slika 5), da je bilo v obravnavanem obdobju največ posredovanj – če izvzamemo GRS Tolmin, ki pokriva veliko območje zunaj TNP in ima velik delež nesreč, povezanih z drugimi dejavnostmi – na območju GRS Bohinj, in sicer 317. Nesreče so se najpogosteje zgodile pri hoji po poti. V zadnjih letih število posredovanj narašča, hkrati pa je opazno tudi povečano število posredovanj izven glavne planinske sezone (1. 6.–30. 9.). Prostorski prikaz posredovanj GRS v TNP kaže, da so bile v zadnjih petih letih nesreče najpogostejše na območju Triglava in Vršiča.

6 Ključne ugotovitve iz raziskave o vzponih na Triglav

Spletna anketa o obiskovanju Triglava, poimenovana »Triglav – Med mitom in resničnostjo«, je bila izvedena v februarju 2018. Pridobljenih je bilo 773 izpolnjenih vprašalnikov. Anketa je bila na voljo v slovenskem jeziku in predvsem namenjena prebivalcem Slovenije. Največ anketiranih prihaja z območja Ljubljane (120), Bohinja (70), Kranja (52), Bleda (36), Radovljice (36), Maribora (21), Bovca (20) in Jesenic (18) (slika 7). Odgovorilo je 386 moških in 387 žensk. Po starosti je prevladovala skupina med 30 in 50 let (50 % vseh anketiranih). Več kot tretjina vprašanih (35 %) v povprečju zahaja v gore vsaj enkrat na teden (slika 8).

Vsebina vprašanj je bila zastavljena tako, da bi lahko prepoznali dinamiko in značilnosti vzponov ter osnovne značilnosti gornikov, ki gredo na Triglav, in določili osnovni profil obiskovalca Triglava. Določena vprašanja, vezana na pogostost obiskovanja gorskega sveta in letni čas obiskovanja visoko gorja, predstavljajo nadaljevanje predhodnih raziskav. Upošteva je jubilejno leto (240 let prvega zabeležene-ga vzpona na Triglav), je del vprašanj namenjen osebnemu odnosu anketirancev do Triglava.

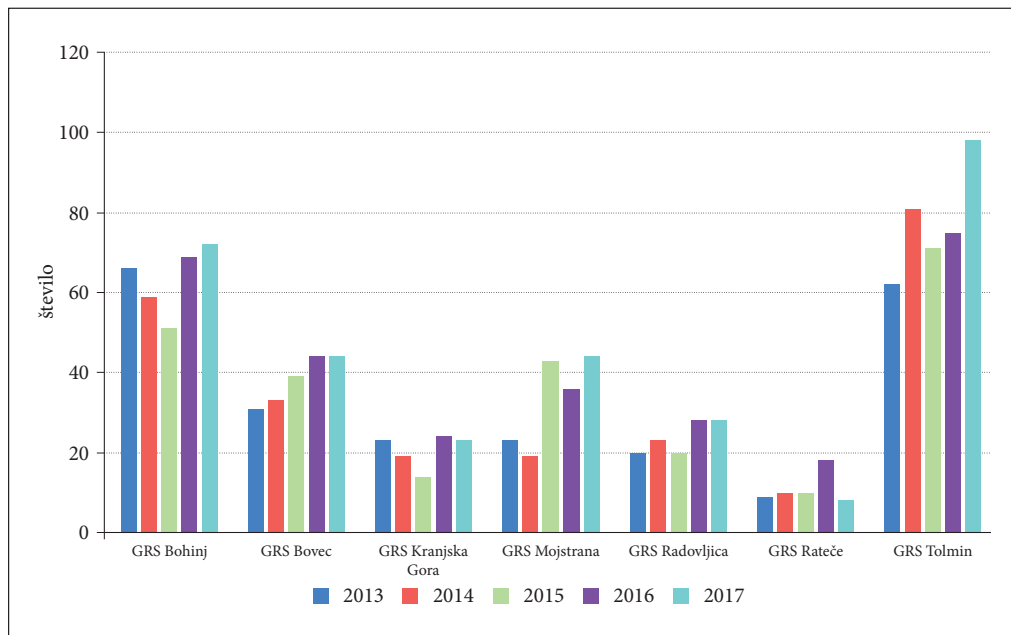
Velika večina (86 %) se je na Triglav povzpela vsaj enkrat, kar 11 % vprašanih je Triglav obiskalo več kot 20-krat. 29 % vprašanih je bilo nazadnje na Triglavu leta 2017 (sliki 9 in 10). Več kot tretjina (36 %) jih naslednji obisk Triglava načrtuje v letu 2018. Velik delež vprašanih (36 %) bo Triglav obiskalo spontano, kar pomeni, da vzpona še ne načrtujejo, je pa mogoče, da se zanj odločijo že v letu 2018 (slika 11).

Sicer pa kar 42,7 % vprašanih opravi vzpon na Triglav v enem dnevu, 38 % pa v dveh dneh (slika 13). Ti podatki so pomembni pri oceni dejanskega števila vzponov na Triglav, ki zaradi nesistematičnega beleženja lahko temelji le na posrednih podatkih o številu nočitev v planinskih postojankah v bližini Triglava, drugi viri, kot je vpisna knjiga na vrhu, pa niso zanesljivi. Upošteva je dejstvo, da je v planinskih postojankah na ožjem območju Triglava v zadnjih dveh sezonah zabeleženih povprečno 34.000 nočitev na sezono (brez upoštevanja nočitev v zimskih sobah in drugih neregistriranih nočitev), ter na podlagi podatka, da je visok tudi enodnevni obisk, ocenjujemo, da je skupno letno število vzponov na Triglav vsaj med 50.000 in 60.000.

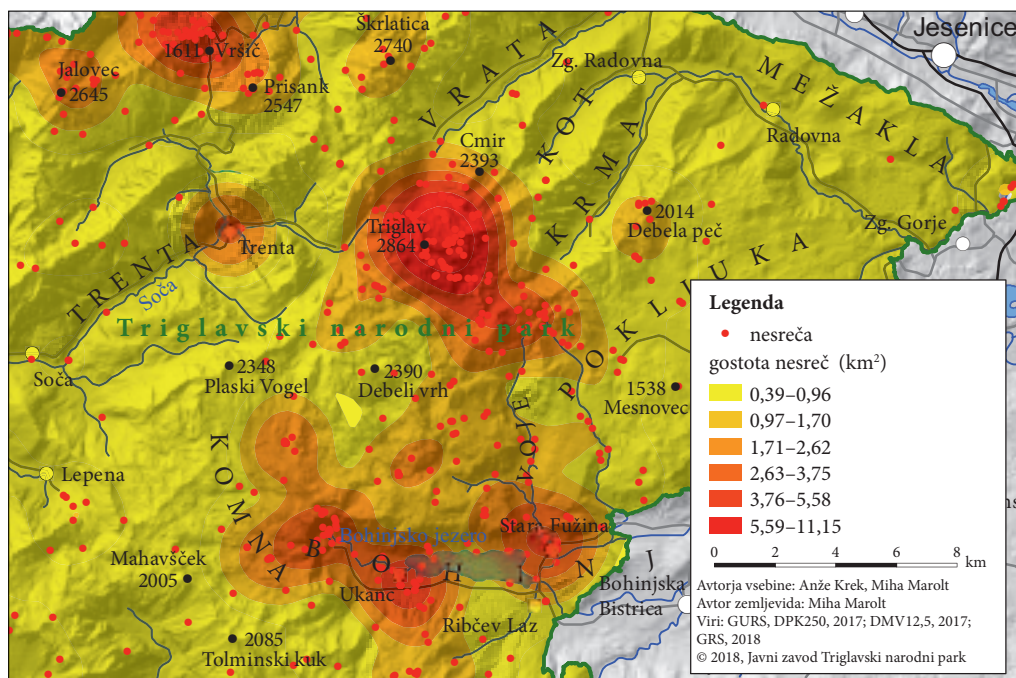
Večina (45 %) gre na Triglav v skupini do pet oseb, tretjina (33 %) pa v dvoje. Delež tistih, ki vzpon opravijo sami, je 11 % (slika 14).

Analizirali smo povezavo med trajanjem vzpona (en dan/dva dneva ali več) in ostalimi spremenljivkami (na primer smer pristopa, letni čas, število udeležencev), pri tem pa smo ugotavljali razlike pri ravnanju med posamezniki iz obeh skupin (enodnevni in dvodnevni obiskovalci). Povezavo smo preverjali s pomočjo hi-kvadrat testa. Glede smeri pristopa se odgovori statistično značilno razlikujejo. Ugotovimo lahko, da tisti, ki obišejo Triglav v enem dnevu, raje izberejo pot preko dolin Krma in Vrata, tisti, ki porabijo dva dneva, pa pot opravijo z območja Bohinja ali Pokljuke. Pot iz Trente je enako uporabljena pri obeh skupinah.

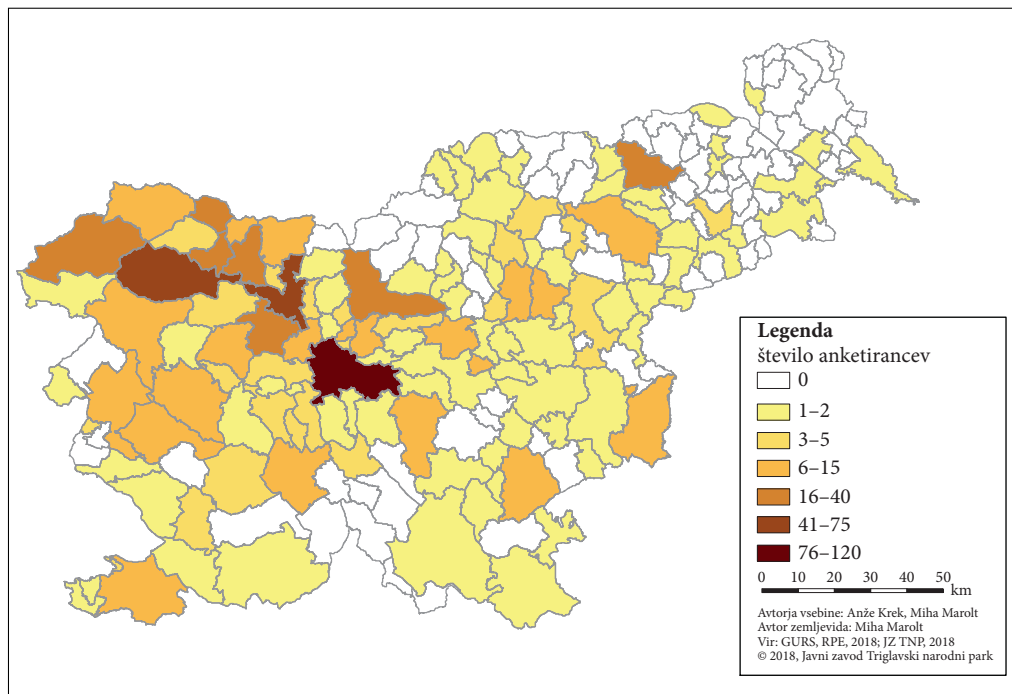
Značilnosti pristopov na najvišjo goro v Sloveniji (Triglav, 2864 m)

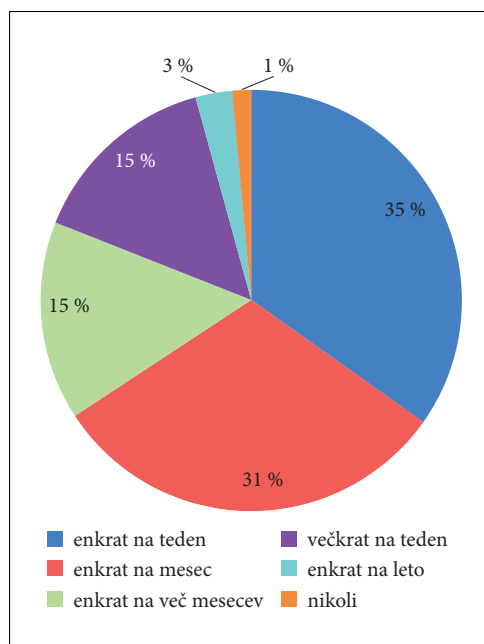
Slika 5: Število intervencij postaj GRS, ki pokrivajo območje TNP, med letoma 2013 in 2017 (Podatki ... 2018).

Slika 6: Prostorski prikaz posredovanj GRS na območju TNP med letoma 2013 in 2017.

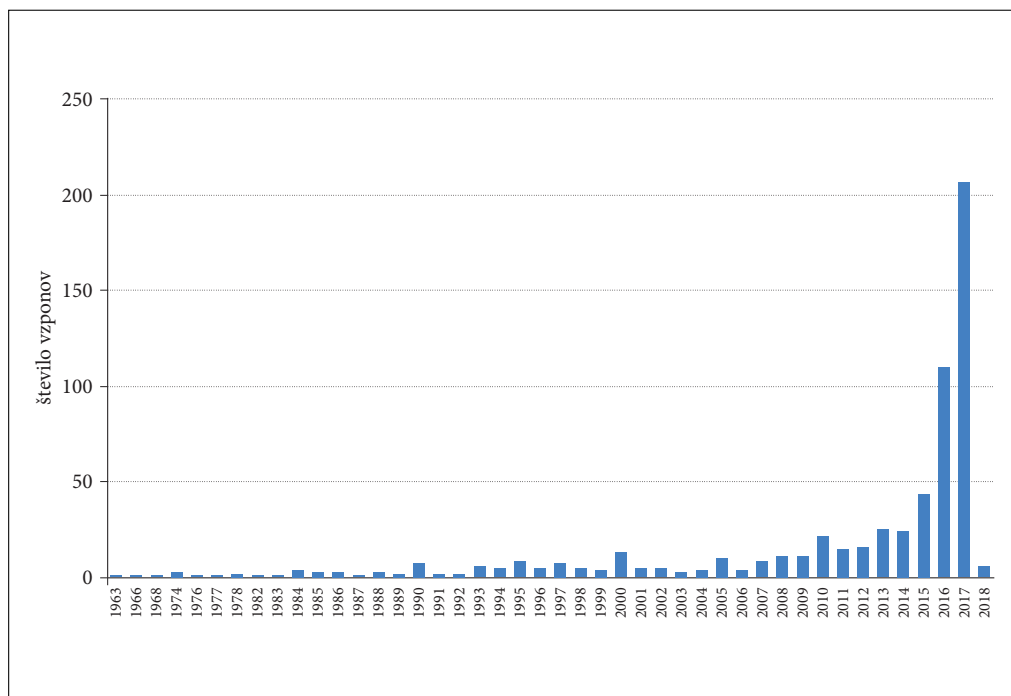

Slika 7: Število pridobljenih anketnih vprašalnikov po občinah.

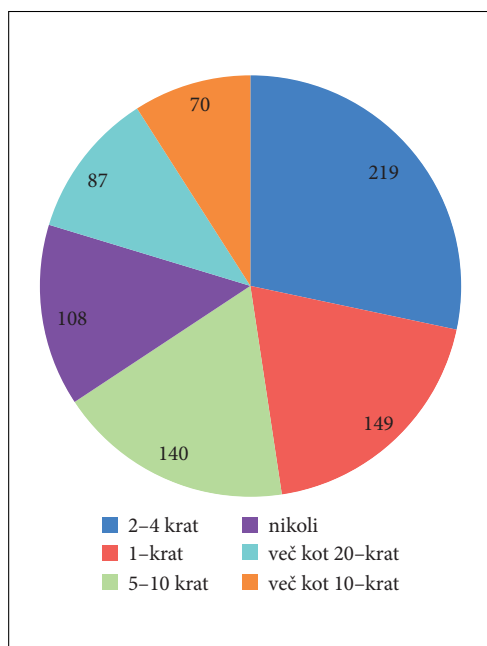

Slika 8: Pogostost obiskovanja gora anketirancev.

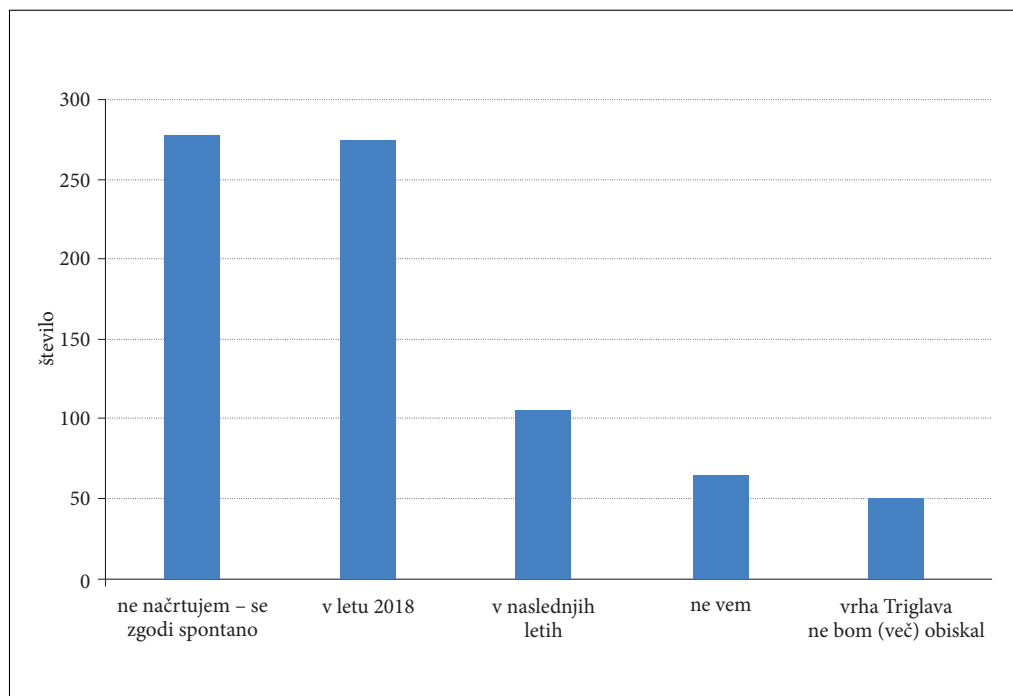
Značilnosti pristopov na najvišjo goro v Sloveniji (Triglav, 2864 m)

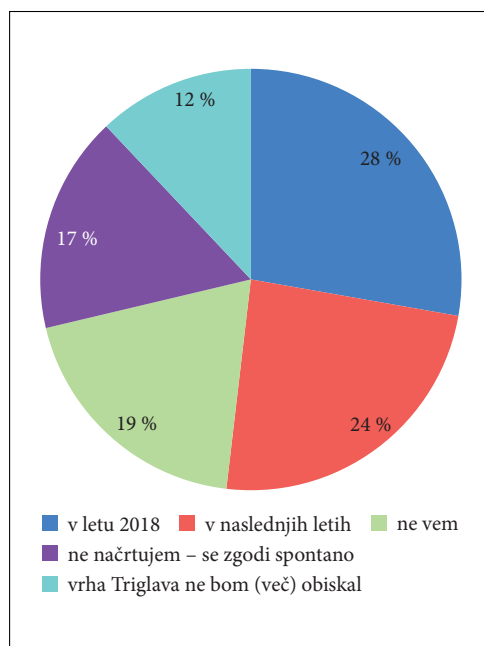
Slika 9: Leto zadnjega vzpona anketirancev na Triglav.

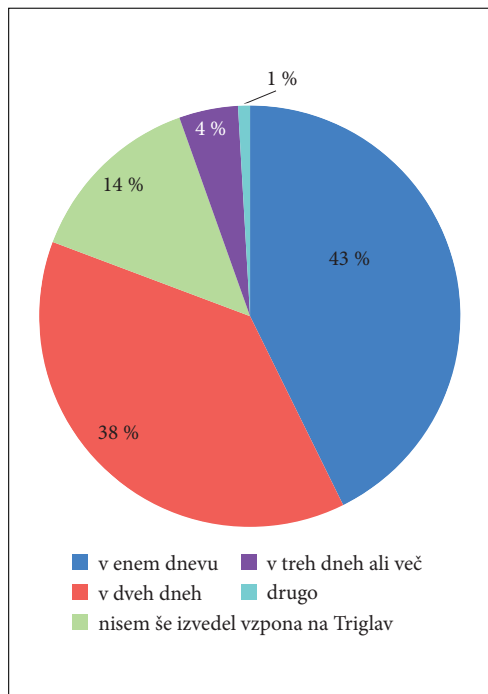
Slika 10: Pogostost vzponov anketirancev na Triglav.

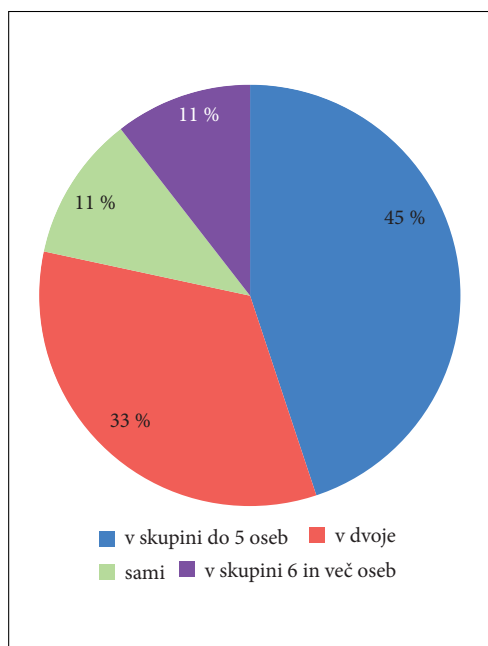
Slika 11: Načrtovanje vzponov anketirancev na Triglav v prihodnjih letih.

Slika 12: (Ne)načrtovanje vzponov tistih anketirancev na Triglav, ki na vrhu še niso bili.

Slika 13: Trajanje vzponov anketirancev na Triglav.

Slika 14: Način vzponov anketirancev na Triglav.

Pri izbiri letnega časa za vzpon (slika 15) se rezultati statistično značilno razlikujejo, in sicer predvsem poleti ter v jesenskem času si obiskovalci za obisk Triglava pogosteje vzamejo dva dneva ali več. V zimskem času (le 2 % vprašanih se na Triglav odpravi pozimi) in pri tistih, ki Triglav obišejo večkrat na leto (te Triglav privlači predvsem iz športnih vzgibov), pa je najpogostejši odgovor, da vzpon opravijo v enem dnevu. Dolžina obiska je povezana tudi s številom gornikov. Tako se posamezniki in tisti, ki se na Triglav odpravijo v dvoje, večinoma na goro vzpenjo v enem dnevu, če pa vzpon opravijo v skupini, se podaljša na dva dneva in več.

Obiskovalci Triglava najpogosteje (41 % vprašanih) za izhodišče vzpona na Triglav izberejo Vrata. Sledi pot s Pokljuke (24 %) in iz Krme (15 %) (sliki 16 in 17). 93 % vprašanih se proti vrhu odpravi po markirani poti.

Del vprašanj je bil namenjen ugotavljanju odnosa obiskovalcev do Triglava kot simbola (slika 18). Pričakovano večina (54 %) vprašanih Triglav visoko vrednoti, predvsem kot narodni simbol.

Kot največjo kakovost ob obisku Triglava polovica vprašanih navaja vzpon na najvišjo goro v Sloveniji (slika 19), kar dodatno potrjuje posebno mesto Triglava pri slovenskih gornikih ter Slovenkah in Slovencih nasploh. Na Triglav se ne vzpenjajo le tisti, ki sicer zahajajo v gore, ampak tudi taki, ki si morda le enkrat želijo doseči najvišji vrh Slovenije. 40 % vprašanih kot največjo kakovost Triglava navaja uživanje v razgledu z vrha (slika 20). Med preostalimi kakovostmi izkušnje ob vzponu so navedli doživetja v naravi, srečanja na poti z naključnimi ljudmi in prijatelji, uživanje v razgledih na poteh in ob vzpenjanju nasploh. Poudarili so tudi ponos, ki so ga začutili ob vzponu na sam vrh.

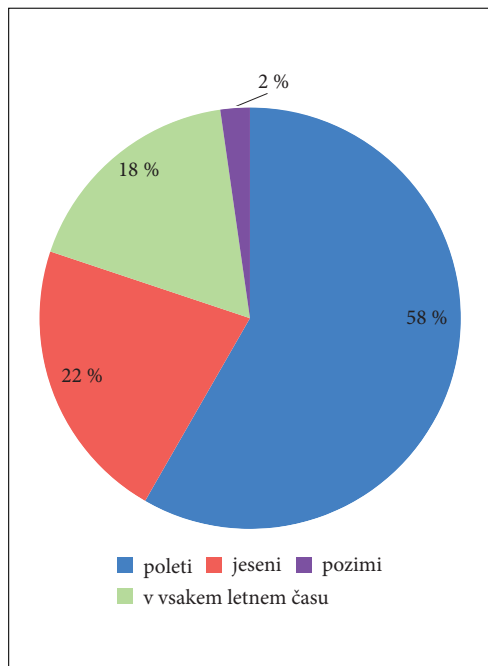
Kot najslabšo izkušnjo ob vzponu na Triglav je 73 % vprašanih navedlo množičen obisk, 16 % pa neprimerno vedenje planincev. Spremenljivo vreme in nevarno pot na vrh je označilo le manjše število vprašanih (8 %). Vprašane so motili tudi razpoložljivost in pitje alkohola, odpadki in slabo vzdrževani sanitarni prostori v planinskih domovih.

Na vprašanje *»Ali menite, da je v primerjavi z zgodovino današnji pomen Triglava razvrednoten?«*, je 45 % vprašanih menilo, da ne, 36 % jih je odgovorilo pritrdilno. Med razlogi, ki jih je navedlo 9 % preostalih vprašanih, pa je najpogosteje navedeno:

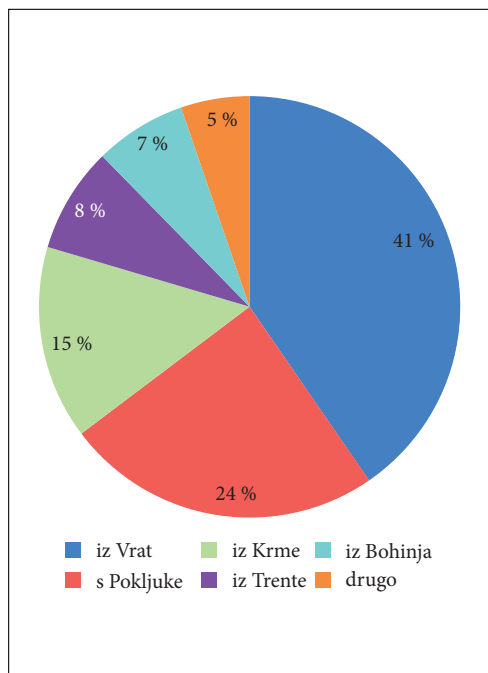
- Triglav postaja zgolj sredstvo za spodbujanje ekonomije – turizma;
- razvrednoten je z množičnimi dotoki, ki vključujejo hrupno glasbo in prekomerno pitje alkohola,
- vzpon na Triglav zaradi »všečkov« na družbenih omrežjih in ne zaradi doživetja gora;
- ni več simbol cenjenja, spoštovanja slovenstva in gora kot takih, ampak zgolj sredstvo za dokazovanje in tekmovanje;
- izkoriščanje simbola za samopromocijo politikov in podjetij;
- zaradi ideje, da mora biti vsak Slovenec vsaj enkrat na Triglavu, prihajajo v visokogorje nepripravljeni in neizkušeni,
- prelahka dostopnost (z avtom čim višje) in s tem zgubljanje čara doživetja ob obisku (hitro gor, hitro dol).

Najpogosteje navedeni razlogi, zakaj pomen Triglava ni razvrednoten, so bili:

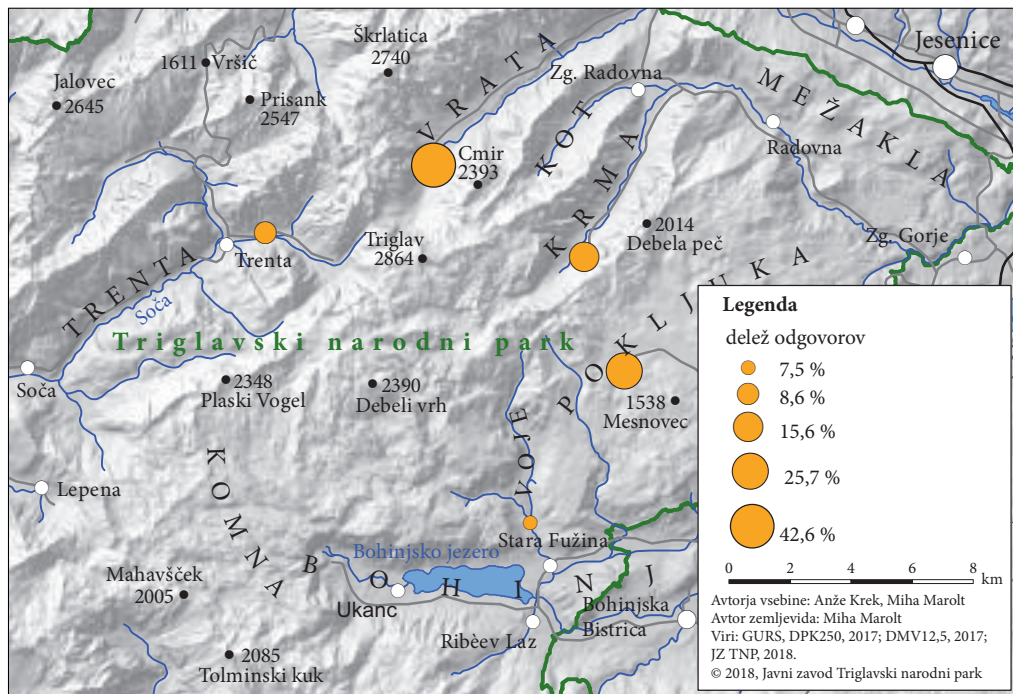
- Triglav je še vedno zelo cenjen in vseprisoten narodni simbol;
- Triglav predstavlja simbol slovenstva in predstavlja našo državo;
- želja Slovencev, da bi splezali na Triglav, še vedno obstaja;
- veliko ostaja še zavednih Slovencev, ki cenijo pomen Triglava;
- zaradi Jakoba Aljaža, ki je veliko prispeval k oblikovanju identitete slovenskega naroda.

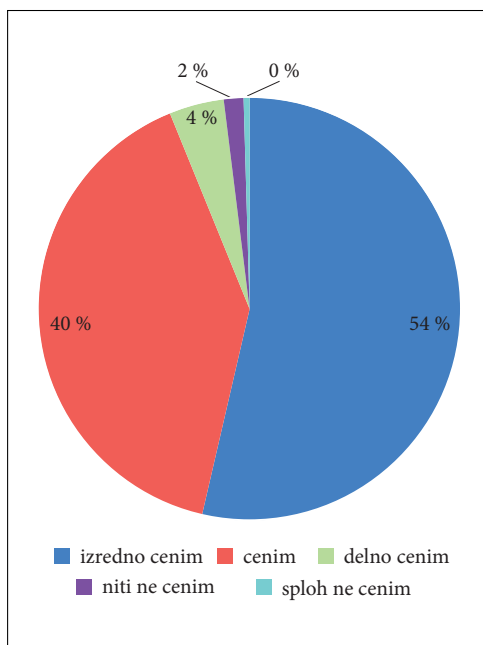
Slika 15: Najbolj pogost letni čas vzponov anketirancev na Triglav.

Slika 16: Najpogostejša izhodišča za vzpon anketirancev na Triglav.

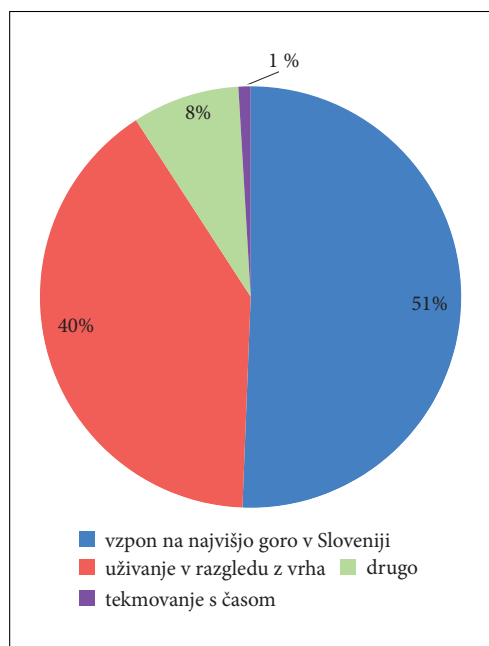
Slika 17: Najpogostejša izhodišča za vzpon anketirancev na Triglav.

Slika 18: Odnos anketirancev do Triglava kot narodnega simbola.

Slika 19: Triglav privablja gornike predvsem kot najvišja gora Slovenije.

Slika 20: Največja kakovost obiskovanja Triglava po mnenju anketirancev.

7 Sklep

Na podlagi izsledkov raziskave o značilnostih obiskovanja TNP v letu 2016 smo v letu 2018 nadaljevali z ožjo raziskavo, povezano z dinamiko in značilnostmi vzponov na Triglav kot najvišjo goro v Sloveniji. Dejstvo je, da je vzponov na Triglav vedno več, seveda pa na njihovo letno število vplivajo predvsem vremenske razmere. Žal število vzponov ni znano, zato je treba uporabiti druge razpoložljive podatke (na primer število nočitev v planinskih postojankah ...) za pomoč pri oceni obiska. Z anketiranjem nam je uspelo pridobiti pomembne podatke o značilnostih vzpona in o motivih za vzpon pa tudi o tem, kaj planince pri vzponu privlači in kaj jih moti. Prav pri zadnjem je na prvem mestu množičen obisk, kar kaže na to, da je ta postal problematičen ne le z vidika socialne nosilne zmogljivosti, ampak tudi z vidika varnosti, kar kažejo tudi število in trendi posredovanj GRZS na območju Triglava in tudi sicer na območju Julijskih Alp.

Iz raziskave leta 2018 je razviden profil povprečnega planinca/planinke, ki gre na Triglav:

- v gore zahaja enkrat na teden,
- na Triglavu je bil/bila že najmanj enkrat,
- na Triglav bo še šel/šla, najverjetneje v letu 2018,
- vzpon opravi poleti, v enem dnevu, iz doline Vrata, v skupini do pet,
- Triglav kot narodni simbol izredno ceni in se nanj povzpne, saj je najvišja gora v Sloveniji.

Iz ugotovljenih najbolj pogostih navad obiskovalcev Triglava lahko ugotovimo, da je zaradi dobre prometne dostopnosti izhodišč planinskih poti na Triglav najpogostejši enodnevni vzpon, kar pomeni velike prometne obremenitve dostopnih cest v kopnih letnih časih. Tovrstni vzponi pomenijo manjšo obremenitev planinskih koč s strani prebivalcev Slovenije, ki so večinoma od izhodišč oddaljeni toliko, da sta vzpon ter vožnja od doma do izhodišča in nazaj mogoča v enem dnevu. Dolina Vrata je najbolj priljubljeno izhodišče, zato je ureditev trajnostnega dostopa v dolino nujna. Z vidika ključnega pomena Triglava med Slovenci (narodni simbol, najvišja gora v državi) vsekakor tudi uvedba režima za vzpon v poletnem času lahko izboljša sedanje stanje. Raziskava v letu 2016 (Mrak s sodelavci 2017) je pokazala, da bi obiskovalci gora podprli morebiten sistem rezervacij vzponov na vrh Triglava, ki pa bi moral biti premišljen in prilagojen vremenskim razmeram ter sprotnemu spremljanju števila vzponov na vrh gore.

V prihodnje bo treba vzpostaviti sistematično beleženje števila vzponov na Triglav in sprejeti določene ukrepe za zagotavljanje ugodnega stanja okolja (na območju gore in v TNP nasploh), večje varnosti planincev ter pozitivne izkušnje in doživljanja gorske narave ob vzponu. Pred vzpostavitvijo ukrepov za omejevanje obiska, ki bodo ob sedanjih trendih vzponov nujni, je potrebna predhodna določitev največjega števila vzponov. Eden bolj rigoroznih ukrepov je določitev največjega dnevnega števila vzponov, ki bo temeljilo na okoljskih in socialnih kriterijih nosilne zmogljivosti. Posledično bo treba razmišljati o uvedbi sistema, ki bo omogočal rezervacije vzponov, hkrati pa tudi nadzor nad številom načrtovanih vzponov. Tak ukrep med slovenskimi planinci najverjetneje ne bi bil sprejet z odobravanjem, a sedanje stanje in pričakovan še večji obisk zahtevata rešitve. Med ukrepi, ki lahko posredno vplivajo na manjše število vzponov na vrh Triglava, pa spada predvsem zmanjšanje sedanje »prelahke« dostopnosti do izhodišč. Tako bi z bolj trajnostnim prometnim režimom, ki ne bi bil naklonjen osebnemu prometu in bi spodbujal trajnostno mobilnost do izhodišč (peš, kolo, javni prevoz) za vzpon na Triglav, vplivali, da bi se za pristop na najvišjo goro Slovenije odločilo manj ljudi.

8 Viri in literatura

Arnberger, A., Hinterberger, B. 2003: Visitor monitoring methods for managing public use, pressures in the Danube Floodplains National Park, Austria. *Journal for Nature Conservation* 11-4. DOI: <https://doi.org/10.1078/1617-1381-00057>

- Dolenc, E. 1996: Turizem v slovenskih hribih in gorah. Razvoj turizma v Sloveniji. Ljubljana. Medmrežje1: [https://www.ajpes.si/novica/Novosti_pri_porocanju_v_turizmu_%E2%80%93_Register_nastanitvenih_obratov_ter_porocanje_o_gostih_in_prenocitvah_\(eTurizem\)?id=326/](https://www.ajpes.si/novica/Novosti_pri_porocanju_v_turizmu_%E2%80%93_Register_nastanitvenih_obratov_ter_porocanje_o_gostih_in_prenocitvah_(eTurizem)?id=326/) (27. 2. 2018).
- Mrak, I. 2009: Sonaravni razvoj turizma in rekreacije v visokogorju. Doktorsko delo, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Mrak, I. 2014: Ocena ranljivosti visokogorja kot osnova sonaravnemu razvoju turizma in rekreacije. Geografsko raziskovanje turizma in rekreacije v Sloveniji, Geograff 15. Ljubljana.
- Mrak, I., Odar, M., Marolt, M., Krek, A., Breznik, K., Halvorson, S. J. 2017: Značilnosti obiska Triglavskega narodnega parka. Acta Triglavensia 5.
- Podatki o posredovanjih po gorskih reševalnih postajah za obdobje 2013–2017. Gorska reševalna zveza Slovenije, 2018.
- Šolar, M. 2009: Urejanje Triglavskega narodnega parka za obiskovalce v luči ciljev in namenov ustanovitve narodnega parka. Dela 31. DOI: <https://doi.org/10.4312/dela.31.8.129-142>

DOLOČITEV MEJE NA TRIGLAVU IN VOJAŠNICA MORBEGNA

Dušan Škodič

Medvoška cesta 16, SI – 1215 Medvode, Slovenija

dusan.skodic@gmail.com

IZVLEČEK

Določitev meje na Triglavu in vojašnica Morbegna

Zelo pomemben dogodek rapalskega obdobja v Vzhodnih Julijskih Alpah je bila določitev meje na Triglavu. Najpomembnejši objekt na tem ozemlju je bila italijanska gorska vojašnica Vittoria Emanuela III. Bila je velik gradbeni uspeh in njena veličastnost je več kot pol stoletja vzbujala želje in nasprotovanja planinskih društev in naše planinske organizacije. Nameravali so jo preurediti v planinski dom. S tem objektom je poleg zanimive zgodovine povezana tudi zmota v poimenovanju, ki je bila razrešena šele po sedmih desetletjih. Te visokogorske rapalske zapuščine nismo znali ohraniti niti je zaščititi pred propadom.

KLJUČNE BESEDE

Morbegna, Vittorio Emanuele, Kugyjev dom, Orjuna, Triglav

ABSTRACT

Rapallo border line on Mount Triglav and barracks Morbegna

A very important event of Rapallo period in Eastern Alps was determination of a border line. The main built object in this places has been big barracks Vittorio Emanuele III. near the top of Triglav. It was built in time of Rapallo border between two world wars. It was a big project, but after second war, we didn't preserve it and it was completely destroyed. Here is also explanation about mistake of it's name.

KEY WORDS

Morbegna, Vittorio Emanuele, Kugy hut, Orjuna, Mount Triglav

1 Uvod

Skoraj ni planinca malo starejše generacije, ki še ni slišal za *Morbegno* (pogovorno Morbenjo) pod Triglavom. Kdor je pred leti hodil po mulatjeri z Doliča in se mimo Zaplanje približal tej kamniti zgradbi, je verjetno ostal brez diha. Bila je trinadstropna, dolga 33 m, široka 11 m in visoka 14 m. Zunanje stene so bile kamnite in debele več kot 60 cm, notranje stene in tlaki so bili betonski. Kaj je taka zgradba počela na 2528 m višine, višje, kot stoji naš najvišji planinski dom na Kredarici? In kako to, da se ne imenuje *Morbegna*, čeprav smo to ime uporabljali kar sedemdeset let?

2 Meja na razvodnici

Vrniti se moramo v čas po prvi svetovni vojni. Avstro-ogrška monarhija je razpadla in Italija je od zaveznik terjala dogovorjeno plačilo v obliki ozemelj za odprtje italijanske fronte, katere del je bila tudi soška fronta. Nova razmejitvena črta bi se morala držati razvodnice med Jadranskim in Črnim morjem, kar naj bi veljalo po podpisu rapalske pogodbe 12. novembra 1920. Toda na terenu to ni bilo enostavno, saj razvodnica ni jasen zemljepisni pojem, kot sta greben ali vodotok. Ustanovljeni sta bili mešani komisiji, ki sta v naslednjih šestih letih mejo, sektor za sektorjem, označili z mejniki. V prispevku se bomo omejili le na območje Triglava in njegove neposredne okolice.

Italijani so bili pod Triglavom aktivni še pred uradno potrditvijo meje. Leta 1919 je preko našega najvišjega vrha potekala demarkacijska črta, ki je delila italijansko ozemlje od Kraljevine SHS. Vrh Triglava, pravzaprav celotna vršna kupola, bi morala po pravilu razmejevanja ostati na strani SHS. Italija se s tem nikakor ni želela sprijazniti in je vztrajno zahtevala vrh zase. Pripravila je nekaj razmejitvenih predlogov, a še tisti, ki je določal minimalne zahteve, je predlagal mejo čez sedlo med Malim in Velikim Triglavom.

3 Nastanek barake *Morbegno*

Pogajanja so potekala štiri leta, v tem času pa je na planoti zahodno od vrha zrasla baraka z imenom *Capanna Morbegno*. Ime se prvič pojavi v dokumentu s 26. oktobra 1919. Poveljstvo osme armade obvešča o postavitvi objekta, ki bo omogočal *alpinom* patroljiranje vzdolž demarkacijske črte (Žorž, 2014).

Italijani so se zavedali pomanjkljivosti *Morbegne*. Res je stala na ozemlju, ki jim je kasneje pripadlo, vendar ni imela lastnega dostopa na Triglav. Obstajala je le pot, po kateri se danes vzpemo na vrh, če pridemo z Doliča. Pri Bovški škrbini pa je tekla mejna črta.

O baraki *Morbegno* (slika 1) vemo, da je bila skromen objekt velikosti 6 krat 3 m. Imela je kamnit temelj. V notranjosti barake so bili trije manjši prostori, ločeni s kamnitimi stenami. Oskrbe ni bilo, bila je primerna le kot zasilno zavetje manjši vojaški patrolji. Zgradil jo je bataljon *Morbegno*, ki se je imenoval po italijanskem mestu ob švicarski meji. Opis barake se ujema z ruševinami, ki jih najdemo na lokaciji, označeni tudi na italijanskem zemljevidu iz leta 1934. Dopis z dne 13. 9. 1919 razloži njen smisel. *Morbegna* je stala na drugi strani razvodnice in bi jo, če bi bil dogovor upoštevan, Italija skupaj z večino zahodne planote izgubila. Toda z objektom, ki je že stal, kot se je Italija absurdno sklicevala, 50 m bližje vrhu kot Aljaževa koča na Kredarici, so dobili določeno težo pri pogajanjih, ki so se nadaljevala naslednje poletje.

Vojaški kartografi inštituta IGM iz Firenc so medtem opravili meritve in na zemljevid vrisali razvodnico, ki pa Italiji ni bila pogodu. Iskali so druge možnosti, vendar pri komisiji Kraljevine SHS, ki jo je vodil srbski polkovnik Daskalović, z nobeno niso prodrli.

Razreševanje meje na Triglavu je trajalo do leta 1924, ko so z mejniki ustavili italijanski pohlep (vest o razmejitvi je objavil časnik Jutro, 4. 9. 1924). Glavni mejnik številka 10 so postavili 2,55 m od Aljaževega

Slika 1: Lesena kočica Morbegna, posneto okoli 1920, je posodila ime naši najbolj znani ruševini pod Triglavom (medmrežje 1).

Slika 2: Planinci na čudoviti novi mulatjeri, ki povezuje dolino Zadnjico in kočjo na Doliču, posneto okoli leta 1930.

stolpa, ki je ostal na strani Kraljevine SHS (Zemljevid 1 : 5000, sekcija 11, 1926). Pri tem je bilo pomembno, da je italijansko zunanje ministrstvo izsililo zamenjavo nepopustljivega Daskalovića z Zagrebčanom Draškićem. Z njegovo pomočjo je bila meja uradno potrjena.

4 Žuganje z orožjem na vrhu Triglava

Obdobje mejnega problema na Triglavu ni bilo mirno, saj je gora Slovincem pomenila narodni branik, in čustva ljudi, prizadetih s krivično mejo, so bila razburkana. Jasno je bilo, kje gre razvodnica in da želijo Italijani preko nje, kar je spodbujal tudi naraščajoči fašizem. Svoje so dodali politika in časopisi, ki so razpihovali nemir na obeh straneh.

Najodmevnejši incident se je zgodil leta 1923. V začetku junija je v nekaj beneških časopisih izšlo vabilo, da bo 15. julija na *Monte Tricorno* organiziran planinski izlet, ki ga bo spremljal vojaški oddelek, na vrhu pa bodo razvili italijansko zastavo (Incident ... 1923; Brzjav ... 1923). Vest se je razširila in vzbudila odziv še posebej med pripadniki kasneje prepovedane nacionalistične Orjune. Njeni oboroženi člani so napovedanega dne zastražili Aljažev stolp, na katerem je zavihrala trobojnica Kraljevine SHS, zastražili so tudi mejo na Bovški škrbini. Alpini so sprevideli, da bi lahko prišlo do streljanja, zato so raje ostali spodaj. Po nekaj dneh se je razburjenje malce poglobilo, nato pa so začele prihajati v Ljubljano dramatične brzjavke. Brzjavka, ki so jo objavili 31. julija in 4. avgusta 1923 v izredni številki Orjune (poobjavili pa skoraj vsi naši časopisi; Incident ... 1923; Brzjav ... 1923), je prinašala alarmantno vest, da so Triglav zasedli oboroženi italijanski vojaki, po informacijah naj bi jih bilo celo 400, in nanj postavili dve strojnici ter popolnoma onemogočili obisk planincev. Aljažev stolp je od torka (2. avgusta) prebarvan v italijansko »trikoloro«, 25. julija pa je bila na vrhu tudi italijanska godba.

OSEBNI ARHIV ANDREJA VIDMARJA

Slika 3: Vidmarjeva komisija iz PD Tolmin avgusta 1964 ob ogledu vojašnice. Tudi po dobrih dvajsetih letih ropanja je bila stavba statično neoporečna in primerna za obnovo.

Zgodba z brzojavkami, ki so bile sicer navadna provokacija, se je kmalu razpletla. Orjuna je v svojem glasilu 12. avgusta 1923 objavila, da so nekateri časopisi priobčili, da je italijansko vojaštvo prepleskalo stolp (Okupacija ... 1923). V »svrhu« pomirjenja ljudstva sporočajo, da stolp ni bil prebarvan in vrh da italijanska vojska vrha ni zasedla. Preklic prvotne novice je zanimiv, saj so »pozabili« omeniti, od kod so drugi časopisi povzeli te vesti. O morebitnih povračilnih pleskarskih akcijah Italijanov ni bilo najti nobenih konkretnih omemb.

Nacionalisti so bili vseeno pripravljeni na akcijo. Italijanom so napovedali, da jih bodo 12. avgusta na vrhu čakali z orožjem. Naj pridejo, »kobariški junaki« (opazka leti na zlom italijanske fronte leta 1917 pri Kobaridu), da jim pokažejo, čigav je Triglav!

Prispelo je več oddelkov orjunašev, ki so se namestili na Kredarici, zasedli vrh in razvili zastavo Kraljevine SHS. Aljažev stolp, sicer prepoln grafitov, so sami prebarvali z modro, belo in rdečo barvo, nato pa s puškami oddali nekaj salv na italijansko stran. Po dveh dneh in treh nočeh straže so se naveličali in odšli domov. To so izkoristili fašisti, ki so prišli iz Trente in streljali proti vrhu, a zaradi velike oddaljenosti niso ničesar zadeli.

Ko sem julija 2015 pregledoval okolico temeljev *Morbegne*, ki so tik ob planinski poti, sem med gruščem brez težav našel lepo število praznih tulcev ter nabojnikov za puške (v vsakega gre pet nabojev). Poleti 1923 je vsekakor pokalo okoli Triglava.

V spomin na »junaški« izpad so orjunaši izdali spominsko razglednico. Kraljevini SHS ni bilo po godu tako »branjenje Triglava« in zaradi nasilja vedno bolj neprijubljene orjunaši so postali deležni ostrih kritik. Petelinjenje obeh strani se je po potrditvi meje uneslo (Naša meja ... 1924).

S postavitvijo mejnikov je *Morbegna* izgubila pomen, zato so jo *alpini* prepustili planincem (Žorž 2014). Lesena stavba je propadala in že leta 1929 so zapisali, naj planinci barake ne uporabljajo, saj je v slabem stanju. To je torej zgodovina malega objekta, ki je kasneje povzročil zmedo z imeni zahodno od Triglava.

5 Gradnja velike gorske vojašnice pod Triglavom

Italija je deset let po podpisu rapalske meje začela graditi veliko vojaško postojanko za nadzor meje pod Triglavom. Vojašnica je stala slabih 200 m zahodno od barake *Morbegne*, končana je bila v letih 1933 in 1934 (Žorž 2014). Vanjo so namestili pripadnike vojaške enote GAF (*Guardia Alla Frontiera*), ki je spadala v Zgornjesoški sektor (Di Bartolomeo in Sancimino 2014). Enota je imela sedež v *Caserma GAF Cantore* v Trenti (danes je tam Informacijsko središče Triglavskega narodnega parka).

Da bi tako veliko zgradbo lahko pričeli graditi, so morali iz Zadnjice narediti široko tovarno pot in žičnico. Žičnica je imela spodnjo postajo v zatrepu doline v predelu Utro (990 m), na jasi in gozdčiku 100 m pred kamnitim mostom. Lokacija je še dobro vidna. Približno na sredini je bila pretovorna postaja Olga (1740 m). Tam se je linija žičnice zalomila v levo in dosegla južni rob »dvorišča« vojašnice.

Prva omemba objekta na zemljevidu je iz leta 1929, ko je bilo tam še gradbišče (Zemljevid IGM 1:50.000, list Trenta). Na italijanskem zemljevidu je oznaka *Cas.ma Rif*, torej *Caserma rifugio*, v prevodu gorska vojašnica. Polno ime *Caserma Rifugio Vittorio Emanuele III. di Monte Tricorno* se pojavi šele v dokumentih, ki se navezujejo na gradnjo žičnic. Takrat je bila poleg omenjene zgrajena še žičnica, potrebna za gradnjo koč na Doliču (*rifugio Napoleone Cozzi*).

Vojašnica Viktorja Emanuela je bila dobro opremljena. Z dolino je bila povezana s telefonskim kablom, ki mu lahko ponekod še sledimo ob mulatjeri iz Zadnjice do Doliča in dalje v smeri Triglava. Posadka v vojašnici ni bila nastanjena vse leto, temveč le v kopni sezoni, ko je bil smiseln nadzor meje. Medtem so rešili tudi problem dostopa na Triglav (slika 4), saj so se še spomnili, kako so jim razboriti nacionalisti zaprli pot do Bovške škrbine, za katero je bilo ozemlje SHS.

Gradnja poti ni bila enostavna. Zahodni del kupole Triglava je strm in krušljiv, naravnih prehodov razen Bovške škrbine pa ni. Zato so se odločili za gradnjo ferate. Za traso so v grobem uporabili smer dveh alpinistov iz CAI Gorica, ki je bila preplezana 7. avgusta 1923 (La Direttissima ... 1930). Kot

je objavil CAI Trst v knjižici *Alpi Giulie* (1930), sta bila prvopristopnika Luigi Gottardi in Ugo Massi. Zanimivo je, da je v spletnem časopisu *Alpinismo Goriziano* leta 2008 objavljen intervju z znanim smučarskim trenerjem Andreo Massijem iz Gorice, v katerem pripoveduje o svojem starem očetu Ugu Massiju, ki je prvenstveno preplezal to smer (Mosetti 2008).

Pot so poimenovali *Direttissima*. Deloma je še ohranjena, vendar je po njej mogoče zgolj z alpinističnim varovanjem, saj je po vojni niso obnovili. Nekaj zgornjih pomagal je bilo tudi odstranjenih, da ne bi zavedli planincev v sestopu (Škodič, 2012). Najdemo jo opisano v Brilejevem Priročniku za planince (1950) in vrisano na prvih povojnih zemljevidih (Brilej 1950).

6 Italijanska zapuščina nam ostane in propade

Vojašnica Viktorja Emanuela ni bila v uporabi niti deset let. Italija je kapitulirala jeseni 1943. Vojno je zgradba preživela nepoškodovana in popolnoma opremljena, v pričakovanju posadke, ki tja ni nikoli prispela. Po koncu vojne je tako kot vsi zapuščeni objekti postala zanimiva za plenjenje. Ljudje so odnašali notranjo opremo in vse, kar je prišlo prav v letih pomanjkanja in ni bilo pretežko za prenos. Izginila je tudi jeklenica žičnice. Sama zgradba je bila še popolnoma ohranjena in Planinska zveza Slovenije jo je nameravala usposobiti kot planinski dom. Ideja obnove je nastala v krogih PD Tolmin, kjer je v upravnem odboru izstopal direktor Soškega gozdnega gospodarstva, Viktor Klanjšček (pozneje pobudnik gradnje kaninskih žičnic in drugih projektov). Parcela, na kateri je bila vojašnica, je spadala v tolminsko občino, po osamosvojitvi in ozemeljskem drobljenju pa v občino Bovec. Izbrano je bilo tudi novo ime – Kugyjevo dom pod Triglavom (Škodič 2014).

Slika 4: Potek italijanske ferate *Direttissime*. Njen začetek je nad melišči, okoli 100 m levo od izrazite Bovške škrbine, na katero vodi pot z Dolica.

Po nekaj predhodnih obiskih je bilo ugotovljeno, da plenjenje še vedno poteka, čeprav je PZS vmes izvedla nekaj manjših popravil strehe, da bi se preprečilo nastajanje škode. Konec avgusta 1964 je odšla k vojašnici komisija PD Tolmin, ki sta jo vodila oče in sin, Janez in Metod Vidmar, med prisotnimi je bil tudi Klanjšček. Metod, ki je bil gradbeni inženir, je na podlagi meritev in pregleda pripravil temeljito poročilo stanja ter narisal načrte vseh nivojev (klet, pritličje, prvo nadstropje in mansarda) in dva predloga obnove objekta za potrebe naraščajočega turističnega prometa. Oba Vidmarja sta že pokojna, vendar mi je z nekaj sreče uspelo vzpostaviti stik z Metodovim sinom Andrejem, ki je iz domačega arhiva odstopil kopijo z načrti. Iz nje lahko poleg mer, navedenih na začetku, povzamemo naslednje podatke.

V kleti so bili trije veliki prostori za shranjevanje in umivalnica. Pritličje je bilo namenjeno kuhinji, shrambi in prostorom za osebje. V zgornje etaže sta vodili stopnišči; na vsaki strani objekta eno. Prvo nadstropje je imelo obsežen predprostor in dve veliki skupni spalnici. Kakor kažejo fotografije, v visoki mansardi ni bilo izgotovljenih prostorov. Bila pa je obita v les, dobro osvetljena skozi strešna okna in uporabna za preureditev v več manjših enot.

Podi, stropi in stene so bili v večini obiti z lesom. Ogrevanje je bilo na trda goriva, v vseh prostorih so bile peči. Voda je bila kapnica iz rezervoarja, ki je imel okoli 50 m³ prostornine. Preprost vodovod je bil zgrajen do korita pred zgradbo, v klet, kjer so bile umivalnice, in v kuhinjo. Vsako nadstropje je imelo stranišče, ki je bilo brez izplakovanja zaradi omejenih količin vode. Uporabnih površin je bilo 855 m².

Projektant je predvidel prenovo pritličja z recepcijo, kuhinjo, točilnico, jedilnico, sanitarijami in prostori za osebje. V prvem nadstropju bi bile tri skupne spalnice za do 38 oseb, sanitarije in prostor za druženje. V mansardi bi bilo narejenih 14 dvoposteljnih sob, sanitarije in prostor za druženje. V ceno je bila vključena gradnja nove žičnice na trasi italijanske. Električna oskrba doma je bila predvidena z bencinskim agregatom, ki bi bil zaradi hrupa nameščen v bunkerju, danes znanem kot Žakljev bivak (Vidmar 1964).

Za zadnji resni poskus obnove velja tisti, ki se ga je v osemdesetih letih nameravalo lotiti uspešno podjetje Iskra Delta iz Nove Gorice. Narejeno je bilo novo poročilo s preračuni, vendar v nadaljevanju ni prišlo do aktivnosti, ker je Iskra Delta šla čez noč v stečaj (Osebni razgovori ... 2014).

7 Pojasnilo za konec

Vzrokov, da danes objekt fizično ne obstaja več niti kot ruševina, oziroma zgodovinska zanimivost, je več. Ohranili ga nismo zaradi neodločnosti planinske organizacije in nasprotujočih si interesov nekaterih

Slika 5: Izsek italijanskega zemljevida IGM 1 : 25.000 iz leta 1934 prikazuje območje Triglava. Razvidno je, da gre za dva objekta – levo gorska vojašnica in desno baraka Morbegna.

planinskih društev. Da je bila storjena napaka, dokazuje tudi bližnja koča na Doliču. Večkrat so jo hudo poškodovali plazovi, zaradi česar bo verjetno nekoč treba iskati drugo lokacijo (Osebni razgovori ... 2014).

Naj na kratko pojasnim še zmedo z imeni. Med lokalnim prebivalstvom je bilo znano, da je bila pod Triglavom postavljena *Morbegna*, pri gradnji vojašnice pa ni bilo tako. Objekte za utrjevanje meje so gradila italijanska državna podjetja, domačini pri njih niso smeli sodelovati. Baraka je do konca vojne propadla, njeno ime pa se je ustno preneslo na vojašnico in na zemljevide. Šele pred kratkim se je zmotna razkrila z dokumenti iz vojaških arhivov v Rimu (Di Bartolomeo in Sancimino 2014).

8 Viri in literatura

- Brilej, A. 1950: Piročnik za planince. Ljubljana.
- Brzovav Oblastvenemu odboru »Orjuna«. Orjuna 1-35 (4. 8. 1923).
- Incident z Italijo vrh Triglava. Orjuna 1-33 (31. 7. 1923).
- La Direttissima al Tricorno. Alpi Giulie: Guida Alpinistica. Trieste, 1930.
- Di Bartolomeo, M., Sancimino, F. 2014: La Guardia di Finanza a Gorizia e provincia: una storia lunga un secolo. Gorizia.
- Mosetti, M. 2008: Il richiamo della neve. Alpinismo goriziano 42-2.
- Medmrežje 1: www.caigorizia.it/wp-content/uploads/2010/09/2001_2.pdf (12. 1. 2018).
- Naša meja na Triglavu. Jutro 5-209 (4. 9. 1924).
- Okupacija Triglava po oboroženih Alpinih. Orjuna 1-36 (12. 8. 1923).
- Osebni razgovori 2014: Edo Kozorog, Zdravko Likar, Miha Pavšek, Žarko Rovšček, Franci Savenc, Andrej Vidmar, člani PD Gorje.
- Vidmar, M. 1964: Italijanska vojašnica pod Triglavom. Poročilo, PD Tolmin. Osebni arhiv Andreja Vidmarja.
- Škodič, D. 2012: Stara Kugyjeva pot in Direttissima na Triglav. Planinski vestnik 112-2.
- Škodič, D. 2014: Pod Triglavom ni prostora za še eno kočo. Planinski vestnik 114-10.
- Škodič, D. 2015: Streljanje in pleskarske vojne na Triglavu. Planinski vestnik 115, 7-8.
- Zemljevid IGM 1 : 25.000, list Trenta. Firenze, 1934.
- Zemljevid IGM 1 : 50.000, list Trenta. Firenze, 1929.
- Zemljevid 1 : 5000, sekcija 11. Commissione italo-S.H.S. per la delimitazione dei confini fra il Regno d'Italia e il Regno S.H.S. Firenze, 1921-1926.
- Žorž, G. 2014a: Bila je zgolj začasni, zasilni objekt. Planinski vestnik 114, 7-8.
- Žorž, G. 2014b: Sedemdeset let smo jo napačno imenovali. Planinski vestnik 114-10.

TRIGLAVSKE PARTIZANSKE PLOŠČE

dr. Miran Hladnik

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Aškerčeva cesta 2, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija

miran.hladnik@gmail.com

IZVLEČEK

Triglavske partizanske plošče

V petkilometerskem pasu okrog Triglava je pet partizanskih spominskih plošč, ki od drugih po Sloveniji odstopajo z manjšim deležem vpisanosti v Register kulturne dediščine in večjim deležem vandaliziranja, ki se je dogajalo ob slovenski osamosvojitvi.

KLJUČNE BESEDE

spominske plošče, druga svetovna vojna, slovenski partizani, vandalizem, Geopedia, Register kulturne dediščine, Triglav

ABSTRACT

Partisan memorial plaques on Triglav

Within the 5-kilometre circle around Mount Triglav, there are five partisan memorial plaques. They differ from others in Slovenia in terms of lesser representation in the National registry of cultural heritage. They were also more frequently vandalised at the time of Slovene secession from Yugoslavia.

KEY WORDS

memorial plaques, World War II, Slovene partisans, vandalism, Geopedia, National Registry of Cultural Heritage, Mount Triglav

1 Uvod

Prispevek izhaja iz popisovanja slovenskih partizanskih spominskih obeležij za Geopedijo (Partizanski ... 2018), ki se je začelo leta 2013 iz zasebne pobude ob začudenju, da taka podatkovna zbirka ne obstaja. Pridružili so se študenti zgodovine, nekatere področne organizacije Zveze borcev in drugi zavzeti posamezniki, vsega skupaj nekaj deset oseb. Podatke o spomenikih zajemamo iz Registra kulturne dediščine (RKD), ki vsebuje med 2600 in 2900 obeležij, iz občinskih publikacij in odlokov, iz arhivov ZB, časopisnih člankov, spletnih virov in s terena. Trenutno je v zbirki 3000 spomenikov od predvidenih 4000, najizčrpnjeje so popisani na Gorenjskem. Podatke lahko vpisuje kdor koli.

V visokogorju (nad 1500 m) ni veliko spominskih obeležij iz časa druge svetovne vojne, precej bolj na gosto so posejana v sredogorju. V krogu pet kilometrov zračne črte od vrha Triglava je partizanskih plošč pet (Triglav, Kredarica, Zadnjica, Vrata, Srenjski preval), od tega na višinah le tri. V krogu 10 km se v višinah pokažejo še Vršič, Škrlatica, planina Klek, Mrežce, Lipanca, malo nižje pa Rudno polje, Pri rupah, Uskovnica, Vogar. Zunaj kroga 10 km so ob planinskih poteh nad 1000 metri še spomenik pod Jerebikovcem, na Mežakli (spomenik in bolnica na Zakopih), poključski spomeniki (Meja dolina, Jerhanka, dva na Goreljku, Konjska dolina, pod Berjanco, Turn), na Komni in na planini Bareča dolina. Nižje ležeči so malo poznani spomenik alpinistu partizanu Miranu Cizlju nad Martuljkom in prgišče poključskih spomenikov: po trije so na Gorjušah in Spodnjih Gorjušah, dva na Koprivniku in eden na planini Za jamo (vsi okrog 1000 m).

Na širšem območju Triglavskega narodnega parka je visokogorskih partizanskih obeležij še nekaj (npr. na Krnski škrbini), v ožjem območju pa jih je osem (Vršič, Škrlatica, Triglav, Kredarica, Vrata, Mrežce, Srenjski preval, Komna).

V triglavskem visokogorju so tudi druge plošče: ob poti na vrh Triglava prvemu slikarju Triglavu Marku Pernhartu in prvemu poetu Triglavu Valentinu Vodniku, ploščica Aljaževi poti na Aljaževem stolpu, velika plošča obnovi Triglavskega doma na Kredarici leta 1984, v lopi kapele je več kamnitih spominskih plošč, dve sta iz stare kapele, od novejših pa je bila deležna kritične medijske pozornosti plošča kardinalu Stepincu iz leta 2006. Kar tri spominske plošče ima Valentin Stanič na planinski koči, poimenovani po njem. Plošča žrtvam planin je na Škrlatici, ponesrečenim alpinistom Jožetu Pogačniku v koči na Kriških podih, Vladimirju Topolovcu pod Severno steno Triglava, Klementu Jugu v Steni, Ratku Čapku v Špiku in še komu. Na planini Jasenje pod Špikom je plošča nesreči, ki je leta 1952 vzela pet življenj, med njimi tri iz družine Uršič (Malešič 2002), in postala spodbuda za Ingoličev roman *Pretrgana naveza*, prav tam je leta 2000 postavljena plošča Pavli Jesih. 2016 so na Vodnikovi koči na Velem polju odkrili spominsko ploščo Rozaliji Škantar, rojeni Šest (Šelek 2016), ki je bila 1870 prva ženska na Triglavu (Anonimno 1870, 2–3). Zlasti na primorsko stran je precej obeležij prvi svetovni vojni. Glavnine naštetega ni v RKD.

So pa v RKD celi objekti. Aljažev stolp, postavljen 7. 8. 1895 »kot zavetišče pred strelo in kot simbol slovenskega lastništva« (EŠD 5531), je bil za spomenik nacionalnega pomena proglašen šele 6. 10. 1999. Aljaževo kočjo v Vratih (EŠD 28032) je postavil Jakob Aljaž leta 1896, 1904 je bila povečana v Aljažev dom, 1909 ga je podrl plaz, 1910 ga je zgradil na novo (Mikša 2015, 121), prezidali so ga leta 1978 in odkrili v njem spominsko ploščo Jakobu Aljažu, delo kiparja Toneta Logondra. Zraven stoji Kapela sv. Cirila in Metoda (EŠD 4167), zgrajena 1927 po načrtih Ivana Vurnika na pobudo Jakoba Aljaža in razglašena za spomenik lokalnega pomena 25. 2. 1987. Na Kredarici je Kapela Marije Snežne (EŠD 4166), ena izmed šestih takih kapel na Slovenskem in eden od 24 cerkvenih objektov, posvečenih Mariji Snežni, ki imajo status slovenskega kulturnega spomenika. Za ta najvišje ležeči sakralni objekt, ki ga je 1897 zgradil Jakob Aljaž, ki je bil 1952 porušen in 1992 po načrtih Jožeta Marinka zgrajen na novo (Mikša in Vehar 2016, 21), ni podatka o datumu razglasitve za kulturni spomenik.

Popisovanja partizanskih spomenikov na Geopedijo smo se lotili, ker je v RKD vpisan le njihov izbor in ker so vpisi v RKD neredko napačni, pomanjkljivi in zastareli. Kriteriji, zakaj je bil neki spomenik vključen v nacionalno zbirko, drugi pa ne, niso jasni, zdi se, da so bile odločitve pogosto arbitrarne.

O vpisu je odločala vplivnost ali vztrajnost predlagateljev ali nazorska orientacija območnih Zavodov za varstvo kulturne dediščine (ZVKD). V nekaterih občinah so bila neselektivno popisana domala vsa obeležja, drugod pa so bili nerazumno selektivni. Razlike je mogoče pripisati tako spreminjanju družbenih vrednot in javne klime skozi čas kot kadrovskim slučajnostim. Splošna izkušnja popisovalcev partizanskih spomenikov za Geopedijo je, da so regionalni ZVKD-ji slabo odzivni in da sporočenih napak ne vnašajo v centralno zbirko. Bazo naj bi vsaka dva meseca osveževali na Ministrstvu za kulturo, vendar z ZVKD-jev od tja predlogi očitno ne pridejo.

V RKD sta iz petkilometerskega pasu okrog Triglava vpisana dva partizanska spomenika (Vrata – EŠD 5393 – in Srenjski preval – EŠD 13221), ne pa obeležja na Triglavu, na Kredarici in v Zadnjici. V desetkilometerskem pasu so bili manj izbirčni in so izpustili samo obeležji na Vršiču in na Rudnem polju, ostalih osem pa so upoštevali. V sredogorskem območju več kot 10 km od Triglava je več kot 20 partizanskih spomenikov – v RKD so vpisani skoraj vsi. V splošnem je bil RKD partizanskim spominskim obeležjem v gorskem svetu bolj naklonjen kot tistim v dolini, zavrnil je le tiste v bližini Triglava.

V alpskem prostoru daje RKD prednost vpisovanju alpskih pašnikov in objektov sakralne dediščine (znamenj, kapelic, cerkva). Vpisan je npr. najvišji slovenski sakralni objekt kapelica na Kredarici, ni pa te časti doživel najvišje ležeči nastanitveni objekt Triglavski dom na Kredarici, ki je celo starejši, niti katera druga od starih triglavskih koč.

Kakšno je v TNP razmerje med varovanjem naravne in kulturne dediščine? V težko dostopnih predelih je točk kulturne dediščine res manj, vendar nikakor niso v podrejeni vlogi. Človekovi gospodarski posegi v ta svet v obliki krčenja gozdov za planinske pašnike so registrirani in vzdrževani kot kulturna krajina, kot kulturna dediščina so označeni ostanki razkopavanja iz rudarskega interesa, utrdbe, obrambni jarki, ceste za oskrbo enot v prvi svetovni vojni. Gradnja turistične infrastrukture v parku in oskrba objektov s helikopterji, žičnicami in tovornimi živalmi so neprimerno večja ekološka motnja kot spominska obeležja. Obeležja se s časom tako zelo zlijejo z okoljem, da jih komaj opazimo in da jih pogosto spregledamo celo popisovalci.

Zdi se, da je bil eden od kriterijev pri izboru za RKD dostopnost objekta. V registru ni plošč na težko dostopnih krajih nesreč, tudi če gre za legendarne žrtve, npr. za Klementa Juga. Drugi kriterij je bil očitno starost: starejša ko je plošča, večja je možnost za njen vpis. Ravnanje RKD-ja se v tej točki ujema z ljudskim stališčem, da je spominskih obeležij preveč in da se je pri postavljanju novih treba omejevati. Tretji kriterij je bil domnevno pomembnost zgodovinskega dogodka ali osebe: nasprotnikom partizanskega gibanja je uspomeničenje partizanske udeležbe v slovenski zgodovini odveč. Razbrati je mogoče še četrti kriterij: čas postavitve do 1970. let. Partizanske plošče, ki jim ni uspelo vstopiti v RKD, so bile poznejšega datuma. Nevpisano obeležje na Vršiču je iz leta 1980, ploščo bolnici v Zadnjici so postavili verjetno leta 1981, plošče na Triglavu, Kredarici in Rudnem polju pa leta 1986. Za izločitev plošče na Vršiču je bil morda kriv napis, ki govori o »jugoslovanski vojski«, ki je leta 1945 tu bojevala zadnje bitke, in spomenik zato ne spada v »slovensko« kulturno dediščino. Ali pa morda ni prišla v poštev, ker se je njen »slavni pohod na Koroško« končal s ponovno izgubo Koroške.

Primeri vandaliziranih obeležij kažejo, da vključenost obeležij v RKD prav nič ne pomaga pri njihovi obnovi. Spomeniki se obnavljajo le, če za to še vedno obstaja interes tistih, ki so jih postavili.

2 Plošča na Aljaževem stolpu

Aljažev stolp na Triglavu je bil postavljen kot zmagovalni prapor slovenstva nad Nemci (Brvar 1995, 384–385). Med obema vojnama je bila na Triglavu meja med Jugoslavijo in Italijo in Aljažev stolp točka merjenja moči z Italijani (Anonimno 1923). Simbolna nacionalna točka slovensko-nemškega tekmovanja (popolnoma v duhu Aljaževega stolpa) je bil stolp tudi med drugo svetovno vojno: 19. oktobra 1944 se je nanj povzpelo 142 vojakov nemškega lovskega polka Brandenburg, nastanjenih na Bledu, dan pozneje pa 7 partizanov Jeseniško-bohinjskega odreda (Kajzer 2015). Blejec Pretnar je s sekiro zasekal

luknjo v streho Aljaževega stolpa in vanjo zasadil palico s 6 metrov dolgo slovensko zastavo z zvezdo. Izstrelili so častno salvo, dogodek je fotografiral Bogo Tavčar, v spominsko knjigo so pod rubriko smer sestopa zapisali V SVOBODO! Ker se je razobešenje zastave zgodilo ob osvoboditvi Beograda, so se za dejanje nadejali plakete mesta Beograd, vendar je niso dobili menda zato, ker zastava ni bila jugoslovanska (Lucu 2011).

42 let pozneje (18. ali 19. julija 1986) so ob prvem spominskem pohodu borcev na Triglav v spomin na dogodke leta 1944 udeleženci na stolp montirali bronasto ploščo. Izdelala jo je Livarna Železarne Jesenice, odkrili so jo borci 7. SNOUB Franceta Prešerna in borci Jeseniško-bohinjskega odreda. Na njej je bilo naslednje besedilo (Kos 1990, 205, 206):

Na tem mestu so med NOV pripadniki NOVJ izobesili slovensko zastavo in sicer:

30. maja 1944 borci II. SNOUB Ivana Gradnika po neuspelem napadu Nemcev na Titov štab v Drvarju;

2. avgusta 1944 partizani kulturne skupine IX. korpusa in soški aktivisti ter odstranili mejni kamen med Italijo in Tretjim rajhom;

20. oktobra 1944 borci Jeseniško-bohinjskega odreda in mladinci okrajnega komiteja SKOJ Bohinj v počastitev osvoboditve Beograda.

ZZB NOVS

Poznana so imena partizanskih pristopnikov na Triglav med vojno: 30. 5. 1944 Oto Vrhunc (Blaž Ostrovrhar), Martin Škantar (Žvan), Miro Pavlin, Srečko Perhavec; 2. 8. 1944 Lev Svete (Zorin), Danilo Turk (Joco) Jožko Erjavec, Jože Šebenik, Tilka Lojk (Žarka), Herman Srebrnič (Loški Trentar); 20. 10. 1944 član SKOJ-a Jeseniško-bohinjskega odreda Ivan Gradišek (Dimitrij), Bogo Tavčar, terenska aktivistka SKOJ-a Jeseniško-bohinjskega odreda Angelca Vidic (por. Rožic) - Vlasta in sekretarka SKOJ-a Jeseniško-bohinjskega odreda Ivanka Stare (por. Gracelj) - Tanja, Jože Rožman (Peter), ki je bil vodja, kurir G-7 Anton Pretnar in Bernard Rekelj (Kos 1990).

Partizanska spominska plošča je nadomestila veliko šesterokotno ploščo, ki je bila od 1958 pritrjena na stolp in je proslavljala imena prvopristopnikov iz leta 1778; mavčni odlitek plošče hrani Slovenski planinski muzej v Mojstrani, kje je original, nisem uspel izvedeti.

Zvezdo so na vrh stolpa montirali namesto prvotne zastave z letnico že kmalu po vojni, vidna je namreč na fotografiji Jožeta Mallyja 20. maja 1949. Zvezda se je polomila, leta 1983 so jo ob snemanju filma o Juliusu Kugyju nadomestili s kopijo prvotnega znamenja. Tone Urbas iz TNP-ja jo je odnesel na Planiko in tam deponiral, kje je danes, ni znano.

Najbrž so ob 6. spominskem pohodu na Triglav leta 1991 udeleženci opazili, da plošče razvituju slovenske zastave med drugo svetovno vojno in strmoglavljenju mejnika med Nemčijo in Italijo ni več. Obveljalo je, da je končala v prepadu. Sumničenja, da bi to storili vremenarji na Kredarici, je zavrnil Franci Zupančič, ki je poleti pomagal prepleskati stolp in je zatrdil, da so po obnovi ploščo privili nazaj.

Odstranitev bi mogoče lahko razumeli v kontekstu težav z gradnjo Aljaževe kapelice na Kredarici, ki pa so bile glede na to, da je gradnja potekala v TNP in da je bil novi objekt precej večji od predhodnega, majhne. Gradnja je imela najvišjo politično podporo, vsa potrebna dovoljenja so bila pridobljena tik pred blagoslovom objekta 18. avgusta 1992.

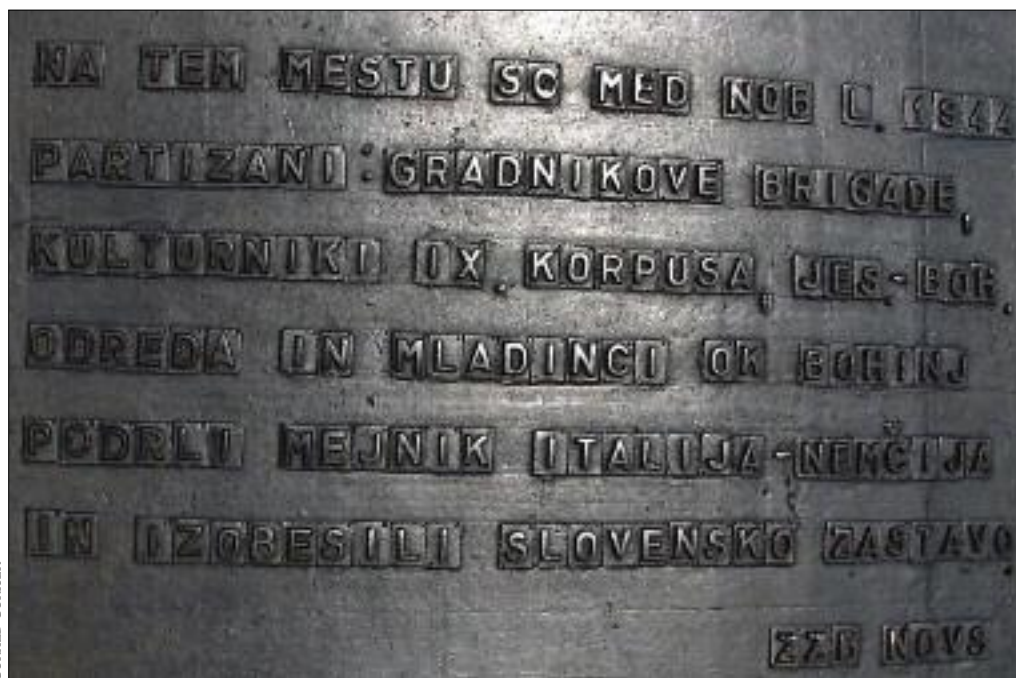
Borci so pisali v zvezi z izginulo ploščo načelniku GRS Mojstrana Janezu Brojanu, ki je odgovoril, da nima s tem nič, da pa je osebno proti postavljanju plošč na mestih, ki imajo »vsoslovenski pomen«. Marjan Černivec iz Kranja je dodal, naj stolp ostane brez plošče NOV, ker »spominja le na delček – 4 leta – tisočletne slovenske zgodovine«, novinarka pa je primer zaključila s pozivom: »na Aljažev stolp nobenih obeležij več« (Sedej 1992), ki ustreza zahtevi po »avtentičnem« Aljaževem stolpu, ki jo je dve leti prej izrekel Janez Bizjak (1990, 369–370):

»Zato vrednotimo Aljažev stolp kot spomenik naše kulturne in zgodovinske dediščine. Če takega vrednotenja ne priznavamo, je le kup pločevine, ki kazi najvišjo goro Julijskih Alp, kakor so mu očitali Nemci. Aljažev stolp je lahko kulturni spomenik samo tak, kot ga je postavil Aljaž; brez poznejših nasilnih sprememb. Torej: sivo pobarvan, s kovinsko zastavico, ki ima izrezano letnico 1895 in nič drugega. Kvečjemu še komaj opazna ploščica z informacijo, da je to kulturni spomenik. Aljažev stolp kot kulturni spomenik

tudi ne more biti prostor za obešanje plošč, ki spominjajo na medvojne obiske partizanskih skupin. Ne vem, zakaj tega ne upa nihče javno povedati. Pri vseh uradnih proslavah in množičnih obleganjih Triglava doslej še nihče ni povedal, kdaj, zakaj in kdo je odstranil ploščo triglavskim prvopristopnikom, na njenem mestu pa se je pojavila plošča triglavski diviziji.

Pri zahtevi po ohranitvi avtentičnosti Aljaževega stolpa moti dejstvo, da Aljažev stolp ni umetniška, pač pa kleparski izdelek po načrtu, ki ga je naročnik duhovnik narisal mimogrede s palico v pesek dvorišča. Status nedotakljivosti kljub temu dobiva zato, ker je postal nacionalna relikvija, nacionalna svetinja pa je zato, ker je v času nacionalne emancipacije zaznamoval slovenskost Triglava v opoziciji z dominantnim nemštvom. S stališča današnjih idealov sožitja med slovanskim, romanskim in germanskim prebivalstvom na področju Alp, kakor ga pooseblja druga velika ikona Julijskih Alp Julius Kugy, je simbolika Aljaževega stolpa presežena. Stolp je zgodovinski dokument boja proti nacionalnim tekmečem in sovražnikom, anahronistično pa bi bilo jemati ta dokument s preloma 19. in 20. stoletja za zgled današnjemu političnemu čustvovanju in obnašanju. V zgodovinsko funkcioniranje stolpa kot nacionalnoobrambne ikone spadajo tudi vsi »nasilni« ali manj nasilni dodatki, ki so v preteklosti potrjevali in krepili njegovo simbolno vrednost, pa naj bo to plošča prvopristopnikom, partizanom, zvezda na njem ali oznaka točke na Aljaževi poti. Vse je bilo pričvrščeno nanj v duhu Aljaževe nacionalne ideje. Julius Kugy je bil, čeprav slovenskega porekla, do slovenskega nacionalnega gibanja zadržan in ga je v svoji nemški knjigi o Triglavu celo ironiziral (Rus 1931). Pomenljivo je, da so zvezdo kot simbol slovenskega upora proti okupatorju sneli s stolpa prav ob snemanju filma o Kugyju. Oba, Aljaž in Kugy, sta vredna zgodovinskega spomina, upoštevanja in spoštovanja, za morebitno nacionalno idolatrijo pa bo potrebna odločitev za enega ali drugega, saj sta si njuna politična in kulturna koncepta preveč vsaksebi.

Stolp je magnet za simbolno opominjanje, seveda pa za vse, kar bi želeli nanj prilepiti, ni prostora, zato bi veljalo premisliti o informacijah o zgodovini obeležij na vrhu Triglava na notranji steni stolpa.

Slika 1: Plošča na Aljaževem stolpu.

Ob poizvedovanju za ta prispevek se je izkazalo, da plošča ni končala v prepadu. Po pričevanju tedanjega vremenarja in poznejšega oskrbnika Janka Rekarja je nekaj časa tičala v upravnikovi sobi na Kredarici. Na Kredarici je menda ni več, mogoče so jo skupaj s starimi vpisnimi knjigami odpeljali v depo PZS.

Novo ploščo s skrajšanim besedilom so postavili Planinska zveza Slovenije in borci Prešernove brigade (Miklavčič 2010, 12–13) pred letom 2010. Na njej stoji (Gorišek 2011; slika 1):

Na tem mestu so med NOB l. 1944

partizani: Gradnikove brigade,

kulturniki IX. korpusa, Jes.-boh.

odreda in mladinci OK Bohinj

podrli mejnik Italija-Nemčija

in izobesili slovensko zastavo.

3 Druge triglavske plošče

Hkrati s ploščo na Triglavu so postavili ob prvem spominskem pohodu na Triglav še plošči na Kredarici in na Rudnem polju. Na tisti na Kredarici piše (slika 3):

V bojih za našo narodno,

socialno in človeško

osvoboditev 1941–1945

je Triglav, pradavni

simbol slovenstva, postal

tudi simbol OF. Po njem je

dobila ime Triglavska

divizija NOVJ.

Slika 2: Na Triglavu 1968.

Obeležje na Rudnem polju je iz varjene skulpture Toneta Svetine z napisom »*Bitka triglavskih divizij NOVJ*«. Deset let pozneje so ji dodali ploščo z napisom:

Pohodi na Triglav

trikrat partizanske patrole 1944

desetkrat partizanski mladi 1986–1995

Nobena od teh triglavskih plošč ni vpisana v RKD. Zaradi slabih opisov v RKD in drugod je težko najti ploščo pod Srenjskim prevalom iz leta 1959 (Konobelj 1961; sliki 4 in 5):

Tu je dne 8. 8. 1942 štab

Gorenjskega odreda

doživel močan nemški napad

V tem boju sta padla

Stražišar Polde

Jesenice komandant odreda

Bernard Ivan

Bled kurir odreda

Borci NOV

V ožjo triglavsko bližino spadata še plošča v Vratih z napisom »*Padlim partizanom – gornikom 1941 do 1945*«, pričvrščena na skalo z dvometrsko kovinsko maketo klina z vponko (slika 6) in plošča v Zadnjici (slika 7), za katero ni podatkov o postavitvi. Obeležje v Vratih so postavili leta 1953 ob 60-letnici Planinskega društva Dovje-Mojstrana na pobudo društva. Jeseni 1992 oziroma poleti 1993 (Sedej 1993) je bila plošča pod klinom nasilno odstranjena in kmalu nadomeščena z novo.

Partizanske plošče v gorah so postavljali in jih vzdrževali skupaj planinci in borci. Sodelovanje se je v 90. letih pretrgalo, o čemer pričajo opozorilna pisma, ki so jih področna združenja ZB naslavljala na lokalna PD, kadar je bil spomenik potreben obnove ali ko ga je zmanjkalo (Sedej 1993).

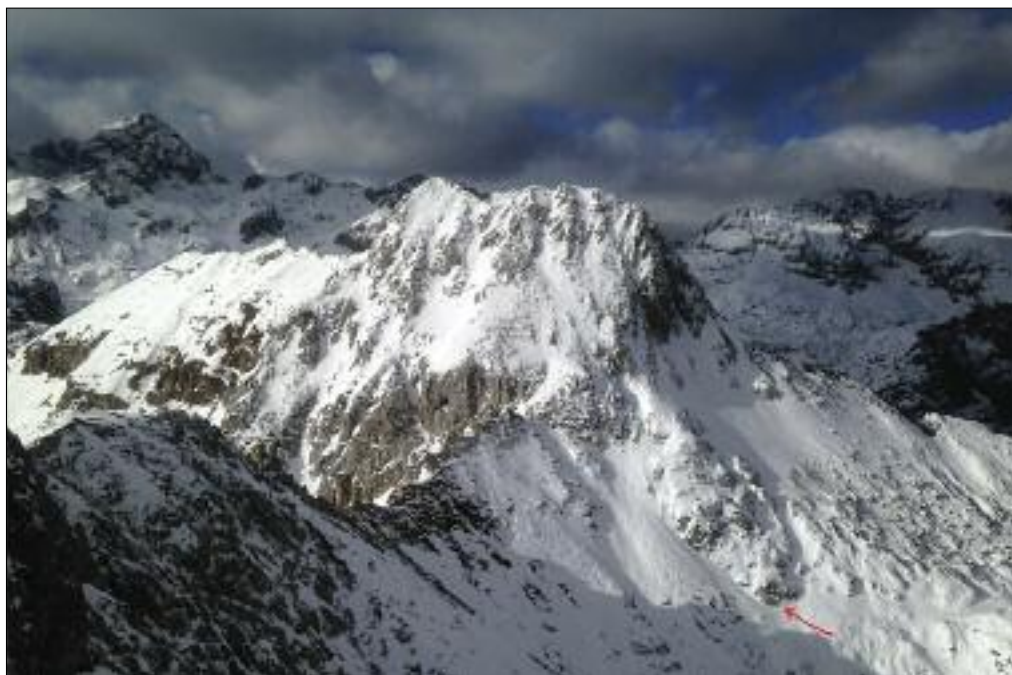
Slika 3: Plošča na Kredarici. Odkrili so jo borci XXXI. divizije in PD Ljubljana Matica 18. 7. 1986; izdelala jo je Livarna Železarne Jesenice.

MIRAN HLADNIK

Slika 4: Plošča pod Srenjskim prevalom.

MIRAN HLADNIK

Slika 5: Lokacija plošče pod Srenjskim prevalom.

MIRAN HLADNIK

Slika 6: Spomenik v Vratih.

MIRAN HLADNIK

Slika 7: Plošča v Zadnjici.

4 Sklep

Triglavsko visokogorje je simbolni prostor slovenstva, spominska obeležja na tem občutljivem področju govorijo o identitetnih rečeh. Odsotnost triglavskih partizanskih plošč v RKD, njihovo odstranjevanje in njihova pozaba so simptom identitetnih težav Slovencev. V RKD je vpisanih 70 % partizanskih plošč, triglavskih partizanskih samo 40 %. Po Sloveniji je bilo demoliranih okrog 10 % plošč, med tistimi v ožjem pasu okrog Triglava kar 40 %. Usoda partizanske spominske plošče na vrhu Triglava sporoča, da je bil Aljažev upor proti Nemcem 19. stoletja v redu, partizanski upor proti nemškimi nacističnim nameram nekaj desetletij pozneje pa naj bi ne bil v redu. Potlačenje narodnoosvobodilnega in protifašističnega boja 1941–1945 je ob dejstvu, da je šlo za spopad z globalnim zlom in zmago nad njim, absurdno.

Triglava si brez stolpa ne znamo predstavljati. Njegova kulturno simbolna vloga gladko zbríše morebitne naravovarstvene pomisleke o ekološki spornosti objekta. Kot konstruktivni državljani EU moramo verjeti, da so časi spopadanja s sosednjimi nacijami za teritorij stvar zgodovine in iz zaupanja ravnati tako, da pri tem ostane. Aljažev kulturni boj ne sme ostati naše politično in kulturno vodilo, saj bi to pomenilo regresijo v 19. stoletje. Pričevalo bi, da smo vstopili v EU s figo v žepu in da bomo v stiski prvi pripravljeni izdati plemenito evropsko idejo o sožitju med narodi. Odpoved socialnodarvinističnemu razumevanju skupnosti kot nenehnemu merjenju moči s sosedi pa seveda ne pomeni, da bi morali pozabiti na zgodovinsko vlogo Aljaževega stolpa in njegovih spominskih plošč. Nasprotno, dolžni smo negovati spomin na prve pristopnike, na podjetno Aljaževo dejavnost, na merjenje moči z italijanskim iredentizmom med obema vojnama, na rušenje mejnega kamna 1944 in na razvijanja slovenske zastave ob prelomnih dogodkih leta 1944 in 1991 ter vse to pojasnjevati domačim in tujim obiskovalcem.

Četrto stoletje po zadnjih vandalskih posegih in ob načrtovani obnovi Aljaževega stolpa bi bil čas, da RKD dokumentira tudi ta del slovenske zgodovine. Javna klima, kakor jo je povzela novinarka, je bila temu naklonjena že leta 1993: »Lahko bi se celo strinjali, da morda ni primerno, da je po naših hribih in planinah toliko spominskih obeležij in plošč. Nikakor pa se ne moremo strinjati s tem, da preko noči izginjajo.« (Sedej 1993) Kako se bo Triglav soočil z zgodovino NOB, ostaja vprašljivo. Odlok o razglasitvi Aljaževega stolpa na Triglavu za kulturni spomenik državnega pomena, pod katerega se je podpisal nekdanji podpredsednik vlade Marjan Podobnik, v 4. členu namreč določa prepoved postavljanja spominskih plošč na Aljažev stolp in v njegovo neposredno okolico. Kot da bi bilo potlačenje vojnega dela triglavske zgodovine zakonsko predvideno in zagotovljeno. Ponovna odstranitev triglavske spominske plošče bi legalizirala politično motivirani vandalizem iz leta 1991 in bi dajala potuho nadaljnemu podobnemu početju.

Zahvala: Za informacije po telefonu, ustno ali po pošti se zahvaljujem Tomažu Bregantu, Janezu Brojanu, Andreju Brvarju, Franciju Ekarju, Marjanu Cigliču, Gorazdu Gorišku, Edu Grabrijanu, Elizabeti Gradnik, Boštjanu Kostanjšku, Saši Mesec, Ivu Miklavčiču, Petru Mikši, Renati Pamič, Franju Potočniku, Andreju in Janku Rekarju, Dušanu Škodiču, Francetu Urbaniji, Tonetu Urbasu, Roku Uršiču. Daljša različica članka je prosto dostopna na Wikiverzi.

5 Viri in literatura

- Anonimno 1870: Eine Triglaversteigung. Laibacher Tagblatt (8. 8. 1870).
 Anonimno 1923: Streljanje na Triglavu. Jutro (14. 8. 1923).
 Bizjak, J. 1990: Aljažev stolp je kulturni spomenik. Planinski vestnik 90-9.
 [Brvar, A.] 1995: Na Kredarici je bila slovesnost ob 100-letnici Aljaževega stolpa: Simbol, skupen vsem Slovcem. Planinski vestnik 95-9.
 Gorišek, G. 2011: Za slovo na zasneženi Triglav (2864 m). Gore-ljudje. Medmrežje: <http://www.gore-ljudje.net/novosti/71196/> (23. 11. 2011).

- Kajzer, R. 2015: Po pobegu iz rajha je Ivo odprl Pisker, Ivan pa zapičil zastavo na Triglav. Delo (10. 5. 2015).
- Konobelj, F. 1954: Pod Možakljo in Karavankami so se uprli. Jesenice.
- Kos, A. 1990: Po poti spominov. Radovljški zbornik. Radovljica.
- Lucu, A. 2011: Slovenska zastava zmotila Beograd. Nedeljski dnevnik (2. 2. 2011).
- Malešič, F. (ur.) 2002: Zgodovina reševanja v gorah nad Kamnikom: Ob devetdesetletnici Gorske reševalne službe Slovenije in osemdesetletnici Postaje Gorske reševalne službe Kamnik. Ljubljana.
- Miklavčič, I. 2010: Kako se je začelo. 25 let spominskih pohodov na Triglav. Radovljica.
- Mikša, P. 2015: »Da je Triglav ostal v slovenskih rokah, je največ moja zasluga«: Jakob Aljaž in njegovo planinsko delovanje v Triglavskem pogorju. Zgodovinski časopis 69, 1-2.
- Mikša, P., Vehar, M. 2016: Kredar'ca: ob 120-letnici postavitve prve kočice pod Triglavom. Ljubljana. Partizanski spomeniki. Geopedia.si. Medmrežje: http://www.geopedia.si/#T105_L14705_x473871.594_y120564.898_s10_b4 (12. 3. 2018).
- Register nepremične kulturne dediščine. Medmrežje: <http://rkd.situla.org/> (12. 3. 2018).
- Rus, J. 1931: K vprašanju prevodov. Jutro (5. 3. 1931). Medmrežje: <http://www.gore-ljudje.net/novosti/63959/> (12. 3. 2018).
- Sedej, D. 1992: Aljaž turna ni postavil v svojo čast in slavo. Gorenjski glas (10. 4. 1992).
- Sedej, D. 1993: Spominska obeležja izginjajo: Kje je spominska plošča iz doline Vrat? Gorenjski glas (6. 8. 1993).
- Šelek, M. 2016: Spre gledana junakinja v krilu. Zarja (19. 10. 2016).

NARAVA KOT POLITIKA: MOTIV TRIGLAVA V GRAFITIH IN STREET ARTU

dr. Mitja Velikonja

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Kardeljeva ploščad 5, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
mitja.velikonja@fdv.uni-lj.si

IZVLEČEK

Narava kot politika: motiv Triglava v grafitih in street artu

V pričujočem prispevku me zanima, kako se Triglav pojavlja kot nevrprašljivi politični simbol slovenstva v uličnih subkulturah (v grafitih in street artu) in kako je to skladno z njegovim pojavljanjem drugod (je tudi uradni simbol, politični znak, blagovna znamka, popkulturna ikona). S semiološko metodo sem ugotovil, da na štiri načine: prvič, kot vsenacionalni simbol; drugič, kot simbol levičarskih organizacij in gibanj (od medvojnne Osvobodilne fronte do sodobnega pop-levičarstva, pa tudi današnjih antifašistov); tretjič, kot desni strankarski simbol (med podporniki Janeza Janše); in četrtič, kot simbol desničarskih skrajnežev (gibanj tipa Avtonomni nacionalisti Slovenije in Tukaj je Slovenija). Ugotavljam, da gre v vseh primerih za paradigmatičen primer naturalizacije politike: ideologija se esencializira, »obesi« na nekaj trajnega, nespremenljivega, večnega. Sklepna ugotovitev prispevka je, da Triglav ni le geografsko najvišji slovenski vrh, ampak, dobesedno, tudi vrh ideologije slovenstva – kakorkoli si to slovenstvo določena politična opcija pač predstavlja.

KLJUČNE BESEDE

graffiti, street art, nacionalizem, alpska kultura, ideologija, semiologija, Triglav, Slovenija

ABSTRACT

Nature as politics: motive of Mount Triglav in graffiti and street art

In the article before us, I am interested in how Mt. Triglav appears as an unquestionable political symbol of Slovenianness in street subcultures (graffiti and street art) and in what way that is in line with its appearance elsewhere (it is also an official symbol, a political sign, a trademark, a pop-cultural icon etc.). With the semiotic method I discovered this in four ways: first, as an all-national symbol; second, as a symbol of leftist organisations and movements (from the wartime Osvobodilna fronta (Liberation Front) to the contemporary pop-leftism, as well as the present-day anti-Fascists); third, as a right-wing political party symbol (among the supporters of Janez Janša); and fourth, as a symbol of right-wing extremists (movements of the types Avtonomni nacionalisti Slovenije /Autonomous Nationalists of Slovenia/ and Tukaj je Slovenija /Here is Slovenia/). I find that in all cases it is a paradigmatic example of naturalisation of politics: the ideology is essentialised, »hung« on something lasting, unchanging, eternal. The conclusion of the article reads that Mt. Triglav is not only geographically the highest peak of Slovenia, but is literally also the peak of the ideology of Slovenianness – however this Slovenianness is perceived by a certain political option.

KEY WORDS

graffiti, street art, nationalism, Alpine culture, ideology, semiology, Triglav, Slovenia

1 Uvod: začetek (ideoloških) vzponov na Triglav

Ideološka samokonstrukcija in samopercepcija Slovencev naj bi središčila okoli *alpskosti*: kulturno in zgodovinsko da smo *alpski narod*, čeprav čisto geografsko gledano alpski svet predstavlja manjši del ozemlja Republike Slovenije. V »*alpski kulturi slovenstva*«, kot jo imenuje kulturolog Boštjan Šaver v svoji lucidni knjigi (2005), ima osrednje mesto najvišja gora, Triglav (več o zgodovinski genealogiji osvajanja Triglava in o njegovih sodobnih (re)interpretacijah glej v Mikša 2017, Kučan 1998, Jezernik 2015 in Črnič 2013). Od takrat smo »*Slovinci ponosni na Triglav, kot da so ga sami zgradil*«, kot repajo Valter Rap, Samo Boris in Ičo Lumbago v svoji kritični pesmi Dežela iz leta 2008. V 19. stoletju, torej v času nastajanja slovenskega nacionalizma v opoziciji zlasti do nemško-avstrijskega, je bilo planinarjenje, osvajanje gorskih vršacev, simbolno apropiiranje gorske krajine in alpske kulture (noša, hrana, glasba, vrednote), izredno pomembno v konstituiranju in profiliranju naroda: šlo je za, dobesedno, *narodni vzpon* (ideološke sintagme, verze, citate iz časopisov in vsebine grafitov navajam v *poševnem tisku*). Alpska kultura in simbolika sta se takrat izkazovali kot vseslovenski: pomenljivo je dejstvo, da duhovnik in planinec Jakob Aljaž svojega stolpa leta 1895 ni politično ali versko obeležil: na njem ne najdemo niti strankarskih simbolov niti katoliškega križa.

V 20. stoletju se je to spremenilo: politična simbolika Triglava se je razvijala v treh povezanih, medsebojno prepletenih smereh: nacionalno-brambovski, strankarski in državni/popkulturni. Prvič: še vedno je označevala *slovenstvo* v odporu zoper *nemštvo*, a ta vidik se je zmanjšal po propadu Avstro-Ogrske leta 1918 in ustanovitvi države južnih Slovanov, dokončno pa po zmagi nad nemškim nacizmom leta 1945. Drugič: v svojo ideološko agendo so jo vključile različne, medsebojno antagonistične politične struje in skupine na Slovenskem: stiliziran lik Triglava naj bi bil samo *naš*, *samo levi* ali *samo desni* simbol. In končno, tretjič, postal je vseslovenski državni simbol z razvejanim množično-kulturnim, popularno-zgodovinskim, športnim in potrošniškim ozadjem (podrobneje v zadnjem poglavju Šavrove knjige z naslovom *Kulturni pomen Triglava: Od religijskih vzorcev do osamosvajanja in novih vrednot* (2005, 221–250).

A to samoumevno *alpskost Slovencev* in njeno osrediščenost na Triglav je treba postaviti pod mikroskop kritike ideologije: predstavljati mora začetek resne analize, ne pa njen vnaprej določeni rezultat. Triglav ni *simbol Slovencev* kar tako, ampak je učinek ideološkega govora o njem. V pričujočem članku me zanima poseben vidik sodobnega ideološkega prisvajanja Triglava, ki je bil v dosedanjih študijah spregledan: njegova selitev v javni prostor v obliki grafitov in street arta. V zadnjih letih sem na zidovih slovenskih mest, na ograjah, pločnikih, vratih in drugih javnih prostorih fotografiral okoli šestdeset grafitov, nalepk, šablon, napisov, instalacij, ki so v svoji kompoziciji vsebovali ta motiv. Ob tem pa še okoli sto petdeset drugih javnih vizualnih upodobitev Triglava v spomenikih, blagovnih znamkah, umetniških instalacijah, kot popkulturno ikono in tako naprej. Moje osnovno raziskovalno vprašanje torej je, kakšni so ideološki pomeni Triglava v današnji grafitarski kulturi? Z drugimi besedami: kako si slovenstvo, petrificirano v tej gori, danes predstavljajo grafiterji kot zagovorniki različnih političnih opcij? Na kratko: kdo, kako, za koga in zakaj riše te tri zašiljene trikotnike na zidove in druge javne površine?

Raziskovanja sem se lotil s semiološko metodo, ki razlaga delovanje družbenih struktur, predvsem razmerij moči, skozi različne kode oziroma ideologije. Zanimajo jo torej družbeni pogoji in družbeni učinki pomenjanja: na kratko, ideologija znakov okoli nas. Analiza poteka v dveh korakih: na nivoju denotacije (oziroma manifestacije), torej eksplisitnega pomena kot takega, na sebi, in potem na nivoju konotacije (oziroma latentnosti), implicitnega oziroma ideološkega pomena, reprezentacije, ki jo ta znak prinaša. Semiologija kot »študij znakov« omogoči razumevanje podob, ki kot take konstruirajo in odražajo delovanje družbe kot celote: na kratko, kaj katera koli od njih predstavlja in kakšne posledice za družbo ima (semiološko metodo v razlaganju grafitov in street arta sem podrobneje razložil na drugem mestu (Velikonja 2017)). Zanimali me bodo torej grafiti kot taki (iz perspektive »mesta podob same«), ne pa njihovi avtorji (»mesto nastanka«) ali njihovi mimoidoči gledalci, javnost (»mesto sprejemanja«, sledeč zelo uporabni klasifikaciji vizualne metodologinje Gillian Rose (2012, 19–40)).

2 Ideološka prisvajanja Triglava v grafutih in street artu

Nobenega dvoma ni, da se Triglav v zadnjem stoletju ideološko konstruira in percipira kot neprašljivi simbol sodobnega slovenstva. Moje vprašanje je, kakšno je to slovenstvo v očeh političnih aktivistov, v mojem primeru tistih s spreji v rokah. Na vprašanje, kaj o Slovencih govorijo grafiti s Triglavom, sem našel štiri skupine odgovorov: za ene je to vsenacionalni simbol, za druge levičarski, za tretje desni strankarski in za četrte skrajno nacionalistični. V vsaki od teh štirih skupin bom grafite in street art primerjal z drugimi sodobnimi vizualnimi reprezentacijami Triglava.

2.1 Grafiti s Triglavom kot vsenacionalnim simbolom

Triglav danes figurira predvsem kot simbol naroda in države s širokim pop-kulturnim ozadjem. *Triglav First*, da ironično parafraziram trumpovski novorek. Njegova ideološkost se izraža kot nadstrankarska, njegova političnost kot nadpolitična, vsesplošna, *državotvorna in domoljubna*, da tudi sam uporabim najbolj zljajana pojma tranzicije: enotil naj bi vse Slovence in jih ločeval od pripadnikov drugih narodov. Najdemo ga v uradnem aktualnem državnem (in prejšnjem socialističnem republiškem) grbu, v oznakah policije, vojske, v logotipih različnih državnih praznovanj (recimo obletnic samostojnosti), veteranskih in drugih podobnih združenj ter uradov, v simbolu slovenskega predsedovanja Evropski uniji (2008), v različnih vladnih komunikacijah, na slovenskem evrskem kovancu, na spomenikih in pomnikih *osamosvojitvene vojne* leta 1991, na avtomobilskih nalepkah za tujino in tako naprej. Že skoraj trideset let se brezštevne različice Triglava pojavljajo na razpisih za izbor novih nacionalnih simbolov (včasih tudi v ironičnem smislu, recimo v kombinaciji z originalnim Adidasovim trilistim simbolom). Pomenljivo je, da je bila ravno poletje 1991 »*podoba Triglava ena izmed ključnih in najbolj pogostih uporabljenih fotografskih upodobitev*«, vključno z naslovnico takratnega Slavnostnega Dela (Šaver 2005, 30).

MITJA VELKONJA

Slika 1: Triglav kot vrtna dekoracija.

Lik Triglava se uporablja v uradne namene in tudi v dekorativne (slika 1; recimo v praznični okrasitvi Ljubljane decembra 2016), v turističnih in ekoloških kampanjah, kot uradni znak (in na dresih) športnih reprezentanc ali navijaških skupin (celo tiste Bayernove iz Slovenije!), v logotipih in blagovnih znamkah različnih podjetij in ustanov (od nekoč Državne založbe Slovenije in Splošne plovbe Piran do Zavarovalnice Triglav in sintalovih varnostnikov), v imenih športnih klubov in kulturnih društev (celo tistih manjšinskih, recimo bošnjaškega Ljiljan), na vabilih na različne prireditve. Glasbeniki se v svojih pesmih neštetokrat sklicujejo na Triglav, največ seveda narodnozabavni, njegovo stilizirano podobo pa najdemo tudi na naslovnici albuma rokrskega benda Mi2. Prisoten je na nagrobnih spomenikih zagrehtih planincev in kot vrtni okras, skalnjak. Pogost je tudi v vsakdanjem besednjaku (*velik kot Triglav ...*), v reklamah (Tuševa akcija *Vsak od nas ima svoj Triglav*) in folklorističnih pogruntavščinah (*vsak pravi Slovenec mora vsaj enkrat na Triglav ...*), njegove simbolike mrgoli v različnih blogih, Facebook skupinah ali spletnih klepetalnicah, da ne omenjam organiziranih romanj različnih skupin nanj (predstavnikov strank, poklicnih združenj, žensk, misic, različnih ekscentrikov – lista bizarnih vzponov na to goro se po mojem mnenju (ne) konča avgusta 2016 z varjenjem piva na Triglavu skupine entuziastov, ki je tako postalo *najvišje pivo v Evropi*) in izredne medijske pozornosti, ki je deležen v času okroglih obletnic *osamosvojitve* in drugih političnih prelomnic. Takšno obsedenost s Triglavom kot *simbolom slovenstva* pa so preizpraševali kritični umetniki: recimo multimedijška umetnica Samira Kentrič s političnimi ilustracijami in tri umetniške skupine – neoavantgardna OHO (leta 1968), retrogardna Irwin (leta 2004) in trije Janezi Janše (leta 2007) – v njihovih »troglavih« performansih.

Za razliko od zares inflatorne rabe Triglava na vseh teh področjih političnega in kulturnega mainstreama je takšnih »vsenacionalnih« grafitov razmeroma malo: »v sliki in besedi« zgolj ponavljajo vse te obrazce. Najdemo torej njegovo silhueto, dodane so nacionalne barve, srce, pripis *Moja dežela*, torej nič posebej izvirnega. Izstopata dva: prvi v obliki znaka slovenske vojske, narejen na nekdanjem objektu Jugoslovanske ljudske armade kot nekakšen simbol zmage nad njo; drugi pa v kombinaciji s kratico antifašistične medvojne organizacije Primorcev *TIGR*.

2.2 Grafiti s Triglavom kot simbolom levičarskih organizacij in gibanj

Prva stilizacija Triglava sega v trideseta leta: arhitekt Jože Plečnik ga je upodobil v Šverljugovem znamenju na Bledu in v grbu nad vhodom v ljubljansko Narodno in univerzitetno knjižnico. Grb vključuje tudi motiv morja, ki torej locira slovenstvo od Triglava do Jadrana: ta dobesedno *Alpe-Adria* postane simbolni nacionalni program in odtlej se praviloma pojavljata skupaj (Triglav tu deluje kot izhodiščna točka pomenjanja Slovencev, ki segajo do Jadranskega morja, in kasneje Jugoslovanov, ki živijo *Od Vardara pa do Triglava ...*). A v resnici se je populariziral v času druge svetovne vojne, ko ga je takoj prevzela odporiška stran. Raziskovalca slovenskega alpinizma Peter Mikša in Urban Golob ugotavljata, da »se je ogromna večina članov [planinskega, op. a.] društva, Skale in drugih ljubiteljev gora znašla v partizanih, vrstah OF, jetniki v koncentracijskih taboriščih in tudi med talci« (Mikša in Golob 2013, 49). Zato ne preseneča, da kvizlinška stran nikoli ni posegla po tem motivu; odločila se je za druge: za *gorenjskega orla*, katoliški križ, običajno nacistično simboliko. Triglav je postal »uradni« simbol Osvobodilne fronte slovenskega naroda: v njenem tisku, na letakih in plakatih, v imenih njenih podskupin in glasil, na štampiljkah, v obliki vojaške kape *triglavke* do leta 1944 (oblika sicer izhaja iz kap republikancev iz španske državljanske vojne, slovenski in delno tudi hrvaški partizani so si jo zgolj prisvojili in preimenovali (Pavlaković 2014, 324–325)). In seveda v grafitih (glej več v Konda 2017, 53–74), ponavadi s pripisom *OF* in/ali (rdečo) zvezdo. Motiv Triglava avtorjev Marjana Tepine in Eda Ravnikarja, sicer arhitektov, je tehnično izredno dognan: preprost in poveden, učinkovit, praktičen, nasprejan/narisan v hipu. Bil je kot nalašč za grafitarske akcije, saj ga je lahko naredil vsakdo, brez kakšnega koli posebnega oblikovalskega talenta. V kombinaciji z rdečo zvezdo (ali celo brez nje!) se je nadaljeval tudi v povojnem času, na številnih partizanskih spomenikih in grobovih (slika 2). Tako kombinacijo sem našel na več mestih v Ljubljani, dva v Ribnici, Vipavskem Križu, Dvoru pri Žužemberku, na Otlici, Boču, v Drami, Črni

vasi, Zaspani grapi pri Idriji, v Kočevju, Kamniški Bistrici, Ribnem pri Bledu in drugod; najdemo pa jo tudi, skupaj z rdečo zvezdo, na Malgajevem spomeniku v Dobrijah. Ponekod je Triglav jasno razviden, ponekod manj in celotna kompozicija bolj spominja na nekakšen triptih. To dokazuje močno izraženo nacionalno komponento partizanskega odpora, saj, zanimivo, na njih (razen zvezde) ni drugih znakov *proletarskega internacionalizma* ali *socialistične revolucije*, recimo srpa in kladiva, stisnjene pesti, referenc na Rdečo armado ali Marxovih ali Leninovih citatov, ki so sicer prevladovali na spomenikih drugje v socialističnem delu Evrope.

Partizanska oziroma oefarska grafitarska prisvojitve Triglava se nadaljuje tudi danes (slika 3) in obstaja na sredini slovenske tranzicijske levice. Ne najdem je v imažeriji »levih« strank (»levih« dajem v narekovaje, kajti tranzicijska strankarska »levica« si s strankarsko desnico deli obe glavni ideološki usmeritvi in praksi: neoliberalizem in nacionalizem; v tem smislu sta si parlamentarna levica in desnica, razen kozmetičnih razlik, ki se uporabljajo zgolj v populistične namene, v svojem bistvu enaki): te se skušajo na vse načine, tudi simbolno, ločiti od *prejšnjega totalitarnega režima*, da uporabim spet eno izmed sodobnih diskurzivnih cvetk. Ne najdem je niti med simboli novih levičarskih gibanj in skupin, recimo alterglobalistov in anarhistov (ta levo-leva politična pozicija zavrača tako jugoslovansko socialistično kot nacionalno simboliko: lep primer je trobojnica *Zlovenije*, ki sem jo našel na spletu, s, hm, triglavim falusom namesto Triglava v grbu). Kombinacijo Triglava + rdeče zvezde (+ OF) pa najdem v simboliki današnje borčevske organizacije in drugih organiziranih levih skupin (kot svoj simbol ga je prevzela kratkotrajna Socialistična zveza Slovenije leta 1990, ki je nastala iz transmissijske organizacije Socialistične zveze delovnega ljudstva), pa tudi pop-levičarjev: na *partizanskih prireditvah*, na jugonostalgični sceni in v vizualijah levo usmerjenih demonstracij (na vstajah jeseni in pozimi 2012/13, pa na shodu v podporo beguncem februarja 2016). Pojavlja se na njihovih zastavah, kratkih majicah, na vabilih, letakih, transparentih, v različnih logotipih. Pogosto prihaja do zanimivih kombinacij, recimo

MITJA VELIKONJA

Slika 2: Partizanski spomenik.

MITJA VELIKONJA

Slika 3: Grafit OF.

do združitve silhuete Triglava in rdeče zvezde (recimo na kratkih majicah in v logotipu praznovanja ustanovitve slovenske Teritorialne obrambe leta 2010).

Grafitov in street arta s Triglavom kot levičarskim simbolom je kar precej, vsebinsko pa v glavnem ne odstopajo od tistih iz partizanskih časov. Pogosto so jim dodani še kakšen drug takrat uporabljan označevalec (*Tito* ali pa *Smrt fašizmu*), geslo iz sedanosti (*Naci fak of* (slika 4) ali *Skini fak of – Če bi Hitler praznoval ne bi ti slovensko znal*) ali živahna »rastafarjanska« barvna kombinacija. Edina izjema je grafit, ki na domiseln način izraža multikulturalnost sodobne slovenske družbe: znotraj stiliziranega »slovenskega« okvira s Triglavom in tremi *evropskimi zvezdami* na vrhu je vrisan popularizirani srbski pravoslavni grb. »Popravljen« je z zvezdico v vsakem izmed »C-jev« in tako postane muslimanski znak (slika 5).

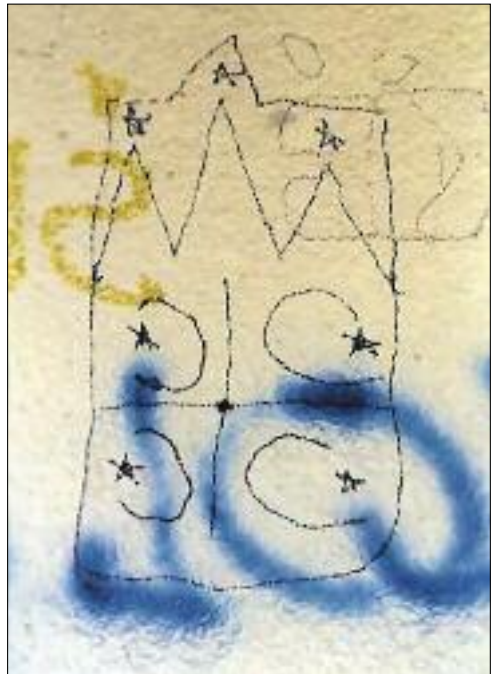
2.3 Grafiti s Triglavom kot desnim strankarskim simbolom

Na strankarski desnici se je Triglav kot vizualni simbol kljub izrazitemu narodnjaškemu potencialu pojavil samo dvakrat: na plakatih Barbare Brezigar na predsedniških volitvah leta 2002 in kot simbol Združene desnice pred volitvami 2018.

Popolnoma drugače je v ulični kulturi. Že od procesa proti četverici, torej od pomladi 1988 dalje, se pojavlja v grafitih, street artu in na transparentih na demonstracijah podpornikov Janeze Janše (slika 6), sedaj dolgoletnega predsednika Slovenske demokratske stranke. Njegovi začetnici *JJ* zamenjujeta *OF* nad silhueto Triglava, čemur se pogosto pridruži še kakšen naklonjen pripis, recimo *JJ – Slo Quality* ali *Respect*. Simbolna prilastitev pa seveda takoj sproži grafitarsko vojno: levičarji čez *JJ* z rdečim nasprejajo *OF* (ali dodajo dva *O-ja*, torej iz *JJ* pride *OJOJ* (slika 7), ali pa tak projanševski grafit ironično »popravijo« v smejoč obraz ali mačko ...), njegovi aktivisti to spet vrnejo na *JJ*, pripišejo *Laž* ali enostavno prečrtajo ... in tako naprej.

Slika 4: Antinacistični grafit.

Slika 5: Multikulturalni grafit.

MITJA VELKONJA

Slika 6: Grafit Janez Janša.

MITJA VELKONJA

Slika 7: Grafitarska bitka.

2.4 Grafiti s Triglavom kot simbolom desničarskih skrajnežev

Tudi v vizualni produkciji skrajne desnice najdem manj upodabljanja Triglava, kot bi pričakoval. Prevladujejo drugi simboli, bodisi lokalni (*karantanski panter*, knežji kamen, general Rudolf Maister, *verigar* (prva poštna znamka kratkotrajne Države Slovencev, Hrvatov in Srbov) ali naslov himnične pesmi Davorina Jenka Naprej zastava Slave) bodisi globalni (svastika in drugi nacistični znaki, *keltski križ*, nacistične in *white power* šifre 18, 88, 14). Vseeno pa je tega več od časov takoimenovane *begunske krize* dalje. Stiliziran se je pojavil v imažeriji ksenofobnih iniciativ, kot so Teritorialna obramba slovenske domoljubne organizacije, gibanje OPS (Osveščeni prebivalci Slovenije), Slovenija zavaruj meje ter slovenska izpostava vseevropskega gibanja Generacija identitete, ki so ga na svoji spletni strani redizajnirali v skladu s svojim znakom. Sicer je ksenofobnega uporabljanja simbolizma Triglava precej v drugih medijih. Navajam tipičen primer iz maja 2016 v reviji Reporter (medmrežje 1): »iz stavbe uredništva revije Reporter smo do nedavnega lahko gledali Triglav, simbol slovenstva, od danes naprej nam pogleda na Julijske Alpe ne bo kazila samo kupola minareta, ampak tudi muslimansko znamenje na vrhu – kovinski polmesec«.

Zato pa je Triglava precej več v ulični produkciji, v grafitih in šablonah desničarskih skrajnežev. Rdeči levičarski grafiti se prekrivajo z motivom Triglava, morja in *keltskega križa* v črni barvi; tudi napis *Najprej Slovenec, nato Evropejec* spremljata Triglav in morje. Čisto majhen Triglav v ozadju *verigarja* je najti na nalepkah skupine Tukaj je Slovenija, ki so po letu 2000 dobesedno preplavile Slovenijo. Avtonomni nacionalisti Slovenije (ANSi; slika 8) namesto oefovske zvezde nad Triglav in morje postavijo srce; postavijo ga v zobato kolo (motiv je videti precej retro-futuristično na irwinovski način) na plakat, v katerem razložijo, kaj pomeni biti *PROTI Slovenijo* (po vrsti: to pomeni biti *PROTI komunizmu*, *PROTI drogam*, *PROTI islamskemu ekstremizmu*, *PROTI imigraciji*, *PROTI propadu naše kulture in naroda*); Triglav se znajde v črki O poziva *Slovinci, združimo se!*; na njegov vrh pripišejo *SLO*.

Slika 8: Šablona ANSi.

3 Petrificiranje ideologije

Tovrstna prisvajanja razlagam s semiološko metodo, ki razkriva delovanje ideologij najbolj na tistih mestih, ki se predstavljajo kot neideološka; politik, ki se imajo za nepolitične oziroma nadpolitične; pristranskosti, ki nastopajo iz metapozicij; partikularnosti, ki se vehementno razglašajo za univerzalne; družbenih razmerij, ki se skrivajo v naravne danosti. Njen utemeljitelj Roland Barthes takole razloži ideološko strategijo naturalizacije: »*bistveni princip mita je spreminjanje zgodovine v naravo*«, torej se mitski govor »*takoj zamrzne v nekaj naravnega*« (Barthes 1972, 128). Drugače rečeno: »*buržoazna ideologija /.../ spreminja resničnost sveta v sliko sveta, Zgodovino v Naravo*« (Barthes 1972, 140, glej tudi 143, 147). Po njegovo se prav zato »*mit doživlja kot nedolžen govor: ne zato, ker bi bili njegovi nameni skriti – če bi ostali skriti, ne bi bili učinkoviti – ampak zato, ker so naturalizirani*« (Barthes 1972, 130). Mit torej depolitizira politiko. Kulturolog Stuart Hall (1999, 95–96) opredeli »*naturalizirane kode*« oziroma »*naturalizirane percepcije*« kot tiste, ki »*ustvarjajo navidez »naravne« prepoznave*«. In nadaljuje: »*določeni kodi so seveda lahko široko razširjeni v določeni jezikovni skupnosti ali kulturi in naučeni v tako zgodnjem otroštvu, da se zdi, kot da niso skonstruirani, /.../ ampak »naravno« dani. Zgleda, da so taki preprosti vizualni znaki pridobili »skoraj-univerzalni pomen«, čeprav je popolnoma jasno, da so celo navidez »naravni« vizualni kodi v resnici kulturno specifični*«. Tudi etnolog Božidar Jezernik v svojih študijah razlaga tovrstno »*preoblikovanje Zgodovine v Naravo*« (Jezernik 2010, 18) v nacionalnem zgodovinopisju.

Apropriacije Triglava so paradigmatičen primer naturalizacije politike: ideologija se esencializira, »obesi« na nekaj trajnega, nespremenljivega, večnega. V predmodernih časih je to absolutno točko igralo božanstvo ali božanstva, torej kakršna koli transcendentalna bitja. Od novega veka, še posebej od romantike dalje, se ta točka naturalizira, postane Narava, z veliko začetnico. Nacionalizem kot dominantna kolektivna ideologija moderne dobe (tako je kot liberalizem dominantna individualistična ideologija te dobe) konstruira nacionalno identiteto kot nekaj naravnega, prirojenega, utemeljenega *na krvi in zemlji*. V tem primeru, da parafraziram nacionalistično patetiko, *na krvi in gori*.

4 Sklepne misli: najvišja slovenskih gora kot vrhunec ideologije slovenstva

Na koncu besedila se vračam k uvodnim verzom. V resnici je Triglav *zgradil Slovence*, ne pa oni njega: gora je že tam, sama po sebi, nismo je postavili, *zgradili*. A prav kot taka, kot »naravni pojav«, omogoča nesluteno politizacijo, ker si jo lahko za svoje potrebe prisvoji vsak (točno to se je dogajalo tudi z Aljaževim stolpom, ki so si ga skušale simbolno prisvojiti različne politične skupine: italijanski nacionalisti so ga med obema vojnama v »pleskarski vojni« prebarvali v njihovo »tricolore«, jugoslovanski pa v jugoslovansko trobojnico, poveljni komunisti rdeče, na vrh pa postavili zvezdo, še pred osamosvojitvijo je na njem zavihrala nova slovenska zastava (takrat še brez grba), sprašujem se, kakšna bo njegova naslednja barva ...). Politični grafiti s Triglavom (in seveda vse druge vizualije) kažejo, da se okoli vprašanja, čigav je, bije nenehen srdit hegemonski boj. Je Triglav od levičarjev in zagovornikov antifašističnih tradicij? Od desne strankarske opcije oziroma enega izmed njenih voditeljev? Od namnoženih pasm slovenskih ksenofobov? Od *slovenskega naroda*, njegove nacionalne države, Republike Slovenije?

Odgovor leži že v vseh teh vprašanih samih: Triglav kot »*totalni*« oziroma »*vseobsežni označevalec*« (Šaver 2005, 239) je od vseh tistih, ki na svoj partikularen in medsebojno antagonističen način definirajo Slovenijo, Slovence, slovenstvo kot celoto. Njegov položaj je *cross-političen*, velja za vsakogar, njegove prisvojitve pa samo za *naše*. Če kaj, potem ravno tovrstni grafiti – kjer se izvorno sporočilo lahko s čisto majhno intervencijo in modifikacijo popolnoma spremeni, »nagne« na drugo stran – lepo pokažejo, da Triglav nima stalnega ideološkega pomena, ampak da je ta nenehno spremenljiv, v procesu, dejansko bojišče različnih interesov, ki aludirajo na *slovenstvo* kot celoto. Razlog, zakaj se tako pogosto pojavlja tudi v obliki grafitov in street arta, po mojem mnenju leži v ambiciji protagonistov slovenskega nacionalizma – bodisi levega, bodisi desnega, bodisi uradnega/državnega – po hegemonski dominaciji

tudi na zidovih, na tem odprtem in relativno še svobodnem komunikacijskem prizorišču. Krajše reče-no: če smo že povsod drugod prevladali, pa dajmo še na ulici!

Bodisi da je na vrhu lika Triglava ena rdeča zvezda ali tri *evropske*; bodisi kratica Osvobodilne fronte ali Janeza Janše; bodisi je to državni ali Plečnikov ali levi ali desni simbol; bodisi Slovenije do Jadranskega morja ali Jugoslavije do Vardarja – takšno nasprejano »ruvanje za Triglav« je popolnoma razumljivo, saj si ga hoče vsak prisvojiti, vsak investirati vanj svojo politično opcijo. Veliko bolj problematično se zdi dejstvo, da se nek naravni pojav, nekaj, kar je nastalo samo po sebi in za kar nihče nima zaslug, tako dolgo in s tako nereflektirano vztrajnostjo pojavlja kot osrednji simbol neke družbe.

Dejstvo je, da se je slovenski nacionalizem v pomanjkanju drugih referenc – ni bilo slavne zgodovine, visoke kulture, pomembnih voditeljev, religijske drugačnosti, ekskluzivnega etničnega ozemlja, torej čisto ničesar izjemnega – konstruiral na osnovi jezikovnih in naravnih posebnosti. Skratka: na nečem je bilo pač treba zgraditi izjemnost svojega naroda, pa četudi je to – sarkastično rečeno, iz obupa – gola narava. To je še najlažje, najmanj imaginativno: narava pač vedno je. Če je bilo to še nekako razumljivo v času romantičnega nacionalizma, katerega mantra je bil *nacionalni ponos* nad čemerkoli, pa četudi je to narava sama, ki je nismo ustvarili *mi*, pa je to danes, v obdobju metamodernosti – neslutene tehnološkega razvoja, kulturnega pluralizma, fluidnosti identitet, družbene dinamičnosti, množičnih migracij – po mojem mnenju precej zastarelo. Slovensko nacionalno identiteto namreč še vedno simbolno »naturalizira«, ne pa »kulturalizira«; reducira na »naravno dano«, ne pa »družbeno konstruirano«; na trdnost, dobesedno kamnitost identitete, ne pa na njen neustavljiv razvoj. Lévi-straussovski civilizacijski prehod od narave h kulturi se obrne nazaj iz kulture v naravo: *simbol slovenstva* ostaja nekaj preprosto naravnega, ne pa kulturnega.

To pa je ultimativno ideološko dejanje, saj konotacijo vrača nazaj v denotacijo, politiko premesti v naravo, dinamičnost pa regresira v stabilnost. Triglav ni le geografsko najvišji slovenski vrh, ampak – dobesedno – tudi vrh ideologije slovenstva. Dobronamerna vzhičenost Slovencev nad njim ali njihovo nedolžno oboževanje sta torej najgloblje ideološka in imata kot taka tako povezovalne kot izključevalne razsežnosti: in če z zanosom govorimo o prvih, moramo s skrbjo opozarjati na druge. Naloga kritične znanosti je, da nenehno razkriva, postavlja pod strog vprašaj samoumevne ideološke konstrukcije in recepcije, predvsem tiste maligne, različnih družbenih pojavov. V tem prispevku so to pač grafičarske vizualizacije Triglava, ki se danes bolj kot kadarkoli prej, z neverjetno lahkoto, še vedno razglaša za *sveto goro Slovencev*.

Pripis: tekst je hommage mojemu pokojnemu asistentu mag. Boštjanu Šaverju, nemu najbolj lucidnih kulturologov in obenem ljubiteljev slovenskih gora, kar sem jih poznal. Pogosto asistenti nadaljujejo z raziskavami njihovih mentorjev, v tem primeru pa je, žal, ravno obratno: nadgradil sem temo, ki se jo je tako predano in suvereno loteval v svoji kratki, pa vendarle zelo uspešni akademski karieri.

5 Viri in literatura

- Barthes, R. 1972: *Mythologies*. New York.
- Črnič, A. 2013: *Neopaganism in Slovenia. Modern Pagan and Native Faith Movements in Central and Eastern Europe*. Durham.
- Hall, S. 1999: *Encoding, Decoding. The Cultural Studies Reader*. London.
- Jezernik, B. 2010: *Nacionalizacija preteklosti. Med prezentacijo in manipulacijo*. Ljubljana.
- Jezernik, B. 2015: *Pogledi na Triglav skozi čas. Traditiones 44-1*.
- Konda, H. 2017: *Grafiti v Ljubljani: zgodovina, grafitarji, mesto*. Ljubljana.
- Kučan, A. 1998: *Krajina kot nacionalni simbol*. Ljubljana.
- Medmrežje 1: <http://www.reporter.si/slovenija/ljubljana-na-poti-islamizacije-na-minaret-pritrdili-polmesec/61622> (26. 12. 2017).

Mikša, P., Golob, U. 2013: Zgodovina slovenskega alpinizma. Ljubljana.

Mikša, P. 2017: Triglav in Jakob Aljaž. Ljubljana.

Pavlaković, V. 2014: The Battle for Spain is Ours: Croatia and the Spanish Civil War, 1936–1939. Zagreb.

Rose, G. 2012: Visual Methodologies – An Introduction to Researching with Visual Materials. Los Angeles.

Šaver, B. 2005: Nazaj v planinski raj – Alpska kultura slovenstva in mitologija Triglava. Ljubljana.

Velikonja, M. 2017: Yugoslavia after Yugoslavia: Graffiti about Yugoslavia in Post-Yugoslav urban landscape. The Cultural Life of Capitalism in Yugoslavia – (Post)Socialism and Its Other. Cham.
DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-47482-3_18

PRIMERJAVA MAKETE TRIGLAVA OB BOHINJSKEM JEZERU Z DEJANSKO OBLIKO GORE

dr. Dušan Petrovič, Anita Anželak, dr. Tilen Urbančič, dr. Dejan Grigillo

*Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo, Jamova 2, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
dusan.petrovic@fgg.uni-lj.si, anita.anzelak@gmail.com, tilen.urbancic@fgg.uni-lj.si, dejan.grigillo@fgg.uni-lj.si*

IZVLEČEK

Primerjava makete Triglava ob Bohinjskem jezeru z dejansko obliko gore

V Ribčevem Lazu ob Bohinjskem jezeru stoji zidana maketa Triglava, delo bohinjskega slikarja Valentina Hodnika. Čeprav gre za umetniško delo, je zanimiva tudi ocena pravilnosti njene oblike. V ta namen smo na Fakulteti za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani maketo fotografirali z digitalnim fotoaparatom in izdelali oblak točk makete. Tega smo transformirali v naravno velikost in ga primerjali z obliko dejanskega Triglavskega pogorja, pridobljeno iz podatkov laserskega skeniranja Slovenije (LSS). Pričakovano oblika makete precej odstopa od dejanske oblike gore, tudi merilo posameznih pobočij in grebenov ni enako. Za kakovostno ovrednotenje makete smo izračunali razdalje med transformirano maketo in dejanskim površjem. Rezultate predstavimo s sliko absolutnih razdalj.

KLJUČNE BESEDE

Triglav, maketa Valentina Hodnika, trirazsežni model, oblak točk, SfM

ABSTRACT

Comparison of the Mount Triglav model at the Bohinj lake with the actual mountain shape

In the Ribčev Laz near Lake Bohinj there is a model of Mount Triglav built from stone, the work of the painter Valentin Hodnik from Bohinj. Although it is a work of art, it is interesting to evaluate the correctness of its shape. To this end, we photographed the model with a digital camera and created its point cloud. By transforming the point cloud into its actual size we compared it with the shape of the actual Triglav mountain range, obtained from National Laser Scanning Data (LSS). As expected the shape of the model varies considerably from the actual shape of the mountain and also the scale of the individual slopes and ridges is not the same. For the qualitative evaluation of the model, we calculated the distances between the transformed model and the actual surface. The results are presented by the image of absolute distances.

KEY WORDS

Mount Triglav, Valentin Hodnik's model, 3D model, point cloud, SfM

1 Uvod

Triglav, najvišji vrh Julijskih Alp in najvišji vrh Slovenije, je že zaradi svojega primata posebej izpostavljen in zaželen. Za Slovence ima simbolni pomen. Mnoge obiskovalce okolice Bohinjskega jezera pritegne pogled na Triglav izpred spomenika »štirih srčnih mož«, ki stoji v Ribčevem Lazu nekaj sto metrov pred obalo jezera. Vsaj tako zanimiva pa je tudi zidana maketa Triglava ob cesti, ki pelje ob obali jezera. Okoli 2 m visoka in 6 m široka maketa Triglava z ožjo okolico (slika 1) je delo bohinskega slikarja Valentina Hodnika (1896–1935). Njegov najpomembnejši slikarski motiv so bile bohinske gore. Njegove upodobitve gora, realistične kot tudi tiste šaljive, je še danes mogoče zaslediti na razglednicah. Maketo Triglava je slikar Hodnik izdelal med letoma 1931 in 1932. Vanjo je vgradil tri tone kamnja (podatek je z informacijske table pri maketi Triglava), ki ga je utrdil s cementom. Poleg oblik vrha, bližnjih grebenov in sten so na njej tudi kovinske makete planinskih postojank okoli Triglava (Triglavski dom na Kredarici, Dom Planika in Dom Valentina Staniča). Maketa posnema podobo gore, vendar lahko sklepamo, da je bila izdelana predvsem na podlagi slikarjeve predstave, brez kakršnih koli meritev ali merske primerjave z velikostjo in obliko Triglava in okolice. Za potrditev domneve smo na Fakulteti za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani izvedli primerjavo oblike makete z dejansko obliko gore.

2 Metodologija

Za izdelavo oblaka točk makete smo na terenu opravili klasično geodetsko izmero, ki je omogočila pridobitev pravih razsežnosti makete, in fotogrametrično izmero, ki je zagotovila vse podatke za rekonstrukcijo makete. Maketo smo ocenili tako, da smo jo primerjali z oblakom točk reliefa (OTR) dejanskega Triglavskega pogorja. Oblak točk reliefa je bil pridobljen v projektu Laserskega skeniranja Slovenije leta 2014 (Triglav Čekada in Bric, 2015).

Slika 1: Zidana maketa Triglava ob Bohinjskem jezeru ob izvedbi meritev.

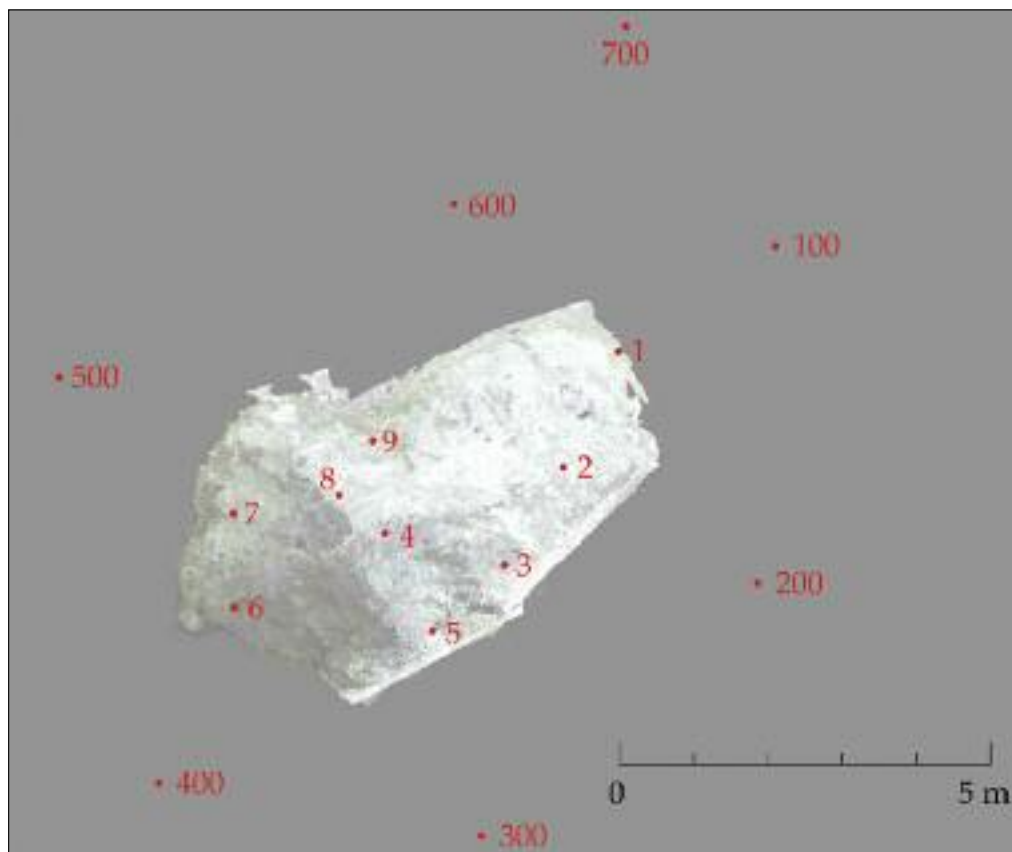
2.1 Geodetska izmera oslonilnih točk

Maketa je v primerjavi s pravo obliko Triglavskega pogorja seveda veliko manjša, zato smo skrbno načrtovali in izvedli izmero koordinat oslonilnih točk, ki so določile točne razsežnosti makete. Za izmero smo uporabili sodoben tahimeter Leica Nova MS50 in precizne prizme. V celotno izmero je bilo vključenih sedem točk geodetske mreže z oznakami od 100 do 700 ter devet oslonilnih točk, označenih od 1 do 9 (slika 2).

Oslonilne točke smo razporedili tako, da zagotavljajo najboljše možne fotogrametrične rezultate. Signalizirali smo jih s črno-belimi krožnimi tarčami premera 2 cm. Iz vseh točk geodetske mreže smo proti ostalim vidnim točkam geodetske mreže in oslonilnim točkam izvedli opazovanja v treh girusih oziroma v treh ponovitvah v obeh krožnih legah. Horizontalne smeri smo izmerili z natančnostjo 0,40 mgona, zenitne razdalje z natančnostjo 0,11 mgona in poševne dolžine z natančnostjo 0,07 mm. Srednje vrednosti opazovanj horizontalnih smeri, zenitnih razdalj in poševno merjenih dolžin smo izravnali kot trirazsežno prosto mrežo. Povprečna vrednost natančnosti položajev oslonilnih točk po izravnavi je 0,4 mm.

2.2 Fotografiranje in fotogrametrična obdelava

Maketo smo fotografirali s fotoaparatom *Olympus E-PL7* s konstantno goriščno razdaljo 17 mm. Na razdalji 4 do 5 m od makete smo posneli 125 fotografij, razporejenih v tri višinske pasove (fotografiranje

Slika 2: Geodetska mreža izmere oslonilnih točk.

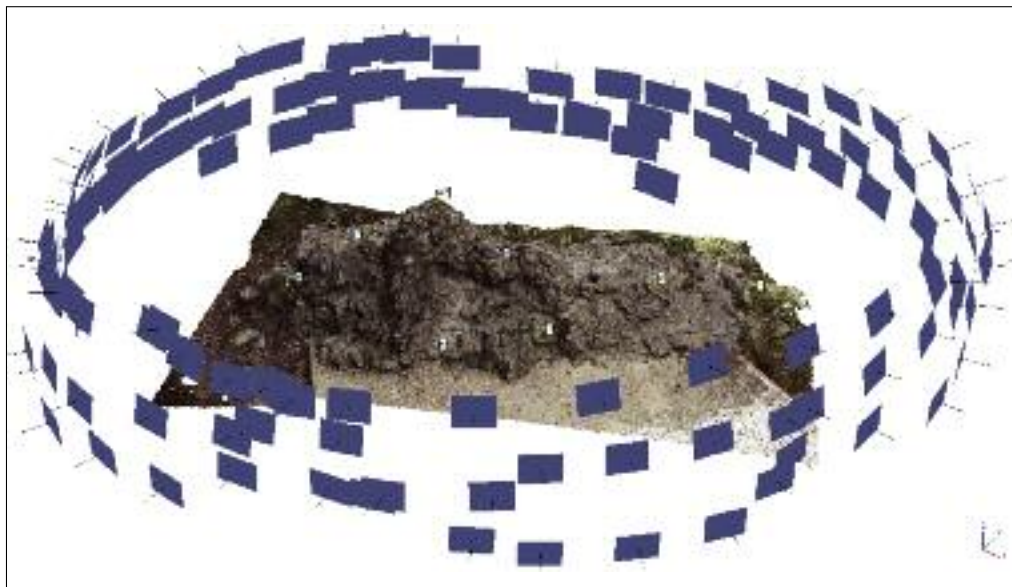

iz počepa na višini okoli 0,5 m, stoje na višini okoli 1,5 m in z lestve na višini okoli 2,5 m). Tako smo s fotografijami enakomerno pokrili celotno maketo. Fotografije smo obdelali s postopkom, ki je v računalniškem vidu poznan kot »struktura iz gibanja« in ima uveljavljeno kratico *SfM* (angleško *Structure from Motion*). Na podlagi prepoznavanja velikega števila identičnih točk na fotografijah omogoča sočasno določitev geometrijskih parametrov fotoaparata (notranja orientacija), položaje fotoaparata v prostoru (zunanja orientacija) in izračun '3D-struktur' (Westoby in ostali 2012). Z meritvijo oslonilnih točk na fotografijah smo zunanjo orientacijo izračunali v prostorskem koordinatnem sistemu in s tem vsem nadaljnjim izdelkom zagotovili pravo velikost. Skrbna izvedba fotogrametričnih meritev in obdelava fotografij s *SfM* zagotavljata natančne merske podatke, primerljive z ostalimi sodobnimi merskimi metodami (na primer lasersko skeniranje). V našem primeru smo natančnost meritev na fotografijah ocenili na 0,3 piksela, odstopanje na oslonilnih točkah pa na 0,4 mm. Tudi če smo katero od oslonilnih točk uporabili kot kontrolno točko, njena odstopanja komaj presežejo 0,4 mm. S prostorskimi preseki slikovnih žarkov identičnih točk smo izračunali gost oblak točk makete, ki ga tvori 96 milijonov točk. V gostem oblaku ima vsaka točka podane svoje prostorske koordinate in barvno vrednost. Slika 3 prikazuje gost oblak točk, položaje oslonilnih točk in prostorsko razporeditev fotografij okoli makete.

2.3 Primerjava oblaka točk makete s podatki LSS

Pred primerjavo fotogrametričnega oblaka točk makete in podatkov LSS smo najprej izdelali med seboj primerljive podatke. Za območje Triglavskega pogorja, ki je zajeto na maketi, smo uporabili podatke oblaka točk reliefa (OTR) Agencije Republike Slovenije za okolje (medmrežje 1). OTR sestavljajo točke, ki so bile med podatki LSS prepoznane kot talne točke. OTR smo filtrirali s filtrom osmiško drevo z razsežnostjo 1 meter (*Octree*). Na ta način smo iz OTR izdelali oblak točk, ki ima na vsakem kubičnem metru dejanske prostornine tal eno točko.

Primerljivo gostoto točk smo zagotovili tudi za fotogrametrični oblak točk makete. Iz izdelanega oblaka točk smo najprej izločili vse netalne točke; to so bile nesorazmerno velike makete planinskih

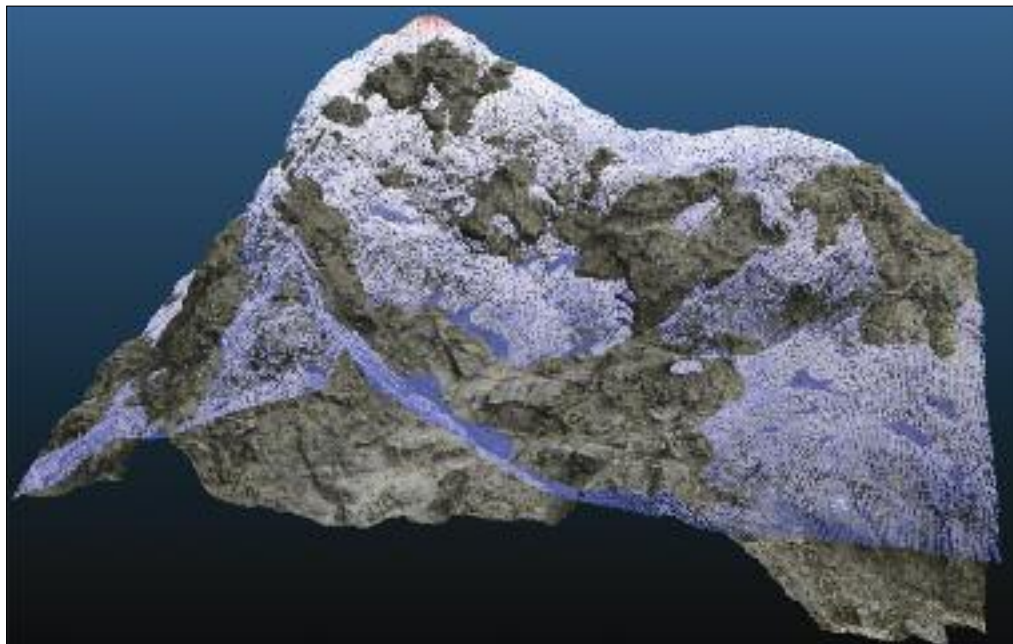
Slika 3: Gost oblak točk, položaji oslonilnih točk in prostorska razporeditev fotografij okoli makete.

postojank (Triglavski dom na Kredarici, Dom Planika in Dom Valentina Staniča) ter Aljaževega stolpa. Na podlagi razdalj med prepoznanimi točkami na maketi (vrhovi, lege planinskih postojank) in njihovo primerjavo z dejanskimi razdaljami v naravi smo izračunali približno merilo oblaka točk makete, ki je 1 : 700. Oblak točk makete smo ustrezno filtrirali z osmiškim drevesom razsežnosti 1,43 mm (1000 mm/700). Primerjavo tako pripravljenih oblakov točk smo opravili s postopkom ICP (*Iterative Closest Point*), ki omogoča poravnavo oblakov točk tako, da so kvadrati razdalj med prepoznanimi identičnimi točkami v obeh oblakih minimalni (Besl in McKay, 1992). Z ICP smo oblak točk makete transformirali v dejansko površje Triglavskega pogorja. Slika 4 prikazuje rezultat transformacije fotogrametričnega oblaka točk (naravne barve) v lidarski OTR (umetne barve) za ožje območje makete okoli vrhov Triglav in Mali Triglav.

3 Rezultati primerjave makete in dejanske oblike gore

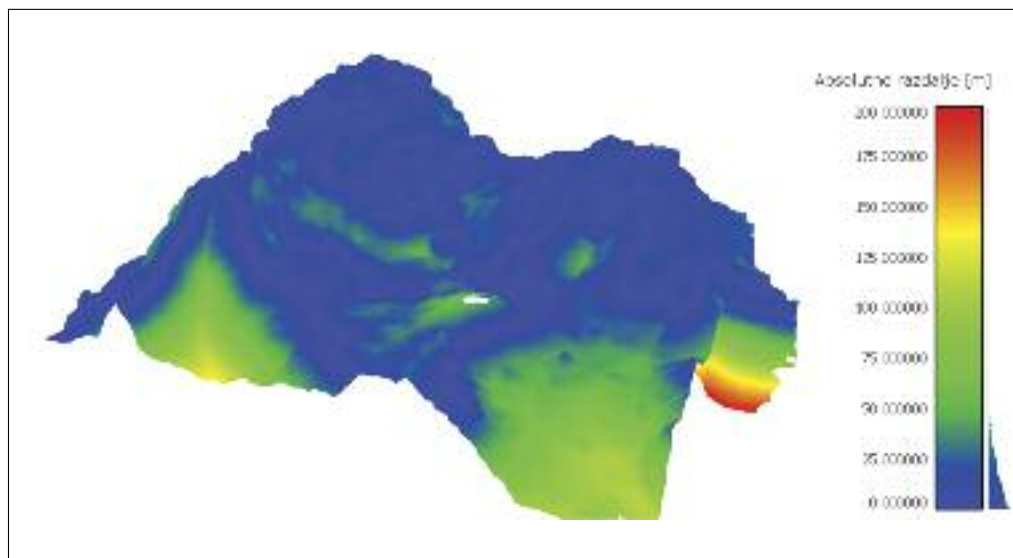
Kakovostno oceno makete glede na dejansko obliko gore smo izračunali na podlagi absolutnih razdalj med identičnimi točkami v fotogrametričnem oblaku točk in lidarskem OTR. Zaradi velike količine podatkov, predvsem pa zaradi zelo nehomogenih odstopanj med oblikama makete in gore na robovih makete smo oceno opravili ločeno na dveh območjih. V prvem smo obravnavali zgolj ožje območje makete v okolici vrhov Triglav in Mali Triglav, v drugem pa celotno območje makete.

Za ožje območje smo izračunali povprečno absolutno razdaljo med identičnimi točkami 28,0 m s standardnim odklonom 36,2 m. Za območje celotne makete je povprečna absolutna razdalja med oblakoma točk 41,8 m s standardnim odklonom 38,0 m. Sliki 5 (ožje območje Triglava) in 6 (območje celotne makete) prikazujeta absolutne oddaljenosti fotogrametričnega oblaka točk od dejanskega površja, ki ga predstavlja OTR.

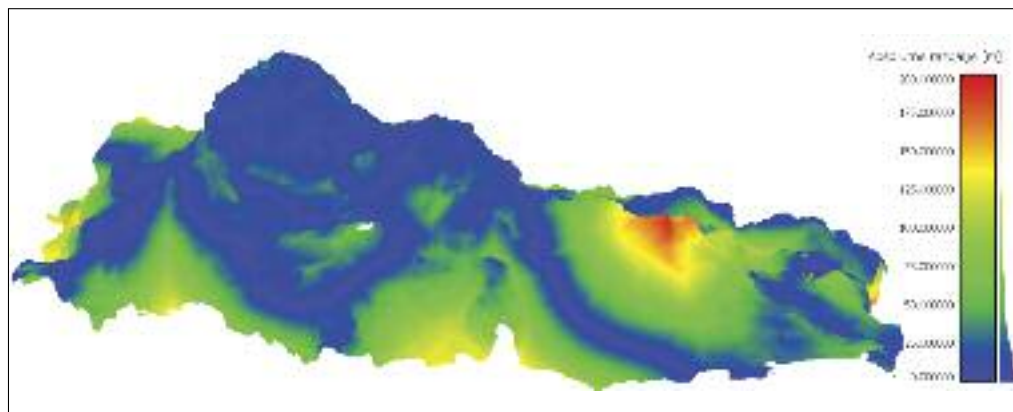

Slika 4: Primerjava transformiranega fotogrametričnega oblaka točk makete (naravne barve) in oblaka točk dejanskega pogorja (umetne barve) za ožje območje okoli vrhov Triglav in Mali Triglav.

Iz primerjave obeh oblakov točk vidimo, da je slikar Valentin Hodnik dokaj dobro ujel dejansko obliko Triglava in ožje okolice, saj je odstopanje na večjem delu površine manjše od 50 m, kar je v ocenjenem merilu makete 7,1 cm. Odstopanja so izrazitejša na območjih grebenov; ti so na maketi praviloma nižji in manj ostri od dejanskih, kar je lahko tudi posledica fizične obrabe makete zaradi vremenskih vplivov in vzpenjanja obiskovalcev po njej. Razlike so najmanjše na ožjem območju med Kredarico in vrhom Triglava, ki je osrednji ter za večino opazovalcev in uporabnikov najzanimivejši del območja. Z oddaljenostjo se odstopanja povečujejo; tako že na ožjem območju, še posebej pa proti robu makete, kjer odstopanja presežejo tudi 200 m. Ocenjujemo, da so razlogi za večja odstopanja na robovih tudi v tem, da je moral avtor maketo prilagajati konfiguraciji terena na mestu postavitve in da je moral na robovih maketo zaključiti z ne preveč izpostavljenimi oblikami, ki bi sicer lahko odpadle.

Slika 5: Absolutne oddaljenosti fotogrametričnega oblaka točk od dejanskega površja na ožjem območju Triglava.

Slika 6: Absolutne oddaljenosti fotogrametričnega oblaka točk od dejanskega površja na celotnem območju makete.

4 Sklep

Oblika zidane makete Triglava in njegove okolice ob obali Bohinjskega jezera v Ribčevem Lazu je dober približek dejanske oblikovanosti pogorja. To nakazuje tudi množica obiskovalcev in opazovalcev, ki na njej prepoznavajo posamezne vrhove, planinske postojanke, grebene in stene. Ustreznost oblike lahko ocenimo tudi na podlagi dovolj natančne geodetske izmere. Tradicionalne metode geodetske izmere so omogočale natančno izmero posameznih izbranih točk, kar je primerno za oceno pravilnosti lege teh točk, ne pa za oceno kompleksne oblike ploskev v celoti. Z uporabo fotogrametričnih metod smo iz fotografij makete izdelali gost oblak točk površine makete in ga primerjali z oblakom točk dejanskega Triglavskega pogorja. Oblak točk je bil pridobljen kot del podatkov Laserskega skeniranja Slovenije. Rezultat primerjave pokaže dobro ujemanje oblike makete z dejansko obliko na ožjem območju ovršja Triglava z Malim Triglavom in Kredarico, večja odstopanja pa so na ostalih delih, predvsem na robovih makete.

Zahvala: Raziskava je bila opravljena v okviru raziskovalnega programa Geoinformacijska infrastruktura in trajnostni prostorski razvoj Slovenije (P2-0227), ki ga je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

5 Viri in literatura

- Besl, P. J., McKay, N. D. 1992: A method for registration of 3-D shapes. IEEE transactions on pattern analysis and machine intelligence 14-2.
- Informacijska tabla pri maketi Triglava. Bohinj.
- Medmrežje 1: http://www.gu.gov.si/fileadmin/gu.gov.si/pageuploads/novice/Teksti_novic/LIDAR_opis.pdf (15. 1. 2018).
- Triglav Čekada, M., Bric, V. 2015: Končan je projekt Laserskega skeniranja Slovenije. Geodetski vestnik 59-3.
- Westoby, M. J., Brasington, J., Glasser, N. F., Hambrey, J. M., Reynolds, J. M. 2012: 'Structure-from-Motion' photogrammetry: A low-cost, effective tool for geoscience applications. Geomorphology 179. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.geomorph.2012.08.021>.

PRAVI ZAČETEK REŠEVANJA V SLOVENSkih GORAH: REŠEVANJE ANTONA KOROŠCA 6. JULIJA 1822 S TRIGLAVA

France Malešič

Levstikova ulica 6, SI – 1240 Kamnik, Slovenija

france.malesic@siol.net

IZVLEČEK

Pravi začetek reševanja v slovenskih gorah: reševanje Antona Korošca 6. julija 1822 s Triglava

Sedem bohinskih vodnikov in nosačev – štirje so znani po imenu – se je junija 1822 povzpelo na Triglav z gradivom za triangulacijsko piramido in strelodod. Petega julija so spremljali zemljemerca Bosia in pomočnika ter prinesli na vrh zaboj z inštrumenti in drugim. Pred viharjem so resno opozorili na smrtno nevarnost in potem po pameti odšli. Z Bosiem je ostal vodnik Anton Korošec, ki ga je ponoči ubila strela. Šestega julija so se pod vodstvom vodnika Antona Kosa vrnili vsi. Med tremi vzponi in dvema sestopoma so si bili pridobili toliko znanja in izkušenj, da so mrtvega tovariša kljub vsem težavam lahko prinesli z gore; prinesli so tudi vso prtljago in spremljali oba zemljemerca. Opisane in znane so okoliščine nesreče, vodja reševanja in dva izmed reševalcev. To je prvo znano organizirano in vodeno gorsko reševanje v najzahtevnejših razmerah – pravi začetek reševanja v slovenskih gorah. Bliža se dvestoletnica tega hrabrega dejanja, ki bi si zaslužilo tudi tehnično rekonstrukcijo, da o pisateljskem peresu niti ne govorimo.

KLJUČNE BESEDE

zgodovina, merjenje, gorski vodniki, nesreča, reševanje, Triglav

ABSTRACT

Real beginning of the rescuing in the Slovenian mountains: rescuing of Anton Korošec in the July 6th 1822 from the top of Mount Triglav

Seven alpine guides and porters from Bohinj – four of them are known by their names – in June 1822 ascended on the top of Triglav and there build the triangulation pyramid and the lightening conductor. In July the 5th they accompanied military surveyor Bosio and his assistant and brought their instruments and luggage on the Triglav. They warned Bosio to approaching lethal storm. He unreasonable refused return and decided to stay on the top. All of them rationally descended. Only guide Anton Korošec stayed with him and his assistant. In the night the lightening killed Korošec. Next morning all of rest guides and porters under leadership of mountain guide Anton Kos returned. During the tree ascents and two descends they have learned by so much encountered experiences that they were enabled to transport downwards their dead fellow in spite of most dangerous Triglav's ridge and other difficulties. They accompanied surveyor, his assistant and brought their things too. Described are circumstances of the accident, known are leader of rescuing and two rescuers. This is the very first known organized and guided rescuing in the Slovenian Alps – real beginning of our mountain rescuing. The two hundredth anniversary of this brave act is approaching and the technical reconstruction would be of interest, to say nothing of the writer's pen.

KEY WORDS

history, measuring, mountain guides, accident, rescuing, Triglav

1 Uvod

V lanskem letu je bila 70-letnica ustanovitve postaje Gorske reševalne službe Bohinj. Ob tem se je spet pokazalo, da je postaja obstajala že vsaj leta 1933, kot je objavljeno v knjigi Prva pomoč in reševanje v gorah (Brecelj 1933), zelo verjetno pa še prej. Pokazalo se je, da je nujno pregledati doslej zbrane podatke in ugotovitve o starejših obdobjih. Še posebej skrbno bi morali pregledati vse, kar je bilo doslej znanega in ugotovljenega o nesreči na vrhu Triglava leta 1822, ki ji je sledilo reševanje brez primere. V domačih virih sta bila nesreča in reševanje doslej večkrat predstavljena, vendar zadnjič pred štiri-desetimi leti. Sedanji pregled gradiva sledi novim ugotovitvam, ki so bile delno objavljene v jubilejni knjigi Gorsko reševanje v Bohinju. Ob 70-letnici organiziranega delovanja GRS Bohinj (Malešič 2017).

2 Prvi koraki, prvi obiski

Ob vsakem koraku po gorah se sprašujemo, po čigavih stopinjah pravzaprav hodimo in kdo vse je že bil pred nami. Kdaj in s kakšnimi željami in nagnjenji je naše predhodnike zanesla pot v gore? In kako so si pomagali v sili?

Prvi biskovalci gora so bili domačini, ki so prebivali pod njimi, k vzponom pa jih je prisilil trd boj za obstanek (slika 1). Pri tem so bili neverjetno drzni, domiselni in radoživi. Dobro pa so se zavedali nevarnosti in so jih bili vajeni. Znali so si pomagati v različnih težavah in nesrečah, tudi v najhujši sili (Praček 1980). V vsem hudem so pomagali drug drugemu. Pri svojem vsakdanjem, še posebno težavnem skupinskem delu, na primer čiščenju planin, lovu in plavljenju lesa, so si pridobili veliko izkušenj (Malešič s sodelavci 2002, 83; Malešič 2012, 220). Zbrali so se, se posvetovali med seboj in z najstarejšimi sovaščani, potem pa vse dobro premislili. Izbrali so najbolj izkušenega, da jih je vodil, in poiskali vse potrebščine, za katere so vedeli, da jim brez njih ne bo mogoče pomagati tistim, ki so potrebni pomoči. Ko so vse pripravili, so odrinili na pomoč v gore. Marsikdaj jim je uspelo rešiti življenje koga, ki

Slika 1: »Prvi ljudje, ki so dosegli višine Kredarice in Ledin, so prišli po poslu. Bili so lovci in pastirji.« (Lovšin 1944, 91).

je bil v stiski; tako je bilo na primer iskanje in reševanje trentarskega vikarja Simona Gregorčiča mlajšega pozimi leta 1884 z Mojstrovke (Malešič 2005). Ali pa so pogrešanega vsaj našli in prinesli v dolino, da je med svojimi ljudmi počival za vedno.

Vendar pa je tudi v ljudeh, živečih v nižinah, vedno tlela želja po novem in neznanem. Tako se je počasi začelo razvijati planinstvo kot nekoliko romantično kulturno gibanje in tako se je meščanstvo z najrazličnejšimi raziskovalnimi nagibi obrnilo h goram – na ta način pa je tudi malo prikrivalo svojo prvobitno željo po pustolovščini.

Pri vsem tem so bili prvi obiskovalci in tudi mnogi naslednji planinski radovedneži in raziskovalci dokaj neogljeni brez pomoči izkušenih domačinov – že ob prvih korakih in vse do vrhov, še posebej pa tudi, ko so se vračali.

Prvi resni raziskovalec naših gora je bil Giovanni Antonio Scópoli, tirolski zdravnik in naravoslovec, ki je v Idriji deloval petnajst let (1754–1769). Kolikor mu je bilo mogoče, je ob tem obiskoval in raziskoval naše gore – prehodil je tudi Bohinj in okoliške vrhove. Bil je zaslužen in ugleden botanik.

Sledil mu je sistematični in širokopotezni raziskovalec Vzhodnih Alp, Bretonec Belsazar Hacquet. Pri nas je bival dvajset let (1766–1787), sprva kot rudniški kirurg v Idriji, nato pa kot profesor anatomije, kirurgije in porodništva v Ljubljani, ob vsem tem pa vztrajen naravoslovec. Slovencem je bil naklonjen, slovenščino je poznal in jo imenoval »naš jezik«, v svojih spisih in knjigah pa je uporabljal slovenska imena gora. Pri neutrudnem delu ga je vodilo geslo, ki ga je postavil v slovenskem jeziku na čelo svoji znameniti knjigi *Oryctographia Carniolica*: »Brez vse želje dobička in brez neresnice, ampak iz zgolj nagnjenja to povedati, kar se je videlo in skusilo, iz ljubezni do ene dežele najmogočnejšega in najbolj razširjenega ljudstva Starega sveta« (Pirjevec 1925; Wester 1954). V skoraj štiridesetih letih popotovanj in planinstva si je nabral verjetno več izkušenj kot kdor koli v njegovem času (Malešič 1980; 2012).

Napisal je prva zares uporabna *Navodila, kako je treba pohode na gore pripraviti in uravnati*, ki so veljavna še danes, saj vsebujejo tehtna priporočila o hoji, krušljivosti in še posebej resen nasvet, naj popotnik svojega vodnika brezpogojno uboga in naj ničesar ne stori po svoje (Wester 1954). Njegova navodila so včasih prav posrečena: »Gorohodec naj bo srednje velik, neoženjen, da si lahko več upa,

Slika 2: Ranocelnik Lovrenc Willomitzer, učenec Belsazarja Hacqueta (Kopač 1977, 659).

ima naj belega konja, da ga ob vrnitvi laže najde, kakšen cekin pa naj si zašije v gumbe, saj roparji suknjič običajno pustijo».

Avgusta leta 1777 je želel priplezati na vrh Triglava, vendar so se mu spremljevalci skujali, zato je zjutraj sam priplezal na Mali Triglav. Kasneje je poskusil še dvakrat (Debelak-Deržaj 1947).

Medtem je bilo zanimanja za gorski svet med tedanjimi dolinci postopno več. Posebej pomembno je bilo delovanje Žige Zoisa, vodilnega slovenskega izobraženca, gospodarstvenika in naravoslovca. Zaradi bolezni je bil skoraj dvajset let na invalidskem vozičku – ki ga je skonstruiral sam (Grobelnik 1975) – pa vendar je bil poleg vsega drugega kulturnega delovanja še posebej glavni pobudnik in podpornik »raziskovanja domače dežele od zgoraj«, kot je odločilno svetoval svojemu mlademu prijatelju Francu Hohenwartu (Malešič 1996). Razpisal je nagrado za prvi pristop na Triglav in tako so štirje srčni možje iz Bohinja dosegli vrh, »prvi, odkar svet stoji« (Debelak-Deržaj 1947).

V sredo, 26. avgusta 1778, so stali na njem 31-letni ranocelnik Lovrenc Willomitzer (slika 2), po domače Padar, iz Stare Fužine, z njim pa 39-letni lovec Štefan Rožič, po domače Rožič, s Savice, ter rudarja (slika 3) in kmeta, 31-letni Luka Korošec, po domače Ta vel'ki Jurjovc, s Koprivnika in 34-letni Matevž Kos, rudar iz Jereke (Debelak-Deržaj 1947; Ceklin 1957a).

Bohinjski zgodovinar Franc Ceklin je dokazal, da je pravi priimek Willomitzer in ne Willonitzer. To pomoto zgodovinarja Franza Richterja so do Ceklinovega popravka ponavljali tudi vsi drugi. Willomitzerjevi potomci še živijo v Bohinju (Ceklin 1957a).

Za te štiri prvopristopnike se je uveljavilo ime »štirje srčni možje«. Biografske podatke o njih je zbral Evgen Lovšin v svojih Gorskih vodnikih v Julijskih Alpah (Lovšin 1961).

Takrat so bili planinski obiskovalci redki in so dokaj oprezno pristopali na vrhove v varnem zavetju vodnikov in spremljevalcev, zato o planinskih nesrečah ni bilo slišati. Kljub temu pa je preudarni Willomitzer – ki je bil Hacquetov učenec in ga je leto prej spremljal v Triglavsko pogorje – gotovo vzel s seboj svoje najnujnejše ranocelniške potrebščine, da bi pomagal, če bi se komu kaj zgodilo (Malešič, Tomazin in Pogačar 2012, 60).

Slika 3: Bohinjski rudar, kakršna sta bila Luka Korošec in Matevž Kos (Kopač 1977, 799).

Leta 1779 se je Hacquet vrnil in 3. avgusta spet dosegel Mali Triglav, zapisal barometriško in termometriško stanje ter tako prvič določil barometriško višino Triglava na 1549 pariških klafter. Mira Marko Debelak-Deržaj v svoji Kroniki Triglava (Debelak-Deržaj 1947, 269) navaja zgodovinarja Richterja, ki po Zoisovih zapiskih pravi, da Hacquet ni prišel više kot prvič. Vendar pa Hacquet v svoji Oriktografiji omenja tudi vzpon leta 1779 na vrh. Debelakova pravi: »Hacquetovi jasni trditvi moramo verjeti!« V jubilejni knjigi Triglav, gora in simbol pa Evgen Lovšin pušča to vprašanje odprto: Hacquet menda ni prišel na vrh, dosegla pa sta ga Willomitzer in Kos (Lovšin in sodelavci 1979). Vztrajni Hacquet je vrh zanesljivo dosegel 8. avgusta 1782 (Lovšin 1979).

Med prvimi vzponi na vrh je tudi dejanje, ki priča, da so bili med tedanjimi domačini takšni, ki so bili veliko v gorah, med njimi pa izredno sposobni plezalci.

V torek, 28. avgusta 1792, je 20-letni Primož Hudovernik, po domače Primož, iz Radovljice, lovec grofa Thurna v Radovljici – ki je bil stavil, da pojde v mraku na Triglav in na vrhu prižge otep slame in lubja – med osmo in deveto uro zvečer dejanje tudi storil. Iz doline so videli ognjeno znamenje na vrhu in tudi, kako si je svetil pri sestopu. Stavo je dobil in so mu o tem napisali spričevalo. Drzni hribolec se je baje kasneje ubil na nekem manj nevarnem mestu. Debelakova ga navaja le kot Primoža N (Debelak-Deržaj 1947), Lovšin pa ga v Gorskih vodnikih prvi navaja s točnim imenom in podatki: »Primož Hudovernik je bil rojen 6. junija 1772, umrl 22. februarja 1845«. Ob tem pa dodaja: »Iz mrliške knjige ni razvidno, da bi se kateri lovec, še manj kak Primož takrat ubil. Zato je mogoče sklepati, da so bile to le bohinske govornice« (Lovšin 1961, 262).

Bil je iz znane radovljiške družine Hudovernik, po domače Primož (Malešič 2005 po osebnem sporočilu radovljiškega bibliotekarja in poznavalca Jureta Sinobada, 2004, avtorja knjige Dežela, 1999).

V tem obdobju razvoja planinstva v Alpah posebej izstopa Valentin Stanič (1774–1847), duhovnik in človekoljub – naš prvi alpinist, ki je gore obiskoval in jih raziskoval večinoma brez vodnika, v čemer je bil daleč pred svojim časom. Bil je v skupini prvih obiskovalcev na Grossglocknerju leta 1800, prvi je sam dosegel vrh Watzmanna. Anton Martin Slomšek ga je upravičeno imenoval »kralj vseh gorjanskih pešcov« (Slomšek 1848, 81). Leta 1808 se je povzpел na vrh Triglava in barometriško ugotovil njegovo višino. Spremljal ga je izkušeni gorski vodnik Anton Kos - Kosov Tonej (1779–1833), vendar kaže, da drug drugega nista dobro poznala in je med njima prišlo do nerodnega nesporazuma ali celo zamere (Kogovšek 1924). Evgen Lovšin je v Triglavu in njegovi soseščini (Lovšin 1944, 104; 1946, 98) blagohotno opisal, kaj se je dogajalo, in na koncu dodal, da očitki niso bili prepričljivi. »Slavni vodnik je prišel po krivici na slab glas; ta edini primer neosnovanih Staničevih pritožb ne more omajati naše vere v Kosovo vodniško neoporečnost«.

Staničev članek o vzponu na Triglav je objavil tudi Kugy v svoji knjigi Pet stoletij Triglava (Stanič 1979). Mogoče pa je reči, da bi tudi Kosov Tonej imel kaj povedati o svojem vodencu. Srečala sta se pač dva gornika, ki sta bila v svojem času najboljša. Stanič je bil s svojimi samohodskimi alpinističnimi uspehi daleč pred drugimi v Vzhodnih Alpah. Anton Kos iz Jereke, sin prvopristopnika Matevža Kosa, pa je bil gorski vodnik, ki je bil od svojega trinajstega leta vsaj 23-krat na Triglavu – zelo verjetno pa še večkrat. Nadvse so ga hvalili vsi drugi znani obiskovalci Triglava, zato še vedno velja za najboljšega triglavskega vodnika v 19. stoletju (Lovšin 1956; Klinar 2000, 47, 107, 115).

Naj poudarimo, da je Anton Kos višek svojega vodništva dosegel z vodstvom in izvedbo reševanja na Triglavu leta 1822 – prav tako brez primere in daleč pred drugimi.

3 Antonio von Bosio in merjenje Triglava – pregled slovenskih objav

Za Hacquetom so višino Triglava merili še drugi. Dobra štiri desetletja kasneje, leta 1822, je bilo na Triglavu tudi vojaško merjenje, ki ga je opravil stotnik in zemljemerec Antonio von Bosio (po ustni izjavi Vladimirja Škerlaka leta 1992 mu je bilo ime Antonio). Njegovo merjenje višine pa se je v viharni noči spremenilo v povod za nesrečo, prvo na Triglavu.

Njegov vzpon je po pogovoru z njim opisal Freiherr von Jacomini-Holzappel-Waasen v ljubljanskem časniku *Illyrisches Blatt* (1823, številka 14–17), pa tudi še v Hormayerjevem arhivu leta 1823. Ta Jacomini-Holzappel-Waasenov popis pogovora z Bosiem je leta 1938 objavil tudi gorniški pisatelj Julius Kugy v knjigi *Fünf Jahrhunderte Triglav*, prevod tega dela pa je leta 1979 pripravil Marijan Lipovšek (Kugy 1979).

Sam Bosio pa je leta 1823 poročal v dunajskem Arhivu za zgodovino, statistiko, literaturo in umetnost (*Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst*). Njegova pripoved je bila objavljena v knjigi *Reiseerinnerungen aus Krain* Heinricha Coste, ki je izšla v Ljubljani leta 1848.

Slovenske objave sledijo Jacomini-Holzappel-Waasenovemu popisu tega, kar mu je pripovedoval Bosio, ali pa temeljijo na tem, kar piše oziroma poroča sam Bosio. Oboje je seveda različno.

V prvem popisu je Bosieva pripoved Jacomini-Holzappel-Waasenu obsežnejša in od vsega začetka Bosieva vzpona; vsebuje precej pomembnih podatkov, vmes pa je pisec vpletel tudi nekaj romantičnega pretiravanja. (Marjan Lipovšek, prevajalec Kugyjeve knjige pravi, da je spis »*poln pretiravanj, dasi je marsikateri odstavek v njem slikovito opisan*«; Kugy 1979, 400).

Poročilo samega Bosia je krajše in z bolj stvarnimi podatki.

Primerjava pokaže, da se Bosieva pripoved Waasenu, ki seveda ni bil prisoten pri podvigu, in poročilo samega Bosia dopolnjujeta in ju je kljub razlikam mogoče strniti v enoten, »*nekoliko okrajšan*« opis vsega, kar se je dogajalo, pri tem pa opozoriti na razlike.

Ponovno preglejmo slovenske objave obeh in skušajmo ugotoviti, kaj je v njej znanega in ugotovljenega o nesreči na vrhu Triglava leta 1822, ki ji je sledilo reševanje brez primere. Razvrstimo jih po času objave.

Leta 1884 je v časniku *Slovenec* od 21. julija do 21. avgusta izhajal »Listek« z naslovom Spomini iz naših gora, avtor pa ni bil podpisan. V petem nadaljevanju sta bila opisana nevihta v gorah in Bosiev podvig. V izvodu časnika, ki ga hranijo v Narodni in univerzitetni knjižnici, je skrbna roka nekega poznavalca na koncu podlistka s svinčnikom pripisala ime J. Ažman. Po potrdilu primerjalnega jezikoslovca, Mirana Hladnika (2012), je bil to Janez Ažman, rojen 17. junija 1842 v Kropi, umrl 4. julija 1910 v Gorjah pri Bledu; bil je župnik na Dovjem in v Gorjah, pisal je v Novice, Zgodnjo Danico in Slovenca.

»*Dasiravno je Slovenčevim bralcem ta dogodba več ali manj znana, bo morebiti vendar marsikomu vstreženo, če jo tu še enkrat, nekoliko okrajšano, ponovimo, in sicer z lastnimi besedami imenovanega stotnika, kakor je popisana v Reise-Erinnerungen aus Krain*«, avtorja Heinricha Coste, v Ljubljani 1848 (Ažman 1884).

O Bosievem vzponu je v *Ljubljanskem zvonu* leta 1895 pisal zgodovinar Fran Orožen v svoji razpravi o prvih hribolazcih na Triglavu (Orožen 1895).

Sledila je objava v časniku *Slovenski narod*, leta 1929, z naslovom Prvi turist na Triglavu. Avtor, ki se je podpisal s –k (morda je bil to Anton Debeljak, znani prevajalec in pisec tudi planinskih člankov), se je naslanjal na Orožnovo delo (Anonimus 1929).

V časniku *Jutro* je leta 1933 izšel članek Strahotna noč na Triglavu leta 1822, ki je prinesel prevod Bosieva poročila iz dunajskega Arhiva za zgodovino. Pripravil ga je Rudolf Dostal, učitelj in publicist, rojen 11. aprila 1883 v Ljubljani, umrl 3. novembra 1958 prav tam (Dostal 1933).

Evgen Lovšin je v svoji knjigi V Triglavu in njegovi soseščini predstavil tudi Bosia in nesrečo (Lovšin 1944, 107; 1946, 99). Pri tem se je naslanjal na to, kar je Bosio povedal Jacomini-Holzappel-Waasenu. Izpostavil pa je važne podatke.

Mira Marko Debelak-Deržaj je v svoji Kroniki Triglava skrbno predstavila Bosiev vzpon in nesrečo ter poudarila precej pomembnih podrobnosti (Debelak-Deržaj 1948).

Prav tako se je v Bosiev vzpon in še posebej v vprašanje nesreče temeljito poglobil bohinjski rojak in zgodovinar Franc Ceklin, ki je raziskal sorodstvene vezi ponesrečenega Korošca in druge okoliščine (Ceklin 1957b).

Evgen Lovšin je v Gorskih vodnikih (Lovšin 1961, 111) lepo povzel podatke, ugotovitve in zaključke. V jubilejni knjigi Triglav, gora in simbol je prav tako poudaril glavne ugotovitve (Lovšin 1979, 84).

Posebno pomemben delež predstavlja tudi jubilejna izdaja Kugyjeve knjige *Pet stoletij Triglava* z Jacomini-Holzapfel-Waasenovim popisom Bosieve pripovedi, v odličnem prevodu Marijana Lipovška, njegovo tehtno spremno besedo in poglobljenimi opombami (Kugy 1979).

4 Triangulacijska kojica in strelovod na vrhu

Antonio von Bosio je takrat bival z družino v Ljubljani. Poverjena mu je bila naloga, da z merjenjem na triogelnike sestavi trigonometrično omrežje Kranjske. Že v prejšnjih letih je dal postaviti na posameznih vrhovih triangulacijske piramide in na njih tudi meril, tega leta pa je svoje meritve začel v severozahodnem goratem predelu. Zaželel si je, da bi splezal na najvišji vrh Triglava, ki ga je dosegel le malokdo, in tamkaj postavil triangulacijsko znamenje (Kugy 1979).

S pomočjo višjega sodnika v Bohinjski Bistrici je najel bohinjske domačine, da bi že zgodaj poleti, čim bodo snežne in ledne razmere to dopuščale, postavili na vrhu Triglava **triangulacijsko kojico** – piramido, sestavljeno iz štirih močnih lesenih drogov, povezanih s prečnimi drogovi in deskami. Po njegovem naročilu so zraven postavili železno palico za **strelovod**, s čimer je hotel preprečiti, da bi piramido uničila strela.

Ažman strelovod omenja šele na vrhu (Ažman 1884). Orožen piše, da so nekaj dni prej postavili »*drog in piramido za merjenje*« (Orožen 1895), s tem pa se je namen posebnega železnega droga v objavah izgubil, dokler drog kot strelovod ni bil naveden leta 1938 v Kugyjevi knjigi. Bosieva pripoved o tem je izšla v slovenskem prevodu te knjige po 200-letnici prvega vzpona na Triglav (Kugy 1979).

Lovšin v svoji knjigi tega ne omenja (Lovšin 1944). Vendar je po natančnejšem opisu piramido in strelovod dokaj nazorno naslikal ilustrator njegove knjige Vlasto Kopač (slika 4; ilustracija je zaradi

Slika 4: Zvestega vodnika Antona Korošca - Cerkovnikovnega Toneja je ponoči 5. julija 1822 v triangulacijski piramidi na vrhu Triglava ubila strela. Risba Vlasta Kopača za Lovšinovo knjigo je ostala nedokončana zaradi njegove aretacije oktobra 1943.

Kopačeve aretacije oktobra 1943 ostala nedokončana, kljub temu pa je to doslej najboljša slikovna rekonstrukcija; Kopač 2005).

5 Odhod Bosia proti vrhu

Brž ko so domačini delo opravili, so obvestili zemljemerca in kmalu je odšel na pot.

V sredo zvečer, 3. julija, je Bosio prispel v Srednjo vas s svojim pomočnikom, korporalom Johannom Rothemmelom. Tu je zbral sedem domačinov – med katerimi so bili tudi drzni možje, ki so pred dnevi postavili na težko dostopnem vrhu triangulacijsko kojico – in se z njimi posvetoval o nameravanem vzponu. Pet mož je določil za prenos zaboja, v katerem je bilo težko merilno orodje (teodolit), šotora, hrane in drugih stvari. Ostala »gorjanca, ki sta že bila na vrhu«, pa je določil za vodnika svoje odprave (kot Bosio pripoveduje Jacomini-Holzappel-Waasenu; Kugy 1979).

Bosio pripoveduje Waasenu (Kugy 1979, 97): »Želel sem, da bi odšli že ob eni ponoči, če bi me domačini, ki so kraj dobro poznali, ne bili prepričali o nevarnostih gorske poti. Zato sem se vdal in počakal do štirih zjutraj. Ob tej uri smo se torej 4. julija odpravili na pot. Bilo nas je devet po številu. Med mojimi spremljevalci sta bila dva domačina, ki sta že bila na gori, in pet drugih, ki so nosili merilne naprave, teodolit, shranjen v lesenem zaboju, šotor in nekaj živil. Poleg teh meni sicer neznanih vodnikov in nosačev je bil z menoj Johann Rothemmel, deseterik iz pehotnega polka Reuss-Plauen. Pomagal mi je pri mojem delu in poznal sem njegovo vnemo in zvesto vdanost. Lahko sem se zanesel nanj«.

6 Kdo so bili »meni sicer neznan« spremljevalci?

Mira Marko Debelak-Deržaj je v Kroniki Triglava zbrala in strnila dotedanje ugotovitve (Debelak-Deržaj 1948, 108), Evgen Lovšin jih je v Gorskih vodnikih v Julijskih Alpah opisal še podrobneje (Lovšin 1961, 110), Franc Ceklin pa je v Planinskem vestniku posebej predstavil Antona Korošca (Ceklin 1957b, 651): »Vodnika sta bila 43-letni Anton Kos, po domače Kosov Tonej iz Jereke, hišna št. 17 – sin triglavskega prvopristopnika Matevža Kosa; ki je bil na vrhu prvič že pri trinajstih letih, potem pa še dvaindvajsetkrat in je bil najslavnejši triglavski vodnik v devetnajstem stoletju. Z njim je bil vodnik 35-letni Anton Korošec, po domače Cerkovnikov Tonej s Koprivnika, hišna št. 1, ki je bil dotlej že šestkrat na vrhu. Zanj Franc Ceklin poudarja, da ni bil v bližnjem sorodstvu s triglavskim prvopristopnikom Luko Korošcem, Ta velikim Jurjovcem s Koprivnika.

Med petimi kmeti – nosači – je bil 28-letni Simon Stare, po domače Orjakov Šimen iz Podjelja; zraven pa je bil po Ceklinovem mnenju zelo verjetno tudi 27-letni Cerkovnikov Matija, Tonejev brat, kasneje prav tako vodnik«.

Ob drugi uri popoldne so prišli do zadnjih pastirskih staj. Vodniki so Bosia prepričali, da ne bi prišli na vrh prej kot v petih urah. Ostali so na Velem polju in prespali v pastirskih kočah.

Ponoči so se okrog Triglava nagrmadili gosti oblaki, zato so počakali do treh zjutraj. Goste megle so se začele redčiti in kazalo je na vedro in jasno nebo.

7 Vzpon kot samoobrambna bitka

Bosio pripoveduje Waasenu (Kugy 1979, 99): »Z naglico sem se odločil in odhitel na čelu male karavane naprej. S težko obloženimi spremljevalci smo se vzpenjali čez koničaste skale ob globokih soteskah ... Plezali smo od pečine do pečine, brez zanesljivih stopov, na obeh straneh neskončnost prepadov, krog nas gluha tišina. Niti šepetaje nismo govorili, zakaj nevarnosti so povsod prežale, vedno znova so se pojavljale, vedno večje so bile. Zavezale so nam jezike. Tako smo dospeli do razklane pečine, ki ji pravijo Triglavska

vrata (Stopce). Po pravici se tako imenujejo, zakaj drugačen svet je na tej in na oni strani. Poslednje revne bilke rastejo tik ob pragu razpoke, onstran katere stopaš v notranjost skalnatega svetišča. Pred to vzvišeno, naravno skalovito zgradbo mi je vstalo spoštovanje, kakršnega nisem občutil še nikoli prej.

Kako je poplačan plezalec, ko stopi čez razpoko in se mu nenadoma odpre pogled proti vzhodu, jugu in zahodu, kakor da bi se bil vzdignil zastor! Proti severovzhodu zdrsrne pogled čez lepo Celovško kotlino in na nasprotno stran proti znanim, ljubim bohinjskim goram. Z vzhoda pogleduje sem gor hribovje okrog Kranja, kakor da bi nas prijazno pozdravljalo. Ob pogledu na druge znane gore pa se znova zbuja pogum v spominu na prejšnja dejanja.

Prav to pomirjajoče čustvo nas je spodbujalo, da smo premagali omahovanje, ko smo videli pred seboj skoraj navpično steno Malega Triglava, ki jo je bilo treba preplezati.

Čeprav smo bili svoje tovore le pičlo odmerili, smo sedaj spoznali, da tako ne bomo prišli naprej ali pa bi se morali ločiti od nosačev. Odločil sem se, da se tam ustavimo in nekaj malega pojemo. Ostanke svojega pičlega brašna in posodje smo pustili v skalni votlinici, tako da so nam ostali le teodolit (in drugo merilno orodje) v zaboju, moj prenosljiv šotor z lesenimi palicami in steklenica vina. Brez kakšne druge teže na sebi smo se ob pol sedmih zjutraj podvzivali naprej in pogumno odhiteli proti vrhu Malega Triglava.

Močni sunki severnega vetra so precej ovirali naše plezanje, zbujali pa so nam upanje, da bo prav to razgnalo oblake, ki so še vedno zagrinjali vrh Velikega Triglava.

Orjaška stena, razdeljena v skoke, se je izoblikovala v amfiteater. K njegovemu vrhu se je mogoče vzpenjati le od stopnje do stopnje, samo z medsebojno pomočjo in v neprestani nevarnosti, da zdaj zdaj padeš v globine. V ozkih skalnatih poklinah je noga le tipaje poskušala najti stop, ki bi držal, in ko smo počasi rinili navzgor, so nam bile te počti v veliko oviro.

Merilno napravo v zaboju je nosil možak, privezan okrog pasu na vrv, ki sta jo držala dva druga, tretji pa ga je od zadaj potiskal navzgor. Pri tem, ko je bil vsak korak tudi brez bremena negotov

Slika 5: Pristop zemljemerca Bosia na Triglav 5. julija 1822: »Nosač težkega zaboja je bil navezan na vrv, ki sta jo dva držala, tretji pa ga je rinil navkreber« (Lovšin 1944, 108).

in nevaren, je bilo komaj mogoče zmagati ta napor. Le s skrajnim trudom je bilo mogoče privleči tovor skozi poč, saj so tisti, ki so nosaču pomagali, sami omahovali na slabih stojiščih».

Ta opis nam ob odlični ilustraciji Vlasta Kopača nazorno predstavlja, na kakšen način je potekal prenos navzgor (slika 5), podobno pa tudi med reševanjem v sestopu, pri katerem so morali sodelovati vsaj trije ljudje, zelo verjetno pa še četrti, če je bilo le mogoče.

Bosio pripoveduje Waasenu (Kugy 1979, 100): »Vendar smo le dosegli vrh Malega Triglava, ki je bil po Hacquetovem mnenju nekdaj zvezan z glavnim vrhom, sedaj pa je ločen zaradi preperevanja in močnega razpadanja. Stoji sam zase kakor gospodovalna trdnjava.

Na južni strani gorske kope se je mogoče po skalovitem hrbtu, ki povezuje ti dve pečinasti grmadi, povzpeti na zaželeni vrh. Na obeh straneh se zviška pogrezajo strmine v neskončne prepade, kjer se belijo snežišča in ledeniki. Zaradi preperelega skalovja nisi pri nobeni stopinji varen življenja, saj se pri vsakem koraku, ob vsaki skali, ki se je noga komaj dotakne, proži kamenje v brezdanje globeli. Ne preostaja nam nič drugega, kakor da si pomagamo čez te srh zbujujoče pečine sede na skalnatem hrbtu, plezaje z rokami in nogami. Samo to mi je bilo v misli, kako se bom obdržal na tem skalovju, ki sega visoko nad silne globine.

Brez oddiha, ne da bi se bili ozirali nazaj, smo se pomikali po strmi steni navzgor, oprijemali smo se za skalnate pomole in si po njih pomagali kvišku, dokler nismo po dobri uri takega plezanja, ki je bilo podobno samoobrambni bitki, ob deveti uri zjutraj dosegli najvišje točke, vrha Velikega Triglava, visokega cilja, kateremu smo se bližali s tolikšnim hrepenenjem, tesnobo in trudom.

Kakšen trenutek sladkosti po šestih urah boja in trpljenja, po toliko srečno premaganih nevarnostih, kakšno zavzeto občutje! Kdo bi mogel popisati čustva takih trenutkov!

Toda komaj smo se oddahnili od prvega prijetnega vtisa, sem že moral opozoriti svoje prijatelje, da zastira megla, ki se je bila začela zbirati v dalji, tudi naš obzor. Presledki, ki so nastajali med meglenimi oblaki, pa so me navdajali s pričakovanjem, da se bo megla polegla po dolinah, in brez pomisleka sem se vdal temu upanju.

Hotel sem torej podrobneje spoznati kraj, kjer smo bili, preden bo treba misliti na meritve in se nanje pripraviti».

Bosio pripoveduje Waasenu (Kugy 1979, 102): »Termometer je eno uro prej, okrog osmih zjutraj, kazal sedem in pol stopinje Réaumura pod ničlo, na severni strani vrha pa devet in četrť stopinje Réaumura pod ničlo, opoldne pa je kazal že pet in dve tretjini toplote».

Bosio piše (Ažman 1884): »Ob 9. uri je toplomer kazal 1° R. toplote. Pozneje je solnce skušalo megle predreti ali zastonj; vendar se je zrak toliko ogrel, da smo opoldne imeli 5½° R. gorkote».

Tu je mogoče opaziti razliko med Bosievo pripovedjo in njegovim zapisom, kar bo prav še raziskati.

Bosieva pripoved Waasenu (Kugy 1979, 102–103): »Večkrat sem premeril vršni prostor, ki je izobljkovan kot ozek hrbet v smeri z juga na sever, s površino nekako dvanajst do petnajst sežnjev po dolgem, po širokem pa dva do tri. Sredi te planote se vzdiguje nekoliko višja kopa, torej vrh ni vodoraven, temveč se na obeh straneh znižuje do strmin, ki ga omejujejo.

Kakor sploh vse površje sestavlja tudi tla pod nadglaviščem popolnoma preperel železnat apnenec, o katerega železnati sestavini sem med svojim kratkim bivanjem na Triglavu dobil občutne dokaze. **Še sedaj lahko na svojem telesu pokažem preskušnje njegove električne privlačne sile.**

Vršno kopo pokriva kamnita odeja iz robatega grušča, v katerem se skalnati drobci pod nogo kotalijo zdaj sem, zdaj tja. Piramida pa ni bila postavljena na najvišji točki sredi vršnega prostora. Tam so postavili strelovod. To pa ni ustrezalo mojim načrtom, zato smo jo s tovariši prenesli v pravo središče, ki je obenem najvišja točka vrha, strelovod pa sem dal vzditati v skalo nekoliko bolj južno».

Bosio še pripoveduje Waasenu (Kugy 1979, 103): »Na temelj piramide s poldrugim sežnjem dolgi mi stranicami sem natančno pod njeno konico postavil merilni instrument in se lotil meritev na vse strani s teodolitom, za kar sem imel dovolj prostora».

Priprave za merjenje pa so bile dolgotrajne in zamudne.

8 Izpoved v steklenici

»S prijateljem sva brskala po okolici in našla v neki vdolbinici skrbno zamašeno steklenico. V njej so bili spravljeni spomini nekaterih prejšnjih zmagovalcev Triglava. Ti listki in njihova vsebina so se mi zdeli tako pomembni, da sem si besedo za besedo prepisal v svojo beležnico«.

Prvi listek se je glasil (Kugy 1979, 104; Lovšin 1944, 120; 1946, 113):

'Dragi bralec!

Bil sem tako srčen, da sem prišel na vrh Triglava, vtakni torej listek sem nazaj.

Sem biu tok korashen, to mismize nai is viskik, tukej ostane, nekar ga un neusemi, narvezhi moje vesselje je na gorah.

Joannes Dessmann, Kaplan

na Jessenize, 8. avgusta 1809.'

Drugi listek se je glasil:

'Po Hacquetu sem tretji, ti, bralec, boš četrti, uživaj ta trenutek, kajti v tem življenju ga ne boš več užival.

Franz Wilhelm Sieber, botanik v Pragi

22. julija 1812.'

Marijan Lipovšek, prevajalec Bosieve pripovedi v Kugyjevi knjigi o Triglavu, poudarja: Besede Janeza Dežmana so iz tistega časa ne samo slovensko, temveč sploh najlepše pričevanje navdušenega in prevzetega srca nad gorskim svetom. – Bosio seveda ni prav prepisal Janezovih besed. »Mismize« pomeni očitno »pisemce«; »viskik« pa je mogoče »na viških«. Najbolj pretresljiva je Janezova kratka, pa čudovita izpoved: **»Največje moje veselje je na gorah!«** (Kugy 1979, 400).

Bosio je k listkom priložil še svojega, stekleničico skrbno zamašil in jo spravil na varno v vdolbino v večji skali. V popoldanskih urah se je vreme spet poslabšalo. Preudarni in v gorah izkušeni domačini so mu svetovali takojšnjo vrnitev v dolino.

Bosio poroča (Dostal 1933, 170): *»Zapazil sem, da se gosta megla prijemlje vseh bližnjih vrhov in tudi nas vedno bolj obdaja. Zdaj tu, zdaj tam se je prikazal kak vrh, zato me je upanje navdajalo, da se bo poglela ali pa razkadila. Megla pa se je počasi spremenila v oblake. Ko spremljevalci zagledajo pogubonosne oblake, jih pet pobegne s Triglava; ostala sta samo oba vodnika in moj zvesti desetnik«.*

Mira Marko Debelak-Deržaj sklepa, da je menda odšel tudi Kos, pod noč pa je sestopil še Simon Stare - Orjakov Šimen (Debelak-Deržaj 1948, 108). Tega pa žal ne utemelji. Domnevati je mogoče, da je Kos sestopil prej predvsem zaradi skrbi za manj izkušene sestopajoče, na Stareta pa se je utegnil zanesti, ker ga je zelo verjetno preskusil že pri postavitvi kojice.

9 Sredi številnih udarcev in tokov strel

Bosio poroča (Dostal 1933): *»Bilo je ob štirih popoldne, zrak se je močno shladil in močan sever je pihal. Toplomer je kazal 1 stopinjo nad ničlo po Réaumuru. Črni oblaki so se vlačili po grebenih in jih ovijali, gost dež je padal. V strašnem neurju nisem bil sposoben brez vsake potrebne pomoči plezati navzdol po strašni poti. Tudi nisem imel nujno potrebnih ljudi za varen prenos mojega merilnega orodja in ostale prtljage, zato sem se moral brez oklevanja odločiti za prenočevanje na vrtoglavi višini.*

Ura je bila pet, ko sem pripravil nenavadno zasilno prenočišče v notranjosti piramide. To sem ovil s šotorskimi krili in velikim kosom povoščenega platna, da bi sebe in spremljevalce v tesnem bivališču kolikor mogoče obvaroval pred hudim vetrom ter snežno in deževno vihro«.

Josip Korošec piše v Čarodejnih znamenjih, vražah in pripovedkah ob Triglavskem pogorju (Korošec 1902, 192): *»Preprosti ljudje še sedaj trdijo, da se je Bosio zavil v svilnate robce, da mu strela ni škodovala«.*

Bosievo poročilo (Dostal 1933): *»Od mojih spremljevalcev – ki so večinoma že pobegnili – je pobegnil še eden in tako sta mi preostala en vodnik in moj pomočnik. Prestrašeni smo poslušali silovito bučanje*

orkana, ki je divjal od vseh strani proti stenam omahujoče piramide. Minilo je komaj pol ure in že smo slišali bližajoče se grmenje. V naslednjem hipu je udarila **strela v vrh železnega droga, ki je nosil šotor**«.

Bosieva pripoved Waasenu (Kugy 1979, 106): »Zdaj je oplazilo konico našega edinega zatočišča, piramide«.

Tudi tu bo potrebna nadaljnja primerjava podatkov.

Bosio poroča (Ažman 1884): »Kakor bakla se je posvetilo na vrhu in mi vsi smo omamljeni obležali po tleh. Ko sem se zavedel, sem planil iz šotora ven v viharno noč. Oblaki so se iz globočine kakor iz strašnega kotla drevili kvišku, strahotno razsvetljeni od pogostih bliskov, ki so se dotikali **zdaj strelovoda, zdaj šotora** in vmes med obema skakali kakor večje po skalah«.

»Edina misel mi je bila gotova smrt, zakaj bilo je nemogoče, da bi mi prizanesle neštete udarjajoče strele. Proč od tega groznega kraja! Vrnil sem se v piramido in prigovarjal svojima sotrpinoma, da moramo takoj od tod. Toda edini vodnik, ki mi je preostal, je izjavil, da nas v takem neurju ne more spraviti v dolino, kajti to bi pomenilo gotovo smrt, rekoč, da pri tem strašnem viharju ni mogoče plezati po ozkem robu, ker bi nas pri tem početju veter gotovo odtrgal od skal in pometal v prepad, na vrhu pa je vendar še mogoče, da nam smrt za zdaj še prizanesle in bi se na vršini mogoče le ohranili« (Dostal 1933).

10 Med udarci strel vodnik odide – Elijev ogenj

Bosio poroča (Dostal 1933): »Kaj nam je preostalo drugega, kakor da smo se vdali v neizogibno uso-do? Na tleh piramide smo se oklenili drug drugega in tako skupno pričakovali smrtnega udarca. Naenkrat nas je močan električni udarec vrgel vsak sebi. Kmalu sem se osvestil in zagledal najprej svojega pomočnika, ki je sedel nem in kakor obnorel kazal na usta. Ob neprestanem bliskanju sem zapazil na njegovem čelu, da je ožgano. Poklical sem vodnika na pomoč, ta pa je ležal nezavesten in otrpel. Vrgel sem se čezenj in ga skušal spet spraviti k sebi z drgnjenjem, vlivanjem in škropljenjem vina, ki sem ga imel s seboj. Posrečilo se mi je; najprej so ga zvižali strašni krči, potem pa si je opomogel. Medtem pa je moj pomočnik izgovarjal samo zmedene in napol razumljive besede. Končno se mu je povrnil govor.

Nenadoma nas je ponovni udar strele spet vrgel vse skupaj na tla in nas omamil. Ko sem odprl oči, sem hitro odtrgal šotorsko krilo in planil na prosto iz hiše smrtno groze, že drugič med podivjane elemente. Tovariša sta prišla za menoj in nekaj korakov proč od piramide smo se vrgli v skalnato votlino, odeti s šotorskim platnom, ki nam je vsaj nekoliko zakrivalo strahoto našega položaja in nas vsaj malo varovalo pred nepopisnim metežem snega, toče in dežja.

Pa tudi tu nas je dobila strela. Tokrat je udarec strele najbolj zadel mene, bil sem dolgo časa nezavesten in občutil silne bolečine v nogah. Bil sem tudi precej ožgan na temenu in levem licu; ko pa sem se spet osvestil, sem se krčevito zvižal in kakor obnorel strahovito vpil in rjul. Ta prizor je tako vplival na našega zvestega vodnika da je spremenil svoj prvotni sklep in nujno silil, naj bežimo iz takega pekla in tvegamo sesto. Toda bil sem tako slab in zdelan, da mu nisem mogel slediti. Moj pomočnik je izjavil, da me ne bo zapustil.

In tako je pobegnil tudi zadnji vodnik. Nič nisva gledala za njim, kam ga je gnal njegov strah kakor na krilih; ostala sva tesno oklenjena v najinem skalnatem pribežališču, podobnemu zvepleni mlakuži. Nešteti bliski so se družili v ognjeno morje, strahovito treskanje in bobnenje se je lomilo na skalnatih stenah in tisočkrat odmevalo. Bes neurja se je stopnjeval, novi električni udarci so se dotikali najinih že skoraj neobčutljivih teles. Naenkrat je, kakor trenutek uničevanja – bodisi, da je bil to plod domišljije, ali pa resničnosti, kar bi mogli razlagati zaradi fosforne vsebine najinih udov – zagrnil najini telesi **plameneči zubelj**, ki sva ga hotela oslepelih oči odtrgati. Z vsako potezo roke, ki se je dotaknila najine obleke, pa sva ga **na novo vzbudila in povečala** [Elijev ogenj]. Osuplost, groza in smrtni strah so se naju lotili. Kakor dve goreči bakli sva bežala z mesta, kjer sva se nahajala, in takoj nato spet iskala drug prostor. Planila sva navzdol in tesno oklenjena nastopila pot v grob. Ponovni blisk je razgrnil ognjeno žrelo pred najinimi očmi in v plamenečem morju naju je strah vrgel na rob prepada«.

11 Konec dežja ognjenih strel in strašna najdba

Bosio poroča (Dostal 1933): »Zaman bi se trudil, da bi samo približno opisal, koliko časa sva ležala na skrajnem robu navpične, brezdanje globočine in kakšne misli in občutki so naju takrat navdajali. Slednjič še nekaj bliskov, ki so se pojavljali vedno redkeje, bolj in bolj oddaljujoče se grmenje in na zvezdnatem nebu se je prikazal prijazno se smehljajoči mesec!

Vendar sva ostala pri miru in šele ob treh zjutraj sva poskušala, ali bova mogla še uporabiti svoje ude, da bi zapustila najin prostor. Počasi sva se zadenjsko plazila nazaj, da sva se lahko obdržala, zakaj najine noge so napol visele v prepad.

Za strašno viharno nočjo je nastopilo najlepše jutro, kakršnega si človek le želeči more. Gore in peči naokrog so bile kakor umite, in vzhajajoče sonce je rdeče odsevalo od skalnatih sten.

Moja piramida je medtem postala hiša smrti. Približal sem se ji, da bi odnesel svoje orodje in priprave za merjenje. Toda strašna groza me je prevzela, ko sem zagledal zadnjega preostalega vodnika, od strele ubitega, mrzlega, sedečega v notranjosti piramide! Proč sem bežal od prizora, ki me je pretresel v dno duše«.

12 Merjenje, vrnitev mož in žalostna nošnja ubitega tovariša v dolino

Bosio pripoveduje Waasenu (Kugy 1979, 110): »Obrnjen proč od trupla sem poskušal začeti s svojimi fizikalnimi opazovanji. Izmeril sem dva vrhova, Rodico in Matajur [Bosio je s teodolitom viziral trigonometrični točki Rodico, ki so ji tu in tam rekli tudi Gradica, ter Matajur (Kugy 1979, 400)]. Nato sem s teodolitskim merjenjem izračunal nadmorsko višino Velikega Triglava, to se pravi najvišje točke gore: 9067 dunajskih čevljev nad morjem«.

»Rad bi bil še opazoval in premeril še druge stvari, vendar so me neznano telesno in dušno trpljenje pretečene noči, žalostni konec našega vodnika in pomanjkanje vsakega krepčila tako pripravili ob vso moč, da sem kar padel na tla in da nisem bil za nobeno opravilo več. Tudi merilno orodje je bilo od strele zelo poškodovano« (Ažman 1884).

»Ob osmih zjutraj se je vrnilo šest mož – vodniki in spremljevalci, ki so prejšnji dan k svoji sreči pobegnili« (Ažman 1884).

»Ta pomoč je prišla predvsem le zaradi tega, ker je zadnji izmed mojih ubežnikov povedal drugim, ki so vedrili ob nevihti v kočah na Konjski planini, da je še eden od njih ostal na vrhu« (Kugy 1979, 110).

»Ni treba, da bi razlagal, kakšnih občutkov poln sem se vračal navzdol in kakšna pobitost je vladala med vodniki, ki so nosili v šotorsko krilo zavito truplo svojega tovariša v dolino« (Dostal 1933).

13 Svetel primer največje vdanosti in zvestobe

Evgen Lovšin je v knjigi V Triglavu zapisal: »Prvo znano nesrečo na Triglavu je povzročila trmoglavost stotnika Bosia in njegovo popolno nepoznavanje naravnih sil, sproščenih v visokih gorah. Proti njim ni pomoči, če bi imel sto ljudi pri sebi! Anton Korošec pa je **svetel primer večje vdanosti in zvestobe**, kakor je zapovedano v vodniških nepisanih zakonih. Ostali vodniki in nosači so se vedli, kakor bi se vsak pameten hribolazec v takem izrednem primeru. Zato odklanjamo vsa namigovanja na strahopeten pobeg vodnikov. Bosio naj bi bil čital Hacquetova navodila, kako je treba poslušati vodniške nasvete. Sebi in slugi bi bil prištedil težko noč in ohranil bi bil dragoceno človeško življenje.

S tem je naša obramba dobrega imena bohinjskih vodnikov iz prve dobe končana. Ni drugih očitkov, v šestdesetih letih vodniškega napornega posla nobene druge graje« (Lovšin 1944, 109; 1946, 100).

Marijan Lipovšek je dodal (Kugy 1979, 400): »Bosiev očitek, da so se vodniki vrnili samo zato, ker jim je prejšnji večer eden od njegovih 'ubežnikov' povedal, da je nekdo od domačinov še ostal na vrhu, je več kakor krivičen. Če bi šlo res za to, da bi pogledali samo, kako je z Antonom Koroščem, bi se ne bili vsi

vrnili na vrh. Tja jih je gnala zavest vodniške dolžnosti, saj so natanko vedeli, da ima Bosio na vrhu še vse merilne naprave, ki so jih bili prejšnjega dne s takim trudom privlekli na vrh. Vedeli so, da jih ne more spraviti z gore, če mu ne pomagajo. Vsi ti naši možje so izreden zgled trdnega in zvestega značaja. Seveda pa jih je za njihovega človeka domačina tudi skrbelo».

K temu je treba še pristaviti, da je Bosio drugega jutra na Velem polju doživel prav hud sprejem. Josip Korošec je o tem zapisal (Korošec 1902, 192): »To so vreščale majarce in majarji..., ko jim je inženir naznanil, kaj se je pripetilo ponoči na Triglavu! Pripravljene s pomivalkami in žetarji so podile planšarice bežečega inženirja celo na Malo polje. Ondi pa so že zvedavo gledale majerice izpod Mišeljega vrha, kaj tuj človek tako beži, in so mu tudi pripomogle do nadaljnjega bega proti planini Vrtači in dalje v Bohinj dol. Gnale so ga zato, ker je bil povzročil smrt mojega starega strica».

»Prav majhna kazen za to, da je zakrivil smrt svojega vodnika,« je še dodala Mira Marko Debelak-Deržaj v svoji Kroniki Triglava (Debelak-Deržaj 1948, 108).

14 Prvo reševanje brez primere

Evgen Lovšin je poudaril (Lovšin 1944, 109 in 1946, 100): »Drugi dan so se vodniki in nosači vrnili k Bosiu na vrh. Gotovo ne, ker jih je lomila radovednost. Želeli so pomagati nesrečnikom. Ubogega Antona so spuščali počasi po razu, spremili Bosia in slugo ter prinesli merilno orodje v dolino. Prvi reševalci so svojo nalogo izpolnili brez pogrške in ravno Bosiev pristop je vrlim bohinjskim hribovcem v večjo čast kakor kateri koli drugi«.

V Gorskih vodnikih je Lovšin še podkrepil (Lovšin 1961, 23, 111): »To je prvo znano gorsko reševalno delo v Triglavu, prav tako pa tudi prvo znano in uspešno opravljeno gorsko reševanje vodnikov in nosačev pred več kot 140 leti« (sedaj pred več kot 195 leti).

Tine Mihelič je večkrat prisrčno, slovesno pa tudi odločno izpovedal: »Reševanje Antona Korošca je pravi začetek slovenske gorske reševalne službe«.

Potek samega reševanja ni podrobno opisan, vendar je nanj mogoče sklepati po opisu vzpona in drugih okoliščinah. Kar trije nosači so imeli dosti opravka že samo z nerodnim zabojem, pri prenosu navzdol pa je bilo težav še več in je bila potrebna še dodatna pomoč. Pretresena preživela vodenca sta nazaj grede potrebovala še izdatnejšo vodniško pozornost.

15 Sklep

Naj povzamemo in podkrepimo: Gre za sedem bohinjskih vodnikov in nosačev, od katerih so štirje znani tudi po imenu, ves čas pa jih je vodil najboljši tedanji triglavski gorski vodnik Anton Kos - Kosov Tonej.

Konec junija 1822 so se pod njegovim vodstvom najprej povzpeli na Triglav s težkim in nerodnim gradivom za triangulacijsko piramido in strelvod. Spoznali so izredno izpostavljeni in krušljivi greben med Malim in Velikim Triglavom in druge najtežje plezalne odstavke na poti. Kos je temeljito preudaril, kdo od sodelujočih se je dobro izkazal, koliko jih bo moralo biti zraven naslednjic in kaj vse bodo potrebovali. To je bilo odločilno.

Četrtega in petega julija so premišljeno spremljali zemljemerca Bosia in pomočnika ter prinesli na vrh nerodni zaboj z merilnimi instrumenti in drugimi stvarmi. Pred viharjem so resno opozorili zemljemerca na neizbežno smrtno nevarnost in potem po pameti odšli – vsi, razen nesrečnega vodnika Antona Korošca (točen čas, kdaj ga je ubila strela, v prevodih prvotnih zapisov ni ohranjen, zato 11. ura ni zanesljiva).

Naslednji dan, 6. julija, so se – gotovo po tehtni odločitvi Antona Kosa – vrnili vsi, da bi pomagali zadnjim trem priti z vrha. Čakal pa jih je nevaren prenos mrtvega tovariša v dolino.

Med prvim, drugim in tretjim vzponom na Triglav ter dvema sestopoma so si pridobili toliko spoznanj in izkušenj, da so svojega nesrečnega tovariša kljub vsem težavam in nevarnostim zmogli prinesiti z gore.

Anton Kos se je ob grozljivem spoznanju prvi ovedel. Razmislil je in povedal, kaj bodo naredili. Potem so po lepi stari navadi skupaj pomolili za pokojnega in srečno vrnitev (Malešič 2002). Cerkovnikovega Toneja so spoštljivo zavili v šotorsko krilo in ga povezali z vrvjo. Kos je odredil, naj pri prenosu sodelujejo štirje: dva zgoraj, eden spodaj, četrti pa od strani, če bo le šlo. K tej skupini je dodelil tudi Matijo Korošca, da je lahko še zadnjič spremljal svojega brata. Ta Cerkovnikov Matija se je izkazal in je pozneje postal gorski vodnik.

Čuvanje druge skupine je Kos zaupal zanesljivemu Simonu Staretu (tudi ta Orjakov Šimen je verjetno pozneje pomagal pri vzponih na vrh) in še preostalemu tovarišu. Zaradi nevarnosti, da bi padajoče kamenje ogrozilo prvo skupino, sta ta dva ostala na vrhu in pripravila stvari, preživela pa sta si še malo pomagla.

Prvi reševalci so začeli spuščati pokojnega po strmih vršnem delu do položnejšega grebena. Tam so si malo oddahnili. Verjetno jih je spremljal tudi Kos, ki se je potem vrnil na vrh, z njim pa morda še kdo.

Zgoraj so počakali, da se je Kos vrnil, in se skupaj previdno odpravili navzdol, pri tem pa kar najbolj pazili na preživela. Ko so dosegli prve, je Kos presodil, kako bo najbolje nadaljevati po izredno krušljivem grebenu proti Malemu Triglavu. Prva skupina je bila verjetno kljub vsemu hitrejša in je zato odrinila naprej. Druga pa ji je sledila.

Kako je šlo naprej, si lahko predstavljamo le približno. Vse to je le razmišljanje, kako je verjetno bilo; marsikaj je morda potekalo drugače.

A reševanje so izvedli tako dobro, da ga nespametni Bosio sploh ni omenjal in je mislil le na svoj podvig.

In vendar. Bliža se dvestoletnica odlično izvedenega reševanja in izredno hvaležna naloga bi bila strokovna rekonstrukcija, da o pisateljskem peresu niti ne govorimo.

Nobenega dvoma ni – to je bilo prvo znano organizirano in vodeno gorsko reševalno delo vodnikov in nosačev – prvo stensko reševanje v alpinistično in reševalsko najzahtevnejših razmerah, kar je brez primere. Opisane in znane so okoliščine nesreče, prav tako vodja reševanja in dva reševalca. Uspešno vodenje Antona Kosa in izvedba reševanja nikakor ne smeta ostati v senci, saj sta daleč pred vsemi. To vsega občudovanja vredno reševanje je pravi začetek delovanja naše gorske reševalne službe.

16 Viri in literatura

- Anonimus (-k) 1929: Prvi turist na Triglavu. Slovenski narod 63-192.
Ažman, J. 1884: Nevihta v gorah. Spomini iz naših gora. Slovenec 12-184.
Brecelj, B. 1933: Prva pomoč in reševanje v gorah. Ljubljana.
Ceklin, F. 1957a: Čigava noga je prva stopila na teme velikega Triglava. Planinski vestnik 57-6.
Ceklin, F. 1957b: Žrtvi strahotne noči na vrhu Triglava – v spomin. Planinski vestnik 57-12.
Debelak-Deržaj, M. M. 1947–1949: Kronika Triglava. Gore in ljudje 2 in Planinski vestnik 48-49.
Dostal, R. 1933: Strahotna noč na Triglavu leta 1822. Jutro 14-170.
Grobelnik, S. 1975: Zoisov invalidski voziček. Zdravstveni vestnik 44-9.
Hladnik, M. 2012: osebni vir.
Hribar, S. 1959a: Kratek oris zgodovine slovenskega planinstva. Ljubljana.
Hribar, S. 1959b: Prispevek k zgodovini reševanja v slovenskih gorah do druge svetovne vojne. Tipkopis. Ljubljana.
Klinar, S. (ur.) 2000: Valentin Stanič: prvi alpinist v Vzhodnih Alpah. Ljubljana.

- Kogovšek, I. 1924: Valentin Stanič prvič na Triglavu. Planinski vestnik 24-3.
- Kopač, V. 1977: Iz motivike ob 200-letnici Triglava. Planinski vestnik 77-10.
- Kopač, V. 1977: Rudar. Planinski vestnik 77-12.
- Kopač, V. 2005: osebni vir.
- Korošec, J. 1902: Čarodejna znamenja, vraže in pripovedke ob Triglavskem pogorju. Planinski vestnik 8-2.
- Kugy, J. 1979: Pet stoletij Triglava. Maribor.
- Lovšin, E. 1944: V Triglavu in njegovi soseščini. Ljubljana.
- Lovšin, E. 1946: V Triglavu in njegovi soseščini. Ljubljana.
- Lovšin, E. 1956: Valentin Stanič. Prvi alpinist v Vzhodnih Alpah. Ljubljana.
- Lovšin, E. 1961: Gorski vodniki v Julijskih Alpah. Ljubljana.
- Lovšin, E., Hribar, S., Potočnik, M. 1979: Triglav, gora in simbol. Ljubljana.
- Malešič, F. 1980: Prvi obiski Grintovcev. Planinski vestnik 80-1.
- Malešič, F. 1996: Franc Hohenwart iz Zoisovega kroga. Kamniški zbornik 13. Kamnik.
- Malešič, F. 2005: Spomin in opomin gora. Kronika smrtnih nesreč v slovenskih gorah. Radovljica.
- Malešič, F. 2012: Neustavljiva želja iti pomagat. Želja pomagati. Kamnik.
- Malešič, F. 2017: Kako izmeriti Triglav ali strašna noč 5. julija 1822. Gorsko reševanje v Bohinju: ob 70-letnici organiziranega delovanja GRS Bohinj. Bohinj.
- Malešič, F., Grilj, C., Kopač, V., Škarja, T., Štebe, M. 2002: Zgodovina reševanja v gorah nad Kamnikom. Ljubljana.
- Malešič, F., Tomazin, I., Pogačar, E. 2012: Zdravniki v gorski reševalni službi. Reševanje v gorah: sto let organiziranega gorskega reševanja v Sloveniji. Kranj.
- Orožen, F. 1895: Prvi hribolazci na Triglavu v dōbi 1778 do 1837. Ljubljanski zvon 15-1.
- Pirjevec, A. 1925: Slovenski možje. Baltazar Hacquet. Mladika 6-2.
- Praček, C. 1980: Gorska reševalna služba in Triglav. Triglav, gora naših gora. Maribor.
- Sinobač, J. 1999: Dežela: kulturnozgodovinski oris Radovljiške ravnine. Radovljica.
- Sinobač, J. 2004: osebni vir.
- Slomšek, A. M. 1848: Prigodbe, žalostne ino vesele ... Drobtince za novo leto 1948 3. Celje.
- Stanič, V. 1979: Nekaj o moji poti na Triglav na Gorenjskem, začeti 18. septembra 1808. Pet stoletij Triglava. Maribor.
- Škerlak, V. 1992: osebni vir.
- Wester, J. 1928: Pred sto leti na Triglavu. Planinski vestnik 28-6.
- Wester, J. 1954: Baltazar Hacquet, prvi raziskovalec naših Alp. Ljubljana.

ZAOBLJUBA PRED BOGOM IN TRIGLAVOM: POSTAVITEV KOČE IN KAPELICE NA KREDARICI TER PRIMER POROKE KOT IZRAŽANJA PRIPADNOSTI SLOVENSTVU

mag. Maja Vehar

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, Aškerčeva cesta 2, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija

maja.vehar@ff.uni-lj.si

IZVLEČEK

Zaobljuba pred Bogom in Triglavom: postavitev koče in kapelice na Kredarici ter primer poroke kot izražanja pripadnosti slovenstvu

Gore, med njimi predvsem Triglav, v zavesti Slovencev predstavljajo pomemben nacionalni simbol. Nemška prevlada v slovenskih gorah se je zamajala leta 1893 z ustanovitvijo Slovenskega planinskega društva. Pri slovenskem osvajanju triglavskega pogorja pa je pomembno vlogo odigral župnik Jakob Aljaž, ki je na Triglavu leta 1895 zgradil stolp, leto kasneje pa je na Kredarici – višje od treh nemških – postavil še kočo ter s tem tudi slovensko izhodišče za vzpon na najvišji vrh. Poleg nje je leta 1897 zrasla kapelica, ob kateri se je prva poroka odvila tri leta kasneje. V obdobju 1897–1952 je bilo takšnih porok 16. Izbira nekonvencionalna lokacije obreda ter barve ognjemeta in trobojnice pa niso izražale zgolj zaobljube partnerju, temveč tudi slovenskemu narodu.

KLJUČNE BESEDE

Jakob Aljaž, kapela Marije Snežne, Triglavska koča, poroka, narodna zavest, Kredarica, Triglav

ABSTRACT

Vow before God and Triglav: construction of a cabin and a church on Kredarica and wedding as a manifestation of belonging to the Slovenianism

Mountains, especially Triglav, represent an important national symbol in the minds of Slovenian people. The German domination in the Slovenian mountains was shaken in 1893 with the establishment of the Slovene Mountaineering Society. In the Slovene conquest of the Triglav mountains, an important role was played by the pastor Jakob Aljaž, who built a tower on Triglav in 1895, and a year later he set up a cabin on Kredarica – above three German – and thus a Slovene starting point for climbing to the highest peak. Next to the cabin, a church was built in 1897, where three years later the first wedding took place. In the period from 1897–1952 there were 16 of such weddings. This unconventional location of the ritual and the colours of fireworks and tricolour did not reflect merely a vow to a partner, but also to the Slovene nation.

KEY WORDS

Jakob Aljaž, Marija Snežna Church, Triglav Cabin, wedding, national awareness, Mount Kredarica, Mount Triglav

1 Uvod

Pohodništvo oziroma turizma je bilo v 19. stoletju dostopno predvsem premožnejšim, na Slovenskem torej Nemcem (Dolenc 1996, 136), njihova premoč je bila vidna predvsem pri gradnjah koč (do 90. let 19. stoletja so jih zgradili 16) (Mikša 2016a, 24–25). Tehtnica se je na slovensko stran pričela nagibati 27. februarja 1893 z ustanovitvijo Slovenskega planinskega društva (SPD), katerega članov ni družil »ne denar ne materializem, ne egoizem, marveč čista ljubezen do domovine in lepi čut, ki ga goje v srcih do planin« (Mlakar 1953, 29). V zadnjih letih 19. stoletja se je tako pričel slovensko-nemški boj za Triglav. Največja zasluga, da je ostal slovenski, gre dovškemu župniku Jakobu Aljažu (Mikša 2015b). Leta 1895 je od dovške občine za goldinar kupil zemljo na vrhu Triglava in tu postavil stolp – s prvim slovenskim napisom v okolici – nato sta sledila še Aljažev dom v Vratih ter Triglavska koča na Kredarici (Mikša 2015a, 31–33). Prispevek opisuje gradnjo tako slednje kot tudi kapelice ob njej, ki pa je omogočila, da so se najbolj navdušeni planinci tu lahko tudi poročili. Kdo se je za takšen način sklenitve zakonske zveze odločil, kakšen je bil obred ter nenazadnje kako je bilo z odločitvijo za poroko pod vrhom Triglava povezano izražanje narodne zavesti, je v prispevku predstavljeno s pomočjo literature, prispevkov v *Planinskem vestniku* ter gradiva Nadškofijskega arhiva v Ljubljani.

2 Gradnja koč na Kredarici

Nenaklonjenost oskrbnikov nemških koč slovenskim planincem je Jakoba Aljaža spodbudilo, da se je odločil za gradnjo koč pod vrhom Triglava. Med gradnjo stolpa je namreč moral prenočevati v nemški Dežmanovi koči (Mikša 2016a, 27), kjer ga je oskrbnik opomnil, da bi v primeru prezasedenosti prednost pri prenočevanju imeli nemški turisti (Mlakar 1953, 21). Tako se je septembra 1895 odpravil iskat primeren prostor za novo koč, idejo je dobil med spustom z najvišjega vrha, ko se je ustavil na Malem Triglavu. Čez Kredarico naj bi v tistem trenutku stekla dva gamsa, tako se je odločil: »Tukaj mora stati koč. Saj je /.../ Kredarica kar kričala po planinskem zavetišču kakor plešasta glava po klobuku!« (Mikša 2013, 62). Na poti ga je spremljal radovljiški dekan Janez Novak, s katerim sta na izbranem mestu postavila mejne kamne ter molila brevir (Kronika 1878–1925).

9. septembra 1895 je sledil podpis kupne pogodbe med Slovenskim planinskim društvom, ki ga je zastopal Jakob Aljaž, ter občinama Dovje ter Mojstrana. Za zemljišče bodoče koč so odšteli 5 goldinarjev (Mikša in Vehar 2016, 16), za kar si takrat lahko kupil okoli 300 zemelj (Mlakar 1953, 20). O pomembnosti nakupa pa priča zapis v *Planinskem vestniku*: »Vsem Slovencev naznanjamo prevesele vest, da smo si v staro last zopet priborili velikana slovenskih gor, veličastni Triglav /.../ Kupilo je namreč »Slov. plan. društvo« sveta na Kredarici tik malega Triglava. Tukaj, na prostorni planici, le tri četrti ure oddaljeni od vrha, /.../ bode naše društvo postavilo prihodnjo pomlad lepo, v vsakem oziru vzorno koč. /.../ Hvala Bogu, da bomo spet pod svojo streho na svojem Triglavu, da nas ne bodo več odurno pehali od sebe /.../ Naš je Triglav in ostane naš na veke!« (Triglavsko koč 1895, 138).

Zaradi velikega interesa javnosti je bil denar zanj zbran hitro (Mikša 2016b, 47). Na Kredarico je macesnov les za gradnjo vlačilo okoli 30 delavcev, ki so cel teden bivali v pastirski in lovski koči na Krmi. Pri vlačanju so si pomagali z vreteni: »Imeli so 500 m vrvi v treh delih, na treh vretenih. Vsako vreteno so gonili po štirje možje, en mož pa je hodil po rtičih gori in doli, da se niso kam zatakneli« (Društvene vesti, Triglavsko koč ... 1896, 78). Na manj strmih delih so les pomikali naprej z rokami. Tako so na Kredarico do 12. maja 1896 spravili za tri vozove lesa. Težjih poškodb sicer ni bilo, težave so jim povzročale le vremenske razmere. Zaradi močnega bleščanja sta dva nosila črne naočnike, drugi pa so si čez oči zavezali ruto. Skoraj večina je imela opečene obraze, nekateri tudi popokano koč. Po binškojih so odšli na goro tesarji skupaj z vodjo del Janezom Klinarjem – Požgancem, pregled nad celotno gradnjo je imel Jakob Aljaž, ki je v imenu SPD delavce tudi plačal (Kronika 1878–1925). Ti so koč zavarovali tudi pred udarom strele ter močnim vetrom (Vabilo ... 1896, 117).

Slavnostna otvoritev Triglavske kočice na Kredarici je potekala 10. avgusta 1896 (slika 1). Udeleženci so se zbrali na Dovjem že dan prej ter se skozi Kot odpravili do nove kočice. Tako se je na predvečer v njej skoraj 100 planincev zabavalo ob petju ter kurjenju kresov (Slavnostna otvoritev ... 1896, 122). Naslednjega dne so se ob 4. uri zjutraj odpravili na Triglav (Vabilo ... 1896, 101–102), na vrhu je tako stalo okoli 60 turistov, med njimi tudi češki planinci (Slavnostna otvoritev ... 1896, 123). Ob 10. uri je sledila dvournna svečana blagoslovitev in otvoritev kočice (Vabilo ... 1896, 101–102), obred je Jakob Aljaž opravil v latinščini in slovenščini. Po obhodu kočice je zbor zapel pesmi *Lepa naša domovina* ter *Triglav moj dom*. Duhovnik, zaslužen za postavitve kočice, je v govoru izpostavil predvsem sožitje: »*Ko sem se sprehajal po Kredarici, tej lepi, pa skoraj goli planici, kjer stoji naša nova kočica, sem našel le tri vrste cvetic: bele, modre in rdeče. Že narava sama nam priča, da je to pogorje slovensko. Čeprav je naša kočica slovenska, bo vendar tako urejena, da bo ustrezala turistom vsakega naroda. Vsi, brez razločka, bodo enako prijazno sprejeti, to zahteva že slovenska gostoljubnost*« (Slavnostna otvoritev ... 1896, 126).

Kočica na Kredarici je bila za tedanje razmere udobna, imela je kuhinjo, jedilnico ter spalnico in s tem prekašala večino takratnih nemških koč (Mikša 2016b, 47). Zaradi visoke nadmorske višine, 2515 m, je bila dobro izhodišče za vzpon na Triglav (Društvene vesti, Triglavsko ... 1896, 78). Načrtovali pa so, da bo tudi ustrezno založena: »*Ta v vsakem oziru dovršena kočica bo oskrbljena z dobrimi konzervami in pristno, zdravo pijačo. Imela bo tudi lekarnico z vsemi potrebnimi zdravili in leki. Oskrboval jo bo čuvaj, ki bo kuhal, čedil, na red pazil in sprejemal plačila*« (Vabilo ... 1896, 117). Sprva je bila odprta samo v poletnih mesecih (Društvene vesti, kočica ... 1897, 93), za nočitev je bilo treba odšteti en goldinar (člani SPD 50 kron), vstopnino pa je moral plačati vsak obiskovalec, in sicer 20 kron (Društvene vesti, naša ... 1896, 153).

Ker je bila višje od treh sosednjih nemških koč, je sprožila val nemškega neodobranja ter tožbo (Mikša 2016b, 49): »*Potem so mi veliko pravdo napravili zavoljo Kredarice, ker so me tožili, da Triglavsko hiša stoji deloma na svetu verskega zaklada, in da Kapela vsa stoji na unem svetu. Bile so preiskave, zaslišanja, nazadnje Komisija na Kredarici! .../ Vse to na nedeljo, menda zato, da bi jest ne bil navzoč na Kredarici.*« (NŠAL, Kronika) Jakob Aljaž se je znašel ter najel odvetnika ter merilca: »*Bilo je kritično! A hvala*

Slika 1: Otvoritev kočice na Kredarici leta 1896.

Bogu: ko pridem v soboto popoldne po zgornji poti na vrh Kredarice, najdem ravno na vrhu komisijo in merjevce, ki mi čestitajo: Gospod župnik, Vi ste dobili» (Mikša in Vehar 2016, 20).

3 Postavitev kapelice

S kočo je bilo pod Triglavom zadoščeno posvetnim željam, na željo številnih duhovnikov, npr. Luke Jerana (Kronika 1878–1925), pa se je leta 1896 Jakob Aljaž odločil postaviti tudi kapelico, v kateri bi lahko le-ti maševali, ko bi se povzpeli na Triglav (Rožman 1897, 114–116). Triglavski župnik je o gradnji zapisal: *»Zidal sem jo jest (ne plan. društvo) z nabranim denarjem in tretjino mojega denarja. Tudi oskrboval sem jo jest in iz pušice pri kapeli vsako leto okoli 4 ft [oznaka za goldinar, op. a.] pobral. Slov. plan. društvo (nepolitično in nevtravno) je tudi dalo prispevek za kapelo /.../« (Kronika 1878–1925).*

Zaradi slabega vremena ter oteženega tvorjenja gradbenega materiala se je predvideni znesek izgradnje kapelice potrojil in je znašal okoli 1000 goldinarjev. Ostre vremenske razmere pa so na še nedograjeni kapelici pustile posledice: *»Silen veter, kakršen po zimi razsaja ob Triglavu, je zmaknil vrata s tečajev in izpod zapahov ter jih vrgel dve uri daleč navzdol na sneženo konto, da so se razklala. Tam jih je pokril sneg. Šele ko je spomladi odlezel sneg, so dobili delavci razbita vrata še na pol zametena« (Rožman 1897, 116). Dela so nadaljevali konec julija, 12. avgusta 1897 pa je kapelico, posvečeno Mariji Snežni, blagoslovil radovljiški dekan Janez Novak (117–118). »Zidana je iz kamna in cementa. Krita z macesnovimi deskami, in ima tudi strelovod. /.../ kapela stoji na svetu slov. društva, in je nisem prepisal na Dovško cerkev, ker ima kapela pomen le za turiste, ne pa za Dovške župljane« (Kronika 1878–1925).*

Na Kredarici se je že dan pred otvoritvijo zbralo okoli 100 pohodnikov, okoli 70 jih je naslednjega dne odšlo na vrh in tam izobesilo slovensko trobojnico (Rožman 1897, 117). Tisti, ki se na Kredarico niso povzpeli, so prvo poročilo o dogodku prejeli, ko so ga na Dovje telegrafirali s pomočjo velikega loparja ter Aljaževega optičnega sistema, ki je temeljil na Morsejevi abecedi (Kronika 1878–1925). Sporočilo je na Dovjem prestregla Manica Žagar, Aljaževa nečakinja, ter ga poslala v Ljubljano. Mnogi obiskovalci so bili ob koncu prireditve mnenja: *»Na Triglav ne pojdemo več, k Materi Božji na Kredarico pa še! /.../ Vse je bilo lepo v redu, le nečesa je manjkalo tam gori, namreč miz in nastav, na katerih ob takih prilikah prodajajo kramarice lesene in medene konje ter druge take reči. Gotovo bi bil marsikdo rad kupil kacega konja, da bi ga nesel domov za odpustke« (Rožman 1897, 117–118). Kapelica je bila skrivoma porušena leta 1952, ponovno pa so jo zgradili leta 1992 (Brvar 1992, 279).*

4 Prva poroka na Kredarici

Iz zapisanega je razvidno, da sta imela tako Triglav kot Kredarica veliko vlogo v zavesti slovenskega naroda, planinci so z obiskom obeh izražali tudi svojo narodno pripadnost. Tako so se nekateri odločili da na tem mestu sklenejo tudi zakonsko zvezo. To se je zgodilo prvič 11. septembra 1900. 27-letni Ivan Korenčan, eden od šestih članov družbe Planinskih piparjev, ki se je zavzemala za izvedbo gorskih izletov in promoviranje planinstva (Lindtner 1933, 167–175), ter trgovski potnik, se je po sprejetju pravila, da se piparji smejo poročiti, odločil poročiti s 24-letno Jelico (Gabrijelo) Marijo Horvat (slika 2). Oba sta prihajala iz Ljubljane, Korenčanov oče je bil izvošček, Jeličin pa čevljarški mojster. Za poroko v drugi župniji jima je pooblastilo izstavil župnijski urad Sv. Petra v Ljubljani, poročil pa ju je dovški župnik Jakob Aljaž. (Poročna knjiga 1835–1964, 11. september 1900). *Planinski vestnik* je podrobno opisal poseben poročni obred.

»Dne 10. septembra popoldne so polagoma prihajali ženin in nevesta ter povabljeni svatje na Kredarico. Nad Peklom, ne daleč od Dežmanove kočice, sta jih pozdravila Pipar in njegov prijatelj, ki sta nalašč došla s Triglava. Kmalu potem, ko so bili svatje prispeli na Kredarico, na kateri je veselo vihrala slovenska

HRANI GORNJESAVSKI MUZEJ JESENICE, ENOTA SLOVENSKE PLANINSKE MUZEJ, MOJSTRANA

Slika 2: Ivan Korenčan in Jelica Horvat s svati.

HRANI GORNJESAVSKI MUZEJ JESENICE, ENOTA SLOVENSKE PLANINSKE MUZEJ, MOJSTRANA

Slika 3: Ženin in nevesta pred staro kapelico na Kredarici z duhovnikom Jakobom Aljažem ter pričama.

trobojnica, je prišel Pipar s Koroškega s tremi prijatelji in skoraj za njimi prečastiti gospod Triglavski župnik Aljaž [slika 3]. *Kdo drugi bi pa tudi bil upravičen v njegovi kapelici, v Triglavskem pogorju, kjer je le on gospodar, izvršiti tako imenitno in izredno cerkveno opravilo? Poleg vodnikov, čuvaja in njegove žene se je nabralo ta dan 19 udeležencev v Triglavski koči, ki je bila slavnostno okrašena*« (Poroka ... 1900, 143–145). Ob mraku se je z vrha Kredarice oglasil topovski strel, v kapelici pa se je oglasil zvonec, kar je sprožilo izjavo Nadpiparja: *»Korenčan, ali ga slišiš, kako ti klenka? Kmalu te poneso v zakonski jarek*« (Poroka ... 1900, 143–145). Nato so na vrhu Kredarice pripravili še ognjemet v slovenskih barvah: *»Ob pokanju topičev je gorel vrhu Kredarice krasen umetalni ogenj in razlival bele, modre in rdeče žarke v temne doline /.../*« (Poroka ... 1900, 143).

Večer se je nadaljeval z obedom, tekom druženja pa je bil izpostavljen pomen SPD ter vodnikov za slovensko gorstvo ter tudi narod. Nevesti je oskrbnica izročila šopek planik, zabavo, ki je trajala do polnoči, pa so spremljale napitnice ter slovenske pesmi. Zjutraj so vodniki prebudili goste ter začele so se priprave na obred. *»Dame so se lotile neveste, jo napravljale in lepitičile. Ženin se je pritoževal, da ni brivca, ki bi mu brke navzgor navihal in mu kodre iz las užgal*« (Poroka ... 1900, 144). Ob sedmi uri je zvon v kapelici naznanil snidenje v jedilnici. Tu sta se ženin in nevesta poslovila od vseh, drugo zvonjenje pa je nakazalo začetek obreda v kapelici: *»Prečastiti gospod župnik v lepi mašni obleki ter ženin in nevesta so stali v kapelici, ki je bila prav okusno okrašena s cvetkami in zelenjem; priči sta stali tik kapelice, drugi pa za njima*« (Poroka ... 1900, 144) Po obredu ter maši so se fotografirali, pozajtrkovali, nekateri stopili na vrh Triglava ter se nato odpravili proti Mojstrani, kjer so v Šmerčevi gostilni pripravili skupno kosilo, pridružili pa so se tudi starši in drugi sorodniki mladoporočencev. Iz Lesc pa sta se ženin in nevesta odpeljala na ženitovanjsko potovanje: *»/.../ toda ne na Dunaj, v Trst ali v Pariz; to ni za hribolazce. Peljala sta se marveč v Bohinj, in kakor se je pozneje zvedelo, poletela sta na Črno prst, na Mangart, na Grintavec in na Šmarno goru*« (Poroka ... 1900, 145).

5 Pregled porok na Kredarici od 1897 do 1952

Od postavitve Kapelice do njenega uničenja leta 1952 se je na Kredarici poročilo 16 parov (slika 4). Prva poroka je bila leta 1900, zadnja pa leta 1940. Letno sta se pod vrhom Triglava zgodili največ dve poroki, leta 1928 pa je prišlo tudi do dvojne poroke. Ženin prvega para ter nevesta drugega sta bila brat in sestra, ženina pa sta bila drug drugemu poročni priči. Večina parov je prihajala iz Ljubljane, nekateri pa so bili tudi s Štajerske, Gorenjske in Koroške. Sta se pa za poroko na Triglavu odločila tudi Zagrebčana, in sicer leta 1935. Posledično so bili skoraj vsi pari katoliške vere, dva para pa sta bila verško mešana: katoliško-pravoslavna (Poročna knjiga 1835–1964).

Iz zapisov v poročni knjigi lahko ugotovimo, da so bili ženini ob poroki večinoma že samostojni, opravljali so različne poklice: npr. trgovec (3), uradnik (3), profesor, učitelj, odvetnik, bančni prokurist, ravnatelj združenja mlekarov, urarski pomočnik, tehnik, tovarniški poslovodja, knjigovez ter litograf. Neveste so opravljale delo uradnice (4), učiteljice, prodajalke, šivilje ter oskrbnice planinske kočice (Staničeva kočica). Ena med njimi je bila ob poroki še vedno dijakinja, druge pa so vzdrževali starši (Poročna knjiga 1835–1964). Če so bili ženini zaposleni predvsem v storitvenih dejavnostih (Fischer 2005, 182), so se nekateri njihovi starši še vedno preživljali z obdelovanjem zemlje ter obrtjo. Očetje so tako bili posestniki (3), trgovci (2), delavci v železniškem prometu (3), uradniki (3), orožniki (2), tovarniški delavci (2), šolski upravitelji, odvetniki, tržani, trafikanti, varnostniki, tesarji, sodarji, sluga, sedlarji, orožniki, gostilničarji, čevljarji, mojstri (Poročna knjiga 1835–1964).

Zgolj pri prvi poroki je bil duhovnik Jakob Aljaž, nato so pare na tej lokaciji poročali njegovi oz. pooblaščenici njegovega naslednika, Franca Pečariča. Aljaž je namreč zadnjič obiskal Triglav leta 1904, nato pa se mu je zdravstveno stanje poslabšalo: splošna oslabiljenost, angina ter težave s prebavili. *»Večkrat sem bil operiran. /.../ Najhujšo in najnevarnejšo operacijo pa sem prestal l. 1905. Imel sem Gallensteine [želodčni kamni, op. a.]*« (Kronika 1878–1925).

Slika 4: Mladoporočenca Albin Kolb ter Justa Predalič s svati leta 1929 na Kredarici.

Najpogosteje je dovškega duhovnika na Kredarici ob poroki nadomestil Franc Bonač, in sicer trikrat (Poročna knjiga 1835–1964). Med gostujočimi duhovniki pa so bile tudi pomembne osebnosti, npr. dr. filozofije in teologije ter krški škof Josip Srebrnič (Šlebinger 1928, XXII), profesor verouka ter planinski in humoristični pisatelj Janko Mlakar (Mlakar 1953, 53), redovnik, geolog in univerzitetni asistent Janez Žurga (Duhovnik 1969, 237–241), mogoče najbolj poznan med njimi pa pisatelj Janez Jalen. Slovenska literarna zgodovina ga z deli *Ovčar Marko*, *Trop brez zvoncev*, *Cvetkova Cilka* uvršča med utemeljitelje slovenske planinske povesti (Bradeško 2003, 52), ki obsega izletniške, lovske, gozdarske in pastirske podžanre. Za Jalna je bila značilna predvsem idiličnost slednjega (Hladnik 1987, 101). Navdiha, tudi za scenarij filma *Triglavske strmine* (Karničar 2014, 11), namreč ni iskal v duhovniškem vsakdanu, kot ljubitelj gora in pisatelj je namreč živel precej samosvoje življenje »Med poletnimi počitnicami je znova in znova prehodil naše vršace, obvezno Triglav /.../ V zimskem času ga je pritegnilo smučanje /.../« (Pibernik 2003, 75). Na Kredarici je bil pogosto, da je lahko opravil mašo, povzpel pa se je tudi na nekatere evropske vrhove, po predvidevanjih raziskovalcev leta 1924 tudi na Grossglockner (Pibernik 2003, 76).

6 Sklep

Slovensko planinstvo je odigralo pomembno vlogo pri oblikovanju slovenske narodne zavesti v drugi polovici 19. stoletja. SPD ter predvsem Jakob Aljaž sta tako izrazito prispevala k slovenizaciji Triglava in njegove okolice. S postavitvijo stolpa, koče na Kredarici ter kapelice je najvišji vrh postal prijazen tudi domačim turistom. Njihovo odprtje je spremljal narodni ponos, ki je bil viden ob izobešanju trobojnice, govorih, pesmih ter tudi izbiri barv. Nenazadnje se je narodna zavest izražala tudi ob porokah,

ki so se zgodile na Kredarici – ni šlo zgolj za zaobljubo pred Bogom, temveč tudi Triglavom, simbolom slovenstva. V obdobju od 1897 do 1952 je bilo na Triglavu 16 porok, ki so jih vodili nekateri znani duhovniki: npr. Jakob Aljaž, Josip Srebrnič, Janko Mlakar, Janez Žurga ter Janez Jalen. Po drugi svetovni vojni je bila kapelica uničena, ponovno pa so jo postavili leta 1992, kar je omogočilo ponovno sklepanje zakonske zveze pod najvišjim slovenskim vrhom. Čeprav se v obred vnašajo novosti, npr. leta 1994 so nevesti šopek odvrgli kar iz mimo letečega letala (Cvetek 1994, 5), pa še vedno ostajajo aktualne besede Jakoba Aljaža: »*Gospodične, če boste šle poleti na vrhove naših prekrasnih gora, napravljene kot planinke /.../ boste dobile trikrat tako brhke in bogate ženine! Vprašajte pa tudi pred poroko, ali je Vaš ženin res vpisan v – Planinsko društvo: tak pritisk na ženina je dovoljen! /.../ in zrasel bo čvrst, krepak planinski zarod*« (Mlakar 1953, 32).

7 Viri in literatura

- Bradeško, M. 2003: Utemeljitelj planinske povesti. Planinski vestnik 103-11.
- Brvar, A. 1992: Gradnja na Kredarici. Planinski vestnik 42-6.
- Cvetek, M. 1994: Poroka pri Mariji Snežni na Kredarici. Družina 43-39.
- Dolenc, E. 1996: Turizem v slovenskih hribih in gorah. Razvoj turizma v Sloveniji. Ljubljana.
- Društvene vesti, kočna na Kredarici, 1897. Planinski vestnik 3-6.
- Društvene vesti, naša kočna na Kredarici, 1896. Planinski vestnik 2-9.
- Društvene vesti, Triglavska kočna na Kredarici, 1896. Planinski vestnik 2-5.
- Duhovnik, J. 1969: P. Janez (Franc) Žurga. Geologija 12.
- Fischer, J. 2005: Družba, gospodarstvo, prebivalstvo: Družbena in poklicna struktura prebivalstva na slovenskem ozemlju od druge polovice 19. stoletja do razpada habsburške monarhije. Ljubljana.
- Hladnik, M. 1987: Planinska povest. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture 23. Ljubljana.
- Karničar, K. 2014: Prostor v slovenski planinski povesti. Diplomsko delo, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Kronika 1878–1925. ŠAL/ŽA Dovje, fasc. 2, razne knjige. Nadškofijski arhiv Ljubljana. Ljubljana.
- Lindtner, H. 1933: Planinski piparji. Planinski vestnik 33, 6-7.
- Mikša, P. 2013: Matica planinstva, ob 120-letnici Planinskega društva Ljubljana-Matica. Ljubljana.
- Mikša, P. 2015a: Aljažev stolp in Jakob Aljaž, najvišji posestnik. SLO: časi, kraji, ljudje 2-5.
- Mikša, P. 2015b: »Da je Triglav ostal v slovenskih rokah, je največ moja zasluga«: Jakob Aljaž in njegovo planinsko delovanje v Triglavskem pogorju. Zgodovinski časopis 69, 1-2.
- Mikša, P. 2016a: Nemška ali slovenska – planinske kočne v slovenskih gorah do prve svetovne vojne. LC tim 12-6.
- Mikša, P. 2016b: Kredarica, 120 let najvišje ležeče slovenske stavbe. SLO: časi, kraji, ljudje 3-11.
- Mikša, P., Vehar, M. 2016: Kredarča, ob 120-letnici postavitve prve kočne pod Triglavom. Ljubljana.
- Mlakar, J. 1953: Jakob Aljaž, triglavski župnik. Ljubljana.
- Pibernik, F. 2003: Janez Jalen, življenjska in pisateljska pot v dokumentih, pričevanjih in razlagah. Celje. Poročna knjiga 1835–1964. ŠAL/ŽA Dovje. Nadškofijski arhiv Ljubljana. Ljubljana.
- Poroka na Kredarici, 1900. Planinski vestnik 6-9.
- Rožman, F. 1897: Blagoslovitev triglavske kapele na Kredarici. Planinski vestnik 3-8.
- Slavnostna otvoritev Triglavske kočne na Kredarici, 1896. Planinski vestnik 2-8.
- Šlebinger, J. 1928: Album slovenskih književnikov. Ljubljana.
- Triglavska kočna, 1895. Planinski vestnik 1-9.
- Vabilo na slavnostno otvoritev Triglavske kočne, 1896. Planinski vestnik 2-7.

TRIGLAV – MOJ DOM?

Nataša Mrak, Anita Zupanc

Osnovna šola dr. Janeza Mencingerja Bohinjska Bistrica, Savska cesta 10, SI – 4264 Bohinjska Bistrica, Slovenija

natasa.mrak@osbohinj.si, anita.zupanc@osbohinj.si

IZVLEČEK

Triglav – moj dom?

Če hočeš postati pravi Slovenec, moraš vsaj enkrat v življenju na Triglav, pravijo. Med Slovenci naša najvišja gora velja za poseben simbol, simbol slovenstva. Ob 240. obletnici prvega pristopa na njen vrh se bomo z učenci bohinjske osnovne šole spraševali, kakšen pomen ima Triglav med mladimi. Ali drži, da je Triglav tudi simbol mladih? S kratkim anketnim vprašalnikom in nalogo risanja simbolov bomo ugotovili, ali ta trditev velja za mlade oziroma v kolikšni meri velja za mlade z različnih območij Slovenije, še zlasti tistih, ki so od Triglava zelo oddaljena. V ta namen bomo v raziskavo vključili učence različnih starosti in iz različnih šol po Sloveniji. Analizirali bomo tudi, kje vse se ime Triglav pojavlja ter katera dejstva o gori mladi in odrasli poznajo.

KLJUČNE BESEDE

Triglav, simbol, narodni simbol, Slovenec

ABSTRACT

Triglav – my home?

It is often said that in order to be considered as a proper Slovenian, you need to have climbed Triglav. The highest Slovenian mountain has always been considered as a symbol of our country and its people. The authors with the help of pupils of Primary School dr. Janez Mancinger Bohinjska Bistrica will commemorate the 240-year anniversary of the first climb on Triglav with a research about the importance of Triglav in the eyes of children. Is Triglav the symbol of the young generation? Via a short poll and an exercise of drawing Slovenian symbols, we will try to confirm the statement. We will look for differences in the age and the region children come from (a region close to or far from Triglav), since pupils of different ages from schools from all around Slovenia were included in the poll. We will analyse where the name Triglav can be found. We will also try to find out which facts about the mountain are known by children and adults.

KEY WORDS

Triglav, symbol, national symbol, Slovenian

1 Uvod

»Pisalo se je leto 1778. Naši predniki so tedaj še slabo poznali svojo Zemljo, čeprav so jo nenehoma razkrivali. Večina visokih vrhov je bilo še neosvojenih. Nihče še ni stopil na najvišjo evropsko goro, /.../ tudi visoki Triglav v deželi Kranjski je bil še nedotaknjen« (Kajzer 1980, 1). Tako se začenja zgodovina dokumentiranih pristopov na Triglav. Zgodba o tem, kako so štirje srčni možje iz Bohinja 26. avgusta 1778 stopili na vrh Triglava, kamor ni stopil še nihče pred njimi. »Komaj so mogli verjeti, da so zmagali. Nikjer ni bilo več nobene poti, ki bi vodila navzgor« (Kajzer 1980, 15).

O tem, da je osvojiti Triglav zmaga, bi vedeli povedati številni Slovenci in tujci. A prav Slovenci tega podviga ne štejejo samo med športne dosežke, Triglav že od nekdaj Slovincem predstavlja simbol slovenske domovine. Nema lokrat trdimo, da vrh Triglava ni samo narisana v grbu slovenske zastave, ampak da je v naših srcih. Pa to drži tudi danes?

»Če bi med našimi ljudmi napravili anketo, katera stvar ali pojem nam najbolj pomeni simbol slovenske domovine, bi velika večina glasovala za Triglav. Tudi jaz. Težko bi našli narod, ki bi tako zavzeto in enoglasno častil svojo najvišjo goro« (Mihelič 2004, 78).

In smo jo naredili, anketo, da bi ugotovili, če je Triglav še simbol Slovencev, če je tudi simbol mladih. Ob 240. obletnici prvega pristopa skupaj z učenci ugotavljamo, kakšen je odnos do Triglava, ter posredno, kakšen je odnos do slovenstva.

2 Metode dela

Odločili smo se raziskati, kako Triglav dojemajo učenci različnih starostnih skupin (tretji, šesti in deveti razred) ter kako ga dojemajo odrasli. Obenem smo ugotavljali, kako lokacija šole (bivališča) vpliva na poznavanje Triglava in dojetje Triglava kot simbola slovenstva.

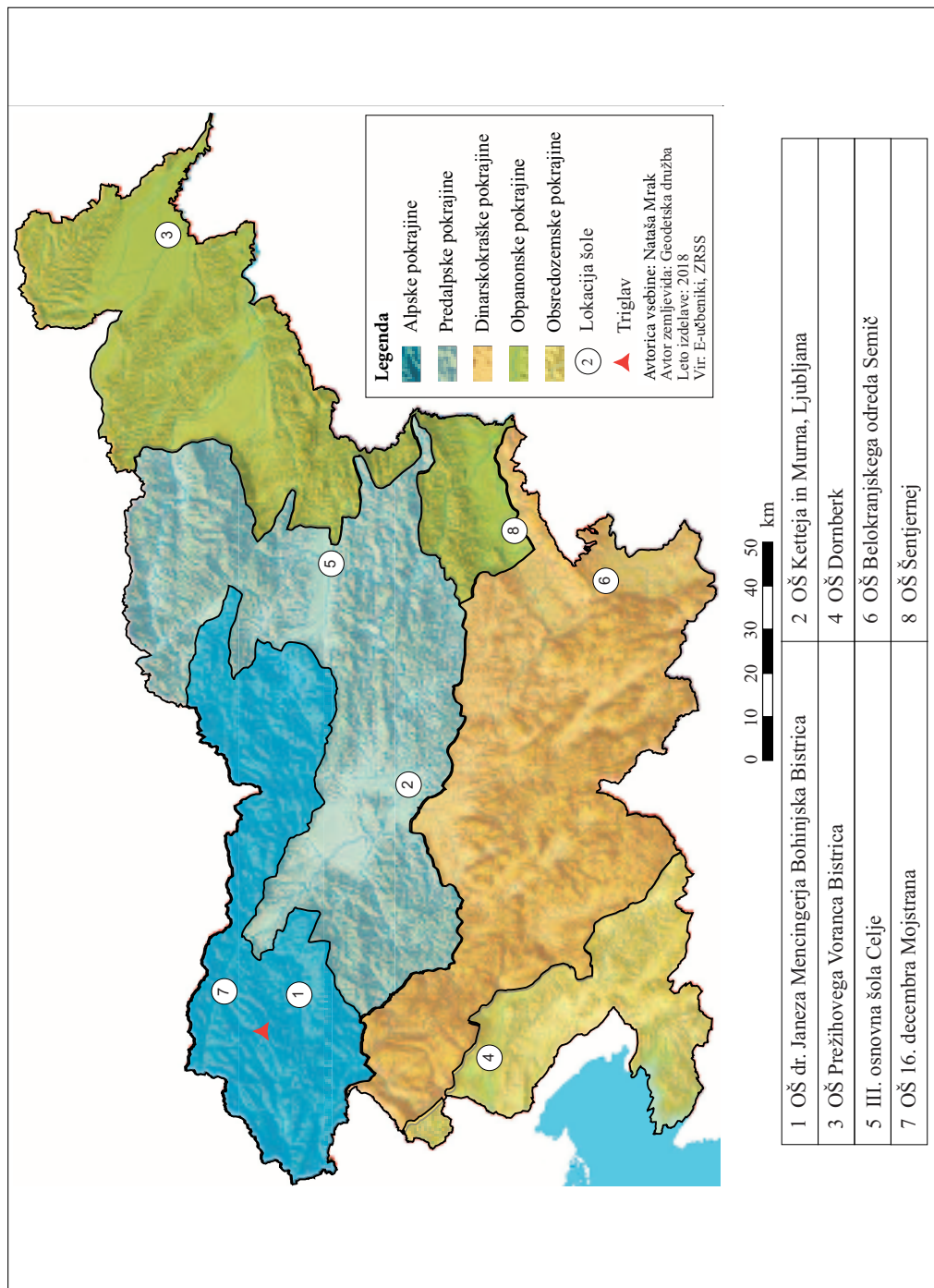
Raziskavo smo naredili na osmih različnih osnovnih šolah v Sloveniji, pri čemer smo izbrali šole glede na oddaljenost od Triglava in glede na umeščenost šole v naravno-geografski pokrajini (slika 1). Poiskali smo šole iz različnih naravno-geografskih pokrajin Slovenije, saj smo predvidevali, da tip reliefa pomembno vpliva na reševanje nalog. Upoštevali smo tudi lego šole v različnih naseljih (mestnih, podeželskih), saj smo sklepali, da ima tudi ta dejavnik vpliv na odgovore zaradi različnega načina preživljanja prostega časa, možnosti obiskovanja gora in drugo.

Učenci šestega in devetega razreda so reševali kratko anketo z vprašanji izbirnega tipa, v kateri so prepoznali določena dejstva o Triglavu (višino, lego, prvi pristop). V tretjem razredu smo med učenci izvedli nalogo risanja simbolov, s katero smo želeli ugotoviti, kaj učenci prepoznajo kot simbol slovenstva in ali Triglav zaznajo kot pomemben simbol. Ugotovili smo, da je bila naloga zanje prezahtevna, kljub vsemu pa smo iz risb lahko prišli do določenih sklepov.

Na ta način (opravljene naloge v treh različnih starostnih stopnjah) smo skušali ugotoviti, kako se razvojno spreminja odnos do Triglava, simbolov, oblikovanja narodne pripadnosti. Zanimalo nas je, kakšen vpliv na to ima šola, zato smo tudi pregledali učne načrte in učbenike za predmete slovenščina, geografija, zgodovina, spoznavanje okolja, družba, domovinska in državljska kultura ter etika.

Anketo za odrasle smo skrajšali, da bi pridobili čim več odgovorov različnih ljudi. Optimizirali smo tudi lokacijo anketiranja: izbrali smo Ljubljano (velik pretok ljudi iz cele Slovenije) in Bohinj (zaposlene delavce bohinske šole in zaposlene učitelje iz druge gorenjske šole, ki so bili na obisku). Tako smo ugotavljali, kakšen vpliv na odgovore ima oddaljenost od Triglava. Za anketiranje odraslih smo se odločili, da ugotovimo, kako odrasli vplivajo na prenos poznavanja Triglava na mlajše.

V anketi je sodelovalo 488 učencev osnovne šole (slika 2) in 101 odrasla oseba. Vsem anketiranim se zahvaljujemo za sodelovanje, posebna zahvala pa gre vsem učiteljem na izbranih šolah, ki so pomagali pri izpeljavi raziskave.

Slika 1: Zemljevid sodelujočih osnovnih šol v raziskavi.

3 Nisi pravi Slovenec, če nisi stal na vrhu Triglava

Pravijo, da mora vsak Slovenec vsaj enkrat v življenju na vrh Triglava.

Med odraslimi se s to »resnico« strinja samo 41 % anketiranih, medtem ko se pri učencih strinjajo zmanjša na slabo tretjino (31 %). Pri spolu ni velike razlike med moškimi in ženskami, so pa v obeh skupinah moški bolj naklonjeni zgornji trditvi.

Na strinjanje s trditvijo pa vpliva dejstvo, ali je nekdo goro že obiskal oziroma jo namerava ali ne: tisti, ki so že bili ali pa nameravajo na vrh Triglava, se veliko bolj strinjajo s tem, da to potrjuje tudi njihov odnos do domovine.

4 Daleč od oči, daleč od srca

Za človeške odnose pogosto velja misel, da se z oddaljenostjo ohladijo. Kar je daleč stran od nas, česar ne vidimo, počasi postane tudi daleč od srca in o tem ne razmišljamo več, na to pogosto pozabimo. Oddaljenost in lokacija domovanja v različnih tipih naravnogeografskih pokrajin vpliva tudi na odgovore v anketi.

S trditvijo, kdo je pravi Slovenec, se najbolj strinjajo učenci iz Bohinja. Polovica jih namreč pravi, da ta trditev zanje velja. V najmanjši meri pa se s tem strinjajo učenci najbolj oddaljenih šol iz Bistrice v Prekmurju in Šentjerneja, samo petina učencev. Zanimivo je dejstvo, da so otroci iz Semiča bolj zagreti za to misel kot predstavniki Mojstrane, ki so doma na pragu Triglava.

Slika 2: Učenci 6. razreda iz Bohinja izpolnjujejo anketo.

Oddaljenost vpliva tudi na možnost in željo po pristopu na vrh Slovenije. Med bohinjskimi učenci jih je kar četrtina že osvojila Triglav, v Mojstrani je bilo takih 16 %, iz drugih šol pa še manj. Upoštevati moramo, da so učenci mladi in imajo za ta podvig še veliko časa. Med tistimi, ki pa jih hoja v gore ne zanima in se ne nameravajo povzpeti na Triglav, zopet prevladujejo učenci iz oddaljenih šol: Bistrica, Semič, Dornberk, Šentjernej. Spet je zanimivo, da se za ta podvig trenutno ne odloči velik delež učencev iz Mojstrane.

Dejstvo, ki potrjuje pomen Triglava v njegovi bližnji okolici, je tudi poimenovanje ulic in cest po najvišjem vrhu Slovenije. Po podatkih Statističnega urada Republike Slovenije je v Sloveniji več kot 10.000 ulic. Največkrat se ponovi ime Šolska (64-krat), Triglavska pa 15-krat (medmrežje 1). Čeprav ni med najbolj pogostimi, pa se z imenom najvišje gore lahko pohvalijo naselja v severozahodni in osrednji Sloveniji (Mojstrana, Radovljica, Bled, Bohinjska Bistrica, Kranj, Ljubljana in druga). Kot zanimivost pa ugotavljamo, da so se za Triglavsko ulico odločili tudi v nekaterih precej oddaljenih naseljih: Koper, Zalec in Miklavž na Dravskem polju (medmrežje 2).

Triglav se pojavlja kot sestavni del imen klubov iz Kranja. Ta ima kar 12 klubov (od atletskega, plavalnega, nogometnega, košarkarskega in ženskega košarkarskega, hokejskega, kegljaškega, teniškega, vaterpolskega, judo, odbojkarskega do alpskega smučarskega in smučarskega kluba) z imenom naše najvišje gore. V Radovljici najdemo Društvo naturistov Triglav, v Predanovcih (občina Puconci) Športni klub Triglav, v Ljubljani pa Športni center Triglav. Tudi nekaj podjetij se ponša s tem imenom: zavarovalnica, radio in podjetje, ki prodaja avtomobile. V Bohinju pod imenom Triglav najdemo hotel, apartmaje in konferenčno dvorano v enem od hotelov, na Bledu hotel in vilo, v Kopru kavarno, gostilni s tem imenom pa sta v Žalcu in Dobrni. Zaključimo lahko, da tudi pri stvarnih lastnih imenih Triglav prednjači v bližini gore (Bled, Bohinj, Kranj), drugod pa se pojavlja izjemoma.

Na spletni strani s podatki o valuti evro najdemo naslednji zapis: »*Na kovancu je prikazana podoba Triglava, ozvezdje raka in napis OJ TRIGLAV MOJ DOM. Triglav je od nekdaj simbol slovenstva, ozvezdje raka pa predstavlja zodiakalno znamenje, v katerem je Slovenija postala samostojna država*« (medmrežje 3).

5 Zgledi vlečejo

Ljudje smo narejeni tako, da opazujemo svet okrog sebe. Iz narave se učimo, prav tako ima na nas velik vpliv okolica – ljudje, ki živijo ob nas. Za mlade je zgled odraslih izrednega pomena, čeprav tega v najbolj občutljivem najstniškem obdobju ne želijo priznati. Rek »*besede mičejo, zgledi vlečejo*« pomembno vpliva tudi na odgovore v anketi. Vpliv družine je izredno velik.

Med odraslimi anketiranimi je na vprašanje »*Ali ste že bili na Triglavu?*« odgovorila pritrnilno skoraj polovica (47 %) vprašanih, veliko (39 %) je tistih, ki nameravajo na Triglav, samo 15 % pa tistih, ki niso še bili, niti ne nameravajo iti na Triglav. Najmanj zanimanja za pohod na najvišjo goro je med stariimi do 30 let (40 %) in starimi od 31 do 45 let (33 %). Glede na starostne razrede pa je Triglav osvojilo dve tretjini starih nad 61 let, 54 % v starostnem razredu od 46 do 60 let, 48 % v starostnem razredu od 31 do 45 let in slaba tretjina starih do 30 let.

Največjo soodvisnost med mlajšimi in starejšimi smo opazili pri vprašanih za učence, kjer nas je zanimalo, ali je kdo iz njihove ožje družine (starši, sestre, bratje) že bil na Triglavu. 63 % učencev je odgovorilo pritrnilno, 23 % pa je to zanikalo. Le nekaj otrok odgovora ni poznalo in se bodo o tem pozanimali.

Med učenci, katerih ožji sorodniki (običajno starši) so že bili na vrhu Triglava, je 17 % takih, ki so tudi sami že osvojili najvišjo goro, kar 66 % pa je takih, ki to še nameravajo. Samo 17 % je tistih, ki jih hoja v gore ne zanima. Če pa člani ožje družine niso bili na Triglavu in jih ta podvig ne zanima, potem se to vidno prenaša na mlajše, saj se jih skoraj polovica prav tako ne želi povzpeti na vrh, le redki pa so na vrhu že bili.

Pri vplivu družine na učence smo opazovali tudi vpliv lokacije bivališča (šole). Ugotovili smo, da je cilj povzpeti se na vrh Triglava najmanj zanimiv za učence oddaljenih šol (Bistrica, Dornberk, Semič,

Šentjernej), saj tudi njihovi družinski člani v veliki meri še niso bili na Triglavu. Zanimivo je, da tudi med učenci v Mojstrani upada zanimanje za Triglav, čeprav je 75 % njihovih članov družine na vrhu že bilo. Največji vpliv družine se kaže pri bohinjskih učencih, kjer je družina v 83 % bila na Triglavu in zato tudi največji delež učencev (24 %), še več kot polovica pa jih namerava iti. Podoben pozitiven vpliv družine se kaže tudi pri učencih iz Ljubljane.

6 Iz majhnega raste veliko

Učence tretjega razreda smo prosili, da nam narišejo simbole slovenstva (slika 3) – tisto, s čimer povedo, da so ponosni, da so Slovenci, da so ponosni na svojo državo Slovenijo. Večina otrok se je najprej spomnila na državne simbole (zastavo, grb, himno), kar nekaj risb je bilo neustreznih (nerazumevanje navodil), iz preostalih pa smo lahko razbrali naslednje: Na vsaki šoli se je vsaj en učenec spomnil na najvišjo goro in jo tudi poimenoval, še veliko več pa jih je narisalo goro v obliki Triglava. Med ostalimi simboli so se kazali vplivi bližnjega okolja ali splošnega znanja o Sloveniji: v Ljubljani so poudarjali zmaja, grad in mostove preko Ljubljane, v Bistrici v Prekmurju so se spomnili slovenske knjige, v Dornberku Postojnske jame in vinogradništva, v Celju gradu, celjskega grba in slovenskih športnikov, v Semiču rudarske čelade, gozdov ter v Šentjerneju gozdov, prve piščali in Blejskega jezera.

Pri takih nalogah ima velik vpliv šola: teme, s katerimi se učenci ukvarjajo v določenem času in vpliv učitelja pri izbiri teme. Opazen je vpliv učnih načrtov, ki za to obdobje predvidevajo poznavanje državnih simbolov, na katerih je narisano tudi Triglav. Pri mlajših učencih tako opazimo prepoznavanje Triglava kot pomembnega za Slovence.

Pri učencih šestega in devetega razreda smo ugotavljali, kako prepoznajo vrh Triglava med štiri različnimi fotografijami slovenskih gora, ki so prikazovale vrh Škrlatice, Vrtače, Triglava in Jalovca. Obenem pa nas je zanimalo, če vedo, na katerem logotipu oziroma predmetu je narisana gora Triglav. Slike so prikazovale logotip »I feel Slovenia«, slovensko zastavo, logotip Zavarovalnice Triglav in bankovec za pet evrov.

Slika 3: Simboli slovenstva – risbe učencev 3. razreda iz Ljubljane.

Med vrhovi so skoraj vsi prepoznali Triglav: šestošolci 94-odstotno in devetošolci 96-odstotno, le redki so izbrali Škrlatico ali Jalovec. Pri drugem vprašanju pa je razlika med razredi očitnejša: za pravo sliko se je odločilo 76 % učencev šestega razreda in 93 % učencev devetega razreda.

Prepoznavanje Triglava kot pomembnega med učenci je dobro, na kar gotovo vpliva poznavanje državnih simbolov, ki so zahtevani z učnim načrtom.

Že od učencev v prvi triadi se pričakuje poznavanje državnih simbolov Slovenije in zavedanje pripadnosti svojemu narodu. Učbeniki predstavljajo grb, v katerem je narisana Triglav (Kolar, Krnel in Velkavrh 2011, 22).

V četrtem in petem razredu se predvideva, da učenec razlikuje med domovino in državo, pozna simbole Slovenije in tudi pomen državnih simbolov. Učenci naj bi tudi spoznali nekatere posebnosti, ki oblikujejo narodno istovetnost. V učbeniku poleg grba piše, da je Triglav tudi najvišja slovenska gora (Budnar s sodelavci 2011, 10).

Pri učencih na predmetni stopnji je poudarek spoznavanja Slovenije pri predmetih slovenščina, geografija, zgodovina ter domovinska in državljska kultura ter etika. Skupni cilji so med drugim, da učenci razvijejo zavest o narodni identiteti in državni pripadnosti, poznajo razvoj slovenske narodne zavesti, poznajo najpomembnejše procese slovenske zgodovine, razvijejo pozitivna čustva do domovine, občutek pripadnosti svojemu narodu in državi, zavest o pomenu materinščine in slovenščine. Državne simbole naj ne samo navedejo, ampak tudi pojasnijo (Karba s sodelavci 2011, 9–10; Kolnik s sodelavci 2011, 20–21; Kunaver s sodelavci 2011, 26; Poznanovič Jezeršek s sodelavci 2011, 46).

V učbenikih Triglav, razen v sklopu državnih simbolov, ni velikokrat omenjen. Njegov velik simbolni pomen je predstavljen v učbeniku za geografijo v 9. razredu.

»Sama postavitev Aljaževega stolpa pa ima bolj resno zgodovinsko ozadje. V času med Avstro-Ogrsko je tudi med obiskovalci naših gora potekala narodna borba. Nemško meščanstvo je poskušalo s postavitvijo svojih planinskih postojank in nemških kažipotov dati našim goram nemški videz. Temu so se zavedni slovenski planinci seveda uprli. /.../ Najbolj simbolna točka slovenskega ozemlja je tako v času hudega potujčevanja ostala slovenska« (Senegačnik 2015, 88).

Po vsem tem bi lahko pričakovali, da učenci konec osnovnega šolanja vedo, zakaj je Triglav za Slovence tako zelo pomemben. Naj dodamo: če želimo, da iz majhnega zares zraste veliko, je potrebno pri učencih vzbuditi zanimanje za ta del zgodovine.

7 Triglav, te poznam?

Kar zelo cenimo, običajno dobro poznamo. Zanimalo nas je, katera so tista dejstva o Triglavu, ki jih mladi in odrasli poznajo. Vprašanja so bila izbirnega tipa. Med anketo za otroke in odrasle je bilo nekaj razlik, saj so učenci izbirali višino med štirimi znanimi vrhovi (Krn, Triglav, Mont Blanc, Everest), odrasli pa so imeli težjo nalogo in so morali sami vpisati višino.

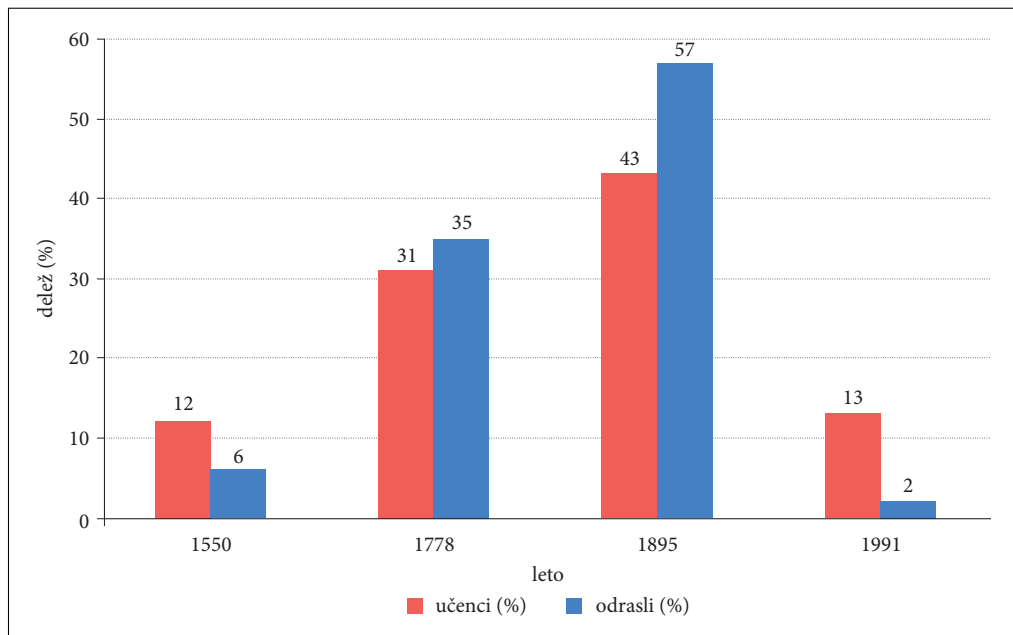
Najboljši rezultati so se pokazali pri poznavanju objekta na vrhu gore, kjer so učenci z 91 %, odrasli pa kar s 97 % izbrali Aljažev stolp. 78 % učencev je za nadmorsko višino med štirimi možnostmi pravilno izbralo 2864 m, odrasli pa so imeli 59 % pravih odgovorov (2863 m, 2864 m). Večina učencev (87 %) je Triglav tudi pravilno umestila v Julijske Alpe.

Bolj se je zapletalo pri vprašanih, kdaj je na Triglav prvič stopil človek (slika 4) in katerega leta je to bilo (slika 5). Velika večina tako učencev kot odraslih je pričrana, da je to naredil Jakob Aljaž leta 1895, saj to povezujejo s postavitvijo stolpa na vrhu. Tretjina vprašanih, večinoma iz Bohinja, se je odločila za leto 1778. Da so bili to štirje srčni možje pa je pravilno odgovorilo 40 % odraslih in 19 % učencev, ki so prav tako večinoma iz Bohinja.

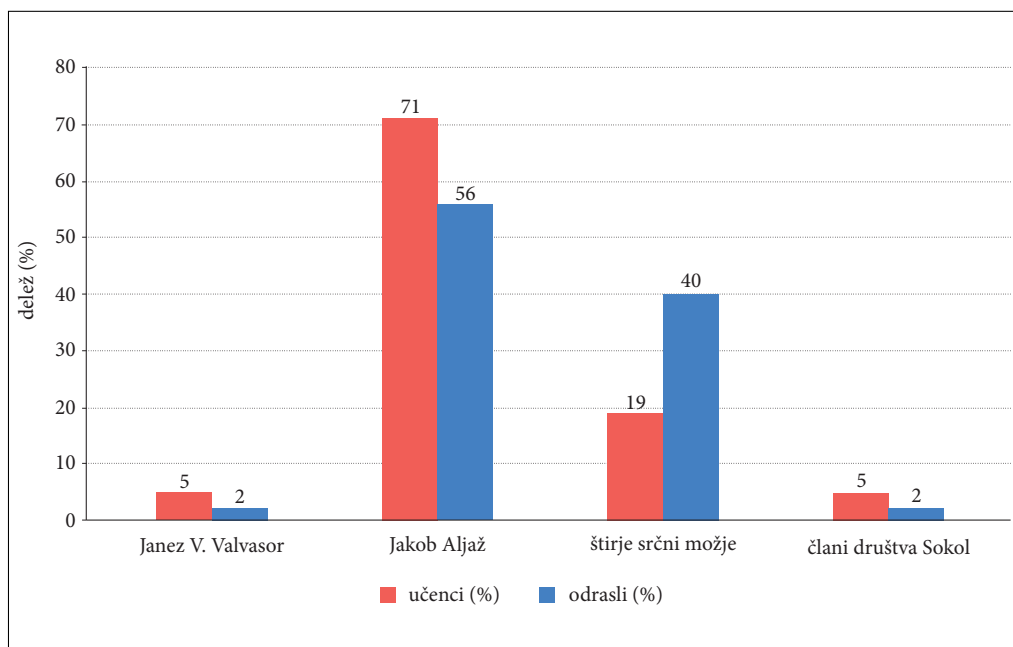
Podatke nazorno prikazujeta tudi grafa.

Velja zapisati, da se je prvi pristop na Triglav zgodil osem let pred pristopom na najvišji vrh Alp, Mont Blanc, 22 let pred osvojitvijo Grossglocknerja in 87 let pred Matterhornom (Mikša 2015). Bohinjci

Slika 4: Vprašanje: »Kdaj je na Triglav prvič stopil človek?«.

Slika 5: Vprašanje: »Kdo je prvi stopil na Triglav?«.

so prvi pristop ovekovečili s spomenikom štirim srčnim možem, ki ponosno stojijo v bližini Bohinj-skega jezera in zrejo proti Triglavu. Nanje smo lahko ponosni tudi vsi Slovenci.

8 Sklep

Raziskava ni bila narejena, da bi spodbujali množičen, še manj neodgovoren obisk Triglava. Niti se ne zavzemamo za to, da bi vsi morali misliti enako in se strinjati s tem, kdaj postaneš pravi Slovenec. Marsikomu obisk Triglava preprečujejo fizične danosti, bolezen ali starost. Ne želimo, da bi se kdor koli, ki še ni bil na Triglavu, neprijetno počutil.

Menimo pa, da tisto, kar je narisano v državnem simbolu in predstavlja naš narod, moramo dobro poznati. »Slovenci smo edini alpski narod, ki svojo narodno zavest enačimo z gorami. V višavah smo se postavljali po robu tujcem, izražali svoje domoljubje, branili slovenstvo, na vrhovih smo razvijali slovensko zastavo« (medmrežje 4).

Želimo si, da bi mladi razumeli, kako pomembni so simboli za narod, kako pomembno je, da te simbole poznamo, saj nas to povezuje in dela močnejše. Odlične priložnosti so gotovo obletnice, kot je letošnja. Poskrbimo, da bodo mladi imeli Triglav za svoj dom in razumeli, kako se je narodna zavest oblikovala tudi na njegovem vrhu, in to že od samega začetka, saj je nanj pred 240 leti stopila slovenska noga.

9 Viri in literatura

- Budnar, M., Kerin, M., Umek, M., Raztresen, M., Mirt, G. 2011: Učni načrt. Program osnovna šola: Družba. Ljubljana.
- Kajzer, J. 1980: Štirje srčni možje. Ljubljana.
- Karba, P., Šumi, I., Jesenko, N., Lašič, D., Nedeljko, N., Vrtačnik-Merčun, V. 2011: Učni načrt. Program osnovna šola: Državljanska in domovinska kultura ter etika. Ljubljana.
- Kolar, M., Krnel, D., Velkavrh, A. 2011: Učni načrt. Program osnovna šola: Spoznavanje okolja. Ljubljana.
- Kolnik, K., Otič, M., Cunder, K., Oršič, T., Lilek, D. 2011: Učni načrt. Program osnovna šola: Geografija. Ljubljana.
- Kunaver, V., Brodnik, V., Gaber, B., Potočnik, D., Gabrič, A., Šifrer, M., Rode, M., Tawitian, E., Razpotnik, J. 2011: Učni načrt. Program osnovna šola: Zgodovina. Ljubljana.
- Medmrežje 1: <http://www.stat.si/KrajevnaImena/Streets/ByOccurence> (15. 1. 2018).
- Medmrežje 2: <http://www.stat.si/KrajevnaImena/Settlements/ByRegion> (15. 1. 2018).
- Medmrežje 3: <http://www.evrou.si/o-evrou/slovenski-kovanci> (12. 1. 2018).
- Medmrežje 4: <https://www.planinski.muzej.si/mojstrana/zgodovina/> (12. 1. 2018).
- Mikša, P. 2015: Prvič na Triglavu. Medmrežje: <http://www.gore-ljudje.net/novosti/120950/> (12. 1. 2018).
- Mihelič, T. 2004: Julijske Alpe: Severni pristopi. Ljubljana.
- Poznanovič Jezeršek, M., Cestnik, M., Čuden, M., Gomivnik Thuma, V., Honzak, M., Križaj Ortar, M., Rosc Leskovec, D., Žveglič, M. 2011: Učni načrt. Program osnovna šola: Slovenščina. Ljubljana.
- Senegačnik, J. 2015: Geografija Slovenije: učbenik za 9. razred osnovne šole. Ljubljana.

GORSKO VODNIŠTVO V TRIGLAVSKEM POGORJU – OD NEKDAJ DO DANES

Mitja Šorn, dr. Janez Duhovnik

Združenje gorskih vodnikov Slovenije, Ob železnici 30a, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
mitjasorn@gmail.com, janez.duhovnik@gmail.com

dr. Tadej Debevec

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za šport, Gortanova ulica 22, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija in Združenje gorskih vodnikov Slovenije, Ob železnici 30a, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
tadej.debevec@fsp.uni-lj.si

IZVLEČEK

Gorsko vodništvo v Triglavskem pogorju – od nekdanj do danes

Namen prispevka je pregled gorskega vodništva in gorskovodniških trendov na območju Triglava nekdanj in predvsem danes. Gorsko vodništvo ima v Sloveniji zelo dolgo tradicijo. Združenje gorskih vodnikov Slovenije je bilo ustanovljeno leta 1993, v mednarodno združenje gorskih vodnikov IFMGA pa je bilo sprejeto leta 1997. Gorsko vodništvo se je kot poklic začelo uveljavljati pred približno desetimi leti. Ker ima Triglav v Sloveniji poseben pomen, je najbolj zanimiva gora tudi v gorskem vodništvu. V prvih letih veliko tur na Triglav ni bilo vodenih. Skozi leta vztrajanja je gorskim vodnikom uspelo trgu dokazati, da so za vodenje turistov v visokogorje optimalno usposobljeni, s tem pa se je počasi začel tudi razcvet gorskega vodništva v Sloveniji. Osrednjo vlogo je imel in jo še vedno ima Triglav.

KLJUČNE BESEDE

vodenje v gorah, turizem, Triglav

ABSTRACT

Mountain guiding in the Triglav region – from history to present day

The main aim of the paper is to briefly summarize the historical aspects of mountain guiding in Slovenia, with special reference to the Triglav area, from its beginning in the nineteenth century to nowadays. Guiding in the mountains of Slovenia has a long history that culminated in the establishment of the Slovenian mountain guides Association (SMGA) in 1993. SMGA thereafter became a member of the international federation of mountain guides association (IFMGA) in 1997. Approximately 10 years ago, mountain guiding started to establish itself as an independent occupation with a number of SMGA members working predominantly in the Slovenian Alps. Given the special importance of Triglav, our highest mountain, the vast majority of professional guiding activity is nowadays performed in this region. With recent touristic development in Slovenia the number of clients hiring professional mountain guides for mountaineering-related activities is steadily increasing and the ascents on Triglav are among the top wishes of the visiting tourists.

KEY WORDS

mountain guiding, tourism, Mount Triglav

1 Uvod

Namen prispevka je na kratko orisati razvoj in trende gorskega vodništva na področju Slovenije in Triglava od začetkov do današnjih dni. Prispevek je osredotočen izključno na profesionalno oziroma komercialno vodenje v gorah. Vzporedno s tovrstnim vodništvom je v Sloveniji od druge svetovne vojne dalje močno razvito in razvejano tudi prostovoljno vodništvo, ki ga v okviru planinskih društev izvajajo kadri (vodniki Planinske zveze Slovenije (PZS)), izobraženi v sistemu PZS.

2 Začetki gorskega vodništva na Slovenskem

Začetki vodništva v Sloveniji segajo v devetnajsto stoletje. Ko so se v novem veku raziskovalci začeli zanimati za Alpe in druga gorstva, so jih skoraj brez izjeme odkrivali v spremstvu domačinov. Ti so jih vodili po poteh, ki so jih spoznali pri svojem vsakodnevnem delu, ki so ga v gorskem svetu opravljali predvsem iz gospodarskih razlogov. Tudi pozneje, ko so se raziskovalcem gorske narave pridružili prvi planinci (izletniki, pohodniki, plezalci), so imeli domačini pomembno vlogo. Najsposobnejši za hojo v gore so se uveljavili kot gorski vodniki (Mikša in Ajlec 2011). Oblasti so jim podeljevale uradna dovoljenja za opravljanje vodniške službe. Prvi vodnik, ki je pri nas dobil vodniško knjižico, je bil Simon Pinter iz Mojstrane leta 1877 (Duhovnik 2001; 2004). Vodniki so bili za svoje delo plačani v skladu z vodniško tarifo, ki so jo določile oblasti. Poleg vodenja so gostom po navadi nosili tudi prtljago. Planinstvo se je hitro razvijalo in prirojene sposobnosti vodnikov so postale preskromne. Ker so se planinske organizacije že takrat čutile odgovorne za varnost obiskovalcev gora, so poskrbele za usposabljanje vodnikov na posebnih tečajih, ki so kmalu postali pogoj za opravljanje vodniškega poklica. Prvi tečaj za vodenje po gorah na območju današnje Slovenije je bil leta 1894 v Mojstrani (Hribar 1961). Organizirala

HRANI GORNJEŠAJSKI MUZEJ / JESENICE, ENOTA SLOVENSKEGA PLANINSKEGA MUZEJA, MOJSTRANA

Slika 1: Udeleženci prvega vodniškega tečaja v organizaciji Slovenskega planinskega društva leta 1906.

ga je Nemško-avstrijska planinska zveza. Na tovrstne tečaje so nekateri slovenski vodniki hodili do vključno 1911. Slovensko planinsko društvo (SPD) je prvi tečaj organiziralo leta 1906 v Ljubljani (slika 1).

Delo vodnikov je bilo na Kranjskem urejeno z Redom za gorske vodnike 27. junija 1874 in nato z Redom za gorske vodnike za Vojvodino Kranjsko 20. avgusta 1904, na Štajerskem pa z naredbo štajerskega namestnika 23. julija 1896. V tistem obdobju so bili vodniki po potrebi tudi gorski reševalci (Mikša in Ajlec 2011). Glede na zgoraj napisano je jasno, da ima gorsko vodništvo v Sloveniji zelo dolgo in bogato tradicijo. Planinstvo se je že po koncu prve svetovne vojne hitro razvijalo in postajalo vedno bolj množično. Pospешen razvoj pa je doživelo po drugi svetovni vojni (Mikša in Ajlec 2011). Čedalje več je bilo planincev, ki niso potrebovali spremstva vodnikov. Med člani planinskih organizacij in v njihovih vodstvih so se pojavili tudi nasprotniki gorskega vodništva. Vodniki v alpskih državah so se tudi zato postopno organizirali v samostojnih združenjih, ki niso bila več podrejena nacionalnim planinskim organizacijam. V Alpah – tam je bilo gorsko vodništvo najbolj razvito – so gorski vodniki zlasti ob nesrečah ugotavljali potrebo po sodelovanju z vodniki sosednjih držav. Zato so predstavniki iz Italije, Francije, Avstrije in Švice julija 1965 sklenili ustanoviti mednarodno zvezo združenj gorskih vodnikov (IFMGA), oktobra 1966 pa je delegatska skupščina sprejela njen prvi statut (Duhovnik 2004). V IFMGA so se do leta 1993 postopno vključila še združenja gorskih vodnikov Nemčije, Kanade, Velike Britanije, Nove Zelandije, Norveške, Južne Tirolske, Aoste, Japonske in Peruja. Tudi slovenski gorski vodniki so po vzorih v drugih alpskih državah po letu 1970 prvič poskušali ustanoviti združenje. Pripravljen je bil nov pravilnik, ki je predvideval samostojno Združenje gorskih vodnikov. Ne glede na to so v tistem obdobju pomisleki v vodstvu PZS prevladali nad idejami o osamosvojitvi vodniške organizacije in njene vključitve v IFMGA. Usposabljanje novih gorskih vodnikov je tako še naprej potekalo v podkomisiji za gorsko vodništvo, gorsko vodništvo kot dejavnost pa se v primerjavi z drugimi alpskimi državami ni razvijalo tako, kot bi se moralo. Kot izgovor za nepotrebnost gorskih vodnikov so planinski funkcionarji in ideologi, za njimi pa še drugi planinci navajali gosto razpredene in dobro označene planinske poti in številne planinske kočice (Tominšek 1980). Pravi razlog pa so bili različni interesi in predsodki. Nekateri so menili, da so vlogo vodnikov skoraj v celoti prevzeli prostovoljni planinski vodniki in mladinski planinski vodniki. Zanimive misli je v tistem obdobju strnil Tone Stojin (1962, 111): *»Ob spremenjeni vlogi izletništva pa moramo še vedno dopustiti vlogo gorskih vodnikov, ki zaradi alpinističnega obeležja gorske ture za določen honorar vodijo varovanca po plezalnih smereh in delajo z njim zimske vzpone. Tako gorništvu večini po fizičnih in alpinističnih sposobnostih ni pristopno, zahteva večjo odgovornost in alpinistično znanje vodnika in je v paraleli z zgoraj omenjenim izletništvom drag luksuz, namenjen predvsem po atraktivnosti povprašujočemu tujcu«*. Drugi so imeli pomisleke zaradi plačila za delo vodnikov: *»Značilnost naše ureditve je namreč neprofesionalnost in brezplačnost ob praktično enako strogih pogojih za pridobitev naziva, obveznostih in odgovornostih, kakor je to predpisano drugod za poklicne vodnike v zakonu. Odlika naših vodnikov je torej v amaterstvu, v veselju in ljubezni do tega poklica, ne pa materialni interes, ki prevladuje pri večini plačanih vodnikov profesionalcev«* (Tominšek 1980). Ne razumevanje vodstva PZS za samostojno organiziranost pa dejavnosti gorskih vodnikov ni v celoti zavrlo. V organizaciji planinskih društev in podkomisije za gorsko vodništvo so se marsikateri Slovenci v spremstvu gorskih vodnikov udeležili turnih smukov, se povzpeli na najvišje alpske vrhove, neredki pa so obiskali tudi druga gorstva v tujini. Izkušnje in uspehi naših alpinistov v vseh gorstvih sveta, ki bi jih drugod uporabili tudi za razvoj gorskega vodništva, so pri nas ostajali po večini neizkoriščeni.

3 Začetek organiziranega gorskega vodništva v Sloveniji – ustanovitev ZGVS

Po osamosvojitvi Slovenije so se razmere glede organiziranja in vključevanja slovenskih gorskih vodnikov v IFMGA bistveno spremenile. Podkomisija za gorsko vodništvo je 9. septembra 1991 pripravila pismo tajniku IFMGA Bernhardu Trufferju, ki ga je poleg načelnika podkomisije za gorsko vodništvo Romana Robasa podpisal tudi predsednik PZS Andrej Brvar (Duhovnik 2004). Odgovor predsednika

IFMGA Lea Caminade je prišel 25. oktobra 1991. V njem je bilo zapisano, da je pogoj za sprejem v IFMGA samostojno združenje, ki mora imeti svoj statut in program usposabljanja vodnikov (Duhovnik 2004). Gorsko vodništvo mora biti zakonsko urejeno. Na podlagi dopisa so na IFMGA oziroma njenega predsednika Lea Caminada naslovili prošnjo za vzorce statotov drugih združenj. Kmalu je bil v Slovenijo poslan statut IFMGA, v katerem so bili v 4. členu pogoji za članstvo nedvoumno zapisani (Duhovnik 2004).

Pobudo za ustanovitveni zbor bodočega Združenja gorskih vodnikov Slovenije je v imenu še nekaterih mlajših gorskih vodnikov dal Bojan Pograjc. Na zboru 30. marca 1993 je bila izvoljena nova podkomisija, ki je za glavno nalogo dobila ustanovitev ZGVS. Roman Robas, ki je od leta 1969 (z enoletnim presledkom 1970) skrbel za registracijo, od leta 1975 pa je bil tudi načelnik podkomisije, je načelnišтво predal Marku Štremflju. Podkomisija je 15. aprila 1993 naslovila na upravni odbor PZS predlog, naj podpre prizadevanja za ustanovitev samostojnega združenja s sedežem na Dvorčakovi ulici 9 v Ljubljani in za njegovo vključitev v IFMGA (Duhovnik 2004; Letne brošure ZGVS). Upravni odbor PZS je ta predlog sprejel 24. aprila 1993 na Mozirski koči, ustanovni občni zbor ZGVS pa je bil 26. maja 1993 na PZS na Dvorčakovi ulici 9 v Ljubljani (Duhovnik 2004). Združenje gorskih vodnikov Slovenije je bilo ustanovljeno leta 1993, v mednarodno združenje gorskih vodnikov IFMGA pa je bilo sprejeto leta 1997 (Z vodnikom ... 1998). To je pomenilo, da so se zopet začeli pojavljati posamezni gorski vodniki, ki so želeli opravljati poklic gorskega vodnika v Sloveniji. Na žalost pa domači trg na to še ni bil najbolje pripravljen, zato so poklicni slovenski gorski vodniki sprva delali večinoma v tujih gorah za tuje agencije.

4 Usposabljanje gorskih vodnikov z IFMGA licenco

Začetki usposabljanja za gorske vodnike z IFMGA licenco prav tako segajo v začetek devetdesetih let preteklega stoletja. Že med skupščino IFMGA v St. Moritzu je na obisk prišel Erich Gutsell, predsednik južnotirolskih

gorskih vodnikov (Duhovnik 2004). Povedal je, da je bil kot uslužbenec na ministrstvu za gozdarstvo že večkrat v Sloveniji in obljubil pomoč. Povabil je slovenske gorske vodnike, naj pošljejo na njihove tečaje svoje inštruktorje kot opazovalce. Na podlagi teh izkušenj je bilo po ustanovitvi združenja kmalu organizirano samostojno izobraževanje za slovenske vodnike v okviru ZGVS (Duhovnik 2004). V preteklih dvajsetih letih tako ZGVS stalno izvaja naslednje vrste usposabljanj: usposabljanje kandidatov in pripravnikov za gorske vodnike, stalno usposabljanje gorskih vodnikov in specializirano usposabljanje, namenjeno inštruktorjem. Vsa izobraževanja potekajo v skladu z Zakonom o gorskih vodnikih (ZGV), pravilnikom ZGVS in izobraževalno platformo IFMGA. Novi razpisi za vključitev v izobraževanje so izdani vsako drugo leto.

5 Profesionalno vodništvo v Sloveniji in v Triglavskem pogorju danes

Ne glede na relativno neugoden položaj profesionalnega vodništva in vodniškega trga na Slovenskem v obdobju ustanovitve ZGVS se stvari hitro in pozitivno razvijajo. Gorsko vodništvo se kot samostojni in samozadostni poklic uveljavlja predvsem zadnjih deset let. Ni posebej presenetljivo, da Triglav glede na status in poseben pomen, ki ga ima, predstavlja tudi daleč najbolj zanimivo goro z vidika gorskega vodništva. Začetki uveljavljanja in trženja Triglava so bili dokaj težki, saj v prvih letih ni bilo veliko vodenih tur na Triglav. Skozi leta vztrajanja pa je slovenskim gorskim vodnikom uspelo dokazati trgu, da so za vodenje turistov v visokogorje bolj usposobljeni od raznih drugih vodnikov, s tem pa se je počasi začel tudi razcvet gorskega vodništva v Sloveniji. Osrednjo vlogo je imel in jo še vedno ima Triglav. S tem se Slovenija postavlja ob bok velikim alpskim državam, ki so že od nekdaj znale uveljaviti in izkoristiti velike in znamenite gore tudi z vidika turizma. Tovrsten

razcvet vodništva namreč ne vpliva samo na vodnike, ampak ima multiplikacijske vidike na celoten turistični sektor. Jasno pa je tudi, da z rastjo turizma v Sloveniji raste tudi gorsko vodništvo. Ker gre kljub dolgoletni tradiciji za dokaj novo panogo turizma, raste še hitreje kot ostali sektorji turizma. Ocenjujemo, da smo gorski vodniki v poletni sezoni 2017 na Triglav popeljali okrog 200 vodenih skupin, zgodilo se je celo, da je bilo v enem dnevu na Triglav vodenih čez 40 gostov. Če primerjamo to številko z vodenimi turami pred desetimi ali dvajsetimi leti, gre za eksponenten porast, saj se takrat tovrstnih tur (vodenje gostov po eni od klasičnih planinskih poti na vrh Triglava) praktično skoraj ni izvajalo.

Razmah vodenih tur na Triglav pa je seveda neločljivo povezan tudi s pomenom Triglava za Slovence. Ker ima Triglav v Sloveniji poseben pomen, je vzpon nanj opisan v večini turističnih vodnikov med glavnimi desetimi stvarmi, ki jih v Sloveniji morate narediti. Tako se med tistimi, ki si želijo vzpona na vrh, najde tudi množica posameznikov, ki nimajo skoraj nobenih gorniških izkušenj. Precej se jih odloči za najem gorskega vodnika. Po drugi strani pa v Slovenijo prihaja tudi vedno več gostov z resnimi plezalskimi ambicijami. Tudi na tem področju z vidika vodništva v Sloveniji prednjači Triglavsko pogorje (na primer Severna triglavska stena). Kot že omenjeno pa gorski vodniki niso edini, ki čutijo porast zanimanja za naše gore. Podobno se dogaja tudi v naših planinskih kočah (ponovno je to najbolj očitno v okolici Triglava). Dandanes se pogosto zgodi, da so naše kočice v vrhuncu sezone polne vse dni in ne samo ob koncu tedna. Na žalost pa seveda takšen porast obiska pomeni tudi večjo obremenitev za okolje in za gorsko reševalno službo. Če se bo tovrsten trend nadaljeval s podobno hitrostjo, bo v prihodnje, vsaj v okviru Triglavskega nacionalnega parka, veljalo resno razmisliti o načinih omejevanja oziroma usmerjanja obiska naših gor. Naj zaključimo z mislijo, da se je tudi zaradi Triglava v zadnjih letih gorsko vodništvo v Sloveniji uveljavilo kot poklic, od katerega se da živeti in tudi preživeti. Delo sodobnega slovenskega gorskega vodnika tako vključuje vodenje popolnoma neizkušenih gostov v oziroma na gore, pa tudi vodenje zahtevnejših, tehnično bolj podkovanih gostov v plezalnih smereh in po grebenih. Zahvaljujoč odličnim potem in njihovi raznolikosti ponuja Triglav nekaj za vsak okus.

MIHA HABJAN

Slika 2: Na Triglavu ob sončnem zahodu.

6 Viri in literatura

- Duhovnik, J. 2001: Združenje gorskih vodnikov Slovenije Enciklopedija Slovenije 15. Ljubljana.
- Duhovnik, J. 2004: Deset let Združenja gorskih vodnikov Slovenije. Ljubljana.
- Hribar, S. 1961: Pripombe k rokopisu Gorski vodniki v Julijskih Alpah Gorski vodniki v Julijskih Alpah. Ljubljana.
- Letne brošure ZGVS (1995–2017). Ljubljana.
- Mikša, P., Ajlec, K. 2011: Slovensko planinstvo. Ljubljana.
- Strojin, T. 1962: Prispevki k podobi in delu planinskega vodnika. Planinski vestnik 62-3.
- Tominšek, T. 1980: Moralna in pravna odgovornost. Gradivo za usposabljanje oskrbnikov planinskih koč. Ljubljana.
- Z vodnikom na nevarne gorske poti: Združenje gorskih vodnikov Slovenije je polnopravni član mednarodne zveze, 1998. Planinski vestnik 98-1.

TRIGLAV Z VIDIKA ŠPORTNEGA TURIZMA

dr. Herman Berčič

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za šport, Gortanova ulica 22, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija in Združenje vojaških gornikov Slovenije, Vojašnica Boštjana Kekca Bohinjska Bela, SI – 4263 Bohinjska Bela 153, Slovenija
herman.bercic@gmail.com

IZVLEČEK

Triglav z vidika športnega turizma

V prispevku obravnavamo Triglav in njegovo visokogorsko okolje z vidika športnega turizma. Športnemu turizmu se v zadnjem obdobju namenja vse več pozornosti, saj pomembno bogati celovito turistično ponudbo Slovenije. Planinski, pohodniški in gorniški turizem, ki se z bogato tradicijo odvijajo v Julijcih, našem najveličastnejšem gorovju z osrednjim, vsem znanim simbolom slovenstva – Triglavom, dobivajo v zadnjih obdobjih razvoja Slovenije vse vidnejšo in pomembnejšo vlogo. Pomembni sestavini športnega turizma v povezavi s Triglavom in njegovim širšim gorskim okoljem sta tudi zimskošportni turizem in trajnostni športni turizem. Zaradi trajnih in neokrnjenih lepot ter naravnih danosti moramo Triglav z njegovim gorskim svetom za vsako ceno ohraniti tudi rodovom Slovenk in Slovencev, ki prihajajo za nami.

KLJUČNE BESEDE

Triglav, planinci, gorniki, alpinisti, športni turizem, pohodniško-gorniški turizem, zimskošportni turizem, trajnostni turizem

ABSTRACT

Triglav from the perspective of sport tourism

This paper discusses Mount Triglav and its Alpine environment from the perspective of sport tourism. Sport tourism has been gaining ground in recent years, as it greatly enriches Slovenia's comprehensive tourism offer. The rich tradition of mountaineering, hiking and Alpine climbing tourism, taking place in the most majestic mountain range in the Slovenian Julian Alps with the central, universally known symbol of Slovenianism, Mount Triglav, is being given an increasingly prominent and important role in the current stage of Slovenia's development. Two important ingredients of sport tourism, in connection with Triglav and its broader mountain environment, are winter sport tourism and sustainable sport tourism. For the sake of the permanent and unspoilt beauties and natural features, we must preserve Triglav and its mountain world for future generations of Slovenians at all costs.

KEYWORDS

sport tourism, hiking and Alpine climbing tourism, winter sport tourism, sustainable tourism

1 Uvod

Ideja za pripravo prispevka, ki govori o Triglavu v povezavi z različnimi oblikami športnega turizma, je vznikla pri obravnavi posameznih problemov in vprašanj, povezanih z obiski gora in razvojem turizma pri nas. Odločitev za to pa je povezana tudi s pobudo organizatorjev posveta »Triglav 240«. Tovrstne obravnave so bile do sedaj razmeroma redke in bolj ali manj povezane s posameznimi objavami o različnih pohodniških in planinskih poteh, ki so vodile v triglavski gorski okoliš in na Triglav. Celostne obravnave Triglava z vidika športnega turizma, pri čemer imamo v mislih predvsem strokovno obravnavo, do danes nismo zasledili. Glede na sedanja spoznanja o turizmu nasploh, o njegovem pomenu za naše narodno gospodarstvo in družbo v celoti pa ima športni turizem posebno mesto. Zato je obravnavna, ki jo opredeljuje naslov prispevka, smiselna in upravičena.

Pohodi in vzponi na Triglav iz katere koli smeri in po kateri koli poti, tudi plezalni, so bili za udeležence in ljubitelje gora vselej izziv. Narava je tej naši najvišji gori dala neizbrisen pečat in poleg veliko simbolike v narodni zavesti Slovencev tudi doživljajsko bogate poti, ki iz različnih smeri vodijo na vrh. Mnogi pohodniki, planinci, gorniki in alpinisti se niso zavedali, da so hkrati s približevanjem gori postali tudi sestavni del planinskih in gorniških turističnih dejavnosti in posledično tudi športnega turizma.

2 Zgodovinske sledi obravnave športnega turizma v triglavskem okolišu

K razvoju športnega turizma v povezavi s Triglavom in njegovim razgibanim naravnim gorskim okoljem so na začetku veliko prispevali prvopristopniki, še zlasti pa opisi poti, ki so vse naslednje gornike vodile v visokogorje in tudi na sam vrh Triglava. Turistični vodniki, kot jih je imenoval Badjura, so bili v veliko pomoč vsem pohodnikom, planincem in gornikom, ki so želeli obiskovati planine in gore. Seveda je imel Triglav pri tem posebno mesto. Za tako trditev je veliko razlogov. Bistvene najdemo tudi v naslednjem zapisu: »*Triglav v prostorskem pomenu poseblja Julijske Alpe, še več – Slovenijo. Triglav kot pojem je po svojem značaju za Slovenijo že zdavnaj prerasel ozke geografske dimenzije. Postal je pojem slovenstva, domovine, nekega maloštevilnega, zato pa srčnega rodu, zaverovanega v svoj svet bolj kot v vse drugo*« (Strojin 1980, 12). Znano je, da je bil Badjura – polega tega, da je bil planinec, gornik in smučar – tudi velik domoljub. Zato ne preseneča dejstvo, da je že leta 1913 napisal prvi mali priročnik in kažipot za pohod na Triglav. Naslovil ga je *Na Triglav, v kraljestvo Zlatorogovo!* (Badjura 1913). V predgovoru je zapisal: »*Dejstvo, da Slovenci kljub temu da smo Triglavu najbližji, do sedaj sploh še nismo imeli kažipota po Julijskih Alpah, dočim so že izšli v raznih tujih jeziki, me je predvsem dovedlo do tega, da sem se prvo lotil potopisa najslavitejšega kota naše grude – kraljestva Zlatorogovega*«.

Ta Badjurov zapis kaže na že zelo zgodnjo rabo pojmov, kot so turist, turistika, turistične dejavnosti, turistična literatura in drugi. Ko nagovarja bralce in predvsem bodoče obiskovalce gora in Triglava, dodaja, »*naj se knjižica, ki ji je glavni namen biti praktičen in zanesljiv vodnik, ne presoja z leposlovnega, temveč s turističnega stališča*«. V drugi izdaji knjižice *Na Triglav, u kraljestvo Zlatorogovo!*, ki je izšla v srbohrvaškem jeziku, pa Badjura predgovor nadvse zanimivo začinja z naslednjim besedilom: »*Vse živahnejši turistični promet na Triglavu in v njegovih planinskih kočah ter veliko povpraševanje po dobrih vodnikih, kjer je bila prva izdaja priročnika hitro in povsem razprodana, je spodbudila pisca, da pripravi novo, drugo izdajo vodnika po Triglavu*« (Badjura 1922, predgovor). Tudi iz predgovora izhaja pojmovanje, da so bili pohodniki, planinci in gorniki že v tistem času pravzaprav turisti, ki so s posebnimi nameni in željami odšli od svojih domov in krajev, da bi se sprostili in razvedrili v planinah in gorah ter se napolnili z novo življenjsko energijo.

V zvezi s tem so pomembni tudi številni Kugyjevi zapisi ter Jugovi in Tumovi prispevki. V enem izmed njih je Kugy (1973, 347, 348) zapisal: »*Ljubil sem gore in sem se vedno znova vračal k njim. Tega nisem počel skokoma. Kadar sem se povzpел na kako goro, sem se potem prepustil njenemu vplivu in se potikal po njeni najbližji okolici, kot da bi bil tam nekaj izgubil ali pozabil. V resnici pa je šlo za hrepe-*

nečo željo z vseh plati videti in spoznati goro, ki me je pravzaprav zaposlovala, opazovati in zasledovati slednjo njenih potez, dokler jih ne bi do kraja doumel. Tako je nanoslo, da sem bil na Triglavu mogoče štiridesetkrat, natanko ne bi vedel več povedati. Triglav je bil idealna gora mojih mladih časov, tako kot Trenta njihova idealna visokogorska dolina. Najvišji vseh Julijcev je. Iz Zlatorogove čudežne dežele se je vzpenjal v moje sanje in jim dolga leta vladal. Ni je gore, ki bi ji postavil toliko oltarjev kot njemu.« Zapisane besede, ki so vabile, in fotografije iz gorskega sveta, tudi Triglavskega pogorja, so predstavljale močno spodbudo za obisk gora in še zlasti Triglava. To so bili prvi začetki gorniškega in posledično tudi športnega turizma v navedenem gorskem okolju. Zato Triglav tesno povezujemo z razvojem gorništvu v Sloveniji. V knjigi *Triglav, gora naših gora* najdemo potrditev, ko beremo: »S triglavskimi vzponi je povezan razvoj slovenskega gorništvu. Lahko rečemo, da je slovensko gorništvu staro toliko kot zgodovinski pristopov na Triglav« (Strojin 1980, 12). Vse več planincev in tudi gornikov so privabili vedno boljši priročniki in številne nazorno opisane poti na vse boljših planinskih geografskih zemljevidih, ki so kazali pot na Triglav in v njegovo gorsko okolico. K razvoju športnega oziroma gorniškega turizma so veliko prispevali tudi drenovci (Geršič in Perko 2014, 51) in skalaši (Turistovski klub Skala) (Mikša in Gradnik 2017).

3 Športni turizem – fenomen današnjega časa

Športni turizem je pravzaprav sestavni del turizma v številnih evropskih državah, tudi v Sloveniji. Povezovanje športa in turizma je skladno s sodobnimi trendi preživljanja aktivnega oddiha tudi v Sloveniji, gorsko okolje pa izjemno naravno območje za sproščanje in pridobivanje novih moči za življenje in delo. V preteklih obdobjih je bila ta povezanost bolj ali manj zabrisana, do izraza je prihajala le ob različnih športnih tekmovanjih, turnirjih ali igrah, kjer so bili turisti v glavnem pasivni opazovalci dogajanja na različnih tekmovališčih (Berčič 2010, 54).

Danes se šport v turizmu kaže v različnih človekovih dejavnostih. Prevladuje aktiven oddech z veliko gibanja, kar udeležencem poleg drugih koristi (pozitivni učinki na zdravje) prinaša zadovoljstvo in užitek. Sodobni turisti udeležajo svoj zdrav življenjski slog tudi s pohodi v planine in gore. Ta trend se ne le nadaljuje, marveč število tovrstnih sodobnih turistov (pohodnikov, gornikov in alpinistov) iz leta v leto narašča. Hkrati s tem pa se povečuje tudi vloga športnega turizma. Dosedanja spoznanja o skupnem razvoju športa in turizma kažejo, da »šport bogati turizem in turizem bogati šport« (Berčič 2010, 16). To pa ima gledano s širšega družbenega vidika še druge pozitivne posledice. Če danes postaja turizem ena najpomembnejših dejavnosti družbenega napredka in narodovega gospodarstva, postajajo športne vsebine vse pomembnejši segment sleherne celovite turistične ponudbe (Berčič 2010, 17).

Triglav in njegov gorski okoliš, ki ga smiselno povezujemo s športnim turizmom, pa je mogoče obravnavati tudi z vidika posameznih vrst športnega turizma. Posebej lahko govorimo o pohodniškem in gorniškem turizmu, za Triglav in njegovo okolico, ki sta kar nekaj mesecev pod snegom, pa je zanimiva obravnava tudi z vidika zimskošportnega turizma. V zvezi s tovrstno obravnavo pa je zaradi postopnega dviga znanja in ozaveščenosti o ohranjanju naravnih danosti v gorskem okolju vse bolj v ospredju tudi trajnostni športni turizem.

4 Pohodniški in gorniški turizem v okolici Triglava

V zvezi s pohodniškim in gorniškim turizmom, ki ga povezujemo s Triglavom in njegovo okolico, moramo poudariti, da imamo Slovenci tudi v teh dejavnostih dolgoletno tradicijo in izkušnje, nabrane v več kot dveh stoletjih pohodov in vzponov na gore. Tudi pri obravnavi pohodniškega in gorniškega turizma med pionirje tovrstnih dejavnosti štejejo Rudolfa Badjuro. V knjigi *Rudolf Badjura – življenje in delo* (Geršič in Perko 2014, 53–54) so zapisali: »Poleg zimskih aktivnosti, ki jih je spodbujal Badjura,

se je posvečal tudi pohodništvu in pohodniškemu turizmu, ki ju je v vseh letnih časih poleg planinstva in gorništvu prav tako cenil in širil med ljudmi. O tem nam pričajo njegova številna pisna dela in kartografsko gradivo, predvsem pa njegovi priročniki in številni vodniki«.

O pohodništvu in gorništvu nasploh je prav tako veliko napisanega. V enem izmed del beremo (Berčič 2010, 77): *»Čeprav je pohodništvo nasploh v Sloveniji že dolgo prisotno, se je začelo bolj sistematično obravnavati šele v zadnjih dveh desetletjih. Glede na to, da je Slovenija alpska dežela in ima tako zelo dobre naravne pogoje, klimo in relief za razvoj pohodniškega in gorniškega turizma, sta pohodniški in gorniški turizem vsekakor lahko pomembna dela ponudbe športnega turizma«*. To seveda še posebej velja za Triglavsko pogorje in sam Triglav s številnimi ostenji in grebeni.

Razvejanost poti v Triglavskem pogorju je res velika, tudi na Triglav vodijo številne poti. Na osnovi dostopnega podatka vemo, da je bila prva markirana pot iz Bohinja na Triglav urejena leta 1879. Možni so dostopi iz posameznih alpskih dolin in drugih izhodišč, kot je opisano v številnih izdajah planinskih vodnikov in prikazano na planinskih kartah Planinske zveze Slovenije (Badjura 1913; Lovšin, Hribar in Potočnik, 1979; Mikša in Ajlec, 2011).

Posejanost pogorja s planinskimi kočami omogoča pohodnikom in gornikom razmeroma varne poti v smislu načrtovanja posameznih gorniških tur. Ob upoštevanju vseh napotkov in priporočil za gibanje v sredogorju in visokogorju v vseh letnih časih, o čemer je pred štiridesetimi leti posebej izčrpno pisal Šegula (1978), se ture lahko končajo z velikim zadovoljstvom udeležениh pohodnikov in gornikov.

5 Triglav z gorskim okoljem in zimskošportni turizem

Zimski vzponi imajo v Sloveniji dolgo tradicijo, o čemer pričajo številni zapisi in dokumentacijska gradiva, ki opisujejo zimske vzpone in poti posameznih gornikov in alpinistov. Za očeta zimskih vzponov v slovenskih gorah štejemo Rudolfa Badjuro. Bil je gornik, smučar, alpinist in publicist, opisoval je tudi zimske pohode na smučeh. Med drugim je zapisal (Badjura 1913, 92–93): *»Odkar je zaslovela čarovitost zime v Alpah in se je v zadnjem času tudi pri nas začel uveljavljati smisel za zimski šport, se pojavljajo v triglavskem gorovju tudi v zimskem času navdušeni turisti, za sedaj še bolj poredkoma, vendar pa v stalno rastočem številu posetov in posetnikov. Ni čuda! Saj so zimske ture v Alpah brez primere bogatejše na učinkih nego takozvane sezonske ture«*.

Triglav je s svojimi zasneženimi okoliškimi pobočji in največkrat zadosti debelo snežno odejo, ki je trajala do zgodnjega poletja, vedno vabil pohodnike, gornike in turne smučarje, da bi okusili čar zimskega vzpona in spusta na smučeh. Triglavski smuk je vsako leto privabil znatno število ljubiteljev gora in smučanja, zlasti v spomladanskih mesecih, pa tudi sicer v zimskem času. Zasneženi Triglav je s svojimi gorskimi razsežnostmi privabljal številne gornike in alpiniste predvsem z neokrnjeno naravo in krajinskim bogastvom, pa tudi z bogato zgodovinsko in kulturno dediščino.

Posebno doživetje je ob prvem zimskem vzponu na Triglav opisal Kugy. Takole pravi (Kugy 1973, 351–352): *»Zjutraj prvega božičnega prazničnega dne smo se odpravili brez postanka kar z vlaka. Sneg je ležal zelo visoko, bil je pa od znožja do vrha Triglava trd kot kost. Bil je čudovito jasen dan, čez in čez zaledenela gora je kipela kvišku kot iskrec se kristal. Na grebenu je bilo snega napihalo toliko in tako strmo, da so vsa zavarovanja izginila. Opasti ni bilo nikahih, greben je kazal redko in presenetljivo podobo pravega noževega rezila in jekleno trdega snega. Počasi in previdno sva se pomikala proti Velikemu Triglavu, Andrej je kot prvi sekal majhne zareze za stope. Okrog tretje popoldan sva stala na vrhu«*.

Glede na dolgo smučarsko tradicijo v Sloveniji in tudi v povezavi z zimskimi pohodi in vzponi na smučeh je Triglav številnim ljubiteljem smučanja in gora vedno pomenil svojevrsten izziv. Aktiven odih v zimskem času, obogaten s smučanjem, deskanjem na snegu ali s katero drugo različico smučanja, je danes osnova za sprostitvev, užitek in zadovoljstvo. Pozimi je v gorskem okolju doživljajska komponenta še bolj izražena in procesi uživanja in zadovoljstva, pogojeni z izločanjem endorfina – hormo-

na sreče, potekajo na še višji ravni. To vse omogoča zimsko kraljestvo Triglava, kot bi zapisala Badjura in Kugy.

Ko govorimo o aktivnem zimskem oddihu v zasneženem gorskem okolju Triglava, ima zimski odih posebno mikavnost in vrednost v primerjavi s preživljanjem prostega časa v ostalih letnih časih. K uveljavitvi Slovenije kot »bele dežele« veliko prispevajo tudi zasneženi gorski vrhovi in doline, seveda zlasti Julijci s Triglavom. Ko teče beseda o turističnih vidikih obravnave Triglavskega pogorja in Triglava, tako prav njegov skalnati masiv pomembno prispeva k prepoznavnosti Slovenije, turističnemu povpraševanju in k različnim športnim dejavnostim v vseh letnih časih, a še posebej pozimi.

6 Trajnostni športni turizem v Triglavskem pogorju

Ko govorimo o športnem turizmu v povezavi s Triglavom in njegovim visokogorskim okoljem, moramo zaradi generacij Slovencev in Slovencev, ki prihajajo za nami, posebej upoštevati tudi načela trajnostnega športnega turizma. Obiskovalci, ki so izbrali posamezne dejavnosti, ki se izvajajo v navedenem gorskem okolju (pohodništvo, planinstvo, gornišтво ali alpinizem), naj upoštevajo sedanje in bodoče ekološke vplive ter potrebe okolja in okoliškega prebivalstva.

Gre torej za proces, ki naj na Triglavu in v njegovi gorski okolici zagotovi zadovoljevanje raznolikih potreb in želja sedanjih generacij, to pa naj omogoči tudi bodočim. Trajnostni športni turizem naj bo torej predvsem prizanesljiv do naravnega, kulturnega in socialnega okolja, hkrati pa naj zagotavlja zadovoljstvo udeležencem. Trajnostni športni turizem pravzaprav zagotavlja optimalno uporabo naravnega okolja, vzdržuje ekološke procese in pomaga varovati naravne vire in biološko raznovrstnost (Mihalič 2006, 2008).

To mora v največji možni meri veljati tudi za Triglav in njegov gorski okoliš, še posebej zato, ker se nahaja v Triglavskem narodnem parku. Kot je znano, je bil leta 1981 s povsem določenim namenom sprejet zakon, s katerim je bilo osrednje območje Julijskih Alp proglašeno za Triglavski narodni park (TNP) (Fabjan 1985, 5).

Ko govorimo o trajnostnem športnem turizmu, povezanim s Triglavom, moramo v celoti upoštevati sprejeta načela, ki v osnovi niso naklonjena množičnemu športnemu turizmu. V zvezi s tem naj omenimo množični gorniški pohod 100 žensk na Triglav, ki je bil z vidika popularizacije planinstva in gornišťa med žensko populacijo sicer sprejemljiv in za mnoge udeleženke navdušujoč, ne vemo pa, koliko je bil ob taki vsakoletni enkratni množici moteč za naravno gorsko okolje (Berčič 2010, 212). Zato naj bi v zvezi z množičnimi pohodi planincev in gornikov na Triglav, zlasti v poletnem in jesenskem času, več pozornosti namenili ekološki ozaveščenosti in odgovornosti udeležencev. Treba je najti ravnovesje med zadovoljevanjem potreb in želja domačih in tujih planincev in gornikov, hkrati pa moramo, kolikor je to največ mogoče, varovati gorsko okolje Triglava.

V Triglavskem pogorju so skladno z navedenim manj zaželeno tiste športne dejavnosti, ki sicer posameznikom pomenijo veliko »adrenalinskih« užitkov, vendar pa so hkrati lahko neprijazne do okolja. Pri tem mislimo predvsem na gorsko kolesarjenje, ki se v zadnjem obdobju hitro vzpenja na lestevici priljubljenih športnorekreativnih aktivnosti tudi v sredogorju. Prav tako sta v triglavskem gorskem okolišu lahko moteča jadralno padalstvo in zmajarstvo.

Če torej v celoti sprejmemo načela in »Koncept trajnostnega športnega turizma«, ki izhaja iz »Koncepta trajnostnega turizma« (Mihalič 2006), moramo v povezavi s Triglavom dosledno in z visoko stopnjo odgovornosti upoštevati načela varovanja naravnega okolja in to tako, da bodo naravne dobrine in vsi dostopi na Triglav kar najbolj obvarovani in neokrnjeni.

Za uveljavitev temeljnih načel trajnostnega športnega turizma v obravnavanem gorskem okolju pa je potrebna tudi dobra obveščenost tako domačih kot tudi tujih gornikov in alpinistov. Zato naj bi uporabili različne medije in sodobna informacijska sredstva, zlasti svetovni splet. S tem bi hkrati vzbudili interes za ekološko ravnanje gornikov v gorskem okolju in tudi za uresničevanje le-tega (Berčič 2010, 215).

Čeprav v zvezi z obiskovanjem gora nasploh dajemo ekonomskim vidikom manj poudarka, je vendarle dandanes mogoče govoriti tudi o ekonomskih vidikih pohodov na Triglav in v njegovo gorsko okolico. To pomeni, da bi v konceptu trajnostnega športnega turizma in njegovega razvoja pri udeležtvovanju planincev, gornikov in alpinistov dosegli tudi določene ekonomske učinke, še posebej za ohranjanje naravnega okolja in določenega prispevka k blaginji lokalnega okolja. To je skladno s trajnostnim športnoturističnim razvojem tudi mogoče doseči (Bartoluci 2007).

7 Sklep

Obravnavna Triglavskega pogorja z očakom Triglavom je z vidika športnega turizma glede na današnjo doseženo stopnjo turističnega in vsesplošnega razvoja gotovo pomembna in smiselna. Športni turizem dobiva vse vidnejšo vlogo v razvoju slovenskega turizma, v teh okvirih pa so pomembni pohodniški in gorniški turizem, zimskošportni turizem in trajnostni športni turizem. Vse to smo smiselno povezali s Triglavskim pogorjem in Triglavom kot goro naših gora in simbolom slovenstva.

Ob izjemno bogati tradiciji pohodov in vzponov na Triglav ter v njegov gorski okoliš so bili izbrani pohodi in vzponi iz katere koli smeri in po kateri koli poti, tudi plezalni, za udeležence in ljubitelje gora vselej izziv. Bili pa so tudi sestavni del pohodniškega in športnega turizma. Narava je tej naši najvišji gori dala neizbrisen pečat in poleg veliko simbolike v narodni zavesti Slovencev tudi doživljajsko bogate poti, ki iz različnih smeri vodijo na vrh. Posamezni planinski vodniki, ki so vabili v gorski svet in tudi v Triglavsko pogorje, so predstavljali močno spodbudo za obisk gora in še zlasti Triglava. To so bili prvi začetki gorniškega in posledično tudi športnega turizma, ki so omogočili ves nadaljnji razvoj. Zato Triglav tesno povezujemo z razvojem gorništva v Sloveniji. Razvejanost poti v Triglavskem pogorju daje veliko možnosti za še hitrejši razvoj pohodniškega in gorniškega turizma. Geografsko-podnebni pogoji Triglava in njegove okolice pa omogočajo raznolike zimskošportne aktivnosti, ki so značilne za zimskošportni turizem. V zvezi z obravnavo Triglava in Triglavskega pogorja pa ne moremo mimo trajnostnega športnega turizma. Dosledno in z visoko stopnjo odgovornosti moramo upoštevati načela varovanja naravnega okolja in to tako, da bodo naravne danosti in dobrine ter vsi dostopi na Triglav v celoti ohranjeni za prihodnje rodove.

8 Literatura in viri

- Badjura, R. 1913: Na Triglav, v kraljestvo Zlatorogovo! Ljubljana.
- Badjura, R. 1922: Na Triglav, u kraljestvo Zlatorogovo! Ljubljana.
- Bartoluci, M. 2007: Ekonomske osnove razvoja sporta u turizmu. Turizam i sport – razvojni aspekti. Zagreb.
- Berčič, H. (ur.) 2010: Šport v turizmu. Ljubljana.
- Fabjan, I. (ur.) 1985: Triglavski narodni park – vodnik. Bled.
- Geršič, M., Perko, D. (ur.) 2014: Rudolf Badjura – življenje in delo. Geografija Slovenije 29 Ljubljana.
- Kugy, J. 1973: Pet stoletij Triglava. Maribor.
- Lovšin, E., Hribar, S., Potočnik, M. 1979: Triglav gora in simbol. Ljubljana.
- Mihalič, T. 2006: Trajnostni turizem. Ljubljana.
- Mihalič, T. 2008: Trajnostni razvoj evropskega turizma. Turizem 12-93.
- Mikša, P., Ajlec, K. 2011: Slovensko planinstvo. Ljubljana.
- Mikša, P., Gradnik, E. 2017: Trden kakor skala: kratka zgodovina Turistovskega kluba Skala. Ljubljana.
- Strojin, T. (ur.) 1980: Triglav, gora naših gora. Maribor.
- Šegula, P. 1978: Nevarnosti v gorah. Ljubljana.

TRIGLAVSKA SEVERNA STENA IN PRVI VZPONI

dr. Peter Mikša

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, Aškerčeva cesta 2, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija

peter.miksa@ff.uni-lj.si

Nejc Pozvek

Univerza v Mariboru, Fakulteta za turizem, Cesta prvih borcev 36, SI – 8250 Brežice, Slovenija

nejc.pozvek@um.si

IZVLEČEK

Triglavska severna stena in prvi vzponi

Triglavska severna stena s svojimi štirimi kilometri v širino in kilometrom v višino sodi med največje v Alpah. Slovenci ji zaradi velikosti, pa tudi zgodovinske vloge, rečemo Stena. Na začetku 20. stoletja je veljala za enega od treh problemov Vzhodnih Alp. Danes je splošno sprejeto, da jo je prvi preplezal trentarski divji lovec Ivan Berginc okrog leta 1890. Med zasledovanjem divjadi se je povzpел čez Steno verjetno tam, kjer danes poteka najlažja, Slovenska smer. Prvi alpinistični vzpon v Steni, že z uporabo klinov in vrvi, pa so leta 1906 opravili Avstrijci Frelix König, Hans Reinl in Karel Domenigg; smer se danes imenuje Nemška. S tem vzponom se je nacionalni boj med Slovenci in Nemci v gorah prenesel iz bojev za vrhove, poti in kočé še v stene, kjer so bili nemški plezalci na začetku precej boljši. Prvi dokumentirani slovenski vzpon čez Steno je opravil gorski vodnik Janez Košir iz Mojstrane, ki je avgusta 1908 skupaj z Dunajčanoma Jahnom in Zimmerom v Nemški smeri iskal ponesrečenega Wilhelma Lassa. Med pomembnejše zgodnje vzpone čez Steno velja omeniti tudi dva vzpona po Slovenski smeri – Tume z vodnikom Jožetom Komacem leta 1910 in drenovcev leto kasneje.

KLJUČNE BESEDE

Triglav, prvenstveni vzponi, nacionalni boj, alpinizem, Slovenija

ABSTRACT

North face of Triglav and first ascents

The north face of Triglav, 4 kilometres wide and a kilometre high, is one of the largest ones in the Alps. Owing to its size and historical role, Slovenians call it Stena (Wall). At the beginning of the 20th century, it was considered one of the three problems of the Eastern Alps. Today, it is commonly accepted that the first to scale it was the poacher from Trenta, Ivan Berginc, around 1890. While hunting game, he ascended over the Wall, probably in the location of the easiest, present-day Slovenian Route. The first alpinistic ascent of the Wall, using wedges and ropes, was performed by Austrians Frelix König, Hans Reinl and Karel Domenigg in 1906; today, that route is called the German Route. With this ascent, the national struggle between Slovenians and Germans in the mountains expanded from struggles for summits, routes and lodges to walls, in which German climbers were much better at first. The first documented Slovenian ascent over the Wall was performed by the mountain guide Janez Košir of Mojstrana, who had gone in search of the injured Wilhelm Lass in August 1908, together with the Viennese Jahn and Zimmer, via the German Route. The more important early ascents over the Wall include two ascents via the Slovenian Route – that of Tuma with guide Jože Komac in 1910, and that of a group of students called »drenovci« a year later.

KEY WORDS

north face of Triglav, first ascents, national struggle, alpinism, Slovenia

1 Uvod

V zgodovini slovenskega alpinizma ima najslavnejša stena Julijskih Alp – Triglavska severna stena ali na kratko kar Stena (slike 1, 2 in 7) posebno mesto. *»Med stoterimi stenami v naših gorah je Stena samo ena, edina. Triglavska stena je od preloma v 20. stoletje v nekaj desetletjih videla mnogo lepih uspehov človeške ambicije, mnogo veselja in veliko gorja«*, opisuje Triglavsko severno steno Dušica Kunaver (1988, 8).

Če se je v 19. stoletju za Triglav in okolico bila med Nemci in Slovenci prava vojna za gore, se je v začetku 20. stoletja to rivalstvo preneslo v stene. V tem boju je največjo vlogo odigrala Triglavska severna stena. V morda najpomembnejšem, vsekakor pa najbolj znanem (knjiga je bila deležna že treh izdaj: prva leta 1987, druga leta 2003 in tretja leta 2012; leta 2014 je izšla še angleška verzija) slovenskem alpinističnem vodniku Slovenske stene: Izbor najlepših plezalnih vzponov beremo: *»Kot je Triglav za Slovence pravcati mit in nekakšen simbol zdrave in klene narave našega naroda, tako nam Triglavska stena pomeni simbol našega alpinizma in plezalstva. Tako zelo je naša in domača, da ji nič več ne rečemo Triglavska severna stena, ampak kar ljubkovalno Stena. Zgodovina dokazuje, da nam je že od nekdaj pri srcu. Tujcem nismo nikdar kaj prida zamerili, če so si (plezalsko) prisvojili katerokoli drugo steno. Če pa jim je uspelo kako triglavsko lovoriko, se je Slovenec čutil globoko užaljenega in prizadetega. To je našemu človeku povsem razumljivo in naravno, kajti Triglav in njegovo steno nosimo Slovenci v srcu«* (Mihelič in Zaman 2003, 190).

2 Prvi vzpon

Danes je splošno sprejeto, da je bil prvi (preglednica 1), ki je preplezal Triglavsko severno steno, trentarski gorski vodnik in lovec Ivan Berginc (slika 3) okrog leta 1890 (Mikša 2017, 323–324). O tem vzponu seveda ni bilo nič napisanega, saj je šlo za divji lov, se je pa dejanje ohranilo v ustnem izročilu, vse dokler ga ni omenil Henrik Tuma v svojih opisih trentarskih gorskih vodnikov (Mikša in Ajlec 2011, 54).

Slika 1: Triglavska severna stena.

Triglavska severna stena in prvi vzponi

Preglednica 1: Prvih dvajset vzponov v Triglavski severni steni. V preglednici so zajeti vsi vzponi od leta 1890 oziroma leta 1906, ko je bil opravljen prvi pravi alpinistični vzpon, do leta 1923, ko število vzponov začne zelo hitro naraščati.

vzpon	plezalci	smer	leto	vir
1	Ivan Berginc - Štrukelj	Slovenska smer	okrog 1890	Mikša 2017, 323–324
2	Karl Domenigg, Felix König in Hans Reinl	Nemška smer	1906	Debelak - Deržaj 1949a, 155–156
3	Gustav Jahn in Franz Zimmer	Zimmer-Jahnova smer	1906	Debelak - Deržaj 1949a, 156–157
4	Gustav Jahn in Franz Zimmer	Nemška smer	1907	Debelak - Deržaj 1949a, 158
5	Albert Blattman in Felix Riebe	Nemška smer	1907	Debelak - Deržaj 1949a, 158
6	Ludvik Sinek in Felix Schiske	Nemška smer	1907	Debelak - Deržaj 1949b, 197
7	Janez Košir, Gustav Jahn in Franz Zimmer	Nemška smer	1908	Mikša in Ajlec 2011, 54
8	Heinrich Jammernegg in Rudolf Günzberg	Zimmer-Jahnova smer	1908	Debelak - Deržaj 1949b, 198
9	Karl Plaichinger	Nemška smer	1909	Debelak - Deržaj 1949b, 201
10	Franz in Josef Nieberl, Schild in Klammer	Nemška smer z direktnim izstopom	1909	Debelak 1949b, 202
11	Jože Komac	Slovenska smer	1909	Debelak - Deržaj 1949b, 202
12	Ana in Emil Klauer	Nemška smer	1909	Debelak - Deržaj 1949b, 202
13	Henrik Tuma in Jože Komac - Pavr	Slovenska smer z novo varianto	1910	Debelak - Deržaj 1949b, 204
14	Pavel Kunaver, Ivan Kovač, Ivan Michler	Slovenska smer z novo varianto	1911	Valič, Prezelj in Skok 2011, 52
15	Robert Damberg in K. Niederdok	Ni podatka	1911	Debelak - Deržaj 1949b, 205
16	Drago Hudnik, Saša Kovač in Stane Predalič	Slovenska smer	1918	Savenc 1981, 213
17	Albin Rössel in Roman Szalay	Nemška smer	1921	Savenc 1981, 213
18	Zimmermann in Zor	Slovenska smer	1922	Debelak - Deržaj 1949b, 208
19	Jože Čop, Janez Kveder, Lojze Volkar in Klement Jug	Slovenska smer z novima variantama	1922	Debelak - Deržaj 1949b, 208
20	Janez Kveder in Stane Tominšek	Zimmer-Jahnova smer	1923	Kveder 1922, 171–174

A v literaturi se pojavljajo različne letnice in razlage prvega vzpona po Triglavski severni steni. Mira Marko Debelak - Deržaj v svoji *Kroniki Triglava* Berginca poimenuje Andrej, njegov vzpon pa datira v poletje leta 1890 (Debelak - Deržaj 1949, 47). Ta letnica (ob zapisu priimka Breginjca) je zavedena tudi v *Našem alpinizmu* – prvem slovenskem alpinističnem vodniku (Kajzelj in Drofenik 1932, 162–163). Tone Strojina omenja tudi leto 1896 in, še bolj zanimivo, celo 1885 (Strojina 2009, 230).

Berginca naj bi se med zasledovanjem divjadi povzpel čez Steno tam, kjer danes poteka najlažja, Slovenska smer (Debelak - Deržaj 1949, 47). Po tej smeri naj bi med zasledovanjem gamsov večkrat plezal, tudi na begu pri krivolovu. Zanj to ni bil šport, ampak najvarnejša pot iz nevarnosti (Kunaver 1988, 6). Ob teh zapisih se še vedno poraja dvom o prvem Berginčevem vzponu, predvsem pa o letu domnevnega vzpona. Henrik Tuma je prvi, ki je pisal o njegovem vzponu, in še to šele 20 let kasneje. Tumova izjava, da je bil prehod po Triglavski severni steni znan posameznim Trentarjem že davno pred nemškimi turisti, Slovencem ugaja in jo treba umestiti v čas izreka. So pa njegovo pripoved o Bergincu kasnejši kronisti naredili za trdno zgodovinsko dejstvo (Tuma 1914, 178).

3 Prvi alpinistični vzpon

Nemci so iz pohodov po slovenskih gorah seveda posegli tudi v slovenske stene (glej Mikša in Ajlec 2011). Analiza prvenstvenih plezalnih vzponov kaže, da so sprva pri njih tudi prevladovali (Mikša in Golob 2013, 37–38). Paul von Kaltenegger (Kaltenegger 1973, 264) o veliki Triglavski steni v Kugyevi knjigi *Pet stoletij Triglava* piše: »Tu in tam je prišel kak gornik brez vodnika iz Gradza, Münchna ali Dunaja in si je z drznim dejanjem vzel lep kos plena ... Ljubljčanov ni bilo videti nikjer drugod kot na zavarovanih stezah«.

Slika 2: Triglavska severna stena na kartici iz začetka 20. stoletja.

Prvi alpinistični vzpon v Steni, in sicer že z uporabo klinov in vrvi, so 9. in 10. julija leta 1906 opravili avstrijski Nemci Felix König, Hans Reinl in Karl Domenigg. Smer se danes imenuje *Nemška smer*. Preplezali so jo v 33 urah (Mikša in Golob 2013, 23; Debelak - Deržaj 1949a, 155–156). Če upoštevamo Berginčev vzpon, je to drugi vzpon v Steni (preglednica 1). O prvem vzponu avstrijskih Nemcev Felixa Königa, Hansa Reinla in Karla Domenigga, njegovem pomenu in karakterju prvih »zmagovalcev« Stene, Steni sami in še čem, je Tone Škarja – v petdesetih, šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja eden najbolj aktivnih in produktivnih slovenskih alpinistov, kasneje vodja naših uspešnih himalajskih odprav ter načelnik Komisije za odprave v tuja gorstva – napisal (Škarja 2006, 69): »Triglav jezen dviga svojo trojno glavo. Naj ga le imenujejo najvišjo slovensko goro, tokrat je nemška sila premagala njen najbolj strašni bok in se preborila skozi mrke megle, ki se, gnane od viharja, spuščajo prek sivega ledu z roba stene v globino. Tako je po vzponu nacionalistično zapisal Hans Reinl, ki je v navezi s Felixom Königom in Karlom Domeniggom prvi preplezal sedaj imenovano Dolgo Nemško smer. Vsi trije so bili Avstrijci, tretji – po materi – tudi polovični Slovenec, a tiste čase je bil nemški nacionalizem posebno močan in hkrati v vse hujšem – čeprav izgubljenem – spopadu s slovenskim za ‚značaj‘ naših gora. Prav lahko, da zaradi tega tej smeri in njenemu pomenu ni bila posvečena tolikšna pozornost, kot bi si jo zaslužila. Zamisliti si je treba trojico plezalcev, ki hodijo proti tri kilometre širokemu in kilometer visokemu obzidju, sicer prvovrstni arhitekturi narave, a hkrati zelo zapletene gradnje. In v vsej tej širjavi in višini še ni nobene smeri (če ne štejemo gamsom prijaznega obrobja na skrajni levi, še bolj vzhodno od sedanje Slovenske smeri). In kje se lotijo stene? Po sredini, v smeri vrha, torej res tako, da je ‚problem stene rešen‘, kot se reče v alpinističnem besedišču ... Kakorkoli že, Nemška smer je veliko dejanje, prva prava smer v severni steni Triglava in tudi danes zasluži pozornost plezalcev, tako glede vremena kot orientacije. Plezal sem jo štirikrat, dvakrat v navezi in dvakrat sam, vedno nekoliko drugače in nikoli povsem brez skrbi«.

HRANI GORNJEŠAVSKI MUZEJ JESENICE; ENOTA SLOVENSKE PLANINSKE MUZEJ, MOIŠTRANA

Slika 3: 9. avgusta 1909 si je Josip Stojc, eden vodilnih članov skupine dren, zdravnik iz Ljubljane, v severni steni Škrlatic zlomil roko in nogo. Reševanje je trajalo tri dni. V steno so odšli Trentarji Jože Komac - Pavr, Ivan Berginc - Štrukelj, Anton Tožbar - Špik ml. in Andrej Komac ml. ter Kranjskogorčana Janez Pečar - Bobek in Janez Kosmač - Rébrenk in ponesrečenca varno spustili v Veliko Dnino. Josip Stojc je kmalu ozdravel, v spomin na reševanje pa je Slovensko planinsko društvo izdalo spominsko razglednico štirih trentarskih junakov – reševalcev (fotografirani po reševanju Stojca). Na fotografiji: Jože Komac – Pavr (levo), Anton Tožbar – Špik ml. (sedi), Ivan Berginc – Štrukelj (na sredini) in Andrej Komac ml. V kontekstu članka je fotografija pomembna, ker lahko na njej vidimo Berginca, ki naj bi prvi preplezal Triglavsko severno steno.

Karl Domenigg je bil 2. junija 1867 rojen v Ljubljani (v župniji Sv. Nikolaja) (Krstna knjiga ... 1867, 5; Zgodovinski ...), in je bil z materjo Emilijo, rojeno Schmiedl, ki je bila doma iz Bovškega in slovenskega rodu, že kot skoraj desetleten fant pod Triglavom. »10. 8. 1877 je bila na vrhu Triglava Emilija Sian-Domenigg, ki je v spremstvu dveh fužinarskih delavcev iz Bistrice in uradnika Bevca z devetletnim sinom Carlettom pristopila z Velega polja, kjer so prenočevali. Mali Carletto Domenigg je šel do vrha Malega Triglava«, pravi zabeležka o tem dogodku v Planinskem vestniku (Debelak - Deržaj 1948, 303).

Tretji vzpon (preglednica 1) v Steni je bila ponovitev Nemške smeri, ki sta jo, prav tako leta 1906, opravila Gustav Jahn in Franz Zimmer (Debelak - Deržaj 1949a, 156–157). Iz tega vzpona je danes plezalcem znana njuna različica Nemške smeri – *Zimmer-Jahn izstop* na Kugyjeve grede; zgrešila sta namreč originalno smer in predčasno izstopila iz stene. Tudi četrti vzpon (preglednica 1) sta ponovno opravila Jahn in Zimmer, in sicer leta 1907, ko sta ponovila celotno Nemško smer (Mikša in Golob 2013, 23). Nemški »turisti« se v levem delu Stene (tam, kjer poteka Berginčeva, danes Slovenska smer) pred prvo vojno niso mudili. Plezali so v višjem, težjem, lahko bi rekli bolj športnem osrednjem delu Stene (Debelak - Deržaj 1949a, 158).

»Zgodovina pripoveduje, da so sodobniki pripisovali prvemu vzponu čez osrednji del ene najslavnejših alpskih sten enak pomen kot pozneje osvojitvi, treh zadnjih problemov Alp. Slovenski človek pa se je tedaj čutil prizadetega. Naš alpinizem – leta 1906 resnično še v povojih – takrat ni bil sposoben takega dejanja. Dosežek nemške naveze je bil ocenjen kot dejanje z nacionalno in politično ostrino, kot eden izmed vsiljivih posegov takrat na splošno favoriziranega nemštva na slovenska tla. To se je dogajalo v času, ko se je mlado SPD krčevito bojevalo za to, da bi naše gore ostale naše. Hkrati se je tedaj začel proces, ki je našo najvišjo goro vedno bolj spreminjal v pravcato nacionalno svetinjo« (Mihelič in Zaman 2003, 198).

4 Prvi zabeleženi vzpon Slovencev v Steni

Prvi dokumentirani slovenski vzpon čez Steno je opravil gorski vodnik Janez Košir iz Mojstrane, ki je avgusta 1908 skupaj z Dunajčanoma Jahnom in Zimmerom v Nemški smeri iskal ponesrečenega Karla Wagnerja (Mikša in Ajlec 2011, 54). To je bil sedmi vzpon čez steno (preglednica 1). Odločilen dokaz, da je bil ta vzpon opravljen, je vpis v Koširjevi vodniški knjižici (slika 4), saj zanj ni vedel noben kronist. Knjižica je bila dolgo shranjena na Koširjevem domu, nato pa deponirana v planinskem muzeju v Mojstrani (Mikša in Ajlec 2011, 54). Prelistal je ni nihče, zlasti ne z raziskovalnim namenom. Zapis je našel Stanko Klinar.

Janez Košir (1888–1943) je 22. avgusta 1908 kot prvi Slovenec dokumentirano preplezal Triglavsko severno steno kot soplezalec nemških alpinistov Zimmera in Jahna, in sicer po krajši različici Nemške smeri (danes imenovana Kratka Nemška ali Zimmer-Jahn) (Mikša in Ajlec 2011, 54).

5 Preostali pomembnejši vzponi prvih dveh desetletij 20. stoletja v Steni

V Planinskem vestniku najdemo vest, da je leta 1909 Triglavsko steno v vzhodnem delu preplezal Trentar Jože Komac (enajsti vzpon čez Steno) (preglednica 1): »Nov zmagovalec Triglavske stene. – V drugi polovici meseca septembra t.l. je znani gorski vodnik Josip Komac, p.d. Pauer iz Trente, preplezal severno steno Triglava ter je za to rabil 5 ur in 35 minut brez počitka. – Turo je napravil sam brez vrvi in orodja v navadnih okovanih čevljih« (Nov zmagovalec ... 1909, 196). Jože Komac, po domače Pavr, je naslednje leto Slovensko smer preplezal s Henrikom Tumo (slika 5). S tem sta naredila trinajsti vzpon čez Triglavsko steno (preglednica 1), a je Planinski vestnik v novici o vzponu čez Steno omenil le Tumo. Planinski vestnik je takrat o tem podvigu poročal tako: »Dne 29. avgusta je naš veleturist in neumorni sotrudnik Dr. H. Tuma v pičlih šestih urah, vstevši počitek, preplezal glasovito severno Triglavsko steno, in sicer ne samo njo, ampak se je z nje popel po razeh naravnost na vrh Triglava. S tem je prekosil dosedanje

Slika 4: »22. 8. 1908 je Janez Košir v okviru poizvedovalne akcije za pogrešanim Karlom Wagnerjem z nama preplezal severno steno Triglava. Celo turo je opravil z okovanimi čevlji, kar še posebej kaže na njegovo sposobnost. Z njegovim plezanjem sva bila zelo zadovoljna in ga lahko samo priporočiva. Franz Zimmer, Avstrijski akademski klub, Gust. Jahn«. Iz vpisa v vodniško knjižico mojstranskega vodnika Janeza Koširja ml. izvemo za prvi dokumentiran slovenski vzpon v Triglavski severni steni.

Slika 5: Henrik Tuma.

tuje zmagalce stene in dosegel rekord, ki mu ga ne bo zlepa kdo izvil. – V imenu slovenskega planinstva mu iskreno čestitamo« (Domačin ... 1910, 182–183). O vzponu je Tuma objavil obširno poročilo v Planinskem vestniku, vendar pri vsej hvali Pavra niti z besedo ni omenil, da je ta leto poprej že preplezal to smer (Tuma 1910, 191–197).

Ob verjetnih vzgibih, ki so jih imeli pri vzponih Berginc (lov), Košir (vodniško delo) in Komac (vodniško delo), gre pri Tumi za prvi slovenski alpinistični vzpon – vzpon z alpinističnimi nameni v Triglavu. S Pavrom sta steno plezala tri ure in deset minut, na začetku smeri pa sta izbrala novo smer, danes imenovana različica Kamini desno od Macesnov (Valič, Prezelj in Skok 2011, 52). Tuma je v Planinskem vestniku (Tuma 1910, 197) napisal: »Premagavši severno steno Triglava sem imel živo zavest, da sta trud in nevarnost, ki ju imaš v borbi s to steno, neznatna v primeri z užitek, ki ga dobiš, povzpevši se na rob«. Z roba stene sta se povzpela po severnem grebenu na vrh Triglava in sestopila na Kredarico. Poprejšnji dan pa sta hodila iz Loga v Trenti čez vrh Triglava v Vrata do Aljaževega doma sedem ur. »Ta tura je bila staremu Pavru živo v spominu, ker tako hitro še nikdar ni prišel na Triglav. Naš ranjki dr. Tuma bo menda za vselej nosil rekord najkrajših časov pri hoji po naših gorah ...«, je za zaključek opisa vzpona v Kroniki Triglava zapisala Debelakova (Debelak - Deržaj 1949b, 204).

Med pomembnejše zgodnje vzpone čez Steno velja omeniti še vzpon drenovcev po Slovenski smeri leto kasneje (štirinajsti vzpon) (preglednica 1). Pavel Kunaver, Ivan Kovač in Ivan Michler so preplezali nove vstopne raztežaje Slovenske smeri, danes različico Skozi kamine (Valič, Prezelj in Skok 2011, 52).

Prva ženska, ki je preplezala Triglavsko severno steno je bila Ana Klauer leta 1909 (preglednica 1). Preplezala jo je s svojim bratom Emilom Klauerjem. Steno sta preplezala po Nemškem stebru, v slabih vremenskih razmerah, nevihto sta prebila v bivaku (Mikša in Golob 2013, 23).

Slika 6: V Triglavski severni steni je bilo že prva leta več smrtnih nesreč med plezalci. Veliko ponesrečencev je še danes pokopanih na pokopališču na Dovjem. Eden od nesrečnikov je Wilhelm Lass, ki se je med poskusom vzpona po Nemški smeri ubil. Plezal je s soplezalcem Karlom Plaichingerjem, ki je po nesreči soplezalca sam izplezal iz stene. »Lassa in Plaichingerja je Aljaž srečal v Vratih in ju skušal odvrniti od Stene. Ker nista ubogala, jima je rekel Todeskandidaten (kandidata za smrt, op. p.). Na izstopu ju je dobila nevihta, Lass je padel, vrv se je na Plaichingerjevo srečo zataknila, da je obvisel pet metrov pod stojiščem z glavo navzdol in dvema zlomljenima rebroma, dvajset metrov niže pa je v hudih bolečinah (pasov niso imeli.) visel Lass. Aljaž pravi: »Povedal mi je Plaichinger, da mu je klical Lass: ‚Soll ich das Seil abschneiden? Ich leide grose Schmerzen.‘ Plaichinger je pa odgovoril: ‚Nein, Selbstmord nicht begehen! Ich bringe Hilfe.‘ (Naj prerežem vrv? Grozno me boli. – Ne, samomora ne smeš narediti. Grem po pomoč.) Mrtvi Lass je v steni visel pet dni, preden so ga dobili ven« (Bjelčevič 2013, 21).

Slika 7: Triglavska severna stena s svojimi štirimi kilometri v širino in kilometrom v višino sodi med največje v Alpah. Slovenci ji zaradi velikosti, pa tudi zgodovinske vloge rečemo Stena. Prva smer v njenem ostenju je bila preplezana že konec 19. stoletja, danes pa je tam, skupaj z variantami, preko 120 smeri.

6 Viri in literatura

- Debelak - Deržaj, M. M. 1948: Kronika Triglava. Planinski vestnik 48, 9-10.
- Debelak - Deržaj, M. M. 1949: Kronika Triglava. Planinski vestnik 49-2.
- Debelak - Deržaj, M. M. 1949a: Kronika Triglava. Planinski vestnik 49, 5-7.
- Debelak - Deržaj, M. M. 1949b: Kronika Triglava. Planinski vestnik 49, 8-9.
- Domačin – zmagalec Triglavske stene, 1910. Planinski vestnik 16-8.
- Kajzelj, M., Drofenik, H. 1932: Naš alpinizem. Ljubljana.
- Kaltenegger, v. P. 1973: Velika stena. Pet stoletij Triglava. Ljubljana.
- Krstna knjiga Ljubljana-Sv. Nikolaj (1867–1898), 1867. Nadškofijski arhiv Ljubljana. Ljubljana.
- Kunaver, D. 1988: Aleš Kunaver. Maribor.
- Kveder, J. 1922: Čez severno steno Triglava. Planinski vestnik 22-11.
- Mihelič, T., Zaman, R. 2003: Slovenske stene: Izbor najlepših plezalnih vzponov. Radovljica.
- Mikša, P., Ajlec, K. 2011: Slovensko planinstvo. Ljubljana.
- Mikša, P., Golob, U. 2013: Zgodovina slovenskega alpinizma. Ljubljana.
- Bjelčevič, A. 2013: Zgodovina plezanja v Triglavski severni steni. Zgodovina slovenskega alpinizma. Ljubljana.
- Mikša, P.: 2017: Berginc, Ivan. Novi Slovenski biografski leksikon. Ljubljana.
- Nov zmagovalec Triglavske stene, 1909. Planinski vestnik 15-12.
- Savenc, F. 1981: Iz pisem Romana Szalaya. Planinski vestnik 81-5.

- Škarja, T. 2006: Ob stoletnici Dolge nemške. Planinski vestnik 106-7.
Tuma, H. 1910: Po severni steni Triglava. Planinski vestnik 16-9.
Tuma, H. 1914: Po Trenti in Soči. Planinski vestnik 20-8.
Valič, M., Prezelj, M., Skok, J. 2011: Severna stena Triglava. Ljubljana.
Zgodovinski arhiv Ljubljana. LJU/0500 Mesto Ljubljana, št. 3. Ljubljana.

KDOR IŠČE, TA NAJDE: IMENA, IZRAZI, DEJANJA IN DOGAJANJA

France Malešič

Levstikova ulica 6, SI – 1240 Kamnik, Slovenija

france.malesic@siol.net

IZVLEČEK

Kdor išče, ta najde: imena, izrazi, dejanja in dogajanja

Planinska in druga literatura je še vedno vredna skrbnega pregledovanja, ker nam vsakič znova pokaže imena in izraze, dejanja in dogajanja v preteklosti. Stara slovenska imena gora, izrazi in poimenovanja pričajo o našem jeziku v preteklosti. Nekdanja nenavadna dejanja in strašljiva dogajanja odgovarjajo na naša vprašanja in nam zastavljajo nove uganke; vabijo pa tudi mlade pisce in raziskovalce. Gora Záplata je v 12. stoletju pomenila zanesljivo mejo, Olševa leta 1268 prav tako, nič manj leta 1499 imenovani vrhovi in planine nad Kamnikom, kjer ima »skoraj vsak greben ali gora posebno ime«. Kranjski plemič se je leta 1650 povzpел na vulkan Vezuv, na Donáčki gori je leta 1741 divjala strela, na Vršiču med prvo svetovno vojno plazovi. Priročno orodje »ak« se pojavlja tudi v krajevnih imenih. Nekdanja gorostasna budalost iz leta 1921 pa je prvo tekmovanje v vztrajni hoji ali gorskem teku.

KLJUČNE BESEDE:

zgodovina, gore, planinstvo, imena, izrazi, nesreče

ABSTRACT

Searching and finding: Names, terms, events and acts

The mountain literature and the other one is still actual to explore, because it is possible to find there the names, terms, events and acts in the past. The old names and terms are the proofs of our language. The old events and occasional hunting acts are responses to our questions, but they put to us further questions. The mountain Záplata was in 12th century reliable border between two territories, the mountain Olševa in the year 1268 too, the peaks and high places for the pasture in the mountains above Kamnik were the same. The Carniolian nobleman climbed on the top of the volcano Vesuvio in the year 1650. On the summit Donácka gora the lightning killed 59 pilgrims, near the mountain pass Vrsic were in the World War I till now two unknown avalanches with about 250 victims. The tool named »ak« takes part in the toponyms too. Former great madness in 1921 is really the first competition in persevering walking or mountain race.

KEY WORDS

history, mountains, mountaineering, names, terms, acts, accidents

1 Uvod

Včasih se pojavi vprašanje, kaj nam sploh še lahko povedo Planinski vestnik, planinska in druga literatura. Kadar ji zares prisluhnemo, se nam pokažejo imena, izrazi in dejanja s posebnim pomenom.

Tudi stara slovenska imena gora in drugi izrazi pričajo o slovenskem jeziku v davni preteklosti, starosvetna dejanja in dogajanja pa so tako nenavadna ali celo strašljiva, da ne moremo verjeti, kako da jih doslej s svojim žarom še niso osvetlili naši žlahtni planinski pisci.

Najdeni podatki nam pripovedujejo, od kdaj so imena naših gora, kakšen je njihov nastanek in pomen. Povsem drugačno pa je vprašanje o starosti naših pravljic o gorah. Še vedno pa velja, da je za deželo čast, če ima gore z lepimi starimi imeni.

V zadnjih dveh desetletjih so načrtna raziskovanja skupine različnih strokovnjakov pod vodstvom etnologa Toneta Cevca in arheologov odkrila številne sledove na višinskih pašnih planinah v Kamniško-Savinjskih Alpah (Cevc 1997). Razširjena skupina je z velikim uspehom nadaljevala v Julijskih Alpah, s številnimi najdbami davnih sledov rudarstva (Cevc 2006). Nedvomno so potrdili obljudenost naših gora v prazgodovini, starem in srednjem veku.

Vse to govori tudi o odnosu naših predhodnikov in prednikov do gora. Cevc je v pogovoru poudaril: »Ljudje se v davni niso vedno bali gora«. V svojem članku je opisal, da njihov strah pred gorami ni bil vedno najhujši, kar potrjujejo te najdbe, še posebej okrasni ženski predmeti, sledovi posvečenih (kulturnih) mest ter apotropijski predmeti – čarila in amuleti za odvrčanje nesreč in urokov (Cevc 2006, 125).

Nenavadne in neobičajne kraje in območja, na katere se nanašajo dragocena izročila in važna odkritja, so nekdanji obiskovalci želeli kar najbolj točno označiti in se tako precej laže sporazumevati z vsemi, ki so jih spremljali in jim pomagali. Lovci in divji lovci so krajem dajali imena, ki so bila zanje značilna, pastirji po svoje, drvarji in oglarji nič manj, nabiralci zdravilnih rastlin in rudosledci seveda tudi. Te značilnosti je še vedno mogoče opaziti pri marsikaterem od ohranjenih ledinskih imen.

Imena gora se prvič pojavljajo v starih listinah, napisanih na koženici ali pergamentu, ki vsebujejo darilne pogodbe, kupčije ali pa pričajo o sporih za mejo, pašo in studence v naših krajih. Ti dokumenti pomenijo izredno dragocena pričevanja, saj v njih imena gora nastopajo kot zanesljiva meja, do katere sega neko posestvo ali območje, pričajo pa nam tudi o obiskovalcih.

2 Záplata med letoma 1147 in 1154

Leta 1147, ko se je koroški grof Bernard pripravljal na odhod na križarsko vojno (in še istega leta umrl), je bil plemeniti vitez Mainhard Schabab iz Kokre (*de Chocher*) ministerial – nižji plemič grofa Bertolda Andeškega iz Kamnika (Kos 2001). Ta grof je bil morda še Bertold II. Andeški, prvi znani lastnik Kamnika, ki je umrl leta 1151, ali pa je bil to že njegov sin Bertold III. Andeški, lastnik Kamnika in velikih posestev na Kranjskem, ki je umrl leta 1188. Prvi in še posebej drugi sta bila v svojem času najuglednejša člana rodbine bavarskih Andeških grofov, ki so bili sto let osrednji plemiči v naših krajih (Zika 2011, 37, 39).

Med letoma 1147 in 1154 je Mainhard podaril vetrinjskemu samostanu, ustanovljenemu leta 1142, štiri kmetije na Kranjskem, v Preddvoru (*»Niwenhouen«*) pod Alpami, ki se dvigajo nad dvorom. Zamenjal je tudi šest kmetij in eno ravnico tik pred Preddvorom, ki obsega tri polja in se imenuje Pristava, za štiri kmetije na Koroškem (Kos 1915, XXIX, 131), pozneje pa jim je tudi te podaril.

Z listino, napisano med letoma 1147 in 1154 na Koroškem, je andeški grof Bertold iz Kamnika (*comes Berchtholdus de Stein*) po prošnji Mainharda iz Kokre, njegove soproge, sinov in hčera, potrdil vetrinjskemu samostanu in opatu Eberhardu vse to, kar je prej Mainhard podelil temu samostanu.

Na istem mestu, v istem času in v navzočnosti naštetih prič je grof Bertold iz Kamnika podelil vetrinjskemu samostanu tudi svoje posestvo v Preddvoru. V latinščini napisana listina posebej zanimivo opisuje območja tega posestva: »... a septem fontibus iuxta Chocher usque Rain et a quodam rivulo, qui

Zucha dicitur, iterum usque ad villam predictam, que Rain nuncupatur, et iterum ab villa usque in verticem montis, qui Zaplat appellatur« (Kos 1915, 138).

Razprostralo se je od sedmih studencev (*»ad septem fontibus«*) tik ob Kokri (*»Chocher«*) do vasi Breg (*»Rain«* – južno od Preddvora), od tod do potoka Suha (*»Zucha«* – Suhi potok, ki se izliva v Kokro) ter od omenjene vasi do vrha gore, imenovane Zaplata (*»in verticem montis, qui Zaplat appellatur«*) (Kos 1915, XXIX, 138).

To, kar je kamniški grof Bertold takrat podelil vetrinjskemu samostanu, je njegov naslednik, andeški grof Bertold IV., vojvoda Meranski (v njegovem času je rodovina andeških grofov dosegla svoj najvišji vzpon, umrl pa je leta 1204) med letoma 1191 in 1197 potrdil, *»kar je slišal, videl in ve in kar so mu povedale razne priče«* (Kos 1915, 395; Zika 2011, 41).

V opisu tega območja posestva izstopa gora Záplata severno nad Preddvorom (v skupini Storžiča v Kamniško-Savinjskih Alpah). Znana je po svoji imenitni pripovedki o Hudičkovem gojzdu (S. 1852). Bila je torej že pred več kot 860 leti znan in zanesljiv mejnik tedanje posesti. Sklepati je mogoče, da so jo ljudje po vsej verjetnosti takrat že obiskovali in v njenih pobočjih za zemljiške gospode drvarili, napravljali senožeti in kot kosci (senoseki) pripravljali seno, nabirali zdravilne rastline in iskali rudo, ali pa so v skrajni sili marsikaj od tega počeli skrivoma in ob tem oprezali tudi za živalmi, v velikem strahu pred najhujšimi kaznimi.

Po vsej verjetnosti je ime Záplata staroslovenskega izvora in je v zvezi s platnom. Kamniški profesor in kronist Ivan Zika (2011, 27) navaja, da je bilo platno starim Slovanom nasploh najimenitnejši izdelek in tudi plačilno sredstvo že v prvotni domovini za Karpati. Tako so vsi slovanski jeziki ohranili besedo plačati od *»platniti«*, to se pravi odmeriti toliko in toliko platna kot protivrednost za neko stvar. Za ovco so na primer *»odplatnili«* pet mer platna ali v sedanjem jeziku *»plačali«*. (Primerjaj tudi Slovenski etimološki slovar: zaplata, krpa, izpeljano iz zaplatiti, zakrpati; Snj 1997, 741).

Starost in pomen imena tega gorskega vrha potrjuje, da je bil tamkajšnji gozd domačim ljudem zelo pomemben. Poleg tega nam misel obrne k vprašanju, ali nam to zelo verjetno pomeni, da je imela gora že takrat tudi svojo vidno zaplato in kje neki je ta bila.

O tem pa nam govori samo še pripovedka Hudičkov gojzd, ki pomeni dejansko zaplato na Záplati: *»Visoko na Zaplati v sredi zelenih travnikov in pašnikov je majhen štirovoglast gojzd, ki se prav lepo iz ravnine vidi. Imenujejo ga hudičkov gojzd. Zakaj ga tako imenujejo in kako je tu gori prišel, sledeča pripovedka uči. Hudičkov gojzd nekdanj ni bil na gori, temuč je stal na prijetnem kraju blizu Loke in je bil dobro zaraščen. Dva kmeta sta se jela zanj pravdati. Pa pravda malokdaj kaj dobrega stori. Tako tudi zdaj. Eden kmetov se zaroti: Če gojzd ni moj, naj ga hudič vzame in na verh Grintovca nese. Ker gojzd res ni njegov bil, ga je hudič o polnoči zgrabil in, desiravno je bil precej težek, hotel na verh gore nesti. Pa preden je bil do verha prisopel, je pri svetem Jakobu dan zazvonilo. Ko zvon zapoje, hudič vso moč zgubi, in moral je gojzd tam pustiti, kjer še dan današnji stoji. Pozna se neki še jama, kjer je gojzd popred stal, in od kodar ga je bil hudič odtergal«* (S. 1852).

Lojze Zupanc v pripovedki Hudičev gozd govori o dveh trmastih kmetih iz Suhe pri Škofji Loki, ki se ves čas kregata za majhno hosto blizu Godešiča. Prvi zakolne, naj jo vzame hudič, drugi pa, naj jo nese na Grintovec. Sodnik sklene, naj kar hudič reši njuno pravico. Tako se tudi zgodi, vendar hudič onemore na grintovski Zaplati. Tamkaj odvrže gozdiček, ki *»od takrat sredi travnikov in pašnikov sameva na grintovski rebri Zaplati. Ljudje so mu že zdavnaj vzdeli ime Hudičev gozd«* (Zupanc 1971, 95).

Vrh se sedaj imenuje Cjanovca (1820 m), ledinsko ime Záplata pa je v njegovem pobočju. Sedanja gozdna zaplata se imenuje Hudičev boršt in tako se je spremenilo tudi ime pripovedke.

Spet drugačno vprašanje pa je, koliko je stara sama pripovedka o zaplati na Záplati.

3 Znamenita rzsodba na Olševi 4. julija 1268

Avguštin Stegenšek je pred sto in več leti opozoril na spor zaradi Olševe (1929 m, Karavanke) in Ložekarjeve planine, zaradi katerega so se leta 1268 zbrali oglejski in gornjegrajski ministeriali (nižji plemiči) ter nad 500 podložnikov, ki so potrdili, da meja posestev gornjegrajskega samostana proti Koroški

in Kranjski poteka po razvodju. Vse ozemlje, s katerega se deževnica steka v Gornjesavinjsko dolino, je last benediktincev in patriarha (Stegenšek 1910, 6).

Po Stegenšku je povzel Fran Kocbek, da je bil koroški in kranjski vojvoda Ulrik dobrotnik gornjegrajskega samostana in ga je med obiskom leta 1257 bogato obdaril, leta 1268 pa je imel z njim prepir zaradi meje. Na Olševi se je tedaj zbralo vsaj 500 oglejskih in samostanskih nevoljnikov ter vsi oglejski ministeriali, da bi pričali v korist samostana (Kocbek 1926, 213).

Razsodbo na Olševi omenja tudi Branko Reisp (1963, 112). Omenjena je bila še v Planinskem vestniku (Malešič 1980, 8), ni pa vzbudila pozornosti planinske javnosti.

Koroški vojvoda Ulrik III. Spanheimski je leta 1251 postal drugi mož Neže Andeško-Meranske, nečakinje Henrika IV. Kamniškega in zadnje andeške dedinje Kamnika (po njej so izumrle kar tri plemiške rodbine, Andeška, Babenberška in še Spanheimska, velja pa tudi za osebo, po katere spominu bi utegnila nastati bajeslovna ukleta kamniška Veronika). S poroko je Ulrik postal še gospod Kranjske in namesto Kamnika za središče povzdignil Ljubljano (Zika 2011, 78).

Njegov spor z gornjegrajskim samostanom prvi podrobneje opisuje zgodovinar Tone Ravnikar v svoji knjigi Benediktinski samostan v Gornjem Gradu. Leta 1268 je umrl gornjegrajski opat Henrik II. (1247–1268). Verjetno je že v njegovem času prišlo do spora zaradi meje med samostanom in koroškim vojvodo. Novi gornjegrajski opat Janez (1268–okrog 1287) se je pritožil Ulriku III., da on in njegovi ljudje protipravno posegajo čez solčavske planine na gornjegrajsko območje in kršijo samostansko posest na predelu Za vrati »*Retroportam*«, kmetija Zavratnik na pobočju Raduhe, nad Iglo) ter na Olševi in v Ložekarjevem grabnu »*Erlaw*« in »*Losekche*«, »*kjer teče meja po grebenu, ki je tudi razvodje*« (Ravnikar 2010, 74).

Vojvoda je za razrešitev pritožbe imenoval tri savinjske plemiče, Hermana iz Hekenberga, Gundakerja iz Turna in gornjegrajskega gradiščana Hermana, ki so bili pri sporu nevtralni, sicer pa dobro seznanjeni z razmerami (Ravnikar 2010). Izbrani plemiči so sklicali zasedanje vseh petsto ministerialov, nižjih plemičev iz gornjegrajskega okraja, podložnih oglejskemu patriarhu ali pa gornjegrajskemu samostanu. Ravnikar (2010, 18) v številu 500 ali več podložnikov nekoliko dvomi, ugotavlja pa, da to število predstavlja velikost 500 hub in kaže na obsežnost posestva Diepolda Chagere, ki je s tem leta 1140 ustanovil samostan.

Ti »*poštjeni in zanesljivi možje*« (»*honestis et bone fidei virilis*«) so iz svoje srede najprej izvolili enaindvajset »*verodostojnih in preverjenih oseb*« (»*personas veridicas et probatas*«), izmed teh pa določili sedem »*zelo verodostojnih mož*« (»*viros fide dignos*«) (Ravnikar 2010, 44). Izbrani so bili samostanski duhovniki Eberhard, Konrad in Gebhard ter diakon Bernhard, iz vrst laikov pa še plemeniti Herman, Janez »Cocus« in Herman iz Ložnice (»*Owe*«), kastelani v Gornjem Gradu (Ravnikar 2010, 77).

Četrtega julija 1268 so se ti razsojevalci skupaj z gornjegrajskim opatom Janezom, vsemi oglejskimi in samostanskimi ministeriali gornjegrajskega okraja in še z drugimi »*pravičnimi in poštenimi ljudmi*« – oglejskimi in samostanskimi podložniki – povzpeli na greben Olševe. Vsega skupaj je bilo zbranih več kot petsto ljudi. Vsi so potrdili, da je vse ozemlje, s katerega se steka deževnica v Gornjesavinjsko dolino, last samostana in oglejskega patriarha. Sedem izbranih zelo verodostojnih mož je vpričo vseh potrdilo mejo med samostansko in vojvodsko lastnino, kot jo je navajal opat v svoji pritožbi, in tudi potrdilo, da je bila ta meja določena že ob ustanovitvi samostana. To odločitev razsojevalcev je potem potrdil še vojvoda Ulrik III. Spanheimski, s posebno listino 17. julija istega leta, »*v našem gradu*« (»*in castro nostro*«) v Ljubljani. Potrdil je tudi določeno mejo, ki je izhajala že iz darila gospoda Diepolda Chagere, ustanovitelja samostana.

Več kot poldrugo stoletje pozneje, leta 1430, je zaradi prepairov gornjegrajski opat Konrad na podlagi izjav najstarejših ljudi potrdil, da segajo samostanske meje do razvodja najvišjih gorá, ki obdajajo gornjegrajsko pokrajino (Stegenšek 1910).

Komaj si lahko predstavljamo ta nenavadno slikovit množični pohod poštenih in zanesljivih prič na Olševo. Razporedili so se po vseh glavnih delih grebena in podnožij. Zavedali so se svojega poslanstva in se z veseljem razgledovali po domačih prostranstvih. Pričanje in razsodba sta bila imenitna.

Verjetno bo zgodovinarjem, pravnim in drugim strokovnjakom mogoče na podlagi takšnih in podobnih zapisov o darilih, sporih in prepirih ter razsodbah ugotoviti tudi kaj takega, kar bi nam približalo življenje naših davnih prednikov v gorah, ob tem pa osvetlilo še katera stara ledinska imena in okoliščine, v katerih so nastala.

4 Prva krajevna imena južne strani Grintovcev

Gozd v Kamniški Bistrici je pripadal deželnemu knezu, užitek drv in stavbnega lesa pa so imeli kamniški meščani. Mesto je pripadalo deželnemu knezu, zato je verjetno uprava gozda prešla na mestne organe in so ga imeli za svojo last. Prvotne listine o lasti niso nikdar našli in je morda sploh ni bilo, ker so bili privilegiji podeljevani tudi ustno.

Gozd in planine severno od mesta so bili omenjeni kot kamniški že v dveh listinah iz let 1451 in 1478. V prvi listini cesar Friderik III. naroča mestnemu sodniku in svetu, naj dasta iz mestnega gozda les Žigi Lambergu za gradnjo gradu v Črnelem, v drugi listini pa naroča deželnemu glavarju, naj ščiti mestnega sodnika, svet in meščane pri njihovih pravicah in pri lastništvu gmajn in gozdov. Ti dve in še druge listine so v znameniti Privilegijski knjigi Kamnika iz leta 1528 (Valenčič 1957, 72; Otorepec 1958, 104).

Leta 1496 je bil bistriški gozd prvič omenjen z imenom (*Feustritz bey Stain*), ko je prišlo do spora meščanov s sosednjimi gospodstvi in njihovimi podložniki. Ob tej priložnosti so meščani z listinami dokazali, da so lastniki gmajne in gozda. Deželni glavar Kranjske Viljem Turjaški je na povelje cesarja Maksimilijana razsodil v njihovo korist, da vse to pripada le mestu Kamniku. S privoljenjem mesta »*smejo mejaši srenjskih pašnikov in gozdov v Bistrici zjutraj goniti v Bistrico, zvečer pa nazaj, čez noč ne sme nihče tam ostati, nihče ne sme s sekiro napravljati lazov in koč; pasti se sme le podnevi*« (Valenčič 1957, 72; Otorepec 1958, 104).

Meščani so imeli spore tudi z ljubljanskim škofom Krištofom plemenitim Ravbarjem, katerega podložniki iz Tunjic so s pašo v bistriških gozdovih motili njihovo posest. Mesto je spet uspelo s svojimi pisnimi dokazi.

Lovska pravica v Kamniški Bistrici je bila še pridržana deželnemu knezu, varoval pa jo je deželnoknežji gozdni oziroma lovski mojster. Ta se je s Kamničani sprl zaradi paše in lesa. Na pašo žira so

Slika 1: Faksimile prepisa listine iz leta 1499, v kateri so prvič zapisana imena Rzenik, Dedec, Ojstrica, Planjava in Brana (Cevc 1997, 21).

namreč prignali preveč prašičev, ki so prepodili divjad. Zato jim je gozdni mojster zapretel, da bo prašiče postrelil. Kamničani so se pritožili, pregnali mojstra in njegove hlapce z orožjem in mu zapretili z ubojem. Nadvojvoda Ferdinand je nato zagrozil meščanom s kaznijo, ki bi bila vsem v pouk (Valenčič 1957).

V letu 1498 je prišlo do požiga vseh koč na Veliki planini in višje gori (kar je omenjeno v kopiji sodnega zapisnika 1540 (Žnidaršič Golec 2008)). Sklepati je mogoče, da so bili pri tem najbolj prizadeti vaščani iz Stranj, Stahovice, Županjih Njiv in Tunjic; iz teh vasi prav tako niso mogli sodelovati ob pregledu pašnih območij Kamnika v letu 1499, zato v tedanji listini manjkajo udeleženci iz teh naselij.

Ob koncu srednjega veka so bile gore za veliko večino dolinskih prebivalcev še vedno izredno oddaljene in težko dostopne. Velike dejanske težave, strahovi in vraže so bili nepremostljiva ovira, ki je preprečevala ljudem stopiti v neznanu. Kljub temu pa je vedno več dokazov, da so bili tudi najvišji vrhovi Grintovcev vendarle poznani že vsaj ob koncu 15. stoletja.

Iz poznosrednjeveškega časa in po njem so na voljo trije pisni viri o obljudenosti planin. Gre za pravni zapis iz leta 1499 (slika 1), zapisnik o procesu med Andrejem plemenitim Lambergom in mestom Kamnik iz leta 1539, tretji vir pa je Novi reformirani urbar iz leta 1571, ki omenja jugozahodni del, sedanji Krvavec. V teh virih so prva omenjena ledinska imena v gorah nad Kamnikom. V njih nastopajo domačini z imeni in priimki, njihova imena pa so kot priimki ali hišna imena večinoma ohranjena še danes.

5 Osem zanesljivih domačinov in listina leta 1499

Prvi pisni vir o obljudenosti mestnih planin je prepis listine iz leta 1499, ki je nastal zaradi prepиров o mejah pašnih planin. Po vsebini je to pravni zapis, sprejet s pomočjo pooblaščenih mož (*tajding*). Nanj je v članku Leta 1499 omenjena krajevna imena v Kamniških Alpah prvi opozoril Branko Reisp (1963).

Listina, napisana 25. avgusta 1499, omenja kamniška pašna območja, nastala pa je zaradi spora za mejo in pašno pravico med podložniki gornjegrajske gosposčine in okoličani Kamnika. Navaja sporna pašna območja Korošice, Neše in Leniškega Dešaka, ob tem pa tudi osem prič – zanesljivih domačinov iz okolice Kamnika, ki so ugotovili in zaznamovali mejo ter po imenih naštel kraje, ki so last mesta Kamnika. Ta zapis ali prepis so poslali v Gornji grad, kjer so ga hranili, dokler niso gornjegrajskega arhiva prenesli v Deželni arhiv v Gradcu.

Za prevod in identifikacijo krajevnih imen so si posebej prizadevali Božo Otorepec, Tone Cevc in Branko Reisp (Cevc 1997, 19), pa tudi Vlasto Kopač: »Zaznamovano je, ko je prišlo do motenj in sporov med kmeti gospostva Gornji Grad in kmeti iz okolice Kamnika zaradi Korošice, Neschä in Länische Deschackha. Potem je bil napravljen ogled in potegnili so mejo in so bili zato postavljeni mejniki. In sicer je bilo tako narejeno, da nobeden naših okolišanov ne sme poseči onstran mejnikov, prav tako kmetje iz gornjegrajske gosposčine ne smejo tostran meje prestopiti, ko je bilo enkrat razdeljeno. Enako je na drugi strani, kot gre razvodje v Bistrici, kjer je bila odvezta živina. Pri ogledu so bili navzoči: Oswolt z Brezij, Märsche iz Godiča, Kos in Rabathär iz Mekin, Luka Pläninz z Grabna, Treliz iz Podgorja, Rebernikh s Sv. Lenarta na Rebri in Gallenbir od Sv. Ambroža nad Šenturško goro. Namreč, ta zemljišča pripadajo mestu Kamniku: Na Näschi, Na Rossenik, Studenskä Planava ali Oistriza, Vsedli na Brani, der bergh Sa Branio na rebri, planina Näkazich, Porebernize ali Nakrizi, Medvedia Dolina, kjer so bili vzeti kostruni. Vse to spada v povodje našega mesta. Ogled je bil opravljen dne 21. avgusta 1499«.

Reisp je poudaril, da se v mejnih sporih stalno ponavljajo določila o meji gornjegrajske posesti, ki je vedno potekala po razvodju. Na Korošici so gornjegrajski pastirji razvodje prešli in si planino morda zaradi daljše uporabe priposestvovali. Njegovo objavo je navedel etnolog Tone Cevc v svoji knjigi Velika planina (Cevc 1972, 15) in še v svoji razpravi v Slovenskem etnografu (Cevc 1979, 30, 93). Malešič (1980, 8) ugotavlja, da so udeleženci ogleda naštet po vrsti, v smeri urnega kazalca, glede na kraje v okolici Kamnika. Med njimi pa manjkajo vaščani iz Stranj, Stahovice, Županjih njiv in Tunjic, ki so jim meščani v sporu leto prej požgali koč na Veliki planini.

Pokazalo se je tudi, da so imena planin naštetja po vrsti od desne proti levi oziroma od vzhoda proti zahodu, iz česar je bilo razvidno, da so pri zapisu sodelovali ljudje, ki so bili res dobri poznavalci pašnih območij. Osmerica zanesljivih mož je imela precej dela, da je preverila vse navedene kraje, kar bi tudi danes trajalo nekaj dni. Verjetno so si delo razdelili glede na to, katerim naseljem je paša pripadala. Vseeno pa do poznavanja tako širokega območja ni bilo mogoče priti na hitro, zato so ga verjetno vsaj delno poznali že prej in si pomagali tudi z izročilom. Prav tako paše ni bilo mogoče začeti in razširiti kar čez noč. Tam so gotovo pasli že precej pred letom 1499.

Poglejmo, kaj nam povedo imena. Korošica je znana kotlina z ravnim dnom na južni strani Ojstrice. Leniškemu Dešaku ustreza Lučki Dedec. Planina Na Neši je planina Na Veži, na vršnem delu današnje Vežice, 1965 m, nad dolino Kamniške Bele, oziroma nad Presedljajem (po najdbi srednjeveške, leta 1976, in celo antične keramike, leta 1996, je bila zasilno imenovana Čohavnica; Cevc 1997, 46). To nam potrjuje krajevno ime »*Wescha Gebirg*« v Sloveniji na vojaškem zemljevidu (Rajšp in Serše 1998).

Planini »*Studenskä Planava oder Oistriza*« ustreza Petkova njiva, slikovita okrogla kotlina z ravnim dnom, v bližini katere je studenec.

Ime »*Vsedli na Brani*« (planina V Sedlu pod Brano ali Na stanu) se nanaša na obliko krnice pod prevalom – na ravnico z balvani pod vzhodno steno Brane – ki je od daleč podobna sedlu. Domačini imajo še danes navado reči, da gredo »v Sedlo« in če kdo od njih v pogovoru omeni samo Sedlo, to vedno pomeni le Kamniško sedlo in ne katero drugo. Poudariti pa je treba, da se leta 1499 zapisano ime Vsedli ne nanaša na preval, ampak na planino pod njim.

Zelo staro ime je tudi Jermanova vrata (po Badjuri (1961) tudi samo Vrata), ki je po izročilu nastalo po drznem skrivaču Jermanu iz rokovnjaških ali še starejših časov. Janez Trdina v svoji pripovedki, ki je verjetno nastala po ljudskem izročilu, omenja hrabrega lovca Jermana, ki je čez preval med Brano in Planjavo vodil vojsko proti Turkom (Trdina 1952, 18, 364).

Najmlajše poimenovanje je Kamniško sedlo, ki mu je »Kamniško« dodal Johannes Frischauf (Badjura 1953, 91). Rudolf Badjura je menil, da pred letom 1744 izraza sedlo v pomenu preval pri nas še niso uporabljali in da so po letu 1850 vse slovenske prevale enostavno »osedlali« ali »posedlili«, oziroma poimenovali z besedo sedlo, prevedeno iz nemščine (Badjura 1950, 157 in 1961, 35).

Planini »*Sa Branio na rebri*« ustreza znana stara planina z bližnjim studencem Žmavcarji (Rajšp in Serše 1998: Zmaucheri).

Ime »*die Almb Näkazich*« označuje eno ali dve planini na Kalcah – Ovčarijo in Rdečo ali Krvavo lokev.

Kraja z imenom »*Porebernize oder Nakrizi*« in »*Medvedia dolina*« doslej nista bila točno ugotovljena. Našeta sta na koncu seznama za Kalcami, zato ju je mogoče iskati v skupini Mokrice, vendar pri drugem imenu ne gre za Medvedjo jamo v Mokrici (Kopač 2005b).

Posebno zanimiva je prva omemba Ojstrice, Planjave in Brane oziroma vrhov osrednjega grebena, ki z navedenih krajev sploh niso tako težko dostopni. Tudi to nam kaže, da so bili »uradni« turistični prvopristopniki skoraj tristo let prepozni, na primer Franc Hohenwart leta 1793 na Planjavi (Malešič 1996, 73).

Leta 1507 je bila izdana razsodba v sporu med mestom in podložniki iz Godiča in Zagorice (»*zu Goditsch vnd Sagorizo*«) zaradi gmajne ob Bistrici. Potrjeno je bilo, da je gmajna last mesta (Otošec 1958, 106).

6 Zapisnik o sporu in pravdi leta 1539

Kot drugi vir o obljudenosti gora nad Kamnikom v začetku novega veka je leta 1539 dokončani zapisnik o sporu in pravdi med Andrejem plemenitim Lambergom s Črnela ter sodnikom in mestnim svetom Kamnika zaradi **Velike Konjske planine** (»*die gross ross albenn*«), kot so tedaj imenovali Veliko planino. V Arhivu Republike Slovenije hranijo prepis tega zapisnika iz leta 1540. Nanj je prvi opozoril zgodovinar Božo Otošec, zaradi prve omembe Velike planine ga je večkrat navajal Tone Cevc, Vlasto Kopač pa je zaradi njegovega izrednega pomena posredoval pri popolnem strokovnem prevodu (Kopač 2006, 183). Odlično ga je prevedla in predstavila zgodovinarica Lilijana Žnidaršič Golec (2008, 121).

Mesto Kamnik je že večkrat uveljavljalo svojo pravico do »gmajn in gozdov« v Kamniški Bistrici. Nastalo je vprašanje, kaj vse sodi v kamniško gmajno ali kaj vse zajema območje Kamniške Bistrice.

V sporu se je Andrej plemeniti Lamberg s Črnela, ki je bil deželni upravitelj na Kranjskem, kot odvetnik (»Vogt«) Velike Konjske planine zavzemal za pravico svojih podložnikov, ki pasejo tam gori, kot je dejal, že od nekdaj (»von je«). Prepričan je bil, da planina ne leži na območju, ki pripada Kamniku.

Mesto Kamnik si je lastilo izključno pravico do paše in je Lambergu oporekalo. Tamkaj so v poletnih mesecih kamniški meščani in tovarniki pasli svoje konje. Pisar je zapisal, da so Kamničani dvema Lambergovima podložnikoma, Juriju Vovku (Jury Wolff) in Blažu Hribarju (Blass Chriber), ki sta (leta 1536 ali 1537) prignala svoje govedo tjakaj na pašo, živino zaplenili in potem oba še zaprli.

Kamničani so v sporu trdili, da sta Kamniška Bistrica in Velika planina enotno območje, in zagotavljali, da imajo stare listine, ki to potrjujejo (zapisnik ne kaže, da bi jih tudi pokazali). V svojem drugem zagovoru so zatrjili, da njihove pravice zajemajo Kamniško Bistrico z vsem, kar leži zraven. K reki Bistrici pripadajo vse pritikline, planine in gozdovi, kjer **ima skoraj vsak greben ali gora posebno ime** (»*deren vasst ain yeder rigl oder perg ain sonndern namen hat*«) (Žnidaršič Golec 2008; Kopač 2005a, 187).

Lamberg pa je trdil, da je Velika planina posebno območje, vendar mu njegovih dokazov niso dovolili predstaviti (Žnidaršič Golec 2008).

Sodni proces je trajal več let. Pisar je leta 1538 še zapisal, da so Kamničani (»*die von Stain*«) pred 40 leti (torej leta 1498) podložnikom okoliških gospodov, ki so pasli na Veliki planini in tudi višje gori, njihove kočice (»*ihre khotschn oder hutten*«) požgali in jim jih od takrat niso dovolili postaviti znova (Žnidaršič Golec 2008; Kopač 2005a, 188).

Kamničani so trdili, da so kočice postavljene nezakonito. Pravda se je končala leta 1539 po odloku kralja Ferdinanda I. v korist Kamnika (Žnidaršič Golec 2008).

Spomin na Andreja Lamberga, ki se je zavzemal za svoje podložnike, se je ohranil v velikoplaninski različici povedke o Pegamu in Lambergarju, v kateri se stapljata znana pripovedka in velikoplaninsko izročilo. Kmetje so pomagali Lambergarju, zato jim je daroval Planino (Cevc 1972, 60). Tamkaj pa je ostalo tudi ledinsko ime Wambergarca.

Požig vseh koč podložnikov na Veliki planini »in višje gori«, poleg tega pa še vsaj štiridesetletna prepoved postavljanja novih, je tedaj pomenila zelo hudo kazen za več kot eno življenjsko obdobje. Samo najstarejši ljudje so potem še pomnili, na katerih mestih so stale nekdaj požgane kočice, in izročilo posredovali naslednikom, da so spet postavili kočice »na stare kamne«, kot je bilo vedno v navadi. Tega izredno hudega udarca domačini niso pozabili dolga stoletja, kar nam pojasnjuje tudi izrazito poudarjeno nasprotje med vami pod Grintovci in mestom. Še v 20. stoletju so kmetje mestu posmehljivo rekli »Káməlc«, Kamničanom pa »purgarji« in mnogi z njimi niso hoteli imeti prav nobenega opravka.

Nam pa ostaja poleg misli na hudo kazen s požigom tudi zapis besede »*khotschn*« (koče), kar kaže, da je bila takrat v uporabi slovenska beseda kočica (in ne beseda bajta, ki je morda še ni bilo; le-ta je romanskega izvora, podobno kot na primer ime vrha Kompotela, in je verjetno prišla z oglarji in fužinarji (Kopač 2005b).

Po toliko letih pa nam ob kamniški izjavi »*Skoraj vsak greben ali gora ima posebno ime*« še vedno ostaja vprašanje, kje so bila vsa ta imena in ali so ohranjena. Verjetno je marsikatero od teh imen ostalo vsaj v dveh zbirkah odličnih zbiralcev ledinskih imen na južni strani Kamniških Alp, Vlasta Kopača (več kot 1000) (Kopač 1946; 1947; 2006, 203) in Pavla Kunaverja (več kot 300) (Kunaver 1959, 194).

7 Kranjski plemič leta 1650 na Vezuvu

V preteklih stoletjih so kranjski plemiči in meščanski sinovi hodili v Italijo na študij ali pa na poučno potovanje. Tako se je kranjski plemič Volk Karel Jurič, rojen okrog leta 1629, novembra 1649 odpravil s spremstvom na poldrugo leto dolgo, tako imenovano kavalirsko potovanje v Italijo in se vrnil šele maja 1951. Sklenil je, da bo čas dobro porabil in ne bo niti četrte ure potratil po nepotrebnem. Svojo

pot je opisoval v 457 strani obsegajočem dnevniku. Ta dnevnik je zgodovinar Peter plemeniti Radics v skrajšani obliki objavljaval v *Laibacher Zeitungu* septembra 1896. Po njem ga je v časniku Slovenec povzel Tine Debeljak (1942, 49). Mladenič si je ogledal, kar je le mogel, od slovite beneške opere in pustnega karnevala, lepih mest, gradov in trdnjav vse do Rima in njegovih cerkva, slovesnosti in dragocenosti, na primer »*Michelangelovo Poslednjo sodbo v Sikstinski kapeli, kakršne umetnine ni v Rimu niti nikjer drugod*«. Potoval je do Neaplja in še naprej. Ko si je s sopotniki v Neaplju (verjetno jeseni 1650) ogledal vse, kar je bilo tam zanimivega, je imel še en cilj: »*Nismo opustili tega, kar je najbolj znamenito, namreč gore Vezuva. Jezdili smo do vzhodja. Nato smo z velikim trudom lezli na goro, kjer smo se do kolen pogrezali v pepel. Prišli smo na vrh; tam na strani stoji križ, kjer je hotel neki obiskovalec nekoliko preveč natančno opazovati goro in je nenadoma padel noter, zakaj kamenje je zaradi prevelike vročine krhko. Tako grozen je pogled navzdol [v krater], da ni nič hujšega od tega; moraš leči na trebuh, da vidiš silen dim in ognjene plamene. Tudi je slišati takšno treskanje, kakor bi streljali s topovi, kamenje leti milje daleč, tako veliko kakor vozovi, tukaj si lahko predstavljaš pekel. Poprej je bila to najbolj rodovitna gora glede vina in olja, pa je nato lava opustošila vse okoliške kraje*«. S spremstvom so se vračali skozi Rim in Toskano – »*Firence so najlepše mesto na svetu*« – do Bologne, potem z ladjo do Trsta, jahaje do Vrhnike in po vodi do Ljubljane, kamor so srečno prispeli že 16. maja. Naslednji dan so prišli v domači grad Strugo ob Krki in potem v Dolenjske Toplice. Tam je mladi plemič poljubil roko svoji srčno ljubljeni nevesti Rozini Izabeli grofici Schrattenbach, nato očetu in pozdravil še vse svoje prijatelje in znance. Zaželel si je še, da bi to »*potovanje ne bilo le v korist njegove duše in večnega zveličanja, temveč tudi v slavo in čast domovine*«.

Kmalu se je poročil in postal proviantni mojster za hrvaške in primorske meje. Z ženo sta imela sedem otrok; umrla sta leta 1686 (Preinfalk 2016, 148).

Zvedavi kranjski plemič je svoj vzpon na Vezuv opisal dokaj stvarno in skoraj brez pretiravanja. V primerjavi z njim je pozneje, leta 1739, francoski raziskovalec Charles de Brosses (1709–1777), znan kot avtor prvega naravoslovnega opisa Vezuva, svojemu prijatelju, znamenitemu naravoslovcu grofu Buffonu, opisal svoj vzpon dokaj dramatično in ga še zabelil s pridušanjem: »*Eh, ti 'kuzla od gore', hudičev dom, Luciferjeva kletna lina, lahko se delaš norca iz mene, saj si me ujela. Tisočkrat raje bi bil zdaj v Neaplju! Da bi se bil požvižgal nate! Ne, ne bom več silil sem gor, da ti pogledam v tvoj smrdljivi goltanec, raje sem pajac, cepec, bedak, bavbav, naj mi gospod Satan zavije vrat! Oh, naj mi pomaga še bog!*« (Orel 1979a, 224; 1979b, 265).

8 Strela na Donáčki gori leta 1741

Fran Orožen v Planinskem vestniku predstavlja Rogačko goro ali Donati (Orožen 1896, 2) – sedanjno Donáčko goro. Poudarja, da kaže od vsake strani drugo lice, slovi pa daleč okrog zaradi čudovito razsežnega razgleda. Rimljani so jo imenovali »*mons Claudius*« po rimskem cesarju Tiberiju Klavdiju, ki je vladal od 41. do 54. leta in v tem kraju ustanovil prve rimske naselbine. Pred več kot sto leti so na južnem pobočju gore našli sledove ene od naselbin in ostanke svetišča boga Mitre.

Rogačka gora se v listinah do osemnajstega stoletja imenuje le *Rohatsch* ali *Rohatscher Berg* (Orožen 1896). Na jožefinskem vojaškem zemljevidu zanjo najdemo ime *Rohitscher Berg* (Rajšp 1999).

Bližnji trg in grad Rogatec ob Sotli se v starih pisnih imenuje *Rohatz*, *Rohatsch* ali *Roas* (*Rohas*) in je brzkone dobil svoje ime po Rogatcu ali Rogački gori (Orožen 1896).

Na vrhu so bile še sledi protiturške »straže«, s katere so stražarji v šestnajstem stoletju in kasneje s strelji in gorečimi grmadami naznanjali prihod Turkov (Orožen 1896).

Gora je v tistih časih veljala tudi za eno od prvih »čarovniških gora« (Gruden 1910, 1082). Zaradi vpadljive oblike je v ljudski domišljiji postala nekaj štajerski Klek, na katerem so se shajale čarovnice, ki so delale točo s hudičem, ta pa jih je gostil in napajal (Orožen 1975, 211; Košir 1995).

Sredi južnega pobočja Rogačke gore je podružnična cerkev sv. Donáta (iz druge polovice 18. stoletja), in po tej se Rogačka gora imenuje tudi Donati, o tej cerkvi pa je ohranjena pravljica (Orožen 1896).

Orožen navaja po kroniki Rogačke dekanije Ignacija Orožna, da je 6. avgusta leta 1741 strela ubila kar devetinpetdeset romarjev iz Svetega Vida pri Ptujju (Orožen 1896).

Pri prvotni cerkvi sv. Donáta, ki je nekdanj stalna na najvišjem sredinskem delu gore (881 m), so se nesreče dogajale že prej. Verjetno so jo prav zaradi tega že prej posvetili svetemu Donátu, zavetniku zoper strelo.

Vizitacijski zapisnik Karla Mihaela Attemsa v letu 1756 pravi: »Večina faranov zahteva, naj se ta cerkev opusti ali poruši in naj se jim dovoli zgraditi novo v čast istega svetnika ob vznožju gore. Prva namreč leži na samem vrhu gore in je izpostavljena najmočnejšim nevihtam, kar je bilo dokazano. Precej ljudi, ki so se vzpenjali zaradi romanja na to goro, je umrlo zaradi strel. Posebej je treba omeniti usoden primer, ki se je zgodil leta 1741« (Stermšek 2007a, 40; 2007b, 29).

V nedeljo, 6. avgusta 1741, na sam praznik sv. Donáta, se je pri tej prvotni cerkvi zbralo veliko število romarjev, največ iz Svetega Vida pri Ptujju (sedanji Videm). Dan je bil izredno vroč in soparen. Ko so bili romarji v cerkvi, je prihrumela strahovita nevihta. Nenadoma je strela udarila v cerkev in povzročila pravi pokol; 59 ljudi je bilo takoj mrtvih, veliko pa je bilo ranjenih ali poškodovanih. Tragedija romarjev je močno odjeknila. Večino žrtev strele so pokopali pri bližnjem Svetem Juriju in v Žetalah, le tri so odpeljali v domači kraj pri Ptujju (Marinc 1985, 33). Pater Slavko Stermšek, ki je raziskoval dokumente o nesreči, je še poudaril, da so ohranjena imena nekaterih ponesrečenih (Stermšek 2010). Ta množična nesreča zaradi strele v gorah je brez primere.

In še vprašanje o imenu. Prvotno ime gore je bilo verjetno Rogatec. Po njem ima ime bližnji kraj Rogatec. Vrh s takšnim imenom je tudi nad Lučami v Savinjski dolini. Etimologi njegov pomen razlagajo kot: »sloka, pokončna skalna štrlina ali visoko nad okolico dvigajoča se gora« (Snoj 2009, 358).

Zdaj pa še drugo vprašanje. V Brižinskih spomenikih je tudi beseda »krilatec«, ki pomeni angela. Njegovo nasprotje pa je »rogatec«, torej hudič. Nekdanj te besede ni bilo lepo izreči ali se tega skoraj ni smelo. Namesto tega je bil na primer hudi duh, zlodej, »ta rogati« ali pa rogatec. Ali bi bilo ob vseh strelah in neurjih mogoče, da bi prvotno ime gore imelo tudi takšen pomen?

9 Z akom je mogoče priti v krnico Za Akom

Pestro in bogato razstavo Razsvetljenstvo v kraljestvu zlatoroga: Odkrivanje Alp in zgodnji alpinizem na Kranjskem, je pred leti pripravil bibliotekar Veselin Mišković (2014). Prikazovala je zemljevide domačih in tujih gora; med knjigami je izstopala Hacquetova *Oryctographia Carniolica*. Večina tujih knjig je izhajala iz Zoisove knjižnice. Med dokumenti sta bila Staničev rokopis o vzponu na Triglav in rokopis Vodnikove planinske ode Vršac. Med rastlinami sta bila Hacquetov trentarski grintavec *Scabiosa trenta* in Zoisova zvončica (*Campanula zoysii*).

Med starosvetno opremo za hojo v gore (kramžarji in prockami – derezami in krpljami), ki jo je posodil Jože Krmelj iz Loga nad Škofjo Loko, je bilo razstavljeno tudi orodje, imenovano **ak** – železna ost s kavljem, nasajena na dolg ročaj (slika 2), s čimer so si nekdanji obiskovalci gora pomagali navzgor (na enem od razstavljenih zemljevidov sta bila na kartuši naslikana dva lovca, ki v prepadni steni uporabljata ak).

Seveda so takšen ak uporabljali tudi pri nas – v gorah in po dolinah, nastopa pa tudi v ledinskih imenih. Pripomoček spada med orodja na drogu in ima na koncu železno ost ter kavelj, kar omogoča dokaj različno uporabo. Z ostjo je mogoče nekaj zboti in odriniti, s kavljem pa nekaj zataktniti in vleči k sebi ali pa sebe potegniti bliže k zataktnjeni trdni opori. Uporaben je bil kot orožje, z dodano sekuro je postal helebarda.

Kadar je divjala kuga, je po žrtev kužne bolezni prišel le tisti, ki je bil najbolj pogumen, z dolgim akom je potegnil mrliča iz hiše in ga tiral do jame na polju zunaj vasi; potresel ga je z živim apnom in zagrebel (Kuga 1942).

Uporabljali so ga pri lovu in plezanju v gorah. Ivan Tušek poroča v Potovanju okrog Triglava o trentarskih divjih lovcih (Tušek 1860, 36): »Čez ta stermi (triglavski) ledenik pridejo Trentarji semkaj na kranjsko

stran na divje koze. Z dolgo motiko, ki ima na koncu na eno stran sekiro in na drugo kljuko, si vsekujejo stopnje v led in kljuko vanj zasajaje pridejo vselej čezenj». Njegovo poročilo povzemata tudi Mira Marko Debelakova-Deržaj (1947, 168) in Janko Tavčar (1952, 145). Tušek je pri opisu nekoliko nejasen. Če je imelo to orodje sekiro, je bilo bolj podobno helebaradi, če pa je bilo kot motika, je bilo kot poznejši cepin.

Ak je bil nepogrešljivo orodje pri plavljenju lesa. Plavci po Kamniški Bistrici so ga izredno spretno uporabljali do leta 1952. Takrat je hudournna voda prebila zamašeno vejevje v koritasti soteski Predáselj in je odteklo tamkajšnje jezero, plavljenja pa potem ni bilo več (Malešič in sodelavci 2002, 83).

Beseda ak nastopa tudi v treh ledinskih imenih: Zaka, Za Akom in Pod Akom (različica Pod (H)akem). V prvo ime se je poglobil jezikoslovec etimolog Dušan Čop, pri tem pa omenil tudi drugi dve (Čop 1997).

Nekdanji jezikoslovci so izvor imena Zaka skušali izvajati iz »zijati« ali »zevati«, vendar to ne drži.

Ob južnem robu Blejskega jezera se ob zahodnem zatoku nahaja ozka dolina Zaka (nad njo je železniška proga Jesenice–Nova Gorica), ki jo na jugovzhodu omejujeta hriba Ojstrica in nad njo Osojnica. Domačini poznajo Veliko Zako in Malo Zako, ki sta v starih katastrskih mapah obe razločno omenjeni: **Mala Zaka** je vzhodno od Osojnice, **Velika Zaka** pa med Osojnico oziroma Ojstrico in Kuhovnico nad železnico. Tik nad cesto ob jezeru, ob robu Male Zake, od leta 1900 stoji vila, ki se imenuje Ak (Mlino 70). Tako se imenuje po prostoru okoli nje. To je **Spodnji Ak**. Bolj proti jugu je nizka vzpetina, v katastru imenovana **Zgornji Ak**. Ta je manjši od spodnjega, vendar je arheološko izredno zanimiv. Na njem je do konca 19. stoletja stalo troje do tri metre visokih pokončnih kamnov oziroma megalitov ter vrsta manjših kamnov v polkrogu. Kamne so večinoma porabili pri zidanju vile Ak. V bližini je lastnik vile pri urejanju sadovnjaka našel keltski grob z značilno sekiro (sedaj v ljubljanskem muzeju) (Čop 1997).

Etimolog Dušan Čop poudarja, da bi ime Ak že po teh dejstvih lahko pripisali Keltom.

Ime Zaka pomeni predložno zvezo Za Ak- s sufiksom -a, pri čemer sta se oba vokala -a- zlila v enega samega, kar ni tako redko v gorenjskem narečju (na primer: »šêdân« < še eden, »šênk(r)at« < še enkrat).

Slika 2: Priročno orodje ak na razstavi Razsvetljenstvo v kraljestvu zlatoroga.

Dodaja, da to ni edino ime Ak pri nas. Nad Martuljkom je znana gorska krnica **Za Akom** in pred njo značilna velika skala **Ak**. Podobno ime (Pod Akom oziroma Pod (H)akem) je avtor razprave našel tudi v Trenti. V vseh teh primerih (tudi pri gradu Aggstein nad Donavo v Spodnji Avstriji ter v Wachauu, v bližini katerega je kraj Aggsbach, ki ga omenja neka listina že leta 830 kot *'locus Achisbach'*) je to vzpetina, ki je vsaj na eno stran prepadna ali zelo strma (Čop 1997).

Vrnimo se k orodju, imenovanemu ak, in h krnici Za Akom, pred katero je velika skala Ak. Ali smemo domnevati, da gre za staro ledinsko ime Ak, ki je dobilo ime po orodju, s katerim je bilo mogoče priti čezenj?

10 Dva plazova, dve priči – Vršič 1915 in 1917

Poglejmo dva doslej skoraj neznana snežna plazova, ki sta se zgodila med prvo svetovno vojno na trentarski strani Vršiča – 25. decembra 1915 in 12. maja 1917, v njih pa je življenje izgubilo okrog 260 ljudi. O njiju pa sta pozneje poročali dve slovenski priči.

»Neskončno čakanje od enega srčnega utripa do drugega,« je zapisal nekdanji stotnik Franc Nejedlý o svojem doživljanju snežnega plazua za božič leta 1915 (Nejedlý 1927): »Služil sem kot aktivni stotnik pri ljubljanskem planinskem polku na Krnu. Dne 21. decembra 1915 sem dobil povelje, naj pridem z bataljonom na osemdnevni oddih k Baumbachovi koči (Na Logu v Trenti). Korakali smo vso noč od 22. na 23. decembra. Pri koči smo se nastanili v barakah. Dobil sem tridnevni dopust. S slugo Francetom Golobom iz Maribora sva se 25. decembra zgodaj zjutraj odpravila v Kranjsko Goro. Vreme je bilo južno, celo snežilo je. Na zadnji tretjini poti (proti Vršiču) sva zaslišala znano tuljenje lavine. Komaj sva se skrila v zaklon, je sto metrov pred nama zdrvela čez cesto lavina. Čim se je umirila, sva jo ucvrta naprej. Približala

Slika 3: Južno taborišče (Südlager) pod Vršičem, katerega območje je maja 1917 prizadel snežni plaz.

sva se na kakih tristo metrov znameniti 'Sprungschanze'. To je bil velik nestvor iz tramovja, čez katerega naj bi skočila lavina, ne da bi poškodovala cesto in barake. Toda ravno ta tehnični nestvor je bil za vse usoden. Okrog desetih sva spet zaslišala značilno žvižganje in tuljenje, ki vsakemu planincu pretrese mozeg. Z Golobom sva se stisnila v cestni jarek. Ne da se popisati, kaj vse se je v naslednjih trenutkih okrog naju godilo in kakšne glasove vse sva slišala. Vihar z velikim snežnim metežem naju je hotel odnesti iz jarka. Čez naju so besneli divji apokaliptični jezdec. Pred nama se je krohotala bela smrt in v nebrzdani krvočnosti kosila po barakah. Potem je zavladala smrtna tišina. Za naju tisto neskončno čakanje od enega srčnega utripa do drugega s strahovitim vprašanjem: 'Ali še kaj pride?' V trenutku naju je zasipal snežni metež, da sva se komaj rešila objema bele smrti. Naprej! Stopila sva na lavino, ki se ni zganila. Na njenem vrhu sva trčila na vojake, ki jim je usoda tudi prizanesla. Lavina je zdrvela kakih štiristo metrov v prepad in pokopala pod seboj 140 Rusov, 21 konjarjev in konj in okrog 60 ranjencev v sanitetni baraki, v celoti tedaj okrog 224 ljudi. Živi so ostali le tisti, ki so bili pri vzdrževalni cestni patrulji, v baraki malo proč. Ponesrečence so našli šele spomladi leta 1916, ko je skopnel sneg. Lavina je tedaj zdrvela z Vršiča 25. decembra leta 1915 okrog 10. dopoldne».

O plazu na območju južnega taborišča pod Vršičem leta 1917 je Karl Matko, zdravnik iz Radeč pri Zidanem Mostu, pisal Urošu Župančiču, zbiralcu in skrbniku Triglavске muzejske zbirke na Jesenicah, leta 1966 in 1967 (Matko 1966): »V vojaško enoto na območju tako imenovanega Südlagerja (južnega taborišča) [slika 3] ruskih vojnih ujetnikov, ki so delali cesto čez Vršič, sem bil premeščen v začetku maja leta 1917. Bil sem zelo srečen, da sem se rešil pekla fronte, saj je bil na Vršiču mir. Bil sem gori cela dva meseca, kar je pa prekratka doba, da bi se mi še kak drug doživljal posebno vtisnil v spomin, bil sem še premlad (19 let). Lepega sončnega in precej toplega dne – 12. maja 1917 – sem bil na cesti približno kilometer pod taboriščem. Okoli 11. ure sem zaslišal močan ropot, šum, lomljenje in bučanje. Vse to je prihajalo iz smeri Mojstrovke (z leve strani). Ko sem prišel k taborišču, sem izvedel, da je snežni plaz zasul precej delavcev – ruskih ujetnikov – in tudi nekaj avstrijskih stražarjev. Reševalna dela so se pričela takoj, vendar so zaradi obilice nanesenega snega, skalovja in drevja potekala počasi. Tako so žrtve tega plazu odkopali šele 8. junija 1917. Življenje je izgubilo 30 ruskih vojnih ujetnikov in 6 stražarjev».

11 Prva tekma v vztrajni hoji 1921 – budalost in gorostasnost

Po prvi smrtni nesreči skalašev 28. junija 1921 v Turski gori (Mikša in Gradnik 2017, 89) so se na Turistovski klub Skala usuli očitki javnosti, da se ne zaveda resnosti svojega početja. Skalaše je trdo prijel tudi drenovec Rudolf Badjura in jim očital, da se spuščajo v prevelike nevarnosti, ker imajo pač svoje obdobje mladostniškega viharništv. Nujno bi morali resno vaditi in upoštevati vsa pravila plezalne tehnike, pravilno uporabo opreme, plezalne ture naj si izbirajo postopoma. Posebej pa je dodal: »Budalosti, kot je bila zadnja gorska tekma z Javornika na Stol, naj enkrat za vselej nehajo, trening bodi previden, brez lahkomišelnosti, častihlepja in predrznosti« (Badiura 1921).

Skalaši so se branili, da neizurjenim odločno odsvetujejo težje ture. O gorski tekmi s Stola na Golico pa so sporočili, da jo je priredil odsek jeseniškega »Orla«, baje je sodelovala samo jeseniška podružnica Slovenskega planinskega društva, od Skale so se je udeležili le trije člani popolnoma 'incognito'. TK Skala je proti vsakemu športnemu pretiravanju (Odbor ... 1921).

Poglejmo, kako je bilo s to »budalostjo, ki naj se enkrat za vselej neha«? Začela se je z novico v časniku Slovenec, da Jeseniški odsek orlov priredi 5. junija dve tekmi v vztrajni hoji, prvo: Jesenice–Stol–Golica–Planina, drugo pa: Dovje–Jesenice–Planina. Vabijo vse prijatelje športa, naj se s prijavnino 5 dinarjev prijavijo pri načelstvu, pri Janku Černetu ali Franu Vilmanu, v fotografičnem ateljeju, Sava pri Jesenicah. Za vsako tekmo so po tri častne diplome s slikami s poti tekme. Zbirališče za prvo je v Delavskem domu na Savi ob 1. uri zjutraj, za drugo ob pol 11. uri pri g. Železniku na Dovjem. Popoldne ob pol 4. uri pa bo koncert v restavraciji Planina z objavo uspehov in razdelitvijo častnih diplom. Turisti, za prvens-tvo! (Načelstvo ... 1921).

Jeseniški Orel je bil najstarejši odsek katoliške telovadno vzgojne organizacije, ki ga je 26. februarja 1906 ustanovil Karel Čuk. Od takrat je kot prvi nosil ime Orel, ki je bilo sprejeto šele po nekaj letih v Bohinjski Bistrici, pozneje pa je postalo znano po vsem slovanskem svetu (15 letnica ... 1921).

Prva tekma je res bila, vzbudila pa je nemalo razburjenja, tako da o poteku in rezultatih ni bilo novic. V dneh po tej razvpiti tekmi so se orli pripravljali na proslavo obletnice ustanovitve, ki je bila predvidena 26. junija 1921 (15 letnica ... 1921), vendar kaže, da tudi takrat ni bilo o tem nobene besede.

O istočasni drugi tekmi z Dovjega do Planine pa še do danes ni bilo najti česa zapisanega.

Konec leta 1929 je bil v Slovenskem narodu kratek pregled delovanja SPD in TK Skala, v katerem je bil zapisan dobrohoten poudarek: »Kaj so pravzaprav ti mladi ljudje hoteli, menda sami niso dobro znali, bilo jih je samo hrepenenje postati vzornim planincem« (Nazaj ... 1929) To pa so ponazorili z omenjeno tekmo leta 1921 in jo spet pripisali jeseniški podružnici TKS, čeprav je le-ta začela delovati šele leta 1923.

Šele skalaš Vladimir Kajzelj je v svojem zgodovinskem pregledu o ustanovitvi Skale omenil tudi to tekmo (Kajzelj 1961), po pomoti pa jo je tudi on pripisal jeseniški Skali, ki je takrat sploh še ni bilo. Zapisal je: »... jeseniška podružnica Skale je nekoč v svoji gorečnosti zagrešila pravo gorostasnost. Priredili so namreč dirko – sodobno bi se morda bolje reklo hajko – s Koroške Bele do Prešernove kočice na Stolu ter dalje čez Vajnež in Kočno do Spodnje kočice na Golici, kjer je bil cilj. Tega pogona se je udeležil tudi Ljubljčan Stane Predalič, ki se je celo prav dobro 'plasiral' med prvimi. 'Start' je bil istočasen in so se potem ubogi planinci pehali po strminah Stola, skušajoč drug drugega prehiteti. Iz za spenjenih ustnic so moleli izsušeni jeziki – res nečloveško in nealpinistično početje! Eden od tekmovalcev se je v Medjem dolu ves onemogel zgrudil in moral seveda odstopiti. Čas zmagovalca Albina Čopa je bil 3 ure 40 minut – fan-

Slika 4: Udeleženci tekme v vztrajni hoji leta 1921. Stojijo z leve: Tone Frelih, France Kosmač, Joža Čop, Herbert Schwab, Albin Čop (zmagovalec), Janez Tušar, Jok Novak, Bohinc (?), Janez Beraus. Sedijo z leve: France Torkar, Joža Langus, Jaka Mikl (?), (pripis Alojz Jeraša), Viki Volčini.

tastično za tistega, ki pozna to daljavo, a hkrati tudi – blazno. Ni čuda, da se je družinski oče, ki je peljal svoje otroke na Golico, nekega suhega, kosmatega, zagorelega tekmovalca s širokimi ličnicami, ki ga je zagledal prihajati izza parobka, tako ustrašil, da je na vso moč zavpil: 'Otroci, bežite, afna gre!' V svoji smrtni utrujenosti je ubogi 'borec' res moral na nek način biti podoben opici! Naš smučarski lord Rudolf Badjura se je takrat v časopisu upravičeno obregnil ob to tekmo, češ da to kljubuje najosnovnejšim načelom alpinizma in bije v obraz vsaki higieni, saj bi si na taki gonji kak 'tekač' lahko dokončno upropastil zdravje. Pa kaj hočemo, tudi tu se je uveljavil stari izrek: mladost – norost. Kaj takega se poslej seveda ni nikoli več ponovilo».

Leta 2007 je bila pri pregledovanju in urejanju gradiva Triglavske muzejske zbirke najdena fotografija udeležencev te tekme (slika 4). Na njej jih stoji deset, verjetno po večini tekmovalcev, sedi pa pet bolničarjev z rdečim križem na rokavih.

Zanimivo bo ugotoviti, ali nam stare oznake lahko povedo še kaj. Prvo tekmo v vztrajni hoji so torej priredili jeseniški orli in to že 5. junija 1921. Kajzeljeve zanimive podrobnosti pa nam skupaj z dragoceno fotografijo iz nekdanje Triglavske muzejske zbirke in imeni govorijo, da so bili zraven tudi bratje Čop in drugi bodoči jeseniški skalaši, prav tako je bila organizirana bolničarska skupina za prvo pomoč. Mladina se je spet preskusila in izkazala, javnost pa je ta poskus slabo sprejela.

Tej Badjurovi »budalosti« in Kajzeljevi »pravi gorostasnosti iz gorečnosti« sedaj po skoraj sto letih lahko izrečemo vse priznanje. Vsekakor je bila to prva tekma v vztrajni hoji, pravzaprav gorskem teku pri nas.

12 Sklep

Planinska in druga literatura nam še vedno nudi podatke, ki dopolnjujejo podobe nekdanjih obdobj in tedanjih dejanj ter dogajanj; imena gora in starosvetni izrazi pa nam pričajo o našem jeziku v preteklih časih. Vse to odgovarja na naša vprašanja, z novimi pa nas vabi k raziskovanju in pisanju o minulih časih.

13 Viri in literatura

15 letnica najstarejšega odseka Orla 1921. Slovenec 49-137.

Badiura, R. 1921: Nesreča v Savinjskih planinah. Slovenski narod 54-152.

Badjura, R. 1950: Slovensko in nemiško geografsko sedlo. Geografski vestnik 22.

Badjura, R. 1953: Ljudska geografija: Terensko izrazoslovje. Ljubljana.

Badjura, R. 1961: Jermanova vrata (1921 m). Planinski vestnik 61-1.

Cevc, T. 1972: Velika planina: življenje, delo in izročilo pastirjev. Ljubljana.

Cevc, T. 1979: Vpliv zemljišča in družbeno-zgodovinskih razmer na življenje pastirjev v naravnih zavetiščih na planinah v Kamniških Alpah. Slovenski etnograf 30.

Cevc, T. 1997: Davne sledi človeka v Kamniških Alpah: arheološke najdbe v planinah (1995–1996). Ljubljana.

Cevc, T. 2006: Človek v Alpah: desetletje (1996–2006) raziskav o navzočnosti človeka v slovenskih Alpah. Ljubljana.

Čop, D. 1997: Ime Zaka in njegov izvor. Jezik in slovstvo 43-4.

Debelak-Deržaj, M. M. 1947: Kronika Triglava. Gore in ljudje 2, 6-8.

Debeljak, T. 1942: Potovanje kranjskega plemiča po Italiji (1649–1651). Slovenec 70-49a.

Gruden, J. 1910: Zgodovina slovenskega naroda. Ljubljana.

Kajzelj, V. 1961: Ustanovitev Turistovskega kluba Skale. Planinski vestnik 61-8.

Kocbek, F. 1926: Savinjske Alpe: Spomenica: ob tridesetletnici izdala »Savinjska podružnica SPD«. Celje.

- Kopač, V. 1946: Krajevna imena v Grintovcih. Gore in ljudje 1, 1-5, 6-12.
- Kopač, V. 1947: Krajevna imena v Grintovcih. Gore in ljudje 2, 1-2.
- Kopač, V. 2005a: Neobjavljeno gradivo zasebnega arhiva. Ljubljana.
- Kopač, V. 2005b: osebni vir.
- Kopač, V. 2006: Iverí z Grintovceev. Ljubljana.
- Kos, D. 2001: Ministeriali grofov Andeških na Kranjskem (do srede 13. stoletja). Grofje Andeško-Meranski: prispevki k zgodovini Evrope v visokem srednjem veku. Kamnik.
- Kos, F. 1915: Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. Ljubljana.
- Košir, M. 1995: Čarovniški procesi na Slovenskem. Čaravnice – predstave, procesi, pregoni v evropskih in slovenskih deželah. Ljubljana.
- Kuga – prva in najhujša božjih šib, 1942. Jutro 10-30.
- Kunaver, P. 1959: V Kamniški Bistrici nekdanj. Kamniški zbornik 5. Kamnik.
- Malešič, F. 1980: Prvi obiski Grintovceev. Planinski vestnik 80-1.
- Malešič, F. 1996: Franc Hohenwart iz Zoisovega kroga. Kamniški zbornik 13. Kamnik.
- Malešič, F., Griljc, C., Kopač, V., Škarja, T., Štebe, M. 2002: Zgodovina reševanja v gorah nad Kamnikom. Ljubljana.
- Matko, K. 1966: Pismo Urošu Župančiču. Triglavska muzejska zbirka, TMZ 4.21.30–32. Slovenski planinski muzej. Mojstrana.
- Marinc, I. 1985: Rogatec s kraji Dobovec, Donačka gora, Stojno selo: ob sedemstoletnici podelitve trških pravic, 1283–1983. Rogatec.
- Mikša, P., Gradnik, E. 2017: Trden kakor skala: kratka zgodovina Turistovskega kluba Skala. Ljubljana.
- Miškočič, V. 2014: Razsvetljenje v kraljestvu zlatoroga: odkrivanje Alp in zgodnji alpinizem na Kranjskem. Razstava, Narodna in univerzitetna knjižnica. Ljubljana.
- Načelstvo SJO, 1921: Šport JO na Jesenicah. Slovenec 49-114.
- Nejedlý, F. 1937: Snežni plaz na Vršiču I. 1915. Ponedeljski Slovenec 10-16.
- Nazaj, nazaj v planinski raj, 1929. Slovenski narod 62-298.
- Odbor T. K. »Skala«, 1921: Nesreča v Savinjskih planinah. Slovenski narod 54-157.
- Orel, T. 1979a: Vzpon na Vezuv leta 1739. Planinski vestnik 79-4.
- Orel, T. 1979b: Charles de Brosses Buffonu po vzponu na Vezuv. Planinski vestnik 79-4.
- Orožen, F. 1896: Rogačka Gora ali Donati (883 m). Planinski vestnik 2-1.
- Orožen, B. 1975: Poučni izlet v območje Boča in Donačke gore. Jezik in slovstvo 20-7.
- Otorepec, B. 1958: Privilegijska knjiga Kamnika iz leta 1528. Kamniški zbornik 4. Kamnik.
- Preinfalk, M. 2016: Plemiške rodbine na Slovenskem: 16. stoletje, del 1, od Barbov do Zetscherjev. Ljubljana.
- Ravnikar, T. 2010: Benediktinski samostan v Gornjem Gradu. Maribor.
- Rajšp, V., Serše, A. (ur.) 1998: Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787, zvezek 4. Ljubljana.
- Rajšp, V. (ur.) 1999: Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787, zvezek 5. Ljubljana.
- Reišp, B. 1963: Leta 1499 omenjena krajevna imena v Kamniških Alpah. Kronika 11-2.
- S., B. 1852: Hudičkov gojzd. Slovenska bčela 3-6.
- Snoj, M. 1997: Slovenski etimološki slovar. Ljubljana.
- Snoj, M. 2009: Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen. Ljubljana.
- Stegenšek, A. 1910: O najstarejši zgodovini gornjegrajskega okraja. Časopis za zgodovino in narodopisje 7.
- Stermšek, S. 2007a: Strela na Rogaški (Donački) gori v letu 1741 usodna za romarje iz Vidma pri Ptuj. Sporočila 1.
- Stermšek, S. 2007b: Strela na Rogaški (Donački) gori v letu 1741 usodna za romarje iz Vidma pri Ptuj. Naš glas, Glasilo občine Videm 12-2.
- Stermšek, S. 2010: osebni vir.
- Tavčar, J. 1952: Razvoj planinskih poti v naših Alpah. Geografski vestnik 24.
- Trdina, J. 1952: Jermanova vrata. Pripovedke, basni in bajke. Ljubljana.

Tušek, J. 1860: Potovanje krog Triglava. Slovenski glasnik 5-1.

Valenčič, V. 1957: Bistriški gozd in kamniški meščani. Kamniški zbornik 3. Kamnik.

Zika, I. 2011: 750 let mesta Kamnika: iz kamniške zgodovine. Kamnik.

Zupanc, L. 1971: Zlato pod Blegošem. Ljubljana.

Žnidaršič Golec, L. 2008: Spori zaradi Velike planine po sodnem zapisniku iz leta 1540. Kamniški zbornik 19. Kamnik.

TRIGLAV IN LEGENDA O ZLATOROGU

Jože Mihelič

Alojza Rabiča 27, SI – 4281 Mojstrana, Slovenija
mihelic.jozeandrej@gmail.com

IZVLEČEK

Triglav in legenda o Zlatorogu

Zlatorog, čudežna žival, pooseblja nebesno, sončno božanstvo in ima ključ do zemeljskih zakladov, zato prinaša življenje. Ko je Karel Dežman leta 1868 objavil pripovedko v *Laibacher Zeitung*, je vzbudila zanimanje med različnimi umetniki (pesniki, pisatelji, slikarji, glasbeniki). Epsko-lirična pesnitev nemškega pesnika Rudolfa Baumbacha, nastala po Dežmanovem zapisu, je v številnih izdajah preplavila nemški prostor in bila prevedena v mnoge jezike. Ob Baumbachovi pesnitvi, dramski pesnitvi Antona Aškercera Zlatorog in trentarski ljudski pripovedki Krivopetnice in Zlatorog pišem o pomenu ter možnostih podajanja in prenašanja bogastva, izpovednosti in barvitosti triglavskega izročila. Ob tem se spominjam legendarnega fotografa Jake Čopa, ki je Zlatoroga postavil na ozadje svojih fotografij ter z njegovo pomočjo ponesel čar, moč in lepoto triglavskih gora otrokom po vsej Sloveniji.

KLJUČNE BESEDE

Zlatorog, triglavske rože, triglavsko kraljestvo, bele žene, zeleni lovec, Trenta

ABSTRACT

Mount Triglav and the legend of Zlatorog

The Zlatorog (Goldhorn), a magical animal that personifies a celestial, solar deity and holds the key to earthly treasures, hence being a bringer of life. When Karel Dežman published the tale in 1868 in *Laibacher Zeitung*, it attracted the interest of various artists (poets, writers, painters and musicians). The lyric-epic poem by the German poet Rudolf Baumbach, which had been based on Dežman's text, flooded the German-speaking regions with numerous editions, and was translated into many languages. Bearing in mind Baumbach's poem, the dramatic poem by Anton Aškerc »Zlatorog«, and the folk tale from the Trenta Valley Krivopetnice in Zlatorog/Reverse-Heel Fairies and Zlatorog, the author writes about the importance of and possibilities for presenting and passing on the wealth, lyricism and colourfulness of the Triglav tradition. In the process, the author reminisces about the legendary photographer Jaka Čop, who placed Zlatorog in the background of his photographs and with its help brought the magic, power and beauty of the mountains of the Triglav range to children all over Slovenia.

KEYWORDS

Zlatorog, flowers of Triglav, Kingdom of Triglav, white fairies, green hunter, Trenta Valley

1 Uvod

Legenda o Zlatorogu me je pritegnila v letih, ko sem delal v Triglavskem narodnem parku. Triglav, Zlatorog in triglavska roža (*Potentilla nitida*) so bili skupaj prepoznavno stilizirani v znaku parka kot simbol varstva narave in kot prisposodba popolne pomenske enotnosti varstvenega parka s čudežnimi gorskimi vrtovi, ki jih je nekoč čuval Zlatorog. Redek je narodni park kjerkoli v svetu, ki bi bil osnovan na tako močni legendi, katere sporočilo o nujnosti spoštljivega odnosa do simbolnega in stvarnega pomena gora ter trajnostnega varstva narave je kristalno čisto.

V slovenskem ljudskem izročilu se je pripovedka ohranila kot legenda o magični soodvisnosti človeka in narave. Iz naivne, pravljичno obarvane ljubezni, radosti življenja v naročju bajeslovno lepe triglavske narave se pripoved, ko lovec (človek) prestopi mejo dovoljenega, sprevrže v mračnost pogube.

Baumbachova epska pesnitev Zlatorog, ki je leta 1877 prvič izšla v Leipzigu, je v nemškem kulturnem prostoru naletela na močan odziv. Naklade so bile velike. Tako je Zlatorog presešel slovenske narodnostne meje ter postal pomembno kulturno izročilo alpskega in srednjeevropskega prostora. V priznanju, ki ga je Zlatorogu dala tujina, morda tiči tudi razlog, da je po prevodu pesnika Antona Funtka (1862–1932) v slovenščino leta 1886 legenda pri nas zaslovela.

Koliko je Jaki Čopu, ki se je s fotografijo, alpinizmom in nepozabnim osebnostnim likom neminljivo umestil v slovensko planinsko zgodovino, pomenila legenda o Zlatorogu, pove kratka anekdota. Ko sem ga v zadnjih dneh decembra 2001 poslednjič obiskal, mi je dejal: »Sedaj sem malo bolan. Ko pa ozdravim, bom šel kot doslej po osnovnih šolah s Pravljico o Zlatorogu. Toda, ne bom je več pripovedoval po Baumbachu kakor nekoč, temveč po Aškercu«.

Kmalu po novem letu me je dosegel telefonski klic z osnovne šole v Gorjah. Učiteljica je bila zelo jasna: »Jake Čopa žal ni več, toda za naše šolarje potrebujemo Pravljico o Zlatorogu. Pridi!« Izziv je bil zanimiv. Oprl sem se na trentarsko ljudsko pripovedko Krivopetnice in Zlatorog (Zorč 1985; slika 2),

JOŽE MIHELČ

Slika 1: Mlad gams pred Bivakom II pod Rokavi, v ozadju Triglav.

ki se zdi v svoji enostavnosti in neposrednosti mnogo bolj »pravljíčna« od Baumbachove ali Aškerčeve pesnitve, v katerih zaradi nenehne prisotnosti nadzemske Zlatorogove moči ves čas čutiš njihovo mitološko ozadje.

Svoje kolege v Trenti, sicer člane tamkajšnjega kulturnega društva, sem nagovoril, da so na isto temo pripravili lutkovno igro. Odlično jim je uspelo!

Literarna zgodovina nas uči, da so si pravljíce nekoč pripovedovali predvsem odrasli. Mračno ozadje Zlatorogovega sporočila je na videz lažje razumljivo odraslim kot otrokom! Pa je res tako? Ko sem po Čopovem vzoru pripovedoval pravljíco po šolah in vrtcih, sem bil vselej pozoren na odziv otrok. Vselej sem opozarjal na način, kako se je kazen v legendi zgodila. Prepričan sem namreč, da večina avtorjev ali pripovedovalcev napačno opisuje mračni vrhunec legende. Božanstvo nikoli ne kaznuje s svojo roko. Vedno in povsod kaznuje ali nagraduje posredno. Užaljeni in besni Zlatorog je v legendi zares zdirjal lovca nasproti, kot bi zabučal vihar, toda ni ga sam pahnil v globino. V sveti jezi so se njegovi zlati rogovi tako močno bleščali, da je lovcu vzelo vid. Prestrašen in oslepljen je zgrešil stopinjo nad prepadom. V tako opisanem trenutku tragičnega vrhunca v legendi se da začutiti in doumeti Zlatorogovo dejanje kot moč, izhajajočo iz neminljivih zakonov narave.

2 Baumbachova pesnitev

Nemški pesnik Rudolf Baumbach (1840–1905), po rodu iz Meiningena v Turingiji, je v času, ko se je z legendo seznanil, živel v Trstu kot privatni učitelj. Pripovedka o Zlatorogu, ki jo je Karel Dežman (1821–1889), znanstvenik in politik, zapisal v *Laibacher Zeitung*, ga je očarala. Dežman je k pripovedki pripisal, da mu jo je posredoval neznan zbiratelj ljudskega pripovednega izročila ter da izvira iz Trente in Bohinja (Deschmann 1868, 325–327).

Baumbach se je v Trstu včlanil v primorsko sekcijo Nemško-avstrijskega planinskega društva (DÖAV), katere člani so se močno posvečali raziskovanju alpske flore. Razumljivo je, da je svojo pesnitev umestil v Trento, saj je bila aktivnost primorske sekcije DÖAV usmerjena predvsem v soški del Julijskih Alp. O velikem prijateljstvu in mnogih srečanjih z Baumbachom ter o skupnih botaniziranjih in turah piše tudi dr. Julius Kugy (Kugy 1971, 146–178). Njegova navezanost na Trento nam je dobro znana.

Baumbach je bil predvsem naravoslovec. V Trstu je kot član primorske sekcije DÖAV postal urednik društvenega časopisa *Enzian*, pri čemer se je dodatno izuril v pisanju. Pesnitev je ustvarjal med dopustovanjem na Bledu in v Mojstrani, kjer se je vselej nastanil v gostilni pri Šmercu. Kot lik lovca iz Trente mu je služil postavni mojstranski domačin, lovec Rabič.

Zdi se, da je Baumbach zaradi svoje izrazite ljubezni do lepot in posebnosti narave ter romantično obarvanega načina pripovedovanja mračnemu vrhuncu legende namenil le malo prostora v sklepnem delu pesnitve. Morda je nezavedni del njegove pesniške duše iskal odrešilni izhod za lovca, ki ga v zgodbi spoznamo kot dobrega in poštenega človeka, vendar zaradi neznosne duševne bolečine in stiske zaradi izneverjene ljubezni v obupu strelja na Zlatoroga ter doživi svoj tragični konec. Pesnik začne pripoved s sonetom, ki ga namenja Triglavu:

»Pozdravljen mi srčno, Triglav čestiti!

Tri glave dvigaš drzno do neba

Kot bog, čegár ime ti je nositi,

In vsaka nosi krono od snega« (Baumbach 1995, 19).

Prispodobе, ki jih poišče za opisovanje bogastva in lepote flore, so prikupne. Z njimi dobiva legenda pravljíčno noto:

»In vitez sleč ljubak in mlad

Šepeče z mladostno očnico;

Opravljen rudeče kot v sam skrlat

Poljublja jej nežno glavico« (Baumbach 1995, 20).

Ko se pesnik v podoživljanju gorske narave, v družbi z lovcem in s peresom v roki, povzpne do čudežnih Zlatorogovih vrhov, vzkipi njegova notranjost. V barvitosti bogastva cvetnih livad našega visokogorja njegova ljubezen do narave zažari:

*»Kar po lokah in prisojnih rebrih
Vzgaja Triglav plemenitih cvetov,
Kar jih klije v snegu in ob virih,
Vsi so tu na solnčnem vrtu zbrani:
Modri zvončki, pisane ustnače,
Mak rumeni, beli slanovrati,
Sleč rudeči in obstret vonjiva,
Modri stoglav in skratni svedrec,
Vmes očnice zvezdica srebrna«* (Baumbach 1995, 25).

Rudolf Baumbach je znan pesnik v nemškem kulturnem prostoru. Veliko njegovih pesmi je bilo uglasbenih, zaslovel pa je prav z Zlatorogom.

3 Aškerčeva pesnitev

V nasprotju z Baumbachom, ki se ves posveča naravi, zanima slovenskega pesnika Antona Aškerca (1856–1912) predvsem človeško, doživljajsko ozadje legende. Svojo pripoved prične kar tam, kjer lovec doživi razočaranje v ljubezni – razočaranje, ki mu sicer nezavedno, pa vendar, botruje pohlep. Kot slabo vest, ki kliče iz ozadja, postavi ob lovca groteskni lik Zelenega lovca, simbol zla, s katerim pesnik naslika pohlep kot izraz prezira do vseh moralnih načel in kot pot v pogubo.

Slika 2: »Ples gorskih vil« v Triglavu.

Da bi se bolje seznanil z okoljem legende o Zlatorogu, je Aškerc Trento tudi obiskal. Ni se spraševal, ali je legenda o Zlatorogu doma v Trenti ali širše v triglavskih gorah. Baumbach je s svojo pesnitvijo Zlatoroga dokončno umestil!

Razlog, da Aškerčeva pesnitev ni doživela večjega uspeha, tiči morda v dokaj negativnem odnosu večjega dela tedanje slovenske kulturniške javnosti do pesnika, najbrž pa tudi v tem, da je z njo bičal človeške napake, ki se jih sicer zavedamo, a si jih le neradi priznamo. Aškerčeva dramska pesnitev je v knjižni obliki izšla leta 1904 v Ljubljani. Šele leta 2004, dolgih 100 let kasneje, je za drugo izdajo sicer izjemne pesnitve poskrbela zbirateljica ljudskega gradiva Dušica Kunaver.

Eden od vrhuncev lepote te pesnitve je, tako mislim, v ganljivem dialogu med slepo materjo in sinom. Pesnik je znal poudariti čar sinove ljubezni, zaradi katere so bele žene vzele lovca v varstvo:

»/.../ belih žen pa mati,

Teh vil planinskih meni se ni bati!

Zaščitnice najboljše to so moje,

In ljubijo me, kakor dete svoje» (Aškerc 2004, 15).

Mati, ki jo je življenje izučilo, ve, da je ljubezen slepa. Sina skuša prizanesljivo svariti, a se zaveda, da so mladostna čustva močnejša od razuma. Slepa je, zato tem bolje vidi v skrito sinovo notranjost, v njegovo dušo:

»Zakaj trepeče roka ti tako,

Ko segaš mi v desnico po slovo?

Vse vem, Bojan! E, kaj ti je, to slutim.

V srce ti vidim. Kaj trpiš, jaz čutim» (Aškerc 2004, 18).

Po tem slovesu se zgodi v dolini odločilni trenutek zgodbe. Besede lovčeve zaročenke Vide učinkujejo trdo, brez čustev:

»Nič ne zanima več me šopek sleča,

Zlato in biseri, glej, to je sreča» (Aškerc 2004, 36).

Zeleni lovec pretenta lovca, ker uspe po pogubni odločitvi obuditi v njegovi, sicer pošteni naravi usodni, ljudem lastni pohlep po bogastvu. Vendar pa vtke pesnik v samogovor Zelenega lovca nadvse lepo misel. Čeprav ni bitje iz mesa in krvi, začuti zavist, saj v sebi ne more nositi najlepšega človeškega čustva, čustva ljubezni:

»In le zato je vredno človek biti,

Da moreš čustvo to s seboj nositi ...» (Aškerc 2004, 44–45).

Iz prevaranega, zavedenega lovca se Zeleni lovec norčuje z besedami, ki imajo, glede na čas, v katerem je Aškerc pisal, zanimivo naravovarstveno vsebino:

»Kaj ne, ves svet je le zaradi vas!

Zaradi vas neba je zvezdni kras;

Zaradi vas veliko sonce sije;

Zaradi vas iz tal življenje klije!» (Aškerc 2004, 50).

4 Ljudska pripovedka Krivopetnice in Zlatorog

V nasprotju s pesniškim izrazom obeh pesnitev deluje ljudska pripovedka Krivopetnice in Zlatorog (slika 3) nekoliko okorno. Toda, kratka in preprosta, je mnogo bližja resnični pripovedki. Zgodba je v njej poenostavljena tako, da mladi kmet po svoji ljubezenski izpovedi vzame vilo krivopetnico kar za ženo (Zorč 1985). Zanimivo je, da se enak motiv pojavlja tudi v Triglavskih pravljicah, kjer se Režunov Janez, drvar in najboljši fant v fari, zagleda v žarkženo Marjetico (Kunčič 1994, 17–50). Trentarski lovec, ki pride na svet iz tega pravljичnega razmerja, živi v varstvu gorskih vil kar po svojem pokolenju.

Pripovedko je zapisala nekdanja učiteljica v Trenti, Svetka Zorč, ilustrirala pa Marija Vogeltnik.

Izviren in hudomušen je začetek pripovedke, v katerem srečamo lovce, ki gredo skupaj na lov. Ko jih gorske vile krivopetnice opazijo, se med seboj dogovorijo o uspehu tega lova:

»Ena drugo so klicale:

Katra, jagri so; kaj jim damo?

In tista, ki ji je bilo Katra ime, je odgovarjala:

Ta šepasto kozo, tisto jim damo.

Lovci so res ustrelili ta šepavo kozo. Potem so se takoj vrnili domov, saj so vedeli, da tistega dne ne bodo ustrelili ničesar več« (Zorč 1985, 3).

5 Sklep

Z ravnanjem, ki je pri krivopetnicah ljudem prijazno, so trentarske gorske vile zelo blizu ljudem, domačinom. Še najmočneje se od njih razlikujejo po tem, da imajo stopala tako zasukana, da je peta spredaj. Seveda pa se tudi ta pripovedka ne more izogniti mračnemu koncu. Zato si omisli tolažbo. Bralec ali poslušalec začutita, da je v triglavskih gorah še vedno moč preživeti in da za dežjem vselej posije sonce:

»Za tolažbo pa jim je ena izmed krivopetnic povedala, da je ostalo v Pihavcu toliko zlata, da bi iz njega lahko skovali debelo verigo in z njo trikrat ovili Pihavec okrog in okrog« (Zorč 1985, 16).

Za tanek posluh se sliši jasno (Matjaž Kmecl v Čop 1989, 4). Rudolf Baumbach je s tem, ko je pripovedko o Zlatorogu umestil v Trento, zgodbo nekako odtegnil ostalim prebivalcem triglavskega kraljestva; Bohinjcem, Tolmincem in Zgornjesavcem, ki jim legenda prav tako pripada (čeprav jo Trentarjem, ki jih je tako malo, privoščimo). Triglavske rože (slika 5) krasijo celotno visokogorje Julijskih Alp, gamsi se pasejo vseprek, goro Bogatin najdemo na meji med Tolminsko in Bohinjem, Ajdovska deklica gleda iz zahodnega ostenja Prisanka navzdol proti Kekčevi Pišnici.

Slika 3: Lutkovna predstava Krivopetnice in Zlatorogu

JOŽE MIHELČ

Slika 4: Gore nad zatrepom Zadnjice.

JOŽE MIHELČ

Slika 5: Triglav in triglavske rože (Potentilla nitida).

Če se vrnem na začetek, moram postaviti vprašanje: kaj pa Bohinj? Karel Dežman je vendar zapisal, da legenda izhaja iz Trente in Bohinja (Deschmann 1868, 325–327).

Povezava Bohinja s Primorsko je bila v zgodovini, od starejše železne dobe dalje, zelo močna. Svoje izdelke, od železarskih do mlečnih, predvsem maslo, so prodajali na Primorsko, v Trst. Znano je tudi, da so na začetku pokristjanjevanja Bohinjci celo pokopavali svoje rajnke v Volčah in kasneje na Bači, kjer je bila najbližja posvečena zemlja. S primorsko stranjo so bili mejaši tudi v pašništvu. Tako kočljivih odnosov se brez dobrega sosedstva ni dalo urejati. Osebnost sem poznal enega zadnjih Sočanov, ki je, v duhu tradicije, v vreči na ramah še prenašal mlade pujske za rejo iz Bohinja preko Komne v Vrsnik.

Bohinjska pisateljica Marija Cvetek je temo temeljito predstavila in literarno-zgodovinsko obdelala v delu Bajeslovno izročilo v bohinjskem folklorinem pripovedništvu (Cvetek 2005). Najprej bralca pouči, kaj je Bohinj, ker smo Slovenci glede tega zelo neuki in malomarni. Večina misli, da je Bohinj le Bohinjsko jezero z najbližjo okolico.

Marija Cvetek je zapisala, da je moj brat Tine v knjigi Bohinjske gore nazorno in lepo opisal Bohinj kot celotno povirje Save Bohinjke nad Sotesko (Cvetek 2005, 179). Bohinj je torej obdan z veličastnim vencem vrhov od Črne prsti preko Bogatina, Lepega Špičja, Kanjavca in Triglava do Draških vrhov. V mejah Bohinja torej leži tudi Dolina Triglavskih jezer, srce Zlatorogovih rajskih vrtov. In kaj o Zlatorogu pravi pisateljica? »Če se lotimo iskanja bajnih bitij, ki prebivajo v najvišjih »nadstropjih« Bohinja, se najprej ustavimo pri Zlatorogu, pri mogočnem in čudežnem belem gamsu z zlatimi rogovi. Ta mit o večno zapriseženem varuhu gorske narave je še vedno najprijazneje sprejet pri domačinih, čeprav so stare bohinjske povedke o Zlatorogu skoraj povsem utonile v pozabo« (Cvetek 2005, 181). V nadaljevanju navaja številne fragmente iz pripovedi domačinov, ki kažejo na to, da stari Bohinj legendo o Zlatorogu pozna. Navaja tudi knjigo akademika dr. Jože Mahniča V svetu rože mogote in njegovo razpravo v zvezi s čudežno rožo, ki v legendi o Zlatorogu pooseblja Zlatorogovo nesmrtnost (Cvetek 2005, 184). Triglavska roža se torej kot »roža mogota«, rastlina z največjo čudežno močjo, najprej pojavi v bohinjskem ljudskem pripovedništvu.

Legenda o Zlatorogu potrebuje zgodbo o lovcu in njegovi neuslišani ljubezni zgolj zato, da postavi čudežno, nedoumljivo moč narave v veličastni prispodobi Zlatoroga in triglavske rože v ljudsko okolje, ki smo ga sposobni razumeti. Zlatoroga in rože mogote si seveda ne more lastiti nihče razen Triglava. Neločljiv del njegovega kraljestva sta. Gore, kot svetniške zavetnice najbližje nebu, tako dr. Stanko Klinar (Klinar 1991), pa naj bodo z Zlatorogom ali brez njega deležne večjega spoštovanja. Brez gora ni naše kulture, pravi dr. Anton Trstenjak (Trstenjak in Ramovš 1993, 16–39). Rad bi, da bi v duhu tako izjemne pripovedke, kot je naš Zlatorog, znali stopiti korak nazaj v odnosu do gora ter da bi se, če nič drugega, izogibali bahavim izrazom, kot sta denimo »borba z goro« ali »zmaga nad steno«. Za kaj takega je človek v primerjavi z goro premajhen.

6 Viri in literatura

- Aškerc, A. 2004: Zlatorog, narodna pravljica izpod Triglava. Ljubljana.
- Baumbach, R. 1995: Zlatorog, planinska pravljica. München.
- Cvetek, M. 2005: Bajeslovno izročilo v bohinjskem folklorinem pripovedništvu. Traditiones 34-2.
- Čop, J. 1989: Kraljestvo Zlatoroga: Julijske Alpe. Ljubljana.
- Deschmann, K. 1868: Die Sage vom Goldkirkel. Laibacher Zeitung 43 (21. 2. 1868).
- Klinar, S. 1991: Sto slovenskih vrhov. Ljubljana.
- Kugy, J. 1971: Iz minulih dni. Maribor.
- Kunčič, M. 1994: Triglavske pravljice, 2. zvezek. Ljubljana.
- Trstenjak, A., Ramovš, J. 1993: Gora in človek. Ljubljana.
- Zorč, S. 1985: Krivopetnice in Zlatorog, Trentarska ljudska. Ljubljana.

TRIGLAV, SVETA GORA MED MITOM IN RESNIČNOSTJO

Janez Bizjak

Rečiška cesta 1a, SI – 4260 Bled, Slovenija
bizjak.bled@siol.net

IZVLEČEK

Triglav, sveta gora med mitom in resničnostjo

Ali je Triglav, razpet med kultom vsebinsko prazne zagledanosti v namišljeno sveto goro in profano resničnostjo množičnega obleganja, lahko sveta gora? Simbol, ki ponuja številne interpretacije, je zavit v številne uganke. Ali so bili prvoprstopniki štirje ali samo trije? Svete gore v izvirnem pomenu besede so nedotakljive in se nanje ne bi smelo hoditi. Od kod ime Triglav? V zgodovinskih virih je omenjeno Triglavovo svetišče pri poljskem mestu Štetin, na Štalenski gori na avstrijskem Koroškem pa hranijo veliko kamnito obredno posodo s tremi glavami iz časa Karantanije. Pred prvo svetovno vojno in po drugi svetovni vojni so na Triglavu načrtovali zobato železnico, žičnice, hotel in vremenski observatorij, istočasno pa je predstavljal izziv za novo naravovarstveno ozaveščenost. Zaradi množičnega obiska je danes preobremenjen.

KLJUČNE BESEDE

Triglav, mit, sveta gora, simbol, preobremenjenost

ABSTRACT

Triglav, a holy mountain between myth and reality

Can Triglav, torn between the cult of hollow infatuation with a fictitious holy mountain and the profane reality of a mass siege, be a holy mountain? This symbol, which offers many interpretations, is shrouded in multiple mysteries. Were there four first ascenders or only three? Holy mountains in the original sense of the word are untouchable and should not be traversed. Where did the name Triglav come from? Historical sources mention a temple of the three-headed god Triglav near the Polish town of Szczecin, while a large ritual stone vessel with three heads from the time of Carantania is kept in Štalenska gora/Magdalensberg in Austrian Carinthia. Prior to World War I and after World War II, a cog railway, cableways, a hotel, and a meteorological observatory were planned on Triglav, which simultaneously posed a challenge for the new eco-consciousness. Due to mass visits, it is currently overloaded.

KEYWORDS

Triglav, myth, holy mountain, symbol, overload

1 Uvod

Svete gore naj bi bile nedotakljive. Po vsem svetu imajo narodi, posebno v najstarejših kulturah, svojo starosvetno sveto goro, na primer tibetanski Kailash, staroselski Uluru sredi Avstralije, Beluha (oltar Zemlje) na Altaju, Mojzesova gora Sinaj, Olimp in druge. To so kraji, kjer se po starem verovanju stikata nebo in zemlja ter simbolizirajo središče sveta (Bernbaum 1998). Zato se tja ni smelo hoditi, ampak so jih čistili od spodaj ali od daleč. Danes temu ni več tako. Množični turizem je potepal staroverske svetinje in po nekdanjih svetih gorah se valijo brezobzirni pohodniki, prepričani, da jim je vse dovoljeno. Izjema je ostal le Kailash. Na simbolne svete gore je človek dolga tisočletja sidral svoja duhovna obzorja.

Alpski svet je bil še pred tristo leti razdeljen na zgornje, sveto in nedotakljivo, ter na spodnje, zemeljsko in posvetno. V zadnjih dveh desetletjih so visoko v Alpah našli številne ostaline prazgodovinskih daritvenih mest na prostem (Gleirscher 2002, 177), kjer so ljudje obredno darovali živali, lončeno posodo ter votivne, to je zaobljubljene in namensko darovane predmete. Pri tem ne gre za svete gore v izvirnem pomenu besede, ampak za posebej izbrane obredne kraje. Nam najbližja in z večletnim arheološkim izkopavanjem (Haupt 2010, 63–72) dokazana obredna gora je 2500 m visoki Schlern ali po ladinsko Petsch (Peč) blizu južnotirolskega Bozna/Bolzana. Manjša daritvena mesta so bila odkrita tudi v slovenskih Alpah (Lepa Komna, Mangartsko sedlo, Planina V Plazeh, Planina Koren), katere gore pa bi utegnile biti naše starosvetne svete gore, pa za zdaj le ugibamo (še ne objavljeno gradivo).

2 Zadrega s prvopristopniki

Koliko je bilo v resnici »srčnih mož«, ki so 26. avgusta 1778 kot prvopristopniki prilezli na vrh Triglav? Štirje ali samo trije? Najresnejši dvom o njihovem številu je nepričakovano nastal leta 1978 ob 200-letnici prvega vzpona. Takrat je posebna komisija Planinske zveze Slovenije, vodil jo je njen predsednik Miha Potočnik, usklajevala postavitev spomenika prvopristopnikom v Ribčevem Lazu. Delo so zaupali kiparju Stojanu Batiču. Ko so bili štirje možje že uliti v železo in pripravljeni za uradno odkritje, je član komisije, akademik Rafko Vodušek, v dunajskem arhivu našel do tedaj še neznane Zoisove zapiske, v katerih je nedvoumno pisalo, da so bili na vrhu zgolj trije, ker eden od štirih ni zmožal priti na glavni vrh in je ostal na Malem Triglavu (Strojin 2005, 40). Kako pripraviti planinsko javnost, ki so jo zadnjih sto let prepričevali o štirih prvopristopnikih, da so bili v resnici samo trije? Nekateri člani komisije so menili, da bi zaplet rešili kar z glasovanjem o tem, ali so bili štirje ali trije, drugi so Batiču prostodušno svetovali, naj iz že izdelane kovinske skulpture štirih enega moža preprosto »odšvasa« in za to poželi umetnikovo ogorčenje češ da nimajo pojma o kiparski kompoziciji. Končno je obveljalo znano »kar je, je«, zamolčali so že omenjen in neprijeten arhivski podatek in odobrili spomenik za štiri. Dilema je še dolgo po odkritju vznemirjala planinske velmože, zato se je Miha Potočnik leta 1979 ponovno obrnil na Slovensko akademijo znanosti in umetnosti z vprašanjem o treh ali štirih prvopristopnikih (kopijo pisma hrani podpisani). Z leti je polemika potihnila in za prve »triglavane« so po inerciji ostali štirje.

3 Zadrega z dvema imenom

Triglav ali Terglou? Starejši domačini pod gorami, predvsem v Bohinju in Mojstrani, mu še vedno pravijo Terglou, tudi T(e)rgwou, s poudarkom na zadnjem zlogu. Na prvi upodobitvi našega očaka, narisal jo je Franz X. Baraga, objavljeni v knjigi Belsazarja Hacqueta *Oryctographia Carniolica* (Hacquet 1778), piše Velki Terglou, spodaj v pripisu pa Terglovus (slika 1). Poleg Hacqueta je ime Terglou ali Terglav uporabljal tudi Linhart (Linhart 1981). Prvopristopniki so šli na Terglou, ne na Triglav.

Izvorno ime Terglou in njegovo preobrazbo v Triglav je obširno raziskoval zgodovinar Alfonz Gstirner. Njegova študija je objavljena v Kugyjevi knjigi *Pet stoletij Triglava* (Kugy 1938, 1973). »Naša najvišja gora se je od prve ohranjene omembe v letu 1452 tja do 19. stoletja vedno imenovala Terglau ali Terglou« (Kugy 1973, 22).

Od kdaj današnje ime Triglav? Prvi zapis tega imena je Gstirner našel v nemški knjigi Ilirske province in njihovi prebivalci, v kateri je Triglav opisan kot najvišji vrh vseh ilirskih gora. Mnogi slovenski planinski pisci so bili, kako značilno, neprizanesljivo kritični do Kugyjevega zbornika. Gstirnerju so celo očitali prikrito nemško usmerjenost in zavračali njegovo študijo (Kugy 1973, 379). Nenavadno je tudi, da današnja Wikipedia (medmrežje 1) zavaja iskalce s tem, da se Triglavu po nemško reče Terglou, kar seveda ni res. Nemci vse od 2. pol. 19. stoletja do danes dosledno uporabljajo ime Triglav in ga niso nikoli prevajali v Dreikopf. Nasprotno pa so Italijani takoj po prvi svetovni vojni pohiteli in uveljavili svoj popačeni Monte Tricorno, ki ga vztrajno vsiljujejo do današnjih dni.

Za uveljavitev novega imena Triglav v nemškem kulturnem okolju sta najbolj zaslužna Karel Dežman (Deschmann), ki je 21. 2. 1868 v *Laibacher Zeitung* v nemščini objavil trentarsko pripovedko o kozlu z zlatimi rogovi, in učitelj nemškega jezika v Trstu Rudolf Baumbach, ki je leta 1877 Dežmanov zapis prepesnil v znano alpsko legendo Zlatorog. Nemška knjiga *Zlatorog*, nikoli ga niso prevajali v Goldhorn, je v naslednjih sto letih in v številnih izdajah utrdila ime Triglav tudi v nemško govorečem svetu, Terglou pa je počasi tonil v pozabo.

Slika 1: Velki Terglou na prvi upodobitvi F. X. Barage iz leta 1778 (Hacquet 1778).

Od kod tudi ime Triglav? Da gre za staroslovansko božanstvo, je pisal že Hacquet v že omenjeni *Oryctographii*, za njim pa Anton Tomaž Linhart (Linhart 1788, 1981, 260): »Triglav je, kakor pove že ime, troglavi bog, ker so mu pripisovali oblast nad zrakom, zemljo in vodo. Častili so ga predvsem Slovani v Severni Nemčiji. Tam so mu zgradili imenitne templje. Gora Terglou v Bohinju, najvišji vrh na Kranjskem, se menda imenuje po tem božanstvu«. Pri tem Linhart za svoj vir našteva Hacqueta, Valvasorja in nemške srednjeveške kroniste, ki so poročali, da je na robu poljskega mesta Štetin (Szczecin), imenovanega mesto na treh hribih, *urbs tricornis*, stalo predkrščansko svetišče, posvečeno sončnemu bogu Triglavu, najvišjemu božanstvu Zahodnih Slovanov. Zanimivo, da imajo tudi v Dinarskem gorstvu svoj 1913 m visoki Troglav z značilno obliko piramide, leži pa na meji med Hrvaško in Hercegovino.

4 Tri glave v zankah simbola trojnosti

Mnogi pri Triglavu zmotno iščejo in štejejo tri glave, ki jih ni. Ne poznajo zakrite simbolike trojstva. Gora sploh nima treh vrhov, čeprav se s Soriške planine in iz Bohinja vidi, kot bi jih imela. Od daleč ali visoko iz zraka je Triglav v resnici visoka piramida, podobna ostremu trirobemu ajdovemu zrnju. Vrh je namreč stičišče treh grebenov, ki se z vzhodne, severne in jugozahodne strani silovito zaganjajo proti najvišjemu središču, ki kot kozmični svetilnik med nebom in zemljo predira nebo ter obvladuje prostor med Alpami in Jadranom (slika 2). Kaj so o tem menili nekateri poznavalci? Kugy (1973, 27): »Treh vrhov nisem mogel nikoli opaziti, čeprav sem se trudil od svoje mladosti«. Zgodovinar Fran Orožen (Lovšin 1979, 14): »Ta najvišja slovanska gora ima svoje ime po staroslovanskem bogu Triglavu, ne pa po svojih treh vrhovih, katerih pravzaprav ni«. Geograf in kartograf Valter Bohinec (Lovšin 1979, 15): »Ali ima Triglav svoje ime res po starem triglavem slovanskem bogu? Verjetno je, da je ta predstava nastala šele pozneje pri domoljubnih pisateljih, akoravno ni izključeno, da so ga tudi naši predniki častili«. Nestor

Slika 2: Triglav iz zraka.

slovenske geografije Anton Melik pa je, nasprotno, trdil, da se Triglav imenuje po treh glavah, dobro vidnih z bohinjske strani in Velega polja (Lovšin 1979, 24). Da je Triglav dobil svoje ime po treh glavah, beremo tudi v Etimološkem slovarju slovenskih zemljepisnih imen (Snoj 2009, 439), kar kaže, da avtorju najbrž ni znana značilna Triglavova trirobna piramida, ki kraljuje visoko nad grebeni in nižjimi vrhovi.

O tem, da bi bil Triglav sveta gora Slovencev, da bi ga častili in se mu priporočali v molitvah, (še) ni znanih zgodovinskih virov ali zanesljivih sledi v ljudskem izročilu. To pa ne pomeni, da se mu naskrivaj niso priporočali. Kako so ga častili, ne moremo vedeti, ker so prenašalci stare vere svojo skrivnost skrbno čuvali in molčali. Edine, sicer skromne otipljive sledi, ki posredno nakazujejo verjetnost starožitnega čaščenju Triglava na naših tleh, so arheološke snovne najdbe z upodobitvami treh glav in drugih simbolov trojnosti. Iz Šmartina pod Svinško planino/Saualpe (ne Svinja planina: imenovana je po svinčeni rudi ne po svinjah! (Pohl 2000,75)) na Koroškem je znana kamnita glava iz 7. stoletja, katere glavni obraz sestavljajo trije različni reliefno izklesani manjši obrazi. Glava naj bi bila ostalina domnevnega karantanskega obrednega prostora, njeno zapleteno likovno sporočilo pa še ni raziskano (Gleirscher 2000, 149). Dragocena dediščina karantanskih Slovencev je tudi izdolbena kamnita klada s tremi glavami, odkopana pri gradnji današnje gotske cerkve na Štalenski gori severno od Celovca (Valič 1997, 29). Na ogled je v preddverju, obiskovalcem pa je na voljo zvočna obrazložitev, da tri glave simbolizirajo starosvetno karantansko božanstvo Triglav (slika 3). Ali so naši karantanski predniki častili Triglav? Zanimivo, da se s Štalenske gore odpira eden največičastnejših pogledov na Triglav (slika 4). Arhivski viri iz leta 1322 omenjajo kamen z imenom Triglav, prope lapidem Triglav, najden v okolici Ptuja (Valič 1997, 29). Prikrito navezanost na simboliko trojnosti skrivajo tudi stilizirane trilistne pentlje in trojne valovnice na lončenih posodah ali trojni prepleti na pozlačenih okrasnih obeskih, morda amuletih, izkopanih na staroslovenskih arheoloških najdiščih na Gorenjskem, Koroškem in Štajerskem (Valič 1997, 18, 31).

JANI KUTIN

Slika 3: Kamnita klada s tremi glavami na Štalenski gori.

Jezik simbolov je najstarejši in univerzalni jezik. Posebno mesto ima prasimbol trojstva: od stiliziranih keltskih trojnih prepletov (simbol neskončnosti), slovanskega oziroma staroslovenskega Triglava do krščanske Svete Trojice. Latinski izrek *tres partes mundi* govori, da je svet sestavljen iz treh delov: zra-ka, vode in zemlje (Valič 1997, 22). Kot staroveški Triglav iz Štetina. Uganka trojstva, zakrita v likovni izvedbi neskončnega trojnega prepleta, simbolizira tudi tri svetove v enem: zgornji (prihodnost), srednji (sedanjost) in spodnji (preteklost) svet.

5 Triglav, od mita o sveti gori do nacionalnega simbola

Kdaj smo Slovenci v 20. stoletju začeli opisovati Triglav kot našo sveto goro, je težko ugotoviti. Tudi ne vemo, kdo in zakaj je začel s tem. Kar zgodilo se je. O tem bi bila zanimiva sociološka in kulturološka študija. Novodobno iskanje mitskih gora v Alpah, praviloma najvišjih sega v čas zanosnega gorniškega romanticizma konec 19. in v začetku 20. stoletja. Do prve vojne o Triglavu še niso pisali kot o sveti gori. Morda nas je prvi spodbudil Kugy leta 1938: »*Triglav je za Slovence sveta gora. Mnogo bolj kakor druge gore sega kot kažipot daleč nazaj v nastanek sveta in daleč naprej večnost*« (Kugy 1973, 374). Ali je ta Kugyjeva vzhičenost spočela mit o sveti gori ali pa je ta mit že prej tlel v pozabljenem zgodovinskem spominu? »*Skozi vse tisočletje in več stoletij je ostal v večnem spominu in zavesti slovenskega človeka in naroda duhovni in snovni pojem Triglava. Z njim se je poistovetil. Triglav je moj in vsakemu Slovincu razpoznavni rojstni kamen in rojstni list*« (Valič 1997, 32).

Triglav ima za Slovence nedvomno nenadomestljiv simbolni pomen. Razen Grkov smo najbrž edini evropski narod, ki je začel častiti svojo najvišjo goro kot sveto. Ali smo v povojnem času preganjanja vsakršnih svetosti iskali nadomestek in ga našli v Triglavu? »*V obdobju komunizma se je Triglav uveljavil kot republiški oziroma državni simbol in hkrati sekularizirano središče slovenstva: znak peterokrake*

Slika 4: Triglav s Štalenske gore na Koroškem.

zvezde na rdeče prebarvanem Aljaževem stolpu je nosil pomembno sporočilo, ki se je stopnjevalo na različnih ravneh, tudi v pesmih« (Šaver 2005, 49). »Narobe je trditi, da Triglav ni simbol ali da ne izraža tradicionalnih vidikov slovenstva« (Šaver 2005, 223).

Simbol da, toda sveta gora? Ali je Triglav ob vsem, kar smo delali in delamo z njim, sploh lahko sveta gora? V zanosnem iskanju njegove domnevne svetosti nas je zaneslo v nekritično pretiravanje vsebinsko praznega poveličevanja in izmišljene mitologije. Simbolika trojnosti in privid svete gore sta razvodeneli v povojni ihti uporabe imena Triglav za zaščitni znak številnih podjetij, ustanov in športnih društev ter s poplavo logotipov z različnimi likovnimi stilizacijami triglave gore. Kaj vse je moral prestati Triglav! Po drugi svetovni vojni so Aljažev stolp brezobzirno prebarvali v kričече rdeče strašilo, odlomili zastavico z letnico 1895, jo vrgli v prepad ter namesto nje vstavili veliko in bleščečo peterokrako zvezdo. Toda med snemanjem filma o Kugyju so morali stolp zaradi zgodovinske korektnosti spet prebarvati nazaj v originalno svetlo sivo, odstraniti zvezdo in jo nadomestiti z zastavico. Ko je bil film končan in sta siva barva ter zastavica začasno ostali, se je v Delu (časopisni izrezek hrani podpisani) oglasil znani planinski velmož in oznanil, da slovenska planinska javnost ogorčeno protestira, ker na stolpu ni več rdeče barve in zvezde. Kdo naj bi bila ta javnost, ni omenil.

Konec šestdesetih let preteklega stoletja so se začela množična romanja, najprej z vsakoletnim in medijsko odmevnim vodenjem sto žensk na Triglav, sledili so jim vsemogoči poklici z enakim številom pohodnikov, snobovsko vlačenje odsluženih mopedov do vrha, tekmovanje po čim višji lestvi, prislonjeni na Aljažev stolp, koncerti pihalnih godb in nošnje pivskih sodov, ki so jih zmagoslavno popili na vrhu. Aljažev stolp je postal nekakšen sramotilni steber za lepljenje reklamnih napisov, plakatov in nalepk, ki niso nikogar zanimale ter cilj nezdravih tekmovanj vseh mogočih vzdržljivosti, na vrhu pa se je razpasla črnoborzijanska kramarska obsedenost z nedovoljeno prodajo pijač. Le kje na svetu bi na najvišji gori dopustili takšen semenj ničevosti! V nobeni državi, v Alpah pa še posebej, ni dovoljena prodaja pijač na vrhu njihove najvišje gore! Triglav in Slovenija sta izjemi, ki nemo kričita o naši kulturni bedi. Čeprav je prepovedano, Triglav nizko obletavajo panoramski preleti letal in oglušujoči helikopterji, iz katerih visijo televizijski snemalci in snemajo tiste, ki hodimo peš.

Nekateri obožujejo Triglav kot sveto goro, pa ne vedo, kaj to pomeni. Izmislili so si škodljivo puhlico, da bi moral biti vsak Slovenec vsaj enkrat na Triglavu. Podobno kot današnje ponorelo kričanje »kdor ne skače, ni Slovenec«.

6 Triglav kot izziv za naravovarstveno ozaveščenost

Z današnjimi očmi je težko objektivno ocenjevati dejanja v času zadnjih dveh desetletij pred prvo svetovno vojno. Takrat se je v Evropi rojevalo naravovarstveno gibanje na eni, na drugi strani pa moda gradnje zobatih železnic na najvišje alpske vrhove. Triglavu je grozila gradnja zobate železnice in postavitve grand hotela na njegovem vrhu. Te, za današnji čas bogokletne ideje, ni dal nihče drug kot Jakob Aljaž samo dve leti po uspešni postavitvi svojega stolpa. Njegovo razmišljanje je pod naslovom Božične sanje Aljaževe izšlo v Planinskem vestniku leta 1897 (Škodič 2017). Aljažovo vizijo so z obema rokama pograbili nemški krogi in pohiteli z izdelavo izvedbenih načrtov, ki so bili pripravljani v letih 1907 in 1908. Ali Aljaž ni pomislil, da bi se tedanji nemški nasprotniki slovenskega Triglava z gradnjo triglavskih železnic in hotela zvito onemabili njegovega ponosa, Aljaževega stolpa, in izničili njegov nakup vrha Triglava? Aljaževe sanje je onemogočila prva vojna in s tem, cinično rečeno, rešila Triglav.

V letih pospešenega načrtovanja triglavske zobate železnice v Alpah še ni bilo nobenega zavarovanega območja. Takrat je vizionar Albin Belar v duhu porajajoče se naravovarstvene ozaveščenosti pripravljaval predlog za zavarovanje Doline Triglavskih jezer in ga leta 1908 predal Kranjski deželni vladi. Pregovorna počasnost in neučinkovitost cesarsko-kraljevega uradništva ter prva svetovna vojna sta, žal, preprečili uresničenje Belarjevega predloga. Na podlagi njegovih izhodišč je bil leta 1924 ustanovljen Alpski varstveni park, naše prvo zavarovano območje. Ko je Fran Jesenko leta 1926 s svojimi študenti

na terenskih vajah označeval mejo varstvenega parka, je zanj kot prvi uporabil novo ime Triglavski narodni park (Jesenko 1926 in Adamič 1979, 249).

Po drugi svetovni vojni so se za Triglav začeli turbulentni časi. Na njegovem vrhu so načrtovali gradnjo betonskega kupolastega kolosa z modernim imenom vremenski observatorij. V duhu posnemanja tedaj nastajajočih zimskošportnih središč v francoskih Alpah so tudi Triglav omrežili z megalomanskim načrtom za najvišje smučišče v Sloveniji. Dostopno bi bilo s sistemom triglavskih žičnic, speljanih iz Krme do Kredarice, ter s cesto iz Bohinja na Velo polje pa še kam višje (Jeršič 2001, 54, 55). Z navedenimi norostmi je strašil tako imenovani Razvojni projekt Gornji Jadran, v okviru katerega je bilo tudi na Komni načrtovano zimskošportno središče s športnim letališčem. Ker ni bilo denarja, je razvojno graditeljska obsedenost počasi zamrla, Triglav in njegove naravne lepote pa so bile rešene.

Vzporedno z omenjeno razvojno brezglavostjo se je v istih letih mukoma in brez oblastne podpore razvijalo novo naravovarstveno razumevanje Triglava in Julijskih Alp. Leta 1961 je bil sprejet Odlok o razglasitvi Doline Triglavskih jezer za Triglavski narodni park (Piskernik 1997, 13, 14), nato pa leta 1981 prvi Zakon o Triglavskem narodnem parku (Šolar 2001, 106). Spodbujanje množičnega obiskovanja Triglava od šestdesetih let prejšnjega stoletja naprej pa kaže na takratno zmedo v različnem razumevanju naravovarstvenih načel. Zagovornik sistema triglavskih žičnic je bil celo Miha Potočnik, prvi predsednik sveta Triglavskega narodnega parka (avtorjeva zabeležka s seje sveta leta 1984).

Kam smo prišli z množičnim obleganjem! Svojo navidezno sveto goro smo ponižali in razvrednotili v karikaturu, na kateri se med vpitjem in preklinjanjem nepotrpežljivo nabirajo čakajoče vrste preštevilnih romarjev. Priznajmo si, da je Triglav preobremenjen!

7 Sklep

Utemeljeno ali ne, Triglav nam je zlezal v našo podzavest, postal je nacionalni simbol, imamo ga na svoji zastavi in grbu ter se brez kakršne koli posebne promocije lahko poistovetimo z njim. Toda kako vabiti obiskovalce, hkrati pa ugotavljati, da jih je preveč? Kako jim dopovedati, da sta Triglav in njegova zavarovana narava kot cerkev, kot svetišče, v katerem ni vse dovoljeno in vse naprodaj?

Marsikje, ne samo na vrhu, je tako lepo, da zastane dih! Triglav je najlepši od daleč! Kot varuh galerije očarljive popolnosti in neponovljivosti narave kraljuje na severozahodnem obzorju Slovenije. Zato naj tisti, ki išče prvinski Triglav in ga čuti kot svojo sveto goro, ne hodi na njegov vrh. Poišče naj številne kraje, od koder se odpirajo najlepši pogledi nanj. Naj si vzame čas in se zastrmi v velikana na obzorju. Kdor želi poslušati, kako in kje tišina šepeta, kdor hoče sanjati resničnost, gledati popolnost, razumeti neskončnost, osvežiti duha in napolniti svojo energijsko iztrošenost, pa naj stopi v tempelj lepote, v Vrata, tja v krnico tik pod Severno triglavsko steno, kjer se med belim prodrom rojeva srebrno pretakanje Triglavske Bistrice. Severna stena, ki se rahlo polkrožno pne nad njo, razgalja enega najpopolnejših in najveličastnejših naravnih prizorov v Sloveniji.

Ali smo vredni Triglava? Vredni najbrž ne, potrebni pa zelo.

8 Viri in literatura

- Adamič, F. 1979: Stoletnica rojstva profesorja dr. Frana Jesenka. Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike. Ljubljana.
- Bernbaum, E. 1998: Sacred Mountains of the World. Los Angeles.
- Gleirscher, P. 2000: Karantanien – Das slawische Kärnten. Klagenfurt.
- Gleirscher, P. 2002: Das Rungger Egg. Mainz am Rhein.
- Hacquet, B. 1778: Oryctographia Carniolica oder Physikalische Erdbeschreibung des Herzogtums Krain, Istrien und zum Theil der benachbarten Länder, Zvezek 1. Leipzig.

- Haupt, P. 2010: Bronze- und eisenzeitliche Brandopferplätze auf dem Schlern. Archäologie in den Alpen. Haus i. E.
- Jeršič, M. 2001: Narodni park in prostorski razvoj. Triglavski narodni park dvajset let pozneje 1981–2001. Bled.
- Jesenko, F. 1926: Kraljestvo Zlatoroga. Jutro 7-122.
- Kugy, J. 1938: Fünf Jahrhunderte Triglav. Graz.
- Kugy, J. 1973: Pet stoletij Triglava. Maribor.
- Linhart, A. T. 1788: Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der südlichen Slaven Oesterreichs. Laibach.
- Linhart, A. T. 1981: Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije. Ljubljana.
- Lovšin, E. 1979: Od kdaj in od kod ime Triglav? Triglav gora in simbol. Ljubljana.
- Medmrežje 1: <https://en.wikipedia.org/wiki/Triglav> (24. 12. 2017).
- Piskernik, A. 1997: Zgodovina prizadevanj za ustanovitev Triglavskega narodnega parka. Triglavski razgledi 1-1.
- Pohl, H. D. 2000: Kärnten, deutsche und slowenische Namen. Wien.
- Strojin, T. 2005: V naravo v svate. Ljubljana.
- Šaver, B. 2005: Nazaj v planinski raj – Alpska kultura slovenstva in mitologija Triglava. Ljubljana.
- Škodič, D. 2017: Kako si (ostal) krasan! Zobata železnica na Triglav. Planinski vestnik 117-12.
- Šolar, M. 2001: Pregled nastajanja Triglavskega narodnega parka. Triglavski narodni park dvajset let pozneje 1981–2001. Bled.
- Valič, A. 1997: Triglav, arheološki problem in vprašanje njegovih predstav. Kranj.

BOHINJSKA PODRUŽNICA TK SKALA

Alojz Budkovič

Mencingerjeva ulica 16, SI – 4264 Bohinjska Bistrica, Slovenija
lojze.budkovic@cc-line.si

IZVLEČEK

Bohinjska podružnica TK Skala

Na pobudo Janka Ravnika je leta 1922 v Bohinju začela svojo pot prva podružnica Skale. Ustanovni občni zbor je bil v gostilni Pri Becu v Bohinjski Bistrici. Podružnica je svojo dejavnost usmerila v razmah turistične, smučanja in sankanja. V prvem letu delovanja je soorganizirala odmevne prireditve in srečanja. Vidno sled je pustila tudi na področju turizma. Naslednja zima ni prinesla snežne odeje, močni nalivi so poškodovali sankališče Belvedere, ker ni bilo turistov, so kopnela sredstva v blagajni. Sledile so razprtije. Kriza je usodno pripomogla, da je podružnica leta 1924 prenehala delovati in se preselila na Jesenice.

KLJUČNE BESEDE

Skala, prva podružnica, Janko Ravnik, Viktor Novšak, turistika

ABSTRACT

Affiliate of Tourist Club Skala in Bohinj

The path of the first affiliate of Skala Tourist Club began in Bohinj in 1922, on the initiative of Janko Ravnik. The founding general meeting took place in a pub named »Pri Becu« in Bohinjska Bistrica. The activities of the affiliate were focused on the development of hill walking, skiing and sledging. In the first year of its operation, it co-organised some outstanding events and meetings. It also left a significant mark in the field of tourism. The following winter did not bring the snow cover people had wished for, and heavy down-pours damaged the sledging course at Belvedere. Since there were no tourists, there was a lack of funds in the cash box. This was followed by disagreements and a crisis that led to the sad ending of its operation and its relocation to Jesenice in 1924.

KEY WORDS

Skala Tourist Club, first affiliate, Janko Ravnik, Viktor Novšak, hill walking.

1 Uvod

Čeprav je od ustanovitve bohinske podružnice Skale minilo že 96 let, njeno pestro in žal prehitro zaključeno delovanje še ni v celoti raziskano. S Skalo sem se srečal v otroških letih, ko sem med radovednim brskanjem po skrivnostih domačih predalov odkril skalaško značko (slika 1). Najdba je na srečo preživela obdobje menjav različnih zanimivih predmetov s sošolci in je še vedno v družinski lasti. S Skalo sem se naslednjič srečal ob iskanju gradiva za zgodovino bohinskega alpinizma. Podatki so skromni, a gradivo se gotovo še skriva v arhivih. To bi zahtevalo resnejši pristop in obilico časa.

2 Nastanek bohinske podružnice

Prva podružnica Skale v Bohinju je nastala na pobudo Janka Ravnika (Lovšin 1961). Železniški uradnik Hinko Fabiani je dobil navodila za ustanovitev iz Ljubljane (Škerlak 1961). Ustanovni zbor podružnice je bil 17. 9. 1922 v gostilni Pri Becu v Bohinjski Bistrici (slika 2). Številni prisotni so izvolili odbor v naslednji sestavi:

- načelnik: inženir Cvetko Božič (gozdni upravitelj),
- namestnik: Franc Ravhekar (gostilničar),
- tajnik: inženir Franc Pokorn (vodja elektrarne Bohinj),
- blagajnik: Hinko Fabiani (železniški uradnik),
- gospodar: Franc Ravnik,
- odbornik: Franc Presetnik (kaplan v Srednji vasi),
- odbornik: Albin Čop z Jesenic,
- odbornik: Hinko Jeniša (mogoče Janša, opomba avtorja),
- odbornik: Jakob Rozman (kolar, znan izdelovalec sani in smuči Triglav ski),
- namestnik odbornika: Tomaž Godec,
- namestnik odbornika: Josip Geč (uslužbenec gradbene pisarne elektrarne Bohinj),
- namestnik odbornika: Franjo Šolar z Bleda (uslužbenec elektrarne Bohinj),
- namestnik odbornika: Janko Tušar z Jesenic,
- računska preglednika: Valentin Hodnik (slikar) in Janko Torkar iz Jesenic.

3 Bohinjska Skala v zapisu Evgena Lovšina in Vladimirja Škerlaka

Ob 40-letnici Skale leta 1961 so njeno delo obsežno predstavili njeni nekdanji člani v avgustovski številki Planinskega vestnika (Lovšin in Škerlak 1961).

Slika 1: Znak Bohinske podružnice TK Skala.

Lovšin je v svojem prispevku predstavil bohinjsko in jeseniško podružnico. Navaja, da se je Janko Ravnik priključil Skali 9. 3. 1922 in že 30. 5. 1922 na občnem zboru prevzel njeno vodenje (Lovšin, 1961). Tega leta sta s slikarjem Valentinom Hodnikom poskrbela za nadelavo Ravnikove poti iz Voj na Velo polje. Pot je bila speljana iz Jurjevčeve vrtače po pobočjih in meliščih Tosca do Velega polja. Pred vojno je bila znana kot najhitrejši pristop na Triglav, kmalu po njej pa je bila opuščena. Ravnik je dal 16. 6. 1922 pobudo za vlogo prošnje, s katero bi Hainriharjev stan na Zadnjem Voglu za pet let dobil koncesijo planinske kočje. Že v prvi sezoni je kočjo, v katero so imeli vstop samo člani Skale, obiskalo 76 skalašev. Skalaši so kasneje pridobili soglasje za obisk vseh gozdarskih koč v Julijcih. Janko Ravnik je skalaše zagnano opozarjal na smučišča v Bohinju in jih navduševal za obisk Vogla ali Komne. Sporekel se je s takratnim vodjem smučarskega odseka Rudolfom Badjuro in ker je vztrajal na svojih stališčih, je Badjura 16. 11. 1922 izstopil iz Skale.

Bohinjska podružnica je svoje delo usmerila v zimski šport. Uredili so sankališče in skakalnico. Zaradi nekaterih kupčij so se kmalu pričeli spori, ki so leta 1923 pripeljali podružnico na rob propada. Zadnje poročilo je bilo predloženo 30. 1. 1924. Preostali denar, 1011 dinarjev, je prevzel osrednji odbor, inventar pa jeseniška podružnica. Bohinjska podružnica je bila izbrisana 27. 2. 1924.

Škerlak navaja, da je prva pobuda za ustanovitev podružnice prišla iz Ljubljane maja 1922. Ljubljanska centrala je že v začetku delovanja čutila potrebo, da se skalaška misel širi po celi Sloveniji. Hinka Fabianija so v pismu prosili, naj Bohinjci ustanovijo klub Skalo, ki bi gojil turizmo, smučarstvo in sankski šport. Članstvo naj poiščejo med Sokoli, Orli, učitelji, uradniki, delavci in člani drugih društev. V Bohinju bodo priredili velik zimskošportni teden. Poleti bo klubu v pomoč profesor Ravnik. Aktivno glasilo Skale je Šport, na katerega naj se člani naročijo. Vpisnina v klub je 2 dinarja, letna naročnina za redne člane 12 dinarjev, za podporne 15 dinarjev in ustanovne 150 dinarjev. Jeseničani naj se včlanijo v bohinjsko podružnico.

Na osnovi različnih pobud in vabil je bil sklican že omenjeni ustanovni občni zbor. Klubu je obljubil pomoč bistriški župan, ljubljanski delegat profesor Ravnik pa je izpostavil pomen športa in zimskega

LOJZE BUDKOVIČ

Slika 2: Gostilna Pri Becu na Bohinjski Bistrici.

tujskega prometa v Bohinju. Novoustanovljena podružnica je zahtevala ukinitve zimskošportnega odseka (ni znano, pri katerem društvu, opomba avtorja) in prevzem pravnih pravic do sankališča Belvedere (slika 3).

Na vseh petnajstih sejah podružnice so potekale živahne razprave o ureditvi in popravilu sankališča, o lopah, izposoji sank, postavitvi okrepčevalnice, inventarju, stalnem vzdrževanju sankališča, sankoških prireditvah, treningih in tekmah, smuških tekmah, trasiranju prog, skakalnici in njenem vzdrževanju, skakalnih prireditvah in seveda stroških.

Prvo leto je bila podružnica izjemno aktivna. Ustanovili so foto odsek, prirejali veselice, se redno shajali, predvajali kratke smučarske filme, sklepali o organizaciji vojaškega smuškega tečaja in uspešno reševali težave. Tujsko-prometna zveza je poslala 10.000 dinarjev pomoči in smuška tekma skalašev je uspela. Začetek naslednje zime pa ni prinesel snežne odeje. Nalivi so močno poškodovali sankališče. Obiskovalcev, ki bi poskrbeli za boljše stanje v klubski blagajni, ni bilo. Nerešljive težave so povzročile propad podružnice.

4 Spomini na T. K. S. Bohinj njenega člana Viktorja Novšaka

Viktor Novšak je spomine na roko napisal v zvezek februarja 1977 na Jesenicah. Kasneje jih je izročil Marjanu Šolarju z Bleda. Pred nekaj leti je Šolar spomine predal v hrambo arhivu Slovenskega planinskega muzeja v Mojstrani. Besedilo je prepisano iz zvezka in najbolj živo predstavi utrip bohinjske podružnice:

»Spomladi neke nedelje leta 1921 (napačna letnica, opomba avtorja) so bistriški fantje stali v rinčku na vasi in se pogovarjali. Kakor jastreb izpod neba je mednje planil Zotlarjev Janez (profesor Janko Ravnik) s svežnjem pristopnih izjav v roki za vpis v novoustanovljeni T.K.S. – Turistični klub Skala. Hitel nam je pripovedovati, v kakšen namen in zakaj so ta klub ustanovili: v glavnem zato, da se mladi planinci bolj ekstremno udejstvujejo v planinstvu oziroma plezalstvu, smučanju, fotografiranju. Seveda, takoj nas je

LOJZE BUDKOVIC

Slika 3: Sankališče Belvedere.

nekaj bilo za to, da pristopimo, ker so Janezov ugled, spoštovanje in navdušenje jamčili, da mora biti to nekaj dobrega za preporod in napredek v planinstvu. Kmalu zatem smo imeli sestanek v posebni sobi pri Becu, gostilničarju in mesarju ob reki Bistrici. Zbralo se nas je precejšnje število mladih in tudi starejših Bohinjcev. Člani novoizvoljenega odbora so nam tolmačili pravila in delovanje kluba. Med njimi sta bila, tega se dobro spominjam, najbolj navdušena profesor Janko Ravnik in akademski slikar Valentin Hodnik. Predlagana so bila razna delovanja po sekcijah. Največ zanimanja smo pokazali za smučanje, hribolazništvo in fotografiranje. O plezariji je bilo le nekaj govorjenja, pa manj navdušenja, ker tedaj nismo poznali med nami nobenega izrazitega vaditelja niti nismo imeli primerne opreme. S pokojnim Karlom Mencingerjem sva si najprej kupila vsak svojo konopneno vrv. Po svoji uvidevnosti sva jo rabila v ostenju Hom nad Ravensko planino in na Rodici. T.K.S. Bohinj je v sodelovanju s sankoškim klubom organiziral plesno zabavo v hotelu Sveti Janez ob Bohinjskem jezeru. Tedaj so se prvič pojavili skalaški znaki, seveda naslikani na lepenko in okrašeni z vencem. Naslikal jih je akademski slikar Valentin Hodnik, ki je tudi prevzel vso okrasitev plesne dvorane. Jaz sem pomagal pri pojačanju električne razsvetljave. Ples je dobro uspel. Vabljen je bila vsa bohinjska gospodarska in turistična javnost, ki se je nato dogodka tudi udeležila. Čisti izkupiček te prireditve je bil klubu kar dobrodošel.

Zima 1921/22 je T.K.S. prinesla obilo dela. Bohinjski skalaši so s sankoškim klubom Bohinj in Zimsko smučarsko zvezo v Ljubljani organizirali prvo smuško tekmovanje v tekih v Bohinju, in to s ciljem in startom na travniku za Becom. Proga je potekala preko Dobrave do vasi Polje, pod Žlanom in nazaj. Zmagovalec je bil takrat mladi Bohinjec Tomaž Godec, član T.K.S. Bohinj. Zelo je odjeknila tedaj ta zmaga v Bohinju in tudi drugod po kranjski deželi, posebno v Ljubljani, saj je Tomaž premagal znana brata Švigelj, člana ljubljanskih klubov. Tako se je verjetno tudi prvič pokazal članski znak T.K.S. na rokavu tekmovca.

Kmalu za tem, še isto zimo sta sankoški klub Bohinj in T.K. Skala priredila sankoško tekmo na bivšem sankališču Belvedere pod Ravenskimi rovti do Kozjiga hrbta v dolžini približno 900 m. Poudarjam, da je bila ta sankoška tekma prvič pri nas opremljena z električnim merjenjem – štopanjem. To napravo si je omislil tedanji obratovodja Elektro Bohinja Franc Pokoren, član T.K. Skala Bohinj. To napravo sva skupaj izdelala v delavnici Elektro Bohinj. Tekmovala sta tudi Joža Čop in njegov brat August Čop, s katerima

LOJZE BUDKOVIC

Slika 4: Jakob Rozman (kolar) je izdeloval sani in smuči Triglav ski.

sem tedaj prvič v življenju prišel v stik. Videl sem Joža, kako se je v tekmovalni zagnanosti pridušal in robantil nad bratom »ti si kriv, ker si zaviral, da nisva prva v dvosedu«. Namreč prvo mesto je pripadalo Ivanu Logarju (in sovozaču), staremu in znanemu sankraču v Bohinju, ki je bil mizar po poklicu in je sam tudi izdeloval sanke. V tem letu je po zmagi v smuških tekih Tomaž Godec napravil lepo reklamo za klub T.K.S., posebno pa za kolarskega mojstra Jakoba Rozmana (p. d. Rodarja) iz Bistrice, ki je Tomažu napravil zmagovalne smučiči, seveda lepe jesenove, terenske, toda daleč od pravih tekaških, ker mož sam in vsi ostali nismo vedeli, kako izgledajo prave tekaške smučke [slika 4]. Čez čas je Godec le od nekod prinesel model smučiči, po katerih jih je omenjeni mojster začel izdelovati njemu in drugim. Tomaž Godec je bil dolga leta državni prvak v smuških tekih in tudi ustanovitelj smučarskega kluba v Bohinju.

Žal je Skala v Bohinju le malo časa delovala tako kakor v začetku. Ni bilo več tiste zagnanosti med mladimi, marsikdo se je izselil iz Bohinja. Podporni člani T.K.S., ki so bili v večini gostilničarji, trgovci in hotelirji, so pa tudi odnehali, ker so bili razočarani, da jim turistovski naziv kluba ni prinesel turističnega dobička, ki so ga pričakovali.

T.K. Skale ni bilo več v Bohinju. Pravega vzroka, zakaj, ne vem. Preselila se je na Jesenice – tako so mi rekli, ko sem prišel od vojakov. Ob srečanju z akademskim slikarjem Bavantom (Hodnikom) sem vprašal, kaj je s Skalo. Ošinil me je s pogledom tako, kot je le on znal, in zarobantil: »Kaj družga prašej in raje ti kaj povej, kod si hodil«. Vsako nadaljnje vprašanje bi bilo odveč. Videl in občutil sem, da je bil Bavant prizadet.

5 Članki v Slovincu (Ravnik 1941) in Slovenskem narodu (Slovenski narod 1922)

Skala je poskrbela za objavo člankov o delovanju v dnevnem časopisju. Tako je bila 13. 12. 1922 v Slovenskem narodu v rubriki Turistika in svet najava dogodkov s povabilom članom, naj se jih udeležijo: »O Božiču priredita T.K. Skala v Ljubljani in Bohinju božičnico na Mrzlem studencu (Pokljuka). Prve smučarske vrste napravijo izlet tudi na Debelo peč. Sestop vseh smučarjev čez Podjelje v Bohinj. Božičnice se udeležijo vsi člani T.K. Skala (Ljubljana, Jesenice, Javornik, Bohinj).

V Bohinju bodo letošnjo zimsko-sportno sezono okoli 120 kurljivih sob sportnikom na razpolago. Prenočnina v hotelih znaša vstevši davke in kurjavo 16 din. Prehrana (zelo dobra) dnevno 20 din, posebna 25 din. V obče so cene prehrani cenejše nego v Ljubljani. Za dijake bo podružnica T.K. Skala priredila nekaj skupnih ležišč. Vsa pojasnila daje podružnica T.K. Skala v Boh. Bistrici.

Smučarski Silvestrov večer priredi v nedeljo 31 t. m. podružnica T.K. Skala v hotelu Sveti Janez ob Bohinjskem jezeru. Isti dan se vrši v slučaju ugodnih snežnih in vremenskih razmer sankraška in smučarska tekma za prvenstvo Bohinja. Sodeluje vojaška godba. Udeležencem teh prireditev se preskrbi polovična vožnja.

Ob 20-letnici Skale je časopis Slovenec 2. 2. 1941 objavil članek, ki ga je napisal Janko Ravnik (1941). Zanimiv je podatek, da se je imenoval za ustanovnega člana, čeprav se je Skali pridružil leto po njeni ustanovitvi.

6 Bohinjska Skala in širši pogled na Skalo

Planinci in Muzejsko društvo Žiga Zois v Bohinju smo decembra 2002 pripravili ob spominu na številne pomembne jubileje posvet, na katerem je Marjan Šolar z Bleda v prispevku opisal prijateljstvo očeta Franca Šolarja (v letih 1920–1923 je služboval pri bohinjski elektrarni) in slikarja Valentina (Bavanta) Hodnika. Bila sta iskrena, dobra prijatelja. Opravila sta številne smučarske ture z opremo, kakršno danes vidimo samo na srečanjih starodobnih smučarjev. Običajno so bile to stare vojaške smučiči ali Rodarjeve Triglav ski. Na začetku so smučiči z dolgo palico v telemark tehniki. S takšno primitivno opremo, s smučmi brez robnikov sta oblezla vse gore tja do Staničevega doma, Velega polja, Kredarice. Poleg nerodne

opreme sta tovorila še težke fotoaparate, nerodne stative, plošče in ostalo ropotijo, s katero so nastali čudoviti posnetki. V nahrbtniku je bilo skromno brašno, težke drvarske dereze in okoren cepin. Iz teh pogumnih gornikov je nastala Skala.

7 Spomin na bohinjsko Skalo

Po toliko letih je razumljiva odsotnost spomina, saj se je večina članstva že poslovila. Njihov duh in misel pa ostajata med nami.

V spomin na avtorja skalaškega znaka, slikarja Valentina Hodnika, smo leta 2006 izdali omejeno naklado skalaške značke z dodanim napisom Bohinj 1922.

V spomin na 95 let njene ustanovitve sem 2. 4. 2017 odpeljal turni smuk s starinsko opremo z Rodice (slika 5). Razmere so bile solidne in so omogočile izpolnitev dolgoletne želje. Previdno sem opravil s prvim zavojem na vršni strmini. Hitro sem dobil pravi občutek plužnega zavoja in srečno prismočal na Suho, kjer so me udeleženci tradicionalnega turnega smuka presenečeno pogledali.

8 Sklep

Bohinjska podružnica TK Skala je bila prva podružnica omenjenega kluba v Sloveniji. Z njeno ustanovitvijo smo Bohinjci dobili temelje organiziranega razvoja smučanja, sankanja, planinstva in turizma. Pobudnik za njeno ustanovitev je bil domačin Janko Ravnik. Bohinjska Skala si je v ustanovnem letu 1922 zadala obsežno delo. Že v naslednjem letu pa je prišlo do nesoglasij, ki so povzročila njen propad in selitev na Jesenice. Iz ruševin bohinjske Skale se je ohranil sankski klub, 1928 je bil ustanovljen Smuški klub Bohinj in leta 1931 je zaživela še Bohinjska podružnica SPD. Spomin na bohinjsko Skalo je dokumentarno najbolje ohranjen v zapisu nekdanjega člana Viktorja Novšaka.

LOJZE BUDKOVIC

Slika 5: Avtor na Rodici leta 2017.

9 Viri in literatura

Lovšin, E. 1961: TK Skala v Bohinju in v Dolini, Planinski vestnik 61-8.

Novšak, V. 1977: Spomini na T.K.S. Bohinj. Arhiv Slovenskega planinskega muzeja, arhivska škatla 19. Mojstrana.

Ravnik, J. 1941: Ob 20. letnici Skale. Slovenec (2. 2. 1941).

Škerlak, V. 1961: Zgodovina Alpinističnega kluba Skala, Planinski vestnik 61-8.

Šolar, M. 2002: Bohinjska Skala in širši pogled na Skalo. Bohinj.

Turistika in svet. Slovenski narod (13. 12. 1922).

PLANINSTVO NA FAKULTETI ZA ŠPORT – OD GOLOVCA DO TRIGLAVA

dr. Blaž Jereb, dr. Tadej Debevec, dr. Stojan Burnik

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za šport, Gortanova ulica 22, SI – 1000 Ljubljana, Slovenija
blaz.jereb@fsp.uni-lj.si, tadej.debevec@fsp.uni-lj.si, stojan.burnik@fsp.uni-lj.si

IZVLEČEK

Planinstvo na Fakulteti za šport – od Golovca do Triglava

Planinstvo je ena najbolj množičnih rekreativnih dejavnosti na Slovenskem in je neločljivo povezano z nacionalno identiteto. Namen pričujočega prispevka je predstavitev oziroma zgodovinski oris umestitve planinstva v visokošolski izobraževalni sistem Fakultete za šport Univerze v Ljubljani, ki je bila dolga leta primarno usmerjena v vzgojo bodočih športnih pedagogov – izvajalcev šolskega športa. Tako je fakulteta posredno skrbela za nenehno prisotnost in izvajanje planinskih vsebin v okviru osnovno- in srednješolskega izobraževalnega sistema. Ker je Triglav eden glavnih simbolov slovenskega planinstva, je velik delež praktičnega usposabljanja študentov potekal v Triglavskem pogorju. Številni študenti so v okviru pedagoškega procesa osvojili naš najvišji vrh.

KLJUČNE BESEDE

planinstvo, izobraževanje, Fakulteta za šport

ABSTRACT

Mountaineering at the Faculty of Sport – from Golovec Hill to Mount Triglav

Mountaineering is inherently associated with the Slovenian national identity and, even nowadays, remains among the most popular recreational activities in Slovenia. The present paper aims to summarize the implementation of mountaineering curriculum (and related activities) within the Faculty of Sport of the University of Ljubljana, the only national institution educating physical education teachers. With constant implementation of the mountaineering courses throughout its history, the faculty ensured that all physical education graduates obtained the knowledge essential for successful implementation of mountaineering within the Slovenian elementary-school and secondary-school environments. Mount Triglav, does not only stand as a national mountaineering symbol, but also provided an excellent area for field training of our students. During the numerous courses performed within the Triglav region, many students successfully summited our highest peak.

KEY WORDS

mountaineering, education, Faculty of Sport

1 Uvod

Planinstvo je na Fakulteti za šport (FŠ) Univerze v Ljubljani prisotno že od samega začetka, sprva sicer kot del predmeta Aktivnosti v naravi – kasneje v naravi. Ime se je večkrat spremenilo, toda predmet Planinstvo je in bo ostal del obveznih vsebin študijskega programa Športne vzgoje na FŠ. Poleg imena so se spreminjali tudi obseg in vsebine. Med letoma 1961 in 1967 je bila v študijskem programu 2. letnika štiridnevna planinska tura. Leta 1967 je bila tura prestavljena v 1. letnik, predmetniku pa je bilo dodano turno smučanje, ki je v 3. letniku potekalo na Komni. Leta 1971 se je planinski turi (1. letnik) in turnem smučanju (4. letnik) pridružilo še taborjenje v Mozirju (2. letnik). Leta 1976 je prišlo do manjše spremembe – turno smučanje je bilo prestavljeno v 3. letnik. Dve leti kasneje se je predmet preimenoval v Teorijo in metodiko športne turistike; planinska tura in taborjenje sta bila izvedena v 2. letniku, turno smučanje pa v 3. letniku. V študijskem letu 1993/94 je bilo ime spremenjeno v Planinstvo, taborjenje pa prestavljeno v 3. letnik. Tako je ostalo do leta 2001. Bolonjski programi so napravili veliko zmede, tudi škode, a nam je uspelo obdržati ime in v veliki meri tudi vsebine predmeta, ki se je sicer razdelil na tri predmete: Planinstvo, Letne dejavnosti v naravi in Zimske dejavnosti v naravi (Pavlin 2010 in predmetniki FŠ 1961–2017).

Poleg osnovnega obveznega predmeta že od leta 1974 poteka tudi »usmerjanje« v posamezne športe. Tudi planinstvo je bilo med temi usmeritvami – izbirnimi predmeti, ki so si jih študentje izbrali po 2. letniku in se z njimi in njihovo vsebino seznanjali v 3. in 4. letniku. Sprva je bilo to Planinstvo, turno smučanje in alpinistika, kasneje se je preoblikovalo v Gorništvu z dejavnostmi v naravi. Čeprav so bila z bolonjsko prenovo vsa »usmerjanja« oziroma specializacije ukinjene, nam je na našem področju uspelo ohraniti Športno plezanje v programu Športno treniranje.

Učitelji, ki so vodili predmete, so bili člani Katedre za planinstvo in športno turistiko. Od vsega začetka je v njej deloval Silvo Kristan. Bil je njen ustanovitelj, nosilec predmeta in predstojnik. Katedra je pokrivala področje planinstva, taborništva, orientacije in vodnih dejavnosti, ki so kasneje prešle v Katedro za plavanje. Planinske vsebine so bile razdeljene na letni in zimski del. Poseben program je bilo Taborjenje, njegova rdeča nit pa orientacija in taborniške veščine. Silvo Kristan je za vse dejavnosti napisal in izdal ustrezno literaturo: Aktivnosti v naravi I in IV (Kristan 1972; Kristan 1973), Turno smučanje (Kristan, Erbežnik in Mesarič 1987), V gore ...: izletništvo, pohodništvo, gorništvu (Kristan 1993), Osnove orientiranja v naravi (Kristan 1996) in Šola v naravi (Kristan 1998). Poleg njega so bili določen čas na katedri kot asistenti zaposleni tudi Aleš Vest, Franjo Krpač in Anton Golnar. Pri izvedbi programov so od začetka pa do danes sodelovali tudi mnogi zunanji sodelavci, strokovnjaki na področju planinstva, alpinizma in dejavnosti v naravi. FŠ je v preteklih letih večkrat spremenila ime. Tako tudi naša katedra. V zadnjem obdobju je prišlo do združitve sorodnih kateder – spadamo pod Katedro za planinstvo, smučanje in športno rekreacijo.

Po upokojitvi Silva Kristana je vodenje Katedre za gorništvu, športno plezanje in dejavnosti v naravi prevzel Stojan Burnik. Pridružil se mu je Blaž Jereb, ki je leta 2005 napredoval iz asistenta v učitelja in je med letoma 2007 in 2011 vodil katedro. Stojan Burnik se je leta 2017 upokojil, njegovo mesto pa je zasedel Tadej Debevec.

Že pred bolonjsko prenovu smo spremenili, bolje rečeno dopolnili tudi nekatere vsebine vseh treh predmetov. Ohranili smo vse tri dejavnosti, vendar smo zimskemu delu dodali sankanje in drsanje, taborjenju pa športno plezanje, kajak na divji vodi, kolesarjenje in rolkanje – torej vsebine, ki so v učnih načrtih osnovnih in srednjih šol. Stojan Burnik je napisal knjigo Turno smučanje, plezanje v snegu in ledu (Burnik 2003) ter bil v uredniškem odboru pri knjigah Planinska šola (Glavnik s sodelavci 2016) in Vodniški učbenik (Bobovnik s sodelavci 2016). Izdala jih je Planinska zveza Slovenije. Glede na nove vsebine smo napisali še učbenike in priročnike ABC sankanja (Dolenc s sodelavci 2012), ABC dejavnosti v naravi (Burnik s sodelavci 2012) in Kako reševati probleme pri dejavnostih v naravi (Kajtna s sodelavci 2013).

Kljub mnogim spremembam so vsebine predmeta (predmetov) ostale na ustrezni ravni. Naši diplomanti so usposobljeni za varno in kakovostno delo na področju planinske vzgoje in dejavnosti v naravi.

V sodelovanju s Planinsko zvezo Slovenije so lahko po končanem študiju pridobili naziv vodnik Planinske zveze Slovenije. Trenutno imamo na prvi stopnji študija Planinstvo in Dejavnosti v naravi, ki sta obvezna za študente športne vzgoje in splošna izbirna predmeta za študente kineziologije, športnega treniranja ter študente drugih fakultet. V zadnjih letih je ta predmeta obiskovalo več študentov z Univerze v Ljubljani, še več pa tujih študentov v okviru izmenjav *Erasmus*. Na magistrskem študiju športne vzgoje imamo ponovno obvezen predmet Turno smučanje (ostalim ga ponujamo kot izbirni predmet). Športno plezanje je postalo splošni izbirni predmet za naše študente in študente drugih fakultet Univerze v Ljubljani. Pri programu športnega treniranja je mogoče izbrati Športno plezanje in Alpinizem kot usmeritev oziroma specializacijo. Tudi obseg ur se je v vseh teh letih spreminjal. Pri usmerjanju oziroma specializaciji je obseg ur večji, čeprav je bilo v preteklosti usmerjevalnim programom namenjenih še več ur. Študenti, ki zaključijo magistrski študij so usposobljeni za delo na šolah, ne le kot specialisti za planinstvo in dejavnosti v naravi, temveč kot profesorji športne vzgoje – športa. Velika večina spodaj opisanih izobraževalnih vsebin, vezanih na planinstvo, se izvaja v obliki terenskih vaj po celotnem slovenskem gorskem svetu od Golovca (hriba za FŠ) do najvišje gore v Sloveniji, Triglava. Velik del terenskih vaj poteka v Julijskih Alpah oziroma Triglavskem pogorju. Glede na to, da je Triglav eden glavnih simbolov slovenskega planinstva ter obenem močno povezan s slovensko nacionalno identiteto (Hardt 2003; Mikša in Ajlec 2011), izvajanje usposabljanj v tem okolju študentom omogoča tudi vpogled v ta izjemno pomemben vidik planinstva. Naj poudarimo, da je mnogo študentov v okviru pedagoškega procesa na FŠ naš najvišji vrh tudi osvojilo (slika 1).

2 Planinstvo

Teoretičnih vsebin skozi leta nismo bistveno spreminjali, pri praktičnih znanjih pa sta spremembe narekovala razvoj in uporaba opreme. Predmet ima 60 ur, to je 4 kreditne točke (KT). Študentje imajo

BLAŽ JEREB

Slika 1: Študentje na grebenu med Malim in Velikim Triglavom leta 1995.

20 ur predavanj, 10 ur seminarjev in 30 ur terenskih vaj. Pri predavanjih obdelamo tudi naslednje ključne teoretične vsebine:

- zgodovina in nacionalni pomen gornišтва,
- pomen, vsebina, organizacija in izvedba šole v naravi s planinsko vsebino,
- varovanje naravne in kulturne dediščine – narava kot športni objekt,
- nevarnosti v gorah, priprava na turo in preventiva,
- fiziološki in biomehanski odzivi med hojo v gore,
- klasifikacija planinskih poti in častni kodeks,
- spoznavanje gorstev, izrazoslovje, rastlinstvo in živalstvo, vremenoslovje in prva pomoč,
- vzgojno-izobraževalni smotri planinstva,
- zdravstvena in preventivna uporabnost gornišтва,
- specifičnost dela s heterogenimi skupinami,
- planinska orientacija in prenočevanje v naravi.

Na seminarjih študentom demonstriramo vrhno tehniko (vozli, uporaba samovarovalnega sestava in vrhne ograje). Zgoraj naštete tematike udeleženci samostojno izvedejo na enodnevni terenskih vajah. Sledi tridnevna tura, na katero se morajo študentje ustrezno pripraviti. Glavne vsebine na turah so:

- izdelava učne priprave,
- metodika in didaktika gibanja po lahkih in zahtevnih poteh,
- prepoznavanje terena, predvidevanje nevarnosti v gorah in preventivno ravnanje,
- prenos in povezovanje teoretičnih znanj o poznavanju gorstev in izrazoslovja,
- napovedovanje vremena.

V preteklosti je bil Triglav eden zanimivejših in bolj zaželenih ciljev. Na njegov vrh je stopilo več kot dva tisoč študentov FŠ. Zdaj ga bolj poredko obiščemo, saj nam študijski načrt narekuje termine za izvedbo praktičnega dela. To pomeni, da se moramo prilagoditi vremenskim razmeram, ki so nam že večkrat onemogočile varen vzpon. Zato smo se odločili, da vsako jesen izvedemo Gradiško turo, ki jo lahko prilagodimo vremenskim razmeram. Tako lahko vsi študentje preizkusijo vrhno tehniko in pokažejo svoje znanje. Ture, ki potekajo spomladi, učitelji in sodelavci načrtujejo glede na vremenske razmere. V zadnjih letih je večji poudarek na načrtovanju takih tur, ki jih bodo bodoči učitelji lahko izvajali na različnih stopnjah izobraževanja. Ker pa je Triglav le Triglav, občasno s pomočjo Športnega društva FŠ organiziramo turo nanj tudi v zimskem času.

3 Turno smučanje

Če združimo dejavnosti, kot sta planinstvo in smučanje, lahko govorimo o turnem smučanju. Z njim se na naši fakulteti ukvarjamo od začetkov. Na Višji šoli za telesno kulturo se je turno smučanje kot dejavnost prvič pojavilo leta 1959. Neobvezni tečaj turnega smučanja je vodil Bojan Hrovatin. Zatem so za študente Visoke šole za telesno kulturo do leta 1968 turno smučanje organizirali še dvakrat. Leta 1962 je potekalo pod vodstvom Janeza Berganta, leta 1964 pa ga je vodil Marjan Keršič - Beláč. Od leta 1968 je bilo turno smučanje v predmetniku kadrovske šole za šport kot obvezni del študijskega programa Športne vzgoje. Takrat sta turno smučanje vodila Bojan Hrovatin in Silvo Kristan, ki ga je nato vodil do upokojitve leta 1999. Ves čas so sodelovali zunanji sodelavci, priznani strokovnjaki s tega področja. Turno smučanje je najprej potekalo v okviru predmeta Aktivnosti v naravi. Študenti 4. letnika so imeli šestdnevno turo na Komni. S spremembo učnega načrta leta 1971 se je predmet preimenoval v Aktivnosti v naravi. V 36 urah so študente seznanili o turnem smučanju na Slovenskem, o specifičnih nevarnostih turnega smučanja, o tehniki in taktiki vzpenjanja in spuščanja, o uporabi derez in cepina, o bivakiranju in o transportu ponesrečenca z improviziranimi sredstvi. Do študijskega leta 1992/93 sta bila matična predmeta Športna turistika ter Teorija in metodika športne turistike. Nato se je predmet, v okviru katerega je potekalo turno smučanje, vse do bolonjske prenovne imenoval Planinstvo. Po upo-

kojitvi Silva Kristana je predmet prevzel Stojan Burnik. Modul Turno smučanje pa je v študijskem letu 2005/06 prevzel Blaž Jereb. Z bolonjsko prenovo v študijskem letu 2010/11 smo Turno smučanje preimenovali v Zimske dejavnosti v naravi 1. Preimenovanje je sledilo vsebinski prenovi, saj je predmet vseboval še sankanje in drsanje. Vaje smo morali premestiti s Komne na Pokljuko. Ob zadnjih spremembah študijskih programov v študijskem letu 2016/17 smo predmet Zimske dejavnosti v naravi 1 preimenovali v predmet Turno smučanje ter ga kvantitativno in kvalitativno obogatili. Predmet ima 4 KT s 60 urami vsebin, ki so razdeljene na 15 ur predavanj, 15 ur seminarjev in 30 ur terenskih vaj. Vsebine so vezane izključno na gibanje brez smuči in s smučmi v zasneženih gorah. Ključne vsebine so:

- zgodovina, oprema ter oblike turnega smučanja in hoje v snegu,
- metodika gibanja v snegu ter orientacija pozimi,
- gibanje in tehnika vodenja v snegu,
- tehnika ter taktika vzpenjanja in smučanja v različnih vrstah snega,
- izvedba turne smuke,
- nevarnosti v gorah v snegu s preventivo,
- prva pomoč, reševanje in bivakiranje v zasneženih gorah.

Turno smučanje bo kot obvezni predmet potekalo na podiplomskem študijskem programu Športne vzgoje. Za prvo generacijo podiplomskih študentov študijskega leta 2018/19 bo praktični del predmeta ponovno izveden na Komni. Usmerjevalci Gorništa z dejavnostmi v naravi so turno smučali tudi v drugih slovenskih gorah, od Kredarice, Kanina, Kamniško-Savinjskih Alp, Karavank in Pohorja. Nekateri posamezniki pa so v okviru neobveznega programa v sklopu študentskih odprav turno smučali v perujskih Andih in na pobočjih Elbrusa, kjer so tudi spoznavali raziskovalno delo s področja aklimatizacije. Naj sklenemo z zavidljivim podatkom, da se je z vsebinami turnega smučanja srečalo preko pet tisoč študentov.

4 Dejavnosti v naravi

Od študijskega leta 1971/72 na fakulteti izvajamo vsebine iz raznih poletnih dejavnosti v naravi; v začetku so bile to taborniške veščine in preživetje v naravi, danes pa se bolj posvečamo športnim vsebinam (kajak, športno plezanje in drugi športi, povezani z osnovno- in srednješolskim kurikulumom). Rdeča nit dejavnosti v naravi ostajajo orientacija in nekatere vsebine iz planinstva, kot sta bivakiranje in reševanje iz divje vode (vsebuje tudi posamezne elemente prečkanja rek).

5 Namen planinskih vsebin na Fakulteti za šport

Pretežni del izobraževanja na FŠ je namenjen usposabljanju bodočih športnih pedagogov za poučevanje športne vzgoje – športa v okviru šolskega sistema. Že iz diplomskega dela z naslovom Naloge in sredstva za telesno vzgojo v osnovni šoli (Samar 1965), ki je nastalo leta 1965 na Visoki šoli za telesno kulturo, je razvidno, da so v šolah (od vsega začetka) namenjali velik pomen izletništvu, kamor spada tudi planinstvo, ki so ga izvajali na športnih dnevih. Ozadje umestitve planinstva v izobraževalni sistem FŠ in posledično celotni šolski sistem je večplastno. Prvi razlog je brez dvoma zgodovinski. Navezuje se na stalno in močno povezanost slovenskega naroda z gorami in z gorami povezano kulturno dejavnostjo. Ne nazadnje se je v gorah bil močan in vpliven boj proti ponemčevanju (Mikša in Ajlec 2011), ki je vseskozi krepil slovensko narodno identiteto. Ob tem ne gre zanemariti dejstva, da smo samostojnost ponosno oznanili tudi z razvitjem zastave na vrhu Triglava (Hardt 2003). Drugi razlog se nanaša na naravne danosti Slovenije: veliko imamo vzpetega sveta, ki predstavlja idealen teren za planinsko dejavnost. Glede na množičnost in priljubljenost pohodništva v Sloveniji je izvajanje planinskih vsebin v okviru organiziranega izobraževanja ključno tudi z vidika zagotavljanja oziroma

izboljšanja varnosti. Tretji in s strokovnega vidika najpomembnejši razlog pa je nedvomno pozitiven vpliv, ki ga ima planinstvo na posameznika. Poleg jasno dokazanih ugodnih fizioloških učinkov hoje (Edwards 1994) planinstvo mlademu posamezniku omogoča tudi dojemanje športa kot sredstva za bogatenje življenja (Coalter s sodelavci 2010) in krepitev zdravja (Zupet 2015) v vseh življenjskih obdobjih. Danes je ta vidik ključnega pomena tudi z vidika javnega zdravja, saj lahko s planinskimi aktivnostmi, ki so tako finančno kot organizacijsko dostopne veliki večini prebivalcev, vplivamo na zmanjšanje pojavnosti bolezni sodobnega časa (na primer debelost). Celostno gledano je na podlagi vzgojno-izobraževalnih smotrov kurikulumov osnovnih in srednjih šol poglobljen namen vključevanja planinstva v izobraževalni sistem privzgojiti otrokom in mladostnikom pohodništvo kot vrednoto. FŠ k temu nedvomno prispeva z izobraževanjem kakovostnih učiteljev in pedagogov, ki te vsebine z učenci in dijaki izvajajo.

6 Viri in literatura

- Rotovnik, B., Burnik, S., Golnar, T., Kadiš, F., Krpač, F., Pehani, P., Peršolja, B. (ur.) 2016: Vodniški učbenik. Ljubljana.
- Burnik, S. 2003: Turno smučanje, plezanje v snegu in ledu. Ljubljana.
- Burnik, S., Petrovič, D., Gratej, L., Zubin, A., Jereb, B. 2012: ABC dejavnosti v naravi. Ljubljana.
- Coalter, F., Dimeo, P., Morrow, S., Taylor, J. 2010: The Benefits of Mountaineering and Mountaineering Related Activities: A Review of Literature. Stirling.
- Dolenc, M., Grad, L., Jereb, B., Burnik, S. 2012: ABC sankanja. Ljubljana.
- Edwards, S. 1994: The Heart Rate Monitor Book. Washington.
- Burnik, S., Golnar, T., Kadiš, F., Krpač, F., Pehani, P., Peršolja, B. (ur.) 2016: Planinska šola. Ljubljana.
- Hardt, H. 2003: Predstavljanje osamosvojitve: Podoba/Tekst slovenskega fotožurnalizma. Teorija in praksa 40-4.
- Kajtna T., Burnik, S., Brod, T., Dolenc, M., Jereb, B. 2013: Kako reševati probleme pri dejavnostih v naravi. Ljubljana.
- Kristan, S. 1972: Aktivnosti v prirodi I. Ljubljana.
- Kristan, S. 1973: Aktivnosti v prirodi IV. Ljubljana.
- Kristan, S., Erbežnik, D., Mesarič, V. 1987: Turno smučanje. Ljubljana.
- Kristan, S. 1993: V gore ...: izletništvo, pohodništvo, gornišтво. Radovljica.
- Kristan, S. 1993: Šola v naravi. Radovljica.
- Kristan, S. 1994: Osnove orientiranja v naravi. Radovljica.
- Mikša, P., Ajlec., K. 2011: Slovensko planinstvo. Ljubljana.
- Pavlin, T. 2010: Zbornik Fakultete za šport Univerze v Ljubljani 1960–2010. Ljubljana.
- Planinstvo na VŠTK, 1977. Planinski vestnik 77-7.
- Predmetniki Fakultete za šport od leta 1961/62 do leta 2016/17.
- Samar, G. 1965: Naloge in sredstva za telesno vzgojo v osnovni šoli. Diplomsko delo, Visoka šola za telesno kulturo. Ljubljana.
- Zupet, P. 2015: Planinstvo na recept: Kako s hojo v gore ohranjamo zdravje. Planinski vestnik 115-3.

INTERPRETACIJA GORSKE NARAVE V KAMNIŠKO-SAVINJSKIH ALPAH Z OZIROM NA TRIGLAV KOT SIMBOL SLOVENSTVA

Marko Slapnik

Na trgu 37a, SI – 3330 Mozirje, Slovenija

marko.slapnik@posebendan.si

IZVLEČEK

Interpretacija gorske narave v Kamniško-Savinjskih Alpah z ozirom na Triglav kot simbol slovenstva
Kamniško-Savinjske Alpe so že stoletja obiskovali ljubitelji gorskega sveta, opisovali so svoja odkritja in dosežke. Imena domačinov, ki so prvi stali na gorskih vrhovih, pa so zapisana le malokje. Posebnost v slovenskih Alpah je prvi dokumentirani pristop »štirih srčnih mož« – domačinov na vrh Triglava. Ravno domačini so najboljše poznali posebnosti gorske narave in jih skozi zgodbe in pripovedi, ki so se v tisočletjih zapisale v kolektivni spomin, posredovali drug drugemu in obiskovalcem. Danes nam je o naravi gora znanega že marsikaj, vprašanje pa je, kako uspemo to približati javnosti. Ali lahko prijatelje, znanke, obiskovalce gorskih območij spodbudimo k opazovanju, občudovanju in spoštovanju narave? Jim znamo pomagati, da z delčki narave vzpostavijo pristen osebni odnos? Kakšne so možnosti in izzivi za interpretacijo gorske narave danes in v prihodnje?

KLJUČNE BESEDE

Kamniško-Savinjske Alpe, interpretacija narave, gorska narava, trajnostni turizem

ABSTRACT

Mountain nature interpretation in the Kamnik-Savinja Alps with a view to the Triglav as a Slovenian symbol

The Kamnik-Savinja Alps have been visited and adored by mountain lovers for centuries. They described their discoveries and achievements. However, the names of the locals who climbed first on the mountain tops have rarely been recorded although they were the real experts for the mountain nature. One of these rare exceptions in the Slovenian Alps is the first recorded climb of the four hearty local men on the peak of the Triglav. The locals passed on the stories and tales that have been collected in common memory throughout millennia to each other and to the visitors. Nowadays, we know a lot about the nature of the mountains but the key issue is how to bring it closer to the public. Can we encourage our friends, acquaintances and visitors of the mountain region to observe, admire and respect nature? Can we help them make their attitude to these pieces of nature a more personal one? What are the possibilities and challenges for the mountain nature interpretation today and in the future?

KEY WORDS

Kamnik-Savinja Alps, nature interpretation, mountain nature, sustainable tourism

1 Nekdanji obiskovalci in motivi za obisk gorskega sveta

Podobno kot v drugih delih Alp tudi v Kamniško-Savinjskih Alpah obstajajo dokazi o obisku gora že od pradavnine naprej. Obiskovalci gora v pradavnini so bili lovci, pozneje pa tudi rudarji in pastirji. V gorah je človek iskal tudi stik z duhovnim svetom (Mikša, Ogrin in Glojek 2017).

Arheološke najdbe na Kriški planini pod Krvavcem strokovnjaki uvrščajo v obdobje starejšega paleolitika. Iz obdobja mlajšega paleolitika sta najpomembnejši najdišči Potočka zijavka na savinjski in Mokriška jama na kamniški strani Alp (Odar 2015). V mlajšo kameno dobo spada najdba na Gradišču pri Stiški vasi pod Krvavcem. Iz bronaste dobe so najdbe na Veliki planini, Mozirski planini, Dleskoviški planoti. V železni dobi se je razvila pomembna dejavnost – železarstvo, predmeti iz tega obdobja so bili najdeni tudi na planini Koren (Stele 2006).

Srečko Brodar je po odkritju Potočke zijavke domneval, da je bila tam lovska postojanka tedanjih ledenodobnih lovcev (Likar 1996), medtem ko Odar (2015) razkriva tudi duhovne vzgibe za zadrževanje ljudi v Potočki zijavki pred 35.000 leti. Lov je vsekakor predstavljal pomembno dejavnost ljudi od prazgodovine do danes in del lovskih aktivnosti je bil vseskozi vezan na gorski svet. Med 'kovinskimi dobami' so se lovci v visokogorju pridružili rudarji in železarji, pa tudi pastirji. Bolj ali manj raziskani prostori pridobivanja rude v visokogorju so bili povezani s pomembno dejavnostjo železarsstva. Nabiranje in kopanje železove rude v strmih pobočjih ter prenašanje v dolino je bilo izjemno težaško delo (Bizjak 2006). Velike kovačnice so potrebovale veliko oglja, ki so ga kuhali tako v Logarski dolini (Vider 2004) kot tudi na Jezerskem (Karničar 1998) in še marsikje. Kopanje rude in kuhanje oglja je ponekod zelo spremenilo pokrajino.

Rudarstvo se je v našem visokogorju pogosto prepletalo s pastirstvom (Bizjak 2006). Pastirje je v gore gnalo pomanjkanje prostora za pašo v dolini. Na planini Dolga njiva, na Veliki planini in drugod so pasli že v rimskem obdobju, o pravem planšarstvu pa lahko govorimo od 8. ali 9. stoletja dalje (Cevc 2006). Pastirji in (divji) lovci so želeli imeti čim boljši pregled nad gorskim območjem, kjer so se pasli tropi ovac ali gamsov, velikokrat pa so se na grebene in vrhove povzpeli tudi zaradi lepega razgleda in iz čistega veselja. Ohranile so se pripovedi, kako so mladi pastirji plezali do orlovskih gnezd, kako so lovili mlade gamse in jih poskušali udomačiti v čredi domačih koz (Karničar 1998).

V vseh zgodovinskih obdobjih so ljudje v gorah iskali tudi bližino boga, o čemer pričajo številna posvečena mesta, oltarji na prostem, pa tudi novejši križi na vrhovih gora (Mikša, Ogrin in Glojek 2017). Odar v sklepnem delu knjige Potočka zijavka piše: »Visokogorska zijavka je s svojo izjemno lego v pokrajini vsakokratnim obiskovalcem in kasneje okoliškim prebivalcem vzbujala posebno občutenje, zato se je vtisnila v kolektivno zavest kot 'genius loci'«. Nadalje piše o čaščenju kulta jamskega medveda in o Potočki zijavki kot jamskem svetišču (Odar 2015). Iz zapisanega lahko torej zaključimo, da so naše gore ljudje obiskovali vse od pradavnine naprej, bodisi iz materialnih ali duhovnih vzgibov.

V srednjeveški in starejši literaturi so gore opisane kot divji, tuj, nevaren svet, kjer živijo le redka primitivna ljudstva. A taki opisi so nastali zaradi odtujenosti piscev od gora in nepoznavanja gorskega sveta (Mikša, Ogrin in Glojek 2015). Ljudje pa, ki so v Alpah živeli, so jih dojemali kot svoj dom, življenjski prostor, ki so ga doživljali iz dneva v dan in ga spoznavali tudi preko zgodb. Verjeli so, da v nedostopnih skalnih višavah živijo čudovita bitja, gorske vile, za nesreče pa so krivili zmaje ali velikane. Drug drugemu so pripovedovali o svojih doživetjih in česar niso razumeli, so pogosto v povedkah povezovali z nadnaravnimi mitološkimi bitji, kot so zmaji, riba faronika, velikani, škrti, vile. O mitoloških bitjih in legendah piše tudi Valvasor (1977), ki pa je gore opisoval na »skoraj otroško preprost« način (Kugy v Mikša, Ogrin in Glojek 2015), tako za Grintovec piše, »da je prav visok snežnik nad Kranjem«, Storžič pa »stoji sam samcat nad Kranjem in se dviga tako visoko in strmo, kakor da bi hotel predreti oblake« (Valvasor 1977).

Življenje v tej divji in lepi gorski naravi je ljudi klesalo in oblikovalo, da so znali kljubovati težkim življenjskim razmeram. Pastirji in lovci, ki so najbolj poznali prehode in grape Kamniško-Savinjskih Alp, so kasneje na vrhove vodili tudi tuje obiskovalce. Karničar (1998) piše, da še ni bilo »nadelanih in

markiranih steza, ko so jezerski pastirji in lovci: Mavc, Jernik, Suhadolnik, Plesnik in drugi tako rekoč brez opreme preplezali ogromno lajšt in polic, ko so zalezovali gamse ali iskali zalezle jarce, ovce. Na vseh vrhovih Grintovcev so prvi stali domači fantje, pastirji in divji lovci. Jernik pa je postal celo osebni vodnik gospoda prof. Frischaufa».

V 18. stoletju so predvsem tuji naravoslovci začeli raziskovati gore. Med svojimi raziskovanji so po pobočjih Kamniško-Savinjskih Alp hodili botaniki (Scopoli, Wulfen, Hacquet, Gebhard, Graf, Zois in drugi), zoologi (Deschman, Freyer, Gobanz, Schmidt in drugi), geologi (Hacquet, Ami Bouein, Morlot in drugi), pa tudi drugi, ki so »s potopisi in pesnitvami širili glas o lepoti Logarske doline« (Vider 2004).

Baltazar Hacquet se je že leta 1777 povzpel tudi na vrh Malega Triglava, leto kasneje, ko so na vrh Triglava kot prvi stopili »štirje srčni možje«, pa je v zemljevidu Kranjske dežele objavil tudi prvo upodobitev Triglava – bakrorez najvišje gore na Kranjskem (Mikša, Ogrin in Glojek 2017). Bakrorezi in jeklorezi so predstavljali tudi prve upodobitve alpske pokrajine in gora v Kamniško-Savinjskih Alpah.

Na vrhove gora so se tuji obiskovalci povzpeli večinoma ob pomoči domačih vodnikov, katerih imena največkrat niso zapisana nikjer.

Preglednica 1: Prvi znani pristopi na nekatere vrhove Kamniško-Savinjskih Alp (Kajzelj in Drogenik 1982; Režek 1959 v Mikša, Ogrin in Glojek 2015; Vider 2004).

Leto	Gora	Prvopristopniki
1758	Storžič	A. Scopoli in neznani spremljevalci
1759	Grintovec	A. Scopoli in neznani spremljevalci
1793	Planjava	F. Hohenwart in vodnik Špruk - Uršič
1823	Ojstrica	E. Joaneli in neznani spremljevalci
1874	Kranjska Rinka	J. Frischauf in vodnik Jernik
1875	Brana in Turska gora	A. Bauer in F. Seidl
1875	Skuta	A. Pavich in neznani spremljevalci
1876	Kočna	J. Frischauf in neznani spremljevalci
1877	Mrzla gora	J. Frischauf, Matk, Piskernik, Bajde
1893	Križ	F. Kocbek in J. Piskernik

Preden se je Hohenwart z vodnikom Šprukom povzpel na Planjavo, ga je vodnik preizkusil v dolini Kamniške Bistrice. Hohenwart je moral preko naravnega mostu Predaselj, pozneje je o tem grozljivem početju zapisal: »kadar sem se približal prepadu, vsakokrat se mi je zvrtilo v glavi ...« (Mikša 2013 v Mikša, Ogrin in Glojek 2017).

Vider (2004) našteva še veliko drugih pomembnih obiskovalcev Logarske doline, med katerimi so zgodovinar, jezikoslovec, slikar, glasbenik, župnik, politik, alpinisti in drugi. Nadalje piše (Vider 2004): »V zadnjih desetletjih 19. in v začetku 20. stoletja je veljalo za slovenske izobražence že kar pravilo, da so vsaj enkrat obiskali težko dostopno narodno trdnjavo Solčavo, njene gore in doline«.

Ob koncu 19. stoletja so člani sekcij Nemško-avstrijskega planinskega društva začeli z gradnjami planinskih poti in koč. Leta 1993 je ustanovni občni zbor Slovenskega planinskega društva napovedal boj za slovenske gore. V istem letu sta bili ustanovljeni še dve podružnici društva, Kamniška in Savinjska. Z gradnjo koč, nadelavo poti in označevanjem s slovenskimi smerokazi ter z uporabo slovenskih imen vrhov se je vnel narodni boj za slovenske gore (Mikša, Ogrin in Glojek 2017).

Mavrič (2002) piše, da je Savinjski podružnici Slovenskega planinskega društva uspelo »urediti še eno, za razvoj planinskega turizma odločilno zadevo« – cesarsko-kraljevo okrajno glavarstvo v Celju

je potrdilo nov cenik za gorske vodnike ter dodelilo vodniško licenco petim Zgornjesavinjčanom (Mavrič 2002). Podružnica je začela urejati knjižnico in zbirati knjige, spise, zemljevide in fotografije z namenom, kot navaja Mavrič (2002): »*Odročna območja Solčavskega in Logarske doline je bilo potrebno približati ljudem, navsezadnje so tudi gore brez obiskovalcev manj 'vredna' dragocenost*«. Karničar (1998) ugotavlja, da so se s prihodom čeških turistov tudi Jezerjani začeli vključevati v planinsko dejavnost, nakar so leta 1900 skupaj s Čehi zgradili Češko kočo.

Savinjskim planincem je po dolgoletnih prizadevanjih uspelo na Okrešlju zgraditi »*turistično planinsko zavetišče*«, potem ko je leta 1907 snežni plaz odnesel nemško kočo (Mavrič 2002). Leta 1931 je Savinjska podružnica Slovenskega planinskega društva odkupila ozemlje na Okrešlju z namenom ustanovitve Narodnega parka Logarska dolina – Okrešelj, vendar do razglasitve parka ni prišlo zaradi začetka 2. svetovne vojne (Poličnik 2008). Leta 1987 so poleg zavarovanja naravnih vrednot v Zgornji Savinjski dolini ustanovili tudi krajinski park Logarska dolina in krajinski park Robanov kot. Slednji je bil na pobudo domačinov prvič zavarovan kot prirodna znamenitost že leta 1950, le 26 let za ustanovitvijo »Alpskega varstvenega parka« v dolini Triglavskih jezer in enajst let pred prvo razglasitvijo Triglavskega narodnega parka.

2 Ljudje in zgodbe Kamniško-Savinjskih Alp

Prepoznavnost Kamniško-Savinjskih Alp seveda temelji na njihovi lepoti in zanimivostih, a nedvomni glasniki so tudi ljudje, ki živijo v njihovem naračju. V zgodovini slovenskega alpinizma ima gotovo pomembno mesto Franc Herle iz Solčave. Ob koncu tridesetih let 20. stoletja je opravil nekaj prvenstvenih alpinističnih vzponov, najodmevnejše pa je bilo zagotovo plezanje v severni steni Ojstrice leta 1941, ko sta z Avgustom Vršnikom prvič uporabila kline svedrovce in preplezala smer, ki se danes imenuje Herletova smer v Ojstrici (Vider 2004).

Jezerški alpinisti so se hitro uveljavili v slovenskem in širšem prostoru. Poleg izjemnih prvenstvenih smeri v domačih stenah, med katerimi je treba izpostaviti mojstrsko plezalno smer Kemperle-Murovec v tisočmetrski steni Dolgega hrbta, so v svetu odmevali predvsem izjemni podvigi v tujih gorstvih. Prve uspehe je zabeležil Luka Karničar s smučarskim spustom s sedemtisočaka v Pamirju in s spusti v Andih, sledila pa sta mu brata Davo in Drejc Karničar, ki sta poleg drugih drznih podvigov osvojila osemtisočak Anapurna in se s prvenstvenim smučarskim spustom z vrha zapisala v svetovno alpinistično zgodovino (Karničar 1998), Davo pa se je leta 2000 kot prvi na svetu s smučmi spustil z Everesta. Na Kamniškem so uspehi več rodov gornikov, alpinistov in gorskih reševalcev gradili tudi izjemne alpinistične dosežke Tomaža Humarja in Marka Prezlja. Slednji je že štirikrat prejel najprestižnejšo alpinistično nagrado zlati cepin.

Ko taki izjemni ljudje, alpinisti govorijo o Kamniško-Savinjskih Alpah, jim prisluhne mnogo ljubiteljev gora. A tudi ko o gorah govorijo domačini, ki jih imajo radi, obiskovalci prisluhnejo zaradi navdušenja, energije in čustvenega naboja, s katerim govorijo.

Na podoben način obiskovalci prisluhnejo tudi dobri zgodbi, pripovedi, pesmi, mitu, ki se prenašajo iz roda v rod. Številni pripovedovalci z območja Kamniško-Savinjskih Alp zelo dobro poznajo svoje okolje, naravo in ljudi. Mnogo zgodb in doživetij v naravi je zapisanih. Neizmerno bogastvo ljudskega izročila hranijo: Preproste zgodbe s Solčavskih planin Robanovega Joža, v zgornjesavinjskih narečjih zapisane zgodbe, zbrane v knjigi Gori, doli, sem in tja, Karničarjeve Jezerške štorije, Kamniške povedke in pravljice, Kamniške pravljicne poti, Veronika z malega gradu ter številne druge knjige in zapisi.

Izjemni podvigi, lokalne zgodbe in čustvene pripovedi krepijo identiteto prebivalcev Kamniško-Savinjskih Alp, podobno kot zgodbe o Aljaževem odkupu »špice« Triglava ali o Plečnikovi upodobitvi Triglava kot slovenskega simbola; tudi druge upodobitve najvišje gore na simbolni ravni krepijo nacionalno zavest in pripadnost.

3 Ohranjanje narave in razvoj trajnostnega turizma

Vedno več obiskovalcev gorskega sveta je zvedavih, radi raziskujejo in predvsem uživajo v 'neokrnjeni naravi', ki so jo domačini relativno dobro ohranili vse do danes. V nadaljnjem razvoju Kamniško-Savinjskih Alp si prizadevamo ohraniti tisto pristno (raz)umevanje prostora domačinov, ki so spoštljivo gospodarili z njim skozi stoletja. Ker želimo naravo Kamniško-Savinjskih Alp ohraniti tudi za poznejše rodove, se moramo spraševati: Kaj lahko storimo za njeno varovanje in kaj nas pri tem (lahko) ovira? Kaj smemo početi domačini in kaj obiskovalci? Odgovori na ta in še mnoga druga vprašanja nam povedo tudi, kaj želimo obiskovalcem 'našega sveta' pokazati in kaj moramo še posebej varovati.

Pa se postavljajo nova vprašanja: Kako, na kakšen način predstavljati – interpretirati naravo in kulturo našega območja, da bodo obiskovalci, pa tudi sedanji prebivalci, dejansko začutili to spoštljivo povezanost ljudi z naravo, ki je skozi stoletja ohranjala dinamično ravnovesje kognitivnega razvoja? Kako lahko obiskovalcem pomagamo, da z delčki narave vzpostavijo pristen oseben odnos? Pri tem poznavanje dejstev, ki smo jih nanizali v prejšnjih poglavjih ni dovolj, obiskovalec mora začutiti, kakšen pomen je imelo posamezno dejstvo za nekdanje prebivalce tega območja, kakšen pomen ima za nas in kakšen zanj konkretno.

Pomembno je, da obiskovalci (pa tudi prebivalci) sami začutijo pristen stik z naravo in prostorom, da začutijo spoštovanje, saj bodo tako lahko največ prispevali k ohranjanju narave in kulture tega območja in postali glasniki zdržnega razvoja alpskega prostora.

V Izhodiščih za načrt interpretacije Kamniško-Savinjskih Alp Anko in sodelavci (2007) ugotavljajo, da je Načrt interpretacije Kamniško-Savinjskih Alp potreben zaradi: razumevanja in varovanja narave ter kulturne dediščine območja, spremembe vedenjskega vzorca domačinov, obiskovalcev in ostalih deležnikov v prostoru, načinov in vsebine vodenja obiskovalcev, podaljšanja turistične sezone, popestritve dodatne (izvenpenzijske) turistične ponudbe in nenazadnje zaradi izboljšanja kakovosti življenja ljudi, ki tu žive.

Slika 1: Interpretacija narave v krajinskem parku Logarska dolina.

Interpretacijo lahko pojmuje kot: »Komunikacijski proces namenjen spoznavanju, doživljanju in razumevanju naravne in kulturne dediščine oziroma zanimivosti, procesov in tipike območja Kamniško-Savinjskih Alp kot celote, njegovih delov in posameznih tem oz. delov narave. V tem procesu naj bi ciljne skupine s poglobljenim védenjem spremenile svoj odnos in ravnanje do človeka in narave v tem prostoru« (Anko s sodelavci 2007).

Za usmerjeno razmišljanje o načrtovanju interpretacije alpskega prostora nam je lahko v pomoč nekaj osnovnih principov interpretacije dediščine, ki jih je uvedel utemeljitelj interpretacije Freeman Tilden (1977):

- interpretacija mora povezati temo, ki jo želimo posredovati, z osebnimi izkušnjami in doživetji ljudi, ki jim je interpretacija namenjena;
- interpretacija ni samo informiranje, ampak razkrivanje globljega pomena informacij, vsaka interpretacija pa vključuje tudi informacije;
- dobra interpretacija je umetnost, ki združuje in povezuje različna področja;
- glavni cilj interpretacije ni učenje, ampak provokacija, vzbujanje zanimanja in navdiha, vzpostavljanje osebnega odnosa do interpretirane teme;
- cilj interpretacije je razumevanje celote, ne zgolj posameznih delov;
- interpretacija za otroke nikakor ni le poenostavitev interpretacije za odrasle – za otroke je treba interpretacijo načrtovati posebej, namensko.

4 Sklep

Za učinkovito interpretiranje gorske narave in kulturne dediščine alpskega prostora (slika 1) je treba najprej dobro poznavanje narave in naravnih procesov, zgodovinskega razvoja, kulturne dediščine, vključno z nesnovno dediščino. Nato pa sledi načrten sistematičen pristop k interpretaciji, kjer si postavimo jasne cilje in strategijo za njihovo doseganje. Le tako bomo lahko tudi spremljali učinkovitost našega početja in po potrebi prilagajali načine in pristope k interpretiranju Alp. Zato, da bomo razumeli in varovali naravo ter kulturno dediščino območja, spreminjali vedenjske vzorce obiskovalcev in ostalih déležnikov v prostoru, prilagodili načine in vsebine vodenja obiskovalcev, podaljšali turistično sezono, popestrili turistično ponudbo in ne nazadnje izboljšali kakovost življenja ljudi, ki živimo in bodo živeli v slovenskih Alpah.

5 Viri in literatura

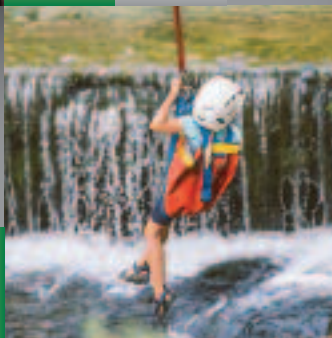
- Anko, B., Keršič Svetel, M., Prašnikar, D., Slapnik, M., Šolc U. 2007: Izhodišča za načrt interpretacije za območje predvidenega regijskega parka Kamniško-Savinjske Alpe. Trajnostni razvoj v Kamniško-Savinjskih Alpah. Poročilo, Oikos. Kamnik.
- Bizjak, J. 2006: Rudarjenje v visokogorju Julijskih Alp. Človek v Alpah. Ljubljana.
- Cevc, T. 2006: Arheološki dokazi o pašništvu v alpskem visokogorju. Človek v Alpah. Ljubljana.
- Karničar, A. 1998: Jezerska kronika – Jezersko v ustnem izročilu. Gorenjski kraji in ljudje 8. Kranj.
- Klobčar, M. 2015: Pozabljeni Kamnik in njegovo jezero. Studia mythologica Slavica 18. Ljubljana.
- Likar, P. 1996: Srečko Brodar: Odkril sem Potočko zijalko. Ljubljana.
- Mavrič, E. 2002: Franc Kocbek – Aljaž Savinjskih Alp. Gornji Grad.
- Mikša, P., Ogrin, M., Glojek, K. 2017: Od kod gorska identiteta Slovencev? Geografski obzornik 64, 3-4.
- Odar, B. 2015: Potočka zijavka. Celje.
- Poličnik, T. 2008: Zgodovinsko ozadje odkupa Logarske doline – Okrešlja za narodni park. Diplomsko delo, Biotehniška fakulteta Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Stele, F. 2006: Ljudje v Alpah. Komenda.

Tilden, F. 1977: *Interpreting Our Heritage*. Chapel Hill.

Vider, V. 2004: *Zapiski o Solčavi in njeni okolici*. Prispevki k zgodovinskemu in etnografskemu gradivu. Solčava.

Valvasor, J. V. 1977: *Slava Vojvodine Kranjske*. Ljubljana.

V partnerstvu
z okoljem in
družbo za
trajnostno
sobivanje.

Vse bo v redu.

triglav

www.triglav.eu

Zavarovalnica Triglav – odgovorno za varnejšo prihodnost

V Zavarovalnici Triglav podpiramo praznovanje 240. obletnice uspeha štirih srčnih mož – Luke, Matevža, Štefana in Lovrenca, ki so se kot prvi v zgodovini povzpeli na najvišji slovenski vrh. Spoštljiv odnos do Triglava, ki ga nosimo tudi v imenu naše družbe, ohranjamo v okviru našega več kot 117-letnega poslovanja, tako z zagotavljanjem varnosti generacijam zavarovancev kot tudi s podporo številnim družbeno odgovornim projektom.

Ustvarjanje varnejše prihodnosti je poslanstvo, ki ga v Zavarovalnici Triglav uresničujemo vrsto let. Pri delu nas vodijo naše vrednote: varnost, odgovornost, strokovnost, enostavnost in sodobnost. Za varnost Slovencev skrbimo tako s premoženjskimi, kot življenjskimi, zdravstvenimi in pokojninskimi zavarovanji. Kot največja zavarovalnica v Sloveniji in vodilna zavarovalno-finančna družba v regiji Adria smo finančno trdna skupina, kar potrjujejo tudi visoke bonitetne ocene. Naše poslovanje nadgrajujemo s sodobnimi in inovativnimi tehnološkimi rešitvami, s čimer sledimo sodobnim trendom poslovanja, hkrati pa smo nosilni steber razvoja storitev v zavarovalništvu. Stalna skrb za stranke, ki so v središču naših aktivnosti, je bila nagrajena tudi s številnimi priznanji. Že 12. leto zapored smo prejemniki nagrade Trusted Brand – priznanja potrošnikov, da je Triglav najuglednejša in s tem najbolj zaupanja vredna zavarovalnica v Sloveniji.

V Zavarovalnici Triglav svoje uspehe delimo z okoljem, v katerem poslujemo. V našem dolgoletnem poslovanju smo izpeljali številne aktivnosti in uresničili mnoge družbeno odgovorne projekte, med katerimi je bilo več projektov povezanih z našo najvišjo goro. Obiskovalcem Triglavskega pogorja smo na vrhu Kredarice podarili razgledno mizico z vgraviranimi imeni tamkajšnjih gora, na vrhu Triglava pa mizico, ki je nadomestila znameniti stari železni štedilnik, na katerem so planinci do leta 1997 žigosali svoje dokumente in razglednice. Vrsto let finančno pomagamo pri vzdrževanju Triglavskega doma na Kredarici, sofinancirali smo tudi izgradnjo Slovenskega planinskega muzeja v Mojstrani.

Poseben odnos do gora gojimo tudi v okviru akcije Očistimo naše gore, v okviru katere opozarjamo na pomen varnega in odgovornega obnašanja v gorah, hkrati pa spodbujamo spoštljiv odnos do narave in širimo navdušenje nad pohodništvom. V akciji smo združeni planinci in planinke pod geslom »Poleg lepih doživetij s seboj v dolino odnesi tudi svoje smeti« v osmih letih v dolino odnesli že več kot 29 ton odpadkov. Z akcijo nadaljujemo tudi v letošnjem letu. V sodelovanju s Planinsko Zvezo Slovenije bomo med drugim podprli projekt Planinske poti za prihodnje generacije in tako prispevali k večji popularizaciji dela 700-ih markacistov, ki v Sloveniji skrbijo za več kot 10 tisoč kilometrov planinskih poti. Zavedamo se namreč, da so le urejene in jasno označene planinske poti varne za uporabnike. S ciljem varne in odgovorne hoje v gore bomo opozarjali na pomen nošenja čelade v visokogorju ter izvedli čistilno akcijo na širšem območju Triglavskega ledenika.

V Zavarovalnici Triglav bomo tudi v prihodnje nadaljevali s tradicijo odgovornega odnosa do okolja in ustvarjanja varnejše prihodnosti.

Janka Planinc,
direktorica Območne enote Kranj Zavarovalnice Triglav, d. d.

V dolgoletni tradiciji je društvo razvilo naslednje dejavnosti:

- vodenje vseh vrst izletov, pohodov in tur, vključno na brezpotjih,
  - tečaje gorniških veščin,
  - alpinistično in plezalno šolo,
    - varovanje narave,
    - vzdrževanje planinskih poti,
  - vzgojno gorniško dejavnost v šolah.

Društvo je lastnik petih planinskih koč in bivaka, ki nudijo zavetje in oskrbo vsem obiskovalcem gora.

Planinsko društvo Ljubljana-Matica
www.pd-ljmatica.si

OMEGA
consult

RAFAEL
A stylized logo consisting of a red circle on the left, followed by a large green letter 'R' that has a curved top and a pointed bottom right.

Občina Kranjska Gora

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA KULTURO

Slovenski planinski muzej

SLOVENIAN ALPINE MUSEUM

Muzej pod Triglavom

Leta 1951 je bil na Jesenicah ustanovljen železarski muzej. Od leta 1991 deluje kot občinski muzej, katerega soustanoviteljici sta Občina Jesenice in Občina Kranjska Gora. Danes Gornjesavski muzej Jesenice združuje železarski muzej z delavsko kasarno in galerijo na Jesenicah, etnološki muzejski hiši v Kranjski Gori in Ratečah ter planinski muzej v Mojstrani. Od leta 2010 v novi stavbi Slovenskega planinskega muzeja predstavljamo razvojni lok slovenske planinske, gorniške, alpinistične in gorsko reševalne zgodovine, prepletene z naravovarstvenimi in izobraževalnimi vsebinami. Bogata zbirka predmetov, raznolikost fotografskega, filmskega, knjižnega in arhivskega gradiva ter obsežna strokovna knjižnica nudijo obiskovalcem vpogled v množičnost in pomembnost planinske dejavnosti v širšem slovenskem prostoru. Vključujemo in spodbujamo jih k soustvarjanju programa ter vabimo tudi v virtualni svet gora (pohod na Triglav, razgledi z več kot 30 slovenskih vrhov) in v poseben prostor doživetij, imenovan Pobeg v bivak (igrifikacija in ogled legendarnega bivaka II).

Raziskujemo skoraj vse vidike alpskega življenja in duha, hkrati pa utrjujemo in spodbujamo alpsko, nacionalno identiteto. Slovenci smo narod, ki je svojo identiteto tako v preteklosti kot tudi sedanjosti iskal, utrjeval in dokazoval prav v gorah. Predani smo spoštovanju kulturne in naravne edinstvenosti alpskega sveta. Smo informacijska točka Triglavskega narodnega parka in informacijska točka Alpske konvencije. Ponujamo doživetje razstave kot lasten vzpon na goro. Spodbujamo zanimanje za gore, radosti in nevarnosti planinstva, tradicijo in še mnogo več.

Pri nas je dom planincev, kjer se preteklost živahno prepleta s sodobnostjo in jo tako aktualizira. Dopolnitev stalne razstave z novimi predmeti, muzejski večeri, srečanja, predavanja, filmski festival, programi za odrasle in otroke zagotavljajo, da je obisk našega muzeja vedno znova zanimiv in neponovljiv. S partnerji, sodelavci in prostovoljci ustvarjamo skupen prostor spomina, navdiha in tkemo navezo za vrhove prihodnosti.

Irena Lačen Benedičič,
direktorica

Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU

Naslov: Gosposka ulica 13, 1000 Ljubljana, Slovenija

E-pošta: gi@zrc-sazu.si

Medmrežje: <http://giam.zrc-sazu.si>

Inštitut je leta 1946 ustanovila Slovenska akademija znanosti in umetnosti in ga leta 1976 poimenovala po akademiku dr. Antonu Meliku (1890–1966). Od leta 1981 je sestavni del Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Leta 2002 sta se inštitutu priključila Inštitut za geografijo, ki je bil ustanovljen leta 1962, in Zemljepisni muzej Slovenije, ustanovljen leta 1946. Ima oddelke za fizično geografijo, humano geografijo, regionalno geografijo, naravne nesreče, varstvo okolja, geografski informacijski sistem in tematsko kartografijo, zemljepisno knjižnico ter zemljepisni muzej. V njem ima sedež Komisija za standardizacijo zemljepisnih imen Vlade Republike Slovenije.

Njegovi raziskovalci se ukvarjajo predvsem z geografskimi raziskavami Slovenije in njenih pokrajin ter pripravo temeljnih geografskih knjig o Sloveniji. Sodelujejo pri številnih domačih in mednarodnih projektih, organizirajo znanstvena srečanja, izobražujejo mlade raziskovalce, izmenjujejo znanstvene obiske. Inštitut izdaja znanstveno revijo *Acta geographica Slovenica*/Geografski zbornik ter znanstveni knjižni zbirki *Geografija Slovenije* in *Georitem*. V sodih letih izdaja knjižno zbirko GIS v Sloveniji, v lihih letih knjižno zbirko *Regionalni razvoj*, vsako tretje leto pa knjižno zbirko *Naravne nesreče*.

25 EUR

ISBN 978-961-05-0083-4

Sedež založbe/poštni naslov:

Založba ZRC, Novi trg 2, p. p. 306, 1001 Ljubljana

Tel.: 01/470 64 74

E-pošta: zalozba@zrc-sazu.si

Spletna stran: <http://zalozba.zrc-sazu.si>